VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO

IR LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS

70-METIS

UDK 378.4 (474.5) (091) VDU
Vy 322

Sudarytojas doc. dr. J.ČEPINSKIS
Atsakomasis mokslinis redaktorius
e.o.prof.hab.dr. A.TYLA

Vy 322 Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos septyniasdešimtmetis/ [Įžanga sudarytojo]. - K.: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993. - 232 p.: iliustr. Bibliogr. išnašose

Knygoje pateikiami pranešimai, skaityti jubiliejinėje konferencijoje.
UDK 378.4 (474.5) (091) VDU

Įžanga

Universitetai yra mūsų senojo Europos žemyno fenomenai. Pirmieji jų atsirado Bolonijoje, Paryžiuje, Oksforde, Kembridže. Praslinkus keliems šimtmečiams po šių universitetų įkūrimo, pirmasis universitetas buvo įkurtas ir Lietuvos sostinėje - Vilniuje. Kaip ir kiti senieji Europos universitetai, jis labai prisidėjo prie Lietuvos kultūros, ekonomikos, tautinės savimonės formavimosi, išugdė daug šviesuomenės, be kurios gal kiek kitokia linkme būtų pasukusi mūsų krašto istorijos raida. Vilniaus Universiteto, kaip ir kitų Europos universitetų, būdingas bruožas buvo dėstančiųjų ir studijuojančių mobilumas. Būdamas tartum komunikacijos kanalas tarp atskirų Europos valstybių, jų mokslo židinių, jis davė labai daug naudos visam kraštui.

Žlugus Lietuvos ir Lenkijos valstybei, Vilniaus universitetas dar kurį laiką veikė, tačiau po 1831 metų sukilimo buvo caro valdžios likviduotas, o jo turtas - išdalytas Rusijos imperijos universitetams. Lietuvos šviesuomenės ilgametės pastangos atkurti universitetą buvo nesėkmingos, nes rusų valdžia turėjo aiškią viso krašto rusifikavimo nuostatą. Sankt-Peterburge gerai suprato, kad Universitetas Lietuvoje trukdytų Rusijos imperijos politiniams tikslams.

Istorijos patirtis rodo, kad tautų veržimasis į šviesą, nepriklausomybę yra nesustabdomas. Dažnai tai yra siejama su universiteto įvaizdžiu. Tą labai akivaizdžiai suvokiame dabar, žvelgdami iš istorinės distancijos į Lietuvos pastangas atkurti savąjį Universitetą.

Atkūrusi valstybingumą ir paskelbusi savo nepriklausomybę, Lietuva lygiagrečiai rūpinosi turėti savąjį universitetą. Ir tai visiškai suprantama, nes savarankiškam gyvenimui atgimusi tauta be universiteto vargu ar būtų galėjusi spręsti visas opias to meto problemas, numatyti kelius į ateitį. Taikliai yra pastebėta, kad pasaulio išmintis į tą ar kitą šalį atkeliauja per jos mokslo ir kultūros židinius - universitetus. Prisiminus dar kartą Europos istoriją, išryškėja dėsningumai, kad universitetai visuomet būdavo kuriami tuose žemyno kraštuose, kuriems tam tikru istoriniu momentu iškildavo būtinumas pradėti iš naujo tvarkyti savo gyvenimą.

XX amžiaus Lietuvos istorijoje tokie laikotarpiai buvo du. Abu jie parodė, kad Nepriklausomybės ir Universiteto atkūrimas - glaudžiai susiję procesai. Taigi 1918 metais, tuoj po Nepriklausomybės deklaravimo, Valstybės Taryba ėmė svarstyti Vilniaus universiteto statutą. Deja, tuo metu valstybei atkurti universiteto nebuvo lemta, nes netrukus prasidėjo Vilniaus lenkiškoji okupacija.

1919-1920 metai Lietuvai buvo labai sunkūs: priešiškos jėgos ginklu stengėsi palaužti nepriklausomybę, naikino ūkį. Tačiau ir tokiu sunkiu laiku universiteto atkūrimo idėja negeso šviesuomenės protuose ir širdyse. Buvo dedamos pastangos steigti Kaune Aukštuo-

sius Kursus, kurie pradėjo savo darbą 1920 metų vasarį. Tų pačių metų pavasarį susirinkęs Steigiamasis Seimas, greta kitų svarbių pirmaeilių klausimų, į savo darbotvarkę įtraukė ir Universiteto atkūrimą.

1922 m. vasario 16 d. Kaune buvo atidarytas Lietuvos Universitetas, iš pradžių veikęs pagal prieš ketveris metus parengtą Vilniaus universiteto Statutą. Tais pačiais metais Lietuvoje įsižiebė ir kitas ryškus kultūros ir mokslo židinys - buvo įkurta Katalikų mokslo akademija. Lietuvos (nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo) universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos veiklos mastai Nepriklausomos Lietuvos metais iki sovietinės okupacijos pradžios buvo labai dideli ir reikšmingi.

Deja, istorija tarsi dar kartą įrodo savo tendenciją kartotis - okupantai siekia kuo greičiau likviduoti mokslo ir kultūros židinius, sunaikinti mokslo darbuotojus, inteligentiją. Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikla uždraudžiama 1940 metais, Vytauto Didžiojo universitetas naikinamas pamažu. Antai 1940 metais Universitetas netenka Teologijos fakulteto ir garbingo Lietuvos valdovo vardo. Vėliau mažinamas jo fakultetų skaičius, kol 1950 metais jis visai likviduojamas.

Gaivūs nepriklausomybės atkūrimo polėkiai sužadino pažangiosios visuomenės siekį atkurti Vytauto Didžiojo universitetą ir grąžinti Lietuvių katalikų mokslo akademiją. Tai buvo gana sėkmingai atlikta: Vytauto Didžiojo universitetas buvo atkurtas 1989 metais, po metų iš ilgos emigracijos Lietuvon grįžo ir Lietuvių katalikų mokslo akademija.

1992 m. buvo jubiliejiniai tiek Lietuvių katalikų mokslo akademijai, tiek Vytauto Didžiojo universitetui. Tais nelengvais besivaduojančiai iš sovietinio sąstingio Lietuvai metais rengiantis šiems jubiliejams, buvo sumanyta išleisti ir šią knygą, kurioje apžvelgiamos tų svarbių XX amžiaus Lietuvos mokslo ir kultūros židinių atsiradimo ištakos ir raida, didžiausią dėmesį skiriant mažiau nušviestiems klausimams, problemoms, raidos etapams. Daugumas šiame leidinyje pateiktų straipsnių - tai pranešimai, skaityti 1992 metų gegužės 29-31 dieną Kaune vykusioje jubiliejinėje Lietuvių katalikų mokslo akademijos ir Vytauto Didžiojo universiteto mokslinėje konferencijoje.

Plačiai žinomas Cicerono posakis - "Istorija yra gyvenimo mokytoja" gali būti papildytas kita šio Antikos išminčiaus mintimi - "Historiam nescire hoc semper puerum esse" (nemokėsi istorijos - visada liksi vaikas).

Pastaraisiais dešimtmečiais Europa vis tampriau integruojasi visose gyvenimo sferose. Labai akivaizdžiai tai matyti žvelgiant į mokslo bei kultūros integraciją, universitetų ryšių tvirtėjimą. Vis realesnė darosi XXI amžiaus pradžios Europos universitetų koncepcija. Kad galėtume žengti šia linkme, privalome gerai žinoti savo praeitį, savo istoriją. Tada greičiau pereitume iš mokslo ir išminties vaiko amžiaus į amžinos jaunystės amžių.

Turinys

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
(Vilnius)

I. Bandymai atgaivinti universitetą Lietuvoje 1832-1918 metais

Įvadas

Universitetas, kaip kultūros institucija, Rusijos okupuotai Lietuvai reiškė ypač daug. Per pirmąjį rusų viešpatavimo krašte amžiaus trečdalį imperatoriškasis Vilniaus universitetas su visa nuo jo priklausiusia švietimo sistema vienaip ar kitaip autonomizavo mūsų kultūros raidą, skyrė ją nuo bendrųjų Rusijos visuomenės istorinio kelio ypatybių, t.y. įgalino matyti Lietuvos, kaip geokultūrinės realybės, kontūrus tuomet, kai politinės autonomijos, senųjų valstybingumo tradicijų reliktai caro vyriausybės buvo nuosekliai naikinami. Tad visiškai suprantamas nuolatinis Lietuvos visuomenės siekimas atgauti prarastą pro pralaimėto 1831 m. sukilimo aukštąją mokyklą ir tuo pat metu visiškai logiškas rusų valdžios, intensyvinančios rusifikacijos politiką, nenoras tuos lūkesčius patenkinti.

Apie įvairius mėginimus atkurti aukštąją mokyklą Vilniuje yra rašyta jubiliejinėje Vilniaus universiteto istorijoje [1], vienaip ar kitaip atskiri šios veiklos aspektai atskleidžiami neseniai mirusios lenkų istorikės M.Stolzman darbuose, liečiančiuose XIX a. Vilniaus kultūrinio gyvenimo raidą [2], keletas šio straipsnio autoriaus publikacijų taip pat atskleidžia krupščiai rengtus Lietuvos šviesuomenės planus atgauti aukštąją mokyklą [3]. Tačiau sistemingo veikimo ir kai kurių itin svarbių projektų aprašymas vis dar prašosi istoriko plunksnos, stinga akylesnio žvilgsnio į caro vyriausybės politinius interesus, susijusius su galimybėmis atkurti Lietuvos universitetą (ar Rusijos universitetą Lietuvoje). Mūsų straipsnio tikslas kaip tik ir būtų užpildyti vieną kitą šios painios istorijos spragą, pateikiant skaitytojui žiupsnelį naujos medžiagos ir interpretacijų.

Nepavykęs bandymas atkurti universitetą 1863 m. sukilimo išvakarėse

Lietuvos visuomenė įvairiais būdais stengėsi paveikti caro administraciją ir, jei ne senu pavadinimu ir sena forma, tai kaip nors kitaip atstatyti prarastą Alma Mater. Šios pastangos ėmė ryškėti keliems metams praslinkus po 1831 m. sukilimo nuslopinimo. Jau 1834 m. Vilniaus gubernijos bajorų seimelis prašė, kad prie esamųjų Dvasinės ir Medicinos-Chirurgijos akademijų būtų įkurtos matematikos, teisės ir literatūros katedros. Argumentai, išvardyti tame kreipimesi, greitai virto tradiciniais. Nuolat, per visą ilgą bandymų restauruoti

[1] Vilniaus universiteto istorija. 1803-1940. - V., 1977. - P.130-143.

[2] Stolzman M. Czasopisma Wilenskie Adama Honorego Kirkora. - Warszawa Krakow, 1973; Tos pačios autorės W kręgu tradicji uniwersyteckiej: Zycie kulturalne w Wilnie po roku 1831 // Studia z dziejow Uniwersytetu Wilenskiego. - Krakow, 1979. - S. 121-150.

[3] Aleksandravičius E. Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831-1863 metais (Organizaciniai kultūros ugdymo aspektai). - V., 1989.

universitetą Vilniuje laikotarpį, kartojasi tas pats argumentas: kad krašto jaunimas galėtų kuo geriau pasiruošti tarnybai Rusijos ir jo didenybės naudai [4]. Kitas bruožas - siekimas kaip nors apeiti caro Nikolajaus I 1832 m. rugpjūčio 31 d. įsaką dėl universiteto Medicinos fakulteto pertvarkymo į atskirą akademiją. Tačiau rusų politika Lietuvoje ėjo visai kiton pusėn. Abi Vilniaus akademijos - buvusio universiteto likučiai - 1840 ir 1842 m. buvo uždarytos. Paskutinis Nikolajaus I viešpatavimo dešimtmetis sugriovė visas krašto šviesuomenės viltis.

Rusijos pralaimėjimas Krymo kare, Nikolajaus I mirtis ir naujo valdovo įžengimas į sostą, akivaizdi baudžiavinių santykių krizė vertė pažangiau mąstančius Rusijos politikus ieškoti išeities reformose. Lietuvos bajorų aktyvumas šiems sluoksniams buvo parankus pradėti pagrindinės - valstiečių - reformos pasiruošimo darbus. Aleksandro II mokytojas, liberalesnių Lietuvos valdymo priemonių šalininkas, Vilniaus generalgubernatorius Vladimiras Nazimovas stengėsi padrąsinti krašto dvarininkiją būti tos reformos iniciatoriais, nes Aleksandras II, jausdamas konservatyviųjų jėgų pasipriešinimo pavojų, vengė pats rodyti iniciatyvą - jam buvo parankiau gauti pačių žemvaldžių prašymą arba peticiją su pasiūlymais. 1857 m. vasarą Lietuvos dvarininkai ypatinguose bajorų komitetuose nutarė išlaisvinti valstiečius. Šių komitetų nutarimais caro vyriausybė pasinaudojo ir pirmą kartą viešai paskelbė apie rengimąsi panaikinti baudžiavą ir įvykdyti reformą. Tačiau krašto bajorijai, patyrusiai tam tikrą susidomėjimą jų reikalais iš administracijos pusės, atsirado vilčių, kad ir kultūros srityje įmanoma pasiekti ką nors pozityvaus. Nors 1855 m. spalio mėn. Vilniaus gubernijos bajorų seimelio prašymas atkurti universitetą liko be atsako, tačiau veikimas šia linkme tęsėsi. Krašto visuomenė įrodinėjo, jog būtina grąžinti Lietuvai galimybę turėti savo mokslo įstaigą, nes "dėl Vilniaus gubernijos tolumo nuo tų imperijos miestų, kur yra aukštojo mokslo įstaigos, daugelis jaunų žmonių neturi galimybės įgyti aukštąjį išsilavinimą" [5]. Rašte buvo įrodinėjama, kad "mūsų kraštas yra grynai žemdirbystės kraštas, manufaktūros ir fabrikai jame yra pačiame žemiausiame lygyje, o žemės ūkis toli gražu nepasiekia to išsivystymo ir tobulumo, kuris atsiranda tik dėl agronomijos žinių, pritaikytų praktiškai prie klimato ir vietovės. Pas mus jaučiamas stygius mechanikų, technologų, medikų ir kitų naudingų žmonių" [6]. Tuo metu pirmąsyk buvo iškelta mintis apie aukštojo mokslo įstaigą Kauno gubernijai. Nors vakarinės Lietuvos, tad visų pirma žemaičių, bajorai savo prašymuose neminėjo universiteto vardo, tačiau, "kad neatsilikti nuo kitų gubernijų, tiekiant iš bajorų sluoksnio išsilavinusius žmones į tarnybą tėvynės labui", jie prašė vyriausybės "vienos aukštosios mokyklos įsteigimo Kauno gubernijoje" [7].

Iki šiol istoriografijoje šiais bandymais, tiksliau, prašymais atgaivinti Vilniuje universitetą yra apsiribojama nagrinėjant XIX a. vidurio aukštojo mokslo problemas Lietuvoje. A.Janulaitis ir sekanti juo "Vilniaus universiteto istorija" nebandė pažiūrėti, kaip keitėsi krašto visuomenės viltys bei įvaizdžiai, kokiais sumetimais vadovavosi rusų valdžia pirmaisiais poreforminiais metais ir 1863 m. sukilimo išvakarėse. Vilniaus švietimo apygardos globėjo kanceliarijos archyve yra išlikęs Minsko gubernijos bajorų maršalkos Aleksandro Lappos 1862 m. gegužės 19 d. pasirašytas prašymas Švietimo ministrui. Jame labai kruopščiai suformuluoti Lietuvos visuomenės siekiai švietimo srityje. Motyvai, išdėstyti kreipimesi, labai įtikinantys, žinant, kad 1861 m. valstiečių reforma išjudino visą Rusijos imperiją. Po šios reformos paskelbimo ir didžiulės masės valstiečių įpilietinimo (tiksliau - suteikimo jiems tam tikrų pilietinių laisvių ir teisių) turėjo sekti kitos reformos. "Valstiečių išvadavimas (iš baudžiavos - E.A.) ir visuomenės švietimas - du vienas iš kito plaukiantys klausimai - visiškai pagrįstai šiuo metu esantys

[4] Janulaitis A. Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amžiuje. - K., 1936. - P.570.

[5] Ten pat. - P.590.

[6] Ten pat; Plg. Vilniaus universiteto istorija. 1803-1940. - P.133.

[7] Ten pat. - P.591.

vyriausybės dėmesio centre"[8], - įrodinėjo savo rašte A.Lappa. "Mūsų gubernijų (suprask - Vilniaus, Kauno, Minsko ir Gardino - A.E.) bajorija, didžiuodamasi, kad pirmoji pradėjo valstiečių padėties pertvarkymo iniciatyvą, norėtų taip pat dalyvauti visuomeninėje veikloje, remdama ir vadovaudama liaudies švietimo vystymui, - rašoma toliau. - Todėl kaip labiau apsišvietusios ir kupinos kuo tauriausių ketinimų gyventojų klasės atstovas ir kaip labiau susipažinęs su vietinėmis sąlygomis ir poreikiais, laikau pareiga išdėstyti Jūsų prakilnybei savo požiūrį šiuo klausimu"[9]. Lietuvos šviesuomenės lūkesčiai, kaip matyti tekste, lietė ne tik universitetą, bet siejosi su visos Lietuvos švietimo sistemos reformavimo viltimis. Buvo žiūrima į universitetą visos švietimo sistemos kontekste. Bet kuriuo atveju iki 1832 m. egzistavusi Vilniaus švietimo apygarda su centrine įstaiga - Vilniaus universitetu - buvo visų įvaizdžių prototipu. "Ankstesnė švietimo sistema, kuria džiaugėsi ir didžiavosi mūsų kraštas, yra gaji mūsų širdyse ir atmintyje. Vilniaus universitetas, įkurtas prieš tris amžius, apdovanotas imperatoriaus Aleksandro I dosnumo (...), tapo lygiu garsiausiems universitetams. Mums jis buvo šaltinis, iš kurio mes gausiai galėjome pasisemti protinio išsilavinimo, centras, iš kurio išėjo šitiek garsių vyrų, šitiek mokslininkų, užimančių šiuo metu ne vieną katedrą Imperijoje (...). Todėl, žiūrėdami į savo praeitį, mes visada sieloje ilgimės jo (universiteto), be to, geidžiame, kad buvusi mokymo sistema būtų papildyta tokiomis žiniomis, kurios civilizacijos progreso ir mūsų poreikių požiūriu pasirodytų svarbios"[10]. Ilgas ir motyvuotas A.Lappos raštas baigiamas šiais reikalavimais: "1) Atstatyti Vilniaus universitetą su ankstesne švietimo apygarda; 2) Atidaryti prie kai kurių gimnazijų realines mokyklas; 3) Atidaryti Agronomijos mokyklas su parodomosiomis fermomis; 4) Grąžinti šiose mokyklose dėstomąją lenkų kalbą; 5) Suteikti visišką laisvę krašto liaudies švietime"[11]. Akivaizdu, kad prašymas lietė - nei daugiau, nei mažiau - Lietuvos kultūrinės autonomijos klausimą. Kultūrinės autonomijos, kokią įsivaizdavo viešpataujantys bajorijos sluoksniai, puoselėję senosios LDK kultūros tradicijas: lenkiškai kalbančios, pilietinio ir valstybinio atskirumo nuo Lenkijos laikus menančios ir negalinčios surasti bendros kalbos su vis labiau sąmonėjančia liaudimi visuomenės tradicijas. Tuose reikalavimuose, nepaisant užuominų į "civilizacijos progresą" ir "krašto poreikius", dominavo konservatyvizmas, restauracinės nuotaikos, t.y. ne ko nors iš esmės naujo siekimas, o tik noras atgauti tai, kas seniai prarasta.

Kita vertus, nors pozityvūs ūkiniai-ekonominiai švietimo sistemos keitimo motyvai buvo rusų administracijai priimtini, pati Lietuvos bajorijos įtakos liaudžiai išsaugojimo perspektyva neleido realizuoti šių projektų. "Tarp kitko, universiteto atgaivinimas Vilniuje, - rašė savo 1862 m. ataskaitoje Vilniaus švietimo apygardos globėjas kunigaikštis A.Širinskis-Šichmatovas, - prie dabartinių aplinkybių (antirusiško judėjimo pakilimas Lenkijoje ir Lietuvoje - A.E.) nėra leistinas..."[12]. Švietimo ministras A.Golovninas oficialiame atsakyme A.Lappai rašė tiesiai: "Kas liečia pareiškimą dėl būtinumo atstatyti Vilniaus universitetą ir įsteigti specialias mokymo įstaigas, aš imuosi visiškai atvirai pasakyti Jums, kaip bajorų luomo atstovui, kad atidarymas aukštųjų ir specialiųjų mokymo įstaigų Vakarų krašte priklausys nuo to, ar įsivyraus čia ramybė, ir, padėdama tą pasiekti, bajorija pagreitins naudingų mokymo įstaigų atsiradimą".[13] Artimiausi mėnesiai parodė, jog Lenkijos ir Lietuvos visuomenėje buvo pasirinkta kova "va bangue" - dėl išsivadavimo iš Rusijos viešpatystės, o ne kultūrinė išmalda.

Ne tik oficialių peticijų ir prašymų rašymas išduoda Lietuvos visuomenės pastangas atgaivinti aukštąją mokyklą XIX a. viduryje. Inte-

---

[8] 1862.05.19 (sen. st.) A.Lappos raštas Rusijos švietimo ministrui. // Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (toliau LVIA), F.967. AP.1. B.111. L.51.

[9] Ten pat.

[10] Ten pat. L.51-52.

[11] Ten pat. - P.52.

[12] Vilniaus švietimo apygardos globėjo ataskaita.// LVIA, F.567, Ap.1, B.111, L.48-50.

[13] Plačiau žr. Aleksandravičius E. Kultūrinis sąjūdis..., - P.27-66.

lektualinės krašto pajėgos veikė dvejopai. Oficiali reikalavimų deklaravimo praktika buvo tik vienas iš kelių būdų norimam tikslui pasiekti. Kitas kelias - neoficialios, neviešos, o dažnai net pusiau legalios kultūrinės organizacinės veiklos kelias. Jis prasidėjo nuo liberaliosios krašto bajorijos siekimo taikyti "organiškojo veikimo" taktiką, t.y. šio plano kūrėjai visas savo jėgas nukreipė į ūkinę, kultūrinę ir mokslo veiklą, atsisakydami aktyvaus konspiracinio prieš Rusijos valdžią nukreipto darbo. Pagrindinis uždavinys tapo steigti įvairias ūkines ir kultūrines mokslines organizacijas, leisti laikraščius ir knygas, prieinamas platesniems gyventojų sluoksniams. "Organiškojo veikimo" taktiką itin propagavo taip vadinamoji "baltųjų partija", 1863 m. sukilimo išvakarėse oponavusi revoliucingai nusiteikusiems "raudoniesiems".

Daug vilčių krašto visuomenei 1855 m. sukėlė caro valdžios leidimas atidaryti Vilniuje Archeologijos komisiją su Senienų muziejumi - institucijas, pasišovusias ne tik "surinkti į vieną vietą senuosius aktus, rankraščius, monetas, medalius, ginklus (...), paveikslus, statulas", bet ir "jais pasinaudoti, tiriant kraštą ne tik istoriniu, bet ir prekybiniu, pramoniniu, gamtotyriniu, žemės ūkio ir statistiniu atžvilgiu" [14]. E.Tiškevičiaus, A.H.Kirkoro, M.Balinskio sumanyme glūdėjo daug viešai tuo metu nedeklaruotų dalykų. Viešai teigdami, kad svarbiausias komisijos uždavinys yra suburti po Vilniaus universiteto uždarymo išsibarčiusią visą intelektualinę mokslinę visuomenę, Lietuvos kultūrinio gyvenimo organizatoriai tik uždarame bendraminčių ratelyje svarstė tolimesnes "organiškojo veikimo" perspektyvas, iš kurių svarbiausia buvo laipsniškai reorganizuoti Archeologijos komisiją į Vilniaus mokslo draugiją ir padėti pagrindus universitetui, tikintis oficialaus leidimo jį atidaryti. Tad komisijos veiksmai buvo derinami su Lietuvos bajorų peticijomis ir prašymais: buvo suprantama, jog imperatoriškojo palaiminimo neužtenka, kad tuščioje vietoje atsirastų tokia institucija, kaip universitetas. Reikėjo suburti visas jėgas, sukaupti išbarstytus bibliotekos ir kitų kabinetų rinkinius, kad, gavus norimą leidimą, nedelsiant būtų pradėtas atkuriamasis darbas. Kita vertus, neviešas panašių projektų aptarimas ir kelerių metų konkretaus veikimo pėdsakai liudija, jog buvo neatmetama galimybė sukurti neoficialų mokslo ir mokymo židinį, jei vyriausybė, savo ruožtu, nesutiks atidaryti universiteto.

Kaip buvo realizuotas šis planas? Pirmiausia valdžia paskyrė Archeologijos komisijai ir Muziejui patalpas, seniau priklausiusias Vilniaus universitetui, perdavė kai kuriuos išlikusius universiteto mineralų ir ornitologijos rinkinius. Per kelerius metus komisijos žinioje jau buvo beveik visi centriniai buvusio universiteto rūmai, kurie iš dalies buvo restauruoti. Antra, jau 1858 m., baigiantis bandomajam Archeologijos komisijos veiklos periodui, rusų administracijai buvo pateiktas komisijos reorganizavimo į Vilniaus mokslo draugiją projektas, kuriame pabrėžiama, kad veikiama "nė kiek nenukrypstant nuo caro įsako (dėl Archeologijos komisijos įsteigimo 1855 m. balandžio 29 d. - A.E.) nurodyto tikslo". Naujuose Mokslo draugijos įstatuose buvo numatoma padalyti draugiją į 4 skyrius: archeologijos, archeografijos, gamtos mokslų ir statistikos-ekonomikos. Nors komisijos reorganizavimas į Mokslo draugiją oficialiai nebuvo sankcionuotas, tačiau iki pat 1863 m. sukilimo pradžios krašto visuomenė vertino tai, kaip įvykusį faktą, ir dažnai savo korespondencijoje su kitomis mokslo institucijomis, ypač buvusiomis už Rusijos imperijos ribų, vartojo naują pavadinimą - Vilniaus mokslo draugija.

Tačiau, mūsų požiūriu, svarbiausia buvo tai, kad Archeologijos komisijos veiklos plėtimas, intelektualinio Lietuvos potencialo telkimas buvo susijęs su didžiausia svajone - atgaivinti Vilniaus universitetą. Dar 1857 m. pabaigoje vienas aktyviausių komisijos veikėjų A.H.Kirkoras rašė J.I.Kraševskiui, jog prie kiekvieno Mokslo draugijos skyrių turėtų pradėti veikti vieši kursai, kurių trukmė, anot A.H.Kirkoro, - nuo 4 iki 6 mėnesių. [15] Tų

[14] Записки Виленской Археологической комисии. Вильна, 1856, ч.I с.1.

[15] Stolzman M. Szasopisma Wilenskie Adama Honorego Kirkora. - P.41.

pačių metų pabaigoje Vilniaus bajorų instituto mokytojui, Archeologijos komisijos nariui V.Pšibilskiui krašto administracija leido muziejaus ornitologijos kabinete skaityti paskaitas, kuriose iš pradžių lankėsi tik Instituto auklėtiniai, o vėliau vis daugėjo klausytojų iš miesto publikos.

Šviesuomenės nuotaikas ir sumanymus tiesiogiai išduoda ir Komisijos protokoluose užrašyta Vilniaus vyskupo A.Krasinskio kalba, pasakyta 1860 m. sausio 11 d. metiniame narių susirinkime, kurioje jis tiesiai pareiškė, kad "komisija, pradėjusi jau penktus savo egzistavimo metus, atstojanti šiame krašte aukštojo mokslo įstaigą".[16] Vilniaus universiteto tradicijas palaikyti Archeologijos komisija siekė visur, kur leido jos kompetencija. Alma Mater Vilnensis atkūrimo idėją turėjo gaivinti ir pati Muziejaus ekspozicija, kurioje daugelis senienų - pradedant Andriaus Sniadeckio munduru bei universiteto antspaudais ir baigiant profesorių autografais, memuarų ir dienoraščių nuorašais - priminė tuos laikus, kai senuosiuose koridoriuose skardėjo studentų kalbos. Be to, komisija kaupė universiteto dėstytojų ir profesorių portretus, o eiliniuose komisijos posėdžiuose buvo skaitomi pranešimai apie žymiuosius profesorius Z.Niemčevskį, J.Znoską, J.Franką ir kitus.

Nors Vilniaus archeologijos komisija oficialiai nebuvo reformuota į Mokslo draugiją, nors nepavyko universiteto reanimavimo planas, tačiau visa ši pozityvaus kultūrinio veikimo kryptis puoselėjo gyvas akademines tradicijas, taip pat lengvino darbą jaunesnės kartos mokslininkams (dažnai savamoksliams), netekusiems kitokių galimybių tobulėti. Kita vertus, universiteto idėja Vilniaus šviesuomenėje buvo tokia aiški ir reali, kad kasdieniniuose pokalbiuose ir korespondencijos puslapiuose apie jį buvo kalbama kaip apie tikrą dalyką. Tai, ko buvo geidžiama, ganduose virsdavo tuo, kas tartum realiai egzistavo. Buvo aptarinėjama neva tuoj tuoj atidaromo universiteto sandara, rektoriaus kandidatūra, profesorių asmenybės ir taip toliau. Buvo kalbama ir apie kitokio pobūdžio aukštųjų mokyklų steigimą, net dailės akademijos projektus, kuriuos mena Vilniaus dailininkų laiškai.[17]

Deja, visi šie sumanymai, projektai, peticijos ir gandai išliko tik kaip objektas idėjų istorijai. Caro valdžia sukilimo išvakarėse jau regėjo kitokias Lietuvos kultūros ir mokslo ateities vizijas. Rusifikacija, lietuvių kalbos (taip pat ir lenkų - kitos Lietuvos visuomenės kalbos) teisių varžymas, represijos ir pažeminimas - štai kas buvo projektuojama Rusijos imperijos politinių vairininkų kabinetuose. 1863 m. sukilimo pralaimėjimas padėjo tašką senosios Lietuvos tradicijų atgaivinimo istorijoje.

Rusų valdžios projektai: represijos ir rusifikacijos nesėkmės

Nesėkmingos krašto visuomenės pastangos vienaip ar kitaip atkurti universitetą Vilniuje ir vyriausybės aiškinimas, kad visų akcijų sėkmė priklausys "tik nuo visiškos ramybės" Lietuvoje, rodė rimtus poslinkius naujos politikos švietimo srityje. Administracija galutinai pasuko nuo bendradarbiavimo su vietos bajorija prie jos diskriminacijos. Nors visu smarkumu rusifikacija išryškėjo po 1863 m. sukilimo, Vilniuje siautėjant generalgubernatoriui M.Muravjovui, tačiau bendrieji aktyvios rusifikacinės politikos principai buvo svarstomi jo pirmtakų jau prieš sukilimą. Neleisdami plėsti Archeologijos komisijos veiklos iki anksčiau aprašytų parametrų, neatsižvelgdami į peticijas, rusų valdininkai tuo pat metu suprato, kad represyvi kultūros valdymo sistema, nors ir griauna senąsias LDK tradicijas, vis tik yra labai ribota. Tai yra, stabdant ir uždarinėjant vietines institucijas, keičiant lietuvius ar lenkus valdininkus rusais pravoslavais, buvo galima sustabdyti savaiminę krašto kultūrinio gyvenimo plėtotę, bet jokiu būdu neįmanoma sukurti kiek rimtesnės rusofiliškos bazės. Dėl tokių valdžios veiksmų kartu su senosiomis tradicijomis neišvengiamai turėjo smukti visas kultū-

[16] Aleksandravičius E. Kultūrinis sąjūdis..., - P.54.

[17] Plačiau žr.: Aleksandravičius E. Prieš aušrą. Jaunieji Daukanto bičiuliai. - V., 1991. - P.102-103.

ros lygis, degraduoti švietimo sistema. O caro vyriausybei reikėjo, kad Rusijos valdiniai nenusmuktų iki kritinio lygmens, kuomet ekonominiai ir socialiniai valstybės interesai akivaizdžiai nukenčia. Tad aktyvios rusifikacijos politika neišvengiamai turėjo kelti uždavinį kurti tokią švietimo ir kultūros sistemą, kurioje rusinimo interesams tarnautų ir pradinės bei vidurinės mokyklos, ir universitetai, "pastatyti ant oficialaus rusiško pamato". Žemesnių pakopų mokyklose, sukurtose pagal šį modelį, administracijai nepasisekė pasiekti žymesnių laimėjimų - visą lietuvių spaudos ir švietimo persekiojimo pusamžį liaudis boikotavo valdines mokyklas ir vystė nelegalią šviečiamąją veiklą. Aukštosios mokyklos kūrimo darbai buvo dar nesėkmingesni.

Rusų politika buvo sąlygojama kelių svarbių faktorių: prieštaravimų pačios vyriausybės sluoksniuose (M.Muravjovas turėjo caro vyriausybėje ne mažiau priešininkų negu šalininkų) ir iždo galimybių. Todėl apie galimybes krašto jaunuomenei įsigyti "teisingą" aukštąjį išsilavinimą nebuvo vieningos nuomonės. Per visą antrąją XIX a. pusę nedavė ramybės klausimas: ar kurti Lietuvoje rusišką aukštąją mokyklą, eikvojant milžiniškas lėšas, ir taip apsaugoti rusų studentiją nuo neigiamos bei maištingos išeivių iš Vakarų krašto dvasios, ar skatinti aukštąsias studijas Rusijos universitetuose, neleidžiant po jų baigimo absolventui įsidarbinti Lietuvoje. Jau 1861 m. - tad prieš sukilimą ir prieš M.Muravjovo atvykimą į Vilnių - Švietimo apygardos globėjas rekomendavo ministerijai, kad reikėtų Rusijos universitetuose įsteigti stipendijas Vakarų krašto jaunuoliams, [18] t.y. siūlė priemones, kurios buvo realizuotos tik 8 - 9 dešimtmetyje ir kuriomis pasinaudojo visa plejada Suvalkijos valstiečių vaikų: J.Basanavičiaus karta iš dalies - šios rusų politikos vaisius.

Istoriografijoje yra ne kartą pažymėta, kad vyriausybė pati kuo puikiausiai suprato, jog, neleidžiant atgaivinti Vilniaus universiteto, vis tiek reikės sukurti kokią nors aukštąją mokyklą Lietuvoje. 1858 m. atsirado projektas įsteigti rusišką aukštesniąją realinę mokyklą. Ją turėjo sudaryti agronomijos, mechanikos ir architektūros-geodezijos skyriai. Mokyklai išlaikyti kasmet buvo numatoma skirti 50000 rublių, kurie turėjo būti renkami iš dvarininkų. [19] Buvo tikimasi, jog vien Vilniaus gubernijos bajorija duos 15,2 tūkstančio rublių. 1858 m. rugpjūčio mėn. generalgubernatorius V.Nazimovas perdavė šį projektą Vilniaus gubernijos bajorų maršalkai. Kitų metų sausyje projektą svarstė bajorų seimelis, kuris iš esmės sumanymui pritarė, bet pareiškė, kad realinė mokykla turėtų būti tik pirmasis žingsnis pakeliui į universitetą. Aštuoni seimelio atstovai net pareiškė pageidavimą, kad pirmiausiai būtų įkurti du fakultetai - teisės ir literatūros, kaip itin reikalingi bajorų luomui, o prie jų bendram labui atsidarytų ir pati realinė mokykla. [20]

V.Nazimovas rimtai stengėsi realizuoti šį sumanymą. Dar 1862 m. liepos 2 d. Švietimo ministerijos pateiktoje numatomų išlaidų sąmatoje, kuri buvo nusiųsta Finansų ministerijai, po to išplatinta visose švietimo apygardose, antru punktu pažymėtas "Aukštosios mokyklos įkūrimas Lietuvos krašte". [21]

Toliau dokumente pasakyta: "Ponas Vilniaus generalgubernatorius primygtinai reikalauja tokio įsteigimo ir jo būtinumo įrodymai yra įteikti Liaudies Švietimo ministerijai su Aukščiausiu (t.y. caro Aleksandro II - E.A.) Ministrų kabineto nutarimo patvirtinimu. Tam reikalui reikės vienu sykiu 200000 rub. ir kasmet po 150000 rub.". [22] Tad galima įtarti, jog tik sukilimo pradžia sutrukdė V.Nazimovui realizuoti savo planą, kuris per 1858-1862 metus gerokai keitėsi. Nors paskutinė projekto redakcija nežinoma, tačiau tokių didelių

[18] 1861 m. Vilniaus švietimo apygardos globėjo ataskaita. // LVIA, F.567, Ap.1, B.111, L.48-50.

[19] Janulaitis A. Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amžiuje. - P.591.

[20] Vilniaus universiteto istorija 1803-1940. - P.133-134.

[21] 1862 m. liepos 2 d. Švietimo ministro raštas Finansų ministerijai // LVIA, F.567, Ap.1, B.111, L.91-92.

[22] Ten pat.

lėšų pareikalavimas iš Rusijos imperijos iždo rodytų, jog 1862 m. kalbant apie "aukštojo mokslo įstaigą Lietuvos krašte" buvo turima galvoje ne kukli realinė mokykla, bet stambus universitetas.

N.Muravjovas taip pat laikė itin reikalingu rusiško universiteto įkūrimą Vilniuje. Jis žiūrėjo į tokią instituciją, kaip į svarbiausią rusifikacijos įrankį administracijos rankose. Jau 1863 m. rugsėjo 7 d. jis turėjo parengtą universiteto projektą, kurį pateikė artimiausiam savo padėjėjui švietimo srityje Vilniaus švietimo apygardos globėjui I.Kornilovui. Universitetas turėjo būti atidarytas laikantis tais pačiais metais patvirtintų bendrųjų Rusijos universitetų nuostatų. Jis turėjo būti skirtas šešioms gubernijoms, o sandara panaši į tradicinį keturių fakultetų universitetą (Fizikos-Matematikos, Teisės, Medicinos ir Istorijos-Filologijos fakultetai). Anot L.Vladimirovo - vieno Vilniaus universiteto istorijos autorių - prie tokio Vilniaus universiteto turėjo būti atidaryta Lietuvių kalbos katedra.[23] Visas universiteto pedagoginis personalas turėjo būti suformuotas išimtinai iš rusų ir pravoslavų, o tokią aukštojo mokslo įstaigą atidarius, Lietuvos gyventojams įstojimas į kitus Rusijos universitetus būtų uždraustas - taip tikėtasi atskirti ištikimus carui valdinius nuo maištingos Vakarų krašto jaunuomenės įtakos. Tuo pat metu Lenkijos karalystės, tad ir Lietuvos Užnemunės gyventojams būtų draudžiama mokytis Vilniuje. Kiek vėliau, nežinia kodėl negavus vyriausybės palaiminimo universitetui įkurti, M.Muravjovo aplinkoje užgimė ir kitas projektas, turėjęs padėti pamatus aktyviai krašto rusifikacijos politikai, t.y. Vilniaus pravoslavų dvasinės akademijos su Teisės fakultetu projektas. Šios mokyklos nepavyko įsteigti dėl aiškesnių priežasčių: pravoslavų metropolitas Filaretas nesutiko įsileisti pasauliečių profesorių ir studentų į tokią mokyklą.

Iki 7 dešimtmečio pabaigos vienokiu ar kitokiu pavidalu M.Muravjovo sumanymai iškildavo į ministerinių diskusijų paviršių. 1869 m. naujas Vilniaus švietimo apygardos globėjas P.Batiuškovas pasiūlė švietimo ministrui įkurti nepilną universitetą su pravoslavų Teologijos ir Istorijos-Filologijos fakultetais, tokiu būdu sujungdamas kelis savo pirmtakų projektus į vieną. Tačiau pats pravoslavų Teologijos fakulteto planas buvo Rusijos imperijoje precedento neturintis dalykas. Kita vertus, Švietimo ministerija manė, jog labiau pagrįstas siūlymas apie viso universiteto "Šiaurės-Vakarų kraštui" steigimą, tik ne Vilniuje, o Polocke.[24]

Po to vyriausybiniuose sluoksniuose kalbos apie Vilniaus universitetą pritilo ir tik 1905 m. revoliucijos išvakarėse vėl garsiau imta apie tai kalbėti. Kur slypi šio reiškinio priežastys? Kodėl galiausiai buvo atsisakyta tokios svarbios rusifikacijos priemonės, kada, kaip amžiaus pabaigoje rašė I.Kornilovas, vokiečiai ją puikiai išbandė Elzase ir Lotaringijoje po Prūsijos laimėto karo su Prancūzija? Atsakymas į šiuos klausimus turėtų išplaukti iš bendrųjų Rusijos valdžios politikos Lietuvoje 1863-1905 m. principų tyrinėjimo, ko istoriografijoje dar labai trūksta. I.Kornilovas ir kiti muravjovininkai savo tekstuose kaltino dėl šios politikos nesėkmių M.Muravjovo priešininkus vyriausybiniuose sluoksniuose ir "lenkiškąją partiją" Sankt-Peterburge, kuri nebuvo suinteresuota tokia įvykių eiga, kurią projektavo M.Muravjovas. Tačiau visos šios politinės peripetijos dar laukia istorikų žvilgsnio.

Lietuvių tautinis judėjimas ir universiteto idėjos atgimimas

Kelis paskutiniuosius XIX a. dešimtmečius Vilniaus universiteto atkūrimas labiau jaudino visuomenę ir Rusijos akademinius sluoksnius negu caro valdininkus. Kylančios lietuvių tautinio judėjimo bangos pradinėje stadijoje išsakomus bendrus apgailestavimus dėl aukštųjų mokyklų stygiaus XX a. pradžioje pamažu ėmė išstumti konstruktyvūs svarstymai apie reikalingos aukštojo mokslo institucijos pobūdį. Bene ryškiausiai šie siekimai atsispindi E.Vol-

[23] Vilniaus universiteto istorija 1803-1940. - P.135.

[24] Ten pat.

terio veikloje. Savo straipsnyje "Kam ir koks Vilniuje reikalingas universitetas?" jis išdėstė svarbiausius tokios mokyklos tikslus, pabrėžė būtinumą dėstyti lietuvių kalbą ne tik kaip mokslo tyrimo objektą, bet kaip praktiškai visuomenės gyvenime reikalingą dalyką. [25] E.Volterio straipsnis nebuvo ypatingas išsišokimas, o "Peterburgskije viedomosti", išspausdinę jį, nepasižymėjo išskirtine meile tautiniams Rusijos pakraščiams. Mat 1901 metai buvo pažymėti audringomis studentų riaušėmis ir atentatu prieš Švietimo ministrą Bogoliepovą. Po riaušių nuslopinimo prasidėjo dvejopi procesai: iš vienos pusės represijos prieš studentų judėjimo organizatorius, iš kitos - universitetinės sistemos kritika rusų spaudoje. J.Vileišis nelegaliai einančiame "Varpe" referavo E.Volterio mintis, žinia, be ypatingos cenzūros baimės. "Permainos universitetų ir vidurinių mokyklų tvarkos laukiamos dar šįmet. Naujas apšvietos ministras su energija varo naują darbą visokių reformų ir, žinoma, visoki planai ir užmanymai kas link tos apšvietos, dygsta kaip grybai po lietaus, - rašė J.Vileišis. - Vienu iš tokių užmanymu buvo paleista konservatiškų laikraščių paskala, jog Vilniuje reikia atidengti universitetą. Tai būtų, sako, nauja paspirtis rusiškam veikimui šiame krašte". [26] Tad tokiame kontekste ir turi būti suprantamas E.Volterio straipsnis, iš esmės pradėjęs naują universiteto idėjos svarstymo etapą spaudoje. Jei iki pat XIX a. pabaigos vienintelė alternatyva - priklausomai nuo padėties Lietuvoje ir rusų politinių įgeidžių - buvo tarp rusifikatorių plano ir konservatyviosios, senosios LDK bajoriškos visuomenės sumanymų, tai dabar E.Volteris iškėlė mintį, jog Vilniaus universitetas neturi tarnauti nei išimtinai rusifikatoriškiems tikslams, nei polonizuotos lietuvių bajorijos interesams. Jo paskirtis turėtų būti vietinių elementų - lietuviškų ir baltarusiškų - ugdymas. Išeitų, kad 1857 m. ir 1862 m. Lietuvos bajoriškosios visuomenės sumanymai būtų galėję spartinti polonizaciją.[27] J.Vileišis karštai pritarė E.Volterio minčiai, kad "lietuviškai kalbai drauge su viešpatystės (t.y. rusų - E.A.) privalo būti paskirta pirmutinė vieta, nes lietuviškos kalbos išguldinėjimas turi svarbumą ne tik moksliškuose išguldinėjimuose, bet ir kasdieniniame gyvenime". Kita vertus, jis puikiai suprato E.Volterio idėjos novatoriškumą ir naudingumą lietuvių tautiniam judėjimui. Lygiai gerai suvokė, kaip tokios mintys dirgina lenkų ir rusų nacionalistinius elementus. Ne atsitiktinai E.Volterio straipsnis nesulaukė dėmesio oficialioje spaudoje. "Tas straipsnelis, taip siekiantis Vilnių, čionykščiuose maskolių laikraščiuose nebuvo perspaustas lygiai kaip nematėme jo nė viename lenkų laikraštyje", [28] - apgailestavo J.Vileišis.

Virš Rusijos telkiantis revoliucijos debesims, 1904 m. pagaliau atgavus lietuvišką spaudą, vis labiau suvokiant savo teises, universiteto arba kurios nors kitos aukštosios mokyklos reikalas vis smarkiau buvo keliamas įvairiuose sambūriuose, draugijų ir partijų dokumentuose. 1905 m. liepos 30 d. (senu stiliumi) savo steigiamajame suvažiavime universiteto atkūrimo mintį kėlė Lietuvos mokytojų sąjunga. Po kelių mėnesių, Didžiojo Vilniaus Seimo išvakarėse, Rusijos vyriausybei įteiktame memorandume, pasirašytame J.Basanavičiaus, D.Malinauskio, J.Ambraziejaus ir M.Davainio-Silvestravičiaus, buvo reikalaujama, greta kitų autonomijos dalykų, "nemokamo, visuotino ir priverstino jų (lietuvių) kalba mokymo; įsteigimo ganėtino skaičiaus pradedamųjų, vidutiniųjų ir aukštesniųjų mokyklų (Vilniaus universiteto) ankštai sujungtų, idant galima būtų iš pradedamųjų į aukštesnius laipsniškai įstoti...". [29]

Pirmasis rimtesnis bandymas imtis tikrų praktinių priemonių universitetui Vilniuje at-

[25] Ten pat. - P.137.

[26] B-lis /J.Vileišis/. Kam ir koks reikalingas Vilniuje universitetas? // Varpas, 1901, Nr.8, p.94-95.

[27] Вильнянин /Э.Вольтер. Кому и какой нужен в Вильне университет // С.Петербургские ведомости, 1901, Но144, с.2.

[28] B-lis /J.Vileišis/. Min. veik. - P.95.

[29] Lietuvių memorandumas Rusijos ministrų tarybos pirmininkui grafui S.J.Vitei (parengė E.Motieka) // Lietuvių atgimimo istorijos studijos. T.3: Lietuvos valstybės idėja (XIX a. - XX a. pradžia). - V., 1991. - P.349.

kurti priklausė lietuvių ir lenkų mokslininkų bei visuomenės veikėjų grupei, susibūrusiai į "Liuoso universiteto Vilniuje įsteigimo draugiją su mokslo išguldymu lietuvių, lenkų, rusų ir kitų tautų kalbomis". Draugijai, įsikūrusiai 1905 m. gruodžio mėn., priklausė ir jos deklaraciją pasirašė J.Jablonskis, J.Maciulevičius (Maironis), A.Dambrauskas-Jakštas, P.Vileišis, K.Jaunius, J.Baudouin de Courtenay, J.Ziemackis, J.Ptašickis. Buvo kreiptasi į krašto gyventojus rinkti aukas universiteto atidarymui. Draugijos deklaracija buvo palankiai sutikta visuomenėje. Visuotino liaudies aktyvumo pakilimas, Didžiojo Vilniaus Seimo darbas ir jo nutarimų realizavimas kaime baigėsi tuo, kad net valstiečiai savo peticijose reikalavo Vilniaus universiteto. [30] Kadangi rusų valdžia šykštėjo pinigų aukštojo mokslo plėtotei, tuo pat metu buvo suvokiama, jog geriausiu atveju galima tikėtis visuomenės lėšomis išlaikomos aukštojo mokslo įstaigos.

Tokios institucijos intelektualinį pagrindą turėjo sukurti dvi svarbiausios, tarp savęs konkuravusios ir bendradarbiavusios organizacijos. Tai Lietuvių mokslo draugija ir Vilniaus mokslo bičiulių draugija (prie kurios pavadinimo lietuvių istoriografijoje kartais pridedamas žodis "lenkų"). Pirmoji institucija buvo naujosios lietuvių inteligentijos kūrinys, o antroji - polonizuotos, o neretai ir grynai lenkiškos Lietuvos visuomenės - bajorijos, Vilniaus miestiečių ir inteligentijos - sambūris. Abi organizacijos savo istorines šaknis ir atramą matė senajame Vilniaus universitete, bet visiškai skirtingai įsivaizdavo būsimą Lietuvos kultūros pavidalą. Abi mokslo draugijos savo posėdžiuose ne kartą svarstė universiteto Vilniuje atkūrimo klausimą, tačiau revoliucijos atoslūgis ir pralaimėjimas, caro valdžios posūkis į reakciją prislopino šias viltis.

Prieš pat Pirmojo pasaulinio karo pradžią universiteto klausimas iškilo ir Rusijos valstybės dūmos diskusijose. Štai 1913 m. ketvirtojoje Dūmos sesijoje apie tai kalbėjo Kauno gubernijos atstovas M.Januškevičius, tačiau bergždžiai. Kaip taikliai reagavo "Vilties" puslapiuose A.Smetona, Rusijos valdžia nenorinti kurti tokios mokyklos, nes "apsišvietusi tauta nebetarnautų, o būtų ponia". [31]

Verta atkreipti dėmesį į Kauno, kaip Lietuvos kultūros potencialaus centro, vaidmens augimą XX a. pradžioje. Kaip buvo pastebėta anksčiau, jau 1863 m. sukilimo išvakarėse kai kurie Žemaitijos bajorai reikalavo atskiros aukštojo mokslo įstaigos Kauno gubernijai. Kylant naujiems judėjimams, plečiantis lietuvių kultūriniams interesams, susiduriant jiems su konservatyviais bajorijos ir nacionalistiniais lenkų endekų (lenk. narodowa demokracja - tautinė demokratija - E.A) siekimais, kai kurie mūsų visuomenės veikėjai (ypač klerikalinio sparno) ėmė kelti mintį apie būtinumą plėtoti Kauno kultūrinį- intelektualinį gyvenimą. Tai tapo aišku, kuomet 1905-1907 m. krikščionims demokratams nepavyko įkurti organizacinio centro Vilniuje. [32] Jų veikla koncentravosi Kaune ne vien dėl lenkų kultūros įtakos Vilniuje, bet ir dėl kitų lietuvių visuomeninio judėjimo srovių opozicijos. Kita vertus, Kauno dvasinė seminarija, gausesnės negu kitur katalikiškos kultūros ir švietimo organizacijos buvo tam tikra intelektualinė dirva, į kurią galėjo vėliau kristi ir universiteto idėjos sėkla.

Universiteto, kaip tautos kultūros ugdytojo, idėja tiesiogiai susijusi su pačios tautos savivoka ir savimone, su geopolitinių sąlygų kitimu. Tai, kad senasis Vilniaus universitetas buvo tikras heterogeniškų etniniu požiūriu LDK kultūros tradicijų židinys, lėmė sudėtingą ir prieštaringą tų tradicijų dalybą tarp lietuvių ir lenkų naujų etnokultūrinių bendrijų. Ir vieni, ir kiti matė toje tradicijoje savo veiklos pamatą, o oponentų mintys apie tai iššaukdavo abipusius kaltinimus dėl savinimosi to, kas

[30] Vilniaus universiteto istorija. 1803-1940. - P.140.

[31] Žr. Berenis V. Vilniaus universiteto atkūrimas 1918-1919 m. / Iš Lietuvos istorijos tyrinėjimų. - V., 1991. - P.77.

[32] Gaidys A. Lietuvių krikščionių demokratų partijos kūrimosi aplinkybės (1905-1907 m.) / Lietuvių atgimimo istorijos studijos. T.3: Lietuvos valstybės idėja, p.151.

svetima. Štai 1918 m. gruodžio 5 d. Lietuvos Tarybai patvirtinus atkuriamo Vilniaus universiteto Statutą, to paties mėnesio 13 d. Varšuvoje veikusi "Lietuvos reikalų komisija" paskelbė atkurianti lenkišką Vilniaus universitetą, kuris "niekad nebuvo teisėtai panaikintas...". Lietuvos tarybos patvirtinto Statuto pirmas paragrafas, savo ruožtu, skelbė, kad universitetas "yra mokslo ir mokymo įstaiga ir 1832 m. uždaryto Vilniaus universiteto turtų paveldėtojas...".[33] Istorija parodė, kad bendrų tradicijų dalybos, ypač kai užuot jas įsisavinus oponentui diktuojama, ką tas turi daryti ir ko nedaryti, yra nepaprastai skausmingas procesas. Kita vertus, civilizuotoje situacijoje bendros tradicijos gali virsti integruojančiu faktoriumi, padedančiu rasti "aukso vidurį" ir bendrą kalbą. Pastarasis bendrų universiteto tradicijų įsisavinimo būdas nei periode tarp dviejų karų, nei vėliau nebuvo visiškai išnaudotas. Politikai ir administratoriai lemdavo ginčų baigtį, o tradicija išliko nepasikeitusi - gyva, gaji, probleminė.

---

[33] 4 k. Berenis V. Min. veik., p.75.

Danutė VAILIONYTĖ-NARKEVIČIENĖ
(Kaunas)

Aukštieji Kursai - VDU lopšys

Kalbant apie aukštosios mokyklos įkūrimą Lietuvoje, paprastai minima 1922 metų vasario 16-oji, kai jau veikianti Kaune aukštoji mokykla t.y. Aukštieji Kursai iškilmingai buvo paskelbti Lietuvos universitetu. 1922-aisiais metais įkurtas Lietuvos universitetas iš savo pirmtako - Aukštųjų Kursų - paveldėjo visai sukurtą aukštosios mokyklos struktūrą: šešis fakultetus, sąstatą kvalifikuotų dėstytojų, kurie universitete gavo docentų, profesorių vardus, 781 studentą, kurių 300 iš karto tapo universiteto studentais (kiti kurį laiką - laisvaisiais klausytojais). [1] Paveldėjo ir patalpas, kuriose nenutrūkstamai galėjo būti tęsiamas mokymo procesas, bei laboratorijas, tame tarpe tokią kaip prof. Tado Ivanausko 1919 m. liepos 15 d. įkurtoji Gamtos tyrimo stotis, kurios viena dalis šiandien yra išaugusi į T.Ivanausko Zoologijos muziejų, o kita sudarė sąlygas susikurti Kauno Botanikos sodui - studentų mokomajai bazei.[2]

Taigi Universiteto pačias užuomazgas galėtume rasti kiek anksčiau, nei 1922-ųjų metų vasario 16-oji.

1919-ieji metai - tai mūsų inteligentijos, išsisklaidžiusios po visus kraštus, grįžimo į Kauną, netikėtai tapusį laikinąja sostine, metai. Daugelio grįžtančiųjų kelias ėjo per Vilnių, kuriame jau 1918-siais vyko intensyvus tiek politinis, tiek kultūrinis lietuvių gyvenimas.

Kaune 1919 metais padėtis nerami. Nenoriai traukiasi vokiečių kareiviai, lenkai organizuoja PŪV sąmokslą, turintį tikslą nuversti Lietuvos valdžią ir Lietuvą sujungti su Lenkija, realus bolševikų pavojus. Organizuojasi Lietuvos savanorių būriai. Tuo tarpu grupelė lietuvių inteligentų entuziastų, jau atsiradusių Kaune, suburta Odesos universiteto auklėtinio, aktyviai dalyvavusio Odesos lietuvių veikloje, vėliau mokytojavusio Voroneže Lietuvių gimnazijoje, Švenčionių gimnazijos atkūrėjo, tuo metu Kauno komercinės mokyklos direktoriaus Zigmo Žemaičio (1884-1969)[3], imasi itin sudėtingos užduoties - sukurti aukštąją mokyklą. Jau beveik šimtmetis, kaip Vilniaus universitetas uždarytas, Kaune aukštosios mokyklos tradicijų visai nėra.

Šią entuziastų grupelę sudarė penki iniciatoriai.[4] Be Z.Žemaičio, jai priklausė zoologas T.Ivanauskas (1882-1970). Baigęs Peterburgo ir Sorbonos universitetus, dalyvavęs daugelyje ekspedicijų Vakarų Europoje, Šiaurėje, Peterburge įkūręs zoologinių preparatų laboratoriją Zootomą, kurio produkcija jau garsėjo Europoje; per Rygą atvežęs iš savo gimtinės Lebiodkos dvaro šeimos asmeninę zookolekciją; įkūręs Kaune Gamtos tyrimo stotį ir dirbantis jos vedėju.[5]

Trečiasis, taip pat gamtininkas - Liudas Vailionis (1886-1939). Grįžęs iš Lenkijos, kur buvo baigęs Krokuvoje Jogailos univer-

[1] Lietuvos universitetas. Pirmų penkerių veikimo metų apskaita. - K. 1927. - P. 56.
[2] Ten pat. P. 243.
[3] Lietuviškoji enciklopedija. - V., 1984. - P. 485.
[4] Žemaitis Z. Straipsnių rinkinys. - V., 1979. - P. 44.
[5] Ivanauskas T. Prisiminimai (rankraštis). - P. 462.

siteto gamtos-filosofijos skyrių, dalyvavęs Krokuvos lietuvių studentų veikloje, ten pat dirbęs mokslinį darbą, karo metu mokytojavęs gimnazijoje, o Kaune jau dirbąs su T.Ivanausku Gamtos tyrimo stotyje ir dėstąs Saulės mokytojų seminarijoje.[6]

Ketvirtasis - Augustinas Janulaitis (1878-1950), teisininkas-istorikas. Studijavęs Berne, baigęs Maskvos universitetą, advokatavęs Vilniuje, pasižymėjęs socialdemokratinėje veikloje, aktyvus publicistas, jau nuo 1905 metų kėlęs aukštosios mokyklos įkūrimo klausimą.[7]

Ir penktasis - Jonas Vabalas-Gudaitis (1881-1955), psichologas. Peterburge baigęs K.Ušinskio pedagoginius kursus ir Peterburgo universiteto biologijos skyrių, o Maskvoje - Žemės ūkio institutą.[8]

Universiteto atkūrimo idėją Z.Žemaitis puoselėjo, vos tik grįžęs į Vilnių. 1918 m. gruodžio 5 d. Valstybės tarybai nutarus atkurti Vilniaus universitetą, Z.Žemaitis buvo kviečiamas iš Švenčionių įsijungti į šį darbą.[9] Vos persikėlęs į Kauną 1919 m., jis ne tik nenuleidžia rankų, bet mato būtiną reikalą imtis šio darbo.

Dėl aukštosios mokyklos kūrimo Kaune tuo metu vieningos nuomonės nebuvo. Vyriausybė laikėsi principo, jog Lietuvos aukštoji mokykla šiuo metu - per brangi puošmena. Specialistus, o jų ne tiek daug Lietuvai ir reikia, gali ruošti Vakarų šalys, pasiunčiant ten juos studijuoti.[10] Atsižvelgiant į sunkią tuometinę ekonominę-finansinę Lietuvos padėtį, tai racionaliausia išeitis. Tačiau egzistavo ir kita nuomonė, kurios laikėsi dauguma į Lietuvą grįžusių inteligentų, mokslo entuziastų, taip pat besiveržiantis į mokslus Lietuvos jaunimas, ypač tie, kurie buvo pradėję studijas kitur ir dėl karo pasekmių jų negalėjo baigti. Šie buvo tik už savo aukštosios mokyklos kūrimą. Ir jei nėra kitos galimybės, reikia ją kurti visuomeniniais pagrindais.[11]

(Prof. T.Ivanauskas savo prisiminimuose yra pažymėjęs dar vieną kliūtį aukštajai mokyklai. Tai - Lietuvos dvasininkijos baimė, kad švietimas, atsidūręs grynai pasauliečių rankose, nenuvestų Lietuvos jaunimo blogu keliu.)[12]

Iniciatoriai Z.Žemaitis su T.Ivanausku buvo pažįstami iš Vilniaus laikų, nuo 1914 metų,[13] o Kaune susitikdavo asmeniškai. T.Ivanausko prisiminimuose yra tokia pastaba: "Zigmui Žemaičiui, kaip matyti iš jo kalbų, daugiausiai rūpi švietimo reikalai, o man jie irgi buvo artimi, tad radome bendrą kalbą. Mes kalbame apie pradžios mokyklą, apie gimnazijas, mokytojų seminarijas, bet mano pašnekovo savijauta ypač pagyvėja, kai užeina kalba apie aukštąją mokyklą (...) Tad vis šia tema pasikalbame ir randame gyvų emocijų".[14] Laiške savo žmonai Stasei Žemaitienei apie šį laikotarpį Z.Žemaitis rašė (1919.10.05) "(...) Be rūpesčių apie mokyklą (komercijos - D.V.), turiu dar vieną didelį rūpestį (...): jau trečia savaitė lakstau liežuvį iškišęs ir rodos, ne be pasekmių. Sumaniau organizuoti čia Kaune laikinį universitetą (...) pastebėjau, kad visi yra išsiilgę aukštojo mokslo, tačiau (...) užsienin važiuoti dėl lėšų stokos ir administratyvinių kliūčių niekas, beveik, negali (...) gerai pagalvojęs pamačiau didelį pavojų mūsų kraštui ateityje (...). Taigi reikia, kad mūsų kraštas kuo greičiau pradėtų pats rengti profesionalus (...) Pasiūliau Švietimo ministerijai organi-

[6] Dagys J. Liudas Vailionis. // "Gamta". - 1939 kovo mėn.

[7] Janulaitis A. Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai. - V., 1989. - P.8.

[8] Lietuviškoji enciklopedija. - V., 1984. - P. 611.

[9] Žemaitis Z. Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. - V., 1967. - P. 27.

[10] Žemaitis Z. Straipsnių rinkinys. - V., 1979. - P. 44.

[11] Ten pat.

[12] Ivanauskas T. Prisiminimai (rankraštis). - P. 463.

[13] Ten pat. - P. 461.

[14] Ten pat.

zuoti tokius kursus. Ministerija, žinoma, labai svyravo, bet aš pats apsiėmiau organizuoti ir ji tuomet sutiko. (...)Jei pats iš to maža turėsiu, o tik darbą, tai bent gi kitiems galės būti ir naudos, ypač gi naudinga tai gali būti mūsų kraštui, kuris galų gale tikrai susilauks aukštosios mokyklos, o ne ant popieriaus, kaip pernai rudenį buvo Vilniuje padaryta, kuomet taryba tarėsi bent savaitę ir pagimdė Universiteto įstatymą ir tai nei šiokį, nei tokį (...) lakstau kalbu, agituoju daug, nes reikalas tikrai yra svarbus".[15]

Taigi iniciatorių būrelis imasi, atrodo, nerealaus užmojo, nes lėšų - jokių, patalpų - jokių, mokymo bazės - jokios, išskyrus Gamtos tyrimo stotį, kuri, reikia manyti, ir tampa organizacijos centru, nes joje dirba net du steigėjai: T.Ivanauskas ir L.Vailionis. Pasitarimai, posėdžiai vyksta vos ne kasdien, net ir sekmadieniais.[16]

Negaudami paramos iš Vyriausybės, kai kurie steigėjai suabejoja aukštosios mokyklos Kaune realiomis galimybėmis. Tai liudija St.Žemaitienės laiškas [17], kuriame ji užjaučia vyrą, kad A.Janulaitis nepalaiko jo idėjos. O prof. Z.Žemaičiui minint 80-ties metų jubiliejų, į prof. T.Ivanausko sveikinimo telegramą jubiliatas atsakė tokia fraze: "O man malonesnis yra prisiminimas didelio memorandumo, kurį 1919 m. rugsėjo mėn. 5 d. pasirašėme mes trise su Tamsta ir prof. Vailioniu. Kiti mūsų grupės nariai buvo daugiau skeptiški. Tą momentą ir reikia laikyti mūsų krašto aukštosios mokyklos gimimo momentu".[18]

Didžiausią organizacinio darbo krūvį ant savo pečių užsikrauna iniciatorius Z.Žemaitis, sekretoriumi ir iždininku tampa L.Vailionis.[19] Opiausias lėšų klausimas, nes Vyriausybė kol kas sumanymo neremia. Šiai kliūčiai pašalinti, Z.Žemaičio iniciatyva[20], 1919 m. spalio 6 d. įkuriama Aukštųjų mokslų draugija, kuri ir turėjo sudaryti minimalias ekonomines sąlygas kuriamam universitetui. Draugijos pirmininku tampa dr. Jonas Staugaitis, padėjėju Z.Žemaitis, sekretoriumi ir iždininku - L.Vailionis. Spalio 8 d. steigėjai numato į pasitarimą sukviesti platesnį inteligentijos ratą, ypač tuos, kurie numatomi kursų lektoriais, kad aptartų Z.Žemaičio jau paruoštus kursų įstatus, dalyvautų kursų struktūros, mokymo plano sudaryme (iš pradžių aukštąją mokyklą buvo manoma pavadinti Universitetiniais kursais, vėliau sutartas pavadinimas - Aukštieji Kursai).[21] Tokiu būdu organizatorių ratas prasiplečia. Į jį įeina prof. Eduardas Volteris, inž. Jonas Šimoliūnas, inž. Kazimieras Vasiliauskas, dr. Marijonas Nasvytis.[22] Posėdžiuose tariamasi dėl fakultetų skaičiaus, siūloma Humanitarinį fakultetą padaryti prioritetiniu, kiek galint nedidinti studentams mokesčio už mokslą, aptariamas lektorių sąstatas, numatant pritraukti sugrįžtančias į Lietuvą stipresnes pajėgas.

Šis klausimas sukėlė ir platesnes diskusijas. Buvo siūloma, kad studentai mokėtų ne už semestrą, bet už atskirą dalyką, kurio klausys, nes tai leis studentams laisvai rinktis dalykus. K.Vasiliauskas prieštaravo, nes techniškiems dalykams tai neįmanoma: dėstomi dalykai vienas kitu remiasi, turi būti nuoseklūs jų seka. Nubalsuota už semestrinį mokestį ir nutarta nuo pirmųjų metų šalia specialybių įvesti bendruosius dalykus: psichologiją ir logiką.[24] Štai pavyzdys - Gamtos ir istorijos-filologijos skyrių programos trims semestrams:

[15] Žemaitis Z. Straipsnių rinkinys. - V., 1979. - P. 153.
[16] Posėdžių protokolai (L.Vailionio šeimos archyvas).
[17] Stasės Žemaitienės laiškas Z.Žemaičiui 1919 m. (šeimos archyvas).
[18] Akademiko Tado Ivanausko asmens archyvas (Lietuvos Mokslų akademija 30201/17-306).
[19] Lietuvos archyvai 4. - V., 1992, P. 17.
[20] Žemaitis Zigmas (Straipsnių rinkinys). - V., 1979. - P. 156.
[21] Lietuvos archyvai 4. - V., 1992. - P. 14.
[22] Vailionis L. Posėdžių protokolai (rankraštis).
[23] Ten pat.
[24] Ten pat.

Gamtos skyrius

I sem.
1. Fizika
2. Chemija
3. Zoologija
4. Botanika
5. Kristalografija, minerologija
6. Histologija

II sem.
1. Zoologija
2. Botanika
3. Minerologija
4. Praktiškoji chemija
5. Praktiškoji fizika
6. Logika

III sem.
1. Psichologija
2. Pedologija
3. Pedagogika
4. Lietuvos istorija
5. Higiena
6. Įžanga į filosofiją
7. Gamtos mokslo metodika
8. Fiziologija

Istorijos-filologijos skyrius

I sem.
1. Lietuvių kalba
2. Palyginamoji filologija
3. Zoologija
4. Botanika
5. Lietuvos istorija
6. Logika

II sem.
1. Psichologija
2. Lietuvių kalba
3. Įžanga į filosofiją
4. Polit. ekonomija
5. Estetika
6 Pedologija

III sem.
1. Psichopatologija
2. Pedagogika
3. Eksperimentinė psichologija
4. Visuotinė istorija
5. Higiena
6. Geografija[25]

Buvo numatyta įsteigti šešis skyrius: I. Humanitarinį, vėliau su istorijos, filologijos, filosofijos ir pedagogikos poskyriais, 2. Visuomenės mokslų su teisės ir sociologijos skyriais, 3. Matematikos-fizikos, 4. Gamtos, 5. Medicinos ir 6. Technikos. Kiekvienam skyriui organizuoti buvo numatyta po tris žmones. Taigi Humanitarinį skyrių organizuoti buvo pavesta Jonui Vabalui-Gudaičiui, prof. Eduardui Volteriui ir filosofijos dr. Juozui Eretui; Visuomenės mokslų - Augustinui Janulaičiui, Vladui Mačiui, Oskarui Biuchleriui; Matematikos-fizikos - Bernardui Kodačiui, Zigmui Žemaičiui, Konstantinui Šakeniui; Gamtos - Tadui Ivanauskui, Liudui Vailioniui, Povilui Matulioniui; Medicinos - gyd. Marijonui Nasvyčiui, gyd. Jonui Staugaičiui, gyd. Jurgiui Aleknai ir Technikos - inž. Kazimierui Vasiliauskui, inž. Jonui Mašiotui ir inž. Jonui Šimoliūnui. Iš visų skyrių paskirta po vieną žmogų, atsakingą už reikiamų dokumentų pateikimą Vyriausybei. Taigi vykdomosios komisijos nariais tapo: Z.Žemaitis, L.Vailionis, J.Staugaitis, inž. K.Vasiliauskas, J.Vabalas-Gudaitis, A.Janulaitis.[26]

O Z.Žemaitis laiške (11.05) rašė: "Šiaip da kursai ne visai susiorganizavo. Trūksta da vieno kito lektoriaus, yra gi jau daugiau dvidešimties. Išgirdęs apie organizuojamus kursus, atvažiavo net vienas šveicaras, jaunas žmogus, bet jau filosofijos daktaras iš Berno universiteto docentas, mokąs jau neblogai lietuviškai ir parašęs dvi gerokas knygas prancūzų ir vokiečių kalbomis apie Lietuvą. Jo pavardė Ehret. Manau toliau pritraukti ir daugiau mokslo žmonių prie darbo".[27] Arba vėl: "Surinkau nemaža lektorių(...) visi noriai dedasi prie darbo, sunkiausia tik su daktarais (gydytojais - D.V.), kurie pasirodo nerangesni yra už kitus inteligentus (...) už vis noriausiai dedasi ma-

---

[25] Ten pat.
[26] Lietuvos archyvai 4. - V., 1992. - P. 14.
[27] Žemaitis Z. Straipsnių rinkinys. - V., 1979. - P. 156.

tematikai arba matematikuojantys inžinieriai".[28] Kviečia Vincą Čepinskį, tuo metu dirbantį Lietuvos pasiuntinybėje Londone. Stebina to meto inteligentų entuziazmas dirbti Lietuvos mokslui ir kultūrai. V.Čepinskis, turintis dideles perspektyvas diplomatinėje tarnyboje, vos gavęs Z.Žemaičio kvietimą įsitraukti į Aukštųjų Kursų darbą, nesvyruodamas priima pasiūlymą, nors ir žinodamas, jog Kursai veikia visuomeniniais pagrindais ir kol kas negali garantuoti nei pragyvenimo sąlygų, nei vilčių karjerai.[29] O Z.Žemaitis laiške žmonai jau 1920 m. kovo mėnesį rašys: "Atvažiavo V.Čepinskis, kurio taip laukėme."[30] 1920-taisiais metais Aukštųjų Kursų Gamtos skyrius priėmė dar vieną stiprią pajėgą į savo gretas - tai botaniką profesorių, dirbusį Peterburge, atvykstantį iš Tartu šveicarą K.Rėgelį, vėliau vadovavusį ir Botanikos sodui.[31]

Steigėjų nuomonės apie Kursų tikslą skyrėsi. Vieniems atrodė, jog Kursai turėtų duoti bendrą išsilavinimą, o kitiems (Z.Žemaičiui, L.Vailioniui), kad Kursai turi rengti profesionalus. Kursus priartinti prie universitetinio lygio siūlė ir T.Ivanauskas.[32]

Dar pirmomis Kursų organizavimo dienomis (10.06) steigėjai spaudoje kreipėsi į Lietuvos jaunimą, norėdami sužinoti, ar daug bus norinčių studijuoti. Per kelias dienas buvo gauta apie 600 pareiškimų.[33] Daugiausia buvo norinčių studijuoti gamtą, matematiką ir taikomuosius mokslus. Vyriausybei atsisakius remti aukštąją mokyklą, moksleiviai kreipėsi tiesiai į Ministrą pirmininką. Kreipimesi buvo ir tokie žodžiai: "Nenorėdami tikėti, kad mūsų Vyriausybė nesuprastų ir neatjaustų būtino reikalo užganėdinti šviesos ir mokslo troškulį Lietuvos jaunuomenės, šiuomi išreiškiame prašymą kuo greičiausiai įsteigti Kaune Aukštuosius kursus, kad mums ir šitie metai jau ne dėl svetimšalių-pavergėjų kaltės nebūtų be reikalo sugaišinti". Pasirašė 162 moksleiviai.[34]

Gruodžio 23 d. Aukštųjų mokslų draugijos taryba siunčia E.Volterio ir L.Vailionio pasirašytą raštą Švietimo ministrui J.Tūbeliui, pabrėždama, jog valdžiai nesutinkant "įkūnyti sumanymo", kurį iškėlė susirūpinusių šiuo reikalu žmonių būrelis, "šiuo svarbiu reikalu ima toliau rūpintis Aukštųjų mokslų draugija. Žinodama, kad šiame darbe gaus gyvo pritarimo iš visuomenės, neabejodama, jog ją visokeriopai rems ir mūsų Valdžia, Aukštųjų mokslų draugija pasiryžusi yra steigti Kaune aukštąją mokyklą, kuri vadinsis Aukštaisiais kursais". (Iš pradžių buvo norima pavadinti Universiteto kursais).[35] Pristatomi Kursų įstatai, dėstymo planai, ir gruodžio 27 dieną Kursų steigimą ministras patvirtina.

Aukštųjų Kursų įstatuose buvo šeši skyriai. Pirmame buvo teigiama, kad Kursai ne tik mokymo, bet ir mokslo įstaiga. Jų darbą prižiūri Švietimo ministerija pagal savo patvirtintus įstatus. Mokslas dėstomas lietuvių kalba, bet prireikus, Kursų Tarybos sprendimu, vartojamos ir kitos kalbos. Atidaromi šeši skyriai. Be pagrindinių mokslo planuose nurodytų disciplinų, dėstomos papildomos ir skaitomos epizodinės paskaitos. Prie Kursų numatoma steigti bibliotekas, kabinetus, laboratorijas, tyrimų stotis, klinikas, muziejus, dirbtuves, spausdinti mokslo darbus. Be tikrųjų studentų numatomi ir laisvieji klausytojai, kurių amžių ir išsilavinimo tinkamumą sprendžia skyriaus taryba. Buvo numatytas ir visuomenės šviečiamasis darbas, kadangi epizodinius kursus (paskaitas) galėjo klausyti kiekvienas pilietis. Kursai buvo numatę išduoti baigusiems ne diplomus, bet pažymėjimus, jog atlikti praktikos darbai ir išlaikyti tam tikri egzaminai. Apie lektorius buvo sakoma, kad jais gali būti ne tik aukštųjų mokyklų profesoriai, docentai, privatdocentai, laborantai, bet ir baigę aukštąjį mokslą ir darbavęsi "savo profesijos mokslo srityje, pasirodę visuomenei savo mokslo dar-

---

[28] Ten pat.
[29] Mačionis Z., Čepinskis J. Profesorius Vincas Čepinskis. - V., 1992. - P. 20.
[30] Žemaitis Z. Straipsnių rinkinys. - V., 1979. - P.157.
[31] Vailionis L. Gamtos skyriaus protokolai (rankraštis).
[32] Ten pat.
[33] Žemaitis Z. Aukštosios mokyklos kūrimasis ir jos vystymasis Kaune. - V., 1967. - P. 9.
[34] Lietuvos archyvai 4. - V., 1992. - P. 16.
[35] Žemaitis Z. Straipsnių rinkinys. - V., 1979. - P. 153.

bais".[36] Naujus lektorius kviesti buvo patikėta skyriaus tarybai, kuri slaptu balsavimu išrenka kandidatą ir siūlo Kursų tarybai patvirtinti. Tokiu pat būdu numatomi rinkti ir laborantai, ir praktikos darbų vadovai.

Kursus tvarko ir valdo Aukštųjų Kursų taryba, kurią sudaro visi lektoriai ir pagalbinių mokslo įstaigų atstovai. Pastarųjų Taryboje negali būti daugiau, kaip vienas ketvirtadalis visų lektorių. Klausytojų problemas sprendžiant dalyvauja ir jų atstovai - po vieną nuo kiekvieno skyriaus. Taryba iš savo tarpo renka Kursų vadovą, jo padėjėją ir Tarybos sekretorių, be to, ūkio ir iždo vadovus. Ne pagrindiniams reikalams spręsti sudaroma mažoji taryba, į kurią įeina Kursų vadovas, jo padėjėjas, sekretorius ir skyrių vadovai. Įdomu, jog Kursų Tarybai leidžiama į posėdžius kviesti ir pašalinius mokslo žmones patarėjais (payzdžiui, taip dalyvavo, teikdama metodinius patarimus, Peterburge pedagoginius mokslus baigusi H.Ivanauskienė).[37]

Kursų lėšas sudaro Aukštųjų mokslų draugijos skiriami pinigai, klausytojų mokestis už mokslą, valdžios duodamos pašalpos, atskirų žmonių ir įstaigų aukos, įplaukos už paskaitas ir Kursų leidžiamų spaudinių pardavimas.[38]

Taigi dokumentai paruošti, artėja Kursų atidarymas. Sausio 7 d. (1920) Z.Žemaitis namiškiams rašo: "Jau buvau prisirengęs išvažiuoti (iš Kauno - D.V.), bet ir tas nepavyko, nes kaip tik tuo laiku buvo sprendžiamas klausimas apie mano sumanytuosius ir organizuojamus Aukštuosius kursus. Jaunuomenė nerimauja, krutina, judina mus, tai bijodamas, kad man nesant dalykas netaptų palaidotas arba bent atidėtas ilgesniam laikui, turėjau pasilikti da 2-3 dienoms".

Gruodžio 30 d. Z.Žemaitis ir L.Vailionis kreipiasi į Švietimo ministrą, prašydami paskirti nors šiek tiek lėšų pirmai pradžiai, kadangi skubiai reikia įsigyti mokslo priemonių ir literatūros, be kurios mokykla negali pradėti darbo. Prašo 80.000 auksinų, (30000 - literatūrai, 50000 - mokymo kabinetams). Atsakydama į šį kreipimąsi, Vyriausybė paskiria 25.000.[39] Dar 25.235 auksinus gruodžio 20 d. paaukoja Amerikos lietuviai, 10.000 auksinų - švedų draugija, 20.000 - kooperatyvų sąjunga.[40] 120.000 markių paskolą organizatoriai paėmė iš banko ir komandiravo į Vokietiją prof. E.Volterį nupirkti literatūros ir būtiniausių reikmenų.[41]

Kursų atidarymo diena buvo numatyta sausio 27-oji (1920). Tą rytą oficioze "Lietuva" Kursų Taryba išspausdino kreipimąsi į Lietuvos visuomenę, kuriame buvo rašoma: "... Mūsų aukšoji mokykla, tikimės, sutrauks išsklaidytas mūsų tautos dvasios pajėgas ir sudarys iš jų gražų, harmoningą ir stiprų vienetą, kuris įpins ir savo šviesų spindulėlį į bendrą pasaulio kultūrą.

Sunki yra pradžia, bet matydami mūsų jaunuomenės mokslo troškimą ir mūsų visuomenės pasiryžimą iškovot tą dvasios nepriklausomybę, mes ramiai ir be baimės imamės sunkaus darbo įkurdami pirmąją Lietuvoj aukštąją mokyklą ir tikimės, kad mūsų visuomenė, suprasdama šio darbo svarbumą, rems mus savo užuojauta.

Tebūnie sausio 27 diena linksma šventė, nes joje grendžiamas mūsų tautos dvasios nepriklausomybės pagrindas".[42]

Taigi sausio 27 d. 6 val. vakaro Švietimo ministerijos salė (dabar Maironio vardo gimnazija) buvo pilna žmonių. Visi laukė perzidento. Tačiau šis, nuo ryto vizitavęs provinciją, sugrįžo vos 7 val. vakaro ir į atidarymą neatvyko. Vyriausybę atstovavo švietimo viceministras Pr.Mašiotas, visą laiką rėmęs ir palaikęs Kursų idėją. 7 val. Kursų taryba sėdasi prie ilgo žalio stalo, publika nutyla.[43] Svečių tarpe keletas ministrų, aukšti dvasiškijos atstovai: jo ekscelencija Žemaičių vyskupas P.Karevičius, prelatai J.Mačiulis-Maironis, A.Dambrauskas-K.Jakštas, K.Olšauskas, partijų, visuomenės

---

[36] Lietuvos archyvai 4. - V., 1992. - P. 18.
[37] Vailionis L. Posėdžių protokolai (rankraštis).
[38] Ten pat.
[39] Žemaitis Z. Straipsnių rinkinys. - V., 1979. - P. 157.
[40] Ivanauskas T. Prisiminimai (rankraštis).
[41] Lietuvos archyvai 4. - V., 1992. - P. 22.
[42] "Lietuva" 1920 m. sausio 30 d. - Vasario 1 d.
[43] Ten pat.

atstovai M.Sleževičius, A.Voldemaras, tautinių bendrijų - žydų, vokiečių, lenkų - atstovai, įvairių draugijų: medikų, agronomų, technikų, nariai, Mažosios Lietuvos atstovas V.Gaigalaitis ir kt.

Iškilmes Kursų Tarybos vardu pradėjo Z.Žemaitis. Jis kalbėjo: "Daug sunkių valandų išgyveno lietuvių tauta (...). Bet nežuvo. Vargai pagimdė galiūnų, sutrupino amžių pančius - ir gyva atsikėlė (...) Nepamirš lietuvių tauta ir tos valandos, kada nuo jos nukrito sielos pančiai, kada ji ryžosi tapti ne tik kūno, bet ir dvasios nepriklausoma. Šiandien toji dvasios nepriklausomybė atėjo. Savaime tautoj kilo reikalo sukurti aukštosios mokyklos židinys. Atsirado ir pajėgų, ir galimybių ir aukštoji mokykla susikūrė. Nors dabar dar be galo sunkūs yra laikai, tačiau mes drąsiai žiūrim į ateitį. Susikūrė ugnelė, kuri apšvies ir parodys mūs tautai kelią į geresnę ir šviesesnę ateitį. Nuo šios valandos skelbiu Aukštuosius kursus atidarytus."[44]

Vysk. P.Karevičius sveikinimo kalboje sakė: "Nudžiugę turim reikšti padėkos (...) tiems žmonėms, kurie davė galimybės tam šviesos židiniui įsikurti. Aš linkiu tai pirmai mūsų aukštajai mokyklai veikiai tapti didžiu ir vertu to vardo universitetu."[45] Maironio kalboje buvo šie žodžiai: "Šiandien yra nepaprasta diena, ypatingai man. Pilnas esu džiaugsmo, kad sulaukiau dienos, kada kuriasi aukštoji lietuvių mokyklą. Juo aukštesnis mokslas, juo arčiau mes einam į tiesą (...). Šitoj pat salėj baigiau aš prieš 35 metus gimnaziją. Tuomet čia buvo parašyta (...) čia draudžiama lietuviškai šnekėt. Dabar aš čia matau šviesių mokslo vyrų, kurie gražiai kalba tąja pat lietuvių kalba (...). Tad dar kartą linksmai sakau: "Valio aukštoji lietuvių mokykla!". [46]

Liaudininkų partijos vardu kalbėjęs M.Sleževičius pabrėžė, jog tautos galybė ne ginkluose, tik moksle. Aukštojoje mokykloje turėsianti būti laisva mintis, kuri sukursianti inteligentiją, o ši iškovosianti tikrai nepriklausomą Lietuvą. Ir vėl: "Valio aukštoji Lietuvos mokykla" sutikta triukšmingomis ovacijomis, o kai kam vėl nurieda" skaisčioji džiaugsmo ašarėlė", rašė oficiozas "Lietuva".

Kursų atidaryme giedojo J.Naujalio vadovaujamas choras, grojo kariuomenės dūdų orkestras.[47]

Taip Lietuvos aukštoji mokykla vien entuziastų pastangomis pradėjo darbą.

Iš pradžių Kursų patalpos buvo dabartinėje "Aušros" gimnazijoje. Ten pat buvo ir anatomikumas, būtinas medicinos skyriui. Preparatai prieš darbus buvo atvežami, o vakare vėl išvežami, kad dieną klasėse būtų galima pravesti pamokas. Atsirado protestuojančių, kad gimnazijos klasėse preparuojami lavonai. Žydų rabinai ėmė prieštarauti prieš jų tautybės atstovų preparavimą. Vėliau anatomikumas gavo atskirą namelį, nes "šiuo laiku", kaip rašo prof. T.Ivanauskas, "Kaune didesnių laisvų patalpų beveik nebuvo, išskyrus keletą didesnių namų, kur cariniais laikais tilpo gubernijos įstaigos ar karo komendantūros padaliniai."[48] Todėl ir amžininkai liudijo, jog visą rudenį Z.Žemaitis vaikščiojo po Kauną, galvą užrietęs, besidairydamas patalpų universitetui.[49] Antraisiais metais paskaitos jau vyko Seimo rūmuose ir Komercijos mokykloje.

Geresnėje padėtyje buvo Gamtos tyrimo stotis (Seimo g. 2), kuri tapo gamtininkų ruošimo baze. Joje, kaip matyti iš mokymo planų, savo akiratį plėtė ir kitų specialybių studentai. Stotis turėjo nemažą zoologinių perparatų kolekciją (T.Ivanausko šeimos palikimą, jo atvežtą iš tėviškės ir padovanotą Gamtos tyrimo stočiai) ir greitu laiku L.Vailionio sukomplektuotą botanikos laboratoriją su 12 mikroskopų ir kitų būtinų priemonių botanikos darbams. "Taigi čia įsitaisėme auditoriją, laboratoriją ir zoologijos muziejų, - rašo prof. T.Ivanauskas. - Bet vis dėl to turėjome pasirūpinti suolų, kėdžių, stalų ir dar galybės kitų daiktų. Keblumas buvo su vandeniu, nes nebuvo vandentiekio. Suolų ir keletą kėdžių mums pasisekė rasti namų palėpėse ir aš kartu su prof. L.Vailioniu sunešėm juos į mūsų

[44] Ten pat.
[45] Ten pat.
[46] Ten pat.

[47] Ivanauskas T. Prisiminimai (rankraštis).
[48] Iš Stasės Žemaitienės prisiminimų (rankraštis).
[49] Ivanaukas T. Prisiminimai (rankraštis). - P. 464.

auditoriją. Vandenį studentų pratyboms turėjome kibirais nešioti iš Nemuno, nes esantis mūsų kieme šulinys kartais turėdavo pagadintą siurblį.

Su medžiaga pratyboms nebuvo taip sunku. Aš per savo išvykas ir medžioklės parūpindavau žuvų, varlių, vabzdžių. Paukščiams preparuoti Kaune buvo pakankamai varnų, tad paėmęs šautuvą eidavau į Neries pakrantę už Kauno pilies ir ten nušaudavau kiek reikia. Garlaivių žiemos uostas buvo gausiai apgyvendintas žuvų, visokių vandeninių vabzdžių, pinčių ir nesuskaitomos daugybės pirmuonių, reikėjo tik netingėti ir pasiryžti."[50]

V.Čepinskis, į Kursų darbą įsijungęs 1920 m. balandžio mėnesį, ėmė kurti fizikos kabinetą ir parūpino jam daugiau kaip 80 prietaisų ir mokymo priemonių.[51]

Kursai pradėjo savo darbą, turėdami 522 klausytojus (244 - - tikruosius ir 278 - laisvuosius). Tarp jų buvo 520 Lietuvos piliečių ir du Baltarusijos piliečiai. Didelę dalį studentų sudarė žydų tautybės atstovai. Jų buvo 152, po vieną lenką, rusą, 3 vokiečiai ir 362 lietuviai. Antraisiais metais klausytojų sumažėjo, tačiau padaugėjo tikrųjų klausytojų (328 - tikrieji, 84 - laisvieji), tarp jų lietuvių 1921 metais buvo tik 192. Galima manyti, kad atsiliepė bendra ekonominė ir politinė Lietuvos padėtis (žydų tautybės atstovai buvo daugiausia iš prekybininkų šeimų, lietuvių dalis išėjo savanoriais). Prof. T.Ivanauskas rašė: "Mūsų klausytojų sąstatas buvo labai nevienodas, nes buvo žmonių ką tik baigusių vidurinę mokyklą, buvo ir studentų iš Rusijos aukštosios mokyklos, o žymią dalį sudarydavo mokytojai, kurie jau seniai mokytojavo (...) Gana didelį keblumą sudarydavo dėstomoji kalba, atseit mūs gimtoji kalba (...) iš pat pradžios ypač medicinos fakultete, labiausiai odentologijos skyriaus klausytojai buvo žydai, kurie lietuvių kalbos nemokėjo ir ne vieną kartą siuntė delegaciją su prašymu, kad jiems būtų dėstoma rusiškai. Tik vėliau, kai mūsų aukštoji mokykla ėmė iš studentų reikalauti lietuvių kalbos, žydų vidurinės mokyklos prisitaikė šiam reikalavimui."[52]

1921 m. balandžio 19 d. Kursų Mažoji taryba svarstė padėtį kursuose. Tikslas - geriau suprasti realią padėtį. Į posėdį buvo pakviesti ir studentų atstovai. Iš protokolo aiškėja, jog didelė dalis studentų buvo praleidę mokesčio susimokėjimo terminą, todėl vienas pagrindinių studentų prašymų buvo mokėjimo terminą atidėti. Studentų skaičiaus mažėjimą jie aiškino nežinia, ar kursai taps universitetu. Tarp kitų trūkumų buvo pabrėžta, jog Humanitarinio skyriaus klausytojai neturi aiškių programų, neaišku, kurie dalykai yra privalomi, labai daug lingvistikos paskaitų ir kenčia kitos disciplinos. Teisininkai buvo nepatenkinti, jog dažnai paskaitose turi versti iš kitų kalbų ir dėl to mažai išdėstoma. Gamtininkai skundėsi, jog dar nėra agronomijos skyriaus, nėra praktikos darbų iš chemijos, fizikos, o didelis klausytojų-kariškių skaičius atsiliepė paskaitų lankomumui. Medikai, nors ir trūko jiems mokymo priemonių, ypač fizikos, bet savo skyriumi buvo patenkinti. Svarbiausia tik, kad Kursai taptų Universitetu (Kursuose diplomus gavo ir tokie mūsų medicinos korifėjai, kaip chirurgas Vl.Kuzma, dermatologas V.Juškys).

Labiausiai nepatenkinti savo skyriumi pasirodė technikai. Nėra praktikos darbų, eksperimentų, metodinės literatūros. Pageidavo užsienio kalbų dėstymo.

Skyrių vedėjai, lektoriai atsakinėjo į studentų klausimus dėl esamos padėties, o pirmininkaujantis J.Vabalas-Gudaitis paprašė studentus ir ateityje ruoštis bendram darbo apsvarstymui.[53] Daugiausiai klausytojų buvo Medicinos fakultete: 1921 m. rugsėjo 1 d. jų buvo 159. Tuo tarpu humanitarų - 111, teisininkų - 88, technikų - 78, gamtininkų - 66, matematikų - 20. 354 studentai buvo vyrai ir 168 moterys.[54]

Kursuose veikė trys studentų kuopos: medikų, krikščionių ir socialistų.

Kursai susikomplektavo ir biblioteką, kuri turėjo 1500 vienetų spaudinių. Daugiausia tai

[50] Mačionis Z., Čepinskis J. Profesorius Vincas Čepinskis. - V., 1992. - P. 21

[51] Ivanauskas T. Prisiminimai (rankraštis). - P. 464

[52] Lietuvos archyvai 4. - V., 1992. - P. 28

[53] Ten pat.

[54] Žemaitis Z. Straipsnių rinkinys. - V., 1979. - P. 53

Aukštųjų Kursų dėstytojai 1921 m. rudenį
Pirmoje eilėje: P.Juodakis, J.Žilinskas, M.Nasvytis, S.Digrys, A.Janulaitis, J.Vabalas-Gudaitis, E.Volteris, Z.Žemaitis, V.Čepinskis, J.Šimoliūnas, P.Jodelė, V.Verbickas, K.Vasiliauskas.
Antroje eilėje: V.Lašas, P.Jankauskas, L.Gogelis, P.Leonas, P.Raudonikis, A.Jurgeliūnas, J.Karuža, P.Dovydaitis, V.Dubas, J.Čiurlys, M.Songaila, K.Lapinas, K.Oželis.
Trečioje eilėje: neatpažintas, V.Viršila, neatpažintas, Vacl.Biržiška, A.Purėnas, N.Šapiro, V.Vailionis, S.Dirmantas, J.Čeponis, Čeponienė, A.Veškarčaitė, J.Gravrogkas, F.Butkevičius

buvo mokslinė literatūra rusų ir vokiečių kalbomis, nes lietuvių kalba mokslinės literatūros dar nebuvo. "Iš svetimų kalbų klausytojams prieinamiausia buvo rusų kalba, mažiau suprantama vokiečių kalba, ir beveik tik šių dviejų kalbų literatūra naudojosi ir dėstytojai, ir studentai", - rašė prof. T.Ivanauskas. Botanikai jau pirmaisiais metais įsigijo 162 egzempliorius 22 pavadinimų mokslinės literatūros vokiečių kalba. Dėstytojai imasi kurti lietuvišką terminologiją, kurios trūkumas ypatingai sunkino darbą. Z.Žemaitis šį darbą buvo pradėjęs, jau mokytojaudamas Voroneže, drauge su J.Jablonskiu ir Pr.Mašiotu. Tada jau buvo sukurti tokie lietuviški terminai, kaip skaitiklis, vardiklis, dauginys, dalinys.[55] Šis darbas tęsiamas ir apibendrinamas leidinyje "Geometrijos ir trigonometrijos terminų rinkinėlis" (1921 m.). L.Vailionis imasi milžiniško darbo - pradeda rašyti botanikos žodyną, išleistą 1938 m. T.Ivanauskas pradeda rašyti "Lietuvos paukščius".

Viena iš aktualiausių lieka lėšų problema. Jas sudaro studentų mokestis už mokslą, valstybės epizodiškai skiriamos dotacijos, Mokslų draugijos resursai ir aukotojų pašalpos. 1921 m. spalio mėn. aukotojų sąraše randame: Lietuvos Misiją Amerikoje, Šakių, Panevėžio, Raseinių apskrities valdybas, Semeliškių valsčiaus valdybą, Lietuvos pramonės ir prekybos banką, Karo ligoninės ūkio kuopą, per vakarėlį Obeliuose surinktas lėšas.[56] Iš viso 276,575 auksinai. (Studento mokestis metams už mokslą buvo 600 auksinų, palyginimui - mikroskopas laboratorijai kainavo 1000 auksinų).

Dėstytojų kolektyvą 1922 metais sudarė 80 lektorių. Ne be jų pastangų Kursams peraugus į universitetą, o lektoriams tapus docentais, profesoriais, Vytauto Didžiojo universitetui buvo lemta greitai pasiekti pasaulinių universitetų lygį.

---

[55] Lietuvos archyvai 4. - V., 1992. - P. 30.
[56] Vailionis L. Kursų sąmata (rankraštis).

Laima GYLIENĖ
(Vilnius)

Vytauto Didžiojo universiteto dviejų dešimtmečių veiklos apžvalga

Be universiteto pagalbos tautos susipratimas negali pasiekti aukščiausio laipsnio. Mūsų liaudis garbingai apsaugojo ir mums perteikė mūsų nuostabią kalbą, pozityvius mūsų tautinio pobūdžio bruožus, mūsų būdingą tautinį meną, bet vis dėlto mūsų tauta be universitetiškai išsilavinusios, tautiškai susipratusios inteligentijos neįstengė ir negalėjo įstengti sukurti visuotinai reikšmingos tautinės civilizacijos.

St.Šalkauskis

1918 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, skubėta atkurti Vilniaus universitetą, tikintis padaryti jį tautos kultūros židiniu, simbolizuojančiu jos laisvę, intelektualinį ir kultūrinį subrendimą. 1918 m. gruodžio 5 d. Valstybės Taryba priėmė Vilniaus universiteto Statutą, kuriame buvo numatyti Teologijos, Socialinių mokslų, Medicinos ir Gamtos-matematikos mokslų fakultetai. [1] Universitetą norėta atidaryti 1919 m. sausio 1 d., tačiau dėl rusų ir lenkų karinių veiksmų tie planai liko neįgyvendinti, o Laikinoji Lietuvos vyriausybė buvo priversta pasitraukti į Kauną.

Tokiomis sunkiomis sąlygomis, vyriausybei dar negalint kurti universiteto Kaune, iniciatyvos ėmėsi grupė inteligentų, nusprendę įsteigti Aukštuosius Kursus (toliau AK). Z.Žemaitis, T.Ivanauskas, J.Vabalas-Gudaitis, A.Janulaitis ir L.Vailionis, pasitelkę dar keletą žmonių, parengė AK projektą ir įkūrė Aukštųjų mokslų draugiją - visuomeninę organizaciją kursams steigti ir remti .[2] Prie AK Medicinos skyriaus organizavimo dar prisidėjo Kauno medicinos draugija, įkurta 1919 m. gegužės 2 d. [3].

1920 m. sausio 5 d. Švietimo ministerija patvirtino AK įstatus, kuriuose rašoma, kad AK yra mokslo ir mokymo įstaiga: ji atlieka mokslo tyrinėjimus ir suteikia jaunimui įvairių specialybių aukštojo mokslo žinių. Kursuose

[1] Vilniaus universiteto statutas // Lietuvos aidas., 1918 m. gruodžio 24 d. - Nr.164 (212).

[2] Žemaitis Z. Kauno aukštosios mokyklos kūrimosi ir darbo sąlygos // Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. - K., 1967. - P. 9-10; Čepėnas Pr. (red.) Lietuvos universitetas 1579-1803-1922. - Čikaga., 1972. - P. 148-152.

[3] Meškauskas J. Lietuvos medicinos istorija. - Čikaga., 1987. - P. 54.

numatyti Humanitarinių mokslų, Teisės, Matematikos-fizikos, Gamtos, Medicinos ir Technikos skyriai. [4]

AK buvo atidaryti 1920 m. sausio 27 d. Organizatoriai patyrė didelių sunkumų, nes jie AK steigė po beveik 80 metų pertraukos, per kurią Lietuvoje nebuvo jokios aukštosios mokyklos. Šia prasme Lietuvai sunku buvo lygintis su kaimyninėmis Latvija ir Estija, kurios, kurdamos nacionalinius universitetus, galėjo remtis iki tol veikusių aukštųjų mokyklų (Rygos politechnikos instituto ir Tartu universiteto) akademinėmis tradicijomis, patalpomis, laikinai ir dalimi personalo.

Pirmaisiais metais AK teko apsieiti labai kukliomis lėšomis, kurias sudarė Aukštųjų mokslų draugijos teikiamos sumos, klausytojų įmokos, žmonių ir įstaigų, ypač Amerikos lietuvių, pirmaisiais metais surinkusių 200000 auksinų, aukos. Buvo organizuota net loterija AK remti. [5] 1920 m. vyriausybė išskyrė 150000 auksinų kursams ir 200000 auksinų neturtingiems studentams remti. [6] Antraisiais metais vyriausybė išskyrė jau daugiau lėšų: vien chemijos įstaigoms remti 111000 auksinų, botanikos įstaigoms - 60000 auksinų. [7]

Iš pradžių AK neturėjo jokių patalpų ir paskaitos buvo skaitomos gimnazijos, Švietimo ministerijos paštininkų kursų bei Gamtos tyrimų stoties patalpose. 1921 m. jiems paskirti buvę Komercijos mokyklos rūmai Donelaičio ir Mickevičiaus gatvių kampe ir nedidelis 9-ių kambarių namas, kuriame įsikūrė anatomikumas.

1920 m. AK lankė 522, 1921 m. - 436 klausytojai. Jiems dėstė apie 50 dėstytojų, kurių daugelis dar dirbo ir kitur, nes AK galėjo mokėti tik valandinį atlyginimą. [8]

Aišku, kad AK buvo tik laikina išeitis iš padėties. Dar 1920 m. rudenį AK dėstytojai parengė universiteto statuto projektą, kuriame siūlė steigti universitete tuos pačius fakultetus, kokie buvo AK skyriai: Humanitarinių mokslų, Teisių, Matematikos-fizikos, Biologijos, Medicinos ir Technikos. [9] Projektas buvo svarstomas Švietimo komisijos ir tik 1921 m. gruodžio 7 d. pateiktas svarstyti Steigiamajam Seimui. Pateiktame svarstyti projekte, be minėtų fakultetų, dar buvo Teologijos fakultetas. Kraštutinioji opozicija - socialdemokratai, taip pat valstiečių ir socialistų liaudininkų blokas - sutiko, kad universitete būtų Teologijos fakultetas, nors tai ir prieštaravo jų principinei nuostatai, nes, kaip kalbėjo V.Čepinskis Seime, "reikia skaitytis su ta realybe, su tuo faktu, kad dauguma Lietuvos gyventojų yra katalikai". [10] Tačiau jie kategoriškai pasisakė prieš Teologijos fakultetui reikalingų krikščioniškos filosofijos ir pedagogikos katedrų įsteigimą Humanitarinių mokslų fakultete, įžiūrėdami tame krikščionių demokratų siekį šį fakultetą, o gal net visą universitetą padaryti katalikišku. Kompromiso nerasta ir svarstant projektą kituose dviejuose posėdžiuose - gruodžio 15 d. ir 1922 m. vasario 7 d. [11]

Tada Ministrų kabinetas, nelaukdamas statuto priėmimo Seime, remdamasis Valstybės Tarybos 1918 m. gruodžio 5 d. priimtu Vilniaus universiteto statutu, 1922 m. vasario 13 d. savo posėdyje nutarė steigti universitetą ir atidaryti jį 1922 m. vasario 16 d. Pirmuoju universiteto rektoriumi buvo paskirtas J.Šimkus. [12]

Steigiamasis seimas Lietuvos universiteto Statutą priėmė 1922 m. kovo 24 d., o prezidentas A.Stulginskis jį patvirtino balandžio 12

---

[4] Aukštųjų kursų įstatymai // Švietimo darbas., 1920. - Nr.2. - P. 11-12.

[5] Aukštųjų kursų loterijos taisyklės // Vyriausybės žinios., 1920. - Nr.28. - P. 2.

[6] Daukša L. Švietimo ministerijos 1921 metų sąmata // Švietimo darbas., 1920. - Nr.12. - P. 80; Čepėnas Pr. (red.) Ten pat., - P. 149.

[7] 1921.02.18. Finansų ministerijos Biudžeto komisijos priimtas Aukštųjų kursų sąmatos projektas // Lietuvos valstybės archyvas (toliau Lietuvos VA). F. 631. Ap. 1. B. 41, L. 22.

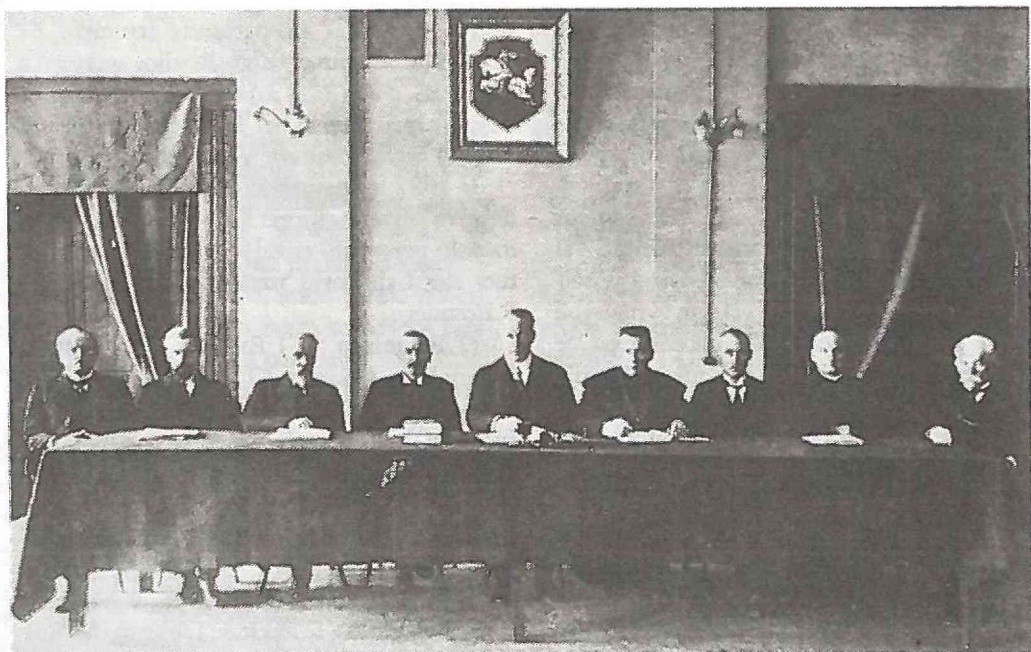
[8] Meškauskas J. Ten pat. P. 60-61.

[9] Lietuvos universiteto laikinasis statutas // Švietimo darbas., 1920. - Nr.10. - P. 36-42.

[10] V.Čepinskio kalba Steigiamajame seime // Steigiamojo seimo darbai (toliau - SSD)., 1921 m. gruodžio 7 d.

[11] SSD. 1921 m. gruodžio 14 d., 1922 m. vasario 7 d.

[12] Autentiško 1922.02.13. Ministrų kabineto nutarimo protokolo ir Lietuvos Respublikos Prezidento įsakymo Nr.18 dėl rektoriaus ir fakulteto dekanų paskyrimo kopijos, paskelbtos J.Meškausko. Meškauskas J. Ten pat. P. 64-66.

Pirmasis Lietuvos universiteto Senatas (1922-1923 metai).
Iš kairės: prof. Z. Žemaitis, prof. M. Biržiška, prof. P. Jodelė, prof. V. Čepinskis, prof J. Šimkus, prof. B. Česnys, prof. P. Avižonis, prof. P. Būčys, prof. P. Leonas

d. [13]. Statutas numatė Teologijos-filosofijos, Humanitarinių mokslų, Teisės, Matematikos-gamtos, Medicinos ir Technikos fakultetus ir 122 katedras. Ši struktūra panaši į daugelio to meto Vakarų Europos universitetų, kuriuose (su nedidelėmis variacijomis) dažniausiai būdavo Teologijos, Humanitarinių mokslų (Vokietijoje šie fakultetai vadinami filosofijos mokslų), Teisės, Medicinos ir Matematikos-gamtos mokslų fakultetai. Technikos mokslus didesnėse Vakarų Europos valstybėse studijuodavo atskirose Aukštosiose technikos mokyklose. [14] Tačiau mažesnėse valstybėse, pavyzdžiui, Belgijoje, taikomieji mokslai buvo studijuojami Briuselio ir Liežo universitetuose. Europos universitetuose buvo dažni ir agronomijos bei veterinarijos mokslų skyriai, kurie Lietuvos universitete glaudėsi labai neilgai (agronomijos - iki 1924 m., veterinarijos - iki 1928 m.).[15]

Teologijos mokslai buvo studijuojami daugelyje Vakarų Europos universitetų (Anglijos, Vokietijos, Šveicarijos, Olandijos): 1937/38 mokslo metais iš 26 Vokietijos veikusių universitetų Teologijos fakultetų nebuvo tik keturiuose. Daugumoje Prancūzijos universitetų šių fakultetų nebuvo, bet ten veikė keletas katalikiškų universitetų. Belgijoje iš trijų universitetų vienas buvo katalikiškas (Liuveno). Galvota ir Lietuvoje taip daryti, bet trūko lėšų, parengtų dėstytojų, todėl ir nutarta pasitenkinti Teologijos-filosofijos fakultetu, nes, opozicijai nesutikus steigti minėtų katedrų Humanitarinių mokslų fakultete, jos buvo įsteigtos Teologijos fakultete, atitinkamai pakeičiant fakulteto pavadinimą. 1925 m. universitete dar buvo įkurtas Evangelikų teologijos fakultetas.

1930 m. birželio 7 d. universitetas pavadintas Vytauto Didžiojo vardu. Tą pačią dieną

[13] Universiteto statutas // Vyriausybės žinios., Nr.86. Eil. 738.

[14] World's universities. - London., 1939.

[15] Čepėnas Pr. (red.). Ten pat. - P. 200, 202.

paskelbtas ir naujas Universiteto Statutas, šiek tiek sumažinęs katedrų skaičių. Pagal šį Statutą rektorių, prorektorių ir vyresnįjį mokslo personalą tvirtina prezidentas, o kitą personalą - Švietimo ministras.[16] Po dvejų metų rektorius V.Čepinskis, vertindamas naują Statutą, kalbėjo, kad jis šiek tiek suvaržė universiteto autonomiją. Tačiau, jo žodžiais tariant, "ši reforma praėjo be jokių universiteto gyvenimo sukrėtimų, nes ruošiant statutą vyriausybė palaikė glaudų kontaktą su universitetu, ir vėliau, vykdant patį statutą, vyriausybė kreipia nemažą dėmesį į universiteto nusistatymą".[17]

Teologijos-filosofijos fakulteto reforma atlikta 1931 m. Jo katedrų skaičius buvo sumažintas nuo 22 iki 17. Labiausiai nukentėjo Filosofijos skyrius.[18] Tik po to, kai Lietuvos katalikų visuomenė ėmėsi labai konkrečių žingsnių, siekdama įkurti atskirą Katalikų universitetą [19], valdžia pažadėjo nebesiaurinti šio fakulteto veiklos, o 1937 m. Statutu Filosofijos skyrius buvo vėl legalizuotas.[20]

Apžvelkime, kaip buvo suburtas pirmasis universiteto personalas ir kaip jis pasikeitė per 18 metų. Dauguma inteligentų buvo tos nuomonės, kad universitetą reikia kurti savomis jėgomis, kokios jos yra tokios, pakviečiant iš svetur tik tokius specialistus, kokių Lietuvoje visai nėra, nes tik tokiu būdu iš universiteto galima bus padaryti tautos kultūros židinį.[21] Išanalizavus vardinius personalo narių sąrašus, nustatyta, kad iš 66 ordinarinių ir ekstraordinarinių profesorių, dirbusių Lietuvos universitete 1927 m. pavasario semestre, 44 (t.y. 66,6 %) buvo baigę Rusijos aukštąsias mokyklas, o 22 (33,3 %) visas arba dalį studijų išėję Vakarų Europoje. Iš 65-ių docentų 28 (43 %) buvo studijavę Vakarų Eurpoje.[22]

Iš 1927 m. pavasario semestre dėsčiusiųjų daktarų laipsnius turėjo 52 žmonės (t.y. 26 % mokslo personalo narių).[23] Tai didžioji dalis tuo metu dirbusių užsieniečių - E.Baloga, P.Brenderis,

H.Engertas. J.Eretas, O.Folkas, V.Jungferis, A.Sennas, G.Studerus, K.Rėgelis, E.London, A.Jaščenka. Teologijos daktarų laipsnius Friburgo universitete buvo gavę P.Būčys ir J.Česaitis, Peterburgo dvasinėje akademijoje - A.Grigaitis ir B.Česnys. Filosofijos daktarų laipsnius, įgytus Friburgo universitete, turėjo A.Maliauskis, St.Šalkauskis, I.Tamošaitis, J.Totoraitis, L.Bistras, V.Mykolaitis, P.Augustaitis, K.Pakštas; Liuveno - M.Reinys ir P.Kuraitis; Miuncheno - B.Sruoga; Karaliaučiaus - I.Yčas. Medicinos daktarų laipsnius Vakarų Europoje buvo gavę P.Mažylis, A.Gylys, V.Tumėnienė; Rusijos aukštosiose mokyklose - P.Avižonis, A.Jurgeliūnas, J.Karuža, P.Radzvickas, K.Buinevičius, A.Hagentornas, E.Vinteleris.

Šie žmonės buvo priimti dirbti į Universitetą ordinariniais, ekstraordinariniais profesoriais arba docentais.

Kita vyresniojo mokslo personalo dalis, baigusioji Rusijos aukštąsias mokyklas, neturėjo daktarų laipsnių, bet buvo įgijusi reikiamą

[16] Lietuvos universiteto vardo įstatymas ir Vytauto Didžiojo universiteto statutas // Vyriausybės žinios. - Nr. 330. Eil. 2266.

[17] V.Čepinskio kalba, pasakyta 1932.02.16, minint universiteto 10 metų jubliejų // Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16-1932.IX.1) apyskaita. - K., 1933. - P. 15.

[18] Vytauto Didžiojo universiteto statuto pakeitimas // Vyriausybės žinios. - Nr.363. Eil. 2480-2481.

[19] Čepėnas Pr. Ten pat. P. 204-206; Eretas J. Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. - Roma, 1972.

[20] Vytauto Didžiojo universiteto statutas // Vyriausybės žinios. - Nr.591. Eil. 4117.

[21] V.Čepinskio ir A.Šmukščio kalbos Steigiamajame seime // SSD. 1921, gruodžio 7 d.

[22] Lietuvos universiteto 1922-27 m. mokomojo personalo sąrašas // Lietuvos universitetas. 1922.II.16-1927.II.17. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. 1927. P. 69-104.

[23] Daktarų laipsniai turėjo skirtingą vertę. Vokietijos, Austrijos, Italijos universitetuose daktaro laipsnis dažniausiai buvo paprastas universitetinių studijų baigimo diplomas. Tuo tarpu Prancūzijoje, Anglijoje, JAV daktarų laipsniai buvo teikiami po universitetinių studijų. 1921 m. aptariant šį klausimą Seime, pastebėta, kad Rusijoje magistrui keliami reikalavimai kartais būna didesni negu daktarui Vakarų Europoje. Tuo turbūt ir galima paaiškinti faktą, kad tarp baigusiųjų Rusijos aukštąsias mokyklas daktaro laipsnius turėjo daug mažiau žmonių. Nutarta individualiai spręsti, ar užsienyje įgytas mokslo laipsnis atitinka Lietuvos universiteto mokslo laipsnį. (Lietuvių enciklopedija. - T. 4. - P. 245; SSD. 1921 m. gruodžio 14 d.).

patirtį, o kai kurie - jau dirbę ir aukštosiose mokyklose. Tai K.Būga, P.Jankauskas, P.Jodelė, P.Juodakis, S.Kolupaila, V.Krėvė-Mickevičius, J.Šimkus ir kt. Jie taip pat buvo priimti dirbti ordinariniais arba ekstraordinariniais profesoriais, kadangi Statute buvo nurodyta, kad jais gali būti žmonės, ir neturintys laipsnio, bet pasižymėję mokslo darbais, jei fakulteto taryba pripažįsta jų darbus atstojančiais mokslo laipsnį. Tie, kurie turėjo patirtį, priimti docentais. Taip buvo sudarytos sąlygos suburti universiteto personalą iš lietuvių, kviečiant mažiau užsieniečių. (1927 m. universitete dirbo 15, 1939 m. - 17 užsieniečių.) Be to, nereikalaujant laipsnio iš vyresniosios kartos profesorių, norėta juos paskatinti pirmoje eilėje dirbti labai didelį ir atsakingą Universiteto organizavimo darbą [24].

Subūrus pirmąjį vyresnįjį mokslo personalą iš žmonių, negalėjusių sistemingai pasiruošti profesūrai, stengtasi reikiamai paruošti jaunąją kartą. Pasirinktas kelias - siųsti gabiausius universiteto absolventus į 1-3 metų stažuotes Vakarų Europos mokslo įstaigose. Šiam tikslui po kelias stipendijas kasmet skyrė Švietimo ministerija, kai kurių žmonių stažuotes finansavo Lietuvių katalikų mokslo akademija, Rokfelerio ir Humboldto fondai. Mūsų surinktais duomenimis, iki 1940 m. į stažuotes užsienio mokslo centruose po studijų Lietuvos universitete buvo išsiųsti 108 žmonės [25]. Dauguma jų liko dirbti universitete, o 58% apgynė daktarines disertacijas. Kitas kelias išvykti mokytis į užsienį buvo gauti stipendiją ne stažavimuisi, bet studijoms. Tokias stipendijas Ministrų kabinetas pradėjo skirti nuo 1919 m. ir skirdavo jų ne tiek jau mažai. Pavyzdžiui, 1930 m. studijoms užsienyje skirtos 97 stipendijos [26]. Daugiausia jų teko Švietimo ir Žemės ūkio ministerijoms (22 ir 56). Dar 9 stipendijos tais metais skirtos meno ir muzikos studijoms. Šiomis stipendijomis kartais pasinaudodavo Lietuvos (VD) universiteto studentai, kurie po kelių kursų studijas tęsdavo užsienyje. Tarp tokių studentų buvo A.Salys ir Pr. Skardžius, po studijų užsienyje dirbę universitete. Tačiau didžioji dalis žmonių, gavusių Švietimo ministerijos stipendijas studijoms užsienyje, grįžę dirbdavo ne Universitete.

Daktaro disertacijos kartais buvo ginamos užsienyje, kartais Lietuvos (VD) universitete. Reikalavimai daktaro laipsniui universitete buvo gana dideli. Kai šis klausimas buvo sprendžiamas Seime, V.Čepinskis pasisakė prieš papildomų egzaminų laikymą, tačiau dauguma jam nepritarė, ir 1922 m. priimtame Statute teigiama, kad daktaro laipsnis suteikiamas gavusiems universiteto diplomą, išlaikiusiems tam tikrus fakulteto nustatytus egzaminus ir parašiusiems ir apgynusiems fakulteto reikalavimus atitinkančią disertaciją. Šie reikalavimai išliko ir kituose statutuose. Fakultetų reguliaminuose pabrėžta, kad daktaro disertacija turi būti savarankiškas mokslinis darbas, turintis mokslinės vertės. Egzaminus reikėjo laikyti iš to dalyko, iš kurio pasirinkta disertacijos tema, ir dviejų-trijų gretutinių dalykų [28].

Teologijos-filosofijos fakultetas turėjo teisę teikti 2 mokslo laipsnius -licenciato ir doktorato.

Nors daktaro laipsniui buvo keliami nemaži reikalavimai, tačiau vien jo nepakakdavo docento ar privatdocento vardui gauti. Nuo 1930 m. tam dar reikėjo apginti habilitacinį

[24] Matematikos-gamtos fakulteto dekano Z.Žemaičio 1924.11.19 raštas rektoriui // Lietuvos VA. F. 631. Ap. 13. B. 4. L. 413-415.

[25] Čepėnas Pr. Ten pat (Lietuvių enciklopedija); Eretas J. Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje; Meškauskas J. Ten pat. P. 131; Įvairūs dokumentai, susiję su universiteto darbuotojų stažuotėmis užsienyje 1923-1939 m. // Lietuvos VA. F. 391. Ap. 4. B. 1529. L. 18, 34, 49; B. 1753. L. 20, 37, 39, 40, 146, 233, 236, 247; B. 1769. L. 1-28; F. 631. Ap. 12. B. 242. l. 409; B. 344. L. 26; B. 696. L. 189; 340; B. 948. L. 150, 321, 326; B. 991. L. 221; B. 1178. L. 88; B. 1206. L. 305, 312, 331, 341.

[26] 1929.11.07 Ministrų kabineto nustatytos stipendijos // Lietuvos VA. F. 391. Ap. 4. B. 1747. L. 33.

[27] Žmonių, gavusių Lietuvos vyriausybės stipendijas studijoms užsienyje, sąrašai // Lietuvos VA. F. 391. Ap. 4. B. 1769. L. 1-28.

[28] Teisių fakulteto reguliaminas. - K., 1932. Humanitarinių mokslų fakulteto reguliaminas. - K., 1922, 1931, 1938. Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto reguliaminas. - K., 1932. Technikos fakulteto tarybos 1939.06.07 posėdžio protokolas // Lietuvos VA. F. 631. Ap. 12. B. 1168. L. 11.

darbą, kuriame būtų pagilinti daktaro disertacijos tyrinėjimai. Išimtis buvo daroma tuo atveju, jei fakultetas pripažindavo pretendento mokslo darbus atstojančiais habilitacijos darbą. Pagal Matematikos-gamtos fakulteto habilitacijos tvarką, habilituotis buvo leidžiama praėjus dvejiems metams nuo daktaro laipsnio suteikimo [29]. Dėl šių gana didelių reikalavimų antrame dešimtmetyje vis daugiau žmonių, turėjusių daktarų laipsnius ir mokslinių darbų, dirbo vyreniaisiais asistentais [30]. Apie tai, kad jaunosios kartos atstovams buvo nelengva tapti docentais, o ypač profesoriais, byloja ir Vl.Kuzmos biografija. 1925-26 m. stažavęsis užsienyje, 1932 m. apgynęs daktaro disertaciją, susipažinęs su daugelio Europos klinikų darbu, 19 metų išdirbęs chirurgijos srityje, jis tik 1939 m. buvo pristatytas ekstraordinarinio profesoriaus vardui. [31] Tokia padėtis susiklostė dar ir dėl to, kad universitetas negaudavo daugiau vyresniojo mokslo personalo etatų. Jų, metams bėgant, net sumažėjo. 1927 m. buvo 123, o 1935 m. - tik 92 [32]. Todėl pakėlimas buvo įmanomas tik seniesiems profesoriams mirus arba dėl amžiaus pasitraukus iš darbo. Kadangi vyresniojo mokslo personalo nariai buvo labai apkrauti darbu, išeities ieškota prašant Švietimo ministerijos leisti skaityti paskaitas vyresniesiems asistentams [33].

Mažiausiai daktarų buvo Technikos fakultete, todėl buvo reikalaujama, kad docentais ar profesoriais galėtų dirbti žmonės, neturintys laipsnio, nes jo nebuvo reikalaujama net kai kuriose Vakarų Europos aukštosiose technikos mokyklose [34].

Pirmaisiais metais iš dviejų universitetui iškeltų uždavinių - mokomojo ir mokslinio darbo - teko pasirinkti pirmąjį. Reikėjo rūpintis patalpomis, steigti ir aprūpinti laboratorijas, kabinetus ir kitas įstaigas, sutelkti reikalingus darbuotojus, sudaryti mokymo planus, programas, studijų taisykles, eiti įvairias administracines pareigas, skaityti paskaitas, vadovauti seminarams, praktikos darbams. Ne visi suprato, koks tai didelis darbas - praėjo vos keleri metai, ir universitetui pradėta priekaištauti dėl menkų mokslinių tyrimų. Atsakydamas į priekaištus, V.Čepinskis 1930 m. kalbėjo, kad visko iš karto pasiekti negalima, kad iš pradžių svarbiau pasiekti aukštą dėstymo lygį, parengti gausią mokslo literatūrą ir taip parengti dirvą rimtiems mokslo darbams negu atlikti žemo lygio trafaretinius tyrinėjimus. Jis teisingai numatė, kad senoji karta, kuri kūrė ir stiprino universitetą, nebepajėgs pasiekti didelių laimėjimų moksliniuose tyrimuose, bet dėjo dideles viltis į jaunąją kartą [35].

Pirmieji Universiteto mokymo planai sudaryti 1922 m. Kai kurie autoriai, rašę apie specialistų rengimą Lietuvos (VD) universitete, teigia, kad šie planai buvo sudaryti remiantis ikirevoliucinės Rusijos universitetų mokymo planais, pritaikant juos Lietuvos reikalavimams, nes dauguma vyresniojo mokslo personalo narių ten mokėsi, dirbo [36].

Šia prasme išimtis buvo Teologijos-filosofijos ir Humanitarinių mokslų fakultetai, nes čia dirbo didžioji dalis perosnalo, studijavusio Vakarų Europoje (tarp jų ir pakviesti užsieniečiai), kurie diegė ir vakarietišką darbo stilių.

Rengiant Medicinos fakulteto mokymo planus, taip pat neapsiribota vien Rusijos medikų rengimo sistema. Iš jos paimta tai, kas geriausia, - gana stiprus teorinis gydytojų parengimas, bet kartu pasinaudota ir Vokietijos bei

[29] Vytauto Didžiojo universiteto statutas // Vyriausybės žinios. Nr. 330. Eil. 2266; Lietuvos VA. F. 631. Ap. 12. B. 628. L. 399.

[30] Vytauto Didžiojo universiteto 1937 m. liepos mėn. algų lapai // Lietuvos VA. F. 391. Ap. 6. B. 1002. L. 17.

[31] Medicinos fakulteto tarybos 1939.09.20 posėdžio protokolas // Lietuvos VA. F. 391. Ap. 4. B. 1566. L. 3.

[32] Čepėnas Pr. Ten pat. - P. 256-259.

[33] Universiteto rektoriaus 1938.09.21 raštas Švietimo ministrui, prašant leisti vyresniesiems asistentams skaityti paskaitas // Lietuvos VA. F. 391. Ap. 4. B. 1541. L. 81.

[34] Technikos fakulteto nuomonė apie Inžinierių draugijos memorandumą Lietuvos Aukštosios technikos mokyklos reikalu // Lietuvos VA. F. 631. Ap. 1. B. 189. l. 235.

[35] V.Čepinskio kalba, pasakyta 1930.02.16 // Lietuvos universitetas 1929-1930 mokslo metais. - K., 1930. - P. 36.

[36] Domaševičius K. Iš Kauno universiteto teisės fakulteto istorijos // Teisė., 1978. - Nr. 14. - P. 153-166; Šivickis P. Mūsų universitetas // Naujoji Romuva., 1935. - Nr.43. - P.773.

Prancūzijos, mokslo įstaigų, kreipusių labai didelį dėmesį į praktiką, patirtimi.[37]

Jei kai kurių fakultetų pirmieji mokymo planai ir buvo sudaryti remiantis daugiau Rusijos aukštųjų mokyklų patirtimi, pagal juos dirbta ne visą laiką. Praėjus vos keleriems metams, planai buvo peržiūrimi, keičiami. Pirmuose planuose buvo labai daug įvairių disciplinų. Vėliau stengtasi mažinti bendrų disciplinų skaičių, palikti laiko savarnkiškam darbui, įvesti daugiau seminarų, specialių kursų, laboratorinių darbų. Didesni pakeitimai padaryti po 1930 metų, kai į mokomąjį darbą įsitraukė jauni darbuotojai. Tada, pavyzdžiui, į fizikos ciklo mokymo planus buvo įtrauktos kvantinė teorija ir reliatyvumo teorija,[38] matematikos cikle padarytos keturios specializacijos: skaičių teorija, geometrija, integralinės lygtys, taikomoji matematika.[39]

Ypač taisytini buvo Technikos fakulteto mokymo planai. Čia buvo rengiami labai plataus profilio specialistai, planai perkrauti įvairiomis disciplinomis, dėl to studijos užsitęsdavo iki 7-9 metų.[40] Todėl 1937 m. nutarta juos iš esmės keisti. Susipažinta su inžinierių rengimu Vakarų Europoje, Latvijoje. Nutarta rengti 7 specialybių inžinierius: architektūros, statybos, melioracijos-hidrotechnikos, geodezijos, elektrotechnikos, mechaninės technologijos ir cheminės technologijos. Parengti nauji mokymo planai. Tačiau jų įgyvendinimas užsitęsė, nes vyko diskusija tarp tų, kurie norėjo tuoj pat steigti atskirą Politechnikos institutą, ir tų, kurie manė, kad kol kas neverta skaidytis į atskiras įstaigas. Tokios nuomonės buvo ir universiteto Senatas, priešingai manė Inžinierių draugija.[41]

Kol kas sunku vertinti mokomąjį darbą Vakarų Europos mokslo kontekste, nes labai trūksta specialių tyrinėjimų. Reikėtų palyginti Lietuvos (VD) universiteto ir Vakarų Europos universitetų mokymo planus, programas, laboratorinius darbus, bet tam Lietuvoje trūksta informacijos šaltinių. Lengviau lyginti vadovėlius, kurių Lietuvos (VD) universitete buvo išleista labai daug. Vien technikos dalykams išleista 36 pavadinimų vadovėliai, chemijos - 10. Tyrinėtojai, analizavę vadovėlių turinį, nustatė, kad, juos rengiant, naudotasi geriausiais Vakarų Europos vadovėliais, nauja periodine literatūra, tinkamas dėmesys, ypač po 1930 m., skiriamas naujausioms mokslo problemoms, pavyzdžiui, fizikos vadovėliuose - atomo ir branduolio, kvantinės fizikos, reliatyvumo teorijos.[42] P.Avižonio "Akių ligų vadovas" lyginamas su pasaulinio lygio oftalmologijos vadovėliais.[43]

Rūpintasi, kad vadovėliai nepasentų. Suprasdamas, kad universitetas nepajėgs leisti naujų vadovėlių (ypač eksperimentinių mokslų) kas 3-5 metai, kaip buvo daroma Vakarų Europoje, V.Čepinskis ragino leisti trumpas monografijas ir apžvalginius straipsnius.[44] Jis pats, tarsi papildydamas savo 4 tomų "Fizinę chemiją", 1937 m. išleidžia "Branduolio chemiją", kurioje supažindinama ir su naujausiais 1932-1934 m. padarytais atradimais šioje srityje.

Dirbusiems universitete rūpėjo ne tik akademinis darbas, bet apskritai Lietuvos kultūra. Universitetas buvo kaip židinys, iš kurio tarsi spinduliai sklido po kraštą kultūra ir mokslo žinios. Universiteto profesoriams ir jauniems mokslininkams patiems teko būti visuomenei skirtų žurnalų bei laikraščių steigėjais, redaktoriais. 1920 m. P.Dovydaitis pradėjo leisti ir redaguoti žurnalą "Kosmos", kuris ėjo iki 1940 m., o 1929-1937 m. ir jo priedą "Gam-

---

[37] Lašas Vl. Aukštosios medicinos mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune // Aukštosios mokyklos kūrimasis... P. 53-62.

[38] Šenavičienė I. Fizikos raida Lietuvoje 1920-1940. - V., 1982. - P. 64.

[39] Banionis J. Rankšraštis.

[40] Martynaitis M. Kauno Antano Sniečkaus politechnikos institutas. - K., 1979. - P. 37-41.

[41] Technikos fakulteto dekano 1938.07.04 raštas Švietimo ministrui; Vytauto Didžiojo universiteto senato nuomonė dėl Lietuvos Inžinierių draugijos memorandumo // Lietuvos VA. F. 391. Ap. 4. B. 1557. L. 187; Ap. 12. B. 1100. L. 111-117.

[42] Šenavičienė I. Ten pat. P. 52-64.

[43] Puzinas J. Petras Avižonis. - Čikaga., 1979.

[44] Matematikos-gamtos fakulteto mokslo įstaigoms sutvarkyti ir personalui paruošti 5-mečio ir 10-mečio išlaidų sąmatos // Lietuvos VA. F. 631. Ap. 1. B. 155. L. 51.

tos draugas". Be to žurnalo, P.Dovydaitis 1921 m. įsteigė, savo lėšomis leido ir redagavo "Naująją vaidilutę". 1924 m. pradėtas leisti "Židinys", kurio leidėju ir redaktoriumi iki 1932 m. buvo V.Mykolaitis, o nuo 1932 m. - J.Grinius; redaktoriais - St.Šalkauskis (1932-1934 m.) ir I.Skrupskelis (nuo 1934 m.). 1931 m. J.Keliuotis įsteigė ir iki pat 1940 m. redagavo "Naująją Romuvą". Mėnesinį mokslo, visuomenės ir literatūros žurnalą "Kultūra" 1933-1938 m. redagavo P.Leonas, nuo 1938 m. - A.Purėnas; "Lietuvos mokyklą" 1936-40 m. - I.Malinauskas. 1936 m. Lietuvos gamtininkų draugija įkūrė žurnalą "Gamta", kurį redagavo A.Žvironas ir J.Dagys. L.Bistras ir J.Eretas buvo tarp politikos, ekonomikos ir kultūros dienraščio "Rytas", ėjusio 1923-1936 m., steigėjų.

"Lietuviškoji enciklopedija" gimė taip pat universiteto dėka. Į 1931 m. sudarytą enciklopedijos redakciją įėjo: vyr. redaktorius V.Biržiška, redaktoriaus pavaduotojas P.Dovydaitis, vyr. redakcijos nariai: B.Česnys, Vl.Lašas, V.Krėvė-Mickevičius ir Spaudos fondo atstovas V.Kvieska. 1932 m. į enciklopedijos redagavimą dar įtrauktas M.Biržiška. Straipsnius enciklopedijai rašė dauguma universiteto personalo narių, kaip pažymi V.Biržiška pratarmėje, "ne materialiniais, bet grynai idėjiniais sumetimais". [45]

Minėtuose ir kituose žurnaluose bei laikraščiuose universiteto darbuotojai nuolat skelbė savo straipsnius. P.Slavėnas, labai daug nuveikęs mokslo populiarinimo srityje, yra pabrėžęs, kad į mokslo populiarinimą jie žiūrėjo ne tik kaip į informacijos teikimo, bet ir kaip į pradinį mokslo kadrų parengimą [46]. Kol kas to meto mokslo populiarinimo literatūra kokybiniu požiūriu beveik netyrinėta, išskyrus K.Masiulio tyrimus, kurie parodė, kad jau apie 1931 m. fizikos mokslo populiarinimo straipsniai buvo aukšto lygio - juose įsitvirtino modernusis fizikinis pasaulėvaizdis (reliatyvistinės ir kvantinės mechanikos), kurio aktyviausi skleidėjai buvo P.Slavėnas, A.Juška, Puodžiukynas, A.Žvironas. [47]

Reikėtų atkreipti dėmesį į straipsnius filosofijos, psichologijos, pedagogikos klausimais, kurie taip pat skirti ne tik skaitytojui informuoti. Tai žymiai daugiau nei informacija. Jais duodama gyvenimo orientacija, ugdoma dorovė ir vidinė kultūra, žadinami kilnūs siekiai.

Universiteto personalo nariai skleidė kultūrą ne tik spausdintu, bet ir gyvu žodžiu bei pavyzdžiu - per paskaitas, organizacijas, draugijas.

Universitetui rūpėjo ir dėstymo lygis mokyklose. Matematikos-gamtos fakultete įkurta Lietuvos gamtininkų draugija, kurioje buvo gamtos mokytojų sekcija: čia bendromis jėgomis buvo apsvarstomos ir tobulinamos gamtos mokslų programos, recenzuojami vadovėliai [48]. Gamtos tyrimų stotis, Gamtos istorijos muziejus, Botanikos sodas - tai mokinių labai mėgstamos įstaigos, per kurias buvo propaguojami gamtos mokslai, gamtosaugos idėjos, organizuojamas medelių sodinimas.

Visa ši veikla buvo be galo svarbi. Norint pasiekti gerų rezultatų moksle atsilikusios kultūros krašte, neužtenka tik įkurti universitetą ir netgi pasikviesti gerų specialistų, kad būtų įmanoma jį iš karto padaryti tokį, kokie yra aukštos kultūros kraštuose. Šiuo klausimu rašęs A.Voldemaras kaip pavyzdį nurodė Rusiją Petro Pirmojo laikais, kai buvo pakviesta daug svetimšalių mokslininkų, įkurta mokslo įstaigų, tačiau rezultatų, kokių tikėtasi, nepasiekta. "Mokslo persodinti negalima. Visuomenė sudaro mokslui dirvą, kurioje jis auga ir tarpsta. Ir jeigu ši dirva nėra tinkamai priruošta, nelaukime iš jos jokių mokslo vaisių", - rašė A.Voldemaras [49]. Šiame kontekste švietėjiška universiteto darbuotojų veikla darosi ypač svarbi.

---

[45] Lietuviškoji enciklopedija. - K., 1933. - T. 1. - P. VII.

[46] Iš straipsnio autorės pokalbio su prof. P.Slavėnu.

[47] Masiulis K. Reliatyvistinio pasaulėvaizdžio formavimasis Lietuvoje // LTSR MA darbas A ser. 1989. - T. 1(106). - P. 40-51; 1989. - T. 2(107). - P. 47. 60; Masiulis K. Kvantinės mechanikos pasaulėvaizdžio formavimasis Lietuvoje: determinizmas ir indeterminizmas // LTSR MA darbai. A ser. - 1989. - T. 3(108). - P. 27-39.

[48] Užuotienė A. Lietuvos gamtininkų draugija // Mokslo draugijos Lietuvoje. - V., 1979. - P. 151-155.

[49] Profesorius Augustinas Voldemaras. Raštai. - Čikaga., 1973. - P. 432.

Nors ir labai daug laiko aukodami mokslo organizavimo, mokymo ir šviečiamam darbui, universiteto darbuotojai neapleido ir mokslinio darbo. Ypač antrajame dešimtmetyje, kai pasibaigė didieji organizaciniai darbai, kai mokymo procesas jau buvo pakankamai gerai sutvarkytas. Nors 1930 m. V.Čepinskis yra pasakęs, kad lietuvių jaunimas parengiamas ne blogiau kaip Vakarų Europos universitetuose, šį vertinimą reikėtų priimti su tam tikra sąlyga, nes geram dalyko dėstymui turi reikšmės ne tik vadovėlis, paskaitos ar laboratorinio darbo kokybė bei studentui keliami reikalavimai, bet ir aukštojoje mokykloje atliekamų mokslinių tyrimų lygis [50].

Iš pradžių mokslinius tyrimus tinkamai atlikti neleido ir labai skurdi materialinė bazė. Pastatai, kuriuose pirmaisiais metais dirbta, buvo ne specialiai statyti universitetui ir daugiau tiko humanitarinio profilio mokslo įstaigoms. Iš specialių įstaigų pirmiausia įsteigtas Botanikos sodas - 1923 m. 1930-39 m. - didžiųjų universiteto statybų metai: 1930 m. pastatytos Akių, ausų ir gerklės klinikos, 1931 m. - Fizikos-chemijos institutas, 1932 m. - Medicinos fakulteto rūmai, 1937 m. - Technikos fakulteto mechaninės dirbtuvės, 1939 m. - Didžiosios universiteto klinikos. Statant šias įstaigas, važinėta į užsienį, susipažinta su panašių pastatų projektavimu ir įrengimu, o Fizikos-chemijos institutas ir Didžiosios klinikos suprojektuotos užsienio architektų.

Pirmaisiais metais iš valstybės biudžeto universitetui išskirta 475695 lt., 1923-39 m. - 92268649 lt., t.y. vidutiniškai po 5 mln. lt. kasmet. [51] Didžioji dalis kasmet skiriamų lėšų buvo naudojama personalo algoms, būtiniausiam inventoriui ir mokymo priemonėms įsigyti. Įrenginiai, aparatūra laboratorijoms, chemikalai buvo perkami Vakarų Europos firmose. Valstybės kontrolės komitetas rekomendavo pirkti ten, kur prietaisai buvo pigesni. Tačiau brangesnius nei 1000 lt. prietaisus, skirtus moksliniams tyrinėjimams, stengtasi pirkti garsiose užsienio firmose. Pavyzdžiui, reagentus moksliniams tyrimams ir analizėms chemikai pirkdavo iš pagarsėjusių Kahlbaum ir Merk firmų, kitiems reikalams - iš kitų firmų. Kiekviena katedra prenumeruodavo svarbiausius mokslinius žurnalus. [52]

Mokslinėms komandiruotėms pirmaisiais metais buvo skiriama 8000 lt. per metus, tačiau 1926 m. šios lėšos sumažintos iki 1000 lt. per metus. [53] Nors universitetas pradėjo komandiruoti žmones "be dienpinigių ir kelionės išlaidų apmokėjimo", išvykų į užsienį skaičius nė kiek nesumažėjo, nes algos buvo nemažos, litas konvertuojamas. 1922-27 m. tarptautinėse konferencijose dalyvavo apie 40, 1928-1932 m. - jau apie 100 žmonių. Labai populiarios buvo ir 1-3 mėnesių išvykos, dažniausiai vasaros atostogų metu. Jų tikslas - išsamiau susipažinti su Vakarų Europos mokslo centrais, dirbti laboratorijose, klinikose. [54]

Kadangi lėšų moksliniams tyrimams labai trūko, 1934 m. Senatas pasiūlė vyriausybei sudaryti specialų fondą moksliniams tyrimams remti, kuris siektų 100000 lt. per metus. Tuo pat metu Humanitarinių mokslų fakultete keliamas Lietuvos tyrimo instituto steigimo klausimas. [55] 1938 m. Švietimo ministerija paprašė sudaryti planus ir sąmatas ateinantiems 5-10 metų, nurodant, kaip fakultetai norėtų sutvarkyti savo mokslo įstaigas, kiek tam reikėtų lėšų. Atrodo, kad materialinės sąlygos moksliniams tyrimams greitai turėjo pagerėti. Tą

[50] V.Čepinsko kalba, pasakyta 1932.02.16 minint universiteto 10 metų jubiliejų // Lietuvos universiteto 1927-1932 m. apyskaita. - P. 17-18.

[51] Čepėnas Pr. Ten pat. - P. 310-303.

[52] Susirašinėjimas ir dokumentai apie universiteto laboratorijų ir įstaigų aprūpinimą aparatūra, reagentais, moksline literatūra // Lietuvos VA. F. 631. Ap. 12. B. 72. L. 175; B. 111. L. 80-81; B. 147. L. 225-236; Ap. 13. B. 3. L. 246; 304-306; B. 4. L. 365, 604-606.

[53] Kolupaila S. Universitetas ir mokslo reprezentacija // Vytauto Didžiojo universiteto žinios., 1938. - Nr.5-6. - P. 111.

[54] Išorinis universiteto veikimas // Lietuvos universitetas 1922.II.16-1927.III.16 - P. 353-355; Santykiai su užsienio mokslo institucijomis // Vytauto Didžiojo universitetas 1927.II.16-1932.IX.1. - P. 362-382. Įvairūs dokumentai apie universiteto darbuotojų 1-3 mėn. išvykas į užsienį // Lietuvos VA. F. 631. Ap. 12. B. 100. L. 40-61; B. 1412., L/ 101, 105, 107; B. 420, L. 415, 437.

[55] Universiteto senato memorandumas Švietimo ministrui lėšų moksliniams tyrimams klausimu // Lietuvos VA. F. 631. Ap. 12. B. 864. l. 208-209; Universiteto senato 1930.01.23 posėdžio protokolas // Lietuvos VA. F. 631. Ap. 12. B. 327. L. 79.

pirmieji pajuto lietuvių kalbos ir literatūros bei Lietuvos istorijos tyrinėtojai, nes 1939 m. vasario 1 d. buvo įkurtas Lituanistikos institutas, kurio mažyčiais pirmtakais buvo 1924 m. įkurtas Bibliografijos institutas, 1930 m. - Lietuvių kalbos žodyno redakcija ir 1935 m. - Lietuvių tautosakos archyvas.

Skatinimas dirbti mokslinį darbą atsispindėjo ir antrajame bei trečiajame Universiteto Statutuose. Antrajame Statute nurodoma, kad kas penkeri metai ordinariniai ir ekstraordinariniai profesoriai galėjo gauti iki vienerių metų atostogų su pagrindine alga mokslo žinioms pagilinti arba mokslo darbams dirbti, atostogas sutvarkant taip, kad darbas fakultete nebūtų sutrukdytas. Trečiasis Statutas leido fakulteto tarybai laikinai sumažinti privalomų paskaitų skaičių arba ir visai nuo jų atleisti tuos ordinarinius profesorius, kurie atlieka svarbius tyrimus. Fakultetai savo ruožtu skatino jaunesnįjį personalą dirbti mokslo darbą. Pavyzdžiui, Matematikos-gamtos fakultetas tvarkaraštį sudarydavo taip, kad jaunesnysis personalas kasdieniniam mokymo ir techniniam darbui sugaištų ne daugiau kaip 3 valandas per dieną, o likusį laiką skirtų mokslui. [56] Antrajame dešimtmetyje jau buvo galima tai daryti, nes jaunesniojo mokslo personalo ir pagalbinio personalo skaičius, lyginant su pirmaisiais metais, išaugo apie 5 kartus. [57] Tuo tarpu vyresnioji karta beveik nepasinaudojo minėtais Statutų pakeitimais. Iki pat 1939 m. daugelis profesorių dar turėjo viršnorminių paskaitų [58], kitiems intensyviai dirbti jau neleido sveikata. Išskyrus Vl.Lašą, M.Romerį, A.Rimką, kiti taip ir nebeįgijo daktarų laipsnių.

Universitete atliktus mokslo darbus galima suskirstyti į 2 grupes. Pirmajai grupei priskiriami bendramokslinę reikšmę turintys filosofų, matematikų, fizikų, chemikų, kai kurių biologų ir medikų darbai. Antrajai - darbai, kuriuose tiriama lietuvių kalba ir literatūra, Lietuvos istorija, Lietuvos augalija ir gyvūnija, upės ir ežerai, geologinė sandara, mineralinės žaliavos. Daugeliui pirmosios grupės darbų impulsai gauti mokantis ar stažuojantis Vakarų Europoje. Šių darbų rezultatai buvo skelbiami Vakarų Europos moksliniuose žurnaluose. Išimtis - Lietuvos filosofų darbai, kurie paskelbti Lietuvoje, iš jų V.Sezemano - vokiečių kalba. Paminėsime kai kuriuos žurnalus, kuriuose buvo paskelbti lietuvių mokslininkų darbai: "Protoplasma", "Nature", "Annalen der Physik", "Zeitschrift für Physik", "Helvetica physica acta", "Zeitschrift für anorganische und allgemeine Chemie", "Helvetica chimica acta", "Matematische Zeitschrift", "Zeitschrift für Augenheilkunde", "Zentralblatt für Chirurgie", "Archiv Oftolmologi" ir kt. O.Voverienė ir V.Jurkuvienė, tyrinėjusios, kaip buvo cituojami Lietuvos mokslininkų darbai užsienyje, neskaitant buvusios SSSR, 1964-1980 m., nustatė, kad tuo laikotarpiu vis dar buvo cituojami prieš karą paskelbti Pr.Šivickio, P.Slavėno, J.Janickio straipsniai. [59]

Antrosios grupės darbai daugiausia buvo publikuojami Lietuvoje - pirmuosiuose lietuviškuose moksliniuose žurnaluose, kuriuos turėjo kiekvienas fakultetas. Teologijos fakultete buvo leidžiami "Logos" (1921-38), "Eramus" (1930-38) ir "Athenaeum" (1930-1940); Humanitarinių mokslų fakutete - "Tauta ir žodis" (1923-31), "Humanitarinių mokslų fakulteto raštai" (1925-39), "Archyvum philologicum" (1930-39), "Darbai ir dienos" (1930-40), "Mūsų tautosaka" (1930-35); Teisių fakultete - "Teisių fakulteto darbai" (1923-1940) ir "Ekonomika" (1936-40); Matematikos-gamtos fakultete - "Matematikos-gamtos fakulteto darbai" (1923-39); Medicinos fakultete (kartu su Kauno medicinos draugija) - "Medicina" (1920-40); Technikos fakultete - "Technika" (1924-39). Iš šios grupės darbų Vakarų Europos moksliniuose žurnaluose paskelbti kai ku-

---

[56] Matematikos gamtos fakulteto regulaminas // Lietuvos VA. F. 631. Ap. 12. B. 183. L. 20.

[57] Čepėnas Pr. Ten pat. - P. 256-259.

[58] Vytauto Didžiojo universiteto rektoriaus 1937.03.11 raštas Švietimo ministrui // Lietuvos VA. F. 391. Ap. 4. B. 1529. L. 28.

[59] Voverienė O., Jurkuvienė V. Lietuvos mokslas pasaulyje (pagal rodyklę "Science citation index") // Bibliotekų darbas., 1983. - Nr.5. - P. 10-13.

rie J.Būgos straipsniai. Be to, užsienio kalbomis išėjo kelios St.Kolupailos studijos, jo darbo rezultatai referuoti daugelyje tarptautinių konferencijų. Mokslininkai, tyrinėję daugiau su Lietuva susietus dalykus, taip pat palaikė ryšius su Vakarų Europos mokslo įstaigomis, įsisavino modernius tyrimų metodus. Geologai buvo pakviesti dalyvauti Europos kvartero žemėpalio sudaryme, astronomai prisidėjo prie Pabaltijo trianguliacijos darbų. S.Kolupaila atstovavo Lietuvai Pabaltijo geodezinėje komisijoje.

Vertindamas lietuvių mokslinius tyrimus, A.Maceina 1939 m. rašė: "Mūsų laimėjimai daugeliu atvejų yra labai originalūs ir vertingi. Bet jie daugiau ar mažiau tebėra lokaliniai. Jie dar nėra pralaužę mūsų tautos erdvės". [60] Jis svajojo, kad ateityje Lietuvos mokslininkai dalyvautų sprendžiant tarptautines problemas, kad Lietuvos kultūra būtų pripažinta esanti pasaulinės vertės ir reikšmės. Panašias mintis išsakydavo ir J.Eretas bei St.Šalkauskis. [61] Pastarasis apgailestavo, kad tautinį mokslą pasaulyje mažai tegalėjo reprezentuoti senosios kartos mokslininkai, dideles viltis dėjo į jaunąją kartą, o jau studentams skaitė bendrosios mokslinių tyrimų metodikos kursą. [62] Būtina sąlyga, siekiant, kad mokslas būtų europinio lygio, jis laikė užsienio kalbos mokėjimą. Beje, sąlygos mokytis užsienio kalbų universitete buvo labai geros. Jas dėstė užsieniečiai. Vasaros atsotogų metu nemažai studentų važiuodavo į Vakarų Europą mokytis kalbų. Pavyzdžiui, 1939 m. dokumentus išvykimui tvarkėsi apie 100 studentų. [63] Nuo 1936 m. Britų fondas ir Prancūzijos vyriausybė pradėjo skirti po kelias stipendijas studentams, studijuojantiems Humanitarinių mokslų fakultete. [64]

Nesunku įsivaizduoti, koks būtų Lietuvos mokslo lygis šiandien, jeigu universiteto veikla, kurios 1922-40 m. atkarpoje stebima didžiulė pažanga, nebūtų nutraukta. Iki 1940 m. universitetas išleido 3790 specialistų, parengė būrį aukštos kvalifikacijos mokslininkų. [65] Mes negalėjome sužinoti visų universiteto absolventų likimų, tačiau iš tų 108 Vakarų Europoje ilgesnį laiką besistažavusių mokslininkų Lietuvoje liko tik ketvirtadalis. Tai daugiausia tiksliųjų mokslų atstovai, dėl šios priežasties galėję dirbti ir okupacijos sąlygomis. Jie padarė daug, bet nei jie, nei jų mokiniai negalėjo iki galo išnaudoti savo galimybių. Pirmiausia dėl to, kad buvo atskirti nuo pasaulio. Trys ketvirtadaliai prieš karą parengtų mokslininkų pasitraukė į Vakarus. Tai buvo didžiulis nuostolis Lietuvos mokslui, nors kartu ir geriausia išeitis iš susidariosios tragiškos padėties. Išlikę gyvi jie galėjo toliau dirbti vardan Lietuvos ir jos kultūros, vardan to, kad jų taip mylėtas universitetas vėl atgimtų.

---

[60] Maceina A. Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra // Židinys., 1939. - Nr. 12. - P. 705.

[61] Eretas J. Katalikai ir mokslas // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai., 1933. I. K., 1935. - P. 521-531; Šalkauskis St. Jaunesniojo mokslo personalo pasiruošimas profesūrai // VDU žinios., 1936. - Nr.5. - P. 132-143.

[62] Šalkauskis St. Bendrosios mokslinio darbo metodikos pradai. - K., 1926.

[63] Studentų ir personalo narių prašymai išduoti nemokamas vizas ir užsienio pasus išvykimui į užsienį 1939 m. // Lietuvos VA. F. 631. Ap. 12. B. 1178. L. 5-170.

[64] Užsienio reikalų ministerijos ir Švietimo reikalų ministerijos susirašinėjimas, liečiantis Britų Tarybos ir Prancūzijos vyriausybės skiriamas stipendijas. 1936-1939 m. // Lietuvos VA. F. 391. Ap. 4. B. 1762. L. 34, 35, 41, 42, 73, 75; B. 1765. L. 33, 35.

[65] Vilniaus universiteto istorija. 1803-1940. - V., 1977. - P. 248-249.

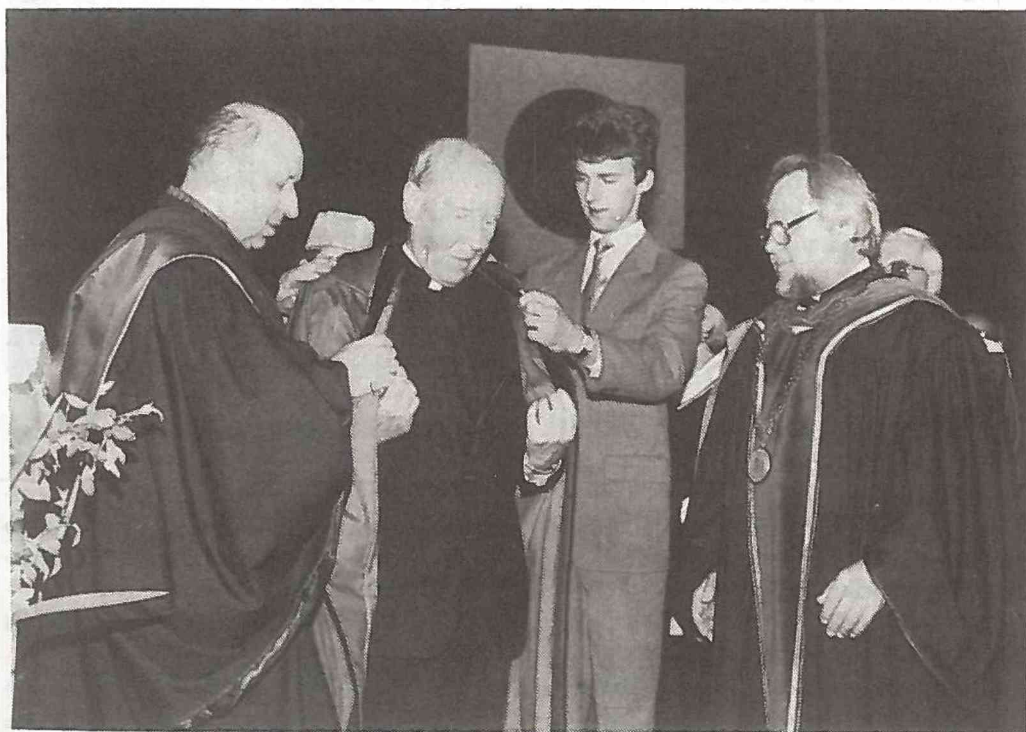
Antanas LIUIMA, S.J.
(Roma)

Svarbesni Lietuvių katalikų mokslo akademijos žingsniai

Šiame darbe pasistengsime trumpai, nesigilindami į minimų įvykių genezę ir pasekmes, pateikti svarbiausių LKMA įvykių chronologinę kroniką.

Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos mintis augo ir brendo labai lėtai. 1908 m. buvo suformuluota LKMA idėja. Daug diskutuota su Lietuvių Mokslo Draugija.

1921 m. pavasarį kun. Pranas Garmus ir kun. Bronislovas Bumšas iš Amerikos lietuvių rinko aukas (surinkta apie 75 000 dol.) įkūrimui katalikiško universiteto, kuris turėjo už-

Lietuvių katalikų mokslo akademijos garbės pirmininkui hab. dr. prof. Antanui Liuimai, S.J., suteikiamas Vytauto Didžiojo universiteto Garbės daktaro vardas

baigti švietimo planą, pradėtą Saulės, Žiburio, Ryto privačių gimnazijų kūrimu.

1921 m. rudenį buvo numatyta įkurti (atidaryti) katalikiškąjį universitetą Kaune. Tačiau, susitarus dėl gana plačios programos Teologijos-Filosofijos fakulteto Filosofijos skyriuje, pirmenybė užleista valstybiniam universitetui, kuris ir buvo įkurtas 1922.II.16

1922.VIII.12 įregistruoti LKMA įstatai.

1922.X.22 įvyko LKMA steigiamasis susirinkimas, išrinkęs Centro Valdybą: pirmininkas vysk. dr. Juozapas Skvireckas, vicepirmininkais prof. Pranas Dovydaitis ir dr. Stasys Šalkauskis, sekretorius kun. dr. Mečislovas Reinys (vėliau vysk.), iždininkas adv. Liudas Noreika, knygininkas dr. Alfredas Sennas.

1923.IX.1-1924.IX.1 Lietuvos universiteto prorektorius buvo Akademijos narys prof. dr. Petras Būčys (vėliau vysk.).

1924.IX.1-1925.IX.1 Lietuvos universiteto rektorius buvo Akademijos narys prof. dr. Petras Būčys.

1926 m. buvo išrinkta nauja LKMA Centro valdyba. Pirmininkas prel. Adomas Dambrauskas-Jakštas.

1928.X.5 LKMA narė rašytoja Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana buvo Lietuvos universiteto pagerbta doktoratu honoris causa (garbės daktaro vardu).

1928.XII.14 LKMA pirmininkas prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas VDU buvo pagerbtas matematikos doktoratu honoris causa.

1929.IX.1-1936.IX.1 LKMA narys mons. prof. dr. Blažiejus Česnys - VDU prorektorius.

1929.X.12 LKMA narys kan. Juozas Tumas-Vaižgantas buvo VDU pagerbtas doktoratu honoris causa.

1930.V.20 Spaudos Fondui pasiūlius, sutarta kartu LKMA ir Spaudos Fondui leisti Lietuviškąją enciklopediją.

1930.VII. 6 LKMA narys kun. prof. Petras Būčys buvo konsekruotas vyskupu.

1930 m. buvo išleistas pirmas LKMA leidinys prel. A.Dambrausko-Jakšto "Užgesę žiburiai".

1931.X.1 Pasirodė pirmasis Lietuviškosios enciklopedijos sąsiuvinys. Nuo LKMA - viceredaktorius prof. Pranas Dovydaitis ir redakcijos narys prof. Blažiejus Česnys.

1931.X.9 Lietuvos episkopatas, Švietimo ministrui labai susiaurinus Teologijos-Filosofijos fakultetą, nutarė su LKMA narių pagalba įkurti Lietuvos katalikų universitetą.

1932.I.29 Vytauto Didžiojo universitetas pagerbė doktoratu honoris causa LKMA pirmininką prel. Aleksandrą Dambrauską-Jakštą ir poetą prel. prof. dr. Joną Mačiulį-Maironį.

1932.VIII.28 turėjo įvykti iškilmingas Lietuvos katalikų universiteto atidarymas, bet, Švietimo ministrui uždraudus, teįvyko tik pirmoji atidarymo dalis - pamaldos, o atidarymas Saulės rūmuose buvo policijos sutrukdytas. Tačiau nebuvo atsisakyta minties vėliau tą universitetą įkurti.

1933.II.27-28 įvyko pirmasis LKMA suvažiavimas Kaune.

1933.II. 28 LKMA suvažiavimo metu prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas paskelbiamas LKMA garbės nariu.

1933.II.28 LKMA suvažiavimas paskelbė tris pirmuosius narius mokslininkus-akademikus: prel. Aleksandrą Dambrauską-Jakštą, prof. dr. Stasį Šalkauskį ir prof. Praną Dovydaitį.

1935 m. pasirodė pirmasis LKMA suvažiavimo darbų tomas. Jų išleista jau 13 tomų, kiti du rengiami spaudai.

1936.II.24-25 Kaune įvyko antrasis LKMA suvažiavimas.

1936.II.25 buvo paskelbti nauji LKMA akademikai: vyskp. dr. Petras Būčys, prof. kun. Blažiejus Česnys ir prof. dr. Juozas Eretas.

1937 m. išleistas antrasis Suvažiavimo darbų tomas.

1938 m. po prel. Aleksandro Dambrausko-Jakšto mirties LKMA pirmininku buvo išrinktas prof. dr. Stasys Šalkauskis. Pirmininku jis išbuvo iki LKMA uždarymo 1940 m.

1939.,II.20-21 Kaune įvyko trečiasis LKMA narių suvažiavimas.

1939.II.21 buvo paskelbti nauji LKMA akademikai: vysk. dr. prof. Mečislovas Reinys, prof. dr. Kazys Pakštas, doc. dr. Zenonas Ivinskis ir lektorius Juozas Ambrazevičius (Brazaitis).

1939 m. birželio mėn. LKMA pirmininkas prof. dr. Stasys Šalkauskis buvo išrinktas Vytauto Didžiojo universiteto rektoriumi ir liko juo, kol 1940 m. sovietinių okupantų buvo atleistas iš pareigų.

1940 m. buvo išleistas trečiojo suvažiavimo darbų tomas.

1940 m. sovietinių okupantų buvo nutraukta LKMA veikla, konfiskuotas jos turtas: biblioteka, archyvas, 42 500 dolerių fondas, naudojamas profesoriams rengti užsienyje.

1952.VI.5 dr. Stasys Bačkis laiškais pradėjo raginti iniciatorius atkurti Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos veiklą tremtyje.

1953.IX.1 dr. Stasys Bačkis paskirtas Lietuvos įgaliotu ministru Prancūzijoje.

1954.XII.30 vysk. dr. Vincentas Padolskis sušaukė iniciatorių grupę, kuri išrinko LKMA reorganizacinę komisiją: vysk. dr. Vincentą Padolskį, prof. dr. Juozą Eretą, Lietuvoje buvusios Akademijos vicepirmininką prof. dr. Zenoną Ivinskį, Lietuvoje buvusios Akademijos sekretorių kun. dr. Juozą Vairą, MIC, ir kun. dr. Antaną Liuimą, S.J.

1955.II.16 Reorganizacinė komisija pasirašė LKMA atkūrimo aktą.

1956.I.19 Reorganizacinė komisija korespondenciniu būdu surengė Centro valdybos rinkimus.

1956.IV.13 išrinktoji valdyba pasiskirstė pareigomis taip: pirm. vysk. Vincentas Padolskis, vicepirm. prof. dr. Zenonas Ivinskis ir kun. dr. Juozas Vaišnora, MIC, sekr. kun. dr. Antanas Liuima, S.J.,ižd. prel. dr. Ladas Tulaba, archyv. kun. dr. Vytautas Balčiūnas.

1956.X.17 Čikagos mokslinių studijų klubas persiformavo į LKMA Akademijos židinį.

1957. X.2-4 Romoje įvyko tremtyje pirmasis, o iš eilės ketvirtasis LKMA suvažiavimas.

1958 m. buvo išleistas tremtyje pirmasis LKMA veikalas: kun. dr. Juozo Vaišnoro "Marijos garbinimas Lietuvoje".

1959.V.22 prie LKMA suorganizuotas Centras dokumentacijai apie religinę padėtį Lietuvoje rinkti.

1959.XII.27 prel. Pranciškus Jūras buvo išrinktas LKMA garbės nariu.

1959.XII.27 buvo išrinkti LKMA akademikai: prof. dr. Jonas Grinius, prof. Julius Gravrogkas, kun. dr. Antanas Liuima, S.J., prof. Antanas Salys.

1959.VIII.19 buvo išrinkta nauja Centro valdyba, kuri pasiskirstė pareigomis taip: pirm. kun. dr. Antanas Liuima, S.J., vicepirm. prof. dr. Zenonas Ivinskis ir kun. dr. Juozas Vaišnora, MIC, sekr. kun. dr. Vytautas Balčiūnas, iždin. kun. dr. Pranas Brazys, MIC., archyv. prel. dr. Ladas Tulaba.

1960.V.19 didesniam darbo našumui pasiekti LKMA buvo įkurta Lietuvos mokslų sekcija.

1960.VI.15 d. LKMA narys dr. Stasys Bačkis buvo paskirtas Lietuvos pasiuntinybės patarėju Vašingtone.

1961.VII.27 prel. Juozapas Karalius buvo išrinktas LKMA garbės nariu.

1961.VII.27 buvo išrinkti akademikai: prof. dr. Antanas Maceina, kun. Stasys Yla, prof. dr. Justinas Pikūnas, kun. dr. Paulius Rabikauskas, prof. Simas Sužiedėlis.

1961.IX.1-3 LKMA suvažiavimas Čikagoje.

1962.IX.24 kun. dr. Antanas Liuima, S.J. perrinktas LKMA pirmininku.

1962.XII.15 įkurtas LKMA židinys Niujorke.

1963.XI.17 įkurtas LKMA židinys Bostone.

1963 m. LKMA narys kun. dr. Jonas Bulaitis Šv. Sosto paskirtas delegatūros ataše Korėjoje, 1964 pakeltas į sekretorius, 1968 m. perkeltas sekretoriumi į Čilę, 1971 m. perkeltas į Panamą, 1972 m. - į Keniją, 1979 m. - į Sudaną.

1964.II.9 Detroite įkurtas LKMA židinys.

1964.V.22 Monrealyje (Kanadoje) įkurtas LKMA židinys.

1964.VI.27 LKMA akademiko titulas suteiktas dr. Adolfui Damušiui, Juozui Girniui, prof. dr. Alfredui Sennui.

1964.IX.4-7 Niujorke, Fordhamo universitete, įvyko šeštasis LKMA suvažiavimas.

1964.XII.16 Toronte (Kanadoje) įkurtas LKMA židinys.

1964 m. LKMA narys kun. dr. Audrys Juozas Bačkis paskirtas ataše prie nunciatūros Maniloje (Filipinuose).

1965.I.24 įkurtas LKMA židinys Daytone.

1965.VI.14 įkurtas Lietuvos istorijos ir religinės kultūros institutas Romoje.

1965.X.16 kun. dr. Antanas Liuima, S.J., perrinktas LKMA pirmininku.

1965 m. pradėtas leisti studijų rinkinys "Metraštis". Išleista 6 tomai.

1965 m. pradėta leisti mokslinio lygio įžymių asmenybių biografijas "Negęstantieji žiburiai". Išleista 6 tomai.

1965 m. LKMA narys kun. dr. Audrys Juozas Bačkis pakeltas prelatu ir paskirtas į nunciatūrą Kosta Rikoje sekretoriumi.

1966.II.20 Miunchene (Vokietijoje) įkurtas LKMA židinys.

1967.VIII.23-27 LKMA suvažiavimas Romuvoje, Vasario 16 gimnazijoje Huttenfelde prie Miuncheno.

1967 m. išleista dr. Igno Skrupskelio studija "Lietuviai XVIII amžiaus vokiečių literatūroje".

1968.XI.1 LKMA narys dr. Audrys Juozas Bačkis iš Kosta Rikos perkeltas sekretoriumi į Čilę, iš ten į Nigeriją (Lagos) nunciatūros sekretoriumi.

1970.V.6 įkurtas LKMA židinys Otavoje (Kanadoje).

1970.VIII.18 LKMA akademikais išrinkti: prof. dr. Juozas Jakštas, prof. Antanas Klimas, prof. dr. Antanas Kučas, dr. Vytautas Pavilanis, dr. Povilas Reklaitis ir prof. dr. Vytautas Vardys.

1970.IX.1-6 LKMA suvažiavimas Toronte (Kanadoje).

1971.XII.20 įkurtas LKMA židinys Putname (JAV).

1971 m. pradėta leisti "Fontes Historiae Lituaniae". Išleista du tomai reliacijų ir du tomai Babinovskio kodekso, liečiančio Žemaičių vyskupiją.

1972-1976 m. per 5 metus iš kun. dr. Juozo Prunskio lėšų buvo suteikta 10 premijų: 3 už mokslinį veikalą, 2 už religinį veikalą, 5 už žurnalistinę veiklą.

1973.VIII.31-IX.2 Bostone Boston College universiteto patalpose įvyko devintasis LKMA suvažiavimas. Paminėta 50 metų sukaktis nuo LKMA įkūrimo.

1973 m. LKMA Amerikoje (JAV) buvo atleista nuo mokesčių.

1973 m. prel. Pranciškus Juras dovanojo - "pardavė" už 1 dolerį - Akademijai Alką (Amerikos lietuvių kultūros archyvą).

1973 m. prof. dr. Kazio Almino ir teisėjo Juozo Vembrės lėšomis LKMA įsigijo prof. dr. Zenono Ivinskio palikimą: biblioteką, rankraščius, mikrofilmus, archyvą.

1973 m. pradėti leisti prof. dr. Jono Griniaus veikalai: 2 tomai "Problemų", "Grožis ir Menas", "Kryžiai ir koplytėlės".

1973 m. gruodžio mėn. LKMA narys mons. dr. Audrys Juozas Bačkis paskirtas į Vatikaną tarptautinių reikalų sekcijon, o 1975.V.5 - vicesekretoriumi. Nuo šio laiko jis, kaip Šv. Sosto atstovas, dalyvavo daugelyje tarptautinių konferencijų: Vienoje, Ženevoje ir kt.

1974.VIII.24 kun. dr. Antanas Liuima, S.J., buvo perrinktas LKMA pirmininku.

1974 m. išleista prof. dr. Juozo Ereto knyga "Išeivijos klausimais".

1975 m. nutarta praplėsti Alką, sudaromi naujos statybos planai.

1975 m. pradėti leisti prof. dr. Konstantino Avižonio raštai: išleista 3 tomai.

1975 m. vasarą gauta Friburgo lietuvių draugijos Rūta-Lithuania archyvo likutis. Svarbesnioji archyvo dalis, nebesant lietuvių studentų, dr. Antano Maceinos rūpesčiu, dar 1934 m. buvo persiųsta Ateitininkų federacijai į Kauną.

1976.XI.24-28 Southfielde, prie Detroito, parapijos patalpose įvyko dešimtasis LKMA suvažiavimas.

1976 m. vasarą gauta prof. dr. Gottliebo Studero aplankas laiškų, tarpininkaujančių lietuviams tėvynėje, beieškant giminių tremtyje, ir keletas lietuviškų knygų.

1977.I.1 Akademijos narys dr. Stasys Bačkis paskirtas charge d'affaires Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone.

1978 m. išleista prof. dr. Antano Maceinos "Filosofijos kilmė ir prasmė".

1978 m. sparčiai vykdomi Alkos praplėtimo darbai.

1978 m. pradėti leisti prof. dr. Zenono Ivinskio raštai. Išleista 4 tomai.

1979.VIII.31-IX.3 Čikagoje įvyko vienuoliktasis Akademijos suvažiavimas, skirtas Vilniaus Akademijos - Universiteto 400 metų sukakties minėjimui.

1979.IX.2 iškilmingas Vilniaus Akademijos - Universiteto 400 metų sukakties minėjimas.

1979.XII.15 min. dr. Stasys Bačkis ir prof. dr. Juozas Eretas išrinkti LKMA garbės nariais.

1979 m. išleista "The Foundation of the Universitety of Vilnius" (157 studija apie du fundacijos dokumentus: popiežiaus bulę ir karaliaus raštą).

1979 m. pradėti leisti prof. dr. Antano Salio raštai. Išleista trys tomai, ketvirtasis baigiamas spausdinti.

1980.III. 25 kun. dr. Antanas Liuima, S.J., perrinktas LKMA pirmininku.

1980.III.25 išrinkti šie akademikai: kun. dr. Viktoras Gidžiūnas, dr. Romualdas Zalubas, prof. dr. Juozas Navickas, dr. Antanas Paškus, prof. Antanas Rubšys.

1980 m. gauta didelė prel. Pranciškaus Juro archyvo dalis.

1981.X.17 įkurtas LKMA židinys St. Petersburge, Floridoje.

1982.I.6 Akademijos narys mons. dr.Jonas Bulaitis popiežiaus Jono Pauliaus II buvo konsektruotas arkivyskupu ir paskirtas Centrinės Afrikos ir Kongo nuncijumi bei Čado respublikos apaštališkuoju vikaru, vėliau nuncijumi Teherane (Irane), pagaliau 1992 m. - nuncijumi į Korėją.

1982.XI.24-28 St. Petersburge Beach, Floridoje, "Petrapilyje", "Delfino" viešbutyje įvyko XII LKMA suvažiavimas. Paminėta Akademijos 60 metų sukaktis.

1982 m. išleista Vlado Kulboko "Lietuvių literatūrinė kritika".

1983.VII.30 Kalifornijoje Los Anžele, įkurtas LKMA židinys.

1983.X.2 buvo įkurtas Ciplijauskienės vardo fondas, iš kurio skiriamos stipendijos Lietuvos istorijos dotorantams ar doktorantėms.

1983 m. Akademijos narys dr. Stasys Bačkis paskirtas Lietuvos diplomatijos šefu.

1985.II.28 kun. dr. Antanas Liuima perrinktas LKMA pirmininku.

1985.XII.26-29 Los Anžele, Kalifornijoje, "Ambasadoriaus" viešbutyje įvyko XIII Akademijos narių suvažiavimas. Paminėta Lietuvos krikšto sukaktis.

1986 m. pradėti leisti prof. dr. Stasio Šalkauskio raštai. Išleista dideli tomai: filosofinės ir pedagoginės studijos.

1986 m. gauta gen. Stasio Raštikio archyvo dalis: dienoraštis ir korespondencija tremtyje.

1987.III. 20 Klyvlende įkurtas Akademijos židinys.

1987 m. gauta Maceinos archyvo dalis: vokiškieji raštai, paskaitos. Visa kita perleista Kultūros Institutui Vokietijoje.

1988.X.3-6 Romoje įvyko (antrą kartą) LKMA suvažiavimas.

1988.X.4 Akademijos narys mons. dr. Audrys Juozas Bačkis pop. Jono Pauliaus II konsekruotas arkivyskupu ir paskirtas pronuncijum į Olandiją.

1988 m. išleistas prof. dr. Juozo Navicko veikalas "Vertybės ir dorovė. Moralinės filosofijos pagrindai".

1989 m. kovo mėnesį LKMA pirmininkui besilankant Lietuvoje buvo raginama atkurti LKMA Lietuvoje.

1989.XI.29 Ateitininkų konferencijos metu nutarta atkurti LKMA Lietuvoje ir kartu su Centro valdyba surengti XV Akademijos suvažiavimą Vilniuje.

1990.II.17 probleminė konferencija Vilniuje LKMA atkūrimo ir organizavimo reikalu. Išrinkta Valdyba.

1991.V.21 išrinkti akademikai Lietuvoje: prof. dr. Giedrius Uždavinys, prof. dr. Bronius Grigelionis, dr. Antanas Tyla, prof. dr. Zigmas Zinkevičius.

1991.VI.9-16 įvyko XV LKMA suvažiavimas (pirmasis nepriklausomybę atgavusioje

Lietuvoje) šv. Jono bažnyčioje ir Vilniaus universiteto salėse.

1991.X.19 Akademijos narys kun. prof. dr. Paulius Rabikauskas, S.J., Krokuvoje gavo istorijos mokslų Garbės daktaro vardą.

1991 m. Akademijos narys Algirdas Žemaitis, M.A. Oxon., buvo paskirtas ambasadoriumi prie suvereninio Maltos ordino.

1991 m. prel. dr. Juozas Prunskis įkūrė Fondą religinei literatūrai leisti.

1991.XII.24 arkiv. dr. Audrys Juozas Bačkis, pronuncijus Olandijoje, buvo paskirtas Vilniaus arkivyskupijos ordinaru.

1992.III.3 arkiv. dr. Audrio Juozo Bačkio ingresas į Vilniaus katedrą.

1992.III.14 LKMA su Ateitininkų Federacija surengė "Lietuvos Katalikų Kronikos" 20 metų jubiliejinę konferenciją.

Akademijos žingsniai Lietuvoje

1989.XI.28 Ateitininkų konferencijos metu nutarimas atkurti Akademiją Lietuvoje ir su Centro valdyba surengti penkioliktąjį Akademijos suvažiavimą.

1990.II.17 Probleminė konferencija Vilniuje.

1990.V.8 Akademijos įstatų įregistravimas.

1990.II.17 Krašto valdybos rinkimai ir sudarymas.

1990.III.24 Kauno skyriaus įkūrimas.

1991.IV.2 Klaipėdos židinio įkūrimas.

1991.X.5 Socialinių mokslų sekcijos sudarymas.

1991.IX.7 Pedagogikos mokslų sekcijos sudarymas.

1991.III.23 Šeštadieninių seminarų Vilniuje pradžia.

1991.VI.9-16 XV Akademijos suvažiavimas.

1992.IV.3 Šiaulių židinio įkūrimas.

1992.II.22 Panevėžio židinio įkūrimas.

1992.III.2 Anykščių židinio įkūrimas.

1992.V.9-10 Klaipėdos židinio plataus masto konferencija "Vakarų Lietuvos katalikiškoji kultūra".

1992.V.16 Visuotinis narių susirinkimas Vilniuje.

Lietuvių katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimai

Kaune 1933.II.27-28 d.

Kaune 1936.II.24-25 d.

Kaune 1936.II.20-21 d.

Romoje 1957.X.2-4 d. (tremtyje)

Čikagoje, Jaunimo Centre, 1961.IX.1-3 d.

Niujorke, Fordhamo universitete, 1964.IX.4-7 d.

Romuvoje, Vasario 16 gimanzijoje Huttenfelde prie Miuncheno, 1967.VIII.23-27 d.

Toronte, Kanadoje, 1970.IX.1-6 d.

Bostone, Universiteto patalpose, 1973.XII.31-IX. 2 d.

Southfielde prie Detroito, parapijos salėse, 1976.XI.24-28 d.

Čikagoje, Jaunimo centre (antrą kartą) Vilniaus Akademijos-Universiteto minėjimas 1979.VIII.31-IX.3 d.

St.Petersburg Beach, Floridoje, JAV, 1982.XI.24-28 d.

Los Andželė, Kalifornijoje, JAV, 1985.XII.26-29 d. "Ambasadoriaus" viešbutyje ir šv. Kazimiero parapijos salėse. Paminėtas krikščionybės Lietuvoje jubiliejus.

Romoje antrą kartą 1988.X.3-6 d. Į programą buvo įtraukta ir dalyvavimas arkiv. dr. Audrio Juozo Bačkio konsekracijos iškilmėse Vatikane.

Vilniuje 1992.VI.9-16 d. Pirmas suvažiavimas, sugrįžus iš tremties. Kaune Akademijos suvažiavimas įvyks 1994 metais.

Lietuvių katalikų Mokslo Akademijos branduoliai-židiniai

Romoje 1954.XII.30 d. Reorganizacinė komisija, vėliau Centro Valdyba Čikagoje 1956.X.17 d. Mokslinių Studijų Klubas persiorganizavo į Akademijos židinį.

Niujorke 1962.XII.15 d.

Bostone 1963.XI.17 d.

Detroite 1964.II.9 d.
Monrealyje (Kanadoje) 1964.V.22 d.
Toronte (Kanadoje) 1964.XII.16 d.
Daytone (JAV) 1965.I. 24 d.
Miunchene (Vokietijoje) 1966.II.20 d.
Otavoje (Kanadoje) 1970.V.6 d.
Putname (JAV) 1971.XII.20 d.
St.Petersburge (Floridoje, JAV) 1981.X.17 d.
Los Andžele (Kalifornijoje, JAV) 1983.VII.30 d.
Klyvlende (JAV) 1987.III.20 d.
Vilniuje 1990.II.17
Kaune 1990.III.24
Klaipėdoje 1991.IV.2
Šiauliuose 1992.IV.3
Panevėžyje 1992.II.22
Anykščiuose 1992.III.2

Akademijos Garbės nariai

Prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, išrinktas 1933.II.28 d.
Prel. Pranciškus Juras, išrinktas 1959.XII.27 d. (miręs)
Prel. Juozapas Karalius, išrinktas 1961.VII.27 d. (miręs)
Dr. Stasys Bačkis, išrinktas 1979.XII.15 d.
Prof. dr. Juozas Eretas, išrinktas 1979.XII.15 d. (miręs)

Lietuvių katalikų Mokslo Akademijos Pirmininkai

Vysk. dr. Juozapas Skvireckas (1922-1926)
Prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas (1926-1938)
Prof. dr. Stasys Šalkauskis (1938-1940)
Vysk. dr. Vincentas Padolskis (1956-1959)
Kun. dr. Antanas Liuima, S.J. (1959-1992)
Prof. dr. Giedrius Uždavinys (1992-

Lietuvių katalikų Mokslo Akademijos nariai akademikai

Brazaitis (Ambrazevičius) Juozas, prof.
Būčys Pranas Petras, vysk.
Česnys Blažiejus, kan., prof.
Dambrauskas-Jakštas Aleksandras, prel., dr.h.c.
Damušis Adolfas, doc., dr.
Dovydaitis Pranas, prof., dr.h.c.
Eretas Juozas, prof., dr.
Gidžiūnas Viktoras, kun., dr., OFM
Girnius Juozas, dr.
Gravrogkas Julius, prof., inž.
Grigelionis Bronius, prof., dr.
Grinius Jonas, prof., dr.
Yla Stasys, kun.
Ivinskis Zenonas, prof., dr.
Jakštas Juozas, prof., dr.
Klimas Antanas, prof., dr.
Kučas Antánas, prof., dr.
Liuima Antanas, kun. prof., dr., S.J.
Maceina Antanas, prof., dr.
Navickas Juozas, prof., dr.
Pakštas Kazys, prof., dr.
Paškus Antanas, kun., doc.
Pavilanis Vytautas, prof., dr.
Pikūnas Justinas, prof., dr.
Rabikauskas Paulius, kun., prof., dr., S.J.
Reinys Mečislovas, vysk., prof., dr.
Reklaitis Povilas, dr.
Rubšys Antanas, kun. prof.
Salys Antanas, prof., dr.
Sennas Alfredas, prof., dr.
Sužiedėlis Simas, prof.
Šalkauskis Stasys, prof., dr.
Tyla Antanas, dr. e.o. prof.
Uždavinys Giedrius, prof., dr.
Vardys Vytautas, prof. dr.
Zalubas Romualdas, dr., doc.
Zinkevičius Zigmas, prof., dr.

Petronėlė ŽOSTAUTAITĖ
(Vilnius)

VDU ir Vilniaus universiteto atkūrimas 1939-1940 metais

Politinė padėtis

Hitlerinės Vokietijos kariuomenė 1939 m. rugsėjo 1-17 d. užgrobė Lenkiją. Vykdydama Vokietijos ir Sovietų Sąjungos rugpjūčio 23 d. pasirašytus slaptuosius protokolus, Raudonoji armija rugsėjo 17 d. peržengė Lenkijos valstybės sieną ir užgrobė Lenkijos okupuotas Vakarų Ukrainos, Vakarų Baltarusijos žemes, Vilnių ir Vilniaus kraštą, t.y. žemes iki abiejų agresyvių valstybių nustatytos demarkacinės linijos. Taigi Lenkija ir jos užgrobtos kitų tautų bei valstybių žemės buvo okupuotos ir pasidalytos.

1939 m. spalio 10 d. Lietuvos ir Sovietų Sąjungos Maskvoje sudaryta savitarpio pagalbos sutartimi Vilnius ir Vilniaus kraštas buvo grąžintas Lietuvai, tikrajai šių žemių šeimininkei.

Žymus Lietuvos teisininkas, tarptautinės teisės žinovas, Vytauto Didžiojo universiteto profesorius Mykolas Römeris tuomet rašė: "Lietuva grįžo į Vilnių, kaip į savo konstitucinę teritoriją ir sostinę, kuri iki tol buvo faktiškai Lenkijos valdoma ir, Lietuvos teisių atžvilgiu, buvo jos valdoma neteisėtai ir kuri, iškritusi iš Lenkijos rankų, yra Lietuvos atsiimta ne jėga, ne puolant kariaujančią Lenkiją, bet savo teisės restitucijos titulu, be smurto ir be veiklaus konflikto su Lenkija"[1]. Taigi Lietuva nuo seniausių laikų Vilnių laikė savo valstybine sostine, o sritį - nedaloma valstybės teritorijos dalimi. Šią nuostatą gerai žinojo viso pasaulio valstybės, o tuo labiau Lenkija, nes Lietuva to neslėpė, nepripažindama jokių Lenkijos vienašališkų teritorinio ginčo su Lietuva sprendimo aktų. 1938 m. Lietuva, priimdama Lenkijos ultimatumą ir užmezgusi su ja diplomatinius santykius, ir toliau liniją, skyrusią lietuvių ir lenkų žemes, laikė ne valstybine siena, bet demarkacine linija, o Vilnių - Lietuvos sostine.

Lietuvos gyventojų džiaugsmas ir entuziazmas buvo didelis: senoji ir garbingoji Lietuvos sostinė, išbuvusi 20 metų lenkų okupacijoje, grįžo Lietuvai. Vyriausybė ėmėsi greitų ir ryžtingų priemonių: spalio 27 d. toje teritorijoje panaikino veikusius Lenkijos įstatymus, sustabdė okupacinių įstaigų veikimą, įvedė Lietuvos teisę, įstatymus bei nuostatus. Spalio 28 d. į sostinę Vilnių iškilmingai įžengė Lietuvos kariuomenė. Buvo pradėtos steigti kai kurios valstybinės įstaigos. Tačiau iš laikinosios sostinės Kauno iš karto nebuvo keliamos visos valstybinės įstaigos į senąją sostinę Vilnių, nes ten trūko joms patalpų, tarnautojų šeimoms butų, mieste vyravo skurdas ir badas, dalis gyventojų buvo priešiškai nusiteikę prieš Lietuvą, veikė ginkluotos pogrindinės organizacijos. Visiems gyventojams buvo aišku, kad Vilnius - Lietuvos sostinė - turėjo tapti ne tik Lietuvos valstybės politiniu, administraciniu, bet ir kultūriniu centru, kuris be universiteto

[1] Römeris M. Universiteto problema ir Stepono Batoro universitetas // Židinys. - 1939. - Nr.12. - P.675.

neįsivaizduojamas. Vienu svarbiausių Lietuvos vyriausybės ir inteligentijos rūpesčių tapo Vilniaus universiteto atkūrimas.

Vienas ar du universitetai reikalingi Lietuvai?

Vilniaus universitetas turėjo senas bei garbingas tradicijas ir ilgą laiką darė poveikį lietuvių kultūriniam gyvenimui. Todėl niekam nekilo abejonių dėl šio universiteto būtinumo Lietuvai. Tačiau kaip pasielgti su Kauno Vytauto Didžiojo universitetu: kelti jį į Vilnių ar palikti Kaune, kelti jį visą ar tik dalį? Ar tokiai mažai valstybei kaip Lietuva, turinčiai tik tris milijonus gyventojų, reikalingi du universitetai - Vilniuje ir Kaune, ar ji pajėgs juos išlaikyti, ar reikalingi nauji inteligentijos kadrai? Anksčiau spaudoje buvo rašoma apie inteligentijos perteklių Lietuvoje, tad ar galėjo būti dabar kalba apie du universitetus.

1939 m. spalio 12 d., t.y. dviem dienoms praslinkus po Vilniaus grąžinimo, Vytauto Didžiojo universiteto senato posėdyje Matematikos-gamtos fakulteto dekanas prof. Zigmas Žemaitis iškėlė Vilniaus universiteto atkūrimo reikalingumą, dviejų universitetų veikimo, kai kurių fakultetų perkėlimo į Vilnių galimybes, siūlė Senatui kreiptis į Švietimo ministeriją, įtraukti į šių klausimų svarstymą platesnę visuomenę. Savo ruožtu Švietimo ministerija kreipėsi į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto senatą, dekanatus, katedras, kitų aukštųjų mokyklų mokslo personalą, prašydama pareikšti savo nuomonę, ar tikslingas Respublikoje dviejų universitetų gyvavimas [2]. Aukštųjų mokyklų reformos svarstymas atsispindėjo to meto periodinėje spaudoje. "Vaire" buvo rašoma, kad dviejų lygiagrečių universitetų, esančių vos per 100 kilometrų vienas nuo kito, nereikia, tuo labiau kad Vytauto Didžiojo universitete studentų skaičius paskutiniu metu turįs tendenciją mažėti [3]. "XX amžiuje" šiam požiūriui buvo pritariama: "Žiūrint didžiosios ekonomijos ir būtinųjų reikalų, aišku, kad mums užtenka ir vieno universiteto" [4], tačiau su išlyga - negalima palikti sostinės be universiteto, negalima skriausti ir Kauno - patariama apgalvotai vykdyti aukštųjų mokyklų reformą. Panašią nuonomę išreiškė ir Kauno Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. Stasys Šalkauskis: "Kad šiuo metu mums dviejų universitetų perdaug ir pagal kišenių, ir pagal reikalą, su tuo galima sutikti, bet kad bus mums perdaug už 25 metų, labai galima abejoti" [5]. Buvo aišku, jog, padidėjus Lietuvos teritorijai ir gyventojų skaičiui, besikuriančioms įstaigoms, įmonėms, žinyboms bus reikalingi aukštos kvalifikacijos specialistai. "Vairas" konstatavo: "Visiems žinoma, kad trūksta kvalifikuotų mokytojų, trūksta gydytojų, inžinierių, pagaliau juristų ir kitokių specialybių žmonių" [6]. Todėl buvo pradėta formuoti viešoji nuomonė, kad Lietuvai, turinčiai tris milijonus gyventojų, nesą per daug dviejų universitetų, argumentuojant, jog Suomijoje yra du universitetai keturiems milijonams gyventojų, Šveicarijoje - septyni universitetai keturiems milijonams gyventojų, Olandijoje - šeši universitetai aštuoniems milijonams gyventojų, Švedijoje - keturi universitetai šešiems milijonams gyventojų [7]. Be to, turint galvoje, kad mažųjų valstybių karinės apsigynimo galimybės yra labai ribotos, jų nenugalimas ginklas - aukšta kultūra, moraliniai ir doroviniai principai, kuriuos jaunimui padeda išsiugdyti aukštosios mokyklos. Šis kelias mažųjų tautų išlikimui esąs vienintelis. Prieita išvados, kad Lietuvai du universitetai būtini.

Daug buvo siūlymų Kauno Vytauto Didžiojo universitetą padalyti į dvi dalis, kad kiekvienai daliai būtų suteikta galimybė peraugti į pilną universitetą. Vilniaus universite-

[2] Seimo stenogramos. - K., 1939. Posėdis Nr.162. - P.166.

[3] Ramojus V. Gyvenimo su Vilniumi organizavimas // Vairas. - 1939. - Nr.12. - P.832.

[4] Gintautas J. Vilniaus universiteto problema // XX amžius. - 1939. - Spalio 26.

[5] Šalkauskis S. Apie šiandienines universiteto aktualijas // XX amžius. - 1939. - Lapkričio 2.

[6] A.V. Studijų sudrausminimo klausimu // Vairas. - 1940. - Nr.3. - P.232.

[7] Šalkauskis S. Universitetas ir tautos gyvenimas // Židinys. - 1940. - Nr.2. - P.179.

tui buvo numatyta suteikti humanitarinių ir meno mokslų profilį, Kauno universitetui palikti techniškuosius ir medicinos mokslus. Buvo siūloma iš Kauno universiteto perkelti į Vilnių Humanitarinių mokslų fakultetą, Pedagoginį institutą paversti Vilniaus universiteto Pedagogikos fakultetu, iš Dotnuvos žemės ūkio akademijos perkelti miškininkystės skyrių ir įkurti Miškininkystės fakultetą, iš Šiaulių prekybos instituto kartu su Teisių fakulteto ekonomikos skyriumi suformuoti Komercijos ar prekybos fakultetą, Veterinarijos akademiją perorganizuoti į Veterinarijos fakultetą, iš Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto perimti filosofijos skyrių ir sudaryti Filosofijos fakultetą, iš Kauno muzikos ir meno mokyklų - Meno fakultetą. Kaune liktų Teologijos, Teisės mokslų, Technikos ir Medicinos fakultetai, o Vilniuje - Humanitarinių mokslų, Filosofijos, Pedagogikos, Prekybos, Miškininkystės, Veterinarijos, Matematikos-gamtos ir Meno, t.y. 8 fakultetai [8]. Buvo siūlomi ir kitokie projektai. Pasisakiusieji už vieną universitetą, be abejo, Vilniuje, siūlė iš Kaune likusiųjų Medicinos ir Technikos fakultetų suformuoti atskiras aukštąsias mokyklas. Pavyzdžiui, Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultetą, turintį gerą eksperimentinę bazę ir naujas klinikas, reorganizuoti į Medicinos akademiją; Technikos fakultetą į Politechnikos aukštąją mokyklą, perleidžiant jai didžiuosius universiteto rūmus Aleksote. Iš tų siūlymų išryškėjo tendencija - vos ne visas aukštąsias mokyklas sukoncentruoti Vilniaus universitete. Kauno universiteto rektorius prof. S.Šalkauskis patarė vengti tokios vienašališkos mokslinės ir kultūrinės centralizacijos viename mieste, kuri galinti pasmerkti kitus miestus kultūriniam atsilikimui bei pasyvumui be gaivesnių prošvaisčių [9]. Jo nuomone, Kaunas esąs dabar pats moderniausias ir geriausiai sutvarkytas Lietuvos miestas, o okupuotas Vilnius, išbuvęs 20 metų Lenkijos valstybės pakraštyje, gerokai atsiliko nuo Kauno ir reikalingos didelės pastangos, t.y. universiteto atkūrimas, švietimo ir kultūros įstaigų steigimas ir kitos priemonės, kad jis taptų tinkamai sutvarkyta sostine. Tačiau nereikią Kaunui leisti nusmukti ir prarasti ekonominę, kultūrinę ir tautinę reikšmę. Keliant Vilniaus, kaip sostinės, vaidmenį, reikia nenuskriausti ir Kauno [10].

Švietimo ministerija pavedė Vytauto Didžiojo universiteto senatui apsvarstyti, ar keltinas Matematikos-gamtos fakultetas į Vilnių. Buvo sudaryta komisija šiam klausimui išaiškinti. Susipažinusi su Stepono Batoro universiteto moksline-eksperimentine baze, ji siūlė šį fakultetą iš Kauno perkelti į Vilnių, kadangi ten jis turėjo senas tradicijas, XIX a. garsėjo Europoje savo mokslo pasiekimais, turįs ir dabar gerą materialinę bazę, daug patalpų, laboratorijų, du botanikos sodus ir kitas įstaigas. Be to, šio fakulteto mokslo personalas pasisakė už jo perkėlimą į Vilniaus universitetą. Palikus Matematikos-gamtos fakultetą Kaune, liktų neišspręstas ne tik šio fakulteto, bet ir viso Kauno universiteto patalpų klausimas ir nebūtų sąlygų jo normaliam darbui bei galimybių ateityje toliau plėstis.

Galutinis šios diskusijos rezultatas - į Vilnių pirmiausiai turi būti keliami du fakultetai - Humanitarinių mokslų ir Teisės. Matematikos-gamtos mokslų fakultetą nutarta kelti 1940 m. vasarą. Perkeliant šiuos fakultetus iš Vytauto Didžiojo universiteto, buvo sudaromi dviejų universitetų branduoliai, turintys galimybę peraugti į pilnus universitetus. Šio sprendimo vykdymui reikėjo teisinio pagrindo.

Universitetų įstatymas

Universitetų įstatymą rengė komisija, susidedanti iš žymių teisininkų profesorių Augus-

[8] Raulinaitis V. Karaliaus Gedimino universitetas Vilniuje // XX amžius. - 1939. - Lapkričio 28; Pakuckas Č. Mūsų universitetų reformos klausimais // Naujoji Romuva. - 1940. - Nr.8. - P.163; Ramojus V. Gyvenimo su Vilniumi organizavimas // Vairas. - 1939. - Nr.12. - P.833.

[9] Šalkauskis S. Apie šiandienines universiteto aktualijas // XX amžius. - 1939 m. - Lapkričio 2.

[10] Ten pat.

tino Janulaičio ir M.Ršmerio bei Švietimo ministerijos viceministro Kazimiero Masiliūno. Šis įstatymas 1939 m. gruodžio 13 d. buvo Seimo priimtas ir gruodžio 16 d. paskelbtas "Vyriausybės žiniose" [11]. Įstatymas skelbė, kad Lietuvoje yra du universitetai: 1) 1918 m. gruodžio 5 d. įstatymu atgaivintasis Vilniaus universitetas Vilniuje ir 2) Vytauto Didžiojo universitetas Kaune. Atkuriamasis Vilniaus universitetas laikinai tvarkomas, remiantis Vytauto Didžiojo universiteto statutu; jo fakultetų bei skyrių veikimo pradžią ir Vytauto Didžiojo universiteto atitinkamų fakultetų veikimo sustabdymą nustato Ministrų taryba. Tų fakultetų mokslo personalas perkeliamas į atitinkamus Vilniaus universiteto fakultetus; iš vyresniojo mokslo personalo sudaromos fakultetų tarybos, renkami rektorius ir prorektorius, sudaromas senatas. Iki bus išrinkta Vilniaus universiteto vadovybė Švietimo ministras skiria vieną Vytauto Didžiojo universiteto profesorių Vilniaus universiteto laikinuoju valdytoju rektoriaus teisėmis. Vilniaus universitetas pradedąs veiklą nuo 1939 m. gruodžio 15 d. Šį įstatymą pasirašė Respublikos prezidentas Antanas Smetona ir Ministras pirmininkas Antanas Merkys [12].

Seimas, priimdamas Universitetų įstatymą, neatsitiktinai priminė 1918 m. gruodžio 15 d. išleistą Valstybės tarybos įstatymą, kurio pirmas paragrafas skamba taip: "Vilniaus universitetas atgaivinamas nuo 1919 m. sausio 1 d. Jis yra mokslo ir mokymo įstaiga ir 1832 m. uždaryto Vilniaus universiteto turtų paveldėtojas" [13]. Taigi, aišku, kad šiuo įstatymu siekiama atgaivinti senąją 1579 m. įsteigtą aukštąją mokslo įstaigą, kuri, vadinta įvairiais vardais, išliko iki XIX a. vidurio. Vilniaus universitetas, įsijungęs į Vakarų Europos universitetų tinklą, atstovavo Lietuvos mokslui ir dvasinei kultūrai beveik 250 metų.

Universitetų įstatymu buvo vykdoma svarbi Lietuvos universitetų reforma - dalijamas Vytauto Didžiojo unoversitetas į du universitetus - Kauno ir Vilniaus. Ministrų Tarybos nutarimu buvo nūmatyta nuo 1939 m. gruodžio 15 d. atkurti lietuviškąjį Vilniaus universitetą, perkeliant iš Kauno Humanitarinių mokslų ir Teisės fakultetus ir sustabdant jų veikimą Vytauto Didžiojo universitete. Švietimo ministro įsakymu nuo 1939 m. gruodžio 15 d. Vilniaus universiteto valdytoju rektoriaus teisėmis buvo oficialiai paskirtas Matematikos-gamtos fakulteto profesorius Ignas Končius perimamajam laikotarpiui. Jis anksčiau, t.y. lapkričio mėnesį, asmeniniu susitarimu su Švietimo ministerija buvo paskirtas valdytoju, kad perimtų iš veikusio lenkiškojo Stepono Batoro universiteto valdymą bei turtą ir atliktų paruošiamuosius darbus lietuviškojo Vilniaus universiteto atidarymui [14]. Prof. I.Končius taip pat rūpinosi perkeliamųjų fakultetų mokslo personalo, studentų, jų bylų, bibliotekų, mokslo priemonių perkėlimu į Vilnių.

Naujam lietuviškam universitetui Vilniuje buvo renkami vardai. Vieni siūlė universitetą pavadinti miesto įkūrėjo Gedimino, kiti - J.Basanavičiaus vardu, siejant jo mokslinę ir visuomeninę veiklą su Vilniumi, kiti - tiesiog Vilniaus universitetu, pratęsiant senojo universiteto tradicijas [15]. Vilniaus universiteto vardu ir buvo pavadintas atkuriamasis universitetas Vilniuje.

Stepono Batoro universiteto uždarymas

Lenkijai okupavus Vilnių ir Vilniaus kraštą, Lietuva praktiškai negalėjo įgyvendinti savo išleisto 1918 m. gruodžio 5 d. universiteto įstatymo. Remiantis 1919 m. spalio 11 d. universiteto įsteigimo aktu, pasirašytu J.Pilsudskio, buvo įsteigtas lenkiškasis Stepono Batoro universitetas. Įkūrėjai šiuo vardu siekė pabrėžti istorinio Vilniaus universiteto teisių

[11] Universitetų įstatymas // Vyriausybės žinios. - 1939 m. - Gruodžio 16. - Nr.683. - P.783.

[12] Ten pat.

[13] Masiliūnas K. Vilniaus universitetas // Vairas. - 1940 - Nr.2. - P.77.

[14] Ten pat; Vilniaus universiteto 1940 m. pavasario semestro paskaitų tvarkaraščiai ir taisyklės. - V., 1940. - P.3.

[15] Raulinaitis V. Karaliaus Gedimino universitetas Vilniuje // XX amžius. - 1939 m. - Lapkričio 28; P-ris A. Vilniuje bus antras universitetas // Ten pat. Gruodžio 6.

ir tradicijų tęstinumą. Tačiau nuo pat pradžių šio universiteto tikslai nesiderino su istorinio universiteto dvasia ir tradicijomis. Lenkijos valdantieji sluoksniai Stepono Batoro universitetą pavertė imperijos pakraščių lenkinimo centru. Neatsitiktinai čia studijavo daugiausiai atvykėliai iš Lenkijos. Politinio darbo kryptis ryškiai atsispindėjo rektoriaus prof. Stepono Ehrenkreutzo kalboje, pasakytoje pradedant 1938/39 mokslo metus: "... karštai mylėkime tą senų seną Vakarų kultūros židinį, kurį Baltajam Ereliui įkūrė čionai didysis karalius Steponas, o atnaujino didysis maršalas Juozas Pilsudskis" [16]. Šio universiteto veiklos kryptis buvo nustatoma Varšuvoje ir Lietuvai ji buvo svetima, net priešiška ir visai neatitiko jos kultūrinių ir nacionalinių poreikių. Šis universitetas pasižymėjo ne tik lietuvių, baltarusių, žydų teisių stelbimu, netolerantiškumu ir agresyvumu, bet ir sąmoningu nesirūpinimu įtraukti į savo veiklą ir suburti paties Vilniaus krašto lenkų jaunimą bei mokslines jėgas. Tenkindavosi daugiausia iš Lenkijos atsiųstais mokslininkais bei iš ten atvykusia studentija. Universitete net nebuvo lietuvių kalbos ir literatūros katedros, nes tai nesiderino su Varšuvos politika. Apsiribota tik kukliu lietuvių kalbos kursu, kurį skaitė pedagogas Bronius Untulis.

Stepono Batoro universitete 1939/40 mokslo metų rudens semestro metu veikė 7 fakultetai: Humanitarinių mokslų, Teologijos, Teisės ir socialinių mokslų, Matematikos-gamtos, Medicinos, Meno ir Agronomijos su 96 katedromis ir 99 klinikomis, seminarais ir kitomis įstaigomis. Jame studijavo 2695 studentai, kurie pagal tautybę buvo pasiskirstę taip: 2010 (arba 74,6 % visų studentų) lenkai, žydų 436 (16,2 %), rusų 121 (4,5 %), baltarusių 53 (2,0 %), lietuvių 51 (1,9 %) ir kitų tautybių 24 (0,8 %) [17]. Studentų užpildytų anketų duomenimis, tik 773 studentai (arba 28,6 %) buvo vietinės kilmės, o visi kiti - ateiviai iš Lenkijos sričių. 1939 m. pabaigoje universitetas priėmė daug pabėgusių studentų ir kitų karo pabėgelių, prisidengusių studentų vardais, iš okupuotos Lenkijos teritorijos. Dauguma jų buvo apgyvendinti studentų bendrabučiuose. Taigi 1939 m. pabaigoje Stepono Batoro universitete iš viso buvo maždaug 5-6 tūkst. studentų. Tuo metu universitete dirbo 340 vyresniojo mokslo personalo atstovų, iš jų 82 profesoriai .

Įsigaliojus Vilniaus miesto ir srities įstatymams, Stepono Batoro universitetas ir jo įstaigos neteko juridinių teisių, o jo tolesnė veikla buvo nesuderinama su Lietuvos neutralumo politika. Atsidūręs svetimos valstybės teritorijoje universtetas nebegalėjo būti toleruojamas ir išlaikomas. Vilniaus universitetui paskirtas valdytojas rektoriaus teisėmis prof. I.Končius, Švietimo ministerijos įgaliotas, 1939 m. lapkričio 20 d. su delegacija atvyko į Vilnių ir kartu su Stepono Batoro universiteto rektoriumi prof. S.Ehrenkreutzu pasirašė universiteto perleidimo dokumentus. Tai sukėlė mokslo personalo ir studentijos didelį pasipriešinimą. Lapkričio 21 d. į universitetą atvyko per tūkstantis studentų ir įteikė prorektoriui prof. Stanislavui Zajączkowskiui protesto raštą, reikalaujantį paaiškinti - ar rektorius pats, ar Lietuvos vyriausybės verčiamas savo pareigas perleido prof. I.Končiui; ar prorektorius žino, kad pagal Stepono Batoro universiteto 350 metų savivaldos teisę rektorius valdžią kitam asmeniui gali perleisti tik sutikus senatui ir tik išrinkus naują rektorių [19]. Tą pačią dieną prof. I.Končiui Stepono Batoro universiteto profesoriai įteikė vienuoliką paklausimų. Kadangi jie buvo provokacinio pobūdžio, tai prof. I.Končius atsisakė į juos atsakyti [20]. Lenkų profesorių delegacija su memorandumu nuvyko į Kauną ir prašė, kad universitetą bent metams, t.y. iki vasaros, paliktų nepaliestą. "Priešingu atveju, universiteto vadovybė bei jo mokslo personalas nesiima atsakomybės už

---

[16] Masiliūnas K. Vilniaus universitetas // Vairas. - 1940. - Nr.2. - P.86.

[17] Visvydas D. VDU studentai ir Vilniaus universitetas // Vairas. - 1940. - Nr.1. - P.72; Vilniaus balsas. - 1939 m. - Gruodžio 21, 22.

[18] Ten pat.

[19] Žepkaitė R. Vilniaus istorijos atkarpa 1939-1940. - V., 1990. - P.107.

[20] Kas nauja Vilniuje // XX amžius. - 1939 m. - Lapkričio 25.

galimus ekscesus ir neramumus, kuriuos gali sukelti studentai", grasinančiu tonu pareiškė delegacijos vadovai [21]. Memorandume Švietimo ministrui profesoriai drįso reikšti nepasitenkinimą dėl to, kad buvo nušalintas "teisėtai iki šiol einąs savo pareigas rektorius", nes esą "ligšiolinis universiteto gyvenimas nedavė akstino jų autonomijai sulaikyti" [22]. Studentai platino atsišaukimus, kviečiančius ginti "mokslo laisvę ir mūsų universiteto mokslo teises", kovoti su "universiteto autonomijos laužymu". Buvo numatytos įvairiausios priemonės, kad būtų galima priešintis, net rengiama blokada - užsidaryti universiteto patalpose ir neišeiti tol, kol nebus patenkinti reikalavimai - palikti universitetą tokį, koks jis yra. t.y. koks jis buvo Lenkijos okupacijos metu. "Tegul žino, kad drąsos, vienybės ir ryžtingumo lenkų akademiniam jaunimui nestinga, jei to reikalauja mūsų universiteto garbė ir gerovė!". "Jeigu nereaguosime tuojau ir griežtai, suteiksime progą tolesniems priešlenkiškiems išsišokimams", buvo rašoma atsišaukimuose [23]. Taigi Stepono Batoro universiteto mokslo personalas ir studentija iš pradžių nenorėjo pripažinti, kad universitetas yra ne Lenkijoje, o Lietuvoje ir susitaikyti su pasikeitusia politine padėtimi. Tačiau pamažu blėso aistros, o laikas diktavo savo sąlygas.

Apibendrindamas skirtingas nuomones, Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. M.Römeris tvirtai pasisakė už Stepono Batoro universiteto uždarymą, nes, jo nuomone, kas Lietuvai svetima, negali Lietuvoje veikti, ir siūlė: "Ar būtų galima ir kaip būtų galima tam tikrais pereinamaisiais nuostatais sumažinti esamojo lenkiškojo universiteto žlugimo skausmus ir humaninti pertvarkymo procesą, - tatai būtų galima svarstyti, tačiau tiktai bonae fidei (gera valia - P.Ž.), o ne grasinimų ar diversinių ekscesų atmosferoje" [24]. Tokiam taikiam humanistiniam problemos sprendimui Lietuvos vyriausybė pritarė ir tokiais metodais, t.y. su dideliu tolerantiškumu, taktiškumu ir rūpestingumu ją vykdė universiteto valdytojas prof. I.Končius. Pirmiausia Stepono Batoro universitetui buvo leista baigti rudens semestrą, t.y. dirbti iki 1939 m. gruodžio 15 d., taip pat buvo pripažinti šio universiteto išduoti diplomai, traktuojant juos kaip užsienio universitetuose įgytus. Specialistai galėjo įsidarbinti lietuviškose įstaigose, buvusiems studentams užskaityti studijų kursai, išlaikyti egzaminai ir pan. Studentams, gavusiems Lietuvos pilietybę ir norintiems tęsti mokslus Lietuvos aukštosiose mokyklose, buvo sudarytos visos sąlygos tai padaryti. Prie kiekvieno fakulteto buvo steigiami lietuvių kalbos kursai studentams. Per metus jie turėjo išlaikyti lietuvių kalbos egzaminą. Lojalūs profesoriai, kaip antai: filologas Janas Otrabskis, istorikas Henrichas Lowmianskis, biologas Janas Dembowskis ir kt., buvo kviečiami dirbti lietuviškajame Vilniaus universitete.

Visi Stepono Batoro universiteto studentai iki 1939 m. gruodžio 1 d. turėjo užpildyti anketas, kuriose, be įprastinių klausimų - pavardės, vardo, gimimo metų, reikėjo nurodyti, nuo kada gyvena šioje teritorijoje. Neužpildę anketų studentai buvo laikomi išstojusiais iš universiteto. Pildyti anketų daugelis lenkų studentų nesutiko, o norintieji tęsti studijas Vilniaus universitete turėjo paduoti pareiškimus. 1940 m. pareiškimus padavė tik 10 vyresnių kursų studentų, matyt, Vilniaus universitete nebuvo jų specialybių. Į Kauną persikėlė 141 studentas - 21 lietuvis, 17 lenkų, 78 žydai, 17 baltarusių. Daugiausiai studentų persikėlė į Medicinos (84 studentai) ir Matematikos-gamtos (50 studentų) fakultetus [25].

Pasibaigus rudens semestrui, 1939 m. gruodžio 15 d. buvo sustabdytas lenkiškojo Stepo-

[21] Žepkaitė R. Vilniaus istorijos atkarpa 1939-1940. - P.107.

[22] Masiliūnas K. Vilniaus universitetas // Vairas. - 1940. - Nr.2. - P.86.

[23] Žepkaitė R. Vilniaus istorijos atkarpa 1939-1940. - P.106.

[24] Römeris M. Universiteto problema ir Stepono Batoro universitetas // Židinys. - 1939. - Nr.12. - P.679.

[25] Žepkaitė R. Vilniaus istorijos atkarpa 1939-1940. - P.108.

no Batoro universiteto veikimas. Nuo tos dienos prasidėjo lietuviškojo Vilniaus universiteto veikimas. Ši data yra lietuviškojo Vilniaus universiteto atkūrimo data, kuri ir Universitetų įstatyme užfiksuota. Tai labai svarbus faktas ne tik Vilniaus ir Kauno universitetų, bet ir visos Lietuvos istorijai. Pareikšti protestą šiam įvykiui gruodžio 16 d. universiteto kieme susirinko į mitingą gausus profesūros, studentų, internuotų lenkų būrys. Pasakytose kalbose buvo reiškiamas nepasitenkinimas tariamai Lietuvos vyriausybės padaryta didele skriauda lenkų tautai ir smerkiami jos veiksmai dėl universiteto uždarymo. Vėliau tokio organizuoto protesto nebebuvo, tačiau mokslo personalo nariai ir studentai grupelėmis ir pavieniui, gatvėse ir bažnyčiose dalyvavo reakcingosios lenkų visuomenės dalies organizuojamuose mitinguose, vėlėsi į muštynes, kai kurie jų įsijungė į ginkluotą pogrindį.

Universiteto turto perėmimas

Universiteto valdytojas prof. I.Končius energingai ėmėsi perimti buvusio Stepono Batoro universiteto turtą. Jam padėti iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto atvyko apie 100 dėstytojų ir tarnautojų. Gruodžio 20 d. prof. I.Končius sudarė laikinąją Universiteto ūkio tarybą, į kurią įėjo: pirmininkas I.Končius, nariai: I.Jonynas, Vl.Jurgutis, K.Šalkauskis, P.Augustaitis [26]. Ūkio taryba posėdžiaudavo kasdien, aptarinėdama svarbiausius ir skubiausius darbus. 1940 m. sausio 3 d. valdytojo prof. I.Končiaus aktu buvo paskirti pirmieji šeši nauji administratoriai ir ūkio vadovai.

Universitetas turėjo 28 rūmus bei namus su 656 patalpomis: auditorijomis, kabinetais, butais ir kitomis įvairios paskirties patalpomis, iš viso apie 120 atskirų įstaigų [27]. Vien centriniai universiteto rūmai, kurie yra šv.Jono, Universiteto ir Pilies gatvėse, susidėjo iš 13 didžiulių pastatų su auditorijomis, salėmis, kabinetais, butais profesoriams ir tarnautojams, bufetais, krautuvėmis, t.y. su 249 kambariais. Šios patalpos neturėjo centrinio šildymo. Juos šildė 303 krosnys, kurioms apkūrenti ir patalpoms išvalyti reikėjo 417 darbininkų.[28] Universitetas turėjo seną biblioteką, kurioje buvo apie 0,5 mln. tomų knygų, t.y. maždaug tris kartus daugiau negu Vytauto Didžiojo universitete. Pastarojo bibliotekos vedėjas Vaclovas Biržiška buvo išrinktas Vilniaus universiteto bibliotekos vedėju ir vienu metu tvarkė Kauno ir Vilniaus universitetų bibliotekas.

Raudonajam kryžiui suradus karo pabėgėliams, prisidengusiems studentų vardais, kitas patalpas, perimtieji bendrabučiai buvo skirti atvykstantiems studentams apgyvendinti. Bendrabučiams buvo paskirti globėjai. Vyrų bendrabučiui Tauro gatvėje, dar vadinamam Studentų namais, globėju buvo paskirtas prof. M.Römeris, antrajam vyrų bendrabučiui Bokšto gatvėje - prof. P.Šalčius ir mergaičių bendrabučiui Augustijonų gatvėje - prof. Vincas Mykolaitis. Namas Tauro gatvėje 21 (dabar Vasario 16) buvo nuomojamas profesoriams ir mokslo personalui. 1940 m. pradžioje jame apsigyveno profesorių ir docentų: J.Vabalo-Gudaičio, B.Sruogos, K.Jablonskio, P.Šalčiaus, J.Puzino, D.Krivicko, J.Bučo, S.Žakevičiaus bei inž.arch. V.Žemkalnio-Landsbergio šeimos.

Tuo pačiu metu vyko Humanitarinių ir Teisės mokslų fakultetų mokslo priemonių, bibliotekų, mokslo personalo ir studentų asmens bylų perkėlimas iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto į Vilnių. Vėliau universiteto kanceliarijai teko atlikti daug darbų: turto perėmimo, sandėliavimo, inventorizavimo, archyvų tvarkymo ir kt. Buvo išrūpintos susisiekimo kaštų nuolaidos mokslo personalui ir studentams, važinėjantiems iš Kauno į Vilnių ir atgal.

---

[26] Vilniaus universiteto Ūkio taryba // Studentų dienos. - 1940 m. - Sausio 20.

[27] Seimo stenogramos // 1939. - Gruodžio 22. Posėdis 166. P.187; Buv. Stepono Batoro universitete // XX amžius. - 1939 m. - Gruodžio 12.

[28] Ten pat.

Lietuviškojo Vilniaus universiteto atidarymas

1940 m. sausio 15 d. pasibaigė rudens semestras ir Vilniaus universiteto perimamasis laikotarpis. Prieš tai, sausio 4 d., įvyko pirmasis Vilniaus universiteto mokslo personalo posėdis, kuriame dalyvavo valdytojas prof. I.Končius, fakultetų dekanai: Humanitarinių mokslų fakulteto prof. M.Biržiška ir sekretorius prof. P.Augustaitis bei Teisės fakulteto - prof. A.Janulaitis, sekretorius prof. P.Šalčius. Buvo aptarti svarbiausi reikalai. Jau 1940 m. sausio 15 d. posėdyje buvo renkama Vilniaus universiteto vadovybė. Rektoriumi buvo išrinktas prof. M.Biržiška, prorektoriumi - prof. P.Šalčius, Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu vietoj prof. M.Biržiškos išrinktas prof. V.Mykolaitis, Teisės fakulteto - prof. A.Janulaitis. Sausio 20 d. jie buvo prezidento patvirtinti [29]. Sudarytas Universiteto senatas, kaip aukščiausioji sprendžiamųjų klausimų institucija, iš 6 asmenų: rektoriaus, prorektoriaus, fakultetų dekanų ir jų sekretorių, t.y. profesorių M.Biržiškos, P.Šalčiaus, V.Mykolaičio, A.Janulaičio, docentų P.Augustaičio ir Dz.Budrio. Per sausio 23 d. senato posėdį prof. I.Končius valdytojo pareigas perdavė rektoriui prof. M.Biržiškai. Vėliau šis pareigų perdavimas buvo pakartotas viešai vasario 8 d.

1940 m. vasario 8 d. senojo Vilniaus universiteto Kolonų salėje įvyko iškilmingas lietuviškojo Universiteto atidarymas. Iškilmėse dalyvavo Vyriausybės įgaliotinis Ministro pirmininko pavaduotojas Kazys Bizauskas, gen. Jonas Černius, Švietimo ministerijos atstovai, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto profesoriai, studentų organizacijos su savo vėliavomis. Rektorius prof. M.Biržiška, perimdamas iš valdytojo prof. I.Končiaus pareigas, nuoširdžiai padėkojo jam už atliktą sudėtingą Universiteto perėmimo darbą. Jis savo kalboje pažymėjo, jog Vilniaus universiteto uždaviniai žymiai sudėtingesni negu Kauno, nes jis savo veiklą turįs susieti su senomis praeities tradicijomis. "Ar sugebėsime žilą senovę sujungti su naujuoju Lietuvos gyvenimu, su tikrove, su mūsų krašto žengimu pirmyn", jausdamas didelę atsakomybę prieš visą tautą, kalbėjo atkurto lietuviškojo Vilniaus universtiteto pirmasis rektorius prof. M.Biržiška. [30] Taip baigėsi svarbus pradinis Vilniaus universiteto darbo organizavimo etapas.

1940 m. vasario 16 d., švenčiant Nepriklausomybės šventę Kaune ir 17 metų Vytauto Didžiojo universiteto veiklos sukaktį, jo rektorius prof. S.Šalkauskis pasidžiaugė, jog Lietuvoje jau veikia du universitetai, ir nurodė: "Dabartinis Vilniaus universitetas yra atsiradęs dalijimosi būdu iš pirmojo atgimusios Lietuvos universiteto". [31] Tai iš tikrųjų didelis nuopelnas Vytauto Didžiojo universiteto profesorių ir studentijos, kurie iš savo mokslo židinio nunešė degantį fakelą į Vilnių, į senąją sostinę, ir įžiebė joje naują mokslo ir kultūros židinį.

Mokslo metų pradžia

Mokslas Vilniaus universitete turėjo prasidėti tuoj po žiemos atostogų, t.y. sausio 15 d., tačiau dėl administracinių nesklandumų jis prasidėjo sausio 22 d. Pradėjo veikti du fakultetai, atkelti iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto: Humanitarinių mokslų fakultetas su filologijos, filosofijos ir istorijos skyriais ir Teisės mokslų fakultetas su teisės ir ekonomikos skyriais. Pirmą kartą Vilniaus universiteto istorijoje jame įvesta dėstomoji lietuvių kalba. Tai labai svarbus įvykis mūsų tautos kultūros istorijoje.

Švietimo ministerijos duomenimis, 1939/40 m.m. pavasario semestro pabaigoje Vilniaus universitete studijavo 1004 studentai, iš jų Humanitarinių mokslų fakultete - 435, Teisės - 569. [32] Kadangi studentų registracija vyko lėtai, tai jų statistika galėjo keistis. Ne-

---

[29] Išrinkta Vilniaus universiteto vadovybė // Studentų dienos. - 1940 m. - Sausio 20.

[30] Biržiška M. Perimant Vilniaus universitetą // Naujoji Romuva. - 1940. - Nr.10. - P.197.

[31] Šalkauskis S. Universitetas ir tautos gyvenimas // Studentų dienos. - 1940 m. - Kovo 1.

[32] Vilniaus universiteto istorija 1803-1940. - V., 1977. - P.318.

daug buvusių Stepono Batoro universiteto studentų stojo į Vilniaus universitetą. Pirma, dauguma jų buvo kilę iš įvairių Lenkijos sričių ir išvyko namo, antra, kilusieji iš Vilniaus krašto šiame universitete nerado savo pasirinktų specialybių (jie vyko studijuoti į kitas Lietuvos aukštąsias mokyklas), trečia, trukdė kalbos barjeras ar politiniai įsitikinimai. Taigi po ilgos pertraukos Vilniaus universiteto auditorijas ėmė užpildyti iš įvairių Lietuvos vietų kilęs jaunimas. Beveik visą Vilniaus universiteto studentų kontingentą sudarė buvę Vytauto Didžiojo universiteto minėtų fakultetų studentai. Tarp Vilniaus ir Kauno universitetų susidarė tiesioginis ryšys ir pereinamumas.

Vilniaus universiteto mokymo-auklėjimo darbo organizacija, metodai ir turinys iš esmės buvo tokie patys, kaip ir Kauno universitete. Humanitarinių mokslų fakultete veikė tokios katedros su svarbiausiais vyresniojo mokslo personalo kadrais: filosofijos sistemos (prof. V.Sezemanas), filosofijos istorijos (prof. I.Tamošaitis), pedagogikos (prof. J.Vabalas-Gudaitis), lyginamosios kalbotyros mokslo (doc. A.Salys), lietuvių kalbos ir literatūros (profesoriai M.Biržiška, V.Mykolaitis, P.Skardžius), klasikinės filologijos (prof. V.Šilkarskis), slavų kalbų ir literatūros (profesoriai V.Krėvė-Mickevičius, B.Sruoga), germanų kabų ir literatūros (prof. H.Engertas, doc. P.Augustaitis), romanų kalbų ir literatūros (prof. A.Priju), Lietuvos istorijos (prof. I.Jonynas), visuotinės istorijos (prof. L.Karsavinas), semitologijos (doc. N.Šapira), etnikos (doc. J.Puzinas) ir kūno kultūros. [33]

Teisės mokslų fakultete veikė 13 katedrų: teisės enciklopedijos ir teisės filosofijos, romėnų teisės istorijos ir sistemos, Lietuvos teisės istorijos, civilinės teisės ir civilinio proceso, baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso, valstybinės teisės, administracinės teisės, tarptautinės teisės, politinės ekonomijos ir statistikos, finansų mokslo, prekybinės teisės, privatinio ūkio mokslo, ekonominės politikos. Jose dirbo šie vyresnieji mokslo personalo nariai, kaip antai, profesoriai: A.Janulaitis, V.Jurgutis, A.Rimka, M.Römeris, V.Biržiška, V.Stankevičius, P.Šalčius, K.Šalkauskis; docentai: J.Alekna, D.Krivickas, V.Jungferis, J.Bulavas, T.Petkevičius, L.Natkevičius, A.Tamošaitis, J.Bučas, Dz.Budrys, K.Jablonskis. [34] Taigi Kauno Vytauto Didžiojo universitete išaugusios ir subrendusios mokslinės pajėgos atkūrė Vilniaus universitetą ir organizavo jame mokomąjį ir mokslinį darbą.

Vykdydami 1940 m. kovo 14 d. Ministrų Tarybos nutarimą, Kauno ir Vilniaus universitetų mokslininkai rengėsi iš Vytauto Didžiojo universiteto perkelti Matematikos-gamtos mokslų fakultetą. [35] Tai buvo padaryta 1940 m. vasarą, jau Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą. Atkuriamojo Vilniaus universiteto 1940 m. pavasario semestrui buvo patvirtinta 2,5 mln. lt. išlaidų ir tik 0,5 mln. lt. pajamų sąmata.

Mokslo personalo ir studentijos visuomeninė veikla

Universiteto vadovybė ir studentija, suprasdami savo svarbią misiją Vilniuje - skleisti lietuvišką žodį, propaguoti lietuvių kultūrą, supažindinti vietos gyventojus su Lietuvos istorijos svarbiausiais įvykiais - greitai įsijungė į visuomeninę veiklą. Universiteto profesoriai ir dėstytojai organizavo Vilniaus visuomenei keletą paskaitų. 1940 m. kovo 3 d. rektorius prof. M.Biržiška universiteto didžiojoje auditorijoje skaitė paskaitą tema "Vilniaus universitetas Lietuvos istorijoje", kovo 10 d. prof. M.Romeris lenkų kalba - "Organizacija wladzy politycznej w konstytucji litewskiej", kovo 17 d. prof. B.Sruoga - "Vilniaus ir Kauno visuomenės sanveika", kovo 31 d. doc. J.Puzinas - "Vilniaus kraštas proistorėj", balandžio 7 d. doc. A.Šapoka - "Lietuva ir Lenkija Gedi-

[33] Ten pat. P.317.

[34] Ten pat; Vilniaus universiteto 1940 m. pavasario semestro tvarkaraščiai ir taisyklės. - P.20-25.

[35] Matematikos-gamtos fakultetas iškeliamas į Kauną // Studentų dienos. - 1940 m. - Balandžio 5.

[36] Vilniaus universiteto sąmata tik 2,5 milijonai // XX amžius. - 1940 m. - Sausio 13.

minaičių laikais", balandžio 14 d. doc. P.Skardžius - "Lietuvių kalba-tautos kultūros atspindys". [37]

Tokį pat aktyvumą rodė ir studentija. Atnaujino darbą dar Kauno universitete veikusios įvairios organizacijos bei jų skyriai: varpininkų, ateitininkų, šaulių ir kt. Pirmiausia iš įvairių studentų organizacijų atstovų jie išsirinko studentų atstovybę iš 6 asmenų: pirmininkas A.Kučys (Varpininkų sąjunga), I vicepirmininkas B.Uziela (Vilniaus lietuvių studentų sąjunga), II vicepirmininkas R.Giedraitis (Neo-Lithuania), I sekretorė U.Skinulytė (Ateitininkų sąjunga), II sekretorė M.Stanaitytė (Sudavia), iždininkė K.Chmieliauskaitė-Jurskienė (Skautų sąjunga). [38] Studentų atstovybė daugiausia rūpinosi studentų buitiniais reikalais: studentų bendrabučiais, valgykla, skaitykla, kirpykla, parduotuve, darbo ir poilsio stovyklų organizavimu. Tačiau ji nepamiršo ir kultūrinio darbo: pradėjo leisti dvisavaitinį studentų laikraštį "Studentų dienos", padėjo įkurti studentų teatro draugiją, rūpinosi choro repeticijomis ir koncertų organizavimu. Studentų kultūrinės veiklos plėtotei iš visų studentų korporacijų buvo išrinktas darbo komitetas, susidedantis iš 5 asmenų: B.Sakalausko, M.Kriaučiūno, V.Matulaičio, Glaudenio ir Rašio. Komiteto tikslas - nukreipti studentų visuomeninę veiklą Vilniaus ir jo srities gyventojų tautinės sąmonės žadinimui, šalinti visa tai, kas priešiška lietuvių tautinės kultūros plėtrai šiame krašte. Universiteto vadovybė ir studentų atstovybė, jausdama didžiulę atsakomybę, kreipė studentų veiklą ta linkme, kad tarp lietuvių ir lenkų jaunimo nekiltų riaušių, peštynių, politinio antagonizmo, kaip lenkų okupacijos metais, kai vienos tautybės studentas mušė kitos tautybės studentą. Komitetas 1940 m. balandžio mėnesį organizavo studentų ekskursiją po Rytų Lietuvą - Trakus, Valkininkus, Paberžę, čia susitiko su vietos gyventojais, koncertavo. [39]

Be to, reikia paminėti, kaip Vilniaus universitete pirmą kartą buvo paminėta Nepriklausomybės šventė. Iškilmės prasidėjo šv.Jono bažnyčioje, kurioje dalyvavo studentų korporacijos su vėliavomis bei choras, vadovaujamas Konrado Kavecko. Po to visi, susirinkę į Katedros aikštę, dalyvavo kariuomenės ir organizacijų parade, paminklinės lentos prikalimo prie namo Pilies gatvėje, kuriame buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė, ceremonijoje, vakare universiteto atstovai buvo iškilmingame šventės minėjime teatro salėje. [40]

Studentų dvasiniais reikalais rūpinosi kunigas A.Lipniūnas, garsėjęs įtaigiais pamokslais, kurie sutraukdavo daug akademinio jaunimo į šv.Jono bažnyčią.

Su dideliu entuziazmu, viltimi ir patriotizmu pradėtą Vilniaus universiteto įvairiapusę veiklą nuslopino 1940 m. birželio 14 d. Sovietų Sąjungos Lietuvai įteiktas ultimatumas ir prasidėjusi okupacija.

Taigi 1939 m. gruodžio 15 d. senojoje Lietuvos sostinėje buvo atkurtas lietuviškasis Vilniaus universitetas. Dalijimosi būdu iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto atkelti Humanitarinių ir Teisės mokslų fakultetai su mokslo personalu ir studentais sudarė Vilniaus universiteto branduolį. Tokiu būdu susikūrė du universitetai Lietuvoje. Pirmą kartą atkurtame Vilniaus universitete buvo įvesta dėstomoji lietuvių kalba. Vilniaus universiteto atkūrimas - didelis lietuvių tautos moralinis ir kultūrinis laimėjimas. Kauno Vytauto Didžiojo universiteto mokslo personalas ir studentija buvo tie pionieriai, kurie uždegė senoje Lietuvos sostinėje lietuvių mokslo ir kultūros židinį, žadino lietuvišką mintį ir dvasią, gaivino lietuviškas tradicijas, svetimųjų užslopintas, sudarė galimybę sostinę Vilnių paversti Lietuvos mokslo ir kultūros centru. Taip pat užsimezgė Kauno ir Vilniaus visuomenių bendradarbiavimas su perspektyva suaugti į vieną darnų kolektyvą, nukreiptą Respublikos gerovei ir kultūrai kelti.

[37] Paskaitos Vilniaus visuomenei // Naujoji Romuva. - 1940. - Nr.10. - P.217.

[38] Vilniaus universiteto studentų atstovybė // Studentų dienos. - 1940 m. - Sausio 20.

[39] Vilniaus universiteto studentai Vilniaus atlietuvinimo darbe // Naujoji Romuva. - 1940. - Nr.15. - P.312.

[40] Vasario 16 Vilniaus universitete // Studentų dienos. - 1940 m. - Kovo 1.

Vytauto Didžiojo universiteto studentų atstovybės
REZOLIUCIJA,
įteikta Ministrų tarybai, švietimo ministrui, vyriausybės įgaliotiniui Vilniuje ir universiteto senatui dėl Vilniaus universiteto ir Rytų Lietuvos ateities.

Kaunas, 1939 m. gruodžio 1 d.

Vytauto Didžiojo universiteto studentų atstovybė viešame savo posėdyje 1939 m. gruodžio mėnesio 1 dieną, dalyvaujant jo Magnificencijai ponui Prorektoriui, studentų organizacijų atstovams ir visai lietuviškai studentijai, išklausiusi Atstovybės narių pranešimų ir nuomonių akademiniais, socialiniais ir kultūriniais klausimais, priėmė ir nusprendė įteikti, tarpininkaujant U-to Vadovybei, Ministrų Tarybai, Švietimo Ministrui, Vyriausybės Įgaliotiniui Vilniuje ir Universiteto Senatui sekančią rezoliuciją -

Lietuvos, kaip ir viso pasaulio, studentija budriai sekusi visą tautos ir valstybės gyvenimą, sunkiu Lietuvos atgimimo momentu metusi mokslą ir stojusi į pirmąsias savanorių, sukilėlių, valstybės kūrėjų eiles, nori, kad būtų traktuojama pilnutine kūrybinga inteligentiška visuomenės dalimi, kad jos aktinga dvasia nebūtų pančiojama virvėmis ir slopinama lazdomis.

Atmindama tylų Klaipėdos praradimą, Lietuvos studentija, nieko nekaltindama, savo ir savo tėvų vardu reikalauja ypatingo budrumo Vilniuje ir Vilniaus krašte:

1. Vilniaus Stepono Batoro Universitetas, kaip nustojęs savo mokslinio pašaukimo aukštumos ir virtęs politinių aspektų ir aistrų židiniu, turi būti kuo greičiausia uždarytas. Jo vieton atidaryti naują, grynai lietuviškos dvasios universitetą ir į jį neatidėliojant perkelti atitinkamus V.D. Universiteto Fakultetus.

2. Vilniaus krašto kultūrinimas turi eiti atlietuvinimo linkme ir pagal tai normuojamas aukštųjų ir pradžios mokyklų steigimas ir jų administravimas. Kultūrinėse mokslo įstaigose turi būti griežtai užkirstas kelias priešvalstybiniam ir prieš lietuvių tautą nukreiptam auklėjimui.

3. Universiteto tautinės mažumos turi būti sutvarkytos atitinkamais dėsniais. Lietuvių kalba Almae Matris sienose turi būti gerbiama, studentų skaičius normuojamas gyventojų proporcingumo dėsniu.

4. Konstatavę, kad administraciniame Vilniaus valdininkų paskirstyme nebuvo remtasi lietuviškumo principu, kad vilniečiai lietuviai buvo ignoruojami ir atstumiami nuo valstybinio darbo, kad lenkų kalba įstaigose įgauna pilietybės teises, reikalaujame atitaisyti lietuviams okupantų padarytas skriaudas ir į kūrimo darbo pirmas eiles įtraukti buvusius Vilniaus žemės gynėjus. Į valdiškas įstaigas įvesti tik lietuvių kalbą.

5. Reikalaujam daryti žygių, kad Vilniaus arkivyskupas Jalbžykovskis, kaipo buvusis ilgametis ir aršus lietuvybės persekiotojas, būtų pašalintas nuo užimamų pareigų ir laikomas kaip Lietuvos valstybės priešas. Vilniaus diecezija tuojau be jokių sąlygų turi būti prijungta prie Kauno arkivyskupijos. Sustabdyti lenkų kunigų varomą Vilniaus srities bažnyčiose priešvalstybinį darbą.

6. Protestuodami prieš naujų lenkiškų valstybinių gimnazijų steigimą Vilniaus krašte, reikalaujam steigti kuo daugiausia visam krašte lietuviškų mokyklų, bibliotekų ir kitokių lietuviškos kultūros įstaigų.

7. Atsižvelgdami į per didelę socialinę nelygybę, į Vilniaus lietuvių padėtas žemę beginant aukas, dabar ją svetimiems valdant, reikalaujam pravesti žemės reformą. Taip pat yra būtinai radikali žemės ir kapitalų reforma ir visoj Lietuvoj, nepaliekant nė "kultūrinių" ūkių.

8. Ypatingą dėmesį atkreipti į darbininkiją ir neturtingų valstiečių-ūkininkų gyvenimą, suteikiant jiems pakankamą materialinį pagrindą.

9. Suteikti pašalpas toms šeimoms, kurių sūnūs žuvo ar sveikatą prarado kovoje už lietuvybę Vilniaus krašte.

10. Atšaukti pasiųstus Vilniaus kraštui valdininkus, kurie pasirodė susenusių pažiūrų, yra lengvi romantikai ir diferentai tautybės atžvilgiu.

11. Kovojant už lietuvybės principus Vilniaus krašte, neužmiršti dar nelaisvę kenčiančių Švenčionių ir Pietų Dzūkijos savo brolių lietuvių, palaikyti juos moraliai ir materialiai.

12. Suteikti svaresnį balsą vietinei Vilniaus krašto visuomenei Vilniaus reikalų tvarkyme, nes ji pažįsta vietos sąlygas ir reikalavimus.

13. Lietuvos politinis, visuomeninis, religinis ir ideologinis gyvenimas turi būti tvarkomas atsižvelgiant į žmonių įsitikinimus ir valią, kad šiuo pavojingu metu visi tautos nariai sudarytų vieną nepalaužiamą tautos vienetą.

14. Studentija reikalauja energingų žygių, kad kuo greičiausiai iš Vilniaus krašto būtų išgyvendinti lenkiškumo apaštalai ir sugriauti lenkiškumo lizdai. Vilniaus kultūros ir švietimo židiniams turi būti parinkti valstybės kūrimo darbe ir lietuvybės kovose pasižymėję visuomenei žinomi asmenys.

Lietuviškoji studentija, kaimo ir valstybę vairuojančios visuomenės jungtis, bus pirmose eilėse kiekvieno drąsaus ir energingo vyriausybės žygio.

Kaunas, 1939 m. gruodžio mėn. 1 d.

Parašai:
J.Kizys (Atstovybės pirmininkas)
K.Paltanavičius (Vicepirmininkas)
J.Jurkūnas (I Sekretorius)
M.Zubovaitė (II Sekretorius)
A.Kučys (Iždininkas)
Atstovybės nariai:
I.Tallat-Kelpšaitė, D.Podžiūnaitė, U.Skinulytė, neįskaitoma, neįskaitoma, L.Žemaitytė.
Vl.Ramanauskas, neįskaitoma, A.Gocentas, neįskaitoma.

Ši rezoliucija rodo didelį akademinio jaunimo susirūpinimą savo tautos ir valstybės gyvenimu bei jos ateitim, ypač svarbių politinių įvykių laikotarpiu. Joje, 1939 m. spalio 10 d. grąžinus lenkų okupuotą Lietuvos sostinę Vilnių ir jo sritį Lietuvai, pareikštas studentijos požiūris bei pozicija į svarbiausius ir skubiausiai spręstinus klausimus, pateikiama atgauto Vilniaus krašto kultūrinimo programa. Rezoliucijoje reikalaujama, nepažeidžiant demokratijos ir tolerancijos principų, sustabdyti antivalstybinį ir antilietuvišką veikimą, sudaryti tinkamas sąlygas švietimui ir kultūrai plėstis, nepamiršti socialinių klausimų sprendimo. Studentija užtikrina aktyvią paramą Vyriausybei, vykdant šią programą Rytų Lietuvoje.

Algirdas TUPČIAUSKAS
(Vilnius)

Paskutinis Vytauto Didžiojo universiteto gyvavimo dešimtmetis (1940-1950 m.)

Paskutinis Vytauto Didžiojo universiteto gyvavimo dešimtmetis atspindi to laikotarpio Lietuvos dramatiškus įvykius. Visi politiniai ir kariniai Lietuvos gyvenimo sukrėtimai neaplenkdavo ir VDU.

VDU profesūra ir rektoratas visuomet pasižymėjo gilia tautos interesų samprata ir jų poelgius lėmė logiškas ir doras įvykių įvertinimas. Tai patvirtina geranoriškas VDU administracijos dėmesys ir parama Vilniaus Universitetui 1939-1940 metais. Juk Kaune susikūręs VDU - svarbiausia ir stambiausia Lietuvos aukštoji mokykla - gerokai susilpnino savo pozicijas, perduodama naujam lietuviškos kultūros ir mokslo centrui - Vilniaus universitetui - tris fakultetus su visais dėstytojais ir juose besimokančių studentų kontingentu. Studentų skaičius 1940/41 mokslo metais Vilniaus universitete padidėjo iki 2194, o VDU sumažėjo nuo 3052 (1939/40 m.m.) iki 2284 (1940/41 m.m.). Kaune buvo susiformavęs gilus valstybinis požiūris į krašto kultūros ir švietimo plėtrą, neleidęs pasireikšti siauroms asmeninėms ambicijoms. Šio požiūrio racionalumą dar kartą galima buvo įvertinti po 50 metų, kai buvo atkuriamas VDU.

Po žiaurių politinių sukrėtimų, įvykusių per paskutinį gyvavimo dešimtmetį, VDU jau buvo praradęs savarankiškumą ir tik siekė išsaugoti buvusį europinio mokslo modelį. Per šį laikotarpį VDU, kaip ir visas kraštas, patyrė tris okupacinius režimus. Kiekviena okupacija atnešė nuostolius ir aukas, tuo susilpnindama bendrą VDU mokslo potencialą. Tačiau ir sunkiomis sąlygomis VDU neprarado gyvybingumo, siekė išsaugoti ir didinti dvasines tautos vertybes.

1940-1941 m. politiniai pasikeitimai ir VDU organizaciniai pertvarkymai pirmosios sovietinės okupacijos metu

Lenkijos-Vokietijos konfliktas, įsiplieskęs Lietuvos pašonėje 1939 m. rudenį, buvo naujo pasaulinio karo židinys, tuo tarpu Lietuvoje buvo puoselėjami nauji mokslo plėtotės planai. Visai neseniai, 1939 m. pavasarį, buvo įkurtas Lituanistikos institutas - pirmoji ilgai brandinta tautos mokslo įstaiga, iš kurios vėliau išaugo Mokslų akademija.

Atgavus Vilniaus kraštą, buvo numatyta, kad nuo 1940 m. sausio mėn. į Vilnių persikraustys du fakultetai - Humanitarinių mokslų bei Teisių. Kitą semestrą buvo perkeltas ir Matematikos-gamtos fakultetas, o nuo Teisių fakulteto atsiskyrė savarankiškas Ekonomikos fakultetas. Buvo planuojama Vilniaus universitete įkurti Medicinos fakultetą, todėl Matematikos-gamtos fakultete įsteigtas medicinos skyrius, į kurį persikėlė iš VDU Medicinos fakulteto farmacijos specialybės pirmasis ir

antrasis kursas. Oficialiai Medicinos fakultetas Vilniuje buvo įsteigtas 1942 m. rudens semestre.

Kaune VDU taip pat buvo pribrendęs Technikos fakulteto perorganizavimo klausimas. Šio fakulteto augimas buvo žymiai spartesnis nei kitų, ir jame besimokančių studentų kiekis tolygiai augo. Per penkiolika metų, nuo 1925/26 mokslo metų iki 1939-1940 mokslo metų, jų kiekis išaugo nuo 240 iki 710, t.y. beveik 3 kartus.[1] Smarkiai išaugus Technikos fakultetui, 1940 m. pavasarį buvo numatyta perorganizuoti jį į du - Technologijos ir Statybos fakultetus.

1940 m. birželio mėn. 15 d. sovietinė okupacija sutapo su mokslo metų pabaiga Lietuvos universitetuose. Per studentų vasaros atostogas Lietuvos gyvenime įvyko dideli politiniai pasikeitimai, kurie ypač palietė mokymosi universitetuose tvarką. Po Lietuvos okupacijos prasidėjo europietiškos mokslo sistemos laužymas ir sovietinės sistemos kūrimas.

Dar prieš prasidedant naujiems mokslo metams buvo paskelbtas įstatymas, kad nuo 1940 m. rugpjūčio 21 d. "Vytauto Didžiojo Universitetas pavadinamas Kauno Universitetu". Tą pačią dieną buvo pakeistas ir Vytauto Didžiojo universiteto Statutas[2]. Prieš tai, 1940 m. liepos 16 d., buvo uždarytas Teologijos-filosofijos fakultetas [3], o vietoj atleisto rektoriaus prof. Stasio Šalkauskio rektoriumi paskirtas prof. Antanas Purėnas. Iš uždaryto fakulteto buvo atleisti beveik visi dėstytojai, tarp jų profesoriai P.Būčys, Bl.Česnys, Pr.Dovydaitis, A.Grigaitis, J.Eretas, A.Maliauskis, K.Paltarokas, P.Penkauskas, M.Reinys, K.Šaulys, I.Tamošaitis, J.Totoraitis.

Tais pačiais įstatymais buvo panaikinta VDU autonomija. Universitetas jau negalėjo tvarkytis ir dirbti pagal seną statutą, bet turėjo paklusti Švietimo ministro bei komunistų ir komjaunimo institucijų nurodymams. Komunistuojantys elementai pirmiausia ėmė kištis į studentų priėmimą, suteikdami privilegijas darbininkų klasės atstovams, o likusieji turėdavo praeiti ideologinį-klasinį filtravimą. Du skirtingi požiūriai į tų laikų pasikeitimus universitetuose ir jų vertinimai atsispindi A.Bendžiaus [4] ir M.Biržiškos studijose. [5]

1940 m. rudenį buvo uždraustos visos studentų korporacijos ir draugijos. VDU studentų organizacijų buvo gausu ir jos turėjo gilias tradicijas. Į jas buvo susibūrę studentai pagal ideologinius, tautinius, mokslo ir profesijų principus. Iki uždraudimo veikė 148 studentiškos organizacijos, ir šį gausumą galima paaiškinti plačia universiteto autonomija, kuri nevaržė jų steigimo [6].

Skaudus smūgis suduotas Lietuvos mokslui, uždarant VDU leidžiamus periodinius mokslinius leidinius, nes taip buvo sugriauta nusistovėjusi mokslinių publikacijų skelbimo sistema. Nustojo eiti Teologijos-filosofijos fakulteto leidiniai "Logos" ir "Soter", literatūrai ir istorijai skirtas "Athenaeum". Humanitarinių mokslų fakultetas nustojo leisti "Humanitarinių mokslų fakulteto raštus", žurnalą "Tauta ir žodis", literatūros istorijos problemoms skirtus "Darbus ir dienas", kalbotyros problemoms - "Archyvum Philogogicum", istorijos problemoms - "Senovę", filosofijos problemoms - metraštį "Eranus", tautotyros problemoms - "Mūsų tautosaką", kultūros istorijos problemoms - "Mūsų senovę". Teisių fakultetas leido "Teisių fakulteto darbus" ir dvi serijas vertimų monografijų: "Teisių mokslų ir Ekonomikos mokslų bibliotekas". Matematikos-gamtos fakultetas skelbė savo fakulteto "Darbus" botanikos, zoologijos, fizikos ir kt.moks-

[1] Maciūnas V. Lietuviškojo universiteto 25 metų sukaktis // "Lietuvių žodis" (Detmoldas). - 1947 02 22 - Nr. 8.

[2] Vyriausybės žinios, Nr.727. - Kaunas., 1940 m. rugpjūčio 24 d.

[3] Vyriausybės žinios, Nr.720. - Kaunas., 1940 m. liepos 16 d.

[4] Bendžius A., Universitetas pirmaisiais Tarybų valdžios metais (1940-1941) // "Vilniaus Universiteto istorija"., - V., 1979. - T.3. - P. 9-23.

[5] Biržiška M. Vilniaus universitetas 1940-1941 m. - Memmingen. 1948. - P. 1-64.

[6] Čepėnas P. Studentų organizacijų apžvalga // Lietuvos universitetas 1579-1803-1922., Čikaga, 1972. - P. 604-605.

lų serijomis. Medicinos fakultetas straipsnius skelbė "Medicinos fakulteto darbuose". Technikos fakultetas leido "Techniką".

1940 m. rudenį naujuosius mokslo metus VDU, dabar jau Kauno universitete, pradėjo tik trys fakultetai. Perkėlus į Vilnių tris fakultetus, Kaune liko Technologijos, Statybos ir Medicinos fakultetai.

Technologijos fakultetą sudarė trys skyriai: cheminės technologijos, elektrotechnikos ir mechanikos. Šio fakulteto dekanu buvo paskirtas prof.dr. Vladas Jakovickas, o nuo 1941 m. pavasario, prof.dr. V.Jakovickui tapus Kauno universiteto prorektoriumi, šiose pareigose dirbo doc.dr. Jonas Janickis.

Statybos fakultete veikė architektūros, geodezijos, hidrotechnikos ir melioracijos, statybos skyriai. Fakulteto dekanu pirmosios okupacijos metu buvo prof.dr.Steponas Kolupaila.

Medicinos fakultetas išsaugojo tris skyrius: farmacijos, medicinos ir stomatologijos. Fakultetui vadovavo dekanas prof. dr. Jonas Šopauskas.

VDU per visą gyvavimo laikotarpį buvo beveik be pertraukos reformuojamas, tačiau po 1940 m. birželio jo gyvenimas pasikeitė labiau nei per visą nepriklausomybės laikmetį.

Jau mokslo metų pradžioje buvo reikalaujama, kad į mokslo programą būtų įtrauktas marksizmo-leninizmo kursas. Pagal apimtį šiam kursui buvo skiriama tiek pat valandų, kiek, pavyzdžiui, Medicinos fakultete anatomijos ar fiziologijos kursams [7]. Universiteto profesoriai turėjo lankyti dialektinio materializmo paskaitas.

Visiškas buvusios VDU autonomijos paniekinimas buvo Maskvos inspektorių vizitai. Po tokių apsilankymų jie siūlydavo Universitetą uždaryti, o atskirus fakultetus paversti nepriklausomais institutais, pavyzdžiui, medicinos institutu, technikos institutu. Visa Universiteto vadovybė tam ryžtingai pasipriešino, ir nuo reformos laikinai buvo atsisakyta.

1940-1941 metais vykusių prievartinių permainų sūkuryje negalima nepaminėti sėkmingų VDU profesorių pastangų įgyvendinti seną lietuvių mokslinės inteligentijos svajonę - įkurti tautinę Mokslų akademiją. Lietuvių mokslininkų kelias į Mokslų akdemiją buvo ilgas ir sudėtingas. Jos įsteigimu buvo pradėta rūpintis dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, o jam pasibaigus - nepriklausomoje Lietuvoje [8].

1929/30 mokslo metais prof. M.Biržiškos iniciatyva VDU Humanitarinių mokslų fakulteto taryba sudarė komisiją (prof. M.Biržiška, prof. V.Krėvė-Mickevičius, prof. dr. P.Skardžius) Lietuvos kultūros akademijos statutui parengti. Šiai akademijai buvo numatyti tokie tikslai [9]:

a) tirti Lietuvos dabartį ir praeitį;

b) remti, derinti ir skatinti Lietuvos valstybinių ir visuomeninių organizacijų, mokslo draugijų ir atskirų asmenų mokslo ir kultūros darbą;

c) derinti Lietuvos mokslo ir kultūros darbą su kitų kraštų atitinkama veikla;

d) informuoti kitų kraštų mokslo ir kultūros įstaigas apie Lietuvos kultūros plėtotę.

Šiam sumanymui pritarė VDU Senatas,jį įteisino Senato komisija (prof. Bl.Česnys, prof. Vacl.Biržiška, prof. V.Krėvė-Mickevičius ir prof. Z.Žemaitis), teigiamai vertino savo straipsniuose prof. B.Sruoga ir prof. K.Pakštas, tačiau visuomenė šios idėjos dar nesuprato, o vyriausybė neparėmė. Nors tuo metu idėja nebuvo įgyvendinta, bet pati mintis - įsteigti nepriklausomą nuo universiteto mokslo tyrimo įstaigą - neužgeso [10]. Jau 1930 m. buvo įsteigta Lietuvių kalbos žodyno redakcija, o 1935 m. - Lietuvių tautosakos archyvas. Visos šios įstaigos buvo įjungtos į Lituanistikos institutą, pradėjusį veikti 1939 m. kovo mėn. 1 d.

1939 m. rudenį Lituanistikos institutas buvo perkeltas į Vilnių. Čia, okupantams likviduojant kai kurias kultūrines organizacijas, prie Lituanistikos instituto buvo priskirta Vrublevskio valstybinė biblioteka, Lietuvių

---

[7] Meškauskas J. Lietuvos medicinos istorija. - Čikaga, 1987. - P. 261.

[8] Biržiška M. "Lietuvos kelias į Mokslų akademiją" (1) // Lietuvių žodis. (Detmoldas), 1948 12 11. - Nr. 50.

[9] MA kūrimasis // Lietuvos Mokslų akademijos archyvas (toliau - LMAA), F.1, ap.1, b.66.

[10] Biržiška M. Lietuvos Kultūros Akademijos steigimo reikalu // Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos. 2 knyga. - K., 1938 (VDU Hum. mokslų fak. leidinys). - P. 372-393.

mokslo draugijos muziejus, bibliotaka ir archyvas, Lenkų mokslo bičiulių draugijos muziejus ir biblioteka, Gudų mokslo draugijos muziejus ir Žydų mokslo institutas "JIVO". Tačiau greitai Lietuvos vyriausybė, į kurią įėjo ir prof. V.Krėvė-Mickevičius, patyrė, kad Sovietų Sąjungoje negali būti mokslo įstaigų, kurios tyrinėtų vieno krašto kultūrą. VDU profesoriai, stovėję prie Lituanistikos instituto lopšio ir perpratę sovietinę tautinės kultūros naikinimo politiką, nenorėjo susilaukti visiško Lituanistikos instituto likvidavimo. Todėl jie kultūros išsaugojimo vardan ėmė rūpintis greitesniu Mokslų akademijos steigimu. Jau 1940 m. gruodžio mėn. buvo parengtas Mokslų akademijos Statuto projektas.

Tuo pačiu metu, 1940 m. gruodžio mėn. 26 d., uždaryto Žydų mokslo instituto tvarkytojas M.B.Lereris kreipėsi į Lietuvos komunistų aukščiausią vadovybę, reikalaudamas atkurti Žydų mokslo institutą "JIVO", savo tarnautojų kiekiu ir biudžetu prilygstantį Lituanistikos institutui [11].

Esant tokioms aplinkybėms, delsimas būtų galėjęs pakenkti Lietuvos Mokslų akademijos steigimui. Todėl jau 1941 m. sausio mėn. 16 d. buvo paskelbtas nutarimas dėl Mokslų akademijos steigimo. Tuo pačiu nutarimu buvo panaikintas Lituanistikos institutas ir sudarytas Mokslų akademijos organizacinis komitetas, į kurį įėjo VDU profesoriai: V.Krėvė-Mickevičius (pirmininkas), prof. M.Biržiška, prof. dr. St.Kolupaila, prof. dr. K.Kuzma, prof. dr. A.Rimka, prof. A.Purėnas, rašytojas A.Venclova. 1941 m. vasario mėn. 11 d. buvo pasiūlyti kandidatai į Mokslų akademijos tikruosius narius. Beveik visi jie buvo VDU profesoriai [12].

Humanitarinių mokslų akademikais buvo pasiūlyta rinkti: prof. M.Biržišką, prof. Vacl. Biržišką, prof. dr. L.Karsaviną, prof. V.Krėvė-Mickevičių, prof. dr. V.Mykolaitį, prof.dr. P.Skardžių ir prof.dr. J.Otrembskį (lenkų kalbininkas, pasilikęs dirbti Vilniaus universitete).

Socialinių ir ekonominių mokslų skyriaus akademikais buvo siūloma rinkti: doc.dr. Dz.Budrį, prof. K.Jablonskį, prof. V.Jurgutį, prof. A.Janulaitį, prof.dr. A.Rimką, prof. dr. M.Römerį, prof.dr. P.Šalčių ir Juozą Bulavą (Vilniaus universiteto prorektorių mokslo reikalams).

Gamtos mokslų skyriaus akademikais buvo siūlomi: prof. dr. K.Buinevičius, prof. T.Ivanauskas, prof. dr. S.Kairys, prof. dr. St.Kolupaila, prof. dr. V.Kuzma, prof. dr. V.Lašas, prof. dr. J.Krikščiūnas (ŽŪA žemės ūkio ekonomikos profesorius).

1941 m. balandžio mėn. 9 d. Mokslų akademijos akademikais buvo patvirtinti esantys arba buvę (perkelti į Vilniaus universitetą) VDU profesoriai: M.Biržiška, Vac.Biržiška, V.Mykolaitis, V.Krėvė-Mickevičius, P.Skardžius - Humanitarinių mokslų skyriuje; Dz.Budrys, A.Rimka, A.Janulaitis - Socialinių ir ekonominių mokslų skyriuje; T.Ivanauskas, St.Kolupaila, V.Kuzma, J.Matulis, A.Purėnas - Gamtos mokslų skyriuje [13].

Naujai įsteigtosios Mokslų akademijos prezidentas prof. V.Krėvė-Mickevičius jau pirmajame viešame pasisakyme išreiškė mintį, kad VDU profesorių pagimdyta Lietuvos Mokslų akademija sudarys su universitetais bendrą mokslo kontiniumą: "... Mokslų akademija nebus užsidariusi savo kiaute, ji artimiausiai bendradarbiaus su universitetais, ir dauguma institutų bus prie universitetų, kad ir universitetų žmonės galėtų naudotis. Universitetai akademijai bendradarbis ir draugas. Akademija papildo universitetą, universitetas papildo akademiją" [14]. Deja, po karo iš Lietuvos pasitraukus Mokslų akademiją steigusiems VDU profesoriams M.Biržiškai, Vac.Biržiškai, St.Kolupailai, V.Krėvei-Mickevičiui, P.Skardžiui, o profesoriams V.Kuzmai ir A.Rimkai mirus dar karo metu, ši pirmapradė Akademijos ir universitetų bendradarbiavimo idėja, laikui bėgant, buvo užmiršta.

Išrinkus akademikus, mokslų skyrių generaliniais sekretoriais ir naujai įsteigtų institutų

[11] V.Krėvės-Mickevičiaus raštas Švietimo liaudies komisarui (be datos) // LMAA, F.1, b.40, l.83.

[12] 1941 02 11 V.Krėvės-Mivkevičiaus raštas LTSR LKT // LMAA, F.1, ap.1, b.21, L.4-8.

[13] Nutarimas Nr.320. Dėl Lietuvos TSR MA tikrųjų narių patvirtinimo // LMAA, F.1, b.11, l.9.

[14] Pasikalbėjimas su V.Krėve-Mickevičium // Vilniaus balsas. - 1941 04 28, Nr. 95.

direktoriais tapo VDU profesoriai. Humanitarinių mokslų skyriaus generaliniu sekretoriumi buvo išrinktas prof. M.Biržiška, Socialinių ir ekonominių mokslų skyriaus - prof. dr. A.Rimka, Gamtos mokslų skyriaus - prof. dr. J.Matulis. Lietuvių kalbos instituto direktoriumi buvo paskirtas prof. dr. P.Skardžius. Istorijos instituto direktoriumi - prof. K.Jablonskis, Lietuvių literatūros instituto direktoriumi - prof. dr. V.Mykolaitis. Tik Etnologijos instituto direktoriumi buvo pakviestas kraštotyrininkas Feliksas Bugailiškis, vadovavęs Šiaulių "Aušros" muziejui.

Griaunant Lietuvoje susiklosčiusius santykius ir tvarką, visuomenė jautė kylančią įtampą. Sovietinamos Lietuvos tikrovė inteligentijai kėlė nepasitenkinimą, ir jau 1941 m. pavasarį išorinė ramybė negalėjo nuslėpti bruzdėjimo, ypač tarp jaunimo ir studentijos. Tauta dar gerai atsiminė pirmųjų suėmimų bangą 1940 metų liepos 11-12 dienomis, kuomet buvo suimta apie 2000 visuomenės veikėjų - žurnalistų, karininkų, mokytojų, dvasininkų, mokslininkų, turėjusių autoritetą ir galėjusių pakenkti numatomam liepos mėn. 21 d. farsui apie "savanorišką darbo Lietuvos įstojimą į Sovietų Sąjungą". Tarp suimtųjų buvo VDU dėstę mokslininkai: doc. Jonas Aleksa, doc. dr. Leonas Bistras, doc. dr. Domas Cesevičius, doc. dr. Pranas Dielininkaitis, doc. Antanas Gustaitis, doc. Juozas Jankevičius, doc. dr. Pranas Lesauskis, doc. dr. Antanas Tamošaitis, prof. dr. Izidorius Tamošaitis. Reikia pabrėžti, kad VDU profesoriai kiek išgalėdami stengėsi perspėti ir padėti savo bendradarbiams, kuriems grėsė suėmimas. Ypač daug nuveikė Statybos fakulteto dekanas prof. dr. Steponas Kolupaila, išgelbėjęs kelis kolegas nuo arešto bei padėjęs įsidarbinti atleistiesiems.[15]

Žymiai platesnio masto trėmimai, vykę 1941 m. birželio 14-16 dienomis, kai buvo išvežta per 34000 žmonių, palietė visus lietuvių tautos sluoksnius. Ši akcija, atskleidusi tikruosius sovietinių okupantų kėslus, buvo tik pirmieji žingsniai. Prasidėjus karui, buvusiose NKVD įstaigose buvo rasti sąrašai žmonių, numatytų vėlesniems trėmimams. Į šiuos sąrašus buvo įtraukta labai daug Universiteto profesorių, docentų, asistentų ir kitų narių [16].

Matydami tautos naikinimą ir kultūros žlugdymą, jaunesni VDU dėstytojai ir studentai aktyviai įsitraukė į slaptai ruošiamą lietuvių tautos sukilimą, kuris prasidėjo Vokietijai užpuolus Sovietų Sąjungą. VDU docentai Adolfas Damušis, Juozas Vėbra, profesorius Juozas Ambrazevičius-Brazaitis, studentas Bronius Stasiukaitis buvo tarp aktyviausių sukilimo organizatorių. Prie šio sukilimo ištakų stovėjo teisininkai: profesorius Tadas Petkevičius, vėliau kalėjęs Sibiro tremtyje, asistentas Tomas Dirmeikis, docentas Stasys Žakevičius, doc. Pranas Padalis-Padalskis, istorikas profesorius Zenonas Ivinskis, studentas medikas Kazys Ambrozaitis. Buvo sukurta pogrindinė kovos organizacija - Lietuvių Aktyvistų Frontas (LAF), kuris jungė 36000 narių, tarp kurių buvo doc. Aleksandras Vaitekūnas, asistentai Alfonsas Rimas, Jonas Vasys, Jurgis Valiulis.

Vaduojant Kauną, per tris dienas žuvo per 120 sukilėlių, sužeista apie 200. Tarp žuvusiųjų - VDU statybos fakulteto docentas Juozas Milvydas, studentai Antanas Morkūnas ir Antanas Živatkauskas [17].

Antrojo pasaulinio karo veiksmų banga, atsiritusi į Lietuvą 1941 m. birželį, nutraukė visas VDU reorganizacijas, tiek okupantų primestas, tiek ir savarankiškas, siekusias išsaugoti veiklos galimybes mokslinei inteligentijai.

Bandymai atgaivinti VDU pilną veiklą karo metais (1941-1944)

Tik prasidėjus Vokietijos-Sovietų Sąjungos karui, jau 1941 m. birželio mėn. 23 d., buvo sudaryta Lietuvos Laikinoji vyriausybė. Šios vyriausybės Švietimo ministru tapo VDU

---

[15] Gimbutas J., Danys J. Steponas Kolupaila. - Čikaga, 1974. - P. 166-204.

[16] Biržiška M., Op.cit., p.58; Meškauskas J., Lietuvos medicinos istorija. - Čikaga, 1987. - P. 262.

[17] Škirpa K. Sukilimas. - Vašingtonas., 1973. - P. 299-321.

prof. Juozas Ambrazevičius, kurio nurodymu Kauno universitetui buvo tuoj pat grąžintas senasis Vytauto Didžiojo universiteto vardas. Vietoje bolševikmečio metu uždaryto VDU Teologijos-Filosofijos fakulteto 1941 metų liepos 28 d. buvo atkurti du: Teologijos ir Filosofijos fakultetai.

Teologijos fakultetas iš esmės veikė ir po Teologijos-filosofijos fakulteto uždarymo. Jis buvo perkeltas į Kauno kunigų seminarijos rūmus ir nuo 1940 m. spalio mėn. 1 d. tęsė darbą, kaip Teologijos fakultetas.

Taigi Lietuvos Laikinoji vyriausybė atkūrė VDU su penkiais fakultetais: Teologijos, Filosofijos, Technikos, Statybos ir Medicinos. Nauju VDU rektoriumi buvo paskirtas prof. J.Gravrogkas. Taip pat buvo pskirti nauji fakultetų dekanai: Teologijos - doc. vysk. Vincentas Brizgys, Filosofijos - prof. dr. Zenonas Ivinskis (iki 1942 m. pabaigos), vėliau prof. dr. Antanas Maceina, Technikos - prof. dr. Pranas Jucaitis (1941-1942), vėliau doc. dr. Adolfas Damušis (1942-1944), Statybos - prof. dr. Steponas Kairys (1941-1942), vėliau prof. Stasys Dirmantas (1942-1944), Medicinos - prof. dr. Juozas Meškauskas.

Energingi Lietuvos Laikinosios vyriausybės veiksmai, atkuriant universiteto veiklą, buvo sustabdyti 1941 m. rugpjūčio mėn. 5 d., kuomet vokiečių okupacinė valdžia uždraudė jai veikti, įvesdama administracinę okupacinės valdžios tarėjų instituciją. Švietimo tarėju buvo paskirtas dr. Pranas Germantas-Meškauskas.

Vokiečių okupacinė valdžia įvairiais būdais trukdė normalų VDU darbą. Vokiečių kariuomenė buvo užėmusi nemaža VDU patalpų: klinikinę ligoninę, fizikos ir chemijos rūmus. Buvo draudžiama priimti naujus studentus, motyvuojant būtinybe panaudoti vyrus studentus "viešajai tarnybai".

Lietuvos visuomenė nebuvo abejinga tokiai padėčiai. Ji pradėjo rinkti parašus po raštais, reikalaujančiais pagerinti universitetų padėtį. Šie raštai buvo adresuoti Pirmajam generaliniam tarėjui gen. P.Kubiliūnui ir Švietimo tarėjui dr. Pr. Germantui-Meškauskui. VDU studentai surinko ir 1942 m. birželio mėn. 16 d. įteikė rektoriui 650 lapų peticiją su 43.216 parašų. Vilniaus universiteto studentai surinko 30.260 parašų [18]. Šios peticijos buvo įteiktos valdžios pareigūnams. Žinodami visuomenės nuotaikas, vokiečiai, nors ir nenoromis, laikinai toleravo universitetų veikimą.

Pablogėjus padėčiai fronte, vokiečių valdžia 1942 m. rugpjūčio mėnesį pareikalvo, kad Švietimo tarėjas dr. Pr.Germantas-Meškauskas parašytų potvarkį, reikalaujantį, kad abiturientai prieš studijas atliktų darbo tarnybos prievolę. Kadangi Pr.Germantas-Meškauskas jau buvo įsitraukęs į rezistencinę veiklą prieš vokiečius, jis atsisakė tokį potvarkį išleisti. Rezistencijos vadovybė patarė to nedaryti, nes tai atvertų duris germanizacijai ir atsirastų kiti dar pavojingesni vokiečių reikalavimai. [19]

Oficialiai tokiam potvarkiui pasipriešino VDU senatas, ir 1942 m. rugpjūčio mėn. 24 d. penki jo nariai (prorektorius prof. dr. J.Zubkus, Medicinos fakulteto dekanas prof. dr. J.Meškauskas, Statybos fakulteto dekanas prof. dr. St.Kairys, Filosofijos fakulteto dekanas prof. dr. Z.Ivinskis, Senato sekretorius doc. dr. J.Grinius) ir Vilniaus universiteto prorektorius prof. dr. D.Krivickas buvo areštuoti. Ši žinia greitai pasklido Lietuvoje, sujaudindama visuomenę, ir gestapas ėmė ieškoti kompromiso. Kai Darbo tarėjas dr. J.Paukštys pasirašė reikalaujamąjį potvarkį, areštuotieji po 3 dienų buvo paleisti.

VDU senatas, išnagrinėjęs tarėjo J.Paukščio pasirašytą potvarkį, rado būdų jį neutralizuoti. Universitetas nutarė priimti studijuoti tik vyresnius ir jaunesnius asmenis negu nurodyta potvarkyje, o kitiems, norintiems įstoti, teko apsirūpinti pažymėjimais, jog dirba krašto ūkiui reikalingose įmonėse. Šie ir kiti žingsniai sužlugdė lietuviškų SS būrių formavimą, tačiau supykdė vokiečius. Kadangi nė vienas studentas nesiregistravo SS naujokų komisijose, tai atpildo smūgis krito ant universitetų ir

[18] Meškauskas J., Op.cit.. - P.263.

[19] Biržiška M. Dr.Germantas // Žiburiai, - 1946 05 18 - Nr.20. (perspausdinta "Moksle ir gyvenime", 1992, Nr. 2).

inteligentijos, kaip nepaklusnumo akcijos įkvėpėjos. 1943 m. kovo mėn. 17 d. buvo suimti 46 įvairių profesijų inteligentai, uždaryti abu unversitetai. Kaip įkaitai Štuthofo koncentracijos stovykloje atsidūrė profesoriai Balys Sruoga, Vladas Jurgutis, Antanas Starkus, istorikas dr. Antanas Kučinskas (Kučas), kunigas Stasys Yla.

1943 m. rudenį, nors VDU buvo uždarytas, studentai vis dėlto mokėsi toliau. Buvo suorganizuoti tariami vidurinio medicinos personalo (felčerių) ir technikų kursai, į kuriuos įstoję klausė Medicinos, Statybos ir Technologijos fakultetuose įprastų disciplinų paskaitų. Susiradus patalpas privačiuose namuose ar prisiglaudus lietuviškose įstaigose, paskaitas skaitė beveik visi šių fakultetų dėstytojai, buvo laikomi egzaminai, išduodami diplomai. Viena "pogrindinio universiteto" dalis įsikūrė prof. Jono Šimoliūno namuose Aukštojoje Fredoje, Kauno priemiestyje. Čia į vadinamąjį prof. Stepono Kolupailos hidrometrinį kabinetą rinkdavosi studentai ir profesoriai. Civilinė vokiečių valdžia tai pastebėjo, tačiau prof. St. Kolupaila, pasinaudodamas savo pažintimi su aukštais vokiečių karininkais, sugebėjo gauti iškabą "Vehrmacht. Eintritt verboten" (Kariuomenė. Įėjimas draudžiamas), ir po to mokomojo darbo niekas netrukdė. Paskutinis posėdis šiuose namuose įvyko 1944 m. birželio 28 d. - buvo ginami diplominiai darbai [20]. Ruseno gyvybė ir uždarytuose humanitariniuose fakultetuose.

Baigusiems išduodavo diplomus ankstesnėmis datomis, kada universitetas dar nebuvo uždarytas. Tokiu būdu pogrindžio sąlygomis VDU baigė didelis būrys absolventų, o kai kurie apgynė net mokslų daktarų disertacijas.

Vis anksčiau minėtos pastangos - pritraukti į universitetą kuo daugiau studentų - turėjo tikslą apsaugoti kuo daugiau jaunų Lietuvos vyrų nuo darbo Reicho tarnyboje ir SS legionuose. Šios patyrusių vyresnės kartos mokslinės inteligentijos atstovų inciatyvos dėka nuo 1941 m. iki 1943 m. VDU studentų kiekis išaugo nuo 2284 iki 2750, t.y. 1,2 karto [21].

Greta pastangų išsaugoti VDU, kaip veikiančią aukštąją mokyklą, ir lietuvių jaunimą nuo tarnybos Reichui, kita dalis VDU profesorių siekė žūtbūt palaikyti gyvybę Lietuvos Mokslų akademijai. Nors ir įkurta pirmosios Sovietų okupacijos metu Mokslų akademija buvo lietuvių mokslininkų suorganizuota institucija. Todėl visai suprantama, kodėl vokiečių okupacijos laikmečiu ji ne tik nesumenko, bet ir išsiplėtė.

Jau karo pradžioje Vilniuje susibūrė Miesto ir srities piliečių komitetas, kuris, parėmęs civilinę miesto valdžią, pavedė prof. M.Biržiškai tvarkyti Mokslų akademijos reikalus. Jis šias pareigas ėjo iki 1941 m. liepos mėn. 10 d., kol buvo parengtas naujas Mokslų akademijos statutas. Lietuvos Laikinoji vyriausybė 1941 m. rugpjūčio mėn. 1 d. jį patvirtino ir labai greitai, 1941 m. rugpjūčio mėn. 9 d., buvo sudarytas naujas Mokslų akademijos branduolys. Jį sudarė buvę VDU profesoriai: M.Biržiška, V.Jurgutis, A.Janulaitis, dr. Z.Ivinskis, dr. A.Rimka, dr. V.Mykolaitis, dr. S.Šalkauskis, dr. A.Salys. Akademijos pirmininko pareigos laikinai buvo patikėtos prof. M.Biržiškai, vicepirmininko - prof. dr. Vl.Jurgučiui, Mokslų akademijoje buvo numatyti nauji mokslų skyriai: humanitarinis, visuomenės ir gamtos. Buvusieji institutų direktoriai laikinai buvo palikti savo pareigose [22].

Gana greitai tikrųjų narių ir narių bendradarbių sąstatas buvo gerokai papildytas buvusiais VDU profesoriais. Akademikais išrinkti: prof. dr. J.Dalinkevičius, prof. T.Ivanauskas, prof. K.Jablonskis, prof. dr. J.Matulis (papildomai išrinkti 1941 m. rugpjūčio mėn. 9 d.), prof. dr. P.Šivickis, prof. dr. K.Vasilauskas (išrinkti 1941 m. lapkričio mėn. 11 d.), prof. dr. P.Šalčius (išrinktas 1942 m. spalio mėn. 28 d.), prof. V.Krėvė-Mickevičius (išrinktas 1942 m. gruodžio mėn. 9 d.). Nariais bendradarbiais buvo išrinkti: prof. J.Ambrazevičius, prof. dr. J.Balys, prof. dr. J.Puzinas, doc. dr. A.Šapoka (išrinkti 1941 m. lapkričio mėn. 12 d.),

[20] Gimbutas J., Danys J. Op.cit.. - P. 193-194.

[21] Rukša A. Lietuvos universitetų istorija // Lietuvos universitetas 1579-1803-1922. - Čikaga., 1972. - P. 244.

[22] 1941 09 22. Susirinkimo protokolas Nr.1 // LMAA, F.1, ap.1, b.3, l.4.

doc. dr. Dz.Budrys, prof. dr. Krivickas, prof. K.Šalkauskis, doc. dr. P.Padalskis (išrinkti 1942 m. spalio mėn. 28 d.) [23]. Dar du - VDU prof. dr. Vl.Lašas ir ŽŪA prof. dr. J.Krikščiūnas - buvo išrinkti Mokslų akademijos tikraisiais nariais, tačiau Švietimo tarėjas jų nepatvirtino [24].

Atskirai reikėtų paminėti buvusio pirmojo Mokslų akademijos prezidento prof. V.Krėvės-Mickevičiaus išrinkimo akademiku atvejį. Vokiečiams okupavus Lietuvą, prof. V.Krėvė-Mickevičius ir jo žmona buvo suimti vokiečių politinės policijos ir, tik energingai įsikišus jo kolegai, Vilniaus Piliečių komiteto nariui prof. Vl.Jurgučiui, po kelių dienų jie buvo išlaisvinti. Todėl, formuojant naująjį Mokslų akademijos branduolį, buvo pritarta Laikinosios vyriausybės atstovo prof. J.Ambrazevičiaus nuomonei laikinai nerinkti jo akademiku. Mat karštesnės galvos buvo įsitikinusios prof. V.Krėvės-Mickevičiaus kaltumu,kad jis nesutrukdė prijungti Lietuvos prie SSSR, būdamas užsienio reikalų ministru J.Paleckio vyriausybėje [25]. Praėjus kiek laiko, prof. V.Krėvės-Mickevičiaus akademiko statusas buvo atstatytas. Tačiau neilgai - jau po kelių mėnesių vokiečių okupacinė valdžia, ruošdamasi bausti lietuvių mokslinę inteligentiją už jaunimo atsisakymą stoti į SS dalinius, įkaitu kartu su prof. Vl.Jurgučiu ir dr. Pr.Germantu-Meškausku buvo numačiusi ir prof. V.Krėvę-Mickevičių. Laiku perspėtas prof. V.Krėvė-Mickevičius 15 mėnesių slapstėsi nuo gestapo, kol 1944 m. vasarą pasitraukė į Vakarus.

Visuose mokslų skyriuose išrinkus akademikus buvo patvirtinti skyrių pirmininkai. Humanitarinių mokslų skyriaus pirmininku tapo akad. M.Biržiška, visuomenės mokslų - akad. A.Rimka, gamtos mokslų - akad. J.Matulis.

Mokslų akademijos pirmininko pareigas laikinai ėjęs akad. M.Biržiška nebuvo patvirtintas. Priežastis - tai buvo jo antros atsakingos pareigos greta Vilniaus universiteto rektoriaus. Todėl 1942 m. sausio mėn. 26 d. slaptu balsavimu Mokslų akademijos pirmininku buvo išrinktas akad. Vl.Jurgutis, o vicepirmininku - akad. V.Mykolaitis [26]. Šias pareigas prof. Vl.Jurgutis ėjo iki 1943 m. kovo mėn. 17 d., kuomet okupacinės vokiečių valdžios buvo suimtas ir išsiųstas į Štuthofo koncentracijos stovyklą.

Akad. Vl.Jurgutis, kaip Mokslų akademijos pirmininkas, daug nuveikė, palaikydamas jos veiklą sunkiomis karo sąlygomis. Bendraudamas su Švietimo tarėju dr. Pr.Germantu-Meškausku, jis palaikė uždaromų Mokslų akademijos institutų veiklą. Prie akad. Vl.Jurgučio išsiuntimo į koncentracijos stovyklą prisidėjo jo 1942 m. spalio mėn. 28 d. paskelbta apžvalga apie karo sunkumų ir vokiečių okupacinės valdžios slegiamos Mokslų akademijos veiklą [27]. Šioje apžvalgoje, kaip ir kituose to meto pasisakymuose, kurių nuorašai plisdavo tarp žmonių, prof. Vl.Jurgutis atvirai kritikavo okupacinės vokiečių valdžios požiūrį ir veiksmus, žlugdančius Lietuvos mokslo institucijas. Šis mūsų finansų mokslo patriarchas nenutraukė intelektualinės veiklos net koncentracijos stovykloje, kur suorganizavo "Štuthofo akademiją", skaitė paskaitas, kol 1945 m. apsirgo šiltine ir, visai apkurtęs, buvo grąžintas į Lietuvą.

Po prof. Vl.Jurgučio suėmimo Mokslų akademijos pirmininko pareigas ėjo akad. V.Mykolaitis. Jam vadovaujant, akademijos veikla gerokai apmirė. 1944 m. birželio mėn. 5 d. akad. V.Mykolaitis pasitraukė iš Vilniaus. Savo paties pasirašytame įsakyme jis įrašė, kad išvyko "rinkti medžiagos naujosios lietuvių literatūros istorijai" [28]. Artėjant naujai sovietų okupacijai, kiekvienas lietuvių inteligentas skausmingai rinkosi savo tolimesnį gyvenimo kelią.

---

[23] MA visuotinų susirinkimų protokolai // LMAA, F.1, ap.1, b.60, L.12, 15, 19, 31, 46, 52.

[24] MA įsakymų knyga // LMAA, F.1, ap.1, b.7, 1.39-75.

[25] Biržiška M. Universiteto persiorganizavimas (2) / / Tėviškės garsas. - Schweinfurst., 1947 08 28. - Nr. 87.

[26] 1942 01 26 susirinkimo protokolas Nr.4 // LMAA, F.1, ap.1, b.60, 1.27.

[27] 1942 10 28 susirinkimo protokolas Nr.5 // LMAA, F.1, ap.1, b.60, 1.46.

[28] MA įsakymų knyga // LMAA, F.1, ap.1, b.7, 1.76.

1941-1944 metais į Mokslų akademiją buvo išrinkta 16 tikrųjų narių ir 8 nariai bendradarbiai. Visi jie, kaip mokslininkai, subrendo VDU. Iš jų du mirė vokiečių okupacijos metais (A.Rimka ir St.Šalkauskis), o 10 pasitraukė į Vakarus (J.Ambrazevičius, J.Balys, M.Biržiška, Z.Ivinskis, V.Krėvė-Mickevičius, D.Krivickas, P.Padalskis, J.Puzinas, A.Salys, A.Šapoka).

Po karo 1946 m. atkurtoje Lietuvos TSR Mokslų akademijoje akademikais buvo palikti tik 1941 m. paskirtieji ir pasilikę Lietuvoje: prof. A.Janulaitis, prof. V.Mykolaitis, prof. T.Ivanauskas, prof. dr. J.Matulis, prof. Dz.Budrys.

VDU profesoriai, išrinkti akademikais ir nariais bendradarbiais, tęsė karo nutrauktą naujų Mokslų akademijos institutų organizavimo darbą. Jau 1941 m. spalio mėn. 16 d. buvo įsteigtas Geologijos ir geografijos institutas (direktorius prof. dr. J.Dalinkevičius), o 1941 m. lapkričio mėn. 16 d. - Lietuvos teisės ir ūkio istorijos institutas (direktorius - prof. dr. A.Rimka, vėliau - prof. dr. P.Šalčius). Tęsė darbą ir prieš karą suorganizuoti Lietuvių kalbos institutas (direktorius - prof. dr. A.Salys), Lietuvių literatūros institutas (direktorius -prof. dr. V.Mykolaitis), Istorijos institutas (direktorius - prof. K.Jablonskis), Etnologijos institutas (direktorius - prof. dr. J.Balys). Tokiu būdu karo metais Mokslų akademijos institutų kiekis padaugėjo dar dviem, ir iš viso jau buvo šeši veikiantys institutai.

Stebėtina, tačiau tokiomis sunkiomis sąlygomis ir kitų specialybių VDU profesoriai, išrinkti akademikais, bandė organizuoti institutus. 1942 m. vasario mėn. 19 d. Gamtos mokslų skyriaus susirinkime buvo pritarta Chemijos ir mechaninės technologijos instituto steigimui [29]. Po savaitės prof. M.Biržiška kreipėsi į Švietimo tarėją dėl tokio instituto įkūrimo, o 1942 m. balandžio mėn. 1 d. jau naujasis Mokslų akademijos pirmininkas Vl.Jurgutis vėl bandė šį klausimą pajudinti [30]. Deja, nesėkmingai... Dar kartą Gamtos mokslų skyriaus akademikai kėlė naujų institutų organizavimo klausimą 1942 m. spalio mėn. 27 d. Buvo nurodomas tokių institutų reikalingumas pokario Lietuvoje ir siūloma steigti Chemijos ir cheminės technologijos bei Biologijos institutus [31].

Vokiečių okupacinė valdžia nesutiko, kad Lietuvos Švietimo valdyba universitetų profesoriams, dirbantiems Mokslų akademijos institutuose, mokėtų atlyginimą. Buvo mokomos algos tik tarnautojams. Tačiau ir šioje padėtyje buvo rasta išeitis. Štai kaip apie Mokslų akademijos aprūpinimą lėšomis prisiminė prof. M.Biržiška [32]:

"... Nors Akademijos sąmata buvo taip vokiečių apkarpyta, kad nebūtų įmanomas joks rimtas darbas, šioji gavo lėšų tiesiog iš dr. Germanto-Meškausko be vokiečių žinios, kas leido pradėtus darbus toliau dirbti. Tos lėšos buvo iš vadinamojo "dr. Germanto fondo", kuris susidarė iš švietimo ir administracinių įstaigų tarnautojų, pramonės ir prekybos įmonių darbininkų, savanoriškai atskaitomų iš savo algos ir atlyginimų nuošimčių, ir pakilęs ligi kelių šimtų tūkstančių markių, leido Švietimo tarėjui, nebojant vokiečių, išlyginti skaudžiausius švietimo trūkumus, remti vokiečių varžomas lietuvių mokslo, mokymo ir meno įstaigas, net steigti visiškai naujas. Akademija neturėjo kuro, akademikai ir tarnautojai nežmoniškai šalo, peršaldavo ir sirgdavo, bet dirbo. Visuomenės palaikomos Akademijos populiarumas augo. Jos išleisto Lietuvių kalbos žodyno I-o tomo tūkstančiai egzempliorių trumpu laiku paplito po visą Lietuvą; prireikė net antro leidimo".

Kaip matome, VDU per abi okupacijas buvo svarbiausiu mokslinės inteligentijos pasipriešinimo okupantams centru. Jų pasirinktas kovos kelias būdavo pats nepalankiausias visiems okupantams, kurie prieš juos vartodavo fizinį ir moralinį smurtą. 1944 m. vasarą, artėjant trečiajai okupantų bangai, prisimin-

[29] 1942 02 19 gamtos mokslų skyriaus susirinkimo protokolas Nr.2 // LMAA, F.1, ap.1, b.5, 1.13.

[30] M.Biržiškos ir J.Jurgučio raštai Švietimo tarėjui // LMAA, F.1, ap.1, b.97, 1.4, 9.

[31] 1942 10 27 gamtos mokslų skyriaus susirinkimo protokolas Nr.3 // LMAA, F.1, ap.1, b.5, 1.15.

[32] Biržiška M. Lietuvos kelias į Mokslų akademiją (3) // Lietuvių žodis (Detmoldas), 1948 12 23. - Nr. 52.

dami ankstesnį terorą bei deportacijas ir nesitikėdami jokios malonės, iš Lietuvos pasitraukė didžiulis būrys VDU dėstytojų ir studentų. Tremtinio kelią pasirinko apie 200 VDU profesorių, docentų bei asistentų. Savo pasitraukimu jie išreiškė pasipriešinimą jėga primetamai santvarkai. Kartu pasitraukė apie 2000 Lietuvos studentų - dar niekuomet tėvynę palikusios mokslinės inteligentijos būrys nebuvo toks gausus!

Istorinės tiesos atstatymas reikalauja įvardyti visus, kurie likimo buvo išblaškyti, tačiau paliko pėdsakus Lietuvos mokslo istorijoje. Iš Lietuvoje likusių tik maža dalis galėjo be kliūčių tęsti darbą universitete, kitiems tai buvo draudžiama arba nepripažįstami mokslo laipsniai. Tretiems teko patirti tremties skausmą begalinėse Sibiro platybėse.

Pasitraukę iš Lietuvos, pasklido Vakarų Europos šalių DP stovyklose (DP - deplaced persons - perkeltieji asmenys, angl.). Pasitraukusių VDU profesorių ir dėstytojų keliai vėliau kryžiavosi JAV, Kanados, Australijos, Vokietijos, Prancūzijos mokslo centruose.

VDU įjungimas į sovietinę mokslo sistemą ir jo uždarymas (1944-1950)

Atkūrus Vilniaus universitetą ir ten perkėlus 3 fakultetus bei gana daug specialybių, į Vilnių persikėlė dirbti beveik visi žymiausi humanitarinių bei gamtos mokslų specialistai. Tai gerokai susilpnino Kauno, kaip universitetinio miesto, pozicijas. Be to, karo audra į Vakarus nubloškė didžiulį būrį įvairaus amžiaus nepritarusių artėjančiai okupacijai aktyvių, subrendusių VDU dėstytojų. 1944 m. vasarą rezignavo paskutiniai VDU humanitarinio profilio Teologijos ir Filosofijos fakultetai. Raudonosios armijos sugrąžinta valdžia tuoj pat panaikino visus Lietuvos Laikinosios vyriausybės įstatus, VDU atstatančius potvarkius: vėl buvo atimtas Vytauto Didžiojo universiteto vardas, įsteigta marksizmo-leninizmo katedra, įvestas partinis vadovavimas, komjaunimas, studentų profsąjungų organizacija. Iš tikrųjų po karo atkuriamas universitetas iš esmės skyrėsi nuo prieškarinio europinio universiteto, kurio dabar buvo likę tik likučiai. 1943 m. sausio mėnesį VDU mokėsi 2750 studentų, tuo tarpu 1944 m. mokslo metus Kauno universitete pradėjo 1440 studentų, t.y. 47 % mažiau. Pagrindinės studentų, kaip ir dėstytojų, sumažėjimo priežastys - baimė tapti artėjančio raudonojo teroro aukomis ir siekimas išsaugoti mokslo intelektualines pajėgas bei studentiją. Tolimesni Kauno universiteto organizaciniai pertvarkymai turėjo vienintelį ir labai aiškų tikslą - panaikinti vakarietišką humanitarinės pakraipos mokslo įstaigą ir jos vietoje įsteigti taikomojo pobūdžio institutus, kaip to buvo siekiama jau 1941 metais.

1944 m. rugpjūčio mėn. 4 d. VDU rektoriumi, kaip ir iki karo, buvo paskirtas prof. A.Purėnas, o mokslas prasidėjo spalio mėn. 10 d. keturiuose fakultetuose. Tai buvo Istorijos-filosofijos fakultetas su istorijos ir filologijos skyriais, Medicinos fakultetas su medicijos gydytojų, stomatologijos ir farmacijos skyriais, Technologijos fakultetas su elektrotechnikos, mechanikos ir cheminės technologijos skyriais, Statybos fakultetas su architektūros, pramonės ir civilinės statybos bei hidrotechnikos skyriais.

Iš pradžių VDU priklausė Lietuvos SSR Švietimo liaudies komisariatui, o nuo 1946 metų - jau SSRS Aukštojo mokslo ministerijai. Tais pačiais metais buvo panaikintas Vytauto Didžiojo Universiteto vardas. Tolimesnis Kauno universiteto augimas buvo vienpusiškas, kadangi buvo plečiami tik inžinierius ruošiantys fakultetai.

1946 m. rudenį buvo atidarytas naujas Architektūros fakultetas, o Statybos fakultete įsteigtas geodezijos skyrius. 1947 m. pabaigoje vietoje Technologijos fakulteto įkurti trys nauji: Cheminės technologijos fakultetas su maisto technologijos, neorganinių medžiagų technologijos, organinių medžiagų technologijos, silikatų technologijos skyriais; Mechanikos fakultetas su automobilių, durpių gamybos, geležinkelių eksploatacijos, maisto pramonės įrenginių, mašinų statybos technologijos, pluoštų technologijos įrenginių, šiluminių energetikos įrenginių skyriais; Elektrotechni-

kos fakultetas su elektros ryšių, elektros stočių, tinklų ir sistemų, pramonės įmonių elektros įrenginių skyriais. 1948 m. pavasarį buvo įsteigtas Farmacijos fakultetas, o tų pačių metų rudenį vienintelis humanitarinis - Filologijos fakultetas - buvo įjungtas į Vilniaus universitetą (1947 m. pavasarį buvo pavadintas Istorijos-filologijos fakultetu). Taigi po reorganizacijų Kauno universitete veikė penki inžinerinio profilio fakultetai ir du medicininės pakraipos. Per keturis metus baigtas paruošiamasis Kauno universiteto likvidavimo darbas.

Per reorganizavimo metus studentų skaičius Kauno universitete tolygiai augo. 1944 m. jų buvo 1440, o prieš universiteto uždarymą - jau 2659. Techniškųjų fakultetų studentai sudarė apie 70 %. Didėjo ir mokslo personalo kiekis: 1944 m. dirbo 182 asmenys, iš kurių tik 88 buvo etatiniai, o 1950 m. jų skaičius išaugo iki 591.

Lėčiau augo aukštos kvalifikacijos specialistų skaičius. 1945 m. dirbo 53 profesoriai ir docentai, o 1950 m. jų padaugėjo iki 79. Per tą laiką profesorių sumažėjo nuo 24 iki 16, o docentų padaugėjo nuo 29 iki 63. Lėtesnį profesorių ir docentų skaičiaus augimą lėmė politinės priežastys. SSRS Aukštoji atestacinė komisija nenoriai pripažindavo mokslinius laipsnius, įgytus užsienio universitetuose, o moksliniai vardai buvo pripažįstami tiems, kurie išklausydavo marksizmo-leninizmo kursus ir išlaikydavo egzaminus.

Penkiuose techniškųjų mokslų fakultetuose buvo įsteigtos 35 katedros: Architektūros fakultete - 5, Elektrotechnikos fakultete - 6, Cheminės technologijos fakultete - 6, Mechanikos fakultete - 9, Statybos fakultete - 9. Šiuose fakultetuose buvo rengiami 19 specialybių inžinieriai pokario Lietuvoje veikusioms arba naujai statomoms pramonės įmonėms. Tik dešimčiai katedrų vadovavo iki karo ar karo metais buvę katedrų vedėjai.[33] Tai inžinerinės geodezijos katedros vedėjas prof. dr. J.Dalinkevičius, organinės chemijos - prof. A.Purėnas, geodezijos ir astronomijos - doc. M.Ratautas, statybinės statistikos - prof. dr. K.Vasiliauskas, elektros stočių ir tinklų - doc. L.Kaulakis, medžio apdirbimo technologijos - doc. A.Gravrogkas, melioracijos ir žemėtvarkos - doc. J.Čeičys, fizikos - prof. dr. K.Baršauskas, metalų technologijos - prof. V.Mošinskis, fizinės chemijos - doc. J.Janickis.

Taigi su karo banga į Vakarus pasitraukus per 50 % mokslo personalo, Kauno universitete aiškiai jautėsi aukštos kvalifikacijos dėstytojų stygius. Todėl jau 1948 m. buvo organizuota aspirantūra, o kai kuriems patyrusiems dėstytojams pripažintas mokslų kandidato mokslinis laipsnis arba docento mokslinis vardas.

1945-1950 m. 37 Kauno universiteto darbuotojai apgynė mokslų kandidato disertacijas, o gana didelis būrys - apie 300 - buvo pasiųsti tobulintis į centrines SSRS mokslo įstaigas. Doc. J.Janickis, kuriam prieš karą įgytas mokslų daktaro laipsnis buvo nostrifikuotas tik kaip chemijos mokslų kandidato laipsnis, 1949 m. Maskvoje iš naujo apgynė mokslų daktaro disertaciją. Tai buvo vienintelė pirmaisiais pokario metais Kauno universiteto mokslininko apginta mokslų daktaro disertacija.

Žymi dalis pasilikusių Lietuvoje dėstytojų ir studentų nerėmė okupacinės valdžios. Vyresni profesoriai savo elgesiu demonstravo pasyvų pasipriešinimą, stengdamiesi išlaikyti šiam universitetui būdingą savarankiškumą. Charakteringas tuometinio Elektrotechnikos fakulteto dekano prof. dr. K.Baršausko pavyzdys. Dar vokiečių okupacijos laikotarpiu universitete platinęs pogrindinę antivokišką spaudą, vėliau, kopdamas karjeros laiptais iki Kauno Politechnikos instituto rektoriaus, visa savo veikla palaikė lietuvišką dvasią, organizacines reformas kreipė palankia Lietuvai linkme[34]. Tačiau ne visiems pasisekdavo išvengti represijų. Už pasyvų pasipriešinimą buvo ištremti: astronomas Antanas Juška, fizikas Antanas Žvironas, architektas Steponas Stulginskis, ekonomistas Tadas Zaleskis, medikas Artūras Jurgutis.

[33] Martynaitis M. Kauno politechnikos institutas. - V., 1979. - P. 79.

[34] Dambrauskas L. Gyvenimo akimirkos. - V., 1991. - T. 1. - P. 268-269.

Aktyvų pasipriešinimo okupantams kelią pasirinko nemažas būrys buvusių VDU studentų. Didvyrio mirtimi nelygioje kovoje su okupantais krito architektūrą studijavęs Juozas Lukša ir jaunas žurnalistikos dėstytojas Julius Būtėnas (abu buvo pasitraukę į Vakarus, tačiau grįžo kovoti su okupantu). Šiuo keliu buvo pasiryžę žengti didelė dalis iš Lietuvos pasitraukusios studentijos. Jaunas gyvybes ant laisvės aukuro sudėjo Antanas Valiukėnas, Bagdonas Kontrimas, Klemensas Brunius.

Apie Kauno universiteto studentų priešiškumą okupacinei santvarkai byloja tai, kad 1946-1947 m. buvo išaiškinta 120 studentų, slėpusių savo kilmę, ir 76 iš jų buvo pašalinti iš universiteto. 1950 m. tik 19,5 % studentų buvo komjaunuoliai [35].

Buvusio VDU mokslininkų veikla neapsiribojo vien savo fakultetais. Pasibaigus karui, jau trečią kartą buvo stengiamasi suburti Lietuvos mokslininkus į Mokslų akademiją. Nors ir gerokai praretėjus buvusio VDU profesorių gretoms, Kaune išaugę mokslininkai vėl sudarė dar kartą atkuriamos Mokslų akademijos branduolį. Tarp 1945 m. vasario mėnesį atsikūrusios Mokslų akademijos organizacinio komiteto narių buvo VDU prof. dr. J.Matulis, kuris vėliau buvo išrinktas jos prezidentu.

Atkurtoje Mokslų akademijoje buvo likę tik 6 iš buvusių 13 pirmųjų ikikarinių akademikų. Todėl 1946 m. buvo išrinkti papildomai 8 akademikai ir 9 nariai korespondentai. Tarp naujai išrinktų akademikų 4 buvo dirbę VDU. Tai prof. Juozas Balčikonis, prof. dr. Kazimieras Bieliukas, prof. dr. Vladas Lašas, prof. Pranas Mažylis. Nariais korespondentais buvo išrinkti: prof. dr. Jonas Bučas, prof. dr. Juozas Dalinkevičius, prof. dr. Vytautas Girdzijauskas, prof. dr. Jonas Indriūnas, prof. dr. Jonas Kairiūkštis, prof. dr. Kazimieras Vasiliauskas. Vėliau, 1949 m., nariais korespondentais buvo išrinkti: prof. Povilas Brazdžiūnas ir prof. dr. Paulius Slavėnas. Be to, prof. dr. V.Lašas vadovavo gamtos mokslų skyriui, kaip šio skyriaus akademikas sekretorius. Vėlesniais metais dar keletas profesorių iš buvusio VDU buvo išrinkti Mokslų akademijos akademikais ir nariais korespondentais. Jie čia ėjo atsakingas pareigas ir formavo mokslo vystymo kryptis Lietuvoje.

Mokslų akademijos organizuojamuose institutuose direktorių pareigos buvo patikėtos Kaune išugdytiems mokslininkams: Eksperimentinės medicinos instituto - prof. dr. V.Girdzijauskui, Biologijos instituto - prof. Tadui Ivanauskui, Cheminės technologijos instituto - prof. K.Daukšui, Lietuvių kalbos instituto prof. J.Balčikoniui, Technikos mokslų instituto - prof. dr. J.Indriūnui.

Gyvavęs beveik 30 metų (1922-1950) Kauno universitetas (iki 1930 m. vadintas Lietuvos universitetu, 1930-1940 ir 1941-1946 - Vytauto Didžiojo universitetu) 1950 m. rudenį buvo reorganizuotas į du taikomojo pobūdžio institutus: Politechnikos ir Medicinos.

Šis universitetas paliko gilius pėdsakus visose Lietuvos gyvenimo srityse. Tik sustiprėjęs VDU tapo beveik visų Lietuvos aukštųjų mokyklų gimdytoju ir globėju, be jo pagalbos nebūtų taip sėkmingai atgimęs Vilniaus universitetas. Jo mokslininkų pastangų dėka buvo įgyvendinta sena (dar daktaro Jono Basanavičiaus kartos) lietuvių mokslinės inteligentijos svajonė - turėti tautinę Mokslų akademiją. Reorganizavus Kauno universitetą, naujųjų institutų auklėtiniai - inžinieriai ir medikai - užėmė pagrindines vadovaujančias vietas okupuotos Lietuvos pramonės įmonėse bei sveikatos apsaugos įstaigose, tapdami lietuvybės gynėjais. Sulaukę palankesnių sąlygų, Lietuvos inteligentai, kurių beveik visų šaknys glūdi Vytauto Didžiojo universitete, vedė tautą į nepriklausomybės atstatymą. Pagaliau po karo emigravę VDU profesoriai ir dėstytojai sudarė tą tvirtą atramą, į kurią tauta rėmėsi sunkiuose tremties keliuose ir kurios veikla gaivino likusius okupuotoje Lietuvoje.

---

[35] Martynaitis M., Op.cit., p. 82.

Algirdas TUPČIAUSKAS
(Vilnius)

Vytauto Didžiojo universiteto profesūros pasitraukimas į Vakarų Europą 1944 metų vasarą

Karti ankstesnių okupacijų patirtis daugeliui VDU dėstytojų 1944 m. vasarą padiktavo vienintelį sprendimą - palikti tėvynę. Neturėdami daug laiko apsispręsti, metę įprastą gyvenimo ritmą, pažįstamas bibliotekas ir laboratorijas, jie dulkėtais karo keliais patraukė į Vakarus. Toli gražu ne visi lengvai rado sau vietą svetimuose kraštuose, tačiau darbas Vakarų Eurpos šalių universitetuose daugeliui suteikė pasitikėjimo savo sugebėjimais. Tuo pačiu jų Alma Mater mokslo lygis susilaukė tarptautinio pripažinimo.

Dar visai neseniai, išbraukus iš atminties pasitraukusių vardus, buvo teigiama, kad Lietuvoje po karo liko apie 80 % Lietuvos mokslininkų.[1] Tiesos atstatymas reikalauja įvardyti visus VDU mokslininkus, kurie iki 1944 m. vasaros buvo Lietuvoje, o vėliau karo audrų buvo išblaškyti po Vakarų Europą.

Remiantis prieinamais šaltiniais, buvo sudaryta Lietuvos mokslininkų,dirbusių VDU 1922-1944 metais, metrika.[2] Joje didžiausią dalį sudaro VDU profesoriai, docentai ir asistentai. Skelbiamas vardinis pasitraukusių VDU mokslininkių, dirbusių įvairiuose fakultetuose, sąrašas.

I. Fakultetų mokslinio personalo sunykimas

1. TEOLOGIJOS-FILOSOFIJOS FAKULTETAS

Šis fakultetas gyvavo iki 1940 m. liepos mėnesio, o vėliau, 1941 m. rugsėjo mėnesį, atnaujino savo veiklą, jau reorganizuotas į du - Teologijos ir Filosofijos fakultetus. Į čia pateiktą sąrašą įtraukti visi mokslininkai, dirbę minėtuose fakultetuose iki uždarymo ir po reorganizacijos. Iš Lietuvos pasitraukė:

profesoriai - Juozas Ambrazevičius-Brazaitis, dr. Pranciškus Būčys, dr. Juozas Eretas, dr. Antanas Gylys, dr. Zenonas Ivinskis, dr. Antanas Maceina, dr. Petras Maliauskis, dr. Pranciškus Penkauskas, dr. Pranas Raulinaitis, dr. Mykolas Ražaitis, Juozas Skvireckas, Kazimieras Šaulys;

docentai ir adjunktai - dr. Edmundas Baldauffas, dr. Vincentas Brizgys, dr. Jonas Grinius, Stasys Yla, dr. Petras Jonikas, dr. Vladas Juodeika, dr. Aleksandras Levanas, dr. Leonas Lukošiūnas, Ignas Malinauskas-Malėnas, Juozas Meškauskas, dr. Vincentas Padalskis, Simas Sužiedėlis, Ladas Tulaba;

asistentai ir dėstytojai - Vytautas Balčiūnas, Vladas Budreckas, Julius Butėnas, Leonardas Dambrauskas-Dambriūnas, Juozas Girnius, Jonas Gutauskas, dr. Pranas Manelis, dr. Vytautas Mankeliūnas, dr. Antanas Šerkšnas,

[1] Matulis J., Petrauskas B. Mokslas Tarybų Lietuvoje. V., 1970. - P.32.

[2] Tupčiauskas A. Lietuvos mokslininkų sąvadas (1922-1944). (Rankraštis)

Antanas Šidlauskas, dr. Juozas Venckus, dr. Marija Žilinskienė.

1922-1944 m. fakultete dėstė 67 asmenys. Tarp jų 27 turėjo mokslinį profesoriaus vardą, 21 - docento ar adjunkto, 19 dirbo dėstytojo ar asistento pareigose, 40 - buvo suteiktas mokslų daktaro laipsnis. 1944 m. vasarą iš minėto būrio buvusių gyvų ir laisvų 57 mokslininkų tremtinio kelią savanoriškai pasirinko 37, t.y. 65 %. Dar du -prof. dr. Pranas Dovydaitis ir doc. dr. Leonas Bistras - jau 1941 m. buvo ištremti į Sibirą. Pokario metais 4 Lietuvoje likę fakulteto mokslininkai - prof. dr. Pranas Kuraitis, prof. dr. Mečislovas Reinys, doc. dr. Jonas Pankauskas ir dėst. Juozas Keliuotis - patyrė karčią Sibiro tremtinio dalią. Prof. dr. Pr.Dovydaitis (1942) ir prof. dr. M.Reinys (1953) mirė Sibiro tremtyje. Tokiu būdu karo ir pokario audros išplėšė iš gimtosios žemės 43 fakulteto mokslininkus, t.y. 73 %. Tarp likusių Lietuvoje buvo profesoriai - dr. Aleksandras Grigaitis, dr. Juozas Grigaitis, dr. Stasys Gruodis, Kazimieras Paltarokas, dr. Pranas Venckus, docentai - dr. Ignas Česaitis, Stanislovas Jokubauskas, Morkus Morkelis, Melchioras Račkauskas. Nė vienam iš jų nebuvo nostrifikuotas daktaro mokslinis laipsnis, ir tik vienas doc. M.Račkauskas po karo galėjo tęsti darbą Kauno ir Vilniaus universitetuose.

Į Vakarus pasitraukusius VDU profesorius ir dėstytojus užgriuvo sunkūs gyvenimo svetimame krašte rūpesčiai. Vyresnieji, panaudodami savo patirtį ir kalbų mokėjimą, stengėsi padėti tautiečiams sutvarkyti gana sudėtingą tremties gyvenimą, palengvinti jų dvasinę būseną. Jaunesnieji, kiek įmanydami, bandė pagilinti studijas gerokai ištuštėjusiuose pokario Europos universitetuose.

Asistentas Vytautas Balčiūnas, pasitraukęs į Italiją, nuo 1945 m. buvo Šv.Kazimiero lietuvių kolegijos Romoje dvasios tėvas ir 1952 m. Šv.Gregoriaus universitete apgynė disertaciją "Krikščioniškosios tobulybės visuotinis pašaukimas".

Asistentas Juozas Girnius 1951 m. Monrealio universitete apgynė mokslų daktaro disertaciją "K.Jasperso egzistencialistinė metafizika", tapo vienu pagrindinių "Lietuvių Enciklopedijos" redaktorių, vėliau redagavo kultūros žurnalą "Aidai".

Asistentas Jonas Gutauskas gilino pedagogikos studijas Kvebeko universitete Kanadoje, kur 1953 m. apgynė disertaciją "Vaiko Dievas ir religija".

Asistentas dr. Pranas Manelis 1945-1950 m. buvo lietuvių klierikų rektoriumi Eištato (Eichstatt) kunigų seminarijoje Bavarijoje.

Docentas Ladas Tulaba, pasitraukęs į Vakarus, rūpinosi Šv.Kazimiero lietuvių kolegijos Romoje steigimu. Vėliau buvo jos rektoriumi ir 1949 m. apgynė daktaro disertaciją "De Fratribus Domini".

Profesorius Zenonas Ivinskis, profesorius Pranas Raulinaitis ir doc. Petras Jonikas 1946-1949 m. profesoriavo Hamburge Pabaltijo tautų - latvių, lietuvių ir estų - įsteigtame Baltijos universitete.

Ekonomistas dr. Vladas Juodeika, vienas pirmųjų persikėlęs į JAV, 1946 m. pradėjo dėstyti politinius mokslus Šv.Benedikto kolegijoje Kansaso valstijoje.

Pedagogas dr. Antanas Šerkšnas, daktaro disertaciją spėjęs apginti dar karo metu VDU, tuoj po karo mokytojavo Austrijoje ir Vokietijoje susikūrusiose lietuvių tremtinių gimnazijose. 1948 m. emigravęs į JAV, dėstė pedagogiką ir filosofiją Hartfordo universitete.

2. HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS

Šis fakultetas 1940 m. pradžioje tapo Vilniaus universiteto fakultetu. Į Vilnių persikėlė ir didžioji mokslo personalo dalis. Nors ir persikėlę dirbti į Vilnių, fakulteto profesoriai nenutraukė ryšių su Kaune likusiais kolegomis, ir būtų teisinga beveik dvidešimties metų jų darbą priskirti VDU. Taigi iš šio fakulteto į Vakarus pasitraukė:

profesoriai - dr. Konstantinas Avižonis, dr. Jonas Balys, dr. Jurgis Baltrušaitis, Mykolas Biržiška, Vaclovas Biržiška, Vincas Krėvė-Mickevičius, dr. Ivanas Lappo, dr. Vincas Maciūnas, dr. Jonas Puzinas, dr. Antanas Salys, dr. Pranas Skardžius, Vladimiras Šilkarskis;

docentai - dr. Juozas Jakštas, dr. Jonas Matusas, dr. Antanas Rukša, Antanas Smeto-

na, dr. Adolfas Šapoka, Jonas Štrauchas, dr. Antanas Vasiliauskas (Vasys);

asistentai ir dėstytojai - dr. Kazys Alminauskis (Alminas), Pranas Čepėnas, Kazimieras Kepalas, Ona Pakštienė, Vilius Peteraitis, Vincas Trumpa.

Humanitarinių mokslų fakultete dirbo 88 profesoriai ir dėstytojai. Tarp jų - didelis būrys kitataučių, net 29. Čia įvairiu metu dėstė 8 tautybių atstovai: 5 prancūzai, 5 rusai, 4 švedai, 4 šveicarai, 4 vokiečiai, 3 anglai, 2 italai, 2 žydai. Iš jų 1940 m. politinius pasikeitimus Lietuvoje "savo kailiu" pajuto 1 prancūzas (dėst. G.Matorė), 3 rusai (I.Lappo, L.Karsavinas, V.Sezemanas), 2 žydai (V.Lazersonas, N.Šapira).

1940-1941 m. buvo deportuoti ir žuvo tremtyje bei kalėjimuose: prof. dr. Izidorius Tamošaitis, prof. Augustinas Voldemaras, asistentas Kazys Dausa. Vokiečių okupacijos metais žuvo žydai - prof. Nachmanas Šapira ir doc. dr. Vladas Lazersonas, o prof. dr. Balys Sruoga buvo išvežtas į koncentracijos stovyklą Vokietijoje, dėst. Petras Klimas buvo represuotas.

Iki 1944 m. vasaros gyvi ir laisvi buvo likę 46 fakulteto profesoriai ir dėstytojai. Iš jų 25 pasirinko tremties kelią į Vakarus. Tarp jų - 12 profesorių, 7 docentai, 6 asistentai. Po karo iš Lietuvos buvo ištremti prof. Levas Karsavinas, prof. Vasylius Sezemanas ir pakartotinai dėst. Petras Klimas (dabar jau į Sibirą). Tad iš prieškarinio gausaus būrio dėstytojų Lietuvoje liko 21 (įskaitant grįžusį prof. B.Sruogą). Tarp likusių buvo 5 profesoriai, 5 docentai, 11 asistentų. Beveik visi tęsė mokslinį ir pedagoginį darbą pokario Lietuvos aukštosiose mokyklose.

Pasitraukusiems VDU mokslininkams apčiuopiamą paramą suteikė jų kolegos, anksčiau dirbę Kaune. Ypač reikšmingos pagalbos susilaukta iš prancūzų Raimondo Schmittleno ir Georgo Matorės, vokiečio Ernesto Freankelio, pasitraukusio į JAV, šveicaro Alfredo Senno.

Dauguma buvusių Humanitarinių mokslų fakulteto dėstytojų vadovavo lietuviškosioms perkeltųjų asmenų stovykloms, mokytojavo susiorganizavusiose gimnazijose, leido laikraščius, kūrė lietuviškas kultūrines ir politines organizacijas. Kiti, kiek buvo įmanoma, dirbo mokslo institucijose.

Didžiausias būrys pasitraukusių iš Humanitarinių mokslų fakulteto profesorių ir dėstytojų susibūrė Pabaltijo universitete Hamburge. Čia toliau tęsė darbą prof. dr. Konstantinas Avižonis, prof. dr. Jonas Balys, prof. Mykolas Biržiška, prof. Vaclovas Biržiška, asist. Pranas Čepėnas, prof. Ernestas Fraenkelis, prof. dr. Vincas Maciūnas, prof. dr. Jonas Puzinas, doc. dr. Antanas Rukša, doc. Jonas Štrauchas, doc. dr. Antanas Vasiliauskas (Vasys).

Prof. Vincas Krėvė-Mickevičius per Austriją persikėlė į JAV, kur tapo slavų kalbos profesoriumi Pensilvanijos universitete Filadelfijoje. Vėliau čia dirbo kalbininkai Pranas Skardžius ir Antanas Salys. Abu jie prieš tai dirbo Tiubingeno universitete Pietų Vokietijoje. Čia juos globojo prancūzas R.Schmittlenas, anksčiau kartu dirbęs Kaune, o į Pensilvanijos universitetą pakvietė šveicaras A.Sennas, po 1940 m. įvykių iš Kauno persikėlęs į JAV.

Prof. Vladimiras Šilkarskis nuo 1946 m. profesoriavo Bonnos universitete, o asist. Kazys Alminauskis, prieš išvykdamas į JAV, 1945-1946 m. dėstė tarptautiniame pabėgėlių universitete Miunchene.

3. TEISIŲ FAKULTETAS

Šis fakultetas, kaip ir Humanitarinių mokslų fakultetas, 1940 m. buvo perkeltas į Vilnių. Tačiau ankstesnė, beveik du dešimtmečius trukusi veikla VDU sudėtyje, leidžia į jo profesorius ir dėstytojus žvelgti per VDU istorinio vyksmo prizmę. Čia neminimi asmenys, kurie pradėjo dirbti Vilniaus universitete, Teisių fakultetui persikėlus į Vilnių. Tarp pasitraukusių iš Lietuvos buvo šie VDU profesoriai ir dėstytojai:

profesoriai - dr. Domas Krivickas, Vladas Stanka (Stankevičius), Antanas Tumėnas;

docentai - Česlovas Butkys, dr. Vytautas Čepas, Gustavas Feterauskas, dr. Pranas Padalis (Padalskis), Juozas Pažemėnas, Stasys Žymantas (Žakevičius), Karolis Žalkauskas;

asistentai - dr. Bronis Kaslas (Kazlauskas), Feliksas Mackus, dr. Petras Mačiulis, Alek-

sandras Plateris, Konstantinas Račkauskas, Julius Smetona.

Teisių fakultete, iki jį perkeliant į Vilnių, dirbo 49 profesoriai ir dėstytojai. Kaune veikusiame fakultete dirbo 8 kitataučiai. 1940 m. NKVD buvo nukankintas doc. dr. Antanas Tamošaitis. Tais pačiais metais buvo represuotas doc. dr. Domas Cesevičius. Vokiečių okupacijos metais koncentracijos stovykloje žuvo prof. Simonas Bieliackinas, o prof. Vladas Jurgutis ir doc. Jonas Aleksa konclageryje išbuvo iki karo pabaigos.

1944 m. vasarą Lietuvoje buvo likę 31 VDU Teisės fakulteto dėstytojas. Tremtį į Vakarus pasirinko 16. Po karo iš vokiškųjų koncentracijos stovyklų grįžo prof. Vladas Jurgutis ir doc. Jonas Aleksa, tačiau į sovietiškuosius Sibiro lagerius buvo ištremti doc. Jonas Aleksa (pakartotinai), doc. Vytautas Jurgutis, doc. Algirdas Jurskis, prof. Tadas Petkevičius ir asist. Tadas Zaleskis. Taigi Lietuvoje liko 13 fakulteto profesorių ir dėstytojų, t.y. 42 %.

Kaip ir kitų fakultetų mokslininkai, didžiausia dalis pasitraukusiųjų iš Teisių fakulteto tęsė darbą Hamburge įsikūrusiame Pabaltijo universitete. Čia paskaitas skaitė doc. Česlovas Butkys, doc. Vytautas Čepas, prof. Vladas Stanka, doc. Stasys Žymantas. Du asistentai - Bronis Kaslas (Kazlauskas) ir Konstantinas Račkauskas - tęsė mokslinį darbą Prancūzijoje. Bronis Kaslas buvo Strasburgo universiteto lektoriumi, o Konstantinas Račkauskas 1946 m. Paryžiaus tarptautinių santykių tyrimo institute apgynė mokslų daktaro disertaciją "SSSR ir Lietuva: jų santykių teisiniai ir politiniai aspektai". Vėliau abu dirbo JAV universitetuose. JAV vėliau tęsė studijas ir asist. Aleksandras Plateris. Čia jis paruošė daktaro disertaciją, dirbdamas Čikagos universitete.

4. MATEMATIKOS-GAMTOS FAKULTETAS

1941 m. sausio mėnesį beveik visas Matematikos-gamtos fakultetas buvo perkeltas į Vilnių. Kaune likusiame Technologijos fakultete toliau dirbo dalis fizikos ir matematikos katedrų profesorių ir dėstytojų. Kaune susiformavo ypatinga gamtos mokslų atstovų karta, aukštai vertinusi humanitarines sampratas. Šio fakulteto profesūros veiklos pėdsakai buvo ypač ženklūs; formuojant pokario Lietuvos mokslinius tyrimus bei moralinį klimatą ir universitetuose, ir Mokslų Akademijos institutuose. Todėl suprantama, kad jų apsisprendimą pasitraukti 1944 metų vasarą lėmė tie patys motyvai. Iš šio fakulteto į savanorišką tremtį išvyko:

profesoriai - Viktoras Biržiška, dr. Bernardas Kodatis, Ignas Končius, dr. Kazys Pakštas, dr. Alfonsas Zubrys;

docentai - Teodoras Daukantas, Jurgis Elisonas, dr. Česlovas Pakuckas, dr. Ottonas Stanaitis, Antanas Garmus;

asistentai - Juozas Andriušis, Mykolas Blūdžius, Felicija Dičiūtė-Čižienė, Margeris Jesaitis, Česlovas Masaitis, Zigmas Novickis, Alfonsas Palionis, Bronius Prapuolenis, Ignas Saldukas, Julijonas Špakevičius, dr. Vladas Viliamas, Romualdas Zalubas.

Fakultete per visą jo gyvavimo laiką dirbo 66 asmenys, o 1944 m. vasarą gyvi buvo 52. Pirmosios sovietinės okupacijos metu buvo suimti 3 dėstytojai - doc. Teodoras Daukantas, doc. Jurgis Elisonas ir prof. Ignas Končius. Prof. I.Končiui teko pergyventi žinomas Červenės žudynes, tačiau jis išliko gyvas. Vokiečių okupacijos metais koncentracijos stovyklose žuvo matematikas asist. Ruvimas Lakovskis ir chemikas doc. Neachas Šapira. Artėjant antrajai sovietinei okupacijai, iš Lietuvos pasitraukė 22 mokslininkai. Po karo fizikas prof. dr. Antanas Žvironas buvo ištremtas į Sibirą. Tad Lietuvoje liko 29 Matematikos-gamtos fakulteto dėstytojai. Tai sudarė 55 % 1944 m. vasarą buvusių gyvų. Šiame gana gausiame būryje buvo prof. dr. Povilas Brazdžiūnas, prof. dr. Kazys Bieliukas, prof. dr. Jonas Dagys, prof. dr. Juozas Dalinkevičius, prof. dr. Kazys Daukšas, prof. dr. Kazys Grybauskas, prof. Tadas Ivanauskas, prof. dr. Steponas Jankauskas, prof. dr. Adolfas Jucys, prof. dr. Petras Katilius, prof. Mykolas Kaveckis, prof. dr. Juozas Matulis, prof. dr. Antanas Minkevičius, doc. dr. Marija Natkevičaitė-Ivanauskienė, prof. dr. Antanas Puodžiukynas, prof. Antanas Purėnas, prof. dr. Paulius Slavėnas, prof. Kazys Sleževičius, prof. dr. Povilas Snars-

kis, prof. dr. Pranciškus Šivickis, prof. Zigmas Žemaitis. Toks gausus būrys lėmė gana greitą gamtos mokslų pažangą Lietuvoje. Tiesa, Povilui Brazdžiūnui, Kaziui Daukšui, Steponui Jankauskui, Adolfui Juciui, Petrui Katiliui, Antanui Minkevičiui, Marijai Natkevičaitei-Ivanauskienei, Antanui Puodžiukynui nebuvo pripažinti moksliniai mokslų daktaro laipsniai, tačiau daugumai buvo palikti moksliniai profesoriaus ar docento vardai ir leista dirbti aukštosiose mokyklose.

Pasitraukusieji iš Lietuvos taip pat pritaikė savo profesines žinias Vokietijos universitetuose arba tęsė tyrimus, ruošdami mokslų daktaro disertacijas. Chemikas asist. Margeris Jesaitis specializavosi Tiubingeno universitete ir Kaizerio Vilhelmo biochemijos institute. 1947 m. apgynė daktaro disertaciją. Astronomas asist. Česlovas Masaitis vadovavo lietuvių švietimui Vokietijoje, o persikėlęs į JAV 1956 m. apgynė mokslų daktaro disertaciją ir toliau dirbo Balistikos tyrimo laboratorijoje. Matematikas asist. Romualdas Zalubas po karo dėstė lietuvių organizuotuose Kempteno aukštuosiuose kursuose, o 1956 m. JAV įgijo daktaro laipsnį iš astrofizikos.

Fizikas Juozas Andriušis, matematikas prof. Viktoras Biržiška, geografas dr. Vladas Viliamas ir geofizikas Ignas Saldukas, kaip ir daugelis iš Lietuvos pasitraukusių profesorių, 1946-1949 metais dėstė Hamburge veikusiame Pabaltijo universitete.

Geografas prof. Kazys Pakštas, pasitraukęs į JAV, dėstė Karletono kolegijoje, vėliau dirbo Pitsburgo universitete.

Kitas geografas - dr. Česlovas Pakuckas iš Vokietijos grįžo į savo gimtinę Lenkiją ir vėliau dirbo Vroclavo universitete.

5. TECHNOLOGIJOS FAKULTETAS

Šis fakultetas buvo įsteigtas 1940 m. pavasarį, perorganizavus aštuoniolika metų veikusį Technikos fakultetą, kuriame studentų per penkiolika metų padaugėjo nuo 240 (1925/26 m.) iki 710 (1939/40m.), t.y. 2,96 karto. Tuo metu kiti fakultetai per tą patį laikotarpį padidėjo mažiau: Matematikos-gamtos fakultetas - 1,65 karto, Medicinos fakultetas - 1,36 karto, Humanitarinių mokslų fakultetas - 1,23 karto. Kituose fakultetuose studentų kiekis kiek sumažėjo.

Viena iš reorganizacijos priežasčių buvo Tyrimų laboratorijos [3], priklausiusios Krašto apsaugos ministerijos ginklavimosi valdybai, perdavimas VDU žinion. Tai buvo pati pagrindinė ir vertingiausia įstaiga, tapusi steigiamo Technologijos fakulteto baze. Tyrimų laboratorijos steigimo iniciatoriumi buvo pulkininkas dr. Juozas Vėbra, vėliau dėstęs Technologijos fakultete.

Tad Technologijos fakultetas VDU sudėtyje veikė 1940-1944 metais ir jame dirbo 85 profesoriai, docentai ir dėstytojai (turint galvoje ir šiame fakultete veikusias matematikos ir fizikos katedras). Per abi okupacijas dėstytojų kolektyvas nedaug pakito - mirė tik prof. Platonas Jankauskas ir doc. Antanas Krikščiūnas. Be to, dar du - doc. Antanas Gustaitis ir doc. dr. Pranas Lesauskis - tapo bolševikų teroro aukomis. Abu buvo nukankinti kalėjime. Matyt, šiuo atveju lemiamą vaidmenį suvaidino tai, kad jie abu buvo kariškiai: A.Gustaitis - aviacijos generolas, o Pr. Lesauskis - artilerijos pulkininkas, sprogmenų specialistas. Nuo vokiečių nukentėjo doc. dr. Adolfas Damušis ir doc. dr. Juozas Vėbra, kurie buvo uždaryti į koncentracijos stovyklas. Taigi Lietuvoje 1944 m. vasarą buvo likę 79 Technologijos fakulteto narių. Į Vakarus pasitraukė:

profesoriai - dr. Vladas Jakovickas, dr. Pranas Jucaitis;

docentai - dr. Mikolojus Baublys, Vaclovas Birutis, Pranas Drąsutis, dr. Jurgis Jankauskas, dr. Viktoras Jasaitis, Alfonsas Jurskis, Aleksandras Mačiūnas, Jonas Matyckas, Jurgis Mikaila, Jonas Mikalauskas, Vytautas Petraitis, Aleksandras Putrimas, dr. Mečislovas Spiridavičius, Česlovas Staniulis, Aleksandras Vaitekūnas, Jonas Valukonis;

asistentai - Edmundas Binkis, Kazys Gasparėnas, Antanas Juozapavičius, Leonas Kačinskas, Vladas Literskis, Algirdas Nasvytis, Alfonsas Rimas, Pranas Rimša, Kostas Rindze-

---

[3] Binkis E. Tyrimų laboratorija. Lietuvių enciklopedija. - Bostonas, 1964. - T.31 - P.220.

vičius, Alfonsas Semėnas, Jurgis Strazdas, Algirdas Šalkauskas, Jurgis Valiulis (Karolis Drunga). Beje, Jurgis Valiulis į Vakarus pasitraukė per sieną slaptai, jau pasibaigus karui.

Iš Technologijos fakulteto mokslinio personalo į Vakarus pasitraukė 31 žmogus. Į Sibiro lagerius buvo ištremtas tik vienas - astronomas doc. dr. Antanas Juška. Lietuvoje po karo liko 58 % buvusių Technologijos fakulteto dėstytojų. Tarp jų profesoriai - dr. Kazys Baršauskas, dr. Jonas Indriūnas, Vytautas Mošinskis, docentai - Vincas Babilius, dr. Jonas Janickis, Leonas Kaulakis, Leopoldas Kumpikas, Vincas Taujenis. Nors tai palyginti negausus aukščiausios kvalifikacijos specialistų būrys, tačiau doc. J.Janickiui mokslinis daktaro laipsnis po karo nebuvo pripažintas, ir jis iš naujo gynė mokslų daktaro disertaciją.

Didžiausias būrys šio fakulteto mokslininkų tęsė mokslinę-pedagoginę veiklą Pabaltijo universitete Hamburge. Čia dirbo chemikas prof. dr. Pranas Jucaitis, matematikai asistentai Leonas Kačinskas ir Kostas Rindzevičius, inžinierius adjunktas Jonas Matyckas.

Asist. Antanas Juozapavičius 1945-47 m. gilino studijas Karlsruhės aukštojoje technikos mokykloje ir apgynė disertaciją apie greičių ir spaudimų pasiskirstymą ant tinklinių profilių. Vėliau dirbo Kanadoje.

Asist. Vladas Literskis, Kaune dėstęs techniškąją mikrobiologiją, 1948 m. Miunsterio universitete gavo gamtos daktaro laipsnį už disertaciją apie citrininę fermentaciją. Vėliau tęsė tyrimus Ilinojaus universitete Čikagoje.

Asist. Algirdas Nasvytis po karo gilino žinias Berlyno aukštojoje technikos mokykloje ir Hanoverio technikos mokykloje, 1949 m. apgynė daktaro disertaciją "Kombinatorikos dėsniai technikoje", susilaukusią plataus atgarsio Europos techniškoje spaudoje. Vėliau, dirbdamas JAV, sukūrė ir užpatentavo patobulintus skaičiavimo metodus alkūninių velenų sukimosi vibracijų duslintuvams.

Doc. dr. Adolfas Damušis, išlaisvintas iš vokiečių koncentracijos stovyklos, dirbo Kempteno lietuvių gimnazijos direktoriumi. Atvykęs į JAV 1947 m. dirbo dažų pramonėje kaip tyrinėtojas. Jis užregistravo per 30 išradimų JAV, Kanadoje, Anglijoje ir Prancūzijoje.

Prof. dr. Vladas Jakovickas dėstė JAV kariuomenės kursuose Oberammergau Bavarijoje, kur netikėtai 1949 m. mirė ir ten palaidotas.

Doc. dr. Viktoras Jasaitis mokytojavo Hanau lietuvių gimnazijoje, o nuo 1951 m. dirbo JAV kaip sprogstamųjų medžiagų chemikas.

Doc. Alfonsas Jurskis aktyviai dalyvavo kultūrinėje veikloje, kartu vadovaudamas Augsburgo aukštesniajai technikos mokyklai, taip pat dėstė radiotechniką aukštesniojoje technikos mokykloje Nurtingene. Vėliau, nuo 1949 m., dėstė Temple universitete JAV.

Asist. Alfonsas Semėnas 1947 m. pasitraukė į Angliją, kur dirbo McKinley laboratorijoje Londone. Vėliau, nuo 1948 m., dirbo Čikagos Telequip laboratorijoje inžinieriumi.

Doc. Aleksandras Vaitekūnas, atvykęs į JAV, iš pradžių dirbo Seton Hall universitete, vėliau, dirbdamas Fordhamo universitete, apgynė daktaro disertaciją. Kaip chemikas jis pagarsėjo, tirdamas tiofeno halogenidus ir acetileninius junginius. Yra užpatentavęs daug išradimų.

Doc. dr. Juozas Vėbra, 1949 m. atvykęs į JAV, pradėjo dirbti sprogmenų tyrinėtoju Winchester laboratorijoje, vėliau - New Haven tyrimų centre. Yra užpatentavęs naujų organinių junginių.

6. STATYBOS FAKULTETAS

Šis fakultetas įsteigtas 1940 m. pavasarį, atlikus Technikos fakulteto perorganizavimą. Technikos fakulteto skilimą lėmė išaugęs statybininkų, architektų, hidrotechnikų, geodezininkų poreikis Lietuvos ūkiui. Statybos fakultete po reorganizacijos dirbo daugiau prityrusių profesorių negu Technologijos fakultete, buvo mažiau jaunų dėstytojų. Statybos fakulteto mokymo programa liko artimesnė buvusiajai Technikos fakultete, pagal ją buvo rengiami platesnio profilio inžinieriai. Technikos (vėliau Statybos) fakultete iki 1944 m. vasaros dirbo 79 profesoriai, docentai ir asistentai. Lietuvoje gyvi buvo likę 65. Šiame sąraše nėra doc. Juozo Jankevičiaus, kuris 1940 m. vasarą buvo suimtas ir žuvo Sibiro tremtyje. 1944 m. artėjant Raudonajai armijai, iš Lietuvos pasitraukė:

profesoriai - Jurgis Čiurlys, Stasys Dirmantas, dr. Juozas Gabrys, Julius Gravrogkas, dr. Steponas Kairys, dr. Steponas Kolupaila, dr. Jonas Kuodis, Jonas Šimoliūnas;

docentai - Juozas Daniliauskas (Danys), Adolfas Glodenis, Jonas Kova-Kovalskis, Kazys Krikščiukaitis, dr. Stasys Kudokas;

asistentai - Zenonas Bačelis, Valerijonas Balčiūnas, Rostislavas Baublys, Jurgis Gimbutas, Vytautas Izbickas, Jonas Jasiukaitis, Vytautas Landsbergis, Izidorius Mališka, Eugenijus Manomaitis, Stasys Maziliauskas, Algirdas Mošinskis, Jurgis Okunis, Antanas Pacevičius, Kazys Rimkus, Vladas Švipas, Vladas Tamošiūnas, Jonas Vasys.

Iš Lietuvos pasitraukė 30 fakulteto profesorių, docentų ir asistentų. Be to, po karo į Sibiro tremtį buvo išvežti doc. Antanas Gravrogkas ir doc. Steponas Stulginskis. Po šių netekčių Lietuvoje liko 51 % fakulteto buvusio mokslinio personalo. Tarp jų profesoriai - Pranas Jodelė, dr. Kazimieras Vasiliauskas, docentai - Antanas Bistrickas, Jonas Čeičys, Jonas Deksnys, Klemensas Kiaušinis, Jonas Kiškinas, Pranas Morkūnas, Jonas Mašiotas, Justinas Mikuckas, Medardas Ratautas, Jurgis Vidmantas.

Profesoriai J.Čiurlys, J.Gravrogkas ir J.Šimoliūnas kartu su kitais buvusiais VDU fakultetų profesoriais sėkmingai dirbo Pabaltijo universitete. Prof. J.Gravrogkas, būdamas Vokietijoje, sukūrė, o vėliau JAV užpatentavo aparatą laivų siūbavimams tirti.

Doc. J.Daniliauskas (Danys) po karo gilino žinias Miuncheno aukštojoje technikos mokykloje. Atvykęs į Kanadą, vadovavo švyturių projektavimui ir statybai šiauriniuose rajonuose, buvo valstybės ekspertas arktinės inžinerijos klausimais.

Asist. J.Gimbutas, būdamas Vokietijoje, dėstė UNRRA universitete Miunchene, o 1948 m. Štutgarto aukštojoje technikos mokykloje gavo daktaro laipsnį už disertaciją apie senąją lietuvių statybą. Atvykęs į JAV, projektavo specialios paskirties hidrotechninius požeminius įrenginius.

Asist. V.Izbickas, pradėjęs savo, kaip išeivio, veiklą Vokietijoje ir Anglijoje (1945-1951), atvykęs į JAV, pasižymėjo kaip stambių hidroįrenginių projektų autorius. Tapęs JAV vyriausybės konsultantu hidroenergijos panaudojimo užsienyje klausimais, vadovavo tokių galingų šiluminių elektrinių, kaip antai: White Bluff (1600 MW) Arkanzase, Independece (1600 MW) Arkanzase, Shučakh (320 MW) Kuveite, Jeddah (1000 MW) Saudo Arabijoje, projektavimui ir statybai.

Prof. dr. St. Kolupaila, pasitraukęs į Vakarus, dėstė UNRRA universitete Miunchene ir Aukštesniuosiuose technikos kursuose Kempteno lietuvių stovykloje. Nuo 1948 m. - Notre Dame universiteto profesorius JAV. 1961 m. paskelbė stambų (975 puslapių) veikalą "Hidrometrijos biografija" (anglų kalba).

Asist. S.Maziliauskas gilino žinias Štutgarto universitete, ten parengė disertaciją, toliau tęsė tyrimus Tufts universitete JAV, po to vadovavo kelioms pramonės įmonėms.

7. MEDICINOS FAKULTETAS

Atkūrus lietuviškąjį Vilniaus universitetą, VDU Medicinos fakulteto dalis į jį buvo perkelta 1942 metų rudenį. Kartu į Vilnių persikėlė ir dalis VDU medicinos profesorių, docentų ir dėstytojų. Todėl dėstytojai, dirbę iki 1942 m. rudens Kaune, vadinami VDU nariais. Čia neminimi veterinarijos skyriaus, veikusio Medicinos fakultete iki 1936 m., personalas bei gydomųjų klinikų gydytojai, kurie vadovaudavo studentų praktikai. Užfiksuota, kad Medicinos fakultete iki 1944 m. vasaros dirbę 88 profesoriai, docentai ir asistentai, iš kurių 71 buvo darbingi ir galėjo toliau tęsti darbą. Iš šio būrio į Vakarus pasitraukė:

profesoriai - Juozas Bagdonas, dr. Kazimieras Buinevičius, dr. Pranas Gudavičius, dr. Aleksandras Hagentornas, dr. Vincas Kanauka, dr. Petras Kazlauskas, dr. Juozas Meškauskas, dr. Kazys Oželis, dr. Povilas Stančius, dr. Vanda Tumėnienė-Mingailaitė, dr. Juozas Zubkus, dr. Jurgis Žilinskas;

docentai - dr. Vytautas Damijonaitis, dr. Jonas Elvikis, dr. Kazimieras Pautienius, dr. Antanas Starkus, Jonas Šliūpas;

asistentai - Vytautas Avižonis, Antanas Barkauskas, Vytautas Bendoravičius, Francas Bintakys, dr. Aldona Birutavičienė-Černeckaitė, Henrikas Brazaitis, Juzė Čeponienė-Bubinaitė, dr. Alfonsas Čeičys, Vaclovas Labokas, Algirdas Maciūnas, Juozas Mačys, Romualdas Masalskis, Jonas Mikužis, Aloyzas Petrikas, dr. Oskaras Pūdymaitis, Kazys Rimkus, Vincas Tercijonas, Kazys Trumpis, Vaclovas Tumasonis, dr. Mykolas Vaitėnas, Kazimieras Valteris.

Iš Lietuvos pasitraukė 38 Medicinos fakulteto mokslinio personalo nariai. Tarp jų buvo ir doc. dr. A.Starkus, išvežtas vokiečių okupacijos metu į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Be to, 1945 m. pabaigoje Lietuvoje mirė prof. dr. Viktoras Vaičiūnas, o docentai Kazys Juozapavičius ir Artūras Jurgutis buvo išvežti į Sibirą. Taigi Lietuvoje liko tik 42 % buvusio fakulteto personalo. Tarp jų: profesoriai - dr. Antanas Jurgelionis, dr. Jurgis Karuža, dr. Juozas Kupčinskas, dr. Vladas Lašas, Pranas Mažylis, dr. Benediktas Šiaulis; docentai - dr. Blažiejus Abraitis, dr. Vytautas Gridzijauskas, dr. Lazaris Gutmanas, dr. Jonas Kairiūkštis, dr. Vladas Kairiūkštis, dr. Janina Lašienė-Mackevičaitė, Juozas Nemeikša, Petras Raudonikis, dr. Bronius Sidaravičius, dr. Jonas Šopauskas; asistentai - dr. Antanas Gulbinas, dr. Bronius Minelga. Po karo Antanui Jurgelioniui, Vladui Kairiūkščiui, Janinai Lašienei, Antanui Gulbinui ir Broniui Minelgai mokslinis daktaro laipsnis nebuvo nostrifikuotas.

Buvę Medicinos fakulteto profesoriai: J.Elvikis, K.Oželis, P.Stančius, J.Zubkus ir asistentai: Fr.Bintakys, V.Labokas, K.Valteris pokario metais sėkmingai dirbo Pabaltijo universitete. Be to, Fr.Bintakys, V.Labokas ir K.Valteris Vokietijos universitetuose apgynė medicinos daktaro disertacijas.

Dauguma fakulteto profesorių ir docentų aktyviai reiškėsi kaip gydytojai pokario Vokietijos ir Austrijos karo pabėgėlių ligoninėse. Vėliau, pasitraukę į Ameriką, išlaikė kvalifikacinius specialybės egzaminus ir sėkmingai tęsė gydytojų praktikų darbą.

8. EVANGELIKŲ TEOLOGIJOS FAKULTETAS

Tai pats mažiausias fakultetas, kuris veikė tik vieną dešimtmetį ir ruošė dvasininkus evangelikų liuteronų bažnytinei bendruomenei. Studentų buvo nedaug, nes iš viso evangelikų Lietuvoje tebuvo apie 240000. Per visą laiką fakultete dirbo tik 9 mokslinio personalo nariai, tarp jų du užsieniečiai - čekai doc. dr. Jonas Beblavy ir doc. dr. Mykolas Lučanskis. 1944 m. vasarą į Vakarus pasitraukė visi 5 likę buvusio fakulteto nariai: profesoriai - dr. Vilius Gaigalaitis, Povilas Jakubėnas, dr. Konstantinas Kurnatauskas, docentai - Jonas Pauperas ir Povilas Titelbachas. Į Vokietiją pasitraukęs prof. Vilius Gaigalaitis 1945 m. pabaigoje žuvo nuo sovietų kareivių kulkų.

II. Mokslinės inteligentijos nuostoliai

1940-1944 metais VDU profesūra išgyveno dviejų didžiausių 20-ojo amžiaus ideologinių diktatūrų spaudimą. VDU profesorių, docentų ir asistentų reakcija atspindėjo lietuvių tautos priešiškumą šių ideologijų dvasiai, ir masinis mokslinės inteligentijos pasitraukimas į Vakarus 1944 m. vasarą buvo pasyvaus pasipriešinimo artėjančiai okupacijai išraiška.

Pirmą kartą, praėjus beveik pusei amžiaus nuo masinės VDU profesūros emigracijos, pateikiamas detalus kiekybinis ir kokybinis jos atspindys. Tai galima paaiškinti politiniais motyvais, nes anksčiau skelbti, kad pasitraukė apie 50 % VDU mokslinio personalo, buvo neįmanoma. 1 lentelėje pateikiami duomenys apie visų fakultetų pasitraukusius narius.

Didžiausia mokslinio personalo dalis pasitraukė iš Teologijos-filosofijos (65 %), Humanitarinių mokslų (54 %), Medicinos (53 %) fakultetų, mažiausia - iš Technologijos (39 %), Matematikos-gamtos (42 %) fakultetų.

Daugiausiai profesorių ir docentų pasitraukė iš Teologijos-filosofijos (60 %), Humanitarinių mokslų (57 %), Technologijos (53 %) fakultetų, mažiausiai - iš Matematikos-gamtos (27 %), Statybos (46 %), Teisių (48 %) fakultetų.

Kvalifikuočiausios mokslininkų dalies - mokslų daktarų - daugiausia prarado Statybos

(83 %), Humanitarinių mokslų (76 %), Technologijos (73 %)fakultetai, mažiausiai - Matematikos-gamtos (21 %), Medicinos (50 %), Teisių (56 %) fakultetai.

Negalima nepaminėti ir VDU mokslinio personalo narių, kurie nukentėjo per okupantų vykdytas represijas prieš visą lietuvių tautą. Duomenys apie fakultetų patirtus nuostolius pateikti 2 lentelėje.

Matome, kad per visas tris okupacijas nukentėjo 46 VDU mokslininkai. Turint galvoje ir šiuos nuostolius, Lietuvoje likusiųjų sumažėja iki 40 %.

Trečioji okupacijų padarytų nuostolio forma - anksčiau įgytų mokslinių laipsnių ir vardų nepripažinimas. Duomenys apie Lietuvoje likusius VDU mokslininkus ir jų mokslinių laipsnių nostrifikavimą (pripažinimą) pateikti 3 lentelėje.

Taigi net likusiems apie 40 % mokslinio personalo mokslinio vardo pripažinimas okupantų buvo ignoruojamas. Tačiau, nepaisant tokios diskriminacijos, Lietuvoje pasilikęs VDU fakultetų mokslinis personalas tapo tuo branduoliu, apie kurį sukosi aukštųjų mokyklų, akademinių institutų jaunoji mokslininkų karta. Tuo pačiu buvo puoselėjama ir ugdoma tautinė savimonė, atvedusi į šiandieninį tautos atgimimą ir nepriklausomos valstybės atkūrimą.

1 lentelė

Duomenys apie VDU fakultetų mokslinį personalą, pasitraukusį į Vakarus
(skliausteliuose nurodytas mokslų daktarų kiekis)

Fakultetai	Personalo kiekis 1922-1944 metais		Personalo kiekis 1944 m. vasarą		1944 m. vasarą iš Lietuvos pasitraukė	
	Bendras kiekis	Profesorių ir docentų	Bendras kiekis	Profesorių ir docentų	Bendras kiekis	Profesorių ir docentų
Teologijos-filosofijos	67(38)	48(30)	57(35)	42(28)	37(21)	25(16)
Humanitarinių mokslų	88(24)	49(21)	46(17)	28(16)	25(13)	16(12)
Teisių	49(14)	37(12)	31(9)	21(7)	16(5)	10(3)
Matematikos-gamtos	66(27)	44(25)	52(24)	36(22)	22(5)	10(4)
Technologijos	85(14)	42(14)	79(11)	38(11)	31(8)	20(8)
Statybos	79(6)	39(6)	65(6)	28(6)	30(5)	13(5)
Medicinos	88(45)	50(39)	71(35)	37(28)	38(18)	18(14)
Evangelikų teologijos	9(4)	5(2)	5(2)	5(2)	5(2)	5(2)
Iš viso:	531(172)	314(149)	406(139)	235(120)	204(77)	117(64)

2 lentelė

Duomenys apie VDU fakultetų patirtus nuostolius dėl okupantų represinių veiksmų
(skliausteliuose - mokslų daktarų kiekis)

Fakultetai	Represuoti 1940-1941 m.			Išvežta į Vokietiją 1941-1944 m.			Išvežta į Sibirą po 1944 m. vasaros		
	Bendras kiekis	Profesorių ir docentų	Žuvo	Bendras kiekis	Profesorių ir docentų	Žuvo	Bendras kiekis	Profesorių ir docentų	Žuvo
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Teologijos-filosofijos	3(3)	3(3)	1	-	-	-	4(3)	3(3)	1
2. Humanitarinių mokslų	3(1)	2(1)	3	4(2)	3(2)	2	3(0)	2(0)	1

2 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3. Teisių	2(2)	2(2)	1	3(0)	3(0)	1	5(0)	4(0)	2
4. Matematikos-gamtos	3(0)	3(0)	-	2(0)	2(0)	2	1(1)	1(1)	-
5. Technologijos	3(1)	3(1)	2	2(2)	2(2)	-	1(1)	1(1)	-
6. Statybos	1(0)	1(0)	1	-	-	-	2(0)	2(0)	-
7. Medicinos	-	-	-	3(1)	1(1)	2	2(0)	2(0)	1
8. Evangelikų teologijos									
Iš viso:	15(7)	14(7)	8	14(5)	11(5)	7	18(5)	15(5)	5

3 lentelė

Duomenys apie Lietuvoje pasilikusį VDU mokslinį personalą ir mokslinių laipsnių nostrifikavimą

Fakultetai	Po 1944 m. vasaros Lietuvoje liko			Pripažintas mokslinis daktaro laipsnis
	Bendras kiekis	Profesorių ir docentų	Turinčių moksli-nį laipsnį	
1. Teologijos-filosofijos	16	12	8	-
2. Humanitarinių mokslų	21	12	4	1
3. Teisių	17	13	4	2
4. Matematikos-gamtos	30	23	17	8
5. Technologijos	46	15	3	2
6. Statybos	34	12	1	1
7. Medicinos	33	16	13	10
8. Evangelikų teologijos				
Iš viso:	197	103	50	24

Joana RATKEVIČIŪTĖ-MISEVIČIENĖ
(Kaunas)

Omnia principium grave est (Kiekviena pradžia sunki)

(Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo apžvalga)

1922-ji ir 1950-ji - tai lyg Lietuvos (Kauno Vytauto Didžiojo) universiteto paminkliniame akmenyje iškaltos gimimo ir mirties datos. Šio universiteto nueito kelio atkarpa istoriniu požiūriu apgailėtinai trumpa. Nepaisant to, ji pakankamai ženkli: praturtintas lietuvių tautos intelektualusis lobynas, padėtas tvirtas Lietuvos edukacinio rūmo pamatas.

Kaip žinia, 1950-ųjų spalio 31 d. SSSR Aukštojo mokslo ministro nutarimu, pakėlęs karo ir tebenešantis okupacijos naštą Kauno universitetas uždaromas, o jo bazėje įkuriami Kauno politechnikos ir Medicinos institutai. Kritus lyg pakirstam ąžuolui Kauno Vytauto Didžiojo universitetui, pamažu ima blėsti Kauno miesto ir jo regiono humanitarinė dvasia, užleisdama vietą racionalistinei technokratinei mąstysenai. Tuo būdu pažeidžiamas humanitarinės ir racionaliosios minties balansas. Naujos kryptys, nauja ideologija ėmė formuoti ir naują žmogų - veikiau materialinių nei dvasinių vertybių garbintoją. Technokratiškasis racionalumas labai lengvai skynėsi kelią, užgoždamas dvasingumą, o neretai ir civilizuotame pasaulyje pripažintas moralines nuostatas. Taigi, jei Vilnius pokario metais sutelkė svarbiausias respublikos humanitarines pajėgas, Kaunui atiteko akivaizdžiai materialėjančio miesto karūna. Be to, Vilniaus valstybinis universitetas liko vienintele okupuotos Lietuvos universitetinio profilio aukštąja mokykla.

Kartais įvykiai susiklosto taip: šiandien įvyksta tai, apie ką dar vakar nė nesvajojome. Nesustabdomas laikas verčia ne tik istorijos puslapius - jis verčia karalius ir imperatorius nuo sostų ir pjedestalų... Laikas skaldo į niekingai smulkius grumstelius granito tvirtumo santvarkų ir sistemų uolas, šaukšte vandens paskandina galingas daugiatūkstantines partijas, silpnam suteikia jėgą, stiprų sutramdo...

1988-ųjų birželis - tai tikras stebuklas, kurio ir liudininkais, ir dalyviais buvome patys. Stojo palankus metas atversti tautos metraštį, surasti jame šventą tėvų praeities tiesą skelbiantį žodį, sakinį ir jį tęsti vardan Tėvynės ateities. Panūdome atgaivinti, atstatyti, atkurti...

Idėja, nelyginant tas grūdas: pasėtas į pavasario saulės pašildytą dirvą, jis dygsta, auga, bręsta ir duoda vaisių. Kas pirmasis sudaigino, išaugino ir subrandino Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) atkūrimo idėjos grūdą? Visiškai aišku ir tikrai įrodoma - tai profesoriaus Alfredo Smailio "Kauno tiesoje" pasirodęs straipsnis "Atkurkime Vytauto Didžiojo universitetą" [1], sukėlęs audringą visuomenės reak-

[1] Smailys A. Atkurkime Vytauto Didžiojo universitetą // "Kauno tiesa" - 1988 m. - Liepos 29 d.

ciją Respublikos spaudoje, visuomenės susirinkimų salėse, aukštųjų mokyklų auditorijose, įstaigose ir net draugų, pažįstamų sueigose. Prasidėjo VDU atkūrimo galimybių, būdų ir ypač būsimo universiteto modelio svarstymai. Pasiūlyta kelios dešimtys atkuriamojo universiteto sampratų. Tačiau idėja ir jos įgyvendinimas - ne vienas ir tas pats. Lengva kalbėti, bet sunku daryti. Išryškėjo dvi, t.y. "pro" ir "contra" stovyklos. [2] Nors "pro" pusė buvo ir gausesnė, bet "contra" pusėje atsidūrė ne vienas "vedantysis" intelektualas. Tai kėlė visuomenės nuostabą ir net pasipiktinimą. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (LPS) Kauno grupės, kultūros, švietimo darbuotojų bei Kauno visuomenės pastangų dėka VDU prisikėlimo idėjos užgniaužti nepavyko.

Vienas pirmųjų ir aktyviausių šios idėjos rėmėjų buvo Lietuvos kultūros fondo klubas "Aukuras", 1988 m. rugsėjo 14 d. Kauno politechnikos instituto (KPI) Statybos fakulteto aktų salėje surengęs forumą: "Kauno universitetas: būti ar nebūti?" Forume dalyvavo žymūs Lietuvos mokslininkai: V.Statulevičius, K.Ragulskis, M.Lukšienė, V.Merkys, L.Kairiūkštis, R.Baltrušis, A.Smailys, J.Vilemas, "Aukuro" vadovas G.Kostkevičius, A.Karoblis, KPI profesūra, docentai, dėstytojai ir daug kauniečių, kuriuos jaudino VDU likimas. Į forumą atvyko ir tuometinės Lietuvos Komunistų partijos Kauno miesto komiteto bei Liaudies švietimo ministerijos atstovai. Būta pozityvių ir negatyvių nuomonių, bijota VDU, kaip naujo konkurento, nepatikėta idėjos įgyvendinimo realumu, tačiau didžioji dauguma forume dalyvavusių mokslininkų ir visuomenės atstovų VDU atkūrimo idėją entuziastingai parėmė. KPI doc. G.Kostkevičiaus pasiūlymu čia pat, salėje, sudarytą VDU atkūrimo komitetą karštais plojimais sveikino daugelis susirinkusiųjų. Šio komiteto narių parengtos Kauno intelektualiosios visuomenės anketinės apklausos rezultatai patvirtino jų pritarimą ir norą atkurti humanitarizuotą universitetą Kaune. Šį forumą tektų laikyti ne vieninteliu, bet vienu svarbesnių veiksnių, davusių impulsą teleforumams, spaudai, laiškams, įvairioms diskusijoms VDU atkūrimo klausimu.

"Aukuro" klubo iniciatyvą perėmė Vilniaus universiteto Kauno vakarinio (dabar - Humanitarinis) fakulteto (VU KHF) LPS rėmimo grupė, 1988 m. lapkričio 19 d. minėto fakulteto patalpose surengusi antrąjį forumą, skirtą VDU atkūrimo problemoms nagrinėti. Forume dalyvavo ir idėją rėmė LPS Seimo nariai: A.Juozaitis, A.Patackas, A.Butkus, VU KHF docentai J.Jasaitis, J.Vilutis, J.Misevičienė, A.Taparauskienė, V.Žulys, svečiai - medikai profesoriai A.Smailys, A.Baubinienė, P.Stirbys, docentai R. ir P.Jucevičiai ir kt.

Problemos aktualumas, gyvybingumas paveikė ir tuometinę Lietuvos TSR vyriausybę. Liaudies švietimo ministerija sudarė ir patvirtino respublikinę komisiją (pirmininkas - Vilniaus universiteto rektorius J.Kubilius), kuriai pavedama surinkti duomenis apie atskirų sričių specialistų poreikius Lietuvos liaudies ūkiui bei išanalizuoti abiturientų pasiskirstymą į aukštąsias mokyklas, o turinčių aukštąjį išsilavinimą - pasiskirstymą geografiniu požiūriu, ir remiantis gautais duomenimis nagrinėti klausimą dėl Kauno universiteto atkūrimo. Komisija gavo nemažai pasiūlymų iš Lietuvos mokslo įstaigų, aukštųjų mokyklų, visuomenės dėl atkuriamo universiteto struktūros, specialybių, materialinės bazės. Pavyzdžiui, buvo siūloma sujungti KPI ir KMI, o jų bazėje formuoti atkuriamą universitetą su lingvistikos, filosofijos, sociologijos, teisės, biologijos, fizikos, medicinos specialybėmis; kita ryški mintis - sukurti naujo tipo fundamentalaus humanitarinio profilio aukštąją mokyklą. Po ilgų posėdžių ir diskusijų komisija pripažino, jog nerealu atkurti universitetą kurios nors Lietuvos aukštosios mokyklos pagrindu arba sujungus kelias aukštąsias mokyklas. Komisijos nuomone, "tikslinga Kauno universitetą atkurti pamažu plečiant Vilniaus universiteto vakarinį fakultetą, įvedant jame jau nuo 1989 metų dieninio mokymo filologinio ir ekonominio profilio specialybių grupes, jas perkeliant iš kitų aukštųjų mokyklų", - rašė Česlovas Medalinskas straipsnyje "Kauno universitetas: sva-

[2] Inis L. Kauno universitetas: "pro" ir "contra" // Komjaunimo tiesa - 1988 m. - Spalio 7 d. - Nr. 193.

jonė ir realybė."[3] Šią komisijos nuostatą patvirtina 1988 XII 27 d. Švietimo ministerijos kolegijos nutarimas Nr. 47a.

Savaime suprantama, kad toks respublikinės komisijos sprendimas netenkino nei Kauno miesto, nei jo regiono, nei pagaliau visų tų žmonių, kurie siejo VDU atkūrimą su visos tautos atgimimo samprata, humanistinės-humanitarinės minties renesansu. Ir vėl išsiliejo nuomonių, pasiūlymų, prieštaringų samprotavimų upė... "Universitetas ne vien puošmena. Reikia ne iškamšos, ne vien iškabos ir amžių garbės monumento, sudarinėjamo iš pasitaikiusio specialybių mišinio. Reikalingas naujas fundamentalaus ir humanitarinio mokslo židinys. Jo reikia Respublikai, o ypač Kaunui" - rašo grupė Vilniaus ir Kauno intelektualų straipsnyje "Kauno universitetas! Koks?"[4] O Vilniaus inžinerinio statybos instituto fizikos katedros docentas Rimgaudas Bendorius straipsnyje "Ar stinga Lietuvai humanitarų?"[5] pataria: "... ką bedarytume, nepamirškime, kad tvarkydami Kauno reikalus, nepakenktumėm nei Lietuvai, nei šiuo metu šalyje ne taip jau stipriam (silpna bazė, trūksta lėšų fundamentaliems tyrimams) Vilniaus, Lietuvos sostinės, Universitetui." Vertėtų atkreipti dėmesį ir į tuometinės Kauno miesto valdžios pozicijas VDU atkūrimo klausimu. Profesorius Povilas Zakarevičius straipsnyje "Vytauto Didžiojo universiteto aktūrimas prasideda"[6] rašė apie Kauno miesto Vykdomojo komiteto darbo grupės pasitarimą VDU atkūrimo klausimu, kuriame dalyvavo ir jis pats: "Darbo grupė pritarė Kauno universiteto atkūrimo respublikinės komisijos nuomonei, kad naujos aukštosios mokyklos Kaune organizavimas turi padėti spręsti dvi problemas: rengti tokių universitetinio profilio (pirmiausia humanitarinio) specialybių absolventus, kurie Lietuvoje nerengiami, o poreikis yra, arba kurių paruošiama nepakankamai; humanitarizuoti miesto socialinę infrastruktūrą, kuri šiuo metu yra ryškiai hipertrofuota technokratizmo linkme. Todėl kai kurių autorių siūlomi variantai atkurti universitetą, sujungiant Politechnikos bei Medicinos institutus ir VVU vakarinį fakultetą, nepriimtini, nes tai nei vienos iš šių dviejų problemų neišspręs - humanitarizavimo pusėn nesikeis nei studentų, nei mokslinio bei pedagoginio personalo sudėtis. Esminiai poslinkiai galimi tik steigiant humanitarinio profilio fakultetus, katedras, kuriose dirba atitinkamų specialybių dėstytojai". Šiame posėdyje taip pat pritarta respublikinės komisijos siūlymams Universiteto atkūrimą organizuoti etapais, iš pradžių plečiant VVU vakarinį fakultetą, pradedant jame organizuoti dieninio skyriaus grupes, jo bazėje sukuriant keletą fakultetų ir tik po to skelbti galutinį VDU atidarymą. Pasitarime dalyvavo LKP miesto komiteto antrasis sekretorius Z.Kazakevičius, kuravęs šį klausimą ir respublikinėje komisijoje, ir miesto Vykdomojo komiteto pirmininkas Petras Staškūnas. Taigi miesto valdžios nuomonė aiški.

Entuziastingai nuskambėjo Lietuvos kraštotyros draugijos Kauno skyriaus nario Aurelijaus Noruševičiaus kvietimas pradėti Kauno universiteto atkūrimą nuo Kraštotyros fakulteto. Straipsnyje "Vytauto Didžiojo universiteto Kraštotyros fakultetas į pagalbą kviečia visus".[7] A. Noruševičius rašo: "Vasario 23 dieną, nepaisant kai kurių skeptikų pranašysčių, buvusiųjų Vytauto Didžiojo universiteto pirmųjų rūmų (dabar KPI Mechanikos fakultetas) didžioji auditorija buvo pilnutėlė. Universitete Kraštotyros fakultetas pradėjo didelį ir rimtą darbą. Tituluotasis mokslininkų elitas dar diskutuoja, kaip daryti: atkurti VDU ar įkurti naują aukštąją mokyklą, o Universitetas, tiesa, visuomeniniais pagrindais, veikia ir jau gauna rimtų visuomenės užsakymų. Užsiėmimus lanko per šimtą studentų. Visi jie, susibū-

---

[3] Medalinskas Č. Kauno universitetas: svajonė ir realybė // Tiesa. - 1989 m. - Vasario 2 d. - Nr. 28.

[4] Antanaitis V., Dziegoraitis A., Gutmanas A., Kudaba Č., Mickis A., Snarskis B., Šerkšnys G., Venslauskas M. Kauno universitetas. Koks? Komjaunimo tiesa. - 1989 m. - Sausio 31 d. - Nr. 21.

[5] Bendorius R. Ar stinga Lietuvai humanitarų? // Komjaunimo tiesa. - 1989 m. - Sausio 31 d. - Nr. 21.

[6] Zakarevičius P. Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimas prasideda // Kauno tiesa. - 1989 m. - Vasario 17 d. - Nr. 41.

[7] Noruševičius A. Vytauto Didžiojo universiteto Kraštotyros fakultetas į pagalbą kviečia visus // Kauno tiesa. - 1989 m. - Kovo 12 d. - Nr. 60.

rę į atskiras sekcijas, atlieka pirmuosius savarankiškus tyrimo darbus. Paskaitas skaito, praktinius užsiėmimus veda žymūs kraštotyrininkai, mokslininkai, muziejininkai, archyvarai, kultūros veikėjai, aukštųjų mokyklų dėstytojai". Straipsnio gale autorius kviečia kauniečius aktyviai dalyvauti VDU Kraštotyros fakulteto veikloje, nurodydamas adresą: K.Donelaičio 13, LKD Kauno skyriaus prezidentui (Universitetui). Nors šis fakultetas gyvavo neilgai, tačiau tai buvo dar vienas pakankamai galingas smūgis, paleistas į "contra" komandos vartus.

Nepasitenkinimas respublikinės komisijos sprendimu augo ir brendo. Tai rodė straipsniai spaudoje, laiškai į radiją, televiziją. Įvertinę susidariusią padėtį, iniciatyvos ėmėsi Kauno mokslininkai. Susibūrė dar viena VDU atkūrimo iniciatyvinė grupė: profesoriai A.Smailys, St.Masiokas, A.Gutmanas, P.Zakarevičius, V.Paliūnas, docentai A.Karoblis, J.Misevičienė, M.Venslauskas, B.Snarskis ir akademikas J.Vilemas. Iniciatyvinės grupės tikslas - suburti kauniečių mokslininkų kolektyvą, kuris rūpintųsi VDU atkūrimu. Respublikinės komisijos išvadų atžvilgiu iniciatyvinė grupė buvo diametraliai priešingose pozicijose: universitetą privalu atkurti nedelsiant ir nerenkant trupinių nuo kitų stalo. Šias mintis iniciatyvinės grupės nariai išsakė 1989 m. vasario mėn. LKP miesto komiteto antrojo sekretoriaus Z.Kazakavičiaus kabinete, dalyvaujant kitų Kauno aukštųjų mokyklų rektoriams, mokslininkams. Diskusijos konkrečių rezultatų nedavė. Taigi iniciatyvinė grupė pasiliko sau teisę organizuoti VDU Atkūrimo tarybą, remdamasi demokratiškų rinkimų principu. 1989 m. vasario 17 d. VVU KHF Užsienio kalbų katedroje įvyko pirmasis šios grupės protokolinis susirinkimas, skirtas VDU Atkūrimo tarybos apimties (30 asmenų), rinkimų procedūros ir būsimo universiteto studijų krypčių svarstymui. Prieita bendros nuomonės, kad rinkimus į VDU Atkūrimo tarybą (toliau - Taryba) reikėtų organizuoti dviem etapais: 1) 120 Kauno miesto ir regiono mokslo daktarų ir profesorių slaptu balsavimu rinks pirmąją 50 asmenų grupę, 2) visuotiniame Kauno mokslininkų susirinkime, kuriame teisę balsuoti turės irgi tik mokslo daktarai ir profesoriai, iš pirmosios 50 asmenų grupės turės būti išrinkta slaptu balsavimu 30-ties narių VDU Atkūrimo taryba. Pavojus, kad VDU Atkūrimo taryboje dominuos techniškųjų, medicinos, veterinarijos, miškininkystės ir kitų taikomųjų mokslo sričių atstovai, buvo akivaizdus. Humanitarų - profesorių ar mokslo daktarų - praktiškai Kaune nebuvo. Atsižvelgiant į esamą situaciją, buvo nutarta humanitarams aukščiausių reikalavimų netaikyti ir, atsižvelgus į kandidato specialybę, dalykines, pilietines bei etines savybes, taip pat nusiteikimą dirbti atkuriamo universiteto labui, suteikti galimybę būti renkamam į VDU Atkūrimo tarybą. Iniciatyvinė grupė (vėliau vadinama darbine) svarsto studijų kryptis, preliminarinę universiteto struktūrą, būsimų specialybių, disciplinų ir kt. klausimus, pasitelkia į pagalbą kuo daugiau specialistų, norinčių ir galinčių dalykiškai bei kvalifikuotai spręsti daugybę su Universiteto kūrimu susijusių klausimų. Formuojama filologijos fakulteto (krypties) koncepcijos projekto rengimo grupė (V.Kubilius, B.Vaškelis, J.Girdzijauskas, V.Areška, V.Žulys, A.Butkus, J.Misevičienė, L.Palmaitis, A.Radzevičius, J.Vilutis ir V.Kučinskas); menų fakulteto (krypties) koncepcijos projekto rengimo grupė (V.Palys, V.Stauskas, K.Stoškus, J.Minkevičius, K.Jakovlevas-Mateckis, I.Kostkevičiūtė, J.Antanavičius, R.Čepinskis, E.Šimatonis, J.Girdzijauskas, A.Vengris); istorijos (R.Merkienė, L.Mulevičius, R.Misiūnas, A.Tyla, R.Marčėnas, J.Oksas, R.Samulionienė, S.Gečas, B.Makauskas); verslo valdymo ekonominių ir teisinių problemų (P.Zakarevičius, A.Buračas, J.Šatas, R.Kalvaitis, A.Taparauskiene. B.Martinkus, V.Gronskas); matematikos-fizikos-mechanikos (K.Ragulskis, V.Paliūnas, R.Šeinauskas, A.Karoblis, A.Abišala, V.Statulevičius, V.Ambrasas, L.Telksnys, A. Šiuša, B.Grigelionis, R.Asauskas, J.Dudonis, P.Rupšys, J.Vilemas); informatikos (A.Avižienis, V.Kaminskas, V.Rėklaitis, A.Žilinskas, H.Pranevičius, G.Kostkevičius, R.Šeinauskas, V.Domarkas, A.Vidžiūnas, E.Telešius, P.Živatkauskas, B.Snarskis, A.Baskas, A.Asauskas). Sudaromos ir materialinės bazės kūrimo (G.Krutulis, L.Turaus-

kas) bei finansinės-ūkinės veiklos grupė (V.Domarkas, A.Karoblis, L.Turauskas, G.Krutulis, J.Vilemas, Z.Kazakevičius). Kauno universiteto atkūrimo projekto rengimo grupė (G.Kostkevičius, St.Masiokas, P.Zakarevičius, Z.Kazekavičius, R.Baltrušis, V.Paliūnas, A.Karoblis, A.Smailys, J.Misevičienė, V.Stauskas, V.Kučinskas); Kauno universiteto Statuto rengimo grupė (A.Smailys, J.Vilemas, St.Masiokas, R.Baltrušis, V.Paliūnas, A.Karoblis, J.Šatas, P.Zakarevičius, L.Kairiūkštis, V.Palys, A.Butkus, M.Venslauskas, V.Kučinskas). Posėdžiauti teko kas savaitę, o kartais ir dažniau. Kiekvieną kartą posėdžiams buvo renkamasi į kitą vietą, kitą aukštąją mokyklą, auditoriją. Teigti, kad aukštųjų mokyklų vadovai tuomet iniciatorius sutiko "išskėstomis rankomis", būtų neteisinga. Kai kurie iš jų dar ir šiandien "griežia dantį"... Nepaisant visų sunkumų, pasitaikiusių nesklandumų ar nuomonių nesutapimo, darbinės grupės, neskaičiuodamos nei prarandamo brangaus laiko valandų, nei poilsio dienų, nepretenduodamos į materialinę kompensaciją, nepaisydamos asmeninės naudos, dirbo didelį ir sunkų organizacinį darbą. Apie tai byloja parengtos mokymo programos, dėstomieji dalykai, apskaičiuotas auditorinis krūvis studentams ir dėstytojams, sukomplektuoti privalomai anglų kalbai vadovėliai ir kt. Šiandien visa tai jau tapo archyviniais dokumentais, rodančiais darbo krypčių bei lygių įvairovę.

Pravedus pirmąjį VDU Atkūrimo tarybos rinkimų turą, 1989 m. kovo 30 d. 120-ties Kauno aukštųjų mokyklų profesorių ir mokslo tyrimo institutų mokslo daktarų susirinkime, įvykusiame KPI Mechanikos fakulteto didžiojoje auditorijoje (A.Mickevičiaus g. 37), slaptu balsavimu išrenkama 30-ties narių VDU Atkūrimo taryba ir 16 VDU Atkūrimo tarybos garbės narių (1,2 lentelės). Skelbiama profesorių ir mokslo daktarų visuotinio susirinkimo rezoliucija, patvirtinanti VDU Atkūrimo tarybos ir Garbės narių išrinkimo faktą, įpareigojanti Tarybą veikti, kaip aukštosios mokyklos tarybai, ir kaip juridiniam asmeniui organizuoti Universiteto atkūrimą. Taryba įpareigojama parengti VDU Statutą, formuoti pagrindinės mokslinės-mokomosios ir ūkinės-finansinės veiklos kryptis, parinkti pagrindinius vadovaujančius kadrus. Taryba išsirenka slaptu balsavimu pirmininką, suformuoja laikinas darbo grupes atskiroms veiklos kryptims organizuoti, paveda Tarybos prezidiumui priimti operatyvius sprendimus, kuriuos gali atšaukti 2/3 balsų dauguma; apie veiklą informuoja visuomenę per spaudą ir kt. Suformavus atkurto universiteto Tarybą iš jo darbuotojų, profesorių, mokslo daktarų, senoji (laikinoji) Taryba baigia savo darbą.

Kiek vėliau išrinktosios VDU Atkūrimo tarybos narių sprendimu į ją kooptuoti visų Kauno aukštųjų mokyklų vadovai, miesto valdžios bei LPS atstovai - iš viso 13 asmenų.

1989 m. balandžio 7 d. Taryba susirenka į savo pirmąjį posėdį KPI centriniuose rūmuose. Posėdžiui pirmininkauja prof. R.Baltrušis, sekretoriauja filol.m.kand. J.Ratkevičiūtė-Misevičienė (beje, vienintelė moteriškosios giminės atstovė VDU Atkūrimo taryboje). Darbotvarkė skelbia VDU Atkūrimo tarybos pirmininko rinkimus, prezidiumo suformavimą, atskirų veiklos sričų darbinių grupių papildymą bei galutinį suformavimą ir kt. Iš 30-ties Tarybos narių posėdyje dalyvauja 25. Kandidatais į Tarybos pirmininko postą siūlomi akademikas J.Vilemas, profesorius K.Ragulskis, profesorius P.Zakarevičius ir profesorius A.Smailys. Pastarasis savo kandidatūrą atsiima. Visi pretendentai išdėsto savo koncepcijas. VDU Atkūrimo tarybos pirmininku išrenkamas akademikas J.Vilemas, kuris Tarybos įgaliojimu sudaro prezidiumą, į kurį įeina profesoriai R.Baltrušis, V.Paliūnas, P.Zakarevičius, A.Mickis, e.prof. p. A.Radzevičius, docentai J.Micevičienė, A.Karoblis, M.Venslauskas. Doc. A.Karoblis supažindina Tarybos narius su numatytomis ir darbo grupėse aptartomis studijų kryptimis universiteto struktūroje: 1. Istorija, 2. Filologija, 3. Ekonomika, 4. Matematika-fizika-mechanika, 5. Biologija-ekologija, 6. Informatika, 7. Menai. Vyksta intensyvus organizacinis darbas. VDU Atkūrimo tarybos prezidiumui tenka šio darbo liūto dalis.

VDU Atkūrimo taryba - ne vienintelė visuomeniniais pagrindais universiteto labui besidarbuojanti organizacija. Šalia "Aukuro" klu-

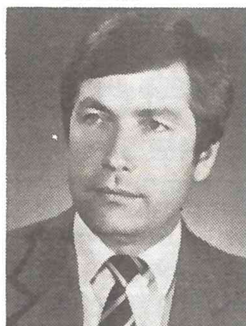
Vytauto Didžiojo universiteto Atkūrimo taryba, išrinkta 1989 m. kovo 30 d.

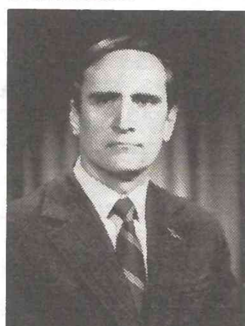

Prof. dr. Vaidotas ANTANAITIS

Prof. dr. Romualdas BALTRUŠIS

Prof. dr. Juozas BLUŽAS

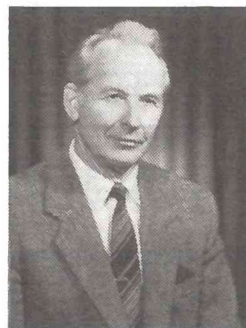

Prof. dr. Jurgis BRĖDIKIS

Prof. dr. Feliksas BUKAUSKAS

Doc. Alvydas BUTKUS

Prof. dr. Vladas GRONSKAS

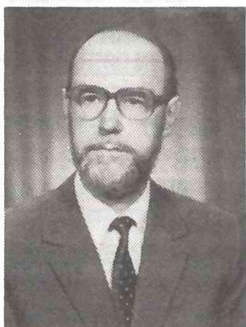

Prof. dr. Aronas GUTMANAS

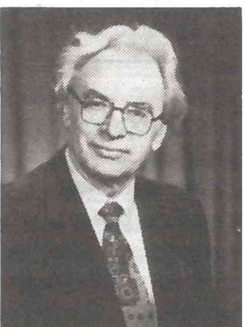

Prof. dr. Leonas KAIRIŪKŠTIS

Doc. Antanas KAROBLIS

Prof. dr. Leonas KLUMBYS

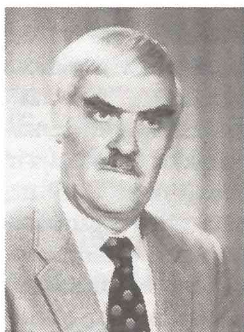

Doc. Gediminas KOSTKEVIČIUS

Doc. Rimantas MARČĖNAS

Prof. Stanislovas MASIOKAS

Prof. dr. Algis MICKIS

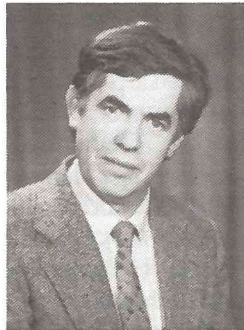

Doc. J.RĄTKEVIČIŪTĖ-MISEVIČIENĖ (atsak. sekretorė)

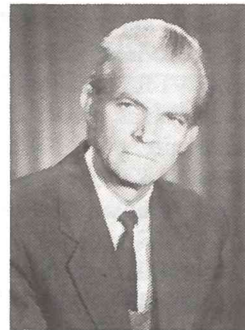

Istorikas Jurgis OKSAS

Prof. dr. Vytautas PALIŪNAS

Prof. dr. Simas-Ramutis PETRIKIS

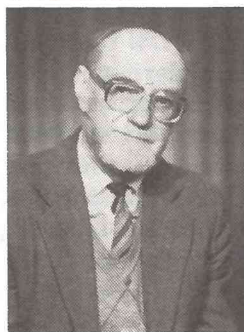

Prof. dr. Simonas PILECKIS

Prof. dr. Liudvikas PRANEVIČIUS

Prof. dr. Algimantas RADZEVIČIUS

Akad. dr. Kazimieras RAGULSKIS

Prof. dr. Alfredas SMAILYS

Prof. dr. Vladas STAUSKAS

Prof. dr. Rimantas ŠEINAUSKAS

Prof. Vytautas VAIČIUVĖNAS

Doc. Mindaugas VENSLAUSKAS

Prof. dr. Jurgis VILEMAS (pirmininkas)

Prof. dr. Povilas ZAKAREVIČIUS

bas. Tarybos ir "Aukuro" veikla - tai lyg du geležinkelio bėgiai: abi pusės šalia viena kitos, abi veda į priekį, tačiau nesusieina. "Aukuras" organizuoja tarptautinę mokslinę konferenciją "Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas", kuri įvyksta 1989 m. balandžio 26-28 d. Konferencijos organizacinis komitetas (pirmininkas t.m.k. G.Kostkevičius, ats. sekretorė - Ramunė Mačikėnienė) atliko didelį darbą, suteikęs galimybę įsijungti į aktyvų universiteto atstatomąjį darbą ne tik Lietuvos, bet ir išeivijos mokslinei inteligentijai. Iš konferencijoje dalyvavusių 272 asmenų 20 buvo išeivijos mokslininkai iš JAV, Kanados, VFR, Švedijos, Lenkijos. Tarp jų - prof. A.Avižienis, prof. A.Damušis, prof. L.Baškauskaitė, prof. B.Vaškelis, dr. E.Kaminskas, prof. V.Kavolis ir kt. Konferencijos dalyviai dirbo Humanitarinių (filosofija, istorija, filologija, psichologija, sociologija ir kt.), Teisės ir ekonomikos, Tiksliųjų mokslų (informatika, matematika, fizika), Gamtos (chemija, biologija, bioinžinerija ir kt.), Technikos, Medicinos, Meno mokslų sekcijose, aptardami svarbiausią dalyką - atkuriamojo VDU koncepciją. Formuojasi nuomonė, kad VDU turi rengti kvalifikuotus inteligentus, krašto ir tautos patriotus, formuoti humanitarinę mąstyseną, užkirsti kelią siaurai specializacijai bei technokratiškumui. Konferencija suformavo preliminarinį VDU modelį: VDU - tai nepriklausoma, moderni, humanitarinio pobūdžio, iš pradžių palyginti maža aukštoji mokykla. Humanitarinis lavinimas universitete turi būti neatsiejama visų krypčių ir specialybių dalis. Pirmuose dviejuose kursuose numatoma didelė humanitarinių disciplinų įvairovė: lietuvių kalbos kultūra, etnokultūra, antropologija, politologija, sociologija, filosofija, psichologija, Lietuvos istorija, pasaulio kultūros istorija, pagrindinių pasaulio religijų studijos, informatika, ekologinė etika ir kt. Visų krypčių ir specialybių studentai galės laisvai jas pasirinkti. Visų specialybių studentai mokysis užsienio (privaloma anglų) kalbų.

Balandžio 28-ąją konferencija paskelbė VDU Atkūrimo Aktą, kurį perskaitė prof. A.Avižienis, ir įsteigė Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centrą (toliau - Centras) Kaune, išrinko jo direktorius - Kalifornijos Los Angeles universiteto prof. Algirdą Avižienį, Lietuvos MA akademiką Vytautą Statulevičių ir vicedirektorius - profesorę Liuciją Baškauskaitę (Kalifornija, Los Angeles) ir KPI doc. Gediminą Kostkevičių. Išrenkama šios naujos institucijos Centro valdyba: V.Adamkus, A.Avižienis, V. Antanaitis, K.Antanavičius, V.Areška, L.Baškauskaitė, A.Buračas, R.Kalvaitis, D.Katiliūtė, G.Kostkevičius, V.Statulevičius, K.Stoškus, B.Vaškelis, R.Vaštokas, J.Vilemas. Tai reali dviejų atskirai veikusių grupių jungtis, Lietuvos ir išeivijos mokslininkų tolimesnis bendradarbiavimas. Ateityje klausimai bus sprendžiami kolegialiai paritetiniais partnerystės pagrindais.

Konferencija padarė didelį įspūdį. Nebeįmanoma nesiskaityti nei su konferencijos dalyvių nuomone, nei paneigti priimtų dokumentų svarbos.

Akad. J.Vilemas deklaruoja ir apgina konferencijoje bei VDU Atkūrimo taryboje parengtą ir aprobuotą VDU koncepciją. ELTA paskelbia, kad Lietuvos KP CK pirmasis sekretorius Algirdas Brazauskas susitiko su grupe Respublikos mokslininkų aptarti Kauno Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo klausimų ir kad jis, išreikšdamas Respublikos vadovybės nuomonę, palaiko mokslinės ir kūrybinės inteligentijos siūlymus atkurti Kauno Vytauto Didžiojo universitetą ir kviečia susitikime dalyvavusius akademikus J.Vilemą, J.Kubilių, V.Statulevičių, E.Vilką, profesorius V.Domarką, A. Praškevičių, V.Antanaitį, Liaudies švietimo ministrą H.Zabulį, "Aukuro" klubo pirmininką G.Kostkevičių pareikšti savo nuomonę šiuo svarbiu mūsų visuomenei klausimu. Aptarti neseniai Kaune įvykusios konferencijos dokumentai, nagrinėti įvairūs galimi keliai šiai aukštajai mokyklai atkurti, sudaryta darbo grupė, kuriai pavesta artimiausiu metu spręsti visus būtinus praktinius Kauno VDU atkūrimo klausimus. Pokalbyje dalyvavo ir kiti atsakingi Respublikos administracijos atstovai. Pokalbio dalyviai vieningai pritarė minčiai, kad būtina sukurti tokį universitetą, kuris rengtų aukštos humanitarinės kultūros specialistus prioritetinėms mokslo ir technikos kryptims, remdamasis gilia mokymo

ir mokslo integracija ir glaudžiai bendradarbiaudamas su užsienio mokslo centrais.[8] 1989 m. liepos 4 d. Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos sesijoje buvo svarstytas Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo projektas (pranešėjas - akad. J.Vilemas)[9] ir priimtas įstatymas "Dėl Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo". Taigi VDU įkurtas ir jam suteikiamas savarankiškos aukštosios mokyklos statusas, o Ministrų Tarybai pavedama įregistruoti VDU Statutą bei numatyti galimybes finansuoti universiteto veiklą, kurti ir plėtoti materialinę bazę. Liepos 10-ąją buvo įregistruotas VDU atkuriamojo laikotarpio (laikinasis) Statutas.

Žvelgiant į atkuriamąjį procesą paviršutiniška akimi, gali susidaryti palyginti lengvai, sklandžiai, be jokių kolizijų vykusio atkūrimo proceso vizija. Bet tai tik paradinė statinio pusė. Iš tikrųjų gyvenime įvykių tekmė nebuvo nei tiesi, nei lygi. Kokie šio įspūdingo rezultato užkulisiai? Savaime suprantama, kad atidaryti universitetą (ir dar modernų, naujovišką) "ant plyno lauko" nebuvo nei lengva, nei paprasta.

Prieš akis 1989-ųjų metų VDU Atkūrimo tarybos ir prezidiumo susirinkimų protokolai. Jų daug. Kokie klausimai buvo sprendžiami? Su kokiomis kliūtimis, problemomis susidurta?

Protokolinė medžiaga teigia, kad VDU Atkūrimo taryba palankiai žiūrėjo į rengiamą balandžio mėnesį mokslinę konferenciją, buvo pasirengusi ne tik prisidėti, bet ir padėti rengėjams. Reikia pastebėti, kad konferencijos organizacinis komitetas buvo labai savarankiškas, jokių Tarybos pagalbų nesišaukiantis. VDU Atkūrimo taryba, teigiamai įvertinusi konferencijos darbą, džiaugėsi jos ženkliais rezultatais. Neliko nepastebėtas ir Vilniaus universiteto rektoriaus J.Kubiliaus, KMI bei KPI ir kitų aukštųjų mokyklų vadovų ryškus posūkis iš "contra" į "pro" pusę. Net keliuose protokoluose vyrauja studijų krypčių, Statuto, finansinės veiklos, vadovybės, pedagoginio personalo formavimo, patalpų ir kiti su VDU funkcionavimu susiję klausimai. Vyksta VDU Atkūrimo tarybos pasitarimai su miesto valdžia, ministerija, vyriausybe. Būta sunkumų, nesklandumų ir net kolizijų. Nepaisant to, įveikusi visas negandas, užsidėjusi ant savo pečių pagrindinę organizacinio darbo naštą VDU Atkūrimo taryba nueina sudėtingą, bet rezultatyvų kelią. Jai teko įteisinti VDU egzistenciją įvairaus lygio ir svarbos instancijose, atverti stipriai užsklęstas duris, atremti ne tik skeptikų, bet ir "idėjos priešų" intrigas, paskalas... Tačiau VDU Atkūrimo taryba niekuo nesistebėjo ir sąskaitų nesuvedinėjo, kaltųjų neieškojo: tai, kas vyko, - natūralu, gyvenimiška. Kiekviena pradžia sunki - OMNIA PRINCIPIUM GRAVE EST.

Ypač svarbus VDU Statutas - visos atkuriamosios institucijos pagrindinis dokumentas, todėl jam skiriama daug dėmesio. Apie tai pradėta galvoti VDU Atkūrimo tarybos veiklos pradžioje. Pirmoji VDU laikinojo Statuto rengimo komisija, suformuota pirmomis veiklos dienomis, buvo pateikusi ne vieną posėdžiuose aptariamą, koreguojamą variantą, tačiau 1989 m. birželio 23 d.[10] Tarybos ir Centro valdybos bendrame susirinkime VDU Statuto rengimo grupė performuojama: ją sudaro R.Baltrušis, A.Čižas, L.Kairiūkštis, G.Kostkevičius, St.Masiokas, V.Paliūnas, A.Smailys, A.Žygas. VDU atkuriamojo laikotarpio Statute - bendrieji nuostatai (universiteto autonomijos principas, pavadinimas - Vytauto Didžiojo universitetas, savivalda, valdymo struktūra, struktūriniai vienetai, vidaus tvarkos nuostatai, svarbiausi uždaviniai), valdymas (VDU Atkūrimo taryba, Senatas, rektoratas ir jų funkcijos), universiteto klausytojai (studentai, laisvieji klausytojai, aspirantai, specialistų bei perkvalifikavimo fakultetų klausytojai), mokslo pedagoginis ir mokslo personalas (katedrų vedėjai, profesoriai, docentai, dėstytojai, asistentai bei mokslo laboratorijų vedėjai, mokslo bendradarbiai), inžinerinis, te-

[8] ELTA. Aptartas Kauno universiteto atkūrimas // Tiesa. - 1989 m. - Gegužės 17 d.

[9] Vilemas J. Įstatymo dėl Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo projektas (pranešimas) // Tiesa. - 1989 m. - Liepos 5 d. - Nr. 128.

[10] VDU Senato posėdžio, įvykusio 1989 m. birželio 23 d., protokolas Nr. 6.

chninis, mokymo pagalbinis ir administracijos ūkio personalas. Universitetas visiškai savarankiškai organizuoja mokymo-mokslo procesą. Taigi naujai sudarytos grupės parengtas VDU atkuriamojo laikotarpio Statutas aprobuojamas liepos 3-ąją ir parengiamas įregistravimui.

1989 m. liepos 6-ąją prasidėjo pirmieji stojamieji egzaminai į VDU. Dar prieš tai, 1989 m. liepos 3 d., [11] sudaromos ir patvirtinamos VDU studentų priėmimo mandatinės komisijos (universitetinė ir fakultetinės), stojamųjų egzaminų komisijos, patvirtinami jų pirmininkai, visų trijų studijų krypčių (humanitarinės, ekonomikos ir tiksliųjų mokslų) egzaminatorių sudėtis, patvirtinamas priimamų studentų skaičius, stojančių į VDU berniukų ir mergaičių lygiateisiškumas, amžiaus riba (iki 35) metų) ir kt. 1989 m. rugpjūčio 28 d.[12] svarstomi atlyginimai, stipendijos, studentų, atvykusių iš užsienio, priėmimo į VDU nuostatai, Tarybos reorganizavimo į VDU Senatą ir kt. klausimai. Taryba įgalioja akad. J. Vilemą eiti VDU rektoriaus, o doc. A.Karoblį - prorektoriaus pareigas. Iki šiol dirbęs visuomeniniais pagrindais universitetas neturėjo nei savo patalpų, nei lėšų. Tarybai teko spręsti ir šiuos klausimus.

Didelę paramą universitetui suteikė Lietuvos MA Fizikinių-techninių energetikos problemų institutas ir jo vadovas akad. J. Vilemas, paskolinęs ne tik dviejų kambarių patalpas Laisvės alėjoje 53, į kurias, nešini reikalingais stoti į VDU dokumentais, plūstelėjo 805 Lietuvos jaunuoliai, norintys tapti šio universiteto studentais, bet ir aprūpinęs visais dalykais, reikalingais uniersiteto egzistencijos pradžiai. Užrašas prie įėjimo skelbė: čia - Vytauto Didžiojo universitetas - UNIVERSITAS VYTAUTI MAGNI. Savaime suprantama, kad nei egzaminams, nei auditoriniam darbui tų dviejų kambarių nepakako. KPI vadovybė paskolino auditorijas egzaminams, na o kas toliau? Visų žvilgsniai krypo į kaimynystėje esantį reprezentatyvų Visuomeninės politinės veiklos centrą (buvusius Politinio švietimo namus), papūtus naujiems vėjams, praradusius savo reikšmę ir prestižą. Laikinai einantis prorektoriaus pareigas doc. A.Karoblis ne sykį bandė suminkštinti biznieriškai nusiteikusių minėto pastato šeimininkų širdis, prašydamas paskolinti praktiškai tuščias patalpas besikuriančiam universitetui, bet "be naudos nebuvo ir rodos": už kiekvieną kėdę, užimtą ar tuščią, šeimininkai paprašė užsimokėti... Prorektorius sukosi, kaip tik išmanė, bėgiodamas tai šen, tai ten, prašydamas tai to, tai ano. O laikrodis negailestingai skaičiavo dienas, valandas, minutes. Netrukus išauš rytas, kai reikės ne tik auditorijų, bet ir bendrabučio, bibliotekos, sporto salės, stadiono ir net poliklinikos. Ir vėl prorektorius suka galvą sau ir kitiems, bėga maratoną... Nuo liepos iki rugsėjo 1-osios - tik maža laiko atkarpėlė dideliems darbams nudirbti. Sukasi kaip voverė rate Taryba, o prezidiumas - pačiame įvykių centre. Pasirodo jau savas Vytauto Didžiojo universiteto antspaudas tai ant vieno, tai ant kito jau Vytauto Didžiojo universiteto firminio blanko, patvirtindamas prašytojo parašą ir prašymo rimtumą. Lėšų klausimas taip pat sprendėsi sėkmingai. Atidaroma universiteto einamoji sąskaita Nr. 4700136 Lietuvos socialinio banko Kauno skyriuje. Kas pirmasis padės universitetui lėšomis? Ilgai laukti nereikėjo: finansinė parama universitetui ėmė plaukti ne tik iš pavienių asmenų, bet ir stambių susivienijimų, gamyklų, kombinatų, kooperatyvų, aukštųjų mokyklų (Veterinarijos Akademija pirmoji). O buvęs VDU studentas politinis kalinys Kazimieras Skebėra visą savo honorarą, gautą už parašytą knygą "Reikėjo mūsų kančių", paskyrė VDU reikalams. Tiesa, universitetines lėšas papildė ir tuometinė Liaudies Švietimo ministerija, pervedusi į VDU sąskaitą 150 tūkstančių rublių "įkurtuvėms". Kiek vėliau VDU rems prie jo įsikūrę "Vadybos" ir "Informatikos" centrai, o dar vėliau savo žodį tars ir Lietuvos vyriausybė, suteikusi universitetui nemažą finansinę paramą.

Akies mirksniu pralėkė neapsakomo darbymečio vasara. Artėjo rugsėjis, kviečiantis naujai atkurto VDU studentus į auditorijas.

---

[11] VDU Senato posėdžio, įvykusio 1989 m. liepos 3 d., protokolas Nr. 7.

[12] VDU Senato posėdžio, įvykusio 1989 m. rugpjūčio 28 d., protokolas Nr. 8.

Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo šventė Kauno muzikiniame teatre 1989 m. rugsėjo 1 d. Scenoje - VDU atkūrimo tarybos nariai.

Patys negalime patikėti: metai pranoko dešimtmetį. Remiant visuomenei ir užsienio lietuviams, pritariant Respublikos vyriausybei, didelių VDU Atkūrimo tarybos bei Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centro narių pastangų dėka universitetas prikeltas naujam gyvenimui. Jis vėl tarnaus Lietuvai.

1989-ųjų rugsėjo pirmoji - istorinė diena, nepanaši į išgyventas iki šiol. Tai Vytauto Didžiojo universiteto pirmoji šventė, pirmųjų akademinių metų diena. Po Kauno muzikinio teatro skliautais 12 valandą vietos laiku nuskambėjęs gongas paskelbė iškilios šventės, organizuotos doc. Joanos Ratkevičiūtės-Misevičienės ir Algimanto Norvilo, pradžią. Ši šventė neskendo patoso jūroje: ji greičiau buvo gilaus susimąstymo, grįžimo į Lietuvos istoriją, atsakomybės už Lietuvos ateitį supratimo valanda. Teatro vyr. dailininkės Janinos Malinauskaitės scenos apipavidalinimas apgaubė šią šventę iškilmingumo, akademiškumo skraiste. Tylos minute pagerbiamos Sibiro ledynų ir Lietuvos okupacijų aukos. Prof. A.Smailys perskaito Lietuvos vyriausybės įstatymą "Dėl VDU atkūrimo", o VDU Atkūrimo tarybą, pedagogus ir studentus sveikina svečiai - Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotoja prof. Kazimiera Prunskienė, LPS Seimo Tarybos narys prof. Kazimieras Antanavičius, Kauno miesto Vykdomojo komiteto pirmininkas Petras Staškūnas, tautiečiai mokslininkai: profesorius iš JAV Pranas Zundė, australietis profesorius Vytautas Daniela, Kauno aukštųjų mokyklų bei Vilniaus pedagoginio instituto atstovai ir kt. Į VDU studentus kreipiasi akademikas Bronius Grigelionis, prof. Vytautas Paliūnas, Algirdas Patackas, buvusio VDU rektoriaus sūnus Julius Jodelė, buvęs VDU Humanitarinio fakulteto studentas Antanas Dambrauskas, padėkos žodį tarė VDU pirmakursiai. Iškilmingą posėdį pradėjęs einantis rektoriaus pareigas Lietuvos MA Fizikinių-techninių energetikos problemų instituto direktorius akademikas Jurgis Vilemas pabrėžė, kad VDU misija - kilni ir globalinė: šis universitetas auklės būsimuosius švietėjus, plėtos

humanistinės ir demokratiškos Lietuvos tradicijas, vienys visame pasaulyje gyvenančius lietuvius. Primindamos Lietuvos žmonių patirtas kančias, atgimimo ir laisvės troškimą skamba Bernardo Brazdžionio, Kazio Inčiūros, Vytauto Mačernio eilės, skaitomos aktorių Olitos Dautartaitės ir Petro Venclovos. Nuvilnijo Maironio "Lietuva brangi" - Petro Bingelio vadovaujamo Kauno valstybinio choro pasveikinimas Universitetui. Iškilmingiausias momentas: svečiams ir profesoriams prisistato VDU studentai. Jų lūpos kartoja šventus priesaikos žodžius: "Aš, VDU studentas/-tė, iškilmingai pasižadu: visas įgytas žinias skirti savo Tėvynei, dosniai jas dalinti visiems Lietuvos žmonėms vardan gėrio, grožio, doros ir niekad nenaudoti jų vardan pikto..." Einantis rektoriaus pareigas J.Vilemas, VDU Atkūrimo tarybos nariai, Pasaulio lietuvių kultūros, švietimo ir mokslo centro atstovai, profesoriai, dėstytojai sveikina pirmuosius atkurto universiteto studentus. Nešini gėlėmis, trispalve iškilmių dalyviai eina prie Laisvės paminklo, padeda gėlių puokštes ir klausosi varpų muzikos, sklindančios iš Vytauto Didžiojo karo muziejaus bokšto. Ši varpų muzika - tai tėvo Viktoro ir sūnaus Giedriaus Kuprevičių išpuoselėta relikvija Lietuvai.

Atkūrimo šventė tęsiasi po senaisiais Vytauto Didžiojo bažnyčios skliautais. Ne vienas, jaunas ar pagyvenęs, atėjęs į šv.Mišias, celebruotas bažnyčios rektoriaus kun. Ričardo Mikutavičiaus, po ilgų dvasinio užgniaužimo metų atvirai ir drąsiai paženklino savo gyvastį šventu kryžiaus ženklu, sugrįžo į šiuos maldos namus tam, kad jų niekada nebepaliktų...

Rugsėjo 3-ąją studentai rinkosi pirmosioms paskaitoms į tris išnuomuotus pastatus skirtingose miesto dalyse. Jie išvydo pirmuosius tvarkaraščius, nurodančius pirmuosius užsiėmimus, paskaitas, skelbiančius pirmųjų dėstytojų pavardes. Juos pasitinka pirmieji trijų VDU fakultetų koordinatoriai-dekanai: Tiksliųjų mokslų - prof. V.Paliūnas, Ekonomikos - prof. P.Zakarevičius, Humanitarinių - laikinai paskirtas filol. m. kand. Alvydas Butkus. Jie greitu laiku turės pilno Senato išrinktą Universiteto rektorių - Kalifornijos universiteto Los Angeles profesorių Algirdą Avižienį, prorektorius Liuciją Baškauskaitę (mokymo reikalams) ir Vytautą Kaminską (mokslo reikalams). Šie studentai bus pirmieji VDU absolventai. Čia dedu tašką: pirmasis etapas apžvelgtas. Dokumentinė medžiaga - protokolai bei straipsniai spaudoje vėl sugrįš į savo lentynas, laukdami kito metraštininko.

1 lentelė

Vytauto Didžiojo universiteto Atkūrimo taryba 1989 m. kovo 30 d.

1. Antanaitis V.	prof. dr.	16. Stauskas V.	prof. dr.
2. Baltrušis R.	prof. dr.	17. Marčėnas R.	doc.
3. Vilemas J.	prof. dr.	18. Kairiūkštis L.	prof. dr.
4. Mickis A.	prof. dr.	19. Radzevičius A.	prof. dr.
5. Šeinauskas R.	prof. dr.	20. Gronskas V.	prof. dr.
6. Paliūnas V.	prof. dr.	21. Karoblis A.	doc.
7. Smailys A.	prof. dr.	22. Brėdikis J.	prof. dr.
8. Zakarevičius P.	prof. dr.	23. Klumbys L.	prof. dr.
9. Bukauskas F.	prof. dr.	24. Oksas J.	istorikas
10. Gutmanas A.	prof. dr.	25. Butkus A.	doc.
11. Ragulskis K.	prof. dr.	26. Pranevičius L.	prof. dr.
12. Misevičienė J.	doc.	27. Kostkevičius G.	doc.
13. Masiokas St.	e.prof. p.	28. Vaičiuvėnas V.	prof.
14. Venslauskas M.	doc.	29. Petrikis R.-S.	prof. dr.
15. Pileckis S.	prof. dr.	30. Blužas J.	prof. dr.

2 lentelė

Garbės nariai
1989 m. kovo 30 d.

1. V.Adamkus	dr.	Čikaga, JAV
2. V.Statulevičius	akad.	Vilnius, LTSR MA
3. J.Kubilius	akad.	Vilnius, VU rektorius
4. V.Landsbergis	prof., LPS Seimo Tar. pirmininkas	Vilnius, konservator.
5. E.Vilkas	akad.	Vilnius, LTSR MA
6. J.Marcinkevičius	rašytojas	Vilnius
7. A.Brazauskas	LKP CK pirmasis sekretorius	Vilnius
8. Č.Kudaba	geogr. m. dr.	Vilnius, VVU
9. K.Prunskienė	ek. m. dr.	Vilnius
10. E.Varanauskas	m. m. dr.	Švedija
11. A.Avižienis	prof.	Los Angeles, JAV
12. V.Sladkevičius	kardinolas	Kaunas
13. V.Butkus	prof.	Kaunas, Kunigų sem.
14. M.Lukšienė	prof.	Vilnius, PI
15. M.Yčas	prof.	JAV
16. S.Velonskis	komersantas	JAV

Priedas

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos
ĮSTATYMAS
Dėl Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo

Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba nutaria:

1. Atkurti Vytauto Didžiojo universitetą ir suteikti jam savarankiškos aukštosios mokyklos statusą.

2. Pavesti Lietuvos TSR Ministrų Tarybai įregistruoti Vytauto Didžiojo universiteto statutą, numatyti galimybes finansuoti universiteto veiklą, kurti ir plėtoti materialinę bazę.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos
prezidiumo pirmininkas
V.ASTRAUSKAS

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos
prezidiumo sekretorius
L.SABUTIS

Vilnius,
1989 m. liepos 4 d.
Nr. XI-3071

Vytautas KAMINSKAS
(Kaunas)

Pirmieji treji atkurto Universiteto metai

Vytauto Didžiojo universitetas atkurtas kaip savarankiška, autonomijos ir akademinės laisvės principais besivadovaujanti aukštoji studijų ir mokslo institucija. Svarbiausias universiteto tikslas - ne tik rengti humanitarinės orientacijos absolventus Lietuvos mokslui, kultūrai, švietimui ir ūkiui, bet ir ugdyti laisvą, kūrybingą asmenybę, suvokiančią savo buvimo tautoje, visuomenėje, pasaulyje prasmę ir atsakomybę. Todėl siekiama sutelkti mokslui ir studijoms Universitete žymiausius Lietuvos ir viso pasaulio lietuvius mokslininkus bei pedagogus, dalytis su pasaulio akademine visuomene bei pasaulio lietuviais dvasiniais, moksliniais ir kultūriniais laimėjimais.

1989 m. rugsėjo 1d. 177 pirmakursiai, sėkmingiausiai išlaikę konkursinius egzaminus iš 805 stojančiųjų, ir dar daugiau laisvųjų klausytojų pradėjo mokslą atkurtо universiteto trijuose fakultetuose - Humanitarinių mokslų, Ekonomikos ir Tiksliųjų mokslų. Nors buvo stokojama auditorijų, vadovėlių, mokymo priemonių, tačiau ir studentams, ir dėstytojams netrūko pasiaukojimo bei ryžto dirbti atgimstančios Lietuvos labui. Rektoriaus pareigas buvo pavesta eiti Atkūrimo tarybos pirmininkui prof. dr. J.Vilemui, prorektoriaus - doc. A.Karobliui.

1989 m. pabaigoje įvyko rinkimai į aukščiausiąjį universiteto valdymo organą - Atkuriamąjį Senatą. Atkuriant universitetą, buvo susitarta, kad Senatas susidės iš dviejų lygių dalių: pastoviai Lietuvoje ir už jos ribų gyvenančių mokslininkų, nusipelniusių Lietuvos mokslui ir kultūrai bei aktyviai palaikiusių universiteto atkūrimo idėją. Užsienio Senato dalis - 48 išeivijos mokslininkai - buvo išrinkti 6-ajame Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume Čikagoje lapkričio 22-26 d. Jų tarpe keturiasdešimt vienas JAV universitetų profesorius, po du - iš Kanados, Australijos ir Italijos, vienas - iš Lenkijos. Lietuvos Senato dalis išrinkta 1989 m. gruodžio 27 d. Lietuvos dalies senatorių tarpe yra devyniolika mokslininkų iš Lietuvos MA institutų ir kitų mokslo įstaigų, devyni profesoriai ir docentai iš Kauno politechnikos instituto (dabartinio Technologijos universiteto), po septynis iš Vilniaus universiteto ir Kauno Medicinos instituto (dabartinės Kauno Medicinos akademijos), penki - iš kitų įstaigų (šiuo metu dešimt senatorių - pilnu etatu VDU dirbantys profesoriai ir docentai, penkiolika skaito paskaitas studentams ar doktorantams). 1990 m. sausio mėn. universiteto Senato pirmininku išrenkamas prof. dr. J.Vilemas (Lietuvos MA Fizikinių-techninių energetikos problemų institutas), jo pavaduotojais - prof. dr. V.Butkus (Kauno tarpdiecezinė kunigų seminarija) ir dr. A.Vanagas (Lietuvos MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutas), sekretore - doc. J.Misevičienė (Vilniaus universitetas).

1990 m. pavasarį viešo konkurso būdu prasideda universiteto mokslo-pedagoginio personalo formavimo procesas. Gegužės 9 d.

išrenkami pirmieji atkurto Vytauto Didžiojo universiteto dekanai: Ekonomikos fakulteto - prof. dr. P.Zakarevičius, Fizikos-matematikos fak. - dr. G.Kamuntavičius, Informatikos fak. - prof. dr. V.Kaminskas (kiek vėliau, rugsėjo 12 d., Teologijos-filosofijos fak. - kunigas prof. dr. V.Butkus). Fizikos-matematikos ir Informatikos fakultetai įkurti 1990 m. sausio mėn., reorganizavus Tiksliųjų mokslų fakultetą, o Teologijos-filosofijos fakultetas - tų pačių metų balandžio mėnesį. Liepos pradžioje išrenkami ir pirmieji katedrų vedėjai: Matematikos -prof. dr. R.Bentkus, Fizikos-dr. E.Kuokštis, Istorijos - doc. R.Marčėnas, Lituanistikos - fil. m.k.A.Butkus.

1990 m. gegužės 24 d. įvyko atkurto Vytauto Didžiojo universiteto pirmojo rektoriaus rinkimai. Sovietų Sąjungos paskelbta blokada Lietuvos Respublikai sutrukdė užsienyje gyvenantiems Atkuriamojo senato nariams atvykti į Kauną. Todėl Lietuvos dalies senatoriai balsuoja Kaune, užsienio dalies senatoriai - Čikagoje. Pirmuoju atkurto universiteto rektoriumi išrenkamas Kalifornijos universiteto Los Angeles profesorius Algirdas Avižienis. Iškilminga rektoriaus inauguracija įvyksta 1990 m. rugsėjo 3 d., pradedant antruosius mokslo metus. Rugsėjo 12 d. Atkuriamasis senatas patvirtina rektoriaus prof. A.Avižienio pasiūlytus prorektorius - Kalifornijos valstybinio universiteto profesorę Liuciją Baškauskaitę ir Informatikos fakulteto dekaną prof. dr. Vytautą Kaminską.

Antruosius mokslo metus universitetas pradeda jau turėdamas šešis fakultetus - Biologijos, Ekonomikos, Fizikos-matematikos, Humanitarinių mokslų, Informatikos ir Teologijos-filosofijos (Biologijos fakultetas įkurtas 1990 m. gegužės mėn.). Studijuojančiųjų gretas papildė 238 pirmakursiai (žr. 1 lentelę) ir per 150 laisvųjų klausytojų. Biologijos fakulteto dekano pareigos pavedamos Biologijos katedros vedėjui doc. M.Venslauskui, Humanitarinių mokslų - prof. L.Baškauskaitei (rudens semestre) ir iš Romos atvykusiam kunigui dr. V.Kazlauskui (pavasario semestre).

1 lentelė

Stojančiųjų į VDU pasiskirstymas 1990 m.

Fakultetas	Padavė pareiškimus		Išlaikė egzaminus		Įstojo	
Humanitarinių mokslų	180		149		84	
merginos		140		114		56
vaikinai		40		35		28
Teologijos-filosofijos	103		84		30	
merginos		52		45		17
vaikinai		51		39		13
Ekonomikos	157		74		58	
merginos		73		32		21
vaikinai		84		42		37
Biologijos	46		20		20	
merginos		28		11		11
vaikinai		18		9		9
Fizikos-matematikos	18		15		15	
merginos		6		3		3
vaikinai		12		12		12
Informatikos	37		31		31	
merginos		12		10		10
vaikinai		25		21		21
Iš viso priimta į VDU	541		373		238	
merginos		311		215		118
vaikinai		230		158		120

Vytauto Didžiojo universiteto Atkuriamojo senato nariai.
Pirmoje eilėje iš kairės: doc. J.Šatas, prof. dr. V.Butkus, prof. dr. V.Statulevičius, dr. A.Vanagas, prof. B.Vaškelis, prof. A.Avižienis, doc. J.Ratkevičiūtė-Misevičienė, prof. dr. J.Vilemas, prof. dr. V.Kaminskas, doc. A.Karoblis, prof. dr. P.Zakarevičius
Antroje eilėje: doc. A.Butkus, prof.dr. L.Telksnys, prof. S.Masiokas, prof. dr. L.Kairiūkštis, prof. dr. A.Smailys, dr. J.Krikštopaitis, dr. V.Kubilius, dr. A.Tyla, prof. dr. L.Klumbys, prof. dr. V.Stauskas, prof. dr. A.Buračas, prof. dr. R.Šeinauskas, prof. dr. V.Kontrimavičius, prof. dr. Z.Zinkevičius, prof. K.Almenas, prof. dr. R.Baltrušis, prof. dr. K.Antanavičius, prof. F.Palubinskas, doc. R.Marčėnas, prof. dr. L.Pranevičius, prof. dr. V.Gronskas.
Trečioje eilėje: dr. E. Kuokštis, dr. V.Kazlauskas, prof. dr. A.Mickis, prof. dr. V.Paliūnas, dr. R.-S.Petrikis, dr. G.Kamuntavičius, doc. G.Kostkevičius, prof. dr. N.Vėlius, prof. dr. A.Gutmanas, doc. M.Venslauskas, prof. V.Vaičiuvėnas, prof. dr. A.Radzevičius, doc. K.Stoškus

1990 m. gruodžio 20-21 d. Kaune įvyko Atkuriamojo senato abiejų dalių suvažiavimas, kuriame priimtas naujas Vytauto Didžiojo universiteto Statutas. Šis Statutas įteisina ne tik universiteto autonomiją bei akademinės laisvės principą, bet ir naują universiteto valdymo struktūrą, dviejų pakopų studijas, mokslo ir studijų vienovę. Suvažiavime patvirtinama pirmųjų dvejų metų bendrų humanitarinių ir fundamentinių studijų programa, pritariama rektorato pasiūlymui reorganizuoti Humanitarinių mokslų fakultetą į tris fakultetus: Humanitarinių mokslų, Menų ir Socialinių mokslų.

Taigi trečiuosius mokslo metus universitetas pradeda turėdamas jau aštuonis fakultetus - Biologijos, Ekonomikos ir vadybos, Fizikos-matematikos, Humanitarinių mokslų, Informatikos, Menų, Socialinių mokslų ir Teologijos-filosofijos. Humanitarinių mokslų ir Menų fakultetų dekanų pareigos pavedamos vizituojančiam profesoriui iš Arizonos valstybinio universiteto K.P. Žygui, Socialinių mokslų - Psichologijos katedros vedėjui doc. J.Lapei. Studijuojančių gretas papildė 357 pirmakursiai, geriausiai pasirodę konkursiniuose egzaminuose iš 868 stojančiųjų (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Stojančiųjų į VDU pasiskirstymas 1991 m.

Fakultetas	Padavė pareiškimus		Išlaikė egzaminus		Įstojo	
Humanitarinių mokslų	193		148		65	
merginos		153		125		62
vaikinai		40		23		3
Menų	140		109		40	
merginos		120		96		37
vaikinai		20		13		3
Socialinių mokslų	106		60		42	
merginos		84		51		37
vaikinai		22		9		5
Teologijos-filosofijos	119		85		68	
merginos		87		60		46
vaikinai		32		25		22
Ekonomikos mokslų	153		107		56	
merginos		67		46		24
vaikinai		86		61		32
Biologijos	46		34		25	
merginos		29				17
vaikinai		17				8
Fizikos-matematikos	45		33		30	
merginos		19		11		10
vaikinai		26		22		20
Informatikos	66		49		31	
merginos		20		16		8
vaikinai		46		33		23
Iš viso priimta į VDU	868		625		357	
merginos		579		429		241
vaikinai		289		196		116

Universitete yra dviejų pakopų studijos: pagrindinės ir aukštosios. Pagrindinių studijų, kurias sėkmingai baigusiems absolventams suteikiamas kvalifikacinis bakalauro laipsnis, trukmė yra ketveri metai. Aukštosiose studijose per pirmuosius dvejus metus galima įsigyti kvalifikacinį magistro laipsnį, o dar po trejų-penkerių metų - mokslinį daktaro laipsnį.

Pagrindinėse studijose pirmuosius dvejus metus dėstomos bendros humanitarinės ir fundamentinės disciplinos, kurias studentai pasirenka savarankiškai. Šių studijų programa susideda iš šių disciplinų:

A - **privalomų disciplinų** (anglų kalba, civilizacijos istorija, informatika, Lietuvos istorija, lietuvių kalbos kultūra, lietuvių kultūra);

B - **pasirenkamų disciplinų** iš šių pogrupių:

Gamtos mokslai (biologijos įvadas, chemijos įvadas, ekologijos įvadas, fizikos įvadas);

Humanitariniai mokslai (filosofijos įvadas, kalbotyros įvadas, teologijos-religijotyros įvadas, literatūros įvadas);

Mąstymas (logika, matematikos įvadas, statistiniai metodai);

Menai (architektūros istorijos įvadas, dailės istorijos įvadas, judesio meno įvadas, kino ir video įvadas, muzikos įvadas, teatro įvadas);

Socialiniai mokslai (antropologijos įvadas, ekonomikos įvadas, politologijos įvadas, psichologijos įvadas).

C - **laisvai pasirenkamų disciplinų** (antroji ar trečioji užsienio kalba ir kitos specialiosios disciplinos).

D - **specializacijos disciplinų** (tai 6-7 disciplinos, kurias nurodo kiekvienas fakultetas ir kurias pasirinkę studentai gali tęsti studijas šiame fakultete).

Per pirmuosius dvejus metus studentas turi sėkmingai išlaikyti egzaminus iš visų A grupės disciplinų (anglų kalba dėstoma per visus keturis semestrus, civilizacijos istorija - per du semestrus), po vieną egzaminą iš kiekvienos B grupės pogrupio laisvai pasirinktų disciplinų. D grupės disciplinos lemia fakulteto pasirinkimą. Trečiųjų ir ketvirtųjų metų pagrindinių studijų programose du trečdaliai laiko skiriama fakulteto specializacijos disciplinoms, trečdalis - laisvai pasirenkamoms kitų fakultetų disciplinoms arba humanitarinėms ir fundamentinėms disciplinoms. Taigi pagrindinėse studijose atsisakyta siauros specializacijos, studentui palikta teisė pačiam pasirinkti studijų programą.

1991-1992 mokslo metais pagrindinėse studijose mokėsi 963 studentai. Po dvejų pirmųjų studijų metų studentų gretas papildė ir dalis laisvųjų klausytojų, sėkmingai baigusių dvejų semestrų programą, taip pat iš kitų aukštųjų mokyklų priimti vyresniųjų kursų studentai. Jų pasiskirstymą po fakultetus iliustruoja 3 lentelė.

3 lentelė

VDU studentai 1991-92 m.m.

Fakultetas	Studentų skaičius	Procentai
1. Humanitarinių mokslų	259	26,9
2. Menų	61	6,3
3. Socialinių mokslų	100	10,4
4. Teologijos-filosofijos	144	14,9
5. Ekonomikos ir vadybos	197	20,4
6. Biologijos	52	5,4
7. Fizikos-matematikos	61	6,3
8. Informatikos	89	9,4
Iš viso:	963	100

1991 m. pavasarį universitete pradedamos organizuoti aukštosios studijos, siekiant įtraukti į mokymo procesą žymiausius Lietuvos mokslininkus. Pasirašomos bendradarbiavimo sutartys su vienuolika mokslo institucijų - Lietuvos istorijos, Lietuvių kalbos, Lietuvių literatūros ir tautosakos, Filosofijos, Sociologijos ir teisės, Biochemijos, Biotechnologijos, Fizikos, Lietuvos energetikos, Matematikos ir informatikos, Puslaidininkių fizikos, Kardiologijos institutais. 1991 m. gegužės 22 d. Atkuriamasis senatas patvirtina aukštųjų studijų nuostatus. Tad žengtas dar vienas svarbus žingsnis - Vytauto Didžiojo universitete atkurta doktorantūra.

Pirmosios pakopos (bakalauro programos) studijos suteikia absolventui bendrą humanitarinį ir fundamentinį išsilavinimą, tuo tarpu magistro programos studijos yra individualios ir leidžia specializuotis. Studijos magistro kvalifikaciniam laipsniui įsigyti gali būti baigiamos dvejopai - pateikus magistro tezes arba išlaikius išsamius egzaminus, kuriems vadovauja magistratūros komitetas.

Sėkmingai baigusiems doktorantūros studijas bus suteikiamas mokslinis daktaro laipsnis. Įprastinė doktorantūros studijų trukmė - ne daugiau kaip 5 metai, iš kurių 1,5-2 metai skiriami studijoms, o likęs laikas - disertacijai rašyti. Kiekvienam doktorantui studijų programą, studijavimo ir atsiskaitymo būdą numato iš penkių mokslininkų sudarytas doktorantūros studijų komitetas. Studijų programos daktaro laipsniui gauti yra plačios - doktorantas studijuoja pagrindinę ir vieną arba dvi gretutines mokslo kryptis, kurios sudaro ne mažiau kaip trečdalį studijų programos. Studijos daktaro laipsniui įsigyti baigiamos viešai apgynus disertaciją doktorantūros studijų komiteto posėdyje, pasikvietus du oponentus. Už laipsnio suteikimą balsavę doktorantūros studijų komiteto nariai įskaitomai pasirašo daktaro diplome, kurį išduoda doktorantą rengusios mokslo ir studijų institucijos.

1991/92 mokslo metų pavasario semestre prasidėjusioms doktorantūros studijoms buvo pasirinktos šios kryptys:

4 lentelė

VDU doktorantūros studijos

Kryptys	Vadovas	Institucija, su kuria organizuojamos doktorantūros studijos	Doktorantų skaičius
Etnologija, folkloristika	prof. dr. N.Vėlius	Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas	6
		Lietuvos istorijos institutas	7
Kalbotyra	dr. A.Vanagas	Lietuvių kalbos institutas	14
Istorija	dr. A.Tyla	Lietuvos istorijos institutas	16
Literatūrologija	dr. V.Kubilius	Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas	14
Teorinė ir eksperimentinė fizika	dr. G.Kamuntavičius	Fizikos institutas	6
Informatika	prof. dr. V.Kaminskas	Matematikos ir informatikos institutas	5
Matematika	prof. dr. R.Bentkus prof. dr. V.Statulevičius	Matematikos ir informatikos institutas	12
Molekulinė biologija, biofizika	prof. dr. J.Kulys	Biochemijos institutas Biotechnologijos institutas "Fermentas", Kauno medicinos akademija	5
Vadyba	prof. F.Palubinskas prof. dr. P.Zakarevičius	Kauno technologijos universitas	5
Psichologija	prof. dr. A.Jacikevičius prof. J.Pikūnas	Klaipėdos universitetas	6
Edukologija	prof. dr. P.Jucevičienė	Kauno technologijos ir Klaipėdos universitetai	-
Sociologija		Vilniaus, Kauno technologijos ir Vilniaus pedagoginis universitetai, Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas	-

Atskirose mokslo kryptyse patvirtintos doktorantūros studijų komisijos, į kurias įeina 10-20 žymiausių tos krypties Lietuvos ir išeivijos mokslininkų. Komisijos atsakingos už studijų programas, jų nariai sudaro doktorantūros studijų komitetų branduolį. Doktorantūros studijoms vadovauja Aukštųjų studijų taryba, kurios nariai - atskirų mokslo krypčių vadovai.

Studijų sėkmę lemia mokslo-pedagoginio personalo kvalifikacija. Todėl Universiteto Statutas numato didelius reikalavimus profesūrai ir dėstytojams bei Universiteto vadovams: rektoriumi, prorektoriais, dekanais gali būti renkami tik profesoriai arba mokslų daktarai (habilituoti daktarai). Visos mokslo-pedagoginio personalo pareigos užimamos viešo konkurso būdu.

Pradžia buvo sunki - pirmaisiais 1989-1990 mokslo metais universitete dirbo tik keletas profesorių ir docentų. Tačiau jau nuo antrųjų mokslo metų padėtis pradėjo gerėti.

Mokslo-pedagoginio personalo struktūrą 1991/92 mokslo metais iliustruoja 5 lentelė.

5 lentelė

VDU mokslo-pedagoginis personalas 1991/92 m.m.

Pareigos	Pilnų etatų skaičius	
	Rudens semestras	Pavasario semestras
Profesoriai	16,3	16,6
Vizituojantys profesoriai	6,75	7,35
Docentai	26,30	29,0
Vizituojantys docentai	5,0	5,0
Vyr. asistentai	4,5	8,0
Asistentai	34,0	33,75
Vizituojantys asistentai	5,0	5,0
Vyr. lektoriai	2,0	2,0
Lektoriai	11,4	12,95
Vizituojantys lektoriai	4,0	5,5
Vyr. moksliniai bendradarbiai	13,25	12,5
Moksliniai bendradarbiai	11,0	11,0
Mokslo asistentai	6,5	7,0
Iš viso:	146,0	155,5

Suburti profesorius, dėstančius Universitete, padėjo glaudus bendradarbiavimas su mokslo institutais ir kitais universitetais. Be to, per pastaruosius dvejus metus padažnėjo ir tautiečių vizitai iš Vakarų universitetų - Vytauto Didžiojo universitete dėstė arba dėsto žinomi profesoriai - K.Skrupskelis, D.Katiliūtė, R.Kalvaitis, V.Kavolis, V.Kazlauskas, V.Černius, J.Smulkštys, R.Vaišnys, K.Almenas; docentai - M.Danytė, Ž.Gimbutaitė, A.Žygas ir kiti. Rektorato nuostata - sutelkti mokslui ir studijoms universitete žymiausius Lietuvos ir viso pasaulio lietuvius mokslininkus - jau brandina pirmuosius vaisius.

1991 m. rudenį atkurtas Vytauto Didžiojo universiteto Garbės profesorių ir daktarų statusas - Atkuriamojo senato rugsėjo 18 d. sprendimu Garbės daktarais pripažinti profeso-

riai Vytautas Landsbergis ir Česlovas Milošas bei Lietuvos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius JAV Stasys Lozoraitis. Jie pirmieji papildė aštuoniolikos iškiliausių tarpukario Lietuvos asmenybių - VDU Garbės daktarų - J.Basanavičiaus, M.Biržiškos, A.Dambrausko-Jakšto, J.Mačiulio-Maironio, O.Milašiaus, V.Storastos-Vydūno, J.Šliūpo, J.Tumo-Vaižganto ir kitų bei dvylikos užsieniečių gretas. Senato 1992 m. vasario 7 d. sprendimu Garbės daktaru pripažintas ir kunigas prof. Antanas Liuima, S.J.

1991/90 mokslo metų pavasario semestre Vytauto Didžiojo universitete atkuriamas ordinarinių ir ekstraordinarinių profesorių statusas. Atkuriamasis senatas 1992 m. vasario 7d. pirmaisiais ordinariniais profesoriais patvirtino šiuos profesorius: A.Avižienį (informatika), R.Bentkų (matematika), V.Butkų (teologija), V.Kaminską (informatika), J.Kulį (biochemija), V.Statulevičių (matematika), P.Zakarevičių (ekonomika), N.Vėlių (etnokultūra ir tautosaka). Ekstraordinariniais profesoriais patvirtinti mokslų daktarai: G.Kamuntavičius (fizika), V.Kubilius (literatūros mokslas), E.Kuokštis (fizika), A.Tyla (istorija), A.Vanagas (kalbotyra).

Universitetinis mokymo procesas neįmanomas be mokslo ir studijų vienovės - dėstytojai turi būti skatinami dirbti mokslinį darbą, mokslininkai - dėstyti studentams, o pastarieji - įgyti mokslinio darbo įgūdžių. Todėl, tik prasidėjus pirmiesiems mokslo metams, Universiteto Atkūrimo tarybos, tuo metu pagal laikinąjį Statutą vykdžiusios Senato funkcijas, 1989 m. spalio 27 d. sprendimu įkuriami pirmieji mokslo centrai - Informatikos (mokslinis vadovas prof. dr. V.Kaminskas) ir Vadybos (prof. dr. P.Zakarevičius). Šie mokslo centrai tapo ne tik mokymo baze, kurioje studentams mokslininkai skaitė informatikos ir vadybos disciplinas, bet jie ir finansiškai rėmė universitetą iš lėšų, gautų už mokslinius tyrimus ir podiplominių studijų organizavimą. 1990-91 m. įkuriami Humanitarinių mokslų, Pedagogikos ir Aplinkotyros mokslų centrai. Pastarųjų dviejų moksliniais vadovais paskiriami vizituojantys profesoriai V.Černius (Temple universitetas) ir J.Genys (Marylando universitetas).

Pirmuosius trejus mokslo metus universitetas neturėjo savo materialinės bazės - studentai mokėsi keturiuose nuomojamuose pastatuose, kurie yra įvairiose Kauno miesto vietose - miesto centre (Daukanto 28, Laisvės al. 53), Senamiestyje (Karaliaus dvaro 4) ir Aukštuosiuose Šančiuose (Metalo 4). Šie pastatai, išskyrus galbūt tik pastatą, esantį Daukanto 28, nepritaikyti studijoms. Iš kitų Kauno aukštųjų mokyklų ir įstaigų buvo nuomojamos ir vietos studentams įvairiuose bendrabučiuose. Universiteto materialinė bazė pradėjo stiprėti tik trečiųjų mokslo metų rudens semestro pabaigoje, kai Lietuvos Respublikos Vyriausybė perdavė universitetui virš trijų šimtų vietų bendrabutį (Taikos pr. 119). Pavasario semestre universitetui grąžintas 1924 m. įkurtas Botanikos sodas, taip pat perduoti pirmieji du pastatai - miesto centre (Donelaičio 52) ir Aukštuosiuose Šančiuose (Metalo g. 4), kur įsikūrė Biologijos, Fizikos-matematikos ir Informatikos fakultetai.

Žvelgiant į perspektyvą, per paskutinį šio amžiaus dešimtmetį studentų skaičius universitete turėtų pasiekti 2,5-3 tūkstančius. Iš jų 2 tūkstančiai studijuotų pagrindinėse studijose, likusieji - aukštosiose studijose. Savo materialinę bazę universitetas tikisi plėsti Kauno miesto centre, Senamiestyje ir Aleksote.

Pirmieji treji metai - tai įtempto darbo metai, atkuriant Vytauto Didžiojo universitetą, kuris, kaip taikliai pastebėjo rektorius prof. A.Avižienis, "tarsi feniksas iš pelenų atgijo". Šį nelengvą darbą dirba ir atgimusios Lietuvos

Vytauto Didžiojo universiteto rektoratas
Iš kairės: Biologijos fakulteto dekanas doc. M.Venslauskas; Fizikos-matematikos fakulteto dekanas dr. G.Kamuntavičius; Menų fakulteto dekanas prof. dr. V.Stauskas; Prorektorius ir Informatikos fakulteto dekanas prof. dr. V.Kaminskas; Rektorius prof. A.Avižienis; Prorektorius ir Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas prof. B.Vaškelis; Teologijos ir filosofijos fakulteto dekanas prof. dr. V.Butkus; Ekonomikos ir vadybos fakulteto dekanas prof. dr. P.Zakarevičius; Socialinių mokslų fakulteto dekanas doc. J.Lapė

mokslininkai, ir "sugrįžtantys iš Europos, Amerikos, Australijos akademiniai piligrimai". Dirba kartu, kurdami naujo tipo universitetą, puoselėdami autonomijos ir akademinės laisvės principus. Šie treji metai - tai nors ir trumpa, bet ženkli atkarpa garbingame ir sunkiame septyniasdešimties metų Lietuvos universiteto kelyje.

Alfredas SMAILYS
(Kaunas)

Vytauto Didžiojo universiteto rektoriai

Okupacijos laikotarpiu mūsų pojūčiai buvo atbukinti, moralė sumenkinta. Tik dabar, paklusdami audringiems sielų proveržiams, mėgindami atstatyti istorinę tiesą, vidinę pusiausvyrą ir etines normas, puslapis po puslapio atverčiame savo kultūros knygą, aprašome užmaršai pasmerktus žmones. Šių žmonių kategorijai priklausė ir buvę Lietuvos bei VDU rektoriai.

VDU rektoriai - tai plejada asmenybių, kurie vienaip ar kitaip tarnavo Lietuvai. Visi jie buvo tautiškai mąstančios inteligentijos atstovai, puoselėję, kėlę tautinę kultūrą ir mokslą, ugdę lietuvių tautą, papildę šviesuomenės eiles. Net ir okupacijos metu Universiteto rektoriai nepaliko Lietuvos, bet visokiais pasyviais būdais priešinosi nutautinimo politikai, agresyvių jėgų poveikiui.

Prieš supažindindami gerbiamus skaitytojus su Kauno Vytauto Didžiojo universiteto rektoriais, norime pabrėžti, kad čia nemėginsime jų įvertinti, remdamiesi skaudžia mūsų istorijos ir kultūros patirtimi, bet bandysime tik aprašyti jų gyvenimo pagrindinius elementus, mokslinės, politinės veiklos tendencijas.

Universitetui vadovavo šie rektoriai: J.Šimkus (1922-23 m.), V.Čepinskis (1923-24 m.), P.Būčys (1924-25 m.), P.Avižonis (1925-26 m.), M.Biržiška (1926-27 m.), M.Römeris (1927-28 m.), P.Jodelė (1928-29 m.), antrą kartą V.Čepinskis (1929-33 m.). Nuo šio laiko rektoriai buvo renkami 3 metams. Antrą ir trečią kartą buvo išrinktas M.Römeris (1933-39 m.), S.Šalkauskis (1939-40 m.). Tai paskutinis laisvojo VDU rektorius. Vokiečių okupacijos metais Universiteto rektoriumi buvo prof. J.Gravrogkas. 1944 m. vokiečių uždarytas universitetas vėl buvo atidarytas jau bolševikinės valdžios. Iki 1946 m. jis turėjo Vytauto Didžiojo vardą, o vėliau buvo pavadintas Kauno Valstybiniu universitetu. Jam vadovavo prof. A.Purėnas, o nuo 1946 m. iki universiteto panaikinimo - prof. J.Kupčinskas.

Pirmuoju Lietuvos universiteto rektoriumi buvo išrinktas prof. JONAS ŠIMKUS (1873.IV.22 Duseikių-Sūrupių k., Telšių vls. ir aps. - 1944.VI.4 Maironiškių k., Raudondvario vls., Kauno aps.) - chemikas, profesorius, ministras. Mokėsi Telšiuose, Palangoje, Šiauliuose, Liepojoje. 1900 m. baigė Maskvos universiteto chemijos fakultetą, 1903 m. įgijo chemijos, o 1906 m. - farmacijos magistro mokslinius laipsnius. 1906 m. studijavo Ženevos universitete. 1904-1905 m. dirbo Kazanės universitete. 1906-1916 m. docentas, ekstraordinarinis profesorius. Tad praėjus 16 metų nuo universiteto baigimo, intensyviai dirbdamas mokslinį darbą, J.Šimkus tapo profesoriumi. Nuo jaunų dienų J.Šimkus reiškėsi politinėje visuomeninėje veikloje kaip Lietuvos patriotas. Dar besimokydamas gimnazijoje dirbo įvairiose slaptose lietuvių jaunuomenės, vėliau lietuvių studentų draugijose. Maskvoje platino "Varpą" ir kitokią draudžiamą lietuvišką literatūrą. Jis buvo laikomas varpininku-demokratu, tačiau į Lietuvos Vyriausybę įėjo

kaip nepartinis. Politinėje veikloje pasižymėjo kaip plataus spektro veikėjas: 1918.XII.26-1919.III.12 ir 1919.III.12-1919.X.7 Prekybos ir pramonės ministras, 1921.IV.7-1922.II.4 - Krašto apsaugos ministras, 1922.II.13-1923.IX.1 - pirmasis Lietuvos universiteto rektorius, 1924 m. lietuvių-latvių draugijos pirmininkas, 1926-1940 m. - Norvegijos garbės konsulas. Lietuvos profesinės orientacijos bei mokslinės draugijos steigėjas. Buvo ir kitų ūkinių organizacijų, draugijų bei Lietuvos verslininkų sąjungos pradininkas. Įvairiapusė buvo ir mokslinė veikla: jis buvo Rusijos inžinierių sąjungos vicepirmininkas bei Chemijos sąjungos pirmininkas. Daugelis jo straipsnių lietė cheminės technologijos bei verslų ir ūkinės veiklos klausimus: "Cheminė technologija" (1923 m.), "Kauno m. viešojo naudojimosi vandens sudėtis" (Technika, 1924 m.), "Darbo organizacija" (Lietuvos ūkis, 1924 m.), "Darbo mokesnio teorijos bei sistemos ir darbo našumas" (Logos, 1926 m.), "Chemijos karas" (1928 m.), "Kaučiukas, jo gamyba ir vartojimas" (Technika, 1933 m.). Prof. J.Šimkus dažnai atstovaudavo chemikus užsienio mokslininkų suvažiavimuose. Tai buvo ne tiktai mokslininkas, bet ir žymus politikas. Jo ypač platų politinį pasiruošimą liudija faktas, kad jis, chemijos ir farmacijos mokslų magistras, vadovavo Lietuvos Krašto apsaugos ministerijai. Tai buvo gabus, visapusiškai išsilavinęs žmogus, sėkmingai vadovavęs Lietuvos universitetui pačiu atsakingiausiu metu.

Profesorius VINCAS ČEPINSKIS (1871.V.3 (sen. kalendorium balandžio 21 d.) Šiaulių aps., Pašvitinio vls., Dargaičių k. - 1940.VIII.22 Kaune) gimė daugiavaikėje, labai dievobaimingoje ūkininko vidutinioko šeimoje. Vincas buvo vyriausias iš 13 brolių ir seserų. Vaikystėje pasižymėjo gyvu būdu, mokėjo pasakoti pasakas ir paties pramanytus dalykus. V.Čepinskis pradžios mokslus ėjo Mintaujoje, vokiečių katalikų mokyklos pradedamojoje klasėje. Čia išmoko vokiečių kalbos, kuri visą gyvenimą padėjo mokslinėje veikloje. Jau iš šio fakto, lyg ir mažai reikšmingo, galime suprasti, kad visada naudinga mokytis iš didelių žmonių biografijos, o ji liudija, jog svarbu vaikus nuo jaunų dienų mokyti svetimų kalbų, būtinai prisimenant J.Jablonskio klasikinį patarimą: "Gerai yra svetimas kalbas žinoti, bet gėda gimtosios nemokėti". Gimnazijoje Šiauliuose Vincas pasižymėjo gabumais kalboms: gerai mokėjo lotynų, graikų kalbas. Nors ir svajojo būti kunigu, vėliau, pradėjęs skaityti Kautskio, Pisarevo raštus, palinko marksizmo pusėn. Domėjosi fizika, biologija, matematika. 1890-1894 m. V.Čepinskis baigė chemijos studijas Petrogrado universitete Gamtos-matematikos fakultete. 1894-1896 m. - D.Mendelejevo laborantas Vyr.matų ir saikų rūmuose, kur susipažįsta su precizinio matavimo priemonėmis ir metodais. Tai, kad V.Čepinskis dar jaunystėje buvo pakviestas dirbti pas pasaulinio garso mokslininką D.Mendelejevą, patvirtina, jog šis nuo Lietuvos-Latvijos pasienio kilęs jaunuolis buvo didžiulių gabumų. 1891-1900 m. - studijos Ciūricho politechnikoje ir tyrinėjimai Getingene ir Leipcige. Chemija buvo ta chimera, kuri kvietė kopti šį gabų studentą į mokslo olimpą. V.Čepinskis tyrinėjo sunkiųjų metalų halogeninių druskų elektrolizę aukštose temperatūrose. 1900-1902 m. vadovavo Tiudoro akumuliatorių dirbtuvių techniniam biurui, tyrinėjo "Viscarino" sistemą, siekdamas ją pritaikyti traukinių apšvietimui. 1904-1905 m. - Liepojos komercinės mokyklos direktorius. Metus (1915-1916 m.) dirbo Maskvos susisiekimo instituto direktoriumi ir gamino magnį iš magnezito karo reikalams. 1917-1918 m. - Ugličo realinės mokyklos ir moterų gimnazijos mokytojas ir direktorius. Net ir šiuo gyvenimo laikotarpiu nepamiršo mokslinės veiklos - išvertė fizikos darbų ir Dž.Vašingtono biografiją į rusų ir lietuvių kalbas. 1918 m. grįžta į Vilnių ir mėgina vyriausybės nurodymu perimti iš vokiečių Technikos ir realinės mokyklos rūmus, siekdamas juos atiduoti kuriamam Vilniaus universitetui. 1920 m. dėsto fiziką Aukštuosiuose Kursuose, vėliau Steigiamojo Seimo narys (socialdemokratas). Nuo 1922 m. vasario 16 d. Lietuvos (vėliau Vytauto Didžiojo) universiteto Gamtos, Matematikos, Fizikos katedrų profesorius, Universiteto prorektorius, o 1929-1933 m. rektorius.

1926.VI.15-1926.XII.17 Švietimo ministras. 1936.IX.1 d. išėjo į pensiją. Mirė V.Čepinskis turėdamas 69 metus, t.y. 1940.VIII.22 d., nuo žarnyno auglio.

Ką nuveikė prof. V.Čepinskis moksle? Be daugiatomio fizikos vadovėlio, pažymėtini: "Fizinė chemija" (3 dalys), "Mokslas, demografija ir diktatūra", "Kapitalizmo krizė ir socializmo perspektyvos", "Gyventojų skaičiaus problema", "Autoritetas ir laisvoji mintis", "Didelės fizikos problemos - radioaktyvumas šviesoje", "Materija ir energija", "Mokslo tiesos problema", "Atomas", "Elektroninė valentingumo teorija" ir t.t. Iš pateiktų žinių apie profesoriaus biografiją, mokslinę veiklą matyti, kad jis pasižymėjo įvairiose srityse - politikoje, moksle ir t.t. Tai turtinga asmenybė, gabus žmogus, kuris gal tik nesugebėjo savo veiklos nukreipti viena kryptimi, o gal to ir nenorėjo. Aplinka priverčia tokius žmones reaguoti į visas aktualias visuomenės problemas. Jis tam tikra prasme panašus į A.Einšteiną, kuriam, be fizikos ir atomistikos, rūpėjo moralinės ir socialinės problemos, o V.Čepinskiui šalia chemijos ir fizikos rūpėjo visa Lietuva. Tiesa, į Lietuvą jis žvelgė šiek tiek daugiau kaire akimi, bet argi tai svarbu? Jaučiu ir įtariu, kad prof.V.Čepinskį, jeigu jis savo pažiūras skelbtų dabar, kai kas gal apšauktų net negatyviai nusiteikusiu kairiuoju. Tačiau tai tik spėliojimai. Prof.V.Čepinskio biografija ir mokslinė veikla liudija, kad talentingam mokslininkui, gabiam žmogui rekomendacijų studijuoti pasaulinio garso aukštosiose mokyklose nereikia. Tokius žmones į savo prieglobstį pakviečia mokslas. Ar ne taip turėtų būti ir dabar?

Įvairi ir turtinga prof.V.Čepinskio veikla tarpukario Lietuvoje. 1918 m. paskirtas Švietimo ministerijos aukštųjų mokyklų skyriaus vedėju su M.Biržiška tuojau pat mėgina atkurti Vilniaus universitetą. Jis reikšdavo savo nuomonę tiesiai, atvirai, užmojai ir darbai buvo drąsūs, su visais malonus, didelio darbštumo ir gabus pedagogas, kupinas kūrybinės energijos, meilės tikram mokslui ir Lietuvai. Visur dirbo entuziastingai, mylėjo jaunimą, studentus, Lietuvą. Visada eidavo ten, kur būdavo sprendžiami gyvybiški Lietuvos klausimai. 1919 m. Anglija nenorėjo pripažinti Lietuvos valstybės "de facto". Anglija prisiklausė carinės, dar Prancūzijoje veikusios ambasados nuomonės, jog Lietuva yra carinės imperijos dalis, ir jokiu būdu nenorėjo jos pripažinti kaip nepriklausomos valstybės. 1919 m. Lietuvos vyriausybė skiria prof. V.Čepinskį vadovu Lietuvos delegacijos, kurios uždavinys buvo išgauti iš Anglijos vyriausybės Lietuvos valstybės pripažinimą "de facto". Kruopščiai ir sėkmingai metus padirbėjęs prof. V.Čepinskis parvežė Lietuvai taip reikalingą pripažinimą. Taigi V.Čepinskio vardas Lietuvos istorijoje įrašytas neišdildomomis raidėmis.

PRANCIŠKUS PETRAS BŪČYS (1872.VIII.20 Kudirkos Naumiesčio vls., Slavikų par., Šilgaliuose - 1951.X.25 Romoje) - vyskupas, profesorius, VDU rektorius. Mokėsi Slavikų pradžios mokykloje, Marijampolės gimnazijoje. 1890-1895 m. mokėsi ir baigė Seinų kunigų seminariją. Mokydamasis ir studijuodamas organizavo ir leido rankraštinius laikraštėlius, bendradarbiavo lietuvių spaudoje: "Vienybėje Lietuvninkų", "Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgoje", "Varpe" ir t.t. 1895 m. įstojo į Petrogrado dvasinę akademiją, kurią 1898 m. baigęs gavo magistro laipsnį. Mokėsi Friburgo universitete ir, ten apgynęs isotrinę apologiją apie šv.Stanislovą, 1901 m. gavo teologijos daktaro laipsnį. Nuo 1902 m. Petrogrado dvasinės akademijos ekstraordinarinis profesorius, o nuo 1905 m. - ordinarinis profesorius. Buvo vienas iš Didžiojo Vilniaus Seimo pirmininkų. Dirbo Petrogrado dvasinės akademijos prorektoriumi, vėliau ėjo Akademijos rektoriaus pareigas. Rašė beveik į visus lietuviškus laikraščius ir žurnalus. Bendradarbiavo ir lenkų spaudoje. Išvykęs į Ameriką, ten 1920 m. įkūrė religinį savaitraštį "Laivas". 1921 m. liepos mėnesį grįžo Lietuvon ir parvežė Lietuvos universitetui kun.Burbos ir J.Žilinsko lituanistines bibliotekas. 1922.II.16 buvo paskirtas Teologijos-filosofijos fakulteto fundamentalinės teologijos katedros vedėju. Vėliau - šio Fakulteto dekanu, Universiteto prorektoriumi, o 1924.IX.1-1925.IX.1 Universiteto rektorius. Kaune redagavo "Laisvės"

dienraštį. 1927 m. išrinktas marijonų ordino generolu. Suaktyvino šio ordino veiklą Lietuvoje, Latvijoje, JAV, Australijoje. Nuo 1929 m. prof. P.Būčys buvo popiežiaus komisijos Rusijai patarėju. O 1930 m. Romoje konsekruotas Rytų apeigų vyskupu.

Vyskupas Pranciškus Būčys buvo nepaprastai didelio talento ir plačios erudicijos žmogus. Tai fundamentali asmenybė, kurios pėdsakai, pilni istorinio reikšmingumo, paliks ilgiems laikams ne tik mūsų kultūroje, bet ir Romos katalikų bei Rytų apeigų bažnyčių istorijoje. Jo eukumeninė, politinė ir visuomeninė veikla savo apimtimi pralenkia beveik visų to meto visuomenės veikėjų veiklą. Lietuvos universitetas gali didžiuotis, turėjęs tokį rektorių.

PETRAS AVIŽONIS (1875.IV.17 Pasvalyje - 1939.X.17 Kaune) 1894 m. baigė Mintaujos gimnaziją, 1900 m. Tartu universiteto Medicinos fakultetą. 1914 m. apgynęs disertaciją "Apie akių ligas Gruzdevos ir Lygumo vals." gavo medicinos daktaro laipsnį. 1897 m. parašė lietuvišką gramatiką, kuria rėmėsi ir J.Jablonskis, rašydamas lietuvių kalbos gramatiką. Bendradarbiavo įvairiuose laikraščiuose, dalyvavo rusų-japonų kare, buvo pakliuvęs į japonų nelaisvę. Žymesnės knygos: 1906 m. išleista "Socialistai ir masonai", 1907 m. "Girtuoklystė mūsų rykštė", 1908 m. "Darbininkai ir visuomenė". Aktyvus Kauno Aukštųjų Kursų medicinos skyriaus organizatorius. Nuo 1922.II.16 iki mirties buvo universiteto oftolmologijos katedros ir Akių klinikos vedėjas. 1925.IX.1-1926.IX.1 Universiteto rektorius. Vienas iš Kauno Medicinos draugijos organizatorių. 1933 m. Lietuvių akių gydytojų draugijos organizatorius ir pirmininkas. Su įvairiais pranešimais akių ligų klausimais dalyvavo tarptautiniuose kongresuose. Jo straipsniai buvo spausdinami stambiausiuose Europos medicininiuose žurnaluose. Bene didžiausias jo gyvenimo paminklas - kapitalinis veikalas "Akių ligų vadovas" (844 psl), kuris buvo išleistas jau po jo mirties. Prof. P.Avižonis plačiai bendradarbiavo ir Lietuvos enciklopedijoje. Ypač vaisinga buvo jo veikla formuojant ir kuriant VDU Medicinos fakultetą.

MYKOLAS BIRŽIŠKA (1882.VIII.12/24 Viekšniuose - 1962.VIII.24 Los Andžele) - visuomenininkas, 1918 m. vasario 16 d. akto signataras, lietuvių kultūros, tautosakos tyrinėtojas, mokslininkas. Baigė Šiaulių gimnaziją. Nepaisant to, kad užaugo lenkų kultūros įtakoje, anksti atsisakė lenkiškumo ir tapo Lietuvos atgimimo veikėju. Jau gimnazijoje už lietuvišką veiklą buvo pašalintas iš gimnazijos, vėliau priimtas atgal. 1901-1907 m. baigė Maskvos universiteto Teisės fakultetą. Paraleliai mokėsi Filologijos fakultete istorijos, literatūros ir kalbotyros. 1092.II.9 buvo už lietuvišką veiklą suimtas, įkalintas Maskvos Butyrkų kalėjime, o vėliau - Vilniaus ir Kauno kalėjimuose. Kalėjimuose susiformavo jo socialistinės pažiūros. Už tai buvo kuriam laikui iš universiteto pašalintas. Daug rašė, skaitė pranešimų Lietuvos literatūros istorijos klausimais. Dalyvavo darbininkų demonstracijose. Dirbo Vilniaus socialdemokratų partijos komitete. 1905 m. dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime. Ypač aktyviai dalyvavo LSDP spaudoje. Rašė lietuvių ir lenkų gyvenimo apžvalgas rusų laikraštyje "Severo Zapadnyj Golos". Nuo 1908 m. Lietuvių mokslo draugijos narys. 1909 m. parašė ir išplatino su J.Jablonskiu "Mūsų raštų istoriją". Šios knygos antroji dalis buvo skirta vienam iš mūsų literatūros pradininkų A.Klementui. Karui prasidėjus, 1915.V.21 pradėjo dirbti Lietuvių draugijoje, teikiančioje teisinę pagalbą karo nukentėjusiems. Nuo 1915.IX.16 Lietuvių gimnazijos Vilniuje direktorius. 1917 m. - Lietuvos tarybos narys. Kuriant Lietuvos valstybę (1918 m.), griežtai pasisakė prieš amžinus ryšius su Vokietija. Dėl to net buvo pasitraukęs iš Lietuvos tarybos. Vėliau į ją vėl buvo priimtas, tačiau antrą kartą iš jos pasitraukė Tarybai pasisakius už monarchiją su karaliumi R.Urachu-Mindaugu II. 1918 m. M.Šleževičiaus kabinete - Švietimo ministras. Laikinajai vyriausybei pasitraukus į Kauną, liko generaliniu jos įgaliotiniu Vilniuje. Protestavo prieš Lenkijos organizuotą Vilniaus krašto užgrobimą. Dalyvavo Suvalkų derybose su lenkais ir 1920.X.10 pasirašė sutartį su jais. Organizavęs lietuvių bei žydų pasipriešinimą lenkų okupacijai ir želigovskinio seimo rinkimams,

lenkų buvo suimtas ir kaltinamas valstybės išdavimu. Grėsė mirties bausmė, tačiau, įsikišus Tautų Sąjungai, su kitais suimtaisiais buvo išsiųstas į Lietuvą. Nuo 1922.III.10 Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto ordinarinis profesorius, fakulteto dekanas, prorektorius ir 1926-1927 m. - rektorius. Nuo 1925 m. Vilniaus vadavimo sąjungos komiteto pirmininkas. Kėlė Vilniaus klausimą užsienyje. 1939 m. VDU dalinai išsikėlus į Vilnių, nuo 1940 m. pradžios iki 1944 m. birželio mėn. - Vilniaus universiteto rektorius. 1940 m. parašė knygą apie Vilniaus universitetą. Ją išplėtė 1948 m. Vienas iš aktyviausių Lietuviškosios enciklopedijos, išleistos JAV, redaktorių. Be to, jo inicatyva Papilėje buvo pastatytas paminklas S.Daukantui. Daugybės straipsnių lietuvių, rusų, lenkų kalbomis autorius. Turbūt nėra nė vienos humanitarinės srities, kurioje nebūtų pasižymėjęs prof. M.Biržiška. Tai nepaprasto darbštumo, didžiulio talento ir patriotizmo sintezės įtakoje susiformavusi unikali asmenybė, kuri paliko neužmirštamus pėdsakus Lietuvos mokslo ir kultūros istorijoje.

MYKOLAS RÖMERIS (1880.V.17 Bagdoniškio dv., Obelių vls., Rokiškio aps. - 1945.III.14 d. ten pat). Tai tarptautinio lygio konstitucinės teisės žinovas. Gimnaziją baigė Vilniuje, po to 1901 m. - aukštąją 7 metų Teisės mokyklą Petrograde. 1901-1903 m. studijavo istoriją Krokuvos universitete, 1903-1905 m. mokėsi Paryžiuje Aukštojoje politinių mokslų mokykloje ir baigė jos sociologijos skyrių. Jau Paryžiuje aktyviai įsitraukė į lietuvybės propagavimo darbą, nors jo gimtoji kalba buvo lenkų. Rinko lietuvišką tautosaką savo gimtosiose apylinkėse. 1906 m. redagavo lenkišką laikraštį "Gazeta Wilenska". Iš Vilniaus buvo išvykęs Krokuvon, o 1909 m. vėl grįžo į Vilnių. Po I pasaulinio karo įstojo į Pilsudskio organizuojamus lenkų legionus, tačiau, iš ten pasišalinęs, vėl pradėjo teisininko darbą. 1921 m. tapo Lietuvos Vyr. tribunolo nariu, paskui Valstybės Tarybos nariu. Nuo 1922 m. VDU dėstė konstitucinę teisę. 1927-1928 m. ir 1933-1939 m. - VDU rektorius. Jis stengėsi populiarinti Lietuvos mokslą, priklausė Lietuvos teisininkų draugijai, aktyviai dirbo politinių-socialinių mokslų institute. Buvo vienas iš jo vicepirmininkų. Nepaisant to, kad jam turėjo įtakos lenkiška kultūra, jis labai griežtai pasisakė už Lietuvos nepriklausomybę, lietuvybę. Kaip teisininkas jis prilygo garsiausiems Europos mokslininkams. Savo teorijas grindė teisinės valstybės, kuri garantuoja pagrindines piliečių teises, principais. Jo koncepcijos, kaip matome, būtų aktualios ir dabar. Jis pasisakė už valstybės valdininkų veiklos kontrolę, manydamas, jog valstybėje reikalinga griežta tvarka, stengėsi sukurti įstatymdavystės pagrindus po perversmo atėjusiai Smetonos vyriausybei. 1932 m. buvo teisėju Hagos tribunole. Bendradarbiavo įvairiuose laikraščiuose. Pagrindiniai darbai lietė konstitucinę teisę, valstybės ir konstitucijos santykius, administracinio teismo klausimus. Pasisakė už civilinę santuoką Lietuvoje. Jo knyga "Valstybė ir jos konstitucinė teisė" aktuali ir šiandien.

PRANAS JODELĖ (1871.II.13 Kuprių k., Jūžintų vls., Rokiškio aps. - 1955.XII. 8 Kaune) - inžinierius technologas, VDU rektorius. 1896 m. baigė Charkovo veterinarijos institutą, 1898 m. Maskvos universiteto Bakteriologijos institutą, 1904 m. Kijevo politechnikos institutą. 1906-1909 m. Kijevo politechnikos instituto asistentas. 1912 m. ekstraordinarinis profesorius. 1913 m. įsteigė cemento fabriką ties Valkininkais. Nuo 1922 m. - Lietuvos universiteto profesorius. 1922-1927 m. Technikos fakulteto dekanas, 1927-1928 m. ir 1932-1940 m. prorektorius, 1928-1929 m. Lietuvos universiteto rektorius. Organizavo Statybos ir statybos medžiagų technologijos katedrą, buvo jos vedėjas. Atliko Lietuvos žaliavų tyrinėjimus, organizavo universiteto pastatų statybas. Viena didžiausių jo statybų buvo Universitetinės klinikos Žaliakalnyje (statytos kartu su prof. V. Lašu). 1940 m. už šį darbą jam buvo suteiktas Garbės daktaro laipsnis. 1918 m. įsteigtos Lietuvos technikų draugijos pirmininkas ir Lietuvos inžinierių draugijos pirmininkas bei kūrėjas. Pagrindiniai jo darbai: "Trumpas statybinių medžiagų bandymų vadovas", 1909 m. (rusų k.), "Geologiniai tyrinėjimai su Lietuvos geologijos daviniais", 1922 m., "Statybos medžiagų techno-

logija", 1923 m., "Statybinės medžiagos", 1948 m. *Mirė visų užmirštas ir niekieno deramai nepagerbtas.*

STASYS ŠALKAUSKIS (1886.V.4/16 Ariogaloje, Kėdainių aps. - 1941.XII.4 Šiauliuose) - filosofas, pedagogas, tautos ideologas. 1905 m. baigė Šiaulių gimnaziją, vėliau mokėsi *Maskvos universitete* Teisės fakultete, kurį baigė 1911 m. 1915 m. išvyko į Vakarus ir Friburgo universitete tęsė studijas. Šiame universitete ir apsigynė filosofijos mokslų daktaro disertaciją. 1939 m. išrinktas VDU rektoriumi. 1940 m. okupacijos pradžioje iš pareigų atleistas. Nepaisant silpnos sveikatos, buvo vienas produktyviausių Lietuvos mokslininkų. 1927-1930 m. ateitininkų vadovas. Lietuvių katalikų mokslo akademijos iniciatorius, nuo 1933 m. jos akademikas, 1938-1940 m. pirmininkas. Jo filosofiniai teiginiai rėmėsi šiais principais: 1. Vykdyti tautinį auklėjimą, remiantis filosofija, 2. Nurodyti tautai kelią ir žadinti jos kultūrinę pažangą. 1921-1922 m. redagavo žurnalą "Romuva", 1932-1934 m. - žurnalą "Židinys". Filosofiniuose darbuose tomistiškai interpretavo V.Solovjovą, lietuvių kultūros problemas ("Kultūros filosofijos metmens", 1926 m.,"Lietuvių tauta ir jos ugdymas", 1933 m.). Paskelbė darbų iš mokslinio darbo metodikos ("Bendrosios mokslinio darbo metodikos pradai", 1926 m.), propagavo religinį auklėjimą ("Visuomeninis auklėjimas", 1927-1932 m., "Įvedamoji pedagogikos dalis", 1935 m., "Bendrieji pedagogikos pagrindai", 1936 m.). Visa jo kūryba nuo valstybės santvarkos, sporto ir kultūros sampratos, moterų klausimo yra suponuoti išvardytiems principams. S.Šalkauskio idėjos tampa aktualiomis šiandien, nes jo numatyti Lietuvos valstybės ir kultūros atstatymo keliai svarbūs ir dabar. Pagrindinė jo filosofijos tezė ta, kad lietuviška kultūra yra sintetinė, paremta Rytų ir Vakarų kultūrų principais. Tokį pat sintezės principą taikydamas, besiremdamas V.Solovjovu, jis plėtojo gamtos, kultūros, filosofijos ir religijos suvienijimo teorijas.

Reikšmingi S.Šalkauskio veikalai, skirti tautiniams klausimams. Prancūziškasis veikalas "Sur les confins de deux mondes", 1919 m. (lietuviška santrauka "Romuvoje", 1921-1922 m. Nr.1 ir 2) yra Lietuvos istoriosofija, atskleidžianti Lietuvai, kaip įvykdyti Rytų ir Vakarų kultūros sintezę. Vėliau tą patį žvilgsnį į lietuvių tautinį pašaukimą S.Šalkauskis ryškino šiuose darbuose: "Lietuvių tautos ugdymo uždaviniai" ("Židinys", 1926 m. Nr.3), "Tautybė, *patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas*" ("Židinys", 1928 m. Nr.5/6), "Geopolitinė Lietuvos padėtis ir lietuvių kultūros problema" ("Židinys", 1938 m. Nr.5/6). Pagrindinis veikalas, sprendžiantis visas lietuviškąsias problemas, yra "Lietuvių tauta ir jos ugdymas" 1933 m. Jame *S.Šalkauskis rodo lietuvių* tautai kelią į nacijos rangą.

Gilus mąstytojas, objektyvus tiesos ieškotojas ir drąsus jos skelbėjas, pasižymėjęs džentelmeniškumu ir krikščioniškumu prof. S.Šalkauskis darė didelį poveikį ne tik savo mintimis bei raštais, bet ir asmenybe.

JULIUS GRAVROGKAS (1885.II.5 Telšiuose - 1968.II.11 Klivlende) 1903 m. baigė Šiaulių gimnaziją, 1915 m. Petrogrado technologijos institutą. Studentaudamas priklausė Petrogrado studentų draugijos kairiesiems radikalams. Vėliau - socialdemokratų partijos narys, o dar vėliau įsijungė į ateitininkų sąjūdį. Caro valdžios buvo persekiojamas. Dirbo inžinieriumi Omske, o vėliau technikos mokyklos Bologoje direktoriumi. 1920 m. grįžęs į Lietuvą suorganizavo technikos mokyklą Vilniuje. Vėliau iš lenkų okupuoto Vilniaus persikėlė į Kauną, organizavo technikos mokyklą, kurios direktoriumi išbuvo iki 1940 m. Lietuvos universitete dirbo nuo 1922 m. 1941-1944 m. VDU rektorius. 1946-1949 m. Pabaltijo universiteto (Hamburge-Pinneberge) profesorius. Yra sukūręs aparatą laivo siūbavimams tirti. Aktyviai dalyvavo katalikiškoje spaudoje. Išspausdino darbą "Jėgų lygiagretainis ir dviejų lygiagrečių jėgų atstojamosios tiesiosios padėtis", 1920 m. Domėjosi ir A.Enšteino reliatyvumo teorija, rašė šiais klausimais. Stengėsi išsaugoti Kauno VDU ir po jo oficialaus uždarymo 1943 m.

ANTANAS PURĖNAS (1883.II16/28 Tatkonių k., Skapiškio vls., Rokiškio aps. - 1962.XI.5 Kaune) - chemikas, akademikas,

visuomenės veikėjas. Mokėsi Liepojos gimnazijoje. 1900 m. baigė Petrogrado universiteto chemijos skyrių. 1902-1904 m. studijavo Tartu, 1904-1911 m. Petrogrado universitete. Už dalyvavimą 1905-1907 m. revoliucijoje buvo persekiojamas. 1912 m. baigė Petrogrado universitetą. 1910-1918 m. Petrogrado komercinės mokyklos mokytojas. Per I pasaulinį karą Petrograde dirbo Lietuvių draugijoje nukentėjusiems kare šelpti. 1918 m. Lietuvos reikalų komisariato kultūros ir švietimo skyriaus vedėjas. 1919 m. Rokiškio gimnazijos direktorius. Nuo 1919 m. dalyvavo LSDP veikloje. Lietuvos mokytojų profsąjungos ir pedagogų draugijos "Aukštoji mokykla" narys. 1921-1922 m. dėstė Aukštuosiuose Kursuose, 1922-1950 m. Kauno universitete, 1939 m. prorektorius, 1940-1941 m. ir 1944-1946 m. rektorius, Nuo 1951 m. dėstė Kauno politechnikos institute. 1933 m. leido laikraštį "Mokykla ir visuomenė". Paruošė ir išvertė Lietuvos socialdemokratų partijos leidinių. Rašė "Kosmose", Lietuviškoje enciklopedijoje, Kauno politechnikos instituto darbuose. Paminėtini darbai - "Organinės chemijos vadovėlis", "Koloidinių dalių forma ir struktūra", 1931 m.

Buvo Steigiamojo Seimo narys. 1925 m. organizavo Liaudies universitetą, buvo Laisvamanių etinės kultūros draugijos narys, laikėsi socialdemokratinių pažiūrų. LTSR MA akademikas 1941 m.. LTSR nusipelnęs mokslo veikėjas 1945 m. Būdamas rektoriumi, pasižymėjo kaip tolerantiškas žmogus. Stengėsi padėti persekiojamiems studentams ir dėstytojams.

JUOZAS KUPČINSKAS (1906.III.25 Parausių k., Pilviškių vls., Vilkaviškio aps. - 1971.I.26 Kaune) - gydytojas, profesorius. 1924 m. baigė Marijampolės realinę gimnaziją ir įstojo į Lietuvos universiteto Gamtos-matematikos fakulteto biologijos skyrių. 1928 m. perėjo į Medicinos fakultetą, kurį baigė 1932 m. 1933 m. pradėjo dirbti VDU vidaus ligų katedroje asistentu. Specializavosi Paryžiuje. 1937 m. apgynė disertaciją apie ūminio reumato etiologiją ir patogenezę. Už tai jam buvo suteiktas medicinos daktaro laipsnis. Tyrinėjo reumatą, tuberkuliozę. Studijuodamas dalyvavo studentų varpininkų draugijos veikloje. LTSR nusipelnęs mokslo veikėjas 1960 m., TSKP narys nuo 1947 m., 1951-1954 m. Kauno medicinos instituto vidaus ligų, 1954-1971 m. Fakultetinės terapijos katedros vedėjas; profesorius 1941 m. 1944-1946 m. Kauno universiteto prorektorius, 1946-1950 m. rektorius. 1951-1954 m. Kauno medicinos instituto direktorius. Okupacijos metais prof. J.Kupčinskas buvo aktyvus medicinos populiarintojas, ateistas ir žymus to laikotarpio mokslininkas-medikas. Jeigu išmestume iš jo darbų tuos straipsnius, kuriuos jis rašė bolševikinės ideologijos įtakoje, pamatytume, jog tai buvo didelis praktikas ir gilus mokslininkas, sukūręs reumatologų mokyklą, kuri pradėjo garsėti ir už Lietuvos ribų. Tačiau dėl sunkaus laikmečio turėdamas atiduoti duoklę valdančiai partijai jis savo asmenybės negalėjo atskleisti, nors, reikia pripažinti, kad J.Kupčinskas priešinosi Kauno VDU panaikinimui. Deja, šios pastangos buvo nevaisingos. Šiame universitete jis buvo tokiu rektoriumi, kokiu jį pavertė laikmetis.

ALGIRDAS AVIŽIENIS (1932.VII.8 d. Kaune). Tėvas - savanoris kūrėjas majoras Antanas Avižienis iš Anykščių. Motina Stasė - knygnešių globėjo malūnininko Antano Grigaičio duktė iš Bučių kaimo netoli Panevėžio. Mokytis pradėjo Kaune J.Jablonskio pradinėje mokykloje. 1944 m. rudenį Avižienių šeima dviejų arklių vežimu per Rytprūsius pasiekė Vokietiją ir ten buvo paskirta dirbti žemės ūkio darbus. Po karo Algirdas lankė Eichštato lietuvių gimnaziją, o vėliau persikėlė į Hanau miesto D.P. stovyklą ir ten 1949 m. baigė Hanau lietuvių gimnaziją. Tai buvo paskutinė tos gimnazijos auklėtinių laida. 1950 m. pradžioje Avižienių šeima gavo leidimą imigruoti į JAV ir kovo 4 d. atvyko į Čikagą. Čia A.Avižienis metus dirbo čiužinių gamykloje, o 1951 m. įstojo į Ilinojaus valstijos universitetą (University of Illinois) elektros inžinerijos studijuoti. 1954 m. ten įgijo bakalauro laipsnį, o magistro - 1955 m. Universitetą baigė su aukščiausiu pažymėjimu - įrašymu į Bronzos lentą.

Dar mokydamasis lietuvių gimnazijoje Vokietijoje A.Avižienis dalyvavo lietuvių skautų organizacijos veikloje. Atvykęs į Čikagą, šią

veiklą tęsė, buvo vienas akademinio sporto klubo "Lituanica" steigėjų, Ilinojaus universiteto stalo teniso čempionas ir JAV lietuvių stalo teniso rinktinės narys. Redagavo Akademinio skautų sąjūdžio žurnalą "Mūsų Vytis", dalyvavo Lietuvių studentų sąjungos veikloje.

1956 m.pradėjo doktorantūros studijas garsiojoje Ilinojaus universiteto Kompiuterių laboratorijoje, kurioje buvo projektuojamas ir statomas tuo metu greičiausias pasaulyje ILLIAC II kompiuteris. Prisidėjo prie šio darbo ir 1960 m. baigė daktaro disertaciją, kurioje išvystė visai naują skaičių reprezentavimo sistemą "Signed digit system". Joje laikas, reikalingas dviem skaičiams sudėti, yra vienodas, nepaisant, ar tie skaičiai yra sudaryti iš vieno skaitmens, ar iš labai daug skatmenų.

1960 m. įgijęs filosofijos daktaro (Ph.D.) laipsnį, išvyko dirbti į Kalifornijos technologijos instituto ("Caltech") Pasadenos mieste erdvių tyrimo laboratoriją "JPL", kuriai buvo pavesta suprojektuoti, išsiųsti ir valdyti visus JAV tarpplanetinius erdvėlaivius.

1983-1985 m. dr. A.Avižienis vadovavo UCLA Kompiuterių mokslo fakultetui. Jis dėstė kompiuterinių sistemų architektūros, kompiuterinės aritmetikos, gedimams atsparių sistemų ir programinės įrangos patikimumo kursus. Dr. A.Avižienis vadovavo 27 daktarinėms ir 30 magistro disertacijų; yra per 120 mokslininkų publikacijų autorius ir bendraautorius.

Dabartinė jo mokslinių tyrimų sritis UCLA yra programinės įrangos patikimumas, patikimų paskirstytų sistemų architektūra bei gedimams atsparių sistemų kūrimo metodologija.

Tarp dr. A.Avižienio apdovanojimų už nuopelnus dirbant patikimų skaičiavimų srityje paminėtini šie: 1968 m. jis gavo IEEE Kompiuterių draugijos garbės raštą; 1969 m. - NASA Apollo pasiekimų premiją; 1973 m. buvo išrinktas IEEE mokslinės draugijos vyr.nariu "už fundamentalius tyrimus patikimų skaičiavimų srityje"; 1979 m. jam įteikta kartą per 2 metus skiriama AIAA informacinių sistemų premija su įrašu "Už originalias idėjas patikimų skaičiavimų srityje bei jų plėtotę, už pasiekimus teoriniame ir praktiniame labai patikimų kosminių kompiuterių pritaikyme"; 1985 m. gavo antrąją metinę IEEE Kompiuterių draugijos techninių pasiekimų premiją "už indėlį į patikimų skaičiavimų teoriją". Pripažįstant jo mokslinius pasiekimus, 1985 m. lapkričio mėnesį dr. A.Avižieniui buvo suteiktas Prancūzijos Nacionalinio Politechnikos Instituto Tulūzos mieste Garbės daktaro laipsnis "Docteur Honoris Causa". 1985 m. jam suteiktas UCLA Labiausiai Pasižymėjusio Moksle laipsnis, kuris yra aukščiausias profesoriaus laipsnis Kalifornijos Universiteto sistemoje.

Kaip IEEE Kompiuterių draugijos narys, dr. A.Avižienis buvo Patikimų skaičiavimų techninio komiteto įkūrėjas ir pirmasis pirmininkas (1969-1973), taip pat Pirmojo tarptautinio patikimų skaičiavimų simpoziumo 1971 m. organizatorius ir Generalinis pirmininkas. Ketverius metus (1971-1974) dr. A.Avižienis buvo IEEE Kompiuterių draugijos Vadovų kolegijos narys. 1980-1986 m. jis buvo IFIP (Tarptautinės Informacijos Apdorojimo Federacijos) Darbo grupės (10.4 "Patikimi skaičiavimai ir atsparumas gedimams") pirmininkas-įkūrėjas. 1986 m. dr. A.Avižieniui paskirta IFIP Generalinės Asamblėjos Sidabrinės šerdies premija.

Dr. A.Avižienis skaitė paskaitas ir vadovavo jungtiniams tyrimams Meksikos nacionaliniame politechnikos institute, San Paulo universitete (Brazilija), Laboratoire d'Automatic et d'Analyse des Systemes (LAAS) Tulūzoje (Prancūzija), Keio Universitete Tokijuje (Japonija), Berlyno techninio universiteto Modernių kompiuterinių sistemų centre (Vokietija) bei Lingtono mikroelektronikos tyrimų institute (Kinija). 1974 m., JAV Nacionalinei Mokslų akademijai finansavus, 5 mėnesius dalyvavo moksliniuose tyrimuose Lietuvos Mokslų Akademijos Matematikos ir kibernetikos institute Vilniuje.

Dr. A.Avižienis aktyviai dalyvavo Los Andželes lietuvių gyvenime, buvo Lietuvių bendruomenės apylinkės pirmininkas, JAV LB tarybos narys, Lietuvių skautų sąjungos tarybos narys bei vadovas. 1969 m. buvo pirmojo

Lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo Čikagoje iniciatorius ir programos organizatorius. 1968 m. pirmą kartą atvyko į Lietuvą, skaitė paskaitas Vilniaus universitete ir Kauno politechnikos institute. Po to bendradarbiavo su LMA Matematikos ir kibernetikos institutu. 1968 m. - 1990 m. 6 kartus mokslo tikslais lankėsi Lietuvoje.

1990 m. gegužės mėnesį Vytauto Didžiojo universiteto Senatas išrinko prof. A.Avižienį šio Universiteto rektoriumi. 1992 m. vasario 9 d. jam buvo suteiktas Kauno VDU ordinarinio profesoriaus ir Garbės daktaro vardas.

□

Iš pateikto aprašymo matome, jog Lietuvos ir Kauno VDU rektoriai buvo iškilios asmenybės, kai kurie jų - europinio lygio veikėjai. Prie jų reikia priskirti prof. M.Römerį, vyskupą P.Būčį, prof. V.Čepinskį, prof. M.Biržišką. Daugelis jų buvo socialdemokratinių pažiūrų. Prof. M.Biržiška, prof. V.Čepinskis buvo aktyvūs šios partijos veikėjai. Tarp šių rektorių šalia nepartinių (prof. J.Šimkus) buvo vienas komunistas (prof. J.Kupčinskas). Daugelis jų buvo tikintieji, tačiau būta ir ryškių ateistų: prof. A.Pūrėnas, prof. J.Kupčinskas. Žymūs teologijos teoretikai buvo vyskupas P.Būčys, prof. S.Šalkauskis. Kai kurie jų buvo kilę iš lenkiškos aplinkos (prof. M.Römeris, prof. M.Biržiška), tačiau persiorientavę jie tapo Lietuvos patriotais ir padarė tiek daug gero mūsų Tėvynei, kad mes su dėkingumu juos visada prisiminsime.

Atkurtojo VDU rektorius prof. A.Avižienis suspėjo padaryti daug svarbių reformų, europizuodamas Universitetą. Šis jo patyrimas bus naudingas ne tik Lietuvos aukštosioms mokykloms. Manome, kad VDU galimybės dabar tik atsiskleidžia, jis ateityje taps tikrąja Lietuvos inteligentijos kalve, mokslininkų ir talentų puoselėtoju.

LITERATŪRA

1. Čepėnas P. Lietuvos universitetas 1579-1803-1922. - Čikaga. - 1972.
2. Encyclopedia Lithuanica. - Boston, Massachusets, 1972.
3. Leškevičius V. Vytauto Didžiojo garbei. - K. - 1930.
4. Lietuvių enciklopedija. - Bostonas., 1968-1984.
5. Vytauto Didžiojo universitetas / Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16-1932.IX.1) apyskaita
6. Vytauto Didžiojo universiteto įstatymai. -K., 1934.

Nijolė ŠADUIKIENĖ
(Vilnius)

Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universiteto netektys ir praradimai

Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitetas įkurtas (1922 m.) staigių ir lemtingų pokyčių tautos gyvenime laikotarpiu. Lietuvos mokslo istorijai tai svarbus faktas, nes po ilgos pertraukos, kai 1842 m. buvo uždarytas paskutinis Vilniaus universiteto fakultetas, po 1863 m. sukilimo uždrausta lietuviška spauda, kai Lietuvos inteligentijai buvo uždrausta netgi gyventi savo Tėvynėje, Lietuvoje vėl pradėjo darbą aukštosios mokyklos. Per trumpą Nepriklausomybės laikotarpį, nuo 1918 m. iki 1940 m. pabaigos, Lietuvoje jau buvo 14 mokslo įstaigų - 6 pilnos ir 2 nepilnos aukštosios mokyklos, 2 mokslinio tyrimo institutai, 4 žemės ūkio bandymo stotys.

Pirmoji aukštoji mokykla - Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitetas - suvaidino didžiausią vaidmenį rengiant Lietuvai savus mokslo darbuotojus. Čia buvo parengtas mokslinių kadrų branduolys, vėliau nulėmęs ir šių dienų mokslo raidą Lietuvoje.

Apie didžiąją daugumą šio Universiteto mokslininkų per visą sovietinį laikotarpį neturėjome tikrų žinių - jos buvo nuslepiamos arba pateikiamos neteisingos. Šių mokslininkų likimai susiklostė nepalankiai - jie buvo represuoti, iš jų atiminėjami moksliniai vardai ir laipsniai, daugelis, vengdami represijų, pasitraukė į Vakarus. Ypač buvo slepiamos žinios apie prieškario filologus, teisininkus, ekonomistus. Nieko nežinojome arba mažai težinojome apie mokslininkus-teologus, kurie, beje, paliko ryškius pėdsakus daugelyje mokslo sričių ir turėjo milžiniškos įtakos Lietuvos kultūrai.

Tik suskaičiavus visus praradimus, surinkus ir susisteminus duomenis, galima būtų susidaryti tikrą vaizdą apie Nepriklausomos Lietuvos mokslo pasiekimus, giliau suvokti Vytauto Didžiojo universiteto reikšmę ir įnašą į mūsų mokslo raidą. Šiuos duomenis būtina žinoti skaičiuojant okupantų padarytą žalą Lietuvos Respublikai, išskiriant mokslininkus iš visos visuomenės, kaip ypatingą kategoriją žmonių, dalyvavusių sprendžiant pasaulinio lygio problemas, kūrusius bendrąsias mokslines ir bendražmogiškąsias vertybes.

Pirmieji Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universiteto katedrų mokslininkai buvo lietuviai, baigę Rusijos ir įvairių užsienio šalių aukštąsias mokyklas, kurį laiką ten dirbę ir sugrįžę į Nepriklausomą Lietuvą. Visi jie turėjo nemažą pedagoginio ar mokslo tiriamojo darbo patirtį, ne vienas buvo baigęs kelias aukštąsias mokyklas, mokėjo keletą ir net keliolika užsienio kalbų.

Jaunesniosios kartos lietuvių profesorių ir mokslų daktarų mokslinės idėjos formavosi Vokietijos, Šveicarijos, Anglijos, Austrijos, Prancūzijos, Čekijos aukštųjų mokyklų ir mokslų centrų įtakoje. Dauguma Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universiteto absolventų tobulinosi, gilino žinias, rengė ir gynė disertacinius darbus minėtų šalių mokslo įstaigose. Beveik visi jie grįždavo, įgiję mokslinius vardus ir

laipsnius, kuriuos taip pat teikė ir Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitetas.

Renkant duomenis apie prieškario Lietuvos mokslininkus - ir apie senąją profesūrą, ir apie tuos, kurie mokslinius vardus ir laipsnius įgijo Nepriklausomoje Lietuvoje, - į jų vardus ir laipsnius buvo žiūrima šių dienų akimis, visi mokslininkai suskirstyti pagal specialybes *. Surinkti duomenys apie 487 mokslininkus - mokslų daktarus ir profesorius, 250 iš jų disertacinius darbus apgynė 1922-1944 metų laikotarpiu (žr. 1 lentelę).

Į bendrą Lietuvos mokslų daktarų ir profesorių skaičių įtraukti taip pat mokslininkai-svetimšaliai, kurie talkino lietuvių mokslininkams tuo nelengvu atstatomuoju Lietuvos periodu. Jau pirmaisiais Universiteto gyvavimo metais jame dėstė apie 20 užsieniečių. Į tą ilgą 487 mokslininkų sąrašą buvo įtrauktos pavardės žmonių, neturėjusių nei mokslinių vardų, nei laipsnių, bet ypač nusipelniusių Lietuvos mokslui.

Per trumpą Nepriklausomybės laikotarpį Lietuvoje buvo parengti visų mokslo sričių aukščiausios kvalifikacijos specialistai.

1940 m. Lietuvai primestas totalitarizmas, praūžęs Antrasis pasaulinis karas, bolševikų ir vokiečių nacių represijos tam tikram laikotarpiui sustabdė Lietuvos mokslo raidą. 1941-1945 m. laikotarpis Lietuvos mokslo istorijoje laikomas pačiu skaudžiausiu, atnešusiu daugiausiai netekčių. Nuo bolševikinės okupacijos nukentėjo 32 mokslininkai (žr. 2 lentelę), vokiečių nacių skriaudą patyrė - 11 (žr. 3 lentelę). Besikeičiančioms valdžioms neįtikę mokslininkai buvo suiminėjami, kalinami, represuojami. Bolševikai trėmė į Sibirą, hitlerininkai - į koncentracijos stovyklas. Todėl daugelis mokslininkų buvo priversti palikti Tėvynę ir trauktis į Vakarus. Iš viso per 1940-1944 m. laikotarpį į Vakarus pasitraukė 148 Lietuvos mokslininkai (žr. 4 lentelę). Kai kurie jų pasitraukė dar 1940 metais, tačiau didžioji dalis, tik įsitikinusi, kad Lietuvai nepavyks greitai atgauti valstybingumo, paliko Tėvynę 1944 metais.

Per minėtą laikotarpį Lietuva neteko daugiau kaip pusės mokslo daktarų ir profesorių - pačių geriausių istorijos, teisės, lietuvių kalbos specialistų, medikų, ekonomistų, pedagogų. Visi jie buvo vienaip ar kitaip susiję su Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitetu - jį baigę, dėstę, rengę mokslinius darbus, čia įgiję mokslinius vardus ir laipsnius.

1 lentelė

Lietuvos mokslininkų (mokslo daktarų ir profesorių) pasiskirstymas pagal mokslo šakas 1918-1944 m.

Mokslo šakos	Bendras mokslininkų skaičius					Mokslininkai, kurie mokslų vardus ir laipsnius įgijo 1922-1944 m.		
	Mokslininkai, turintys mokslų daktaro laipsnį ir profesoriaus vardą	Mokslininkai, turintys tik mokslų daktaro laipsnį	Mokslininkai, turintys tik profesoriaus vardą	Mokslininkai, neturintys mokslinių vardų ir laipsnių	Viso	Užsienyje	Lietuvoje	Viso
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Fizika	4	2	4	-	10	3	2	5
Matematika, astronomija	4	5	2	1	12	7	-	7
Chemija	3	7	6	-	16	6	3	9
Botanika	3	3	2	-	8	4	2	6

* Dabartinėje statistikoje, kuria naudojamasi ir Lietuvoje, mokslininkai skirstomi pagal 22 mokslo šakas; iki 1940 m. tokio skirstymo nebuvo, dažniausiai būdavo suteikiamas filosofijos mokslų daktaro laipsnis; kitokie buvo ir moksliniai vardai.

1 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Zoologija	2	2	-	-	4	4	-	4
Geografija, meteorologija, hidrologija	3	2	2	1	8	5	-	5
Mineralogija, geologija	2	1	2	-	5	3	-	3
Filosofija	4	7	4	-	15	5	1	6
Filologija	11	17	12	6	46	11	4	15
Pedagogika, psichologija	4	10	1	2	17	9	2	11
Istorija	4	16	6	4	30	13	4	17
Teisė	6	21	10	1	38	18	6	24+3
Ekonomika	7	17	4	8	36	19	4	23
Medicinos mokslai	25	30	4	2	4	12	26	38
Žemės ūkio mokslai	5	15	12	2	34	15	4	19
Technikos mokslai	5	3	16	7	31	5	3	8
Menotyra	-	4	2	3	9	4	-	4
Kompozitoriai ir atlikėjai	-	1	7	-	8	1	-	1
Dailininkai ir skulptoriai	-	-	4	2	6	-	-	-
Teologijos mokslai	28	38	21	5	92	42	2	44
Kiti mokslai	-	1	-	-	1	1	-	1
Iš viso	120	202	121	44	487	187	63	250

2 lentelė

Mokslininkai, nukentėję nuo bolševikinės okupacijos

Mokslo šakos	Mokslininkai, turintys daktaro laipsnį ir profesoriaus vardą	Mokslininkai, turintys tik daktaro laipsnį	Mokslininkai, turintys tik profesoriaus vardą	Mokslininkai, neturintys mokslo vardų ir laipsnių	Viso
Fizika	1	-	1	-	2
Matematika, astronomija	1	-	-	-	1
Chemija	-	-	-	-	-
Botanika	1	-	-	-	1
Zoologija	-	-	-	-	-
Geografija, meteorologija, hidrologija	-	-	-	-	-
Mineralogija, geologija	-	-	-	-	-
Filosofija	-	3	2	-	5
Filologija	-	1	-	1	2
Pedagogika, psichologija	1	3	-	-	4
Istorija	1	-	1	1 *	3
Teisė	-	4	1	-	5
Ekonomika	-	2	1	2 (1 *)	6
Medicinos mokslai	-	1	-	-	1
Žemės ūkio mokslai	2	1	1	-	4
Technikos mokslai	-	-	-	1	1
Menotyra	-	-	-	-	-
Kompozitoriai ir atlikėjai	-	-	-	-	-
Dailininkai ir skulptoriai	-	-	-	-	-
Teologijos mokslai	5	4	4	1	14
Kiti mokslai	-	-	-	-	-
Iš viso	12	19	11	7	49

3 lentelė

Mokslininkai, nukentėję nuo hitlerinės okupacijos

Mokslo šakos	Mokslininkai, turintys daktaro laipsnį ir profesoriaus vardą	Mokslininkai, turintys tik daktaro laipsnį	Mokslininkai, turintys tik profesoriaus vardą	Mokslininkai, neturintys mokslo vardų ir laipsnių	Viso
Fizika	-	-	-	-	-
Matematika, astronomija	-	-	-	-	-
Chemija	-	1	-	-	1
Botanika	-	1	-	-	1
Zoologija	-	-	-	-	-
Geografija, meteorologija, hidrologija	-	-	-	-	-
Mineralogija, geologija	-	-	-	-	-
Filosofija	-	-	1	-	1
Filologija	1	1	-	-	2
Pedagogika, psichologija	-	-	-	-	-
Istorija	-	1	-	1 *	2
Teisė	-	-	-	-	-
Ekonomika	1	-	-	1 *	2
Medicinos mokslai	-	-	-	-	-
Žemės ūkio mokslai	-	-	-	-	-
Technikos mokslai	-	-	1	-	1
Menotyra	-	-	-	-	-
Kompozitoriai ir atlikėjai	-	-	-	-	-
Dailininkai ir skulptoriai	-	-	-	1	1
Teologijos mokslai	-	-	1	-	1
Kiti mokslai	-	-	-	-	-
Iš viso	2	4	3	3	12

* Mokslininkas nukentėjo ir nuo bolševikų, ir nuo vokiškųjų nacių

4 lentelė

Mokslininkai, pasitraukę į Vakarus 1940-1944 m.

Mokslo šakos	Mokslininkai, turintys daktaro laipsnį ir profesoriaus vardą	Mokslininkai, turintys tik daktaro laipsnį	Mokslininkai, turintys tik profesoriaus vardą	Mokslininkai, neturintys mokslinių vardų ir laipsnių	Viso
1	2	3	4	5	6
Fizika	-	-	1	-	1
Matematika, astronomija	2	-	1	-	3
Chemija	1	3	-	-	4
Botanika	1	-	-	-	1
Zoologija	-	-	-	-	-

4 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5	6
Geografija, meteorologija, hidrologija	2	2	-	-	4
Mineralogija, geologija	1	-	-	-	1
Filosofija	1	2	-	-	3
Filologija	4	7	5	-	16
Pedagogika, psichologija	1	3	-	-	4
Istorija	1	9	-	-	10
Teisė	2	13	4	-	19
Ekonomika	-	15	1	3	19
Medicinos mokslai	12	11	1	2	26
Žemės ūkio mokslai	3	10	4	2	19
Technikos mokslai	2	2	6	1	11
Menotyra	-	2	1	1	4
Kompozitoriai ir atlikėjai	-	-	1	-	1
Dailininkai ir skulptoriai	-	-	1	1	2
Teologijos mokslai	10	15	6	-	31
Kiti mokslai	-	1	-	-	1
Iš viso	43	95	32	10	180

Nijolė LIETUVNINKAITĖ
(Kaunas)

Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos istorijos bruožai (1923-1950)

Viena aktualiausių Lietuvos kultūros raidos problemų - bibliotekų istorija. Ji iki šiol nėra visapusiškai įvertinta. Ilgą laiką į pirmojo Lietuvos nepriklausomybės laikotarpio bibliotekų veiklą buvo žiūrima iš sovietinės ideologijos pozicijų, todėl ji objektyviai neatspindėta. Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos (VDUB) veikla atskleista tik epizodiškai. Pabandykime išryškinti šios bibliotekos kūrimo aplinkybes bei pagrindines veiklos kryptis ir jas įvertinti.

Bibliotekos steigimas, patalpos, etatai ir struktūra

Įkūrus Kaune universitetą, atsirado galimybė įsteigti Lietuvoje ir mokslinę biblioteką. VDUB ištakos siekia 1920 m. Jos tiesioginė pirmtakė buvo Aukštųjų Kursų, atidarytų 1920 m., biblioteka. Iki 1922 m. joje sukauptas nedidelis, bet vertingas mokslo leidinių rinkinys. Jį sudarė 1967 egz. Tokius duomenis pateikia VDUB 1923-1925 m. spausdinių inventoriaus knyga. Vėliau kartu su A.Becenbergerio asmenine biblioteka šis rinkinys sudarė universiteto bibliotekos branduolį. VDUB istorijai svarbi ir 1922 m. kilusi polemika spaudoje, kurioje dalyvavo V.Biržiška ir E.Volteris. Jos esmė - vienos ar dviejų bibliotekų veikimas. Polemika parodė universiteto bibliotekos kūrimo problemas. Abiejų diskusijos dalyvių straipsnius paskelbė dienraštis "Lietuva". Polemikoje neginčijamai laimėjo V.Biržiškos argumentai. Išanalizavęs pasaulio bibliotekų kūrimo patirtį, jis įrodė, kad Lietuvai reikalinga tik savarankiška universiteto biblioteka. Jame reikėjo įkurti pirmąją nepriklausomos Lietuvos mokslinę biblioteką. V.Biržiškos oponentas E.Volteris rėmėsi tik ekonominiais sumetimais, siūlydamas kurti bendrą Centralinio valstybės knygyno (vėliau - Valstybės centrinės bibliotekos) ir universiteto biblioteką.

Universiteto bibliotekos steigimą įteisino pirmasis Universiteto Statutas, priimtas 1922 m. kovo mėn. 24 d.[1] Bendrųjų dėsnių skyriuje buvo numatyta: "Prie universiteto ar atitinkamų fakultetų steigiamos padedamosios įstaigos: bibliotekos, muziejai, spaustuvės, kabinetai ir t.t." Tų pačių metų balandžio mėnesį sudaryta laikinoji Bibliotekos komisija, vadovaujama E.Volterio. Ji nutarė, kad Universiteto bibliotekos pagrindu taptų Centralinis valstybės knygynas. Šį nutarimą komisija pateikė Švietimo ministerijos svarstymui. Laukiant jos atsakymo, Universitete sudaryta jau nuolatinė Bibliotekos komisija. Jos veiklą reglamentavo Statutas. 1922 m. rugsėjo mėn. 9 d.

[1] Lietuvos universiteto statutas // Vyriausybės žinios. - 1922. - Nr.86. - P. 1.

Universitetas gavo neigiamą Švietimo ministerijos atsakymą. Bibliotekos komisijai teko neatidėliotinai išspręsti savarankiškos bibliotekos kūrimo klausimą. Jai pasiūlius, 1922 m. gruodyje universiteto Senatas išrinko bibliotekos vedėju Teisių fakulteto doc. V.Biržišką. Jis pradėjo dirbti naujose pareigose nuo 1923 m. sausio 1 d. Ši diena laikoma ir bibliotekos įkūrimo data [2]. Šių metų sausyje paminėjome VDUB 70-čio jubiliejų.

Patalpos ir etatai iš dalies nulemia bibliotekos struktūrą. Šių veiksnių įtaka buvo ryški ir VDUB veikloje. Patalpų ir etatų problema liko neišspręsta per visą jos gyvavimo laikotarpį. Universitetas neturėjo bibliotekai pritaikytų patalpų. VDUB laikinai įsikūrė pirmuosiuose universiteto rūmuose A.Mickevičiaus gatvėje. Iš pradžių ji tilpo vienoje patalpoje. Vėliau sutvarkyti spaudiniai jau užėmė dviejų rūmų aukštų koridorius. 1923 m. biblioteka gavo nedidelį kambarį skaityklai. Laikinos patalpos neišsprendė nei fondo saugojimo, nei skaitytojų aptarnavimo problemų. Atsižvelgdama į tokią padėtį, universiteto Taryba dar 1924 m. įpareigojo Senatą pasirūpinti bibliotekos rūmų statyba. [3] 1925 m. Juozas ir Jonas Vailokaičiai padovanojo universitetui 16 ha žemės sklypą. Architektas M.Songaila parengė šio sklypo statybų projektą. Vienų rūmų dalį turėjo užimti biblioteka, bet šis projektas liko neįgyvendintas. 1926 m. VDUB persikėlė į trečiuosius universiteto rūmus Kalnų (vėliau - V.Putvinskio) gatvėje. Iki mūsų dienų pastatas neišliko, nes buvo sugriautas karo metais. Biblioteka ten turėjo 12 nedidelių kambarių, visiškai nepritaikytų jos veiklai.

1929 m. VDUB įsikūrė trečioje vietoje. Šį kartą ji visam laikui persikėlė į Didžiuosius Universiteto rūmus Donelaičio gatvėje. Spaudinių saugyklai teko rūmų rūsys. Kartu čia tilpo bibliotekos administracija bei bibliotekininkų darbo vietos. Šimto vietų studentų skaitykla gavo erdvią patalpą pirmame rūmų aukšte. Šiame aukšte biblioteka įrengė ir profesorių skaityklą. Rezervinės vietos spaudinių saugykloje turėjo užtekti maždaug 10 metų. 1934 m., įsteigus Vaižganto muziejų, biblioteka gavo 3 patalpas antrame rūmų aukšte. Vienoje iš jų įsikūrė Rankraščių skyrius. Biblioteka visą laiką puoselėjo viltį sulaukti specialių rūmų statybos. Tokie projektai gana dažnai buvo aptariami spaudoje. Universitetas įsigijo ir bibliotekai skirtą sklypą šalia pirmųjų rūmų. Ruošė projektą jos rūmams su pusės milijono talpos spaudinių saugykla, 300 ir 30 vietų skaityklomis.[4] Reikia pripažinti, kad nė viena tuometinių Lietuvos bibliotekų (išskyrus Vilniaus kraštą) neturėjo specialiai joms statytų patalpų. Teigiamai išspręsti VDUB statybos klausimą sutrukdė ir vėlesnės objektyvios istorinės sąlygos: sovietinės ir vokiečių okupacijos metai.

Ne mažiau opi bibliotekai buvo etatų problema. Ja rūpinosi Bibliotekos komisija. VDUB pradėjo savo veiklą, turėdama tik vieną darbuotoją - bibliotekos vedėją V.Biržišką (nuo 1931.V.1 - direktorių). Po metų į biblioteką buvo priimtas antras darbuotojas. 1927 m. pradžioje biblioteka turėjo 6 etatus. Bibliotekininkų skaičius pamažu augo. 1939 m. bibliotekos personalą sudarė 21 etatinis darbuotojas ir 4 praktikantai. [5] Vis dėlto visą laiką buvo juntamas darbuotojų stygius. VDUB per jos veiklos laikotarpį vadovavo: V.Biržiška (1923-1944), A.Janulaitis (1944-1946), V.Ruzgas (1946-1948), S.Užkurytė (1948-1950).

VDUB struktūra susiformavo pirmame veiklos dešimtmetyje. Ją sąlygojo ne tik patalpos ir etatai, bet ir spaudinių fondo sudėtis. Bibliotekos darbo organizacija pamažu darėsi vis sudėtingesnė. Atitinkamai kito ir struktūra. Pirmaisiais veiklos metais VDUB neturėjo atskirų skyrių. Nuo 1924 m. iki 1929 m. veikė viena skaitykla. 1930 m. įkurtas pirmasis savarankiškas Rankraščių skyrius. Didėjant fondo apimčiai, biblioteka organizavo atskirų spau-

---

[2] Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922.II.16 - 1924.VI.15. K., 1924. - P. 18.

[3] Ten pat. - P. 20.

[4] Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka // Bibliografijos žinios. - 1938. - Nr.1 - P. 31.

[5] Milijoniniai turtai VDU rūmų požemiuose: Kokia yra VD un-to biblioteka // Lietuvos žinios. - 1939. - Kovo 11. - Nr.57. - P.6. - Parašas: Mkl. St.

dinių rūšių skyrius: periodinių leidinių, žemėlapių, o vėliau - smulkių spaudinių ir fotografijų. 1939 m. VDUB sudarė 4 skyriai, 2 skaityklos bei vienas studentų skaityklos filialas Teisių fakultete. Struktūra pasikeitė 1940 m., kai bibliotekai buvo perduotos Universiteto fakultetų bibliotekos. 1945 m. įsteigtas dar vienas padalinys - specialus literatūros saugojimo skyrius. Tokia VDUB struktūra išliko iki 1950 m.

Bibliotekos spaudinių fondo formavimas

Vertinant pagal turinio kriterijų, VDUB fondas laikomas universaliu mokslinės bibliotekos fondu. Jo komplektavimui būdingos šios savybės: plati tematika, retrospektyvinė apimtis, retų spaudinių rinkimas. Bibliotekos fondą sudarė pagrindinis universalaus profilio, specializuoti ir pagalbinis skyriai. Pastarasis apėmė informacinius leidinius - enciklopedijas, žodynus ir bibliografijos darbus. Jis buvo laikomas skaityklose ir laisvai prieinamas skaitytojams. Tokią bibliotekos fondo sudėtį numatė "Bibliotekos ir skaityklos taisyklės".

VDUB fondui būdingas spartus augimas. Baigiantis pirmajam veiklos dešimtmečiui, bibliotekoje buvo per 100000 egz. leidinių. 1933 m. birželio 14 d. bibliotekos inventoriaus knygoje buvo įrašytas 100000 leidinio numeris - "Lietuviškosios enciklopedijos" pirmasis tomas. 1923 m. pirmąja užregistruota knyga buvo "Monumentii della Universite di Padova" (Venecija, 1884). VDUB tapo didžiausia nepriklausomos Lietuvos biblioteka. Jos fondą ypač praturtino 1934 m. iš Centralinio valstybės knygyno gauti leidiniai. 1938 m. VDUB buvo 172006 egz. spaudinių.[6] 1940 m. biblioteka tapo antrąja pagal fondo dydį respublikoje (po Vilniaus universiteto bibliotekos). Ji sukaupė 200000 egz. spaudinių, o Antrojo pasaulinio karo išvakarėse jos fondas išaugo iki 300000 egz.

1940 m. sovietams okupavus Lietuvą, respublikos bibliotekų darbą skubėta politizuoti. Kita vertus, jų fondai nukentėjo nuo vadinamojo "bibliotekų valymo", kai buvo išimti arba sunaikinti neatitinkantys komunistinės ideologijos leidiniai. Kartu sutriko mainų bei tarpbibliotekiniai ryšiai su užsienio šalimis. 1941 m. gegužės 28 d. LKP(b) CK biuro posėdyje buvo svarstomas Vyriausios literatūros ir leidyklų reikalų valdybos (toliau - Glavlito) veikimas [7]. Jame buvo pažymėta, kad nepakankamai organizuotas politiškai kenksmingos literatūros šalinimas iš bibliotekų. Iš esamų Lietuvoje 237 bibliotekų buvo patikrinta tik 70. Svarbiausia, kad atrinkta literatūra nebuvo sunaikinta, o palikta vietoje. CK pasiūlė atlikti šį darbą iki 1941 m. birželio 10 d. Glavlitas buvo papildytas cenzoriais iš lietuvių komunistų. Tų metų birželio pradžioje Glavlitas sunaikino 45515 kg spaudinių. Nesunaikintiems leidiniams saugoti įsteigti specialūs skyriai. Tuo metu sudarytos net 3 brigados VDUB fondui patikrinti. Bibliotekos inventoriaus knygose leidinių naikinimo aktai nebuvo minimi: leido įrašyti tik akto numerį ir datą. Prasidėjęs Vokietijos - SSSR karas nutraukė šį vandalizmą.

Vokiečių okupacijos metai skaudžiai palietė bibliotekas. Vėl teko saugoti jų turtą nuo grobstymo. VDUB irgi dirbo sunkiomis sąlygomis. V.Biržiška, rizikuodamas gyvybe, išgelbėjo nuo sunaikinimo unikalų judaikos rinkinį [8]. VDUB spaudinių saugykloje vokiečiai įrengė slėptuvę. Iki dabar saugyklos sienose išliko to meto vokiški užrašai. Biblioteka savo veiklos visiškai nenutraukė. Skaityklos buvo uždarytos, bet VDUB darbuotojai tvarkė spaudinių fondą. Darbo diena buvo sutrumpinta. Biblioteka aptarnavo ir pavienius skaitytojus. (Iš pokalbio su buvusia VDUB

---

[6] Kauno miesto statistikos metraštis. - 1938. - K., 1939. - P. 117.

[7] Iš Glavlito veiklos knygas naikinant. // Į laisvę. - 1941. - Liepos 26. - Nr.29. - P. 5. - Parašas: Knygos mėgėjas.

[8] Mošinskis A. Tylaus kabinetinio mokslininko ryžtas: Kaip prof. Vaclovas Biržiška išgelbėjo vertingas knygas nuo sunaikinimo // Draugas (JAV). - 1984. - Liepos 21.

bibliotekininke L. Žygelyte 1990 05 02). Karo metu (1941-1944) bibliotekos fondas pasipildė apytiksliai 30000 egz. leidinių. (Šie duomenys apskaičiuoti, lyginant prieškarinį ir pokario metų fondo dydį.)

1944 m. vokiečiai pasitraukė. Tų metų lapkričio 13 d. LTSR Liaudies Komisarų Taryba atnaujino Kauno universiteto veikimą. Biblioteka tęsė savo darbą.

1950 m. VDUB fondą sudarė 403839 egz. spaudinių [9]. Nemaža pastangų pareikalavo spaudinių saugyklos ir fondo tvarkymas. Jis truko daugiau kaip metus. 1948 m. atlikta bibliotekos fondo inventorizacija. Jos metu paaiškėjo nuostoliai, padaryti pirmaisiais sovietinio režimo bei vokiečių okupacijos metais. Vertingiausią fondo dalį, paslėptą rūsyje, pavyko išgelbėti. 1945 m. bibliotekoje įsteigtas specfondas (specialus literatūros saugojimo skyrius), kurio veiklai vadovavo Glavlitas. Dalis bibliotekos fondo tapo prieinama tik nedaugeliui skaitytojų. 1948 m. rudenį, iškėlus humanitarines specialybes į Vilniaus universitetą, biblioteka neteko šio profilio skaitytojų.

1950 m. spalio 31 d. paskelbtas SSSR Aukštojo mokslo ministro S.Kaftanovo įsakymas Nr.1924 "Dėl Kauno valstybinio universiteto reorganizavimo į Kauno politechnikos institutą ir Kauno medicinos institutą". Bibliotekos veikla buvo nutraukta. Jos fondą išsidalijo minėtų institutų bei kitos Lietuvos bibliotekos. VDUB fondo padalijimas faktiškai pradėtas iš anksto, dar veikiant bibliotekai. Jau 1949 m. sudaryta speciali komisija. Remiantis jos 1949 m. rugsėjo 28 d. nutarimu, 1950 m. balandyje prasidėjo VDUB rankraštyno dalijimas [10]. Tuo metu LTSR Mokslų akademijos bibliotekai pirmiausiai perduoti neinventorizuoti rankraščiai. Juos sudarė asmenų ir įvairių organizacijų archyvai. Mokslų akademijos biblioteka paėmė 96 asmenų archyvus. Kartu perduoti 73 draugijų, periodinių leidinių redakcijų, įstaigų archyvai. Jų kiekis perdavimo akte skaičiuojamas ryšuliais. Iš viso į Vilnių išvežti 548 ryšuliai. [11] VDUB rankraštyno likvidavimas vyko toliau. 1951 m. sausio 20 d. Lietuvių literatūros ir kalbos instituto direktorius K.Korsakas atsiuntė VDUB direktoriui raštą, kuriame nurodė, kad buvusio Kauno universiteto bibliotekos rankraštynas perduodamas šiam institutui [12]. Nemaža VDUB rankraštyno dalis atiteko Vilniaus universiteto bibliotekai. 1952-1953 m. jai perduota daugiau kaip 3000 bibliotekinių vienetų aprašytos medžiagos, Karpių šeimos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismų aktų archyvai. [13] Svarbiausią vietą užėmė lituanistikos medžiaga. Kauno politechnikos instituto bibliotekoje liko tik keli rankraščiai, atitinkantys instituto profilį.

Tuo pačiu metu prasidėjo spaudinių fondo dalijimas. 1949 m. vasario ir kovo mėn. VDUB perdavė LTSR Knygų rūmams judaikos rinkinį, religinio turinio spaudinių ir periodinių leidinių - iš viso 4 sunkvežimius (2 sunkvežimius po 1,5 tonos ir 2 - po 3 tonas) [14]. 1950 m. gruodžio mėn. LKP (b) CK partijos istorijos institutas paėmė socialdemokratinės ir komunistinės pakraipos literatūrą. 1950-1952 m. VDUB spaudinių fondo dalį atsirinko Vilniaus universiteto biblioteka [15]. Tuo metu perduoti reti lituanistikos leidiniai, JAV lietuvių spaudos rinkinys bei kita humanitarinio profilio literatūra. Nemažą buvusios VDUB fondo dalį 1960-1970 m. minėtoms ir kitoms bibliotekoms perdavė Kauno politechnikos instituto biblioteka. Vien Kauno viešajai

---

[9] Užkuraitė S. Kauno politechnikos instituto bibliotekos veikla 1923-1965 metais // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. - V., 1966. - T. 5. - P. 73.

[10] Kauno technologijos universiteto biblioteka, 1 lap. // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos raštas 1950 m. balandžio 12 d.

[11] KTUB, 9 lap. // Kauno valst. universiteto bibliotekos inventorinių rankraščių fondų, perduotų LTSR Mokslų Akademijai, sąrašas, sudarytas Kaune 1950 m. balandžio 15 d.

[12] KTUB, 1 lap. // Lietuvių literatūros ir kalbos instituto 1951 m. sausio 20 d. raštas buvusio Kauno universiteto bibliotekos direktoriui.

[13] Petrauskienė I. Rankraštynas // Kultūrų kryžkelėje. - V., 1970. - P. 116.

[14] KTUB, 2 lap. // Perdavimo aktas.

[15] Vilniaus universiteto istorija. 1940-1979. - V., 1979. - P. 372.

bibliotekai 1964-1969 m. atiduota 132774 egz. spaudinių, tarp jų - 3 inkunabulai. Visa medicinos literatūra pateko į Kauno medicinos instituto biblioteką. Kauno politechnikos instituto bibliotekoje liko per 200000 egz. VDUB fondo spaudinių, išleistų XV-XX a., fotografijų rinkinys bei maža dalis žemėlapių skyriaus.

Vienu iš svarbiausių VDUB komplektavimo šaltinių turėjo būti privalomasis egzempliorius. Pirmaisiais veiklos metais biblioteka gaudavo tik dalį spaudinių, išeinančių Lietuvoje. Bibliotekoje susidarė paradoksali situacija: ji gaudavo įvairius užsienio šalių spaudinius, bet lietuviški leidiniai aplenkdavo biblioteką. Ji neturėjo netgi K.Būgos žodyno. Reikėjo spręsti privalomojo egzemplioriaus gavimo problemą. Nemažai pastangų parodė Bibliotekos komisija, tobulindama 1919 m. spaudos įstatymą [16]. Jo 9 straipsnis nurodė, kad kiekviena spaustuvė ar tolygi jai įstaiga privalėjo kiekvieno spaudinio 8 egz. pristatyti apskrities arba miesto viršininkui. Toks paskirstymas lėmė, kad nė viena Lietuvos biblioteka neturėjo viso rinkinio lietuviškų spaudinių, pasirodžiusių nuo 1919 m. pabaigos. Universiteto Bibliotekos komisija parengė spaudos įstatymo pakeitimo projektą, kuris numatė aprūpinti VDUB privalomuoju spaudinių egzemplioriumi [17]. Įstatymo projektas apėmė ir lietuvių arba kitomis kalbomis užsienyje išleistus, bet Lietuvoje platintus leidinius. Jis liko neįgyvendintas, bet iš to kilo Bibliografijos instituto steigimo idėja. Įsteigtas VDUB bazėje institutas nuo 1924 m. rudens aprūpino biblioteką privalomuoju egzemplioriumi. Susidarė sąlygos naujiems lietuviškiems leidiniams komplektuoti. Bibliografijos institutui po vieną savo apskrityje išspausdintų leidinių egzempliorių siuntinėdavo apskrities viršininkai. Tai negarantavo jo gavimo. Institutui teko įveikti daug sunkumų, susijusių su privalomojo egzemplioriaus rinkimu. Pavyzdžiui, jį pasiekdavo tik atsitiktiniai Klaipėdos krašto leidiniai. 1929 m. V.Biržiška pagrindė atskiro privalomojo spaudos egzemplioriaus įstatymo būtinumą. Įstatymas turėjo apimti ir Klaipėdos kraštą. V.Biržiška pasiūlė, kad po vieną privalomąjį spaudinių egzempliorių gautų CVK, VDUB ir Bibliografijos institutas. Jis pabrėžė, kad šie spaudiniai turi būti geros kokybės, nes spaustuvės dažnai atrinkdavo defektuotus leidinius. Geriau reikėjo sutvarkyti privalomojo egzemplioriaus pristatymo apskaitą ir numatyti bibliotekų atsakomybę už jo saugojimą. V.Biržiška akcentavo, kad "Spaudiniai, spausdinami užsienyje, jei Lietuvoje yra platinami didesniu skaičiumi ar jei juos leidžia Lietuvos leidėjai, turi būti pristatomi bibliotekoms. Tokio nuostato laiku neturėdami nustojome daugybės lietuviškų spaudinių, kurie 1920-1924 m. ypatingai, buvo spausdinami daugiausia Vokietijoje, bet nebuvo pristatomi į Lietuvos bibliotekas". [18] Spaudoje buvo keliami ir kiti privalomojo egzemplioriaus rinkimo klausimai. Bibliografijos institutui dažnai teko savo iniciatyva ieškoti spaudinių ar žinių apie juos. Beveik visada trūko smulkesnių, žinybinio ar reklaminio pobūdžio leidinių privalomųjų egzempliorių. Į institutą nepatekdavo cenzūros konfiskuoti leidiniai. Sunkiai sekėsi gauti spaudinius iš užsienio. V.Biržiška laiškais kreipėsi į Lietuvos pasiuntinybes ir konsulatus, prašydamas jų pagalbos [19]. Užsienio reikalų ministras V.Sidzikauskas institutui pranešė, kad Lietuvos pasiuntinybės Anglijoje, Olandijoje ir Šveicarijoje pasirūpins lietuviškų ir lituanikos leidinių siuntimu. Lietuvos generalinis konsulas Niujorke intituto prašymą netgi paskelbė Šiaurės Amerikos spaudoje ir informavo autorius. Ši akcija davė gerų rezultatų. Iš karto institutas gavo beveik 30 leidinių. 1933 m. buvo priimtas naujas spaudos įstatymas. Privalomojo spaudinių egzemplioriaus klausimo iš esmės jis neišsprendė, bet pakeitė jo skirstymą. Dabar 8 pristatomus privalomuosius egzempliorius skirstė Vidaus reikalų ministras, suderinęs su

---

[16] Biržiška V. Privalomieji egzemplioriai // Bibliografijos žinios. - 1929. - Nr.6 - P. 170.

[17] "Spaudos įstatymo" pakeitimo projektas // Bibliografijos žinios. - 1929. - Nr.6. - P. 170.

[18] Biržiška V. Privalomieji egzemplioriai // Bibliografijos žinios. - 1929. Nr.6. - P. 170.

[19] Iš bibliotekininkų gyvenimo // Lietuvos aidas. - 1933. - Geg. 10. - Nr.104. - P. 10.

Švietimo ir Teisingumo ministrais [20]. VDUB irgi paskyrė tokį egzempliorių. Naujasis įstatymas palengvino privalomojo egzemplioriaus rinkimą, nors ne visos įstaigos griežtai jo laikėsi. Daug keblumų kėlė nuo 1939 m. spalio mėn. Vilniaus spaustuvių siunčiami privalomieji egzemplioriai. Abu spaudos įstatymai ir jų vykdymas neužtikrino bibliotekos spaudinių komplektavimo išsamumo.

1940 m. pradžioje buvo paskelbtas naujas privalomojo egzemplioriaus paskirstymas [21]. VDUB atitinkamai gavo po 10 ir po 4 egzempliorius jame numatytų leidinių. Tai pagerino komplektavimo darbą. Nuo 1941 m. bibliotekai paskirtas SSSR sąjunginis privalomasis egzempliorius, kurį siuntė Centrinis mokslinis bibliotekos kolektorius (reguliariai jį pradėta gauti 1946 m.). Kiek vėliau ji gavo Lietuvoje leidžiamos literatūros privalomąjį egzempliorių. Karo metais biblioteka komplektavo Lietuvoje išėjusius spaudinius. Per visą VDUB veiklą privalomasis spaudinių egzempliorius negarantavo komplektavimo išsamumo, bet bibliotekos pastangomis dauguma spaudinių buvo įsigyti. VDUB fondo komplektavimui tiesioginę įtaką darė universiteto fakultetų poreikiai. Jie pateikdavo bibliotekai reikalingų leidinių sąrašus. Biblioteka juos derindavo su Bibliotekos komisija. Tokiam kryptingam fondo komplektavimui reikėjo ir tam tikro komplektavimo šaltinio - leidinių pirkimo knygynuose. Daugumą reikalingos literatūros biblioteka pirko Vokietijoje. Mokslinius leidinius VDUB įsigydavo Berlyno, Leipcigo, Miuncheno, Karaliaučiaus ir kitų miestų knygų sandėliuose bei antikvariniuose knygynuose. Dar prieš bibliotekos įsteigimą 1922 m. Universitetas užmezgė ryšius su G.Foko knygynu Leipcige. Šis knygynas aprūpino biblioteką ne tik mokslinėmis knygomis, bet ir periodiniais leidiniais. Knygas biblioteka pirko iš rusų-prancūzų knygyno "Trud" Paryžiuje, rusų antikvarinio knygyno "Rossica" Berlyne ir kitų vietų. Aktyvėjant Lietuvos kultūriniam gyvenimui, įsisteigė keli dideli knygynai pačiame Kaune. VDUB palaikė ryšius su "Spaudos fondo", "Mokslo", "Stellos", Pribačiaus bei Ptašeko knygynais, kurie prekiavo ir užsienio šalių knygomis. Jie tarpininkavo užsakant leidinius iš užsienio. Biblioteka praturtėjo moksline literatūra.

Šiam komplektavimo šaltiniui reikėjo nemažai pinigų. Bibliotekai skiriamų lėšų sąmata buvo sudaryta dar 1922 m. prieš jos įsteigimą. Spaudiniams pirkti ir įvairiems ūkio reikalams buvo paskirta 83270 litų [22]. Bibliotekos reikmės greitai augo, todėl lėšas teko padidinti. Sumažinus bendrą universiteto lėšų sąmatą, nukentėjo ir biblioteka. Spaudiniams įsigyti 1924 m. palikta tik 47538,12 lito. Į pagalbą atėjo universiteto fakultetai. Jie sutiko dalį lėšų perduoti bibliotekai. Šitaip lėšos padidėjo iki būtino minimumo.

1926 m. lėšos spaudiniams įsigyti sumažėjo net 10 kartų. Nuo tų metų spaudiniams įsigyti kasmet skiriama vidutiniškai po 40000 litų. Bibliotekos ši suma nepatenkino: "Žinoma, tai per maža suma, nes paėmus iš tos sumos būtiniems reikalams (knygų aptaisymui, mokslo žurnalų išrašymams ir t.t.) knygoms pirkti lieka visai maža. Tuo tarpu mokslo knygos buvo brangios, pavyzdžiui, už vieną vokiečių kalba knygą apie garo mašinas teko sumokėti 700 litų" [23]. Lėšų visada trūko. Rūpesčių nekėlė tik inventorius. Jam biblioteka gaudavo pakankamai lėšų. Ji įsigijo medines lentynas knygų saugyklai bei 2 geležines spintas rankraščiams laikyti. V.Biržiškos duomenimis, per devynerius veiklos metus spaudinių pirkimui biblioteka gavo 476000 litų. Bibliotekininkai ieškojo būdų, kaip pagausinti turimas lėšas. Jie iškėlė mokesčio už naudojimąsi biblioteka idėją, bet tam nebuvo reikiamų sąlygų: "Daugumas užsienio bibliotekų ima iš studentų tam tikrą mokestį už pasinaudojimą biblioteka ir taip sudaro nemažas lėšas turtui

---

[20] Spaudos įstatymas // Vyriausybės žinios. - 1933. - Nr.510. - P. 1.

[21] Naujas privalomųjų spaudinių egzempliorių paskirstymas // Bibliografijos žinios. - 1940. - Nr.2. - P. 60.

[22] Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922.II.16 - 1924.VI.15. - P. 21.

[23] Apie universiteto biblioteką: Interviu su Vac.Biržiška // Lietuvos aidas. - 1928. - Gruodžio 5. - Nr.252. - P. 3. - Parašas: G-s V.

papildyti. Atrodo, kad ilgainiui ir mums teks to paties siekti, bet dabar, kol nėra sudarytų tinkamų skaitytojams sąlygų, to mokesčio įvedimas būtų nepateisinamas"[24]. Tuo metu biblioteka paruošė "Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos fondo" taisykles. Jį turėjo sudaryti skaitytojų privalomi mokesčiai. Surinktas lėšas VDUB norėjo panaudoti leidinių pirkimui, įrišimui ir leidimui. Šis sumanymas liko neįgyvendintas.

Per pirmąjį bibliotekos veiklos dešimtmetį spaudiniams pirkti ji gavo 517153,31 litų. Už šią sumą biblioteka įsigijo 24740 leidinių. Likusieji 70648 spaudiniai buvo padovanoti. 1927-1932 m. bendros VDUB išlaidos sudarė 635051 litą. Tokius duomenis pateikia universiteto apyskaitos. 1939 m., mažinant visą valstybės biudžetą, bibliotekai palikta 20000 litų [25]. VDUB fondo komplektavimui visą laiką trūko lėšų. Iki 1938 m. VDUB nupirko tik trečdalį visų spaudinių, o kitus gavo mainais arba dovanomis [26]. Nemažai lėšų reikėjo skirti leidiniams įrišti. Sunkumų sudarė didelės pasaulinės knygų rinkos kainos. Bibliotekos fondo didėjimą veikė ir netolygus lėšų paskirstymas.

Įsikūrus bibliotekai, reikėjo ieškoti ir kitų būdų, kaip sparčiau kaupti fondą. Universiteto ir bibliotekos vadovybė 1923 m. "Lietuvos" dienraštyje paskelbė kreipimąsi į Lietuvos visuomenę. Jame pabrėžė, kad vien universiteto jėgomis ir valstybės lėšomis neįmanoma organizuoti geros mokslinės bibliotekos. Čia reikalinga ir Lietuvos visuomenės parama. Vadovybė prašė padėti lėšomis, spaudiniais, rankraščiais. Universiteto studentai tuo metu platino atsišaukimą "Lietuvos Jaunimui". Jie ragino prisidėti prie bibliotekos fondo komplektavimo: rinkti lietuviškus spaudinius ir rankraščius. Atsišaukime buvo pažymėta, kad "universiteto biblioteka, būdama Lietuvos mokslo biblioteka, stengiasi rinkti ne vien tik tas knygas, kuriose dabartinis mokslo stovis atsispindi, bet ir viską, kas gali Lietuvos kultūros eigą apibūdinti nuo pat jos seniausių laikų" [27]. Čia atkreiptas ypatingas dėmesys į senąsias lietuviškas knygas.

Šie kvietimai neliko be atgarsio. Biblioteką parėmė ne tik Lietuvos visuomenė, bet ir dauguma pasaulio universitetų bei organizacijų. Jau pirmaisiais veiklos metais bibliotekai padovanota 20311 egzempliorių leidinių, o nupirkta tik 3689 [28]. Vėlesniais metais dovanų skaičius vis mažėjo. Kauno universiteto 1922-1924 m. veiklos apyskaitoje biblioteka paskelbė oficialų dovanų sąrašą. Nuo 1923 m. vasario 7 d. iki birželio 5 d. ji gavo dovanų iš 168 organizacijų bei privačių asmenų. VDUB parėmė Paryžiaus, Upsalos, Niujorko, Prahos, Ciuricho, Helsinkio ir kiti universitetai. Knygas rinko ir siuntė užsienio lietuviai. Bibliotekos fondu rūpinosi Lietuvos visuomenė ir įstaigos. Pirmąją svarbią dovaną - prof. A.Becenbergerio asmeninę biblioteką - 1923 m. kovo mėn. VDUB perdavė Lietuvos Švietimo ministerija. [29] Šis rinkinys (4608 egz.) įėjo į bibliotekos fondo branduolį. Tų pačių metų birželyje VDUB fondas pasipildė buvusių Aukštųjų Kursų biblioteka. Iš Centrinės kariuomenės bibliotekos gauta 1124 ne karinės tematikos knygos. Reikšminga ir įvairių asmenų parama. Škotijoje VDUB rūpinosi P.Bancevičius (1873-1949) [30]. Jo pastangomis, jau 1922 m. buvo organizuota knygų rinkliava. P.Bancevičius 1902 m. Škotijos gyvenvietėje Belshilyje įsteigė Lietuvių informacijos biurą. Vėliau jis dirbo Lietuvos atstovybės Londone patarėju. P.Bancevičius surinko 3685 knygas. Jos buvo žymimos specialiu knygos antspaudu: "Surinko ir pasiuntė /P.Bancevičius./ 104 Main Street. Belshill/ Lanarkshire, Scotland". Keletą specialių rinkliavų surengė Lietuvos

---

[24] Milijoniniai turtai VDU rūmų požemiuose: Kokia yra VD un-to biblioteka // Lietuvos žinios. - 1939. - Kovo 11. - Nr.57. - P. 5. - Parašas: Mkl. St.

[25] Išlaidos bibliotekoms pakeistame 1939 m. valstybės biudžete // Bibliografijos žinios. - 1939. - Nr.6 - P. 179.

[26] Eimaitytė E. V.D. universiteto bibliotekai 15 metų // Lietuvos aidas. - 1938. - Vas. 9. - Nr.63. - P. 5.

[27] KTUB, 1 lap. // Atsišaukimas "Lietuvos jaunimui".

[28] Lietuvos universitetas 1922-1927: Pirmųjų penkerių metų veikimo apyskaita. - K., 1927. - P. 127.

[29] Vilnonytė V. Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka. 1919-1940. - V., 1984. - P. 46.

[30] Lietuvių enciklopedija. - Bostonas, 1954. - T. 2. - P. 161-162.

atstovas Anglijoje J.Naruševičius. Jų dėka bibliotekos fondas pasipildė keliais tūkstančiais leidinių. Suomijoje VDU ryšiais su mokslo įstaigomis ir biblioteka rūpinosi Lietuvos atstovas Ig.Šeinius. VDUB gavo Suomijos mokslo įstaigų išleistus darbus. Tautų Sąjunga irgi siuntė visus savo leidinius.

1923-1934 m. VDUB fondas pasipildė kitu dideliu ir vertingu knygų rinkiniu. Švietimo ministro J.Tonkūno įsakyme paminėta: "Valstybės Centralinis knygynas Kaune perduoda Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekai visas mokslo, senąsias, lituanistikos ir panašias knygas" [31]. Tokių leidinių įsigijimas padėjo plėtoti VDUB veiklą.

Su entuziazmu į bibliotekos fondo organizavimą įsitraukė Lietuvos žmonės. Jau minėtame dovanų sąraše matome žymių visuomenės veikėjų, mokslininkų, studentų, moksleivių ir kitų asmenų pavardes. Rašytojas J.Tumas-Vaižgantas padovanojo bibliotekai 552 knygas. Zoologas J.Elisonas, būsimasis universiteto dėstytojas, iš Panevėžio atsiuntė 276 knygas. Prie fondų komplektavimo prisidėjo broliai V. ir M.Biržiškos, M.Jankus, F.Bortkevičienė, V.Mošinskis, J.Savickis, St.Šalkauskis ir daugelis kitų.

Po 1940 m. į biblioteką pateko keli asmeniniai knygų rinkiniai. Tuo laiku gauti reti spaudiniai iš Kretingos pranciškonų (bernardinų) vienuolyno bibliotekos. Dovanos, kaip komplektavimo šaltinis, dabar neturėjo tokios reikšmės kaip bibliotekos veiklos pradžioje. Didesnę įtaką jos darė rankraštyno komplektavimui. Pokario metais dovanų beveik negauta.

VDUB sėkmingai papildydavo fondą mainų būdu. Jau 1923 m. biblioteka užmezgė mainų ryšius. Per pirmąjį veiklos penkmetį mainų partneriais buvo per 100 pasaulio aukštųjų mokyklų, bibliotekų bei mokslo įstaigų [32]. Nuo 1924 m. VDUB keitėsi leidiniais su Rusija. Nuolatinius kontaktus ji palaikė su Leningrado, Maskvos, Minsko, Smolensko, Rostovo, Irkutsko universitetų bei valstybinėmis bibliotekomis. 1926 m. biblioteka jau gavo Niujorko, Kalifornijos, Rio de Žaneiro, Masačūsetso universitetų bei Vašingtono Kongreso bibliotekos leidinius. Nuolat plėtėsi mainai su Europos šalimis. Daugumą mainų partnerių iš ten sudarė universitetų bibliotekos: Berlyno, Karaliaučiaus, Leipcigo, Kelno, Tiubingeno, Stokholmo, Upsalos, Kopenhagos, Prahos, Brno, Bazelio, Ženevos, Friburgo, Berno, Helsinkio, Bolonijos, Venecijos, Paryžiaus, Dižono ir kitų. Su Lenkija mainų ryšiai užmegzti tik nuo 1939 metų. VDUB artimai bendradarbiavo su kaimyninėmis Latvijos ir Estijos respublikomis. Biblioteką pasiekdavo leidiniai iš Azijos (Tokijo, Charbino), Jeruzalės universitetų, Afrikos (Keiptauno un-to), Australijos (Adelaidės un-to). Palaikyti svarbūs ryšiai su tokiomis valstybinėmis bibliotekomis, kaip Nacionalinė biblioteka Paryžiuje, Prūsijos valstybinė biblioteka Berlyne, Viešoji biblioteka Prahoje, Rygos valstybinė biblioteka. Mainų apimtis buvo didelė, bet turėjo epizodiškumo bruožų. Ne visi užmegzti ryšiai išliko. Tai kenkė mokslinių leidinių komplektavimui. VDUB mainų fondo pagrindą sudarė paties universiteto leidiniai. Mainams universitetas skyrė 150 egzempliorių žurnalų ir 50 egzempliorių knygų. [33] Šiuos leidinius biblioteka gaudavo nemokamai.

1941 m. pradžioje mainai dar vyko, bet sumažėjo partnerių užsienyje. Tais metais į Karaliaučiaus, Getenburgo, Kopenhagos, Tokijo ir Stokholmo bibliotekas buvo išsiųsti 11, o į įvairias SSSR bibliotekas - 49 leidiniai [34]. VDUB ir toliau keitėsi universiteto mokslo darbais. Karo metais mainai su kitų šalių bibliotekomis nutrūko. 1947 m., atnaujinus mainus, buvo gaunama literatūra iš 25 SSSR aukštųjų mokyklų ir mokymo įstaigų bibliotekų. Ryšiai su užsieniu labai susiaurėjo. Tokie mainai išliko iki bibliotekos uždarymo. VDUB pasinaudojo ir kitais, jau minėtais komplektavimo šaltiniais - Kauno bibliotekų sukauptais fondais.

---

[31] Vilnonytė V. Min. veik. - P. 122.

[32] Vytauto Didžiojo universitetas: Antrųjų penkerių veikimo metų (1924.II.16 - 1932.IX.1) apyskaita. - K., 1933. - P. 358.

[33] Vytauto Didžiojo universiteto 1935 m. rudens semestro kalendorius. - K., 1935. - P. 149.

[34] KTUB, 2 lap. // V.D. Universiteto leidinių, išsiųstų mainais į užsienį, 1941 m. apyskaita.

VDUB faktiškai vykdė 2 svarbiausias nacionalinės bibliotekos funkcijas: formavo kuo išsamesnį valstybės spaudinių fondą bei užsienio leidinių, atitinkančių valstybės poreikius, fondą. Biblioteka išaugo į nacionalinės bibliografijos centrą. Jos lietuviškų spaudinių fondas tapo tiek einamosios, tiek retrospektyviosios bibliografijos baze. Tai sudarė sąlygas ir leidybinei bibliotekos veiklai. Komplektuodama spaudinių fondą, VDUB neišvengė ir stichiškumo. Jį nulėmė skirtingos vertės dovanos, lėšų trūkumas reikalingiems leidiniams įsigyti. Netobulas privalomojo spaudinių egzemplioriaus gavimo įstatymas negarantavo fondo komplektavimo išsamumo. Vis dėlto VDUB veikla nulėmė Lietuvos bibliotekininkystės raidą.

Skaitytojų aptarnavimas

VDUB spaudinių fondas buvo prieinamas ne tik Universiteto personalui ir studentams, bet ir kitų Lietuvos bei užsienio šalių mokslo įstaigų darbuotojams. Bibliotekos skaitytojų aptarnavimo tvarką numatė "Bibliotekos ir skaityklos taisyklės"[35]. Pagrindinio fondo literatūrą, išskyrus retus spaudinius, periodinius bei informacinius leidinius, biblioteka išduodavo į namus tik mokslo personalui. Išdavimo laiko ir leidinių kiekio jiems VDUB neribojo, bet kiekvieno semestro pabaigoje šie skaitytojai privalėjo atsiskaityti su biblioteka. Kiti skaitytojai galėjo imti į namus ne daugiau kaip 3 knygas 2 savaitėms, gavę raštišką bibliotekos direktoriaus sutikimą. Studentus ir laisvuosius klausytojus biblioteka aptarnavo tik studentų skaitykloje. Jie gaudavo knygas į namus išimties tvarka, rašydami seminarinį ar diplominį darbą. Šie skaitytojai irgi privalėjo semestro pabaigoje atsiskaityti su biblioteka. Už pamestus leidinius reikėjo sumokėti jų vertės dydžio sumą, nustatytą bibliotekos direktoriaus.

Visų bibliotekos padalinių skaitytojų aptarnavimo apibendrinimui trūksta duomenų. Tik antrajame veiklos dešimtmetyje, visiškai susiformavus VDYB struktūrai, ji pateikdavo bendras šio darbo suvestines.

Pagrindinę skaitytojų dalį sudarė universiteto studentai. Stokojant tinkamų patalpų ir mokomosios literatūros, bibliotekos skaitykla nepajėgė visiškai patenkinti jų poreikių. Akademinėje spaudoje nuolat pasirodydavo kritinių pastabų skaityklai ir bibliotekai. VDUB atkakliai buvo vadinama "knygų muziejum". Studentų nepatenkino nei spaudinių išdavimo tvarka, nei darbo sąlygos skaitykloje. Biblioteka irgi turėjo pretenzijų savo skaitytojams. Jai rūpėjo visos skaitytojų aptarnavimo problemos. VDUB stengėsi jas spręsti ir savomis jėgomis. Ji rėmė fakultetų bibliotekas, kad šios išplėstų studentų aptarnavimą. Tokiu būdu siekta sumažinti lankytojų srautą pagrindinėje studentų skaitykloje. Pirmajame veiklos dešimtmetyje skaityklos lankytojų kiekis nemažai priklausė nuo bendro universiteto studentų ir laisvųjų klausytojų skaičiaus. Spaudinių išdavimą sąlygojo ne tik lankymo veiksniai, bet ir turtėjantis bibliotekos fondas. VDUB studentų skaitykla aiškinosi atskirų mokslo šakų spaudinių paklausą. Iki 1940 m. socialinių mokslų literatūra sudarė beveik pusę visų užsakymų. Studentai ypač dažnai reikalaudavo leidinių teisės ir ekonomikos klausimais. Didėjant lietuviškos mokymo ir mokslo literatūros leidybos apimčiai, atitinkamai augo ir jos pareikalavimas. Bibliotekos profesorių skaitykla naudojosi ne tik Universiteto mokslo personalas. Ją dažnai lankė ir kitų įstaigų darbuotojai. Vien 1938/1939 mokslo metais šios skaityklos paslaugomis pasinaudojo 104 įstaigos[36]. Daugiausia skaitytojų ji susilaukė 1935-1939 m.

Skaitytojų aptarnavimo pagerinimui daug reiškė tarpbibliotekinio abonemento (TBA) veikla. Jau 1926 m. TBA užmezgė ryšius su užsienio šalių bibliotekomis. Tai buvo ypač svarbu Universiteto moksliniams darbams. Į užsienį VDUB skolindavo daugiausia lituanistikos leidinius. 1937 m. ji įstojo į Tarptautinę knygų skolinimosi organizaciją. VDUB per šį abonementą aptarnavo ir daugelį Lietu-

---

[35] Vytauto Didžiojo universiteto įstatymai. - K., 1934. - P. 140-144.

[36] Tursienė B. VDU bibliotekos skaityklai penkiolika metų // Bibliografijos žinios. - 1939. - Nr.8. - P. 249-250.

vos bibliotekų. TBA veikla pradėjo siaurėti nuo 1940 m. iki Universiteto uždarymo. Bibliotekos skaitytojus aptarnavo ir rankraščių bei žemėlapių, ir fotografijų skyriai. Jie prisidėjo prie įvairiapusiško skaitytojų poreikių tenkinimo.

Bibliotekos mokslinė veikla

VDUB ne tik atgaivino, bet ir formavo pagrindines Lietuvos bibliotekininkystės plėtotės kryptis. Ji tapo mokslinės veiklos centru. Šio darbo rezultatai nepraradо savo vertės iki mūsų dienų. VDUB mokslinėje veikloje galima išskirti 3 kryptis: knygotyrinę, bibliografinę ir bibliotekinę. Tuometinės Lietuvos mokslo plėtotei, kultūros ir švietimo poreikių tenkinimui itin reikalingi buvo bibliografijos (einamosios ir retrospektyviosios) darbai.

Knygotyrinėje veikloje galime įžvelgti 2 aspektus. Jai priklauso V.Biržiškos spaudos bei bibliotekų istorijos moksliniai darbai ir VDUB leidybinė veikla. V.Biržiškos darbai detaliai išnagrinėti V.Žuko monografijoje "Lietuvių knygotyros bruožai" (V., 1989). Už lietuvių knygos istorijai skirtus veikalus universitetas suteikė V.Biržiškai ordinarinio (etatinio) profesoriaus vardą.

VDUB fonde sukaupti rankraščių turtai atvėrė galimybę leidybinei veiklai. Biblioteka laikė šios medžiagos skelbimą vienu iš savo tikslų. Jau 1926 m. ji išleido faksimilinį M.Daukšos "Postilės" (1599) leidinį. Kitu savo spaudiniu VDUB pasirinko S.Daukanto rankraštį "Darbai senovės lietuvių ir žemaičių" (1822). Biblioteka ketino išleisti autentišką rankraščio tekstą. Šios knygos leidimas užsitęsė kelis metus. Priežastis - raidyno trūkumas spaustuvėje ir korektūros sunkumas. Leidinys pasirodė 1929 m. Jo vertę kėlė ne tik autentiškas tekstas, bet ir faksimilinės iliustracijos. Ne visus sumanymus VDUB pavyko įgyvendinti. 1931 m. "Bibliografijos žinios" paskelbė, kad biblioteka ruošia spaudai "Istorijos archyvo" antrąją dalį ir J.Pabrėžos "Botanikos žodyną" (apie 1829 m.). 1932 m. ji numatė VDUB sisteminio katalogo leidimą. Šie leidiniai nepasirodė. 1934 m. išėjo istoriko K.Jablonskio paruoštas pirmasis "Istorijos archyvo" tomas, apimantis XVI a. dvarų inventorius, saugomus bibliotekos rankraštyne. Ir sudarytojas, ir VDUB žadėjo tęsti šį darbą. Jau minėtas antrasis "Istorijos archyvo" tomas turėjo apimti raganų bylas. Jo išleidimą sutrukdė lėšų stoka. Dėl šios priežasties VDUB teko atsisakyti ne vieno gero sumanymo.

Su universiteto biblioteka tiesiogiai susijęs "Lietuviškosios enciklopedijos" leidimas. Šis darbas prasidėjo 1930 m. Enciklopedijos rengimas buvo neįmanomas be VDUB fondo medžiagos. Ją redagavo V.Biržiška. 1937 m. biblioteka atgaivino tęstinį leidinį "Mūsų senovė", ėjusį 1921-1922 m. Kaune. Jo redaktoriumi irgi buvo V.Biržiška. "Mūsų senovė" spausdino straipsnius, atsiminimus, biografijas, korespondenciją, publikavo XIX-XX a. pradžios dokumentus. Ji ėjo 3 metus.

VDUB pirmaisiais veiklos metais tapo nacionalinės bibliografijos centru, rengiančiu einamąją ir retrospektyviąją bibliografiją. Biblioteka buvo darbo baze 1923 m. įsteigtam Bibliografijos institutui. Juo rūpinosi VDUB vadovas - V.Biržiška. Vienas svarbiausių šio instituto atliktų uždavinių - einamoji spaudinių registracija. 1928 m. pasirodė žurnalas "Bibliografijos žinios". Jo paruošimą ir redagavimą VDUB laikė reikšmingiausiu savo moksliniu darbu. 1936 m. biblioteka parėmė ir žurnalo leidimą. Ji išplėtė šio leidinio apimtį. "Bibliografijos žinios" tapo einamosios bibliografijos ir specialiu bibliotekiniu-bibliografiniu žurnalu. Jis ėjo 16 metų (1928-1943). VDUB lietuviškų spaudinių fondas buvo svarbus V.Biržiškos "Lietuvių bibliografijos (1547-1910)" parengimo šaltinis. VDUB kartu su universiteto mokslininkais prisidėjo prie šakinės bibliografijos plėtojimo. Biblioteka ir fakultetai bendrai rengdavo VDU leidinių ir jo darbuotojų knygų bei straipsnių rodykles bei publikuodavo jas universiteto darbo ataskaitose, žurnaluose, kalendoriuose. Lietuvos knygų prekybos spaudos produkcija atsispindėjo I.Kisino sudarytoje rodyklėje "Lietuviškų knygų sistematinis katalogas" (1938). Jis apėmė svarbesnius lietuviškus spaudinius nuo XX a.

pradžios, didžiąją dalį 1918-1937 m. Lietuvoje išleistų knygų, vertingesnius žurnalus bei tęstinius leidinius. Katalogas ligi šiol neprarado informacinės reikšmės. VDUB bei kelių didesnių Kauno bibliotekų praktinė ir bibliografinė veikla paskatino bibliografijos mokslo raidą.

Bibliotekininkystės srityje VDUB labiausiai pasireiškė per Lietuvos bibliotekininkų draugijos (LBD) veiklą. Draugijos įkūrimo iniciatorių tarpe buvo jos darbuotojai V.Biržiška, F.Šalkauskaitė ir E.Eimaitytė. VDUB įsijungė į svarbiausias draugijos veiklos sritis: bibliotekininkų profesinį ugdymą, kultūrinį ir metodinį darbą, ryšių su kitų šalių bibliotekininkų organizacijomis plėtojimą. Tarptautinis bendradarbiavimas vyko 2 kryptimis: su Baltijos ir Vakarų Europos valstybių bibliotekininkais. 1930 m. užmegzti pirmieji tokie konktaktai. Bibliotekos atstovai dalyvavo Baltijos šalių bibliotekininkų konferencijose. Trečioji iš jų įvyko 1938 m. Kaune. VDUB organizuodavo ir profesines išvykas į kitų šalių bibliotekas. Biblioteka ne kartą dalyvavo Vakarų Europos bibliotekininkų ir bibliografų konferencijose bei kongresuose. Platūs ryšiai turėjo teigiamą poveikį tiek mokslinei, tiek praktinei jos veiklai.

VDUB veiklos reikšmė

Tai buvo didžiausia nepriklausomos Lietuvos mokslinė biblioteka savo spaudinių fondo dydžiu ir veiklos apimtimi iki 1939 m., o atgavus Vilniaus kraštą, - antroji po Vilniaus universiteto bibliotekos. VDUB dėl suprantamų priežasčių neprilygo fondo dydžiu tik ilgą istoriją turinčioms užsienio šalių universitetų bibliotekoms. Kita vertus, kiekybiniai rodikliai yra vienas iš papildomų, o ne pagrindinių argumentų bibliotekos reikšmei vertinti. VDUB gana sėkmingai atliko pagrindines universiteto bibliotekos funkcijas. Ženkli mokslo tiriamoji ir pedagoginė VDU veikla tiesiog neįsivaizduojama be jo bibliotekos. Dėl objektyvių priežasčių bibliotekai sunkiau sekėsi aprūpinti studentus ir klausytojus studijoms reikalingais spaudiniais. Vertinant šią VDUB funkciją, iki šiol nepakankamai atsižvelgiama į susiklosčiusią skaitytojų aptarnavimo struktūrą. Be jos, kaip fundamentinės bibliotekos, Universitete iki 1940 m. dar funkcionavo 4 fakultetų, kelių dešimčių katedrų ir kitų padalinių bibliotekos bei spaudinių rinkiniai. Jos veikė svarankiškai, bet leidinius šioms bibliotekoms užsakydavo VDUB. Jų fondai atsispindėjo fundamentinės bibliotekos suvestiniame kataloge. V.Biržiška dėjo visas pastangas, kad jos patenkintų dalį studentų literatūros poreikių. Suprantama, kad įgyvendinti šią idėją buvo sunku. Tam kliudė ne tik patalpų ar lėšų trūkumas. Tuomet Lietuvoje trūko lietuviškos mokymo literatūros, nes jos leidimas dar tik prasidėjo. Negalima užmiršti ir didelių, daugeliu atvejų neprieinamų pasaulinės knygų rinkos kainų.

Veiklos pradžioje VDUB užsibrėžė tokius tikslus: fondo formavimą ir saugojimą, skaitytojų aptarnavimą ir mokslinę veiklą. Jų siekdama, ji neapsiribojo vien universiteto bibliotekos rėmais. V.Biržiška ne kartą pabrėžė bibliotekos nuostatą tarnauti visai nacijai, nes ji - "gyvas kultūros organizmas, aktingas Lietuvos kultūros gyvenimo dalyvis" [37]. Kartu jis nurodė ir lietuviškų spaudinių komplektavimo reikšmę: "Svarbiausias šių dienų bibliotekos uždavinys - padėti kiekvienam, kas nori pažinti Lietuvą, jos kultūrą, kalbą, praeitį ir dabartį. Šiam reikalui ji turi gan rimtus rinkinius lietuviškų ir apie Lietuvą knygų ir raštų" [38]. Tuos rinkinius jau 1928 m. gerai įvertino ne tik Lietuvos, bet ir užsienio mokslininkai. VDUB praktiškai ėjo nacionalinės bibliotekos keliu. Bibliotekos veikloje susiformavo viena svarbiausių nacionalinės bibliotekos funkcijų - įmanomai išsamus lituanistinės raštijos komplektavimas ir saugojimas. Ji vykdė ir kitas nacionalinės bibliotekos funkcijas: užsienio leidinių, atitinkančių valstybės poreikius, fondo formavimą; skaitytojų aptarnavimą doku-

---

[37] Biržiška V. Lietuvos universiteto biblioteka (1923.I.1 - 1928.I.1) // Iliustruotoji Lietuva. Savaitinis "Lietuvos" priedas. - 1928. - Sausio 6. - Nr.1. - P. 4.
[38] Ten pat. - P. 3.

mentais ir bibliografine informacija; nacionalinės bibliografijos darbų rengimą ir leidimą. Kitų nacionalinei bibliotekai būdingų funkcijų užuomazgos irgi atsispindėjo VDUB metodinėje, mokslinėje ir ryšių su užsienio šalių bibliotekininkų organizacijomis veikloje. Toks bibliotekos aktyvumas ir jos darbo kryptys atkreipė ir Lietuvos visuomenės dėmesį. Spaudoje pasirodė pasiūlymų suteikti VDUB juridinį nacionalinės bibliotekos statusą. VDUB teko imtis šių funkcijų ir todėl, kad tuo metu nebuvo kitos bibliotekos, pajėgios jas vykdyti. Nors esminiai nacionalinės bibliotekos bruožai VDUB veikloje labiausiai išryškėjo per ketvirtąjį dešimtmetį, preliminariai galime teigti, kad ji ir 1924-1949 m. buvo kartu ir nacionalinė biblioteka (papildomi tyrimai gali patikslinti šias datas).

Juozas Algimantas KRIKŠTOPAITIS
(Vilnius)

Lietuvos universiteto patyrimas ir vesternizacija

Netekties kainą pradedame suvokti tik tuomet, kai esame praradę tai, ką ilgai puoselėjome ir kūrėme. Atsiradusi distancija tarp esančio ir jau prapuolusio gimdo reikšmę - tą pradinę ir būtiną prasmės suvokimo sąlygą, kurią taip įtikinamai atskleidė Algirdas J.Greimas. Išlikusi distancijoje santykių bei ryšių terpė reiškiasi kultūroje kaip ypatinga istorinė substancija, slepianti savyje įvairovę reikšmių, žadinančių ir kuriančių istorinę savimonę. Ne tik kuriančių, bet, esant fizinei bei moralinei prievartai, verčiančių rinktis išdidumą ar nusižeminimą, laisvę ar bejėgiškumą. Taip metamas iššūkis tautai. Laisvė ir savigarba, išbujojusi sąmonėje, tampa aksiologine ašimi, lemiančia pasirinkimo kolizijos įtampą, veiklos bei akcijų būdus ir kryptį.[1]

Lietuvos universiteto reikšmę mes sugebame išskaityti kultūros tekstuose, tik patys patyrę tos lemtingos distancijos - tarp esaties ir netekties - realų turinį, mūsų istorijoje išgyventą net du kartus. Pirmoji netektis, brendusi po trečiojo valstybės (Respublikos) padalijimo ir patirta, blėstant 1831 m. sukilimui, išugdė ryštingą mokslo ir studijų centro atstatymo siekį, kuris buvo suaugęs su valstybingumo samprata. Juk ne atsitiktinai Universiteto Statutas buvo priimtas (1918.XII.5) neilgai trukus po Nepriklausomybės Akto (1918.II.16) paskelbimo. Be to, tiesioginį valstybės kūrėjų ryšį su mokslu liudija šio Akto signatarų veiklos turinys. Aptarkime tai šiek tiek detaliau.

Politinio ir intelektualinio išsilaisvinimo idėja turėjo du ryškius, pusiau legalius brandinimo šaltinius: tai asmenys, studijuojantys už Lietuvos ribų, ir įvairios okupuotoje tėvynėje veikiančios organizacijos (muziejai, draugijos, bibliotekos). Ypač reikšmingą vaidmenį atliko Lietuvių mokslo draugija, oficialiai įkurta 1907 m.; jos veikloje reiškėsi valstybės ir universiteto kūrėjai, brendo konkrečios jų akcijos.

Pirmojo Pasaulinio karo pabaigoje, griūvant Austro-Vengrijos bei Rusijos imperijoms, jų pavergtos tautos skubėjo kurti ir stiprinti savąsias valstybingumo struktūras, nes reikėjo nedelsiant integruotis į kitų, jau spėjusių sutvirtėti valstybių tarpą. Kultūra, ekonomika ir politika tapo valstybingumo įtvirtinimo pagrindu. Šiame procese mokykloms, universitetams teko ypatingas vaidmuo, nes asmenybių ugdymo įstaigose vyksta gabių žmonių rengimas valstybės tarnybai ir jų pilietinis brendimas. Čia išlavinti jauni žmonės po kurio laiko ims tvarkyti ūkį, politiką; jie lems ir kultūros klimatą. Nuo to, kaip krašto mokykla sugebės formuoti asmens mentalitetą, priklausys mažos valstybės likimas, jos integracijos į Europos valstybių tarpą sėkmė. Visa tai lems tautinės kultūros atsparumą visuotinės niveliacijos sukūryje. Mums svarbu nepamiršti, kad, nesugebėję išsaugoti savosios kultūros unikaliųjų ypatybių, prarasime tą turinį,

[1] Žr.: Greimas A.J. Iššūkis. Semiotika. - V., 1989. - P.349-359.

kurį mes atrandame sąvokoje "Lietuva". Tai buvo svarbu prieš septyniasdešimt metų, atstatant valstybingumą ir kuriant savarankišką Lietuvos Respubliką, tai ypatingai svarbu šiandien, vėl atkuriant tautos individualumo raiškos formą - valstybę. Šiuo požiūriu universiteto misija mažoje tautoje tampa mums mesto iššūkio ir mūsų visų didžios atsakomybės reikalu.

Atkūrus nepriklausomybę 1918 m., mokslinė mintis vėl ištiesė sparnus, kurie buvo beveik 150 metų surakinti Rusijos imperijos grandinėmis ir negailestingai laužomi dviem didelėmis tremtimis į Sibiro katorgą. Nuo pat pirmųjų valstybės atkūrimo dienų Lietuvoje buvo imtasi atkurti akademinį gyvenimą - iš pradžių Vilniuje, o užgrobus sostinę, - Kaune. Sprendžiant įvairias politines bei organizacines problemas 1919 metų pabaigoje buvo įkurti Aukštieji mokslo Kursai Vilniuje, o 1920 m. - Aukštieji Kursai Kaune. Po dvejų metų įsisteigė Lietuvos universitetas [2], kuriam 1930 m. suteiktas Vytauto Didžiojo vardas.

Lietuvos universitetas (VDU), kaip ir dera besiformuojančiai valstybingumo struktūrai, garbingai vykdė savo funkcijas. Jo profesoriai, įgiję patyrimą įvairių valstybių mokslo centruose, reiškėsi taip pat ir kaip valstybės vyrai, aktyviai besidarbuojantys politiniame ir ūkiniame gyvenime. [3] Į juos savo dėmesį buvo nukreipusi tauta, suprasdama intelektualaus branduolio reikšmę, išlaikant valstybingumo savimonę. Deja, tragiškais mūsų tautai metais šiam branduoliui daug dėmesio skyrė ir okupantai (bolševikai ir naciai). Nors 1941 m. sovietai nespėjo įvykdyti visų savo planų, tačiau pokario metais jie išvystė plačią ir rafinuotą intelektualinio genocido politiką. Pradėjus nuosekliai likviduoti Vytauto Didžiojo universitetą, humanitariniai mokslai buvo koncentruojami Vilniaus universitete; mat sostinėje, šalia sovietinių centrinių įstaigų, buvo paranku kontroliuoti ir vykdyti prievartą kultūros sferoje.

Lietuvos užgrobimas, o ypač antroji bolševikinė okupacija iškreipė universitetinės veiklos pobūdį. Čia susikirto dvi priešingos tendencijos, kurias reikėjo suderinti: tai buvo tautos išlikimo sąlyga. Viena tendencija, kylanti iš okupacinių struktūrų, siekė aukštąsias mokyklas paversti siaurų specialistų rengimo centrais, slopinančiais humanitarinę mintį, tautinio sąmoningumo apraiškas. Kita tendencija, besiremianti išugdyta istorine atmintimi, reiškėsi įvairiausiomis užmaskuotomis formomis kaip tautos intelekto puoselėjimas.

Tuoj po karo pagal imperijos centro nurodymus prasidėjo galutinis VDU (tuomet jis vadinosi Kauno valstybiniu universitetu) skaldymas. 1949 m. humanitarinės specialybės buvo perkeltos į Vilniaus universitetą. [4] 1950 m. paskelbtas VDU likvidavimo aktas reiškė, kad, galutinai sunaikinus nepriklausomos valstybės struktūras, kuriamos naujos - jau imperijos kolonijinės struktūros, skirtos totalitariniams tikslams: rengti paklusnius, siaurus specialistus, kuriuos būtų galima išblaškyti pagal centro nurodymus po visą milžinišką sistemą, paverčiant jaunus absolventus galingos mašinos sraigteliais, užkertant kelią humanitariniam išsilavinimui, nes sovietų centralizuotoje sistemoje istorinė savimonė - per daug pavojinga asmens ypatybė.

Prasidėjo visuotinė sovietizacija, besiremianti technokratinėmis nuostatomis, ignoruojančiomis humanitarines koncepcijas, nes šios nuostatos labiausiai tiko bolševikinei ideologijai. Taigi ant panaikinto universiteto kontūrų kuriant naujos rūšies aukštąsias mokyklas - Medicinos ir Politechnikos institutus, o vėliau nuo pastarojo atsišakojusį Valstybinį inžinerinį statybos institutą (dabar Vilniaus Technikos universitetas) - buvo siekiama užgniaužti istorinę savimonę.

[2] Lietuvos universitetas 1922-1927. (Pirmųjų penkių veikimo metų apyskaita). - K., 1927. - P. 33-44.

[3] To meto situaciją ir akademinės veiklos bėdas taikliai apibūdino M.Biržiška, atskleisdamas universiteto vietą klojant valstybės pamatus. Žr.: Lietuvos universitetas 1922-1927. - P. 3-6.

[4] Kai kas šiandien stengiasi ignoruoti Kaune brendusį mokslo ir studijų židinį. Tačiau jau neįmanoma ištrinti Vytauto Didžiojo universiteto reikšmės mūsų kultūros istorijoje.

Pirmąjį dešimtmetį, nežiūrint intensyvaus politinio spaudimo, šios naujosios aukštosios mokyklos dar buvo išlaikiusios universiteto tradicijų bruožus: buvo nelegaliai laikomasi ankstesniųjų mokymo programų, dar dėstė vienas kitas išlikęs po persekiojimų profesorius. Tačiau antrąjį dešimtmetį ir vėliau Politechnikos ir Medicinos institutai bei Vilniaus inžinerinis institutas buvo pritempti prie sovietinio kurpaliaus. Čia buvo rengiami siauros krypties specialistai, neragavę universalaus išsilavinimo. Tai pakirto diplomuotų absolventų galimybes greitai įsisavinti sparčiai progresuojančios pasaulinės technologijos rezultatus, siekti inovacijų pramonės, mokslo srityse. Tuo pačiu buvo devalvuotas aukštojo mokslo diplomas ir jo esmė.

Tačiau reikia pripažinti, kad naujos Lietuvos aukštosios mokyklos, lyginant su analogiškomis kitų sovietinių respublikų įstaigomis, išlaikė gerą lygį. Gabūs dėstytojai bei absolventai sugebėjo sukurti technokratinės visuomenės tarpsluoksnį, naujos profesūros kartą, kuri gana sėkmingai plėtojo pramonę, ekonomiką, atliko vertingų mokslinių darbų. Nežiūrint atkaklaus sovietinių nuostatų skiepijimo nepavyko užgniaužti tautinės savimonės, teisingo situacijos įvertinimo. Dar daugiau, tai sužadino intelektualinėje sferoje didžiulį humanitarinių sričių alkį, inspiravo slaptą domėjimąsi šiais dalykais. Įdomu pažymėti, kad aukštosiose mokyklose tuometinė valdžia globojo saviveiklinius kolektyvus: chorus, ansamblius, studentų teatrus. Žinoma, siekdama juos ideologizuoti. Tokiu būdu tikėtasi užpildyti jaunimo laisvalaikį ir jį kontroliuoti. Bet čia ideologai apsiriko. Meniniai studentų kolektyvai ugdė meilę savajai kultūrai, teikė humanitarinį išsilavinimą, kuris buvo išbrauktas iš oficialių mokymo programų arba negailestingai iškreiptas; čia brendo kultūros ir istorijos savimonė. Daug įvairių faktorių, kurių neįmanoma išvardyti, nulėmė tautinį ir intelektualinį atgimimą, jo stebėtiną spartą. Be abejo, stebėtiną tik pašaliniam žiūrovui, nes tie, kas betarpiškai dalyvavo akademiniame ir mokslo gyvenime, patys brandino šį nepakartojamą fenomeną - tokį naivų vakariečių požiūriu. VDU ir nuo jo atsišakojusios kitos aukštosios mokyklos, kiek tai buvo įmanoma, stengėsi atlikti savo misiją, puoselėdamos valstybingumo idėjas, kurias ėmė atvirai deklaruoti ypatingu mums momentu (1989 m. ir vėlesni įvykiai).

Nėra labai sunku sunaikinti negausios kariuomenės pulkus, likviduoti vyriausybę ir kitas valstybės struktūras, tačiau sunaikinti tautos intelektą, išugdytą ir kaupiamą universitetuose, ne taip jau paprasta. Sovietai, tiesioginėmis represijomis susidoroję su fiziniu pasipriešinimu, siekė paralyžuoti intelektualinį tautos potencialą, deformuodami švietimo sistemą, verbuodami pavienius asmenis, inkorporuodami migrantus. Neliko nieko kito, kaip tik lėta, užmaskuota tautos rezistencija; tam reikalui tiko įvairios diplomatinės gudrybės bei išradingi manevrai. Galų gale pavyko sustabdyti rusifikaciją, išsaugoti intelektualines vertybes, užfiksuotas spausdintame žodyje, tradicijų tęstinume. Panagrinėjus intelektualinę rezistenciją išryškėja jai būdingi ypatumai, kuriuos derėtų trumpai prisiminti.

Pirmasis mūsų tautos Atgimimas, prasidėjęs praeitame šimtmetyje ir apvainikuotas 1918 m. Lietuvos Respublikos paskelbimu, sėmėsi jėgų iš natūralios kaime išaugusio žemdirbio kultūros, kurioje žmogaus santykis su žeme formavo etinius orientyrus. Žemė buvo šventa, nuolat drėkinama prakaitu, ašaromis, o kartais ir krauju. Ji įgijo sakralinį įvaizdį, o pati žemdirbystė (nuo sėjos iki duonos kepalėlio) tapo nenutrūkstančiu ritualu, tampriai susijusiu su kosminiu ciklu, su etnoso egzistencija. Jauni žmonės, kilę iš darbščių sodiečių, siekė mokslo svetimų kraštų universitetuose, kartais surasdami lituanistinių vertybių, kurios buvo patekusios ten iš sunaikinto Vilniaus universiteto lobynų. Tai teikė naujų impulsų domėtis savąja kultūra, ja didžiuotis, telkti šviesuomenės jėgas tautinės ir pilietinės savimonės ugdymui. Jų švietėjiškos pastangos buvo nukreiptos į tvirtą ir sveiką valstietiją, kurioje augo būsima inteligentijos karta, atlikusi valstybingumo atstatymo misiją.

Sovietų okupacija, likvidavusi privatinę nuosavybę, pakirto žemdirbių kultūros šaknis

ir tuo pačiu - etinius orientyrus. Kaimas suiro, netekęs nuo amžių susiklosčiusių tradicijų, į kurias rėmėsi gyventojų pasaulėjauta, vertybių hierarchija. Okupacijos metu etnosas, kaip tauta, šį kartą išliko besiremdamas vien tik savo jau turimais intelektualiniais resursais.

Jei pirmąjį Atgimimą pažadino tautos nariai, tiesiogiai kilę iš kaimo, tai antrojo Atgimimo fakelą įžiebė intelektualinio gyvenimo reiškėjai, paliudydami, kad universitetuose susiformuoja tai, ko neįmanoma sunaikinti fiziškai. Akademinė piliečio ugdymo institucija tapo tautos egzistencijos ir atgimimo sąlyga bei pagrindu. Čia išryškėja ne tik universiteto, bet ir apskritai mokslo bei studijų sistemos vaidmuo valstybingumo įtvirtinime ir jo misija ugdant valstybės pilietį, tinkamai parengtą postsovietiniam tautos egzistencijos etapui.

Šiame etape atsiskleis dvi labai svarbios problemos briaunos: universitetų vesternizacija ir "protų nutekėjimas". Be abejo, jos abi yra tarp savęs susijusios ir viena kitą sąlygojančios. Jei mes būtumėme gausi tauta, nepatyrusi tokio masinio naikinimo, tai minėta problema ir du jos aspektai nebūtų taip reikšmingi kaip dabar. Šiandien ir vesternizaciją, ir "protų nutekėjimą" mes suvokiame kaip grėsmę, nors šios dvi problemos pusės atspindi neišvengiamus procesus, kuriuos nulemia globalinės civilizacijos raida. Norim mes to ar nenorim, bet jau esame įtraukti į šį procesą. Todėl nedelsiant reikia sukurti programą, kuria vadovaudamiesi turėtumėm prisitaikyti prie nesustabdomų procesų, patirdami kuo mažesnius fizinius bei dvasinius nuostolius.

Lietuvai siekiant tapti pilnateise Europos valstybe, netgi kooperuojantis su Šiaurės kraštais, mūsų universitetai turės priimti naujus standartus ir vakarietišką ugdymo bei veiklos stilių. Mes privalome tapti atvira valstybe. Atvira pažangai ir visai Europos kultūrai, priimanti vertybes ir teikianti pasauliui savo unikalų patyrimą, specifinę kultūrą. Tai tik viena vesternizacijos problemos pusė, kuri yra visokeriopai remtina. Tačiau laisvosios Europos šalyse vesternizacija reiškiasi ir kita savo puse: tai amerikietiško mąstymo ir švietimo sistemos įsigalėjimas. Ši vesternizacijos pusė, agresyviai manifestuodama labai racionalios, urbanizuotos bei technologizuotos civilizacijos triumfą, užgožia Europos kultūrą, Vakarų civilizacijos šaltinius ir tradicijas, kurių netekęs Naujasis Pasaulis patyrė kultūros skurdą. Šį trūkumą turtinga supervalstybė nesunkiai kompensuoja nuolat "čiulpdama" vertingiausius protus iš kitų kraštų. Bet ši tendencija pakerta mažesnių tautų galimybes ir identitetą, sunivеliuoja jų kultūrų bruožus. Suprantama, ši vesternizacijos pusė yra destruktyvi ir ypač pavojinga mažai tautai.

"Protų nutekėjimas", t.y. veiklių ir gabių žmonių išvykimas į pasaulio mokslo centrus, jų darbas turtingose šalyse - tai objektyvi realybė, kurią dirbtinai stabdyti yra beprasmiška. Vienintelė išeitis - pakreipti šį procesą mūsų valstybei naudinga kryptimi.

Pirmiausiai reikia turėti galvoje, kad tam tikra dalis mūsų tautiečių, įgiję didelį patyrimą, autoritetą bei praturtėję, sugrįš į gimtinę ir prisidės prie valstybės stiprinimo. Pati mūsų visuomenė, jos švietimo ir ugdymo sistema privalo padaryti viską, kad kuo didesnė išeivių dalis sugrįžtų. Todėl teks sukurti ir skiepyti motyvus, skatinančius paties asmens arba jo darbo rezultatų sugrįžimą. Šiuos motyvus sąlyginai galima suskirstyti į vidinius ir išorinius arba etinius ir materialius. Išorinių, arba materialiųjų, motyvų sukūrimas - tai valdžios bei valstybės struktūrų prerogatyva. Tačiau vidiniai motyvai - tai jau švietimo sistemos ir akademinės veiklos bei universiteto garbės ir pareigos reikalas.

Auklėjimas, pilietiškumo sampratos ugdymas, atsiremiant į savąją kultūrą bei jos tradiciją, ir yra tas būdas, kuris suformuoja apsisprendusį pilietį, turintį etinius orientyrus. Tuos orientyrus, kurie jam padės susieti savąjį gyvenimą su tautos likimu ir sukurs poelgio bei veiklos motyvus, nulemiančius piliečio ištikimybę.

Visa tai turint galvoje aiškėja, kad universitetui tenka atsakingas vaidmuo, ugdant negausios tautos ir nedidelės valstybės piliečius. Pilietinei savimonei asmens išsilavinimas yra ne tik įgytas turtas ir privilegija, bet ir atsakomybė, savanoriškas įsipareigojimas ir pasiš-

ventimas. Tą momentą būtina pabrėžti aptariant universitetinio ugdymo kryptingumą, formuojant jo stilių ir tautinius bruožus.

"Protų nutekėjimas" labiausiai palies gamtos, inžinerinių bei matematinių mokslų sritis. Todėl šių sričių humanizavimas - pirmos eilės uždavinys. Tai nereiškia, kad gamtos mokslų ir jiems artimų sričių fakultetuose būtinai reikėtų įvesti papildomus istorijos, filosofijos kursus. Paties mokslo raidos analizė ir garsiųjų universitetų patyrimas rodo, kad humanitarinė pasaulėjauta susiformuoja įsisavinant humanitarines disciplinas ne atsietai, bet į jas įaugant, įsiterpiant per pagrindinę studijuojamą sritį, pavyzdžiui, per fiziką, biologiją. Šis natūralus įaugimas įvyksta artėjant prie universaliųjų vertybių, prie civilizacijos, kultūros konteksto per studijuojamos disciplinos problemas, suvokiant šias problemas, kaip neatsiejamas kultūros dalis. Kitaip tariant, fizikos, biologijos ir kitų mokslų istorija, jų filosofinės problemos ir yra pats tiesiausias šių mokslų humanizavimo kelias.

Čia išdėstytos temos aptarimas liudija, kad ugdymo ir studijų sistemoje reikia peržiūrėti nusistovėjusias disciplinų dėstymo programas. Iš vienos pusės jos turi remtis naujausiomis mokslo koncepcijomis (jų nerasime tradiciniuose vadovėliuose) [5], o iš kitos pusės - humanitarinėmis disciplinomis; dėstant pastarąsias nehumanitariniuose fakultetuose būtina užčiuopti studijuojamos srities fundamentaliųjų klausimų esmę, atskleisti ypatingą mokslo vietą kultūroje. Be abejo, tai atlikti sugebės tik tas profesorius, kuris pats tyrinėja minėto pobūdžio klausimus. [6]

Baigiant reikia dar kartą įdėmiai atsigręžti į praeitį. Analizuodami savosios tautos intelektualinės brandos istoriją, mes su giliu liūdesiu turime pripažinti, kad 1919 m., dramatiškai susiklosčius aplinkybėms, nepavyko mūsų amžinojoje sostinėje atgaivinti Lietuvos mokslo ir studijų židinio - Universiteto, XVI a. pradėjusio valstybingumo ir kultūros įtvirtinimo misiją. [7,8] Tačiau šis siekis, manifestuojantis galingą tautos atgimimą, buvo realizuotas laikinojoje sostinėje - Kaune. Tokiu būdu XX amžiuje vienu reikšmingiausių mūsų kultūros centru tapo Lietuvos universitetas (VDU), atgaivinęs bei pratęsęs LDK universiteto tradiciją ir pradėjęs naują etapą mūsų kultūros istorijoje. Tai buvo laikotarpis, kai kūrėsi valstybingumo struktūros ir vyko spartus įsiliejimas į Europos dinamišką pasaulį.

Svetimos kultūros centras - Stepono Batoro universitetas, vykdydamas atplėšto Vilniaus krašto polonizavimą, sukūrė akademines struktūras, kurioms, atgavus Vilnių, buvo suteiktas kitas turinys. Čia lemiamą vaidmenį atliko VDU, perkėlęs ten savo profesūros bei įrenginių dalį ir tuo žingsniu naujai įprasminęs LDK tradicijos tęstinumą. Galime drąsiai sakyti: VDU atkūrė "Alma academia et universitase Vilnensis". Susidvejinęs Lietuvos universitetas prasiplėtė, apimdamas amžinosios ir laikinosios sostinių arealus. Minėtas susidvejinimas padėjo okupacijos ir žiaurios sovietizacijos laikotarpiu išsaugoti universitetų struktūras, plėtoti mokslą Mokslo Akademijos rėmuose [9], o svarbiausia - puoselėti intelektualines jėgas ir paruošti jas Atgimimui.

---

[5] Nesunku įsitikinti, kad vadovėliai atsilieka nuo naujausių mokslo pasiekimų ne mažiau kaip 20-30 metų, t.y. tą laikotarpį, per kurį subręsta ištisa karta žmonių arba 5-6 absolventų kartos.

[6] Štai čia ir išryškėja buvusių Lietuvos Mokslų akademijos institutų ir universitetų integracijos prasmė.

[7] Rabikauskas P. Mokslinė pažanga Vilniaus akademijoje/ Lietuvių Katalikų Mokslų Akademijos Metraštis. - Roma., 1967. - T.7. - P.203-232,

[8] Lietuvos universitetas. 1579-1803-1922./ Red. P.Čepėnas. - Čikaga, Liet. Profesorių draugija Amerikoje, - 1972.

[9] Apie tai plačiau žr.: Krikštopaitis J.A. The Subjection of Lithuanian Sciences to the Soviet State System: Consequences and Prospects. - Journal of Baltic Studies, Vol. XXII, No 2 (Summer 1991).p.169-172; Taip pat Mokslas ir Gyvenimas. - 1991. - Nr. 1-2.

Vytautas JOGĖLA
(Vilnius)

Teologijos-filosofijos fakulteto įkūrimo svarstymas

Po Pirmojo pasaulinio karo besikuriančiai Lietuvos valstybei rūpėjo jaunosios kartos lavinimas, sąlygų sudarymas įvairių įsitikinimų jaunuomenei mokytis ne tik užsienyje, bet ir savame Universitete. Tam buvo reikalingas didelis organizacinis darbas ir nemažos lėšos, kurių ką tik susikūrusiai valstybei trūko. Be to, nestabili politinė padėtis stabdė visus normalaus gyvenimo reikalus.

Lietuvos Respublika, pagimdyta XX a. stebuklo, atsidūrė nepavydėtinoje padėtyje. Vilnius, kadaise buvęs mokslo židiniu, dėl Rusijos imperijos vykdomos politikos paverstas eiliniu gubernijos miestu. Intelektualinį gyvenimą po 1905 metų gaivino atsiradusi lietuviška spauda, lietuviškos draugijos ir jau galėję sugrįžti iš šios žemės kilę inteligentai, baigę mokslus Rusijoje ir užsienyje.

Tačiau labiausiai trūko mokslo ir kultūros židinio - Universiteto, kurio atkūrimo idėja buvo gyva ir svarstoma nuo pat jo uždarymo (1832) per visą XIX a.

Tik katalikų bažnyčia XIX a. turėjo pastovią kunigų rengimo aukštąją mokyklą - Peterburgo Romos katalikų dvasinę akademiją. (Jos auklėtiniai sudarė pagrindinę kunigų dalį vyskupijose.) Vilniaus, Seinų ir Žemaičių vyskupijos seminarijų geriausi auklėtiniai būdavo siunčiami į Peterburgą. Imperijos sostinėje jie mokėsi ketverius metus ir, gavę teologijos kandidato arba magistro laipsnius, grįždavo tęsti pastoracinio darbo savose vyskupijose. O patys gabiausieji ir labiausiai atsidavę teologijos mokslui likdavo dėstytojauti Akademijoje. Tik nedaugeliui pasisekdavo gauti Rusijos valdžios leidimą tęsti studijas užsienio katalikiškuose universitetuose, nors po 1905 metų, sušvelnėjus režimui ir pasikeitus valdžios politikai, nemaža jaunuolių gilino teologijos studijas Friburgo ir kituose katalikiškuose universitetuose. Užsienyje apsigynę daktaratus jie dažniausiai grįždavo dėstytojauti į savo Alma Mater. Be Dvasinės akademijos, kitose Peterburgo aukštosiose mokyklose taip pat mokėsi nemažai jaunuolių, kilusių iš Lietuvos žemių. Tad XX a. pradžioje Peterburgas tampa nemenku lietuvių susibūrimo centru. Čia pradedamas leisti lietuviškas laikraštis, kuriamos įvairios draugijos, tačiau pagrindiniu intelektualiniu centru tampa Dvasinė akademija, kurioje dirbantys lietuviai profesoriai ir klierikai rūpinasi ne tik mokslais, bet ir politine bei kultūrine veikla.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, iš Lenkijos vyskupijų į Akademiją atvykdavo vis mažiau klierikų. Tuo naudojosi Vilniaus ir Žemaičių vyskupai, siųsdami mokytis daugiau savo seminarijų auklėtinių. Tačiau karo metų suirutė, o ir 1917 m. pabaigoje prasidėjęs bolševikų perversmas Petrograde galutinai patvirtino nuojautą apie Akademijos laikinumą šiame mieste. Išleistas bolševikų įsakas, atskiriantis bažnyčią nuo valstybės, netrukus atnešė praktinių rezultatų - prasidėjo teroras prieš tikinčiuosius ir kunigus, nors formaliai Akademija veikė iki 1918 mokslo metų pabaigos.

Petrograde esantys profesoriai galvojo apie tolimesnį Dvasinės akademijos likimą. Akademijos rektoriaus E.Radziševskio iniciatyva buvo ruošiamasi perkelti ją į Liubliną ir, neilgai trukus, dalis profesorių, kurių dauguma buvo kilę iš Lenkijos, grįžo į Liubliną ir ten 1919 metais įkūrė Liublino katalikų universitetą. Pirmuoju Universiteto rektoriumi tapo paskutinysis Peterburgo Romos katalikų dvasinės akademijos rektorius E.Radziševskis. O bolševikai dalį Akademijos patalpų atidavė Estijos darbininkų proletariniam universitetui.

Iš Lietuvos žemių kilę Akademijos profesoriai manė, kad Peterburgo Romos katalikų dvasinė akademija privalo būti perkelta į Vilnių ir čia įkurtas Teologijos fakultetas. Jau 1904 metais Akademijos profesoriai J.Mačiulis-Maironis, P.Būčys ir A.Jakštas-Dambrauskas, kurdami Krikščionių demokratų partijos projektą, įrašė jame punktą, kuris skambėjo taip: "Dvasiškosios Katalikų Akademijos iš Peterburgo į Vilnių sugrąžinimas ir jos su jos kapitalais, knygomis ir turtais iš Jo svietiškos globos pilnas paliuosavimas". [1]

Kaip pažymi buvęs Akademijos kanonų teisės profesorius Bronislovas Žongolovičius, jau 1918 m. gegužės pabaigoje buvo parengtas Vilniaus Teologijos fakulteto projektas [2], pagal kurį čia turėjo mokytis Baltijos šalių, buvusių LDK žemių ir Žemaitijos atstovai. Mokslas teologinėse katedrose numatytas dėstyti lotynų kalba, o būsimose filosofijos ir bažnyčios istorijos katedrose - lenkų ir lietuvių kalbomis.

Norint perkelti Akademiją iš Petrogrado į Vilnių, reikėjo ne tik profesorių iniciatyvos, bet ir nuncijaus, arkivyskupo bei valdžios atstovų pritarimo, tačiau suirutės ir bolševikų viešpatavimo laikmečiu tai tapo neįmanoma.

1918 m. spalio 15 dieną Žemaičių vyskupas Pranas Karevičius kreipėsi į Mogiliovo arkivyskupą baroną Edvardą von Ropą: "Dėl karo padarinių Akademija yra sugriauta, lietuvių vyskupijos liko be aukštosios mokyklos. Mes siūlome Akademiją iš Peterburgo perkelti į Vilnių, kuri buvo prieš tai, ir kuri galėtų tęsti nutrauktas studijas". [3] Taip pat vyskupas siūlė Vilniuje įsteigti Teologijos fakultetą. To paties prašė Seinų vyskupas ir Vilniaus vyskupijos prelatas J.Hanusavičius.

Šis P.Karevičiaus spalio 15 dienos laiškas nepasiekė arkivyskupo E.Ropo dėl nutrūkusio susisiekimo su sovietų vyriausybe, ir Berlynas grąžino laišką vyskupui.

Tačiau spalio 21 dieną vyskupas P.Karevičius netikėtai gauna laišką iš E.Ropo, kuriame pats Mogiliovo arkivyskupas praneša, jog Peterburgo akademija likusi be lėšų šaltinio ir negalinti normaliai tęsti mokslų, todėl dalis Akademijos klierikų 1918-1919 m. pradėjo mokytis Liublino katalikų universitete, o dėl turto perkėlimo reikėtų tartis su Apaštališkuoju Sostu. [4]

Ilgai nelaukęs, Žemaičių vyskupas tariasi su Vilniaus vyskupu Jurgiu Matulevičiumi: "Norėdamas pagreitinti įsteigimą ir atidarymą katalikiškojo fakulteto prie Vilniaus universiteto, meldžiu Jūsų Ekselenciją ir įgalioju pasiimti ant savęs rūpestį tam darbui". [5] Vilniaus vyskupas davė sutikimą Prano Karevičiaus pasiūlymui.

Kanauninkas A.Grigaitis ėmė ieškoti profesorių būsimam fakultetui. Kuriamame Vilniaus Teologijos fakultete sutiko dėstytojauti šie profesoriai: J.Skvireckas, A.Grigaitis, B.Česnys, B.Žongolovičius, J.Vaitkevičius, J.Jurgutis, J.Purickis, M.Reinys, P.Kuraitis.[6]

Atrodė, kad Teologijos fakultetas be didelių sunkumų galės pradėti savo darbą.

[1] Gaidys A.Lietuvių krikščionių demokratų partijos programos projektas // Lietuvių atgimimo istorijos studijos. - V., 1991. - T. 3. - P.337.

[2] Žongollowicz. Wydzial teologiczny universyteta Stefana Batorego w okresie 1919-1929 r. - Wilno., 1931, - S. 1.

[3] 1918. X. 15. Raštas Mogiliovo arkivyskupui // LVA. F. 1671. A. 5. B. 293. L. 6.

[4] 1918. X. 21. Mogiliovo arkivyskupo laiškas // LVA. F 1671. A. 5. B. 293 L. 2.

[5] 1918. XII. 18 Vyskupo P.Karevičiaus raštas // Ten pat. L. 10.

[6] 1918. XII. 20 Grigaičio A. Raštas // LVA. F 1674, A. 2. B. 11. L. 11.

Universiteto Teologijos fakulteto atkūrimo klausimus svarstė ne tik katalikų bažnyčios vyskupai ir Peterburgo dvasinės akademijos profesoriai, bet ir Lietuvos Valstybės Taryba. Ši Taryba, nors ir veikė sunkiomis politinėmis bei ekonominėmis krašto gyvenimo sąlygomis, viešpataujant vokiečių kariuomenei, neužmiršo ir mokslo dalykų. Jau 1918 m. balandžio 26 dienos posėdyje ji svarstė kalbos klausimą Kauno, Vilniaus ir Seinų seminarijose, o 1918 m. birželio mėnesį iš savo narių sudarė Universiteto komisiją, į kurią įėjo M.Yčas, M.Biržiška, A.Voldemaras ir kun. J.Purickis. Taip pat šiame posėdyje Taryba projektavo iš pradžių įsteigti teologijos, filosofijos ir teisių fakultetus, "nes tai lengviausia ir pigiausia padaryti". [7]. Nors vokiečių valdžios atstovai, kol bus įsteigtas Teologijos fakultetas, siūlė siųsti klierikus mokytis teologijos į Braunsbergą, Tarybos nariai nenuleido rankų ir ketino įsteigti Universitetą dar rudenį.

1918 m. lapkričio 29 dienos posėdyje, pradėjus svarstyti Universiteto Statutą, vieningos nuomonės dėl teologijos fakulteto Tarybos narių tarpe nebuvo. Švietimo ministerijos valdytojas J.Yčas siūlė teologijos fakultetą "steigti pirmoje eilėje". [8] Jam prieštaravo J.Vileišis. M.Biržiška manė, kad šis fakultetas turėtų būti kuriamas tokiomis pat teisėmis, kaip ir kiti. A.Stulginskio ir P.Klimo manymu, teologijos fakultetas turi būti autonomiškas. O K.Bizausko nuomone, jis privalo atitikti daugumos Lietuvos gyventojų reikalavimus ir būti katalikiškas. Tačiau iš esmės nė vienas Tarybos narys nepasisakė prieš teologijos fakulteto įsteigimą. Dalis Tarybos narių nerimavo, kad būsimasis teologijos fakultetas nustelbs kitus mokslus, nes teologai turėjo didžiausią intelektualinį potencialą, kurio trūko kitų specialybių auklėtiniams.

Taigi Lietuvos Valstybės Tarybos narių tarpe vyravo tos pačios nuotaikos, kaip ir Peterburgo dvasinės akademijos profesorių. Kad būtų pagreitintas Teologijos fakulteto įsteigimas, o tokiam aktui reikėjo Šv. Sosto leidimo, kunigas V.Mironas siūlo išeitį: "Vietoj fakulteto galima būtų perkelti į Vilnių Petrapilio Dvasiškąją Akademiją". [9]

Švietimo ministerijos valdytojui J.Yčui artimesnė buvo teologijos fakulteto, o ne Akademijos perkėlimo ir įsteigimo idėja.

1918 m. gruodžio 2 dieną Lietuvos Valstybės Taryba ir Ministerių Kabinetas toliau svarstė Universiteto Statutą. Pataisas dėl teologijos fakulteto komisijos narys M.Biržiška gavo tik prieš posėdžio pradžią. Iš pradžių buvo tariamasi, kad teologijos fakultete veiks 12 katedrų, tačiau posėdžio pabaigoje nutarta palikti tik 9 katedras, o mokymo planą ir profesorių parinkimą derinti su episkopatu. Nors kunigas J.Staugaitis siūlė fakultetą kurti panašų į Peterburgo dvasinę akademiją, tačiau A.Stulginskis nesutiko. Kadangi Akademija buvo pastoviai reformuojama, tai A.Stulginskio manymu: "Mes turėtume sudaryti pakankamai tobulą fakultetą, o ir mokslo jėgų tam fakultetui bus pakankamai". [10]

Pagaliau 1918 m. gruodžio 5 dieną Universiteto Statutas buvo priimtas. Balsuojant susilaikė A.Alseika ir V.Černeckis, o M.Biržiška balsavo prieš. [11]

Tarybos nariai negalėjo numanyti, kad jų priimtas Universiteto Statuto projektas, prasidėjus bolševikų, o vėliau ir lenkų agresijai prieš Lietuvą, bus įgyvendintas ne Vilniaus, o Kauno universitete. Deja, tokia buvo lemtis tiek pačios Lietuvos, tiek ir Universiteto. Lenkai, 1919 m. okupavę Vilnių, nutarė įkurti St.Batoro universitete teologijos fakultetą, kuriame, beje, dirbo nemažai Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinių, o dekano pareigas ėjo B.Žongolovičius, grįžęs iš Liublino katalikų universiteto.

---

[7] 1918. VII. 9 Protokolas Nr. 76//Lietuvos valstybės Tarybos protokolai 1917-1918 (toliau Lietuvos valstybės) - V., 1991. - P. 253.

[8] 1918. XI. 29. Protokolas Nr. 116//Ten pat. P. 415.
[9] Ten pat. P. 418.
[10] 1918. XII. 2. Protokolas Nr.118//Ten pat. P. 428.
[11] 1918. XII. 5. Protokolas Nr. 120//Ten pat. P. 440.

Katalikiškojo universiteto idėja ir teologijos fakulteto Statuto svarstymai Steigiamajame Seime

Lietuvių inteligentija negreitai atsigavo po Lenkijos įvykdytos Vilniaus okupacijos, daugelis pasitraukė į Kauną.

Dar keblesnėje padėtyje atsidūrė Katalikų bažnyčia ir jos klierikai. Neaiški buvo Vilniaus ir Seinų vyskupijų padėtis, nes, pasikeitus valstybės sienoms, turėjo keistis ir vyskupijų teritorija.

1920 metais Kaune pradėjo veikti Aukštieji Kursai, kuriuose mokėsi vien pasauliečiai, o Lietuvos katalikų bažnyčia, tiek daug vilčių dėjusi į teologijos fakulteto atidarymą Vilniuje, liko be nieko. Tokia padėtis negalėjo ilgai tęstis. Katalikų universitetai ypač sustiprėjo Europoje XIX amžiuje. Prancūzijoje, įsigalėjus jėzuitams, pradėjo veikti net penki katalikiški universitetai: Paryžiuje, Lijone, Tulūzoje, Lilyje ir Anžu. 1889 metais įsteigiamas katalikiškas universitetas Friburge, kuriame mokėsi nemažai lietuvių. Net ir prasidėjęs karas negalėjo sutrukdyti galingo katalikų mokslinio judėjimo, o pasibaigus karui, ėmė dygti nauji katalikų universitetai: Liubline (1919 m.), Milane (1921 m.), Olandijoje (1923 m.) [12]. Kiek blogesnė padėtis susiklostė Austrijoje ir Vokietijoje, tačiau ir čia veikė teologijos fakultetai.

Lietuvos katalikai taip pat jau nuo 1914 metų pradeda kelti katalikiškojo universiteto įkūrimo idėją. Amerikoje (Čikagoje), 1914 metais Amerikos lietuvių Romos katalikų fedaracija įsteigė fondą Lietuvos katalikų universitetui įkurti. Šiam reikalui buvo renkamos lėšos.

1921 metais buvo surinkta trisdešimt tūkstančių dolerių. 1921 metų pavasarį į katalikiškojo universiteto kūrimo vajų aktyviai įsijungė Lietuvos kunigai. 1921 m. gegužės mėn. 24 dieną dienraštyje "Laisvė" paskelbiamas kreipimasis į Lietuvos katalikus, kuriame kviečiama rinkti lėšas būsimam teologijos-filosofijos fakultetui. "Idant šis fakultetas atsistotų kuo aukščiausiame mokslo laipsnyje, sukvietęs pačius prašmatniausius profesorius ir įsitaisęs gerą knygyną " [13], - rašė "Laisvė". Žemaičių vyskupas P.Karevičius tam tikslui paaukojo savo vyskupišką žiedą, kurį pardavus gauta 10 tūkstančių auksinų. Prelatas A.Dambrauskas, P.J.Romanas, kan. J.Stakauskas aukojo po vieną tūkstantį auksinų. Kiti kunigai rinko lėšas, važinėdami po Lietuvą. Vėliau vyskupai nutarė visas surinktas katalikų aukas laikyti Žemaičių vyskupo nurodytame banke.

Rugpjūčio 11 dieną "Laisvėje" pasirodė straipsnis, kuriame vėl tiesiogiai propaguojamas katalikų universiteto būtinumas Lietuvai: "Juk negalimas kultūringame pasaulyje daiktas, kad 2 milijonai lietuvių katalikų neturėtų savo Universiteto, savo mokslo šventyklos, kurioje telktųsi dora, mokslas ir menas"[14].

Lietuvos spaudoje pradedama polemika. Oficiozas "Lietuva" aktyviai agitavo prieš tokį universitetą. Tačiau Katalikiškojo universiteto sumanymo autoriai nebuvo linkę greitai nusileisti. Jų manymu, Lietuvos katalikų universitetas turėtų būti panašus į anglosaksų katalikų ir protestantų universitetus, pavyzdžiui, Oksfordo (Oxford), Kembridžo (Cambridge) ir kt. Universiteto sumanytojai aiškino, kad Lietuvos katalikų poreikių teologijos-filosofijos fakultetas negali patenkinti, kadangi tokiame fakultete galės mokytis tik 30-40 kunigų, "o katalikų svietiškoji inteligentija priversta būtų mokytis svetimoje atmosferoje, neva valstybiniame universitete". [15]

1921 m. rugsėjo 11 dieną Žemaičių vyskupijos jubiliejuje dalyvavę kunigai priėmė rezoliuciją, kurioje reikalaujama, kad "nelūkuriuojant būtų įsteigtas Katalikiškas universitetas, o seimas turėtų priimti įstatymą, jog Universitetai yra ne valdiški, bet privatūs" [16]. Tą pačią dieną Kaune vyko vyskupų pasitarimas, kuria-

[12] Masionis A. Vytauto Didžiojo universiteto teologijos-filosofijos fakultetas. - K., 1933. - P. 7.

[13] Lietuvos katalikai // Laisvė. - 1921.V. 24. - Nr. 112.

[14] Lietuvos katalikų universitetas // Laisvė. - 1921. VIII. 11. - Nr. 117

[15] Dar Lietuvos katalikų universiteto reikalu // Laisvė. - 1921. IX. 3-4. - Nr. 186-187.

[16] Lietuvos kunigai ir Katalikų universiteto klausimas // Laisvė. - 1921. IX. 14. - Nr. 205.

me nutarė įkurti Aukštojo mokslo kanclerį, komisiją ir raštininką. [17] Žemaičių vyskupas P.Karevičius paskiriamas rengiamo Lietuvos universiteto kancleriu. Komisija buvo sudaryta iš 4 asmenų, gyvenančių Kaune, ir 4 asmenų iš Seinų vyskupijos. Pirmąją komisiją sudarė: pirmininkas J.Mačiulis-Maironis, vicepirmininkas dr. A.Maliauskis, iždininkas kun. J.Tamošaitis, raštininkas dr. L.Bistras. Beje, šie žmonės sudarė organizacinį komitetą, kuris buvo įkurtas jau gegužės 24 dieną ir kuris privalėjo iki rudens įsteigti teologijos ir filosofijos fakultetą. Seinų vyskupijai atstovavo kanauninkai A.Grigaitis ir J.Naujokas, prof. P.Kuraitis ir kun. J.Vaitkevičius.

Komisija veikė kaip patariamasis vyskupo organas. Pagrindinį darbą dirbo tie nariai, kurie gyveno Kaune. Komisijos posėdis buvo laikomas teisėtu, jeigu jame dalyvaudavo visi nariai iš Kauno. Vyskupas-kancleris, pasitaręs su kitais vyskupais, paskyrė raštininką Universiteto reikalams, juo tapo P.Būčys. Neseniai grįžęs iš Amerikos P.Būčys šioje komisijoje atliko vieną pagrindinių vaidmenų - privalėjo pateikti komisijai įvairius projektus, kurie buvo svarstomi ne vėliau, kaip praėjus penkioms dienoms. Be to, vyskupas-kancleris turėjo teisę daryti sprendimus Universiteto klausimais, ir neišklausęs komisijos nuomonės.

1921 m. lapkričio 21 dieną vyskupas P.Karevičius rašo laišką Šv.Tėvui [18], kad 1922 metais Kaune numatoma atidaryti universitetą, kuriame galėtų mokytis katalikai. Jis prašo Šv. Tėvo pagalbos padėti įkurti katalikišką universitetą ir patvirtinti siunčiamą katalikų fakulteto Statutą. Profesorius P.Būčys, nuvykęs į Romą, įteikė šį Statutą Šv. Sosto Universitetų Kongregacijos prefektui kardinolui K.Bisleti. Šv. Sostas neprieštaravo tokio fakulteto atidarymui, tačiau kardinolas K.Bisleti pažymėjo, jog viską reikia gerai sutvarkyti kanoniškai, laikantis bažnyčios autoriteto [19].

Svarstymai Steigiamajame Seime

Steigiamajame Seime vyko ypač aštri polemika dėl teologijos fakulteto Statuto. 1921 m. rugsėjo 15 dieną įvyko krikščionių demokratų partijos konferencija, pasisakiusi už teologijos fakulteto įsteigimą Lietuvos Universitete. Seimo opozicija - socialdemokratų, valstiečių ir socialistų liaudininkų blokas - suprato neišvengiamą krikdemų sprendimo įgyvendinimą. Todėl jau pirmame Universiteto statuto skaityme socialdemokratų atstovas V.Čepinskis kritikavo krikdemų frakciją, kuri yra neva suinteresuota Univeriteto įkūrimu. Jis taip pat ypač pasipiktino krikdemų frakcijos pasiūlymu suteikti Teologijos fakultetui visišką autonomiją. Seimo opozicija buvo įsitikinusi, jog, suteikus Teologijos fakultetui autonomiją, Lietuvos valstybinis universitetas bus katalikiškas. "Universitetas negali būti katalikiškas", - įtikinėjo V.Čepinskis [20].

Kiekviename Steigiamojo Seimo posėdyje, svarstant Universiteto Statutą, nerimdavo aistros. Socialdemokratų frakcija dažnai apleisdavo posėdžių salę, nevengdama aštrių žodžių krikdemų atžvilgiu.

1921 m. gruodžio 14 dienos posėdyje referentas K.Jokantas pasiūlė įsteigti Teologijos fakultete 15 katedrų. Polemika vyko netgi dėl katedrų pavadinimų ir jų vietos viename ar kitame fakultete. Nesusitarus Seimo frakcijoms, ištisus tris mėnesius Universiteto Statutą svarstė Švietimo ministerija.

Seimo opozicija suprato Lietuvos realybę, kad dauguma gyventojų yra katalikai. Tai pažymėjo netgi iškalbingasis V.Čepinskis: "... kraštutinioji opozicija - socialdemokratai, o drauge ir valstiečių ir socialistų liaudininkų blokas - sutiko, kad Universitete turi būti katalikiškosios teologijos fakultetas, nors tai prieštarauja principiniam opozicijos nusistatymui". [21]

---

[17] 1921.IX.11. Acta de Univ. de Facul Teol. // LVA F. 1671. A. 5. B. 296. L. 2.

[18] 1921.XI.21. Vyskupo raštas Šv. Tėvui // LVA F. 1671. A. 5. B. 295. L. la.

[19] Kardinolo K.Bisleti raštas vyskupui P.Karevičiui / / Ten pat. L. 19.

[20] Steigiamojo Seimo darbai. // 147 posėdis. 1921.XII.7. P.2.

[21] 1922.II.7 168 posėdis. // Ten pat. P. 19.

Krikščionys demokratai, turėdami Seime daugumą, stengėsi sudaryti Teologijos fakultetui kuo geresnes sąlygas. Iš pradžių jie norėjo atiduoti bažnyčios globon du fakultetus - teologijos ir filosofijos. Tačiau Seimo opozicija teigė, jog šie du fakultetai sudarys net trečdalį Universiteto. Tuomet Švietimo ministras P.Juodakis pasiūlė sujungti du fakultetus į vieną ir pavadinti jį Teologijos-filosofijos fakultetu. [22] "Mums vardas esmės nekeičia", - kalbėjo krikdemas J.Vailokaitis. [23]

Seimas balsų dauguma paliko Teologijos-filosofijos vardą ir nutarė, jog profesorių skyrimas į šį fakultetą priklausys nuo Katalikų bažnyčios episkopato.

Dėl užsitęsusių ginčų Seime ir užtrukus Statuto priėmimui, vyriausybė pasiūlė pasinaudoti 1918 m. gruodžio 5 dienos Lietuvos Valstybės Tarybos priimtu Vilniaus universiteto Statutu. Lietuvos universiteto oficialus atidarymas įvyko 1922 metų vasario 16 d., o Steigiamasis Seimas tik kovo 24 dieną priėmė Universiteto Statutą.

Nors krikščionys demokratai Steigiamajame Seime turėjo daugumą balsų, tačiau svarstant Teologijos-filosofijos fakulteto buvimą Lietuvos universitete siekė kompromiso, stengėsi surasti modus vivendi katalikiškai ir nekatalikiškai nusistačiusiems žmonėms, patenkinti abiejų pusių norus.

Pirmieji Teologijos-filosofijos fakulteto dėstytojai

Visi to meto amžininkai jautė stiprų Katalikų bažnyčios intelektualinį potencialą. Tad fakultetui buvo iš ko rinktis žmones. Jau 1921 m. rugsėjo mėnesį buvo surasti visi kandidatai teologiniams mokslams dėstyti, o valdžiai oficialiai sutikus atidaryti Teologijos-filosofijos fakultetą, tai buvo formalus darbas. Išmušė laiminga valanda Peterburgo dvasinės akademijos profesoriams ir auklėtiniams - pagaliau jie galėjo pašvęsti savo žinias ir protą Lietuvai.

Einantis tuo metu Respublikos Prezidento pareigas A.Stulginskis fakulteto dekanu patvirtino Kauno seminarijos rektorių J.Mačiulį-Maironį. Profesorius Maironis, baigęs Peterburgo Romos Katalikų dvasinę akademiją, dvejis metus dėstytojavo Žemaičių seminarijoje. 1894 metais jis pakviečiamas dėstyti Akademijoje moralinę teologiją, dirbo inspektoriaus padėjėju, kapelionu, o nuo 1898 metų buvo paskirtas naujai įsteigtos moralės ir pastoralinės teologijos katedros profesoriumi. Dar po dvejų metų tapo Akademijos inspektoriumi (vicerektoriumi). Tik 1909 metais sugrįžo į Lietuvą ir buvo paskirtas Žemaičių seminarijos rektoriumi.

Maironis neilgai dirbo Teologijos-filosofijos fakulteto dekanu, nes seminarijos rektoriaus pareigos atimdavo daug laiko ir, praėjus vos porai savaičių nuo Universiteto atidarymo, prašėsi atleidžiamas iš dekano pareigų, paliekant tik profesoriaus pareigas. Be to, 1922 m. spalio 15 dieną Universiteto Taryba išrinko J.Mačiulį- Maironį Garbės profesoriumi.

Dekanų Taryba dekano pareigas pasiūlė P.Būčiui, paskutiniajam Peterburgo dvasinės akademijos inspektoriui, vienam rimčiausių kunigijos vyrų. P.Būčys Akademijoje dėstė fundamentinę teologiją, dirbo inspektoriumi, o nuo 1913 iki 1914 metų atliko rektoriaus pareigas, buvo pagarsėjęs moksliniais darbais ir politine-kultūrine veikla. Jis Lietuvos universitete buvo paskirtas fundamentinės teologijos katedros vedėju, o 1924-1925 metais tapo trečiuoju Universiteto rektoriumi.

Vyskupas P.Karevičius iškvietė iš Liublino katalikų universiteto teologijos daktarą, profesorių B.Česnį, dėsčiusį taip pat Peterburgo akademijoje iki pat jos uždarymo (1918 m.). Jis buvo paskirtas dogminės teologijos katedros vedėju. Be to, B.Česnys ėjo studentų bažnyčios rektoriaus, universiteto sekretoriaus ir dekano pareigas.

Nuo 1922 metų iki 1933 metų Šv. Rašto Senojo Įstatymo katedrai vadovavo profesorius A.Grigaitis, buvęs tos pačios katedros profesoriumi Akademijoje.

Be šių minėtų Akademijos profesorių, Teologijos-filosofijos fakultete dėstė nemažas bū-

---

[22] 1922.III.22. 186 posėdis. // Ten pat. P. 87.
[23] Ten pat. P.91.

rys Akademijos auklėtinių: J.Skvireckas, K.Šaulys, A.Alekna, P.Kuraitis, K.Paltarokas, M.Reinys, V.Mykolaitis-Putinas, J.Meškauskas, M.Morkelis, P.Penkauskas, J.Tamošaitis. Daugelis jų mokėsi ne tik Peterburgo akademijoje, bet sėkmingai baigė teologijos mokslus užsienyje.

Peterburgo Romos katalikų dvasinės akademijos profesoriai ir auklėtiniai sudarė tą intelektualinę terpę, kurioje galėjo sėkmingai vystytis Lietuvos teologijos mokslas. Be to, Akademijos profesorių iniciatyva buvo įkurtos trys aukštosios teologijos mokyklos: Liublino katalikų universitetas, Vilniaus St. Batoro universiteto Teologijos fakultetas ir Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultetas.

Mokslo ir mokymo darbai

Sunkūs buvo pirmieji fakulteto kūrimo darbai.

Pagal 1922 metais kovo 24 dieną priimtą Statutą Teologijos-filosofijos fakultetas turėjo teologijos, filosofijos, teisių ir istorijos skyrius bei 22 katedras. [24] Vėliau susirinkusi fakulteto taryba nutarė įsteigti dogmatinį-moralinį, filosofijos ir kanonų bei bažnytinės istorijos skyrius. Po to pasiliko tik teologijos ir filosofijos skyriai.

Teologijos skyriaus studijos buvo suskirstytos į bendrąjį ir specialųjį ruožą. Iš pradžių bendrajame ruože mokslas trukdavo trejis metus, o nuo 1924 metų - ketverius, norintieji gauti mokslo laipsnius privalėjo baigti specialųjį ruožą, kuris užtrukdavo dvejis metus. Specialiajame ruože veikė trys sekcijos: teologijos, kanonų ir istorijos [25]. Pirmaisiais mokslo metais veikė specialusis ruožas, į kurį buvo priimti tik seminarijas baigę asmenys, o jau nuo 1922 m. rugsėjo mėnesio priimta 90 studentų į abu ruožus [26].

Fakultetas teikdavo licenciato ir daktaro mokslinius laipsnius. Norintys gauti licenciato laipsnį, rašydavo mokslinį darbą ir laikydavo egzaminus iš pagrindinės mokslo šakos (gindavo tezes). Vertinimo balai buvo šie: "rite" - gerai, "cum laude" - gražiai arba "summa cum laude" - garbingai [27].

Asmuo, turintis licenciato laipsnį ir pasirinkęs iš savo skyriaus mokslo šakos temą, rašydavo disertaciją. Disertacija privalėjo būti ne mažesnė, kaip 100 spausdintų puslapių. Fakultetas skirdavo gynimo laiką ir tris oponentus. Disertacijos gynimas paprastai trukdavo tris valandas. Darbą buvo leidžiama rašyti tik lotynų arba lietuvių kalba.

Fakulteto santykiams su Lietuvos katalikų bažnyčia suderinti Lietuvos episkopatas išsirinkdavo kas treji metai vieną vyskupą, kuris vadinosi Universiteto arba fakulteto kancleriu.

Santykiai tarp Katalikų bažnyčios ir valdžios ne visuomet būdavo patys geriausi. Ypač dažnai fakultetas būdavo valdžios nemalonėje atėjus į valdžią tautininkams. Tie nesutarimai daugiausia vyko dėl įtakos sferų pasidalijimo. Teologijos-filosofijos fakulteto profesoriai Pr. Kuraitis, P.Malakauskis ir S.Šalkauskis kreipėsi į kanclerį, tikėdamiesi paramos: "...fakulteto padėtis yra pasidariusi labai kritiška. Paskutiniais laikais spaudimas į mūsų fakultetą ėjo vis stipryn, taip, kad artimiausioje ateityje galima tikėtis įvykusių faktų, kurie gali pasidaryti nebepataisomi" [28]. O Švietimo ministras kaltino fakulteto valdžią, kad ji iki šiol nepristatė reglamento.

Taip pat Teologijos-filosofijos fakultetui buvo svarbūs santykiai su Vatikanu, kuris neskubėjo įteisinti esamos padėties.

1924 m. gegužės 9 dienos "Ryto" laikraštyje pasirodė prof. P.Būčio straipsnis. Autorius siūlė Lietuvos universitete įsteigti Evangelikų teologijos fakultetą. Tokia "erezija" la-

---

[24] Lietuvos universiteto veikimo apyskaita. 1922.II.16. - 1924.IV.15. K., 1924. P. 33.

[25] Lietuvos universitetas 1922.II.16 - 1927.II.16. - K., 1927. - P. 185.

[26] 1922.XII. Dekano Pr. Būčio ataskaita // LVA. F. 1617. A. 5. B. 299. L. 19.

[27] Statuto projektas // Ten pat. B. 295. L. 16.

[28] 1937.IV.10. Laiškas kancleriui // LVA. F. 1674. A.1. B. 251. L. 2.

bai nepatiko Vatikanui. Apie tai pranešė Šv. Sosto delegatas A.Zecchini profesoriui B.Česniui. P.Būčys, jau būdamas Čikagoje, gavo laišką nuo dekano, kuriame prof. B.Česnys prašė atsisakyti parašyto straipsnio teiginių, nes galėjo dar ilgiau užsitęsti teisių pripažinimas [29]. P.Bučys nedelsdamas sutiko tai padaryti ir jautėsi kaltas. Tačiau dar keletą kartų reikėjo vykti į Romą, kol pagaliau 1927 metais fakultetas buvo užfiksuotas konkordate, o 1928 m. kanoniškai įsteigtas ir gavo teisę duoti akademinius laipsnius.

Teologijos-filosofijos fakulteto studentais galėjo būti asmenys, baigusieji gimnaziją, ir klierikai, baigę dvasinę seminariją. Vienuolės turėjo teisę klausyti bet kurį teologinį kursą, joms fakulteto dekanas paskirdavo pastovią vietą auditorijoje. Pasaulietės moterys ir merginos negalėjo tapti fakulteto studentėmis. Fakultetas organizuodavo laisvuosius kursus, kuriuos klausyti galėjo visi Universiteto studentai ir studentės. Studentai-klierikai gyveno konvikte (bendrabutyje). Žemaičių vyskupas reglamentavo jų elgesio taisykles.

Studentų skaičius fakultete sparčiai didėjo, nors tai buvo pats mažiausias fakultetas Universitete.

Ilgainiui Teologijos-filosofijos fakultetas tapo vienu iš intelektualiausių fakultetų Universitete. Beveik visi profesoriai ir dėstytojai buvo baigę mokslus užsienyje. Čia telkėsi teologijos ir filosofijos mokslų pagrindinės pajėgos. 1922 metų pabaigoje pradedamas leisti žurnalas "Logos", o po dvejų metų - "Soter". Esminį indėlį, tiek kuriant Teologijos fakultetą, tiek keliant mokslo lygį, įnešė Peterburgo Romos katalikų dvasinės akademijos profesoriai ir auklėtiniai.

---

[29] 1924.VI.1. B.Česnio laiškas prof. P.Būčiui // LVA. F. 1674. A.1.B. 34. L. 1-2.

Algimantas KAJACKAS
(Kaunas)

VDU Teologijos-filosofijos fakultetas

Įsteigimo istorija

Teologijos-filosofijos fakultetas Lietuvos universitete (nuo 1930 m. - Vytauto Didžiojo Universitetas), įsteigtas 1922 m. balandžio 12 d., palyginti su kitais fakultetais, pergyveno permainingą istoriją. Fakultetas, įsteigtas su 22 katedromis, nuo 1927 m. tapo tarptautinės teisės objektu, nes tų metų rugsėjo 27 d. buvo įrašytas į Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto konkordatą. Nuo 1931 m. katedrų bei etatų atžvilgiu Lietuvos vyriausybės buvo taip susiaurintas, kad beveik buvo panaikintas filosofijos skyrius, pagaliau Sovietų Sąjungos okupacijos pradžioje, 1940 m. liepos 16 d., buvo visai likviduotas.

Dvilypis Teologijos-filosofijos fakultetas buvo įsteigtas siekiant patenkinti Lietuvos katalikų pasaulėžiūrinius interesus: greta teologijos skyriaus, kuriame turėjo mokslus eiti pirmiausiai būsimieji kunigai, filosofijos skyriuje ir pasauliečiai turėjo išeiti tokius pasaulinius mokslus, kurie labiausiai susiję su katalikų pasaulėžiūra. Fakultetą organizavo kun. Pr.Būčys, St.Šalkauskis, K.Pakštas ir kiti, kurie norėjo Lietuvoje steigti katalikų universitetą. Šiam reikalui buvo sukaupta net lėšų, didžiausią jų dalį - 42.500 dolerių sumą - paaukojo Amerikos lietuvių krikščionių federacija.

Krikščionių demokratų bloko atstovai Steigiamajame Seime, kuris 1922 m. pradžioje svarstė Lietuvos Universiteto įstatymą, nenorėdami skaldyti negausių lietuvių mokslininkų jėgų, sutiko ne steigti katalikų universitetą, o pasitenkinti Teologijos-filosofijos fakultetu Lietuvos Vytauto Didžiojo Universitete.

Kadangi katalikų aukštosios mokyklos Vakarų pasaulyje paprastai turi du mokslo laipsnius, tai ir Teologijos-filosofijos fakultetui buvo suteikta teisė šalia universiteto baigimo diplomo dar duoti savo absolventams licenciato ir doktorato laipsnius (tuo šis fakultetas skyrėsi nuo kitų Lietuvos Universiteto fakultetų, kurie turėjo tik doktorato laipsnį).

Fakultetui vadovavo fakulteto dekanas ir sekretorius. Idėjinis ir moralinis globėjas buvo kancleris. Pagal katalikų universitetų tradiciją juo buvo vietos vyskupas. Tuo fakulteto kancleriu iš pradžių buvo Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius, o nuo 1926 m., įsteigus Lietuvos bažnytinę provinciją, - Kauno arkivyskupas metropolitas J.Skvireckas. Nors fakulteto kanclerio teisės ir pareigos nebuvo nustatytos Universiteto Statute, tačiau dėl fakultetui privalomos kanonų teisės kanclerio galios buvo didelės: jis galėjo suteikti arba nesuteikti teisę dėstyti kviečiamam docentui (missionem canonicam); kanclerio sutikimo prašydavo dekanas, kai fakultetas kokiam nors dėstytojui suteikdavo aukštesnį laipsnį arba absolventui buvo suteikiamas mokslinis laipsnis.

Sąranga ir mokymo eiga

1922 m. balandžio 12 d. Teologijos-filosofijos fakultetas buvo įsteigtas su šiomis katedromis: 1) filosofijos įžangos ir istorijos; 2)

filosofijos sistemos; 3) teorinės ir eksperimentinės psichologijos; 4) pedagogikos ir jos istorijos; 5) sociologijos; 6) visuotinės istorijos ir istorijos filosofijos; 7) visuotinės literatūros; 8) fundamentaliosios teologijos; 9) dogminės teologijos; 10) moralinės teologijos; 11) pastoralinės teologijos; 12) kanonų teisės šaltinių; 13) Benedikto kodekso; 14) patrologijos; 15) Šv.Rašto Senojo Įstatymo; 16) Šv.Rašto Naujojo Įstatymo; 17) krikščioniškosios archeologijos ir meno istorijos; 18) krikščionių senovės; 19) viduramžių Bažnyčios istorijos; 20) naujųjų laikų Bažnyčios istorijos; 21) tikybų istorijos Lietuvoje; 22) religijų istorijos.

Lietuvos Universiteto Statute nebuvo nustatyta nei skyrių, nei kaip šias 22 katedras padalyti į skyrius. Nors griežto pasidalijimo mokymo praktikoje neįvyko, tačiau dauguma katedrų (15) buvo priskirtos Teologijos skyriui, o pirmosios 7 - Filosofijos skyriui. Pačioje šio fakulteto veikimo pradžioje buvo numatyti tokie keturi skyriai: 1) teologijos, 2) kanonų teisės, 3) filosofijos, 4) istorijos.

Mažiausias buvo kanonų teisės skyrius, kuris nuo 1932 m. pasivadino sekcija. Istorijos skyrius praktiškai neegzistavo iki 1924 m. Taip išryškėjo tik du skyriai - teologijos ir filosofijos. Jie pasikeisdavo profesoriais, bet jų mokslo organizacija buvo skirtinga.

Filosofijos skyriaus mokslo sąranga ir raida

Nors filosofijos skyriui ne kartą buvo prikišamas katedrų paralelizmas, lyginant su Humanitarinių mokslų fakultetu, kuris turėjo atskiras katedras lietuvių, vokiečių, prancūzų, anglų kalbų ir tų tautų literatūrų, bet taip nebuvo. Filosofijos skyrius turėjo pasitenkinti visuotinės literatūros katedra, ji turėjo 5 vyresniojo mokslo personalo etatus ir 7 jaunesniojo (daugiausia įvairių kalbų lektorius). Visi istorijos mokslai buvo suglausti į vieną visuotinės istorijos ir istorijos filosofijos katedrą. Jai daug padėjo teologijos skyriaus profesoriai.

Pagal 1929 m. reguliaminą filosofijos skyrius turėjo 14 specialybių, suskirstytų į vadinamąsias šakas. Tai buvo: 1) filosofijos sistema, 2) filosofijos istorija, 3) gamtos filosofija, 4) pedagogika-psichologija, 5) sociologija, 6) religijų istorija.

Visuotinės istorijos specialybė turėjo 4 šakas: 1) senovės istorijos, 2) vidurinių amžių istorijos, 3) naujųjų amžių istorijos, 4) Lietuvos istorijos.

Visuotinės literatūros istorijos specialybė turėjo 5 šakas: 1) lietuvių kalbos ir literatūros, 2) vokiečių kalbos ir literatūros, 3) graikų kalbos ir literatūros, 4) lotynų kalbos ir literatūros, 5) prancūzų kalbos ir literatūros.

Tačiau šios šakos ne visada veikė. Kurį laiką nebuvo dėstoma graikų kalba ir literatūra; prancūzų kalbos ir literatūros šaka pradėjo veikti tik 1929 m. rudenį, o meno istorija - nuo 1932 m. pavasario semestro.

Filosofijos skyriuje kiekvienas studentas turėdavo pasirinkti 3 šakas iš visų esamų: viena tų šakų turėjo būti pagrindinė, dvi - šalutinės, o joms numatytų mokslo disciplinų programą reikėjo išklausyti per 8 semestrus.

Visiems filosofijos skyriaus studentams buvo privalomi tik 4 dalykai: filosofijos įvadas, logika, psichologija ir bendroji mokslinio darbo metodika. Privaloma buvo išmokti vieną Vakarų Europos kalbą taip, kad studentas ta kalba galėtų skaityti mokslinę literatūrą (tai reikėjo įrodyti egzaminu).

Kai studentas turėdavo įskaitytus aštuonis semestrus bei įskaitytas privalomas pratybas, išlaikytus bendrųjų disciplinų ir šalutinių šakų egzaminus, jis įgydavo teisę prašyti fakulteto tarybą paskirti jam specialybės egzaminus, kurie vadinosi baigiamaisiais, arba diplominiais, egzaminais, atliekamais dalyvaujant trijų profesorių komisijai. Tiek teologijos skyriaus bendrojo ruožo studentai, tiek ir baigiantieji filosofijos skyrių iki 1929 m. pabaigos diplominio darbo nerašydavo. Tačiau vėliau, keliant mokslinį fakulteto lygį ir didinant reikalavimus, diplominis rašto darbas filosofijos skyriuje buvo privalomas.

Teologijos skyrius ir fakultetas

Teologijos mokslų šaka Lietuvos (vėliau Vytauto Didžiojo) universitete perėjo kelis organizavimo etapus.

Pirmasis Teologijos fakultetas buvo įsteigtas 1922 m. vasario 16 d., remiantis 1918 m. Statutu Vilniaus universitetui atkurti. Mokomojo personalo branduolį šiam fakultetui paskyrė valstybės prezidentas savo aktu iš šių asmenų: dekano Pr.Būčio, J.Mačiulio-Maironio, Bl.Česnio, A.Grigaičio ir K.Šaulio. Kitus dėstytojus, fakultetui pasiūlius, kovo 11 d. išrinko Universiteto taryba.

1922 m. balandžio 12 d. buvo paskelbtas naujas Universiteto statutas. Pagal šį statutą, vietoj Teologijos fakulteto buvo įsteigtas Teologijos-filosofijos fakultetas. Naujasis fakultetas išsirinko dekanu Pr.Būčį, sekretoriumi Pr.Kuraitį, išleido "mokslus eiti taisykles". Teologijos skyriuje buvo 34 dėstomi dalykai, iš kurių 21 buvo privalomi kiekvienam studentui ir 13 pasirenkami pagal specialybę. Privalomi dalykai buvo einami bendrajame studijų ruože, pasirenkamieji - specialiajame. Bendrasis kursas iki 1924 m. buvo išeinamas per 6 semestrus, vėliau - per 8, o specialusis - per 2 semestrus licenciato laipsniui gauti ir dar per 2 - doktoratui iš teologijos arba bažnytinės teisės. Bendrąjį ruožą baigusiems ir išlaikiusiems per 2 valandas visos teologijos egzaminus buvo įteikiami teologijos diplomai. Licenciato laipsniui studentas turėjo apginti 30 tezių, o doktoratui - parašyti disertaciją ir ją apginti per 3 valandų sesiją. Rašto darbai licenciatui buvo įvesti nuo 1931 m., o diplomui gauti - nuo 1935 m.

Sudarant Lietuvos valstybės konkordatą su Vatikanu 1927 m. fakulteto statutas buvo šiek tiek keičiamas. Pagal šį statutą, fakultetas gavo globėją - kanclerį, kuriuo buvo Kauno vyskupas. Fakultetas, turėjęs valstybines teises, dabar įgijo ir pontifikalines. Tai pravertė tiems teologams, kurie vyko tolimesnėms studijoms į Romos pontifikalinius universitetus.

Pasirašiusi konkordatą, valstybė įsipareigojo respektuoti šio fakulteto teises. Tačiau, keisdama Universiteto statutą, ji 1929 m. savo nuožiūra bandė pakeisti fakulteto sąrangą. Vatikanui nepritarus, vyriausybė kuriam laikui sulaikė reformų vykdymą. Tačiau 1931 m. atskiru aktu taupumo sumetimais sumažino fakulteto katedrų skaičių nuo 22 iki 17. Tuo būdu teologijos skyriuje iš 4 istorijos katedrų liko tik viena - Bažnyčios istorijos - katedra.

Toks fakultetas išliko ligi 1940 m., kai, Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, jis buvo uždarytas. Bet, pasinaudojant pontifikalinėmis teisėmis, nuo spalio mėn. 1 d. ėmė veikti kaip privatus Teologijos Fakultetas. Po metų jis atgavo valstybines teises ir toliau veikė iki antrosios Sovietų Sąjungos okupacijos.

1944 m. rudenį Ukmergėje susirinko Lietuvos vyskupų konferencija ir nutarė vėl pasinaudoti pontifikalinėmis teisėmis ir atidaryti atskirą Kauno Teologijos fakultetą, veikiantį Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje. Šis fakultetas vadovavosi KVD Universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto statutu ir, pergyvenęs įvairius sunkumus bei blaškymus, veikia ir šiandien kaip Katalikiškojo Švietimo Kongregacijai Vatikane priklausantis Kauno Teologijos fakultetas.

1979 m. balandžio 15 d. popiežius Jonas Paulius II išleido konstituciją "Sapientia Christiana", įpareigojančią visus Katalikiškojo Švietimo Kongregacijai priklausančius Teologijos fakultetus pertvarkyti savo statutus ir mokslo planus pagal šiuolaikinių katalikiškų universitetų veiklos reikalavimus. Kauno Teologijos fakulteto profesorių taryba parengė naują fakulteto statutą, kurį 1984 m. spalio 8 d. patvirtino Katalikiškojo Švietimo Kongregacija Vatikane.

Pagal naują statutą Kauno Teologijos fakultetą globoja kancleris, kurį renka 5 metams Lietuvos vyskupų konferencija. Fakultetui vadovauja 3 metams renkamas Katalikiškojo Švietimo Kongregacijoje Vatikane patvirtintas dekanas ir fakulteto sekretorius.

Mokslas vyksta 3 ciklais: pagrindinis ciklas, licenciato ciklas, doktorato ciklas.

Pagrindiniame mokslo cikle dėstoma 38 dalykai, studentai juos išklauso per 12 semestrų, kiekvienas semestras baigiasi egzaminais. 4 pirmieji semestrai - filosofinių studijų: 1. Filosofijos įvadas, 2. Filosofijos istorija, 3. Teodiceja, 4. Logika ir ontologija, 5. Gnoseologija,

6. Gamtos filosofija, 7. Estetikos pagrindai, 8. Psichologija, 9. Retorika. Kiti 8 semestrai - teologijos studijų: 1. Fundamentalinė teologija, 2. Dogminė teologija, 3. Moralinė ir asketinė teologija, 4. Pastoralinė teologija, 5. Patrologija, 6. Krikščioniškoji archeologija, 7. Bažnyčios istorija, 8. Šv.Rašto Senasis Testamentas, 9. Šv.Rašto Naujasis Testamentas, 10. Bažnytinė teisė,11. Liturgika. Šalia šių pagrindinių dalykų dėstomi šie šalutiniai: 1. Bažnytinio meno istorija, 2. Lietuvos Bažnyčios istorija, 3. Religijos mokslo įvadas, 4. Krikščioniškasis socialinis mokslas, 5. Homiletika, 6. Pedagoginė psichologija, 7. Asketikos pagrindai, 8. Bendroji mokslinio darbo metodika, 9. Katechetika, 10. Bažnytinis giedojimas, 11. Mandagumas, 12. Lotynų kalba ir literatūra, 13. Naujojo Testamento graikų kalba, 14. Lietuvių kalbos kultūra, 15. Anglų kalba, 16. Vokiečių kalba, 17. Prancūzų kalba, 18. Įvadas į teologiją, 19. Lotynų kalba ir teologinė lotynų literatūra.

Diplomantai privalo išlaikyti dviejų dėstytojų komisijoje iš parinktų tezių trijų dalykų egzaminus: dogminės teologijos, moralinės teologijos ir bažnytinės teisės. Norintieji gauti teologijos bakalauro laipsnį turi išlaikyti trijų sesijų egzaminus dviejų dėstytojų komisijoje iš šių dalykų: fundamentalinės teologijos, dogminės teologijos, moralinės teologijos, bažnytinės teisės, šv. Rašto Senojo Testamento ir šv. Rašto Naujojo Testamento bei parašyti darbą raštu.

Licenciato ciklą leidžiama lankyti turintiems teologijos bakalauro laipsnį su ne mažesniu kaip "cum laude" įvertinimu, gerai mokantiems lotynų kalbą ir vieną iš teologijos vartojamų moderniųjų kalbų. Studentas išsirenka vieną iš 4 specialiųjų kursų: fundamentinės teologijos, dogminės teologijos, moralinės teologijos ir Šventojo Rašto. Studijos trunka dvejis metus, praeinami 4 dalykai iš pasirinkto specialaus kurso. Išlaikiusieji egzaminus, atsiskaitę už 2 seminarus ir parašę disertaciją gauna teologijos licenciato laipsnį.

Doktorato cikle leidžiama studijuoti turintiems įvertintą "bene" licenciato laipsnį. Fakulteto dekanas paskiria specialiosioms studijoms moderatorių ir jie abu sudaro specialiųjų studijų, koliokviumų bei egzaminų programą. Studijas užbaigusieji parašo pagal pasirinktą tezę disertaciją, ją pristato tuo tikslu sušauktos sesijos dalyviams ir 1 valandą gina, dalyvaujant dekanui, dviem oponentams ir dviem profesoriams. Apgynusieji gauna teologijos daktaro laipsnį.

Moksliniai tyrinėjimai ir mokslinės priemonės

Teologijos-filosofijos fakultetas buvo mokymo ir mokslo įstaiga. Jo gyvavimo pradžioje reikėjo daugiau dėmesio skirti mokymui, nes Lietuvos mokykloms stigo kvalifikuotų mokytojų, o nemaža dėstytojų neturėjo praktikos, nors ir žinojo aukštosios mokyklos reikalavimus. Todėl iki 1930 m. jų mokslinės kūrybos knygos retos. Skatindamas savo narius kūrybai, fakultetas jiems siūlė rašyti į žurnalus, kuriuos leisti perėmė iš Pr.Dovydaičio.

Pirmasis žurnalas, pradėjęs eiti nuo 1923 m., buvo "Logos". Jis priklausė filosofijos skyriui ir buvo skiriamas filosofijos, filosofijos istorijos, pedagogikos ir psichologijos problemoms. Čia nemaža originalių straipsnių yra išspausdinęs Pr.Kuraitis. Žurnale galėjo dalyvauti ir fakultetui nepriklausantys asmenys. "Logos" ėjo dviem arba vienu sąsiuviniu iki 1931 m. Iš viso buvo išleista 19 sąsiuvinių.

Nuo 1930 m. pradėtas leisti "Athenaeum", skirtas kalbos, literatūros ir istorijos problemoms nagrinėti, tačiau dažniausiai spausdinęs literatūros mokslo studijas bei straipsnius, parašytus ne vien fakulteto narių. Jis priklausė irgi filosofijos skyriui. Žurnalą visą laiką redagavo J.Eretas.

Teologijos skyrius leido religijos mokslų žurnalą "Soter", kurį 1924 m.-1930 m. redagavo Pr.Dovydaitis, po to - P.Malakauskis. Pr.Dovydaičio redaguojamas "Soter" buvo religijų istorijos, etnologijos ir religijos filosofijos žurnalas, o P.Malakauskis daugiau dėmesio skyrė bažnytinės teisės, fundamentinės teo-

logijos, moralinės teologijos, patrologijos problemoms. Šio žurnalo išėjo 29 sąsiuviniai, arba 15 tomų.

Kadangi mokslinių knygų leidyklų Lietuvoje nebuvo, Teologijos-filosofijos fakultetas, kaip ir kitos panašios įstaigos, stengėsi sudaryti sąlygas savo fakulteto dėstytojams išleisti stambesnius mokslo veikalus, kurie žurnaluose negalėjo tilpti. Tokiu būdu per 18 gyvavimo metų fakultetas buvo išleidęs 31 knygą. Jas platindavo šv. Kazimiero Draugija.

Fakultete buvo dvi mokslo priemonės - biblioteka ir fonetikų laboratorija. Biblioteka 1932 m. turėjo 3272 tomus, kuriems nupirkti buvo išleista 72514 litų. Tačiau teologijos skyriaus studentai šia biblioteka naudotis negalėjo, nes ji buvo įkurta III universiteto rūmuose. Jie daugiausia naudojosi senąja Žemaičių vyskupų surinkta ir vis tebekaupiama Kunigų seminarijos biblioteka, turėjusia per 100000 tomų.

Vadovėlių nedaug vartota. Jie buvo lotyniški (iš pradžių Tanquerey, vėliau Noldin ir Merkelbach) ir rekomenduojami moralinei bei dogminei teologijai studijuoti. Daugelis profesorių nesilaikė vadovėlių - skaitė iš savo užrašų, ir studentai turėjo paskaitas užsirašyti. Savus vadovėlius spausdino arba rotatoriaus būdu daugino Pr.Būčys, A.Grigaitis. T.Brizgys, K.Paltarokas, P.Malakauskis, J.Venckus, St.Yla.

Ne visi profesorių darbai buvo sužymėti pirmųjų dviejų penkmečių universiteto apyskaitose. Produktyviausias likusių 8 metų tarpas visai neturi paskelbtos mokslinių darbų apyskaitos.

Teologijos skyrius savo moksliniais darbais buvo panašus į filosofijos skyrių. Tačiau jų kokybinė vertė buvo nevienoda, nes vieni spausdino vadovėlius, kiti - skaitytus studentams paskaitų ciklus, treti - specialias studijas. Vieni rašiusieji apsiribojo tik savo specialybe, kiti reiškėsi daug plačiau - įvairiomis kryptimis.

Profesorių ir studentų darbai buvo skelbiami lietuvių kalba, neduodant santraukos kita kalba. Tais darbais nebuvo dalijimasi su kitomis Vakarų teologinėmis mokyklomis. Tarptautiniuose teologų žurnaluose fakulteto rašiniai nebuvo prisimenami net bibliografijoje.

Ryšiai su kitų kraštų ir kitomis teologinėmis mokyklomis buvo nežymūs, o mokslinės komandiruotės retos. Universitetas tam reikalui neturėjo lėšų, ir tie, kurie vykdavo, turėdavo pasitenkinti savo lėšomis.

Studentai ir absolventai

Teologijos-filosofijos fakultetas buvo Lietuvos katalikų mokslo bei mokymo įstaiga. Nors jokie nuostatai nedraudė čia mokytis kitų konfesijų bei tautybių studentams, tačiau abiejuose fakulteto skyriuose besimokantys užsirašydavo lietuviais ir katalikais.

Filosofijos skyriuje tą vieningumą lėmė dar viena svarbi aplinkybė: čia humanitarinių mokslų studijuoti susirinkdavo daugiausia ateitininkai. Teisa, apie tai nėra išlikę tikslios statistikos, bet Z.Ivinskis mano, kad 90-95 proc. studentų tame skyriuje buvo ateitininkai. Juos čia iš gimnazijų patraukdavo ne tik pasaulėžiūra, bet ir garsūs tuo laiku Lietuvoje vardai, kaip Pr.Dovydaitis, M.Reinys, St.Šalkauskis, Pr.Kuraitis, L.Bistras, V.Mykolaitis-Putinas, kurie nuo pat Universiteto įsteigimo dėstė filosofijos skyriuje.

Suprantama, kad dėl idėjinės giminystės profesorių ir studentų kasdieniniai santykiai buvo draugiški ir šilti. Studentai šį fakultetą vertindavo ir į jį stodavo net tada, kai atvirai buvo kalbama apie fakulteto filosofijos skyriaus panaikinimą. Kai 1928 m. Švietimo ministras, sutinkant universiteto senatui, įspėjo studentus apie ruošiamą filosofijos skyriaus uždarymą ir rekomendavo nesiregistruoti į šį skyrių, naujai stojantys į šį įspėjimą reagavo priešingai.1927 m. fakultete buvo 362 studentai, 1928 m. - 386 studentai, 1929 m. - 425 studentai, 1930 m. - 427 studentai, tai buvo fakulteto gyvavimo laikotarpio rekordinis skaičius.

KVD Universiteto statistika liudija, kad Teologijos-filosofijos fakultetas, palyginus su kitais universiteto fakultetais, išduodavo daugiausiai aukštojo mokslo diplomų. 1927-1932

m. laikotarpiu fakultetas išleido 235 absolventus: filosofijos skyrius 97 (jų tarpe 31 moterį) ir teologijos skyrius - 138.

1927-1940 m. filosofijos skyriuje daktaro laipsnius gavo šie asmenys: J.Grinius (literatūros), A.Kučinskas (istorijos), A.Maceina (pedagogikos), Pr.Mantvydas (filosofijos), J.Matusas (istorijos).

Teologijos skyrius, pradėjęs darbą su 54 studentais, didžiausią jų skaičių pasiekė 1933 m. - 171 studentas. Šiame skyriuje studijavo beveik vien kunigai arba tie, kurie ruošėsi būti kunigais. Teologai gyveno Kunigų seminarijos bendrabučiuose ir jiems paskaitos vykdavo Seminarijos rūmuose. Be reguliarių studentų, teologijos skyriuje kasmet buvo po keliolika eksternų, gyvenusių šalia bendrabučių. Tai buvo Vilkaviškio, Telšių Kunigų seminarijų arba užsienio vienuolynų seminarijas baigusieji kunigai, norėję gauti teologijos diplomą arba teologijos mokslo laipsnį. Reguliarių studentų, baigusių teologijos skyrių 1922-1940 m., buvo 468, iš jų diplomus gavo 437. Eksternais teologijos skyriuje studijavo 120 kunigų. Teologijos doktoratus gavo dr. Br.Valpitrs 1927 m., K.Audenis 1928 m., St.Gruodis 1934 m., A.Lėvanas ir Vyt.Mankeliūnas 1938 m., J.Gutauskas 1940 m. Vilkaviškio ir Telšių vyskupijų seminarijas baigusieji kunigai doktorato studijoms daugiausia vykdavo į Romos universitetus.

Fakulteto vadovybė

Teologijos-filosofijos fakulteto vadovybė (dekanas ir sekretorius) nuo kitų fakultetų vadovybės skyrėsi tuo, kad dekanu galėjo būti tik kunigas. Per visus 18 metų fakultetas tėra turėjęs tik keturis dekanus. Fakulteto veiklos pradžioje didelį svorį jame turėjo buvę Petrogrado dvasinės akademijos profesoriai. Iš jų ir buvo renkami dekanai:

Pr.Būčys dekanu buvo 1922-1923 ir 1925-1926 m.;

Bl.Česnys dekanu buvo 1923-1925, 1929-1940 m. VI 15 - VII 16,

Pr.Kuraitis (iš filosofijos skyriaus) dekanu buvo 1929-1937 m.;

P.Malakauskis dekanu buvo 1937 IX 1 - 1940 VI 15.

Fakulteto sekretoriais yra buvę: Pr.Kuraitis (1922 - 1923 ir 1925 - 1926), M.Reinys (1923 - 1924), Pr.Dovydaitis (1924 - 1925), K.Pakštas (1926 - 1927), V.Mykolaitis-Putinas (1927 - 1929), P.Malakauskis (1929 - 1937), Z.Ivinskis (1937 - 1940 VII 16).

Fakultetui ilgiausiai vadovavo ir daugiausia nuopelnų turėjo filosofijos skyriaus profesorius Pr.Kuraitis, išbuvęs aštuonerius metus fakulteto dekanu sunkiausių priverstinių reformų ir sukrėtimų metu. Savo demokratiškumu, taktu, kantrybe, nesigailėdamas asmeniškos aukos, Pr.Kuraitis pasiekė to, kad sunykti pasmerktas filosofijos skyrius pamažu atsigavo ir moksliškai sutvirtėjo.

Morališkai fakultetui nemaža reiškė ir St.Šalkauskis. Nors jis niekada nebuvo Teologijos-filosofijos fakulteto vadovybėje, bet jo intelektualinė ir moralinė įtaka visada buvo jaučiama. Jis buvo ne tik nuolatinės promocijų komisijos pirmininkas, bet ir neoficialus patarėjas fakulteto dekanui, ypač 1929-1937 m., kada reikėjo rašinėti įvairius raštus ir memorandumus, ginant filosofijos skyrių arba planuojant jam mokomąjį personalą. Nors Lietuvą valdantieji ir nemėgo St.Šalkauskio, tačiau šios taurios asmenybės autoriteto paisė ir jie. 1939 m., kai Teologijos-filosofijos fakulteto dėstytojai pasiūlė St.Šalkauskį kandidatu rektoriaus pareigoms, o Universiteto taryba jį išrinko, prezidentas A.Smetona šį išrinkimą patvirtino.

LITERATŪRA

Lietuvos Universitetas 1579 - 1803 - 1922. - Čikaga., 1972.
Kviklys Bronius. Lietuvos bažnyčios. - Čikaga., 1983. - III t.
Lietuvių enciklopedija. - Bostonas, 1968. - XV t.

Vysk. Jonas KALVANAS
(Tauragė)

Užvožtas žiburys

"Ir niekas nevožia indu degančio žiburio, bet jį stato į žibintuvą, kad šviestų visiems, kas yra namuose".

Mt.5,15

Kai prieš 70 metų /1922.II.16/, netekus Vilniaus, Kaune buvo įsteigtas Lietuvos universitetas, kuris, švenčiant Vytauto Didžiojo 500 metų mirties jubiliejų /1930 m. /, buvo pavadintas jo vardu, Lietuvai buvo uždegtas šviesos žiburys. Ir jis turėjo šviesti visiems, kurie Lietuvoje iš seno gyveno kaip savo namuose, nepaisant tautinių ar religinių skirtumų.

Kai 1925 metų pavasarį Universitete buvo įsteigtas Evangelikų teologijos fakultetas, didžiojo XVI a. Reformacijos sąjūdžio pasekėjai Lietuvoje - evangelikai (ir reformatai, ir liuteronai) - apsidžiaugė, kad ir jiems lygiai su kitais aušta naujas dvasinio gyvenimo pavasaris. Vytauto Didžiojo universiteto Evangelikų teologijos fakultete turėjo būti toliau dirbamas buvusio Dorpato /Tartu/ Teologijos fakulteto švietimo darbas, kuris buvo pradėtas Karaliaučiaus universitete "Academia Albertina", prie kurio įsteigimo /1544 m./ prisidėjo iš Vilniaus kuriamojo universiteto ištremti mūsų reformacijos šviesuliai /A.Kulvietis, St.Rapalionis ir kt./. Jo uždavinys buvo auklėti kandidatus į dvasininkus, kurių išsilavinimas prilygtų baigusiųjų užsienio evangelikų teologijos fakultetus ir puoselėtų senųjų lietuvių protestantų /nuo lot. k. žodžio "protestor" - išpažinti tiesą ir prieštarauti netiesai/ garbingas tradicijas.

Evangelikų teologijos fakultete veikė 5 katedros;: 1) Senojo Testamento (vadovas prof. K.Kurnatauskas, reformatas); 2) Naujojo Testamento (slovakų prof. J.Beblavy, vėliau doc. J.Pauperas, liuteronai); 3) Bažnyčios ir religijų istorijos (dekanas prof. P.Jakubėnas, reformatas); 4) Sistematinės teologijos (prof. J.Beblavy, doc. J.Pauperas, liuteronai); 5) Praktikinės teologijos (prof. V.Gaigalaitis, liuteronas). Tai rodo abiejų reformacijos tėkmių: evangelikų-liuteronų (lietuvininkų) ir evangelikų-reformatų gražų bendradarbiavimą, kuris atsispindi ir fakulteto pavadinime, kuriame figūruoja bendras juos jungiąs Geros naujienos (Evangelijos) žodis - "evangelikų".

Kaip žinia, Evangelikų bažnyčia davė savo Tėvynei daug šviesių žmonių (Mažvydas, Kulvietis, Rapalionis, Bretkūnas, Radvilai, Donelaitis, Kuršaitis ir daugybė kitų). Tąja dvasia fakultete turėjo būti auklėjama naujoji švietėjų karta.

Deja, nelauktai Evangelikų teologijos fakultetas 1936 m. pavasarį buvo suspenduotas neva dėl mažo studentų skaičiaus ir didelių finansinių išlaidų. Žinoma, šio fakulteto studentų skaičius negalėjo būti labai didelis, jis proporcingai atitiko visų evangelikų Lietuvoje skaičių - su Klaipėdos kraštu apie 250.000.

Žiburys, švietęs visiems protestantams tik 11 metų, buvo "užvožtas" ekonomiškai poli-

tišku indu. Dėl ekonomikos vėl nukentėjo švietimas. Tai padarė ne svetimi, o savi. Studentams buvo skiriamos stipendijos studijoms baigti užsienyje. Prie fakulteto uždarymo prisidėjo ir tai, kad Klaipėdos krašto Evangeliškosios Bažnyčios vadovybė, spaudžiama iš Vokietijos besiveržiančio nacizmo, turėjo pareikšti, kad šio fakulteto nelaiko lygiu užsienio fakultetams ir kad jį baigusieji nebus įdarbinami Klaipėdos krašte.

Tačiau per trumpą savo gyvavimo laiką šis fakultetas paruošė, įskaitant ir tuos, kuriems teko studijas baigti užsienyje, per 40 evangeliškų kunigų.

Neilgai trukus Antrojo pasaulinio karo pasekoje geležinė uždanga užgriuvo mūsų kraštą ir "užvožė" visą žibintą - Lietuvos valstybės Vytauto Didžiojo universitetą (1946).

Šio rašinio autoriui teko studijuoti Evangelikų teologijos fakultete nuo 1933 metų rudens iki jo uždarymo. Tuo metu jame studijavo 26 studentai (2 neakivaizdiniu būdu iš Latvijos). Dekanas prof. P.Jakubėnas monotoniškai skaitydavo savo bažnyčios istorijos paskaitas, kurios vėliau buvo atspausdintos trimis tomais. Hebrajų kalbą ir Senąjį Testamentą dėstė žinomas humanistas, "Lietuvos Šveiceris" prof. K.Kurnatauskas, kuris globojo ir reiškė pagarbą kiekvienai gyvybei.

Didelį auklėjamąjį darbą atliko prof. J.Beblavy iš Slovakijos, kuris greitai pramoko lietuvių kalbą ir paskaitas skaitė lietuviškai. Stokojant teologiškos literatūros lietuvių kalba, jis parašė bei atspausdino pirmuosius du vadovėlius: "Įvadą į Naująjį Testamentą" ir "Naujojo Testamento gadynę". Jis taip pat parašė monografiją apie lietuvių ir čekų husitų santykius Vytauto Didžiojo laikais. Už ją prof. Beblavy gavo valstybinį apdovanojimą. Iškviestas grįžti ir profesoriauti į Bratislavos universitetą, jis savo pareigas paliko naujai parengtoms Mažosios Lietuvos pajėgoms: doc. J.Pauperui ir lektoriui Gervinui.

Labai populiarus buvo klaipėdietis prof. V.Gaigalaitis, kuris kalbėjo gražia savo krašto tarme. Tai buvo paprastas, visada gerai nusiteikęs, mielas ir geraširdis žmogus. Jis dėstė praktikinę teologiją. Pamokslų seminarai buvo atliekami Kauno evangelikų-liuteronų bažnyčioje Prieplaukos kr. 45 (dabar Muitinės 8). Jis stengėsi palaikyti senąsias lietuvininkų tradicijas Klaipėdos krašte, kai ten, įsigalėjus nacizmui, buvo draudžiama bažnyčiose ir mokyklose kalbėti lietuviškai. Buvo įkūręs švietimo ir labdaros organizaciją "Sandorą". Hitleriui užgrobus Klaipėdos kraštą (1939), Gaigalaitis su žmona buvo ištremti į Lietuvą. Kartu pasiimti tegalėjo savo biblioteką. Sovietams užėmus Lietuvą (1940), turėjo pasitraukti į Vokietiją, kurioje dėl savo priešinimosi Klaipėdos krašto vokietinimui turėjo daug nemalonumų, skurdžiai gyveno ir mirė mažame miestelyje Bretene. Jo kapo paminkle lietuviškai įrašyta:

"Prof.D.Dr.phil.Vilius Gaigalaitis (1870-1945). Jis dirbo, vargo ir kovojo, kad patarnautų žmonėms ir žemiškai tėvynei ir kartu įsigytų dangiškąją".

Čia palaidota ir jo žmona Marija (1965). Jis yra nusipelnęs, kaip ir kitas jo kraštietis Vydūnas, kad jo palaikai būtų pargabenti ir palaidoti numylėtoje tėviškėje.

Uždarius Evangelikų teologijos fakultetą Kauno Vytauto Didžiojo universitete, dauguma studentų išvažinėjo studijuoti į užsienį: Trakis, Gunga, Peteraitis - į Bazelį, Felgendreheris - į Vieną, Frankas - į Prahą, o aš - į Latvijos universiteto Teologijos fakultetą, kurio dekanas prof. V.Maldonis užskaitė man VDU Evangelikų teologijos fakultete išeitą kursą ir aš po dvejų metų studijų, parašęs darbą apie reformaciją Lietuvoje, sėkmingai baigiau Teologijos fakultetą (1939) teologijos licenciato laipsniu. Man išduotame diplome buvo pažymėta, kad neturiu profesinio darbo teisių Latvijoje. Grįžęs į Lietuvą po ordinacijos kunigu (1940), visą laiką, kaip ir iki šiol, gyvenu Tauragėje ir tarnauju Martyno Mažvydo bažnyčioje, vykdydamas priesaką: "Eikite į visą pasaulį ir skelbkite Evangeliją visai kūrinijai".

Laikau save paskutiniu šio fakulteto, lyg užvožto žiburio, mohikanu, vildamasis, kad jis vėl kartą bus atvožtas ir lygiai su kitais fakultetais įtatytas į žibintuvą, kad šviestų visiems, kurie Lietuvoje nori jaustis esą savo namuose.

Vytautas KUBILIUS
(Vilnius)

Literatūros mokslas Vytauto Didžiojo universitete

Iškilmingai atidarius Lietuvos universitetą 1922 m. vasario 16 d., iškart tęko spręsti klausimą - kas skaitys literatūros paskaitas. Fizikos ir technikos, medicinos ir teologijos, kalbotyros ir istorijos disciplinoms dėstyti susirinko po keletą specialistų, jau dirbusių Rusijos aukštosiose mokyklose. Tuo metu vienintelis diplomuotas filologas, apsigynęs daktaro disertaciją literatūros tema ir išleidęs pirmąjį Lietuvoje "Stilistikos" vadovėlį, poetas M.Gustaitis atsisakė profesoriauti. Literatūros kursams skaityti rektoratas kvietėsi teisininkus, teologus ar net aukštojo mokslo nebaigusius lietuviškų raštų žinovus. Literatūros mokslo padėtis besikuriančiame universitete, regis, turėjo būti prasta. Taip neatsitiko. Lietratūros dalykus atėjo dėstyti patys literatūros kūrėjai-žymiausi rašytojai. Rygos ir Tartu universitetuose literatūros istorijos ir teorijos profesoriais taip pat tapo rašytojai.

1922-1924 m. lietuvių literatūros istorijos paskaitas skaitė J.Mačiulis-Maironis. Ką besakytų ši legendinė lietuvių nacionalinio išsivadavimo figūra studentams, mokėjusiems atmintinai "Pavasario balsus", kiekvienas žodis turėjo padidintą autoritetiškumo ir sugestyvumo galią. Pasaulinės literatūros žinovas, peržengęs europocentrizmo tradiciją ("Trumpa visuotinės literatūros istorija", 1926), jis ir K.Donelaičio kūrybą nagrinėjo XVIII a. klasicizmo kontekste. Šiuo "pirmuoju ir didžiausiu lietuvių poetu", anot Maironio, jis ir pradėjo lietuvių literatūros istorijos kursą. Tuo metu dar buvo ne visai aiškios tokio kurso ribos bei visumos samprata, ir būtent universitetas turėjo tai nustatyti.

Į J.Tumo-Vaižganto paskaitas 1922-1929 m. susirinkdavo studentai iš visų fakultetų. Jo klausytojų (J.Paukštelio, A.Miškinio, A.Venclovos) atsiminimuose aprašytas nepaprastas tų paskaitų įspūdis: laisvas ir impulsyvus kalbėjimas, intriguojančios biografijos, nežinomi faktai, raiškios detalės ir autentiška draudžiamosios spaudos darbininko patriotinė dvasia, atliepusi pirmųjų nepriklausomybės metų pakilią nuotaiką. Savo paskaitas J.Tumas leido atskiromis knygutėmis. Tai nedidelės apimties monografijos apie Maironį, A.Baranauską, V.Kudirką, L.Ivinskį, J.Dovydaitį, A.Vienažindį, apie aušrininkus, varpininkus, šviesininkus. Šiuose leidiniuose (jų buvo 11) sukaupta unikali istorinė ir biografinė medžiaga apie XIX a. antrosios pusės lietuvių literatūrą. "Naujų žinių ieškojau visur, rinkinėjau visa, kas tik pakliuvo, surašinėjau taip, kaip buvo pasakojama" , - rašė J.Tumas [1]. Pats pažinęs ir artimai bendravęs su daugeliu aprašomų "objektų", jis kūrė ryškius jų psichologinius portretus, pabrėždamas artimiausios aplinkos (šeimos) poveikį ir nevengdamas dramatiško kontrastiškumo (A.Baranausko, V.Kudirkos biografijos). Nepretenduodamas į teorinių klasifikacijų schemas ("Didelis daugumas mano

[1] Tumas J. Vincas Kudirka-Vincas Kapsas. - K., 1924. - P.44.

raštų yra tik "žinių" raštai apie veikėjus, pirmutinis šaltinis laiko istorijai"...) [2], J.Tumas vis dėlto XIX a. antrosios pusės lietuvių literatūroje matė dviejų europinio mąstymo tipų - romantizmo ir pozityvizmo - sankirtą. Vėlesni tyrinėjimai patvirtino doc. J.Tumo, baigusio tik Kauno kunigų seminariją, teorinę nuostatą, o jo sukaupta faktografija tapo svarbiausiu informacijos šaltiniu, nežymiai tepapildytu per praėjusius dešimtmečius.

M.Biržiška, juristas, o ne filologas, jo paties prisipažinimu, dėstė pagrindinius lietuvių literatūros istorijos kursus ilgą laiką, galima sakyti, vienas pats. Humanitarinių mokslų fakultete tvarkaraščiuose skelbiami jo paskaitų kursai: Lietuvių literatūros istorija, Lietuvių tautosaka, Pasakos, Lietuvių literatūros istorijos metodika, Realizmas literatūros istorijoje, Lietuvos metraščiai, K.Donelaitis, Adomo Mickevičiaus gyvenimas ir kūryba, Vilniaus filomatai ir filaretai, Simonas Daukantas, Jonas Basanavičius, Jonas Čečiota. M.Biržiška buvo įsitikinęs, kad pirmosios lietuvių tyrinėtojų kartos uždavinys - kaupti nežinomus faktus lietuvių literatūros ir kultūros istorijai. Iš archyvų bei lenkiškų, vokiškų, rusiškų spausdintų šaltinių jis sutelkė savo knygose "Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos" (1931-1938, t.1-2), "Senasis Vilniaus universitetas" (1940) gausybę tokiai istorijai reikalingų faktų, kuriuos aiškino, akcentuodamas visuomeninį kultūros reiškinių priežastingumą. Iš literatūros tyrinėjimo darbų M.Biržiška reikalavo "istorijos suvokimo" ir pats pasiūlė periodizacijos schemą: 1) XVI-XVIII a.; 2) 1801-1864 m.; 3) 1884-1914 m. Lietuvių literatūros istoriografijoje prigijo jo išskirtas tarpsnis bei jo pavadinimas - žemaičių bajorų patriotinis literatūrinis sąjūdis.

V.Biržiška, taip pat juristas, administracinės teisės docentas, universiteto bibliotekos direktorius, Humanitarinių mokslų fakultete skaitė privalomus kursus - Bibliografijos įvadas, Lietuvių bibliografija XVIII-XIX a., Lietuvių bibliografija spaudos draudimo metu, Lietuvių knygos istorija. Bibliografija, jo supratimu, yra genetiškai susijusi su literatūros ir kultūros istorija, nes "kiekvienas spaudos ar raštijos faktas yra tautos vystymosi liudininkas bei akstinas" [3]. Jo paruošta "Lietuvių bibliografija" (1924-1939, t.1-4), apimanti 1547-1910 m. knygas ir periodinius leidinius lotyniškuoju,gotiškuoju ir rusiškuoju raidynu, pateikia duomenis apie leidinio ruošimo istoriją, išaiškina autorių bei leidėjų pseudonimus ir kriptonimus, nurodo kontrafrakcinių leidinių tikrąsias datas. Dirbdamas po 18 valandų per parą, V.Biržiška dar spėjo suorganizuoti Lietuvoje sistemingą valstybinę bibliografijos tarnybą, išleisti veikalą "Lietuviškų knygų istorijos bruožai" (1930, t. 1), paskelbti XVII-XIX a. nežinomas religines giesmes, pamokslus, juridinius aktus knygoje "Nežinomi senieji lietuviški tekstai" (1931), surasti ir publikuoti K.Donelaičio atliktą brošiūros vertimą į vokiečių kalbą, surinkti bibliografinę medžiagą apie 370 lietuvių rašytojų, kuri buvo išleista jau po autoriaus mirties ("Aleksandrynas", Čikaga, 1960-1965, t. 1-3). V.Biržiškos darbai, fantastiški savo apimtimi ir detalumu vieno žmogaus gyvenimui, tapo fundamentu visai XX a. lituanistikai. "Lietuvių bibliografiją" užsienio mokslininkai (E.Fraenkelis, J.Ochmanskis) priskyrė prie pasaulinės reikšmės mokslo darbų.

Faktografija, dominavusi lituanistikos paskaitose, anaiptol nebuvo vienintelis Humanitarinių mokslų fakulteto studentų dvasinis penas. Lituanistai, privalėję pasirinkti antrąją specialybę (klasikinė filologija, semitologija, vokiečių, prancūzų, anglų, rusų, lenkų kalbos ir literatūros), turėjo progos klausytis apsčiai įvairių literatūros mokslo kursų, kuriuos skaitė Maskvos ir Peterburgo, Leipcigo ir Bazelio, Berlyno ir Paryžiaus universitetus baigę mokslininkai.

V.Šilkarskis, atvykęs į Kauną iš Tartu universiteto, skelbęs savo darbus rusų, lenkų, vokiečių kalbomis, skaitė graikų literatūros istorijos ir kultūros kursus, nagrinėjo semina-

[2] Vaižgantas. Ilgas atsakymas į trumpą paklausimą// Naujoji romuva. - 1932. - Nr. 13. - P. 280.

[3] Cit. iš Žukas V. Lietuvių bibliografijos istorija. - V., 1983. - T. 1. - P. 219.

ruose antikos tekstus, išleido veikalus "Homeras ir graikų epinė poezija" (1937), "Graikų literatūros istorija" (1938, t. 1).

V.Dubas, studijavęs romanistiką Varšuvos, Paryžiaus, Maskvos universitetuose, pasakodavo su beletristo raiškumu prancūzų rašytojų biografijas, prismaigstytas pikantiškų smulkmenų, o literatūros kūrinius aiškindavo visos prancūzų kultūros kontekste, iškeldamas prancūzų mentalitetą kaip europietiškumo modelį. Nemaža pradedančių literatų (A.Venclova, L.Skabeika, A.Vaičiulaitis, J.Kossu-Aleksandravičius) susirinkdavo klausytis jo prancūziška intelektualine kultūra, europietišku skepticizmu ir grakščiu sakiniu paženklintų kursų - "Rolando giesmė", "Trubadūrų poezija", "Bocaccio", "Moliero kūryba", "Montaigne", "Racine", "Beaumarchais", "Rousseau gyvenimas ir kūryba", "Sainte Beuve", "Stendalis", "V.Hugo", "Mérimée", "Verlaine", "Maupassant", "A. de Vigny kūryba", "Baudelaire poezija", "Moderniškieji prancūzų romanistai", "A.France", "Prancūzų literatūros mokslas". V.Dubo išleista "Prancūzų literatūros istorija" (1929-1930, t. 1-2) ligi šiol tebėra vienintelis tokio pobūdžio veikalas lietuvių kalba.

H.Engertas, Drezdeno aukštosios technikos mokyklos privat. docentas, lietuvių poezijos vertėjas į vokiečių kalbą, Maironio eilėdaros tyrinėtojas, pritraukdavo klausytojus taipogi įvairiais paskaitų kursais - "Nibelungų giesmė", "Vokiečių baroko literatūra", "Racionalizmo poezija", "Goethės ir Schillerio laikmečio literatūra", "Goethės ir Schillerio dramos", "Lessingo dramos", "Grillparzerio dramos", "Vokiečių literatūra romantizmo laikotarpiu", "Vokiečių miestiečių poezija", "Vokiečių novelės raida nuo natūralizmo iki dabarties", "XIX a. vokiečių novelė", "Vokiečių poezija nuo Nietzschės iki dabarties", "Naujosios vokiečių lyrikos istorija. Metrika ir poetika".

J.Eretas, šveicaras, apsigynęs daktaro disertaciją apie jėzuitų teatrą Friburgo universitete, pirmasis Eltos direktorius, pavasarininkų vadas, skaitė Teologijos-filosofijos fakulteto germanistams vokiečių literatūros istorijos kursus, iliustruodamas L. van Beethoveno, F.Schuberto, R.Wagnerio muzikos plokštelių koncertais, dailės kūrinių reprodukcijomis. Tai darė stiprų įspūdį iš kaimų suvažiavusiems lietuvių literatams, ištroškusiems didelio meno (pavyzdžiui, S.Nėriai). J.Eretas išleido "Vokiečių literatūros istoriją" (1931, t. 1), taip pat dvi knygas apie "Fausto" autorių - "Jaunasis Goethe" (1932) ir "J.W.Goethe" (1933), gavęs Universiteto komandiruotę studijuoti Veimaro archyvus. Iš pirmųjų šaltinių jis ėmėsi tirti vokiečių-lietuvių literatūrinius ryšius, parašydamas monografiją "Rėzos santykiai su Gete" (1939), skelbdamas šios rūšies tyrinėjimus savo redaguojamame tęstiniame fakulteto leidinyje "Atheneum".

J.A.Herbačiauskas, buvęs Krokuvos universiteto lektorius, brendęs lenkų modernizmo aplinkoje, įkvėptas improvizatorius ir paradoksų skelbėjas, 1924-1932 m. ištisą semestrą kalbėdavo apie J.Kasporowicziaus, K.Tetmajerio, S.Wyspiańskio, S.Pszybyszewskio, S.Žeromskio kūrybą.

V.Mickevičius-Krėvė, ilgametis Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas (1925-1937), fakulteto mokslinių periodinių leidinių - "Tauta ir žodis", "Mūsų tautosaka", "Darbai ir dienos" - redaktorius, skaitė paskaitas apie A.Mickevičiaus, J.Slovackio, Z.Krasinskio kūrybą, cituodamas iš atminties ištisus eilėraščius ar poemų fragmentus, po to iškalbingai komentuodamas juos su menininko įsijautimu. Atskiri jo paskaitų kursai buvo skiriami ir didiesiems rusų rašytojams - N.Gogoliui, M.Lermontovui, I.Turgenevui, F.Dostojevskiui. Fakulteto lituanistams bei slavistams jis skaitydavo ir apibendrinančio-apžvalginio pobūdžio kursus - "Klasicizmo ir romantizmo gadynė lenkų literatūroje", "Lenkų literatūra po 1864 m.", "Ukrainiečių literatūra", "Čekų literatūros bruožai", "XIX a. Vakarų Europos literatūros srovės", "Dramaturgija, jos raida ir kūrybos metodika", "Lietuvių tautosaka".

Humanitarinių mokslų fakulteto studentai turėjo galimybę plėsti savo akiratį ir gilinti dvasinę kultūrą, susipažindami su įvairių tautų literatūromis ir skirtingomis metodologijomis.

E.Volteris, Peterburgo universiteto privat. docentas, senųjų lietuviškų raštų leidėjas (M.Daukšos "Katekizmas", 1886), etnografas ir dialektologas, aiškino "gudų metraščius" ir dėstė latvių literatūros istoriją, retkarčiais užleisdamas katedrą gabiam savo klausytojui K.Korsakui pakalbėti apie naujausius latvių literatūros reiškinius. P.Augustaitis, apsigynęs Friburge disertaciją "Lietuvybės elementai ankstyvajame lenkų romantizme", dėstė anglų literatūros istoriją ir skaitė kursus - "V.Šekspyras ir jo kūryba", "JAV naujasis romanas", "A.Tennysonas ir jo kūryba". A.Sennas, Friburgo universiteto daktaras, dėstęs humanitarams lietuvių kalbos istorinę gramatiką, 1928 m. skaitė kursą - Senovės indų poezija. N.Šapira, semitologas, apgynęs doktoratą Vienos universitete, dėstė biblinę hebrajų poeziją, naujosios hebrajų literatūros istoriją (kn. "Naujosios žydų literatūros matmenys", 1938) ir aiškino Koraną. K.O.Falkas, švedų kalbininkas, skaitė kursus - "XIX a. pabaigos švedų ir skandinavų literatūros bruožai", "Strindbergas". D.Michelis, Paduvos universiteto daktaras, Dantės "Dieviškosios komedijos" vertėjas, nužudytas hitlerininkų, kaip ir N.Šapira (pastarasis gyvas sudegintas su žmona ir vaikais), dėstė italų literatūros istorijos kursą, o itališkai skaitė paskaitas apie moderniąją italų poeziją. R.Schmittleinas, prancūzų kalbininkas, skaitė prancūziškai kursus - "Rolando giesmė", "Socialinis prancūzų romanas".

Smalsesni poetai jau 1929 m. galėjo išklausyti V.Sezemano, Petrogrado universiteto docento, gilaus filosofo ir estetiko, paskaitų kursą apie E.Husserlio fenomenologiją ir F.Nietzschės pasaulėžiūrą, apie laisvės problemą ir tragiškumą. L.Karsavinas, buvęs Petrogrado universiteto profesorius ir Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, 1922 m. ištremtas į užsienį, labai greitai ir tobulai išmokęs lietuviškai, savo istorijos paskaitose literatūros kūrinius interpretavo kaip Europos dvasinio bendrumo išraišką plačiame kultūros kontekste, cituodamas iš atminties itališkus, prancūziškus, angliškus tekstus. J. Baltrušaitis, būsimoji Europos mediavistikos garsenybė, skaitė viduramžių ir prancūzų meno paskaitas. Jaunoji lietuvių humanitarų karta buvo pratinama prie Europos regėjimo akiračių ir kultūros kriterijų.

Aprašomasis lituanistikos literatūrinių paskaitų turinys, vyravęs pirmaisiais universiteto gyvavimo metais, ėmė keistis, grįžus iš Friburgo ir Miuncheno studijų gabiems literatams su filosofijos daktarų diplomais.

B.Sruoga, klausęs Miuncheno universitete įžymiųjų teoretikų ir literatūros mokslo metodologijos atnaujintojų - H.Wolfflino, F.Stricho, K.Vosslerio paskaitų, lankęs A.Kutscherio teatrologijos seminarą, stebinusį garsių kūrėjų ir studentų laisvu bendravimu, persiėmė principine nuostata - "Menas gyvena ir nuosaviu gyvenimu, ir nuosavia formų augimo eiga"[4]. Neatsisakęs istorizmo principo ("Rusų literatūros istorija", 1931-1933, t. 1-2), jis analitiškai ėmė nagrinėti meninio kūrinio stilistiką, struktūrą, teigdamas estetinės vertės autonomiškumą ("Dainų poetikos etiudai", 1927; "Vaičiūno dramaturgija", 1930). Savo specialiuose kursuose - Senovės ir viduramžių teatro istorija, Anglų teatras Šekspyro laikais, Rusų teatro istorija, Komedija del arte, o ypač teatro seminare, kur telkėsi kūrybiškiausios fakulteto jėgos, B.Sruoga polemiškai neigė meno kūrinio socialinį ir ideologinį determinuotumą.

V.Mykolaitis-Putinas, Friburgo universiteto filosofijos daktaras, garsėjantis poetas, pradėjęs dėstyti 1923 m. rudenį Teologijos-filosofijos fakultete, laikėsi savo profesoriaus M. de Munnyncko tezės: reikia matyti kūrinyje gyvą žmogaus dalelę ir pripažinti kūrybiškumą svarbiausiu meno principu [5]. Studentus mokė perprasti vidinę kūrinio sandarą ir imanentinius literatūros kaitos dėsnius, rekomenduodamas skaityti W.Dilthey, H.Wolfflino, O.Walzelio, R.Ungero, E.Ermatingerio, F.Gundolfo veikalus. "Mūsų lituanistų pasaulyje jis buvo pirmas tokio lygio ir tokio svorio

[4] Podegelis Kasmatė [Sruoga B.] Kaip žiūrėti meno veikalų // Atspindžiai. - 1923. - Nr. 5. - P. 95.

[5] Mykolaitis-Putinas V. Estetika. - V., 1989. - P. 208-210.

mokytojas" [6], - rašė vienas jo klausytojų D.Urbas, įžymus vertėjas. Savo seminaruose bei kursuose - "Estetika", "Poetika", "Literatūros tyrinėjimo metodai", "Literatūros meno stiliai ir kryptys", "Literatūros teorija", "Stilistika", "Pošalrinės lietuvių literatūros istorija", "Periodinė lietuvių spauda ir jos vaidmuo", "Lietuvių dailiosios prozos raida", "Lietuvių dramaturgija", "Lietuvių kritikos apžvalga", "Nepriklausomos Lietuvos literatūra", "Vydūnas ir jo kūryba", "V.Krėvės kūryba', "Lietuvių tautosakos menas", - V.Mykolaitis labai aiškiai užsibrėžė uždavinį įvertinti lietuvių raštijos palikimą kaip "žodžio meno reiškinius". Veikale "Naujoji lietuvių literatūra" (1936, t. 1), išaugusiame iš paskaitų kursų, meninio žodžio brendimo logika glaudžiai susieta su lietuvių nacionalinio išsivadavimo istorine perspektyva. Pagaliau buvo sukurta pirmoji akademinio tipo lietuvių literatūros istorija, pagrįsta sintetiškai suvokta istorijos vyksmo, kūrėjo asmenybės, lietuvių poetikos lygio, kūrinio sandaros ir šiuolaikinio estetinio vertinimo dialektika. Lietuvių literatūros istoriografijoje V.Mykolaitis įtvirtino pasakojimo ir analizės objektyvumą, laisvą nuo apriorinių ideologinių schemų, taipogi estetinių kriterijų sistemą, kuri ilgą laiką nebuvo taikoma ankstyviesiems lietuvių literatūros reiškiniams.

Gabiausius studentus VDU sistemingai siuntė tęsti studijų Europos kultūros centruose, ugdydamas humanitarinės profesūros pamainą.

J.Balys, apgynęs 1933 m. doktoratą Vienos universitete, Humanitarinių mokslų fakultete skaitė paskaitų ciklą "Mitologinės būtybės lietuvių tautosakoje", paruošė pagal universalų modelį "Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogą" (1936), perėmė tautosakos archyvo tvarkymą ir publikavimą. V.Maciūnas, 1932-1935 m. studijavęs Bonos universitete, komandiruotas dirbti Lenkijos archyvuose ir parašęs disertaciją "Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje" (1939), dėstė specialius kursus - "Senoji lietuvių prozinė literatūra", "Senesnioji lietuvių poezija". A.Rukša, Sofoklio tragedijų vertėjas apgynęs 1936 m. Vienoje doktoratą, skaitė romėnų literatūros paskaitas. Švietimo ministerijos stipendijas tęsti studijoms Prancūzijoje gavo: poetas J.Aleksandravičius, parašęs doktoratą Grenoblio universitete 1944 m.; J.A.Greimas, būsimoji semiotikos įžymybė; A.Churginas, Horacijaus, Dantės, Šekspyro, Goethės vertėjas, dėstęs 1945-1948 m. Vakarų literatūros istoriją Kauno universitete; R.Mironas, indoeuropeistas, paskutinis Kauno universiteto Filologijos fakulteto dekanas (1946-1949 m.)

Studentų lavinimu užsienio universitetuose ypač rūpinosi Teologijos-filosofijos fakultetas, disponavęs Lietuvių katalikų mokslo akademijos stipendijomis. 1926-1929 m. Sorbonoje studijavo literatūrą, filosofiją, dailę J.Keliuotis, pakviestas 1935 m. skaityti žurnalistikos paskaitų Teologijos-filosofijos fakultete. Grenoblio ir Sorbonos universitetuose tęsė studijas J.Grinius, apgynęs 1929 m. daktaro disertaciją "O.V.Milašius - poetas" Teologijos-filosofijos fakultete ir pakviestas čia skaityti prancūzų literatūros, kalbos bei meno paskaitų (knygos: "Putino lyrika", 1932; "Grožis ir menas", 1938). Ten pat lietuvių literatūros istorijos paskaitas skaitė J.Ambrazevičius, gilinęs savo žinias 1931-1932 m. Bonos universitete. Visuotinės literatūros kursą epizodiškai dėstė A.Vaičiulaitis, grįžęs 1936 m. iš Grenoblio universiteto. Doktoratą apie lietuvių vaizdavimą vokiečių literatūroje apgynė Vienoje J.Skrupskelis, 1929-1931 m. prof. J.Nadlerio studentas Karaliaučiuje, "Židinio" redaktorius (1934-1940), žuvęs 1942 m. Vorkutos lageryje.

J.Keliuočio, J.Ambrazevičiaus, A.Vaičiulaičio paskaitos, straipsniai ir knygos [7], atmetę pozityvistinę metodologiją, orientavosi į spiritualistinę estetiką, atgaivintą Prancūzijoje "katalikybės akcijos" - menininkas "akies regėji-

[6] Atsiminimai apie V.Mykolaitį-Putiną. Rankr. - LKLI BR.

[7] Keliuotis J. Visuomenės idealas. - K., 1935; Ambrazevičius J. Literatūros teorija. - K. 1930; Vaižgantas. - K., 1936; Lietuvių rašytojai. - K., 1938; Vaičiulaitis A. Natūralizmas ir lietuvių literatūra. - K., 1936.

mą" papildo dvasios vizija, o realią patirtį - intelektualine intuicija; moderni meninė iš-raiška atsiremia į transcendentiškumą.

Per trumpą laisvo kūrybinio gyvenimo laikotarpį VDU profesūra, intensyviai pati save ugdydama ir dirbdama su pirmųjų atradėjų įkarščiu, suklojo akademinius pamatus lietuvių literatūros mokslui. Platus spektras - nuo kultūrinės-istorinės metodologijos, paveldėtos iš Rusijos universitetų, naudingos kaupiant ir klasifikuojant nežinomą medžiagą, iki modernių kūrinio sandaros imanentiškumo teorijų, perimtų iš Vakarų universitetinio mokslo. Tiek senieji, tiek naujieji metodai buvo organiškai pritaikyti lituanistikos studijoms. Tose studijose lemtingai formavosi Lietuvos kultūros intelektualinis potencialas, kuriam atiteks misija drakoniškos okupacijos sąlygomis saugoti tautos istorinę ir kultūrinę atmintį.

Aleksandras VANAGAS
(Vilnius)

Kalbotyra Vytauto Didžiojo universitete

Pirmieji ir bene svarbiausieji kalbotyros žingsniai VDU siejasi su žymiausiojo visų laikų Lietuvos kalbininko Kazimiero Būgos vardu. 1920 m. grįžęs į Lietuvą, K.Būga apsigyvena Kaune. Jis nedelsdamas organizuoja "Lietuvių kalbos žodyno" rengimą, o įsikūrus Universitetui, dėsto bemaž visas kalbos mokslo disciplinas. [1] Mirė K.Būga anksti - 1924 m. Tad jo mokslinė veikla universitete apima vos porą metų, tačiau tai - ypatingi metai daugeliu aspektų.

Pirmiausia ta prasme, kad K.Būga labai intensyviai rengė spaudai "Lietuvių kalbos žodyno" pirmuosius lankus.

K.Būga tuo metu jau turėjo surinkęs apie 150 tūkstančių lapelių žodyno kartoteką. [2] Pradėjus darbą paaiškėjo, kad rimtam žodynui parengti tiek medžiagos neužteks. Todėl K.Būga per talkininkus, bet daugiausia pats imasi gausinti žodyno kartoteką, kuri 1923 m. pabaigoje jau sudarė apie 600 tūkstančių kortelių. [3]

Žodyno tekstą K.Būga pradėjo rašyti 1923 m. gegužės 13 d. Rašė labai intensyviai į paprastus mokyklinius sąsiuvinius. Iki birželio 17 d. jau buvo prirašyti 29 sąsiuviniai, t.y. bemaž po sąsiuvinį per dieną. [4] Vėliau dėl įvairiausių kitų darbų griūties rašymo tempas sulėtėjo. Spalio 7 d. baigtas rašyti tekstas, patekęs į 1924 m. sausio mėn. pasirodžiusį "Lietuvių kalbos žodyno" 1-ąjį sąsiuvinį, turintį didelį įvadą /64 psl./ ir 80 psl. žodyno teksto /baigiasi žodžiu *ančtraukas*/. Paskutinį, t.y. 54-ąjį žodyno sąsiuvinį K.Būga pradėjo rašyti 1924 m. sausio 31 d. 10 val. 30 min. ir teparašė vieną puslapį /baigiasi žodžiu *anštikti*/. Antrasis "Lietuvių kalbos žodyno" sąsiuvinis pasirodė 1925 m., o likusią jo dalį iš rankraščio paskelbė Z.Zinkevičius K.Būgos "Rinktinių raštų" trečiajame tome. [5]

Mirė K.Būga 1924 m. iš gruodžio 1 į 2 dieną. Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas, gedėdamas žymiojo profesoriaus, nutraukė paskaitas visai savaitei. [6]

Taigi didžiausiam ir svarbiausiam lituanistikos veikalui - "Lietuvių kalbos žodynui" /kurį sudarys 20 tomų/ - pradžią davė mūsų universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto profesorius K.Būga. Taip buvo padėti pirmieji akmenys į pamatus šio didžiulio statinio, kurio augimo liudininkais esame ir mes.

Įkūrus Lietuvos universitetą, pradėta intensyvi leidyba. 1923 m. pasirodo veikalas "Tauta ir žodis. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys. I knyga". Jo "Pratarmėje" prof. K.Būga rašė: "Tauta ir žodis" išeina "Tautosakos" vietoje... Įsikūrus universitetui, mudu su Krėve nutarėva su negimusiąja "Tautosaka"

---

[1] Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija iki 1940 m. - V., 1979. - P. 183-184.

[2] Zinkevičius Z., Kabelka J. Kazimieras Būga / K.Būga. Rinktiniai raštai. - V., 1958. - T. 1. - P. 51.

[3] Ten pat. P. 53.

[4] Ten pat. P. 61.

[5] Būga K. Rinktiniai raštai. - V., 1961. - T. 3. - P. 457-480.

[6] Zinkevičius Z., Kabelka J. Min veik. - P. 65.

keltis universitetan ir tenai gauti mito sumanytajam leidiniui... Gavusiu Fakulteto pritarimą... sutikova mudu abudu paredaktoriauti...

"Tautos ir žodžio" knỹgosna, kurios bus, rodosi, metinės, manova dėti ne tiktai mokslo straipsnių iš lietuvių /ir bendrai áisčių/ tautõs gyvenimo, bet ir duoti nemãža mẽdžiagos tautos dvasiai tirti, kuri ištrykšta tautos "žodyje".

"Tautos ir žodžio" išėjo 7 knygos /paskutinioji - 1931 m./. Dviejų pirmųjų faktiškasis redaktorius buvo K.Būga.

Deja, trečiajame "Tautos ir žodžio" tome jau matome išspausdintą V.Krėvės-Mickevičiaus nekrologą "Kazimieras Būga" /p. 221-223/ ir V.Biržiškos sudarytą K.Būgos raštų bibliografiją /p. 224-231/.

Šis leidinys kalbotyros raidai Lietuvoje ypač svarbus. Jame paskelbta dešimtys studijų, straipsnių, recenzijų, rašytų žymiausių ano meto pasaulio kalbininkų - A.Senno, E.Fraenkelio, F.Brenderio, L.Bulachovskio, N. van Wijko, F.Spechto, G.Gerulio ir kitų. Bet ypač svarbu, kad "Tautoje ir žodyje" savo darbus galėjo publikuoti Lietuvos kalbininkai. Greta didesnių ar mažesnių straipsnių išspausdintos ir trys monografijos - vokiečio E.Fraenkelio "Syntax der litauischen Kasus" /1926 m., t. IV, p. 122-186; 1928 m., t. V, p. 1-161/ ir lietuvių: P.Skardžiaus "Die slawischen Lehnwörter im Altlitauischen" /1931 m., t. VII, p. 4-252/, A.Salio "Die žemaitischen Mundarten. Teil I.Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets" /1930 m., t. VI, p. 173-314/. P.Skardžiaus ir A.Salio monografijos vėliau paplito kaip atskiros knygos. Abu šie veikalai nepraradę savo vertės iki šiol.

P.Skardžiaus darbas "Slaviškieji skoliniai lietuvių kalboje" tebėra išsamiausias senųjų raštų slavizmų bei apskritai lietuvių kalbos skolinių tyrinėjimas. A.Salio sumanyto platesnio veikalo apie žemaičių tarmes pirmoji dalis "Žemaičių kalbos ploto istorija" - tai nuolatinis žinių šaltinis šio krašto praeičiai pažinti, kuriuo iki šių dienų intensyviai naudojasi ne tik kalbininkai, bet ir kitų mokslo sričių atstovai.

Su kalba daugeliu atžvilgiu siejasi ir keturiuose "Tautos ir žodžio" tomuose paskelbtos V.Krėvės-Mickevičiaus studijos: "Pirmykštė indoeuropiečių gimtinė" /1923 m., t. I, p. 45-86; 1924 m., t. II, p. 122-156/ ir "Indoeuropiečių protėvynė. Antroji dalis. Indoeuropiečių giminė /1925 m., t. II, p. 172-221; 1926 m., t. IV, p. 108-125/. Šiose studijose bandoma apibendrinti ano meto žinias apie indoeuropiečių protėvynę ir pačius indoeuropiečius. Indoeuropeistikai sparčiai plėtojantis, V.Krėvės-Mickevičiaus veikalai greitai atitolo nuo šios srities problematikos ir dabar beturi daugiau tik istoriografinę vertę. Taip atsitiko dėl daugelio priežasčių. Viena svarbiausių - į indoeuropiečių, tarp jų ir baltų, etnogenetinius tyrinėjimus audringai įsiveržė toponimika / vietovardžių mokslas/. Rytų Europoje šios srities problematikos raidą paspartino vėlgi to paties K.Būgos darbai, kurių nemaža dalis publikuota "Tautoje ir žodyje". Pirmajame jos tome K.Būga išspausdino tyrinėjimą "Upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė" /p. 1-48/. Serija K.Būgos straipsnių apie baltiškus vietovardžius Rytų Europoje paskelbta antrajame "Tautos ir žodžio" tome: "Lietuvių įsikūrimas šių dienų Lietuvoje" /p. 1-27/, "Sirinčia ir Страча" /p. 28/, "Laukesa" /p. 34/, "Утрая ir Втроя" /p. 48/, "Šis tas iš lietuvių ir indoeuropiečių senovės" /p.98-110/, "Sožies paupio lietuviai" /p. 114/ ir kt. Šiais darbais K.Būga tęsė baltiškų vietovardžių į rytus ir pietryčius nuo šių dienų Lietuvos tyrinėjimus, pradėtus A.Kirkoro, A.Kočiubinskio, A.Pogodino, S.Sobolevskio, A.Šachmatovo ir kt. Jis ne tik apibendrino ankstesnįjį šios srities patyrimą, bet ir nenuginčijamai įrodė, kad gerokai į rytus ir pietryčius nuo šių dienų Lietuvos, visoje dabartinės Baltarusijos teritorijoje /išskyrus gal tik jos pietvakarinę dalį/, yra žymus baltiškų vietovardžių, visų pirma baltiškų hidronimų sluoksnis. Remdamasis šiuo faktu, K.Būga priėjo išvados, kad baltų protėvynė turėjusi būti tose vietose, kur jis konstatavo esantį substratinių baltiškų vietovardžių arealą. K.Būga manė, kad tolesnė "rytinių" baltų istorija susijusi su slavų atėjimu į šiuos kraštus - tai atsitikę apie VI m. e. amžių. Po slavų atėjimo į buvusias baltų žemes šie, slavų spaudžiami, visą laiką traukęsi į vakarus ir tik VI-VII a. užėmę dabartinės Lietuvos ir Latvi-

jos teritorijas. [7] Iki pasiekdami baltų žemes, slavai gyvenę į pietus nuo baltų: "slavėnų protėvynė ieškotina yra šiandienykščioje Lénkų žemėje ir Valuinėje /Волынь/, maždaug tame žemės plote, kuris randasi tarp Vyslos, Karpatų kalnų ir Dniepro nuo Kievo iki Pripeties žiočių". [8] Taigi į baltų žemes slavų ateita, pagal K.Būgą, iš pietų, iš už Pripetės. Baltai, slavų stumiami, traukęsi į vakarus, į Baltijos pajūrį, kur "net iki Nemunui VI amžiuje dar tebegyvena mūsų somai". [9] K.Būga sukuria gana darnų visų baltų kraustymosi į Pabaltįjį vaizdą. Pagal jį "Iš visų rytiečių aisčių visuryčiausi bus buvę lietùviai. Nuo lietuvių į vakarus tuomet bus gyvenę latviai... ir žiemgãliai... Nuo latvių ir žiemgalių į vakarus gyveno sėliai ir kuršiai... Lietuviai, pradėjus slavėnams brautis senojon Lietuvõn, priversti yra trauktis į vakarus... Latvius su žiemgaliais lietuviai, slavėnų stumiami, atvaro į Vilniaus žemę, iš kurios, gal, apie 550-650 /700/ m.e. metus latviai-žiemgaliai ištraukia į šiaurę ir už Dauguvos įsikuria sómų žemėje..., kuri vėliau buvo praminta Lãtgala... Iš Latgalos latvių ekspansija eina į Vidžemę... Žiemgaliai nežinomu man keliu dar prieš IX amžių atsiduria vakaruose nuo latvių, nors iš vardo jiems priderėtų sėdėti žiemiuose nuo latvių... Prieš IX amžių dėl lietuvių stūmimo ir kuršiai pasiekia Baltijos jūrą ties Klaipėda, Palanga ir Ventspile ir iš viso vėlesniojo Kuršo išvaro arba asimiliuoja senuosius vietos gyventojus somus..." [10] Šią baltų migracijos schemą K.Būga bando pagrįsti, be kita ko, ir jo vadinamuoju "vietovardžių atsikartojimu".

Kalbant apie baltiškų hidronimų arealą ir su šiuo reiškiniu susijusias etnogenetinio pobūdžio problemas, reikia pasakyti, kad vėlesni šios ir kitų gretimų sričių tyrinėjimai žymiai papildė K.Būgos rezultatus, o kai ką ir gerokai pakoregavo.

Visų pirma V.Toporovas ir O.Trubačiovas savo žinomame veikale įrodė, kad baltiškų vietovardžių arealas yra žymiai didesnis negu manė K.Būga, o baltiškų vietovardžių esama nepalyginti daugiau, iš viso apie 700-800. [11] Tiesa, ir po šio veikalo pasirodymo baltiškų vietovardžių arealo ribos buvo visą laiką tikslinamos, ypač šiaurės-rytų ir rytų kryptimi, - turimi galvoje V.Toporovo, V.Sedovo, A.Nepokupno, E.Kotonovos, R.Agejevos ir kitų kalbininkų darbai.

Antra, ką įrodė V.Toporovas ir O.Trubačiovas, yra tai, kad slavų pasirodymas buvusiose baltų žemėse nesukėlė masinės migracijos į vakarus, kaip manė K.Būga, o dauguma baltų buvo pamažu slavų asimiliuoti vietoje.

Ir apskritai baltų priešistorės vaizdas ir jų migracijos schema, įsivaizduoti K.Būgos, dabar atrodo perdėm schematiški, pasakytume, perdėm griežti ir tikslūs /net ir chronologine prasme, pavyzdžiui, kad latviai-žiemgaliai iš Vilniaus krašto ištraukia į šiaurę apie 550-650 m.e. metus, ir pan./. Atrodo, kad iš viso vargu ar galima taip be išlygų kalbėti apie, sakysim, VI amžiaus sėlius, žiemgalius, kuršius, jų buvusias teritorijas toli nuo jų istorinių žemių ir pan., ypač jeigu tikėsime K.Būga ir V.Urbučiu, kad net lietuviai nuo latvių atsiskyrė palyginti vėlai - VII m.e. amžiuje. [12] Žiemgaliai iki XIII a. savo kalboje dar neturėjo tų fonetinių ypatybių, kurios vėliau juos atskyrė nuo lietuvių ir suartino su latviais.

Nebūtų pamato visiškai sutikti su K.Būga ir dėl to, kad lietuviai ir latviai į dabartines žemes atėjo palyginti vėlai - VI ar VII m.e. amžiuje. Tokiai K.Būgos nuomonei prieštarauja, be kita ko, ir ta aplinkybė, kad Latvijoje ir ypač Lietuvoje labai gausu archaiškų hidronimų, kurių atsiradimą šiose teritorijose aiškinti vien atsinešimu iš buvusių žemių vargu ar būtų galima.

Nepaisant šių ir kai kurių kitų korektyvų, kurias vėlesnė onomastikos raida įnešė į K.Būgos koncepcijas, dabar, suvesdami K.Būgos toponiminių tyrinėjimų balansą, turime konsta-

---

[7] Būga K. Rinktiniai raštai. - T. 3. - P. 551, 730.
[8] Ten pat. - P. 730.
[9] Ten pat. - P. 744.
[10] Ten pat. - P. 737-738.
[11] Топоров В.Н., Трубачев О.М. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. - М., 1962.
[12] Urbutis V. Kaip senos lietuvių ir latvių kalbos // Kalbotyra., 1962. - T. 4. - P. 386.

tuoti, kad didysis mūsų kalbininkas daug kur tebėra teisus ir mūsų dienomis. Turint galvoje, kad XX a. pirmaisiais dešimtmečiais baltų toponimika žengė tik pirmuosius žingsnius, kad vardyno rinkimas taip pat buvo tik užuomazgoje, tiesiog negalima nesistebėti rezultatais, pasiektais vieno žmogaus per palyginti neilgą laiko tarpą.

Taigi greta didžiojo "Lietuvių kalbos žodyno" K.Būga padėjo pamatą ir šiuolaikinei lietuvių ir apskritai baltų tautų etnogenezės bei etninės istorijos koncepcijai. Mūsų laikais apibendrintu pavidalu ji pateikta knygoje "Lietuvių etnogenezė" /V., 1987/.

Mirus K.Būgai, Humanitarinių mokslų fakultete atsirado kiaurymė - kaip minėta, beveik visas kalbotyros disciplinas jame dėstė K.Būga /fonetiką, morfologiją, akcentologiją, dialektologiją, lyginamąją indoeuropiečių gramatiką, baltų kalbų lyginamąją gramatiką, kalbotyros įvadą, latvių bei prūsų kalbas, iš viso apie 10 disciplinų/. Anksti, pačiame jėgų žydėjime /eidamas 45-uosius metus/ apleidęs šią ašarų pakalnę, K.Būga nespėjo parengti savo masto pasekėjų - iš žymesnių kalbininkų fakultete po jo liko jau paliegęs J.Jablonskis /universitete dirbęs iki 1926 m./ ir J.Balčikonis. Su graudulių J.Jablonskis rašė: "To didžiojo savo šulo nustoja ir mūsų Universiteto Humanitarų Fakultetas, mūsų kalbos mokytojai, kalbos mokslo jaunuomenė, visa Lietuva... Kaip čia ką pradėsim tame moksle nebeturėdami K.Būgos - man, seniui, sunku ir suprasti: be Būgos gilesnis ir tvirtesnis tas mokslas lyg ir nebegalimas... Liūdna, skaudu". [13]

Ir iš tiesų su K.Būgos mirtimi atsiradusi lietuvių kalbotyros spraga buvo jaučiama daugelį dešimtmečių. Kita vertus, turime sutikti, jog kalbos mokslo raida Lietuvoje nenutrūko. Iš pradžių čia pravertė užsienio specialistų parama. Pavyzdžiui, nuo 1922 m. Universitete pradėjo dirbti šveicaras Alfredas Sennas, dėstęs gotų, prūsų kalbą, lyginamąją indoeuropiečių kalbų gramatiką, senovės airių kalbą, sanskritą, senovės bulgarų kalbą, lyginamąją sintaksę ir kt. 1936 m. A.Sennas išvyko į JAV.[14] Čia A.Sennas išspausdino svarbiausius savo mokslo darbus, kurių didžiausias, parašytas drauge su A.Saliu, M.Niedermannu ir F.Brenderiu, yra penkių stambių tomų "Rašomosios lietuvių kalbos žodynas" /"Wörterbuch der litauischen Sriftsprache"/ /Heidelberg, 1932-1960 m./. Šio žodyno idėja ir metmenys susiformavo A.Sennui dirbant Lietuvoje. [15]

Nuo 1924 m. sausio 1 d. Universitete pradėjo dėstyti kitas šveicaras Francas Brenderis. Kaip minėta, jis buvo įsijungęs į penkiatomio "Rašomosios lietuvių kalbos žodyno" rengimą. Be to, aktyviai bendradarbiavo Lietuvos spaudoje, ypač žurnale "Archivum Philologium". Tačiau visus šio gabaus kalbininko darbus nutraukė netikėtas jo paties pasitraukimas iš gyvųjų tarpo /1938 m./.

1924 m. Universitete kelias disciplinas pradeda skaityti dar vienas šveicaras - Gotliebas Studerus. Jis dėsto vokiečių kalbos istoriją, istorinę vokiečių kalbos gramatiką, sintaksę, vokiečių kalbą ir kt. [16] Paskelbė darbų ir iš baltistikos, be kita ko, ir straipsnį apie miesto vardą Kaũnas. [17] G.Studeraus nuomone, miesto vardas Kaũnas vesdintinas iš ide. šaknies qau - "gilus /räumlich tief/, žemas", plg. lat. *kauns* - "gėda", got. *hauneins* - "pažeminimas, nusižeminimas", sen. vok. aukšt. *hona* - "pašaipa, pajuoka, pasityčiojimas" ir t.t. [18] Ši etimologija turėjo pasekėjų, nors pastaruoju laiku bene dažniau linkstama manyti, jog miesto vardas *Kaũnas* gali būti kilęs iš vienaskaitos asmenvardžio, šiuo metu dažnos pavardės /per 100 šeimų/ - Kaũnas. Tokia gyvenamųjų vietų vardų daryba nėra labai dažna, bet neabejotinai galima, pavyzdžiui, *Sudárgas* - iš asmenvardžio *Sudárgas*, *Kavárskas* - iš *Kavárskas*, *Musteikà* kaimas Varėnos rajone - iš *Mus-*

[13] Zinkevičius Z., Kabelka J. Min veik. - P. 65-66.

[14] Čepinskis J. Šveicarijos parama Lietuvos mokslui / / Mokslas ir gyvenimas., 1992. - Nr.1. - P.18-19.

[15] Sabaliauskas A. Min. veik. - P. 230.

[16] Čepinskis J. Min. veik. - P.19.

[17] Studerus G. Zum Stadtnamen Kaunas // Indogermanische Forschungen. XLVII. - S. 350-356.

[18] Ten pat. - P. 352-353.

teikà, Kalìbatas kaimas Ukmergės rajone - iš *Kalìbatas, Plùngė* - iš *Plùngė, Skuõdas* - iš *Skuõdas* ir t.t. [19]

Universitetas nesitenkino vien kitataučių parama, o stengėsi išsiugdyti savo kalbininkų profesionalų /beje, tai labai aktualu ir dabar/. 1924 m. jame pradeda dirbti Juozas Balčikonis. Po kelerių metų pertraukos Švietimo ministerija 1930 m. jam pavedė vadovauti naujai organizuojamai "Lietuvių kalbos žodyno" redakcijai. 1931 m. J.Balčikonis iš universiteto pasitraukė atsidėdamas vien žodynui. Taigi su Lietuvos universitetu didįjį "Lietuvių kalbos žodyną" sieja ne tik K.Būga, bet ir J.Balčikonis.

1925 m., gavę Švietimo ministerijos stipendijas, į Leipcigą studijuoti išvyko du būsimieji žymūs kalbos mokslo vyrai - Antanas Salys ir Pranas Skardžius. Studijas abu baigė 1929 m. įsigydami mokslų daktarų laipsnį. Grįžę į Lietuvą, nedelsdami pradeda dirbti universitete. Kiek vėliau, 1937 m., paskaitas Universitete ima skaityti dar vienas užsienyje tobulinęsis lietuvis - Petras Jonikas. 1930-1939-ieji metai - tai iš tiesų kalbotyros atgimimo ir suklestėjimo metai. Ir tas suklestėjimas pirmiausia siejasi su A.Salio ir P.Skardžiaus vardais.

Kaip minėta, "Tautos ir žodžio" paskutinioji knyga išėjo 1931 m. Bet Humanitarinių mokslų fakulteto leidyba tuo nesiribojo. 1925 m. pradėti leisti "Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto raštai" /išėjo trys knygos/, kurie nors ir nebuvo kalbinio profilio, spausdino straipsnių ir iš kalbotyros. Svarbiausias leidinys, akumuliavęs 1930-1939 m. lietuvių kalbotyros plėtotę, buvo tik ką į Lietuvą grįžusio P.Skardžiaus redaguojami Humanitarinių mokslų fakulteto raštai, pavadinti taip: "Commentationes ordinis philologorum Universitatis Lituaniae [20]. Archivum Philologicum". Jų išėjo 8 knygos /I - 1930 m., VIII - 1939 m./. Redakcijos pristatomajame žodyje rašoma: "Šio naujo žurnalo tikslas yra daug siauresnis, kaip "Tautos ir žodžio": jis yra skiriamas vien lingvinistikos, pirmiausia lituanistikos, filologijos reikalams". Taigi "Archivum Philologicum" buvo pirmasis mokslinis kalbotyros žurnalas Lietuvoje. Greta jau minėtų vyresnės kartos žinomų kalbininkų G.Gerulio, A.Senno, F.Brenderio. G.Studeraus, E.Fraenkelio, J.Endzelyno, N. van Wijko, F.Spechto, Chr.Stango ir kitų, jame ima plačiai reikštis jaunieji Lietuvos lingvistai. Ypatingai produktyvus buvo P.Skardžius. Savo pirmuosius darbus ima skelbti ir nemažas būrys iki tol nežinomų arba mažiau žinomų lietuvių kalbininkų - K.Alminauskis, E.Mikalauskaitė, J.Dumčius, Iz.Matusevičiūtė, J.Kabelka, P.Jonikas ir kt. Dėl ne visiškai aiškių priežasčių šiame leidinyje palyginti mažai bendradarbiavo A.Salys /bene tik du straipsniai ir viena recenzija/.

"Archivum Philologicum" buvo iš tiesų brandus, tarptautinio lygio leidinys, ištisą dešimtmetį būręs Lietuvos ir pasaulio lingvistus lituanistikos ir baltistikos studijoms.

Greta publikacijų minėtuose ir kituose moksliniuose leidiniuose, periodikoje, VDU filologai išleido įvairių monografijų, žodynų, vadovėlių ir kt. Iš jų pirmiausia minėtinas kapitalinis P.Skardžiaus veikalas "Lietuvių kalbos žodžių daryba". Tiesa, išspausdintas jis kiek vėliau, 1941 m. /1943 m./, bet parengtas P.Skardžiui dirbant VDU. Humanitarinių mokslų fakultetas 1933 m. priėmė habilitacinį P.Skardžiaus darbą "Daukšos akcentologija" / išspausdintas 1935 m./. Šis autorius 1936 m. išleidžia "Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimą".

Iš stambesnių veikalų, nepraradusių mokslinės vertės iki dabar, dar minėtini: A.Salio "Lietuvių kalbos tarmės" /K., 1935; pakartota Tiubingene 1946 m./, P.Joniko "Pagramančio tarmė" /K., 1939 m./ ir "Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antroje XIX a. pusėje" - šis darbas Lietuvoje buvo apgintas kaip daktaro disertacija /išspausdintas 1972 m. Čikagoje/, K.Almino /Alminauskio/ "Die Germanismen des Litauischen" /K., 1935 m./,

[19] Vanagas A. Lietuvių gyvenamųjų vietų vardai, kilę iš vienaskaitos asmenvardžio // Baltistica., 1967. III /1/. - P. 111-115.

[20] Nuo II-osios knygos - "Universitatis Vitauti Magni".

P.Būtėno "Lietuvių kalbos priešinkanių mokslas" /K., 1930 m./ ir t.t.

Universiteto kalbininkai atliko ir daug kitų darbų - A.Salys įkūrė fonetikos laboratoriją ir pelnytai laikomas eksperimentinės fonetikos pradininku Lietuvoje. Buvo intensyviai tvarkoma įvairių sričių terminija - prie šios srities veiklos prisidėjo ne tik kalbininkai: A.Salys / buvęs, be kita ko, ir Valstybės Tarybos oficialiu patarėju terminologijos klausimais/, P.Skardžius, bet ir įvairių kitų disciplinų profesoriai: S.Šalkauskis, K.Šakenis, Z.Žemaitis, I.Končius, J.Dagys ir kt. [21] Dirbtas intensyvus bendrinės kalbos norminimo darbas, daugelis Universiteto profesorių bei docentų prisidėjo prie "Gimtosios kalbos" parengimo bei leidimo. Matas Jurkynas, Kazys Alminas /Alminauskis/, ypač Antanas Salys sistemingai rinko lietuvių vardyną bei tęsė K.Būgos pradėtus šios srities tyrinėjimus.

Čia buvo paminėta tik tai, ką svarbiausia nuveikė Lietuvos /vėliau Vytauto Didžiojo/ universiteto lingvistai. Iš tiesų kalbininkų veikla buvo žymiai platesnė ir įvairesnė. Ji prisidėjo prie bendrojo kultūros proceso bei apskritai prie Lietuvos valstybės stiprinimo. Nepaisant to, kad okupacija, prasidėjęs karas, Universiteto uždarymas, daugumos iškiliausių kalbotyros specialistų emigracija į vakarus ir kitos panašios negandos apretino kalbininkų gretas, sutrikdė leidybą, tačiau pamatai buvo padėti tiek tvirti, kad netrukus po karo kalbos mokslai galėjo greitu laiku atsigauti ir ne tik tęsti savo pirmtakų pradėtus darbus, bet išugdyti dešimtis žymių specialistų, sukurti svarbias mokslines institucijas, sugebančias tenkinti Lietuvos valstybės bei jos piliečių lituanistinius interesus.

---

[21] Sabaliauskas A. Min. veik. - P. 208.

Bronius DUNDULIS
(Vilnius)

Istorikų rengimas Vytauto Didžiojo universitete 1922-1940 m.

Istorijos vaidmuo Lietuvos visuomeniniame gyvenime nuo seno buvo labai reikšmingas. Pirmoji Lietuvos raštija buvo istorinė - Lietuvos metraščiai. Istorija domėjosi ir ja rūpinosi visi žymieji mūsų tautos bei valstybės puoselėtojai ir gynėjai. Reikia tik prisiminti Simoną Daukantą, Motiejų Valančių, Joną Basanavičių, Maironį ir kitus.

Lietuvos universiteto įkūrimas 1922 m. Kaune (kuris 1930 m. gavo Vytauto Didžiojo vardą) buvo labai svarbus įvykis Lietuvos gyvenime, ypač mokslo ir kultūros raidoje. Prasidėjo naujas etapas. Iki tol atskiri asmenys istorijai skirdavo dėmesį šalia savo pagrindinių pareigų. Dabar atsirado profesinis istorijos mokslas Lietuvoje, nes susikūrė mokslo įstaiga, kurioje buvo asmenų, atsidėjusių ir dirbančių tik istorijos mokslui ir jo dėstymui.

Vytauto Didžiojo universiteto istorikų dėstytojų branduolį sudarė mokslininkai, baigę mokslus carinės Rusijos aukštosiose mokyklose, ne vienas studijavęs ar tobulinęsis ir Vakarų Europos universitetuose. Vytauto Didžiojo universitete istoriją studijuoti buvo galima dviejuose fakultetuose: Humanitarinių mokslų ir Teologijos-filosofijos (šio fakulteto filosofijos skyriuje).[1]

Teologijos-filosofijos fakultetas buvo sudarytas iš dviejų gana savarankiškų ir atskirai egzistuojančių dalių, pavadintų skyriais: teologijos ir filosofijos. Juos galima buvo vadinti net dviem atskirais fakultetais. Teologijos skyriuje mokėsi Kauno kunigų seminarijos aukštesniųjų kursų, kurie rengė dvasininkus su aukštuoju išsilavinimu, klausytojai ir kiti dvasininkai, kurie gilino savo žinias. Filosofijos skyrius buvo tarsi antrasis Humanitarinių mokslų fakultetas. Jis buvo Lietuvos bažnytinės vadovybės (vyskupų) priežiūroje. Ne tik teologijos, bet ir filosofijos skyriaus profesoriai ir dėstytojai galėjo būti valstybės skiriami tik su bažnytinės vadovybės sutikimu. Du humanitariniai fakultetai atsirado kaip kompromisinis konflikto tarp bažnyčios ir valstybės sprendimas, katalikiškajai visuomenei po Pirmojo pasaulinio karo atsisakius kurti atskirą katalikų universitetą Lietuvoje. Humanitarinių mokslų ir Teologijos-filosofijos fakultetai egzistavo lygiomis teisėmis valstybės gyvenime, juos baigusieji turėjo tokias pat teises. Teologijos-filosofijos fakultetas (jo filosofijos skyrius) buvo mažesnis už Humanitarinių mokslų fakultetą, turėjo mažiau dėstytojų etatų, mažiau studentų ir lėšų. Ketvirtajame dešimtmetyje pablogėjus tautininkų vadovaujamos vyriausybės santykiams su katalikiškaja visuomene, vyriausybė, pertvarkydama Universitetą 1931 ir 1937 metų reformomis, sumažino filosofijos skyriaus etatus ir lėšas, tačiau ir sunkiomis sąlygomis pastarasis parodė didelį atsparumą ir gajumą. Po pirmojo kėlimosi iš vietos į vietą abu fakultetai, t.y. Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyrius

1. Lietuvos universitetas 1579-1803-1922. Redagavo Pranas Čepėnas. - Čikaga., 1972. Rašė: Grinius Jonas, Teologijos-filosofijos fakultetas. - P. 349-366; Rukša Antanas, Humanitarinių mokslų fakultetas. P. 388-395; Jakštas Juozas, Istorijos skyrius. P. 405-414.

ir Humanitarinių mokslų fakultetas, dirbo tuose pačiuose universiteto Didžiuosiuose rūmuose (humanitarai - II aukšte, filosofai - III, o I aukšte - rektoratas), kurie buvo Donelaičio ir Gedimino gatvių sandūroje.

Abiejuose fakultetuose istorijos studijos buvo sutvarkytos remiantis tais pačiais principais: dvi pagrindinės istorijos katedros - Lietuvos istorijos katedra ir Visuotinės istorijos katedra - ir dvi to paties pavadinimo pagrindinės specializacijos arba istorijos grupės: Lietuvos istorijos ir Visuotinės istorijos. Humanitarinių mokslų fakultete ilgą laiką pagrindiniai Lietuvos istorijos dėstytojai buvo prof. Jonas Yčas ir docentas, vėliau profesorius Ignas Jonynas. Mirus katedros vedėjui prof. J.Yčui (1931 m.), buvo susirūpinta papildyti katedrą jaunais istorikais, neseniai baigusiais šį universitetą. Nuo 1932 m. pradėjo dirbti vyresnysis asistentas, vėliau docentas Adolfas Šapoka. 1936 m. habilitavosi privatdocentu Jonas Matusas, baigęs Teologijos-filosofijos fakultetą ir jame įgijęs daktaro laipsnį. Katedrai talkininkavo - skaitė XIX amžiaus istorijos epizodinį kursą - Teisės mokslų fakulteto profesorius Augustinas Janulaitis. Nuo 1933 m. Lietuvos istorijos epizodinį kursą skaitė iš Prahos atvykęs profesorius Jonas Lappo, senosios Lietuvos istorijos specialistas.

Visuotinės istorijos katedros dėstytojais buvo pakviesti emigravę iš Rusijos į Vakarų Europą (Paryžių) istorikai: prof. Povilas Gronskis, kuris dirbo trumpai (1923-1927 m.), po to prof. Leonas Karsavinas, kuris čia įsikūrė (1928 m.) pastoviam gyvenimui, išmoko lietuvių kalbą ir vadovavo katedrai. Senovės istoriją dėstė Marija Rudzinskaitė-Arcimavičienė. Universiteto veiklos pradžioje jame trumpai dirbo prof. Augustinas Voldemaras. Nuo 1935 m. lektoriaus teisėmis slavų paleografiją dėstė Konstantinas Jablonskis. Iš jaunųjų istorikų nuo 1932 m. vidurinių amžių istoriją dėstė vyr. asistentas, vėliau docentas Juozas Jakštas, o nuo 1937 m. - vyr. asistentas, vėliau docentas Antanas Vasiliauskas (Vasys), dėstęs lotyniškąją paleografiją, diplomatiką ir kitus pagalbinius istorijos mokslus.

Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriuje iš pradžių taip pat egzistavo dvi katedros: Lietuvos istorijos ir Visuotinės istorijos. Bet vėliau tuometinės vyriausybės vykdomomis Universiteto reformomis šis fakutetas buvo vis labiau siaurinamas, siekiant palikti jame tik grynai filosofinių dalykų dėstymą. Šiame fakultete Lietuvos ir Visuotinę istoriją dėstė profesoriai Antanas Alekna, Jonas Totoraitis, Pranas Dovydaitis, docentas Pranas Penkauskas, o iš jaunųjų istorikų - ist. m. dr. docentas (1933 m.), vėliau profesorius Zenonas Ivinskis ir lektorius, vėliau adjunktas Simas Sužiedėlis.

Mokslas abejuose fakultetuose truko 4 metus (8 semestrus). Istorijos programos buvo panašios. Remdamasis leidiniu "Humanitarinių mokslų fakulteto reguliaminas" (1931 m.), norėčiau trumpai sumažindinti su šio fakulteto dėstomaisiais dalykais ir jų tvarka [2]. Studijuojantieji turėjo išklausyti nemažai bendrųjų dalykų. Vieni jų buvo bendri visam fakultetui, kiti - tik istorijos skyriui. Bendrieji dalykai, privalomi visiems fakulteto studentams, buvo šie:

1. Lietuvių kalbos bendrasis kursas.
2. Lietuvių tautos istorija.
3. Filosofijos įvadas.
4. Logika.
5. Psichologija.
6. Lotynų kalba ir lotynų autorius.
7. Svetima kalba.

Bendrieji dalykai tik istorijos skyriaus studentams:

1. Istorijos teorija ir metodologija.
2. Valstybės teorija.
3. Politinė ekonomija.

Istorijos skyriuje buvo dvi pagrindinės specializacijos arba istorijos grupės: Lietuvos istorija ir Visuotinė istorija.

Lietuvos istorijos grupėje dėstomi dalykai:

1. Lietuvos istorija.
2. Prūsų žemės istorija.
3. Lenkų tautos istorija.
4. Rusų tautos istorija.
5. Latvių tautos istorija.
6. Lietuvių meno istorija.

---

[2] Humanitarinių mokslų fakulteto reguliaminas. - K., 1931 m. Apie kitą fakultetą: Teologijos-filosofijos fakultetas. Filosofijos skyriaus reguliaminas. - K., 1929.

7. Rusų ir lenkų kalbos.

Visuotinės istorijos grupėje dėstomi dalykai:

1. Senovės Rytų istorija.
2. Senovės graikų istorija.
3. Romos istorija.
4. Viduramžių istorija.
5. Naujųjų amžių istorija.
6. XIX amžiaus istorija.
7. Meno istorija.
8. Vokiečių ir prancūzų kalbos.

Kiekvienoje grupėje, be paskaitų klausymo ir egzaminų laikymo, reikėjo dar atlikti pratybas (proseminarus, seminarus) ir išklausyti epizodinį kursą (4 val.), išlaikyti pasirinktinai vienos užsienio kalbos egzaminą, parašyti diplominį darbą. Pradedantys studijuoti turėjo pasirinkti vieną istorinę grupę kaip pagrindinę (pavyzdžiui, Lietuvos istorija), o antrąją - kaip šalutinę, bet būtinai istorinę grupę (Visuotinę istoriją), arba atvirkščiai. Ketvirtajame dešimtmetyje Humanitarinių mokslų fakultete atsirado dar ir kitos istorinės grupės: Lietuvos meno istorija, Lietuvos archeologija, Archyvistika. Jas taip pat buvo galima pasirinkti kaip pagrindinę arba šalutinę grupę. Reikėjo pasirinkti ir trečiąją grupę, kuri galėjo būti ir iš kito fakulteto skyriaus. Norintieji būti mokytojais dažniausiai pasirinkdavo trečiąją grupę - pedagogiką, nes Švietimo ministerija jos baigimo reikalavo iš mokytojų. Filologijos, o ne istorijos skyriuje buvo (nuo 1934 m.) Tautotyros (Etnikos) grupė, kurios pagrindas buvo tautosaka. Šis tas pasakytina ir apie istorijos studijų universitete rezultatus. Ar daug istorikų įsigijo universiteto baigimo diplomus? Per 1922-1940 m. universitetą baigė ir gavo baigimo diplomus 3790 asmenų. Remiantis oficialiais duomenimis, per visą Nepriklausomos Lietuvos laikotarpį Humanitarinių mokslų fakultetą baigė 264 asmenys (iš jų 45% moterų). Iš studijavusių istoriją baigimo diplomus gavo 93 asmenys (33 vyrai ir 60 moterų). Teologijos-Filosofijos fakultetą per tą laikotarpį baigė 550 asmenų, iš jų 362 - teologijos skyrių ir 188 - filosofijos skyrių [3]. Tačiau neturime tikslaus skaičiaus, kiek asmenų gavo istoriko diplomą. Statistika buvo daroma skyriais, todėl turime duomenų apie humanitarų istorikų skaičių, nes istorijos studijos šiame fakultete sudarė skyrių, o Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriuje istorijos studijų nevadinta skyriumui, o specilybės - grupe. Iš 188 asmenų, baigusių filosofijos skyrių, greičiausiai apie trečdalį sudarė istorikai (kaip Humanitarinių mokslų fakultete). Taigi jį galėjo baigti apie 70 asmenų (kiti buvo filologai, filosofai ir kt.).

Sovietinės valdžios metais rašiusieji apie Vytauto Didžiojo universitetą labai mėgo ieškoti jo veiklos trūkumų. Jam buvo priekaištaujama, kad parengė per mažai specialistų, ypač nesivaržyta pateikti priekaištų, neparemtų konkrečiais duomenimis, Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriui, žvelgiant iš savo politinių ir ideologinių (ateistinių) pozicijų [4]. Tas skyrius buvęs visai nereikalingas, žemesnio mokslinio lygio ir dubliavęs studijas Humanitarinių mokslų fakultete. Iš tikrųjų tas vadinamasis dubliavimas buvo greičiau naudinga konkurencija, skatinusi pasitempti abu fakultetus, kad nepatektų į stagnaciją. Abi istorikų rengimo įstaigos sunkiomis darbo sąlygomis atliko savo užuotį ir parengė nemažą būrį kvalifikuotų istorijos mokytojų ir mokslo darbuotojų. Noriu pateikti kai kurių duomenų.

Abiejų fakultetų absolventų istorikų lygiavertį pasirengimą rodytų doktorantūra. Kai kurie iš sėkmingai baigusiųjų istorijos mokslą retais atvejais būdavo siunčiami į užsienį rašyti disertacijos daktaro laipsniui įgyti arba imdavosi patys čia, Lietuvoje, ją rašyti. Dažniausiai vykdavo gilinti studijų į Vokietiją arba vokiečių kultūros kraštus (Šveicarija, Austrija). Būdinga, kad iš abiejų fakultetų absolventų po 4 asmenis tapo istorijos mokslų daktarais. Humanitarinių mokslų fakultetą buvo baigę daktarai: Adolfas Šapoka, Jonas Jakštas, Konstantinas Avižonis ir Antanas Vasiliauskas (Vasys). O filosofijos skyrių baigė taip pat keturi

[3] Prieškarinio universiteto Kaune specialistų išleidimo statistiką pateikia "Vilniaus universiteto istorija. 1803-1940". - - V., 1977, - P. 248.

[4] Mančinskas Č. Studentų kontingentai ir specialistų išleidimas Lietuvos aukštosiose mokyklose buržuazijos valdymo metais / Istorija. - V., 1979, - T. 19, sąs. 2, - P. 93-94.

istorijos mokslų daktarai: Zenonas Ivinskis, Jonas Matusas, Antanas Kučinskas (Kučas) ir Bronius Dundulis.

Noriu pažymėti, kad be paminėtų aštuonių istorijos mokslų daktarų, buvo jų dar keletas tarp jaunosios kartos istorikų, kurie išvykdavo studijuoti į kurį nors Vakarų Europos universitetą ir ten įgydavo daktaro laipsnį. Iš tokių pažymėtini Juozas Stakauskas, Jonas Remeika, Marija Andziulytė-Ruginienė, Marija Krasauskaitė. Jie dirbo Kaune ar kitur vidurinėse mokyklose arba kitose įstaigose (pavyzdžiui, Valstybiniame archyve). Universitete istorikams buvo nedaug etatinių vietų. Be Universiteto profesorių bei dėstytojų ir istorijos mokslo daktarų, buvo nemažai asmenų, neturinčių mokslo laipsnių, bet aktyviai besireiškiančių spaudoje. Iš tokių pažymėtini Paulius Šležas, Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, Ona Girčytė-Maksimaitienė, Povilas Pakarklis, Vincas Trumpa, Adomas Raulinaitis, Povilas Štuopis ir kiti. Rašyta daugiausiai apie Lietuvą XIII-XVI a.: Lietuvos valstybės susidarymas, kovos su kryžiuočiais, santykiai su Lenkija ir kt. Buvo tyrinėjamos ir vėlesniųjų amžių problemos, ypač Nepriklausomos Lietuvos atsikūrimas.

Dar pažymėtina, kad VDU abiejų fakultetų absolventai istorikai nemažai padirbėjo Lietuvai 1930 m. švenčiant Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktį. Matydami lietuvių istorinės literatūros apie Vytautą Didįjį stygių, jaunųjų istorikų grupė nutarė parašyti knygą apie Vytautą Didįjį. Tos minties iniciatorius buvo Teologijos-filosofijos fakulteto absolventas Zenonas Ivinskis. 1930 m. išėjo kolektyvinis leidinys - straipsnių rinkinys "Vytautas Didysis" [5]. Jį redagavo to paties fakulteto absolventas Paulius Šležas, mokytojavęs Kaune. Penki tos knygos autoriai buvo filosofijos skyriaus absolventai (Z.Ivinskis, P.Šležas, V.Dėdinas, A.Kučinskas, S.Sužiedėlis), vienas - Humanitarinių mokslų absolventas A.Šapoka, viena - baigusi istorijos mokslus užsienyje dr. M.Krasauskaitė. Šis veikalas gražiai pasitarnavo Vytauto Didžiojo jubiliejui. Po kelerių metų (1934) sukako 500 metų nuo Jogailos mirties. Ta proga taip pat pasirodė (1935 m.) jaunųjų istorikų grupės parengtas kolektyvinis veikalas "Jogaila [6]. Jį redagavo A.Šapoka. Be A.Šapokos ir J.Jakšto - Humanitarinio fakulteto absolventų, kiti knygos autoriai buvo filosofijos skyriaus absolventai: Z.Ivinskis, S.Sužiedėlis ir P.Šležas. Šis kolektyvinis veikalas, parašytas ne taip greitai ir turint jau tam tikrą patyrimą, yra aukštesnio mokslinio lygio ir gražiai atestuoja to laikotarpio mokslinę produkciją. Matome, kad abiejų istorikus rengiančių fakultetų absolventai parodė gražaus tarpusavio bendradarbiavimo pavyzdį, ko, deja, negalima pasakyti apie vyresniuosius - dviejų fakultetų profesorius. Jie atskirai paskelbė straipsnių apie Vytauto Didžiojo Lietuvą. Pažymėtina, kad Vytauto Didžiojo jubiliejaus proga buvo didelė istorinių straipsnių paklausa. Prašyčiau leisti įterpti ir savo patirtį. Tuo metu buvau antrųjų mokslo metų studentas ir visuomenės bei kultūros žurnalų redaktorių įprašytas parašiau porą straipsnių istorine tematika. Jie buvo pirmieji mano istoriniai straipsniai.

Lietuvos visuomenei reikėjo ir platesnio bendro savo krašto istorijos veikalo. Iniciatyvos ėmėsi Švietimo ministerija ir 1936 m. pasirodė Adolfo Šapokos redaguota kolektyvinė "Lietuvos istorija", gerai žinoma iki šiol mūsų visuomenei [7]. Ją rašė anksčiau minėtų veikalų autoriai, abiejų fakultetų absolventai: A.Šapoka, Z.Ivinskis, J.Jakštas, P.Šležas ir vyresnės kartos atstovas - diplomatas ir reiškęsis kaip istorikas Petras Klimas, apibūdinęs Nepriklausomos Lietuvos susikūrimą ir gyvenimą. Abu Vytauto Didžiojo universiteto fakultetai, kuriuose buvo rengiami istorikai - Humanitarinių mokslų fakultetas ir Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyrius - gražiai pasitarnavo Lietuvos mokslui ir kultūrai parengę nemažai kvalifikuotų istorikų - mokytojų, mokslo darbuotojų ir kitų specialistų.

---

[5] Vytautas Didysis 1350-1430. Redagavo P.Šležas. - K., 1930. (Fotografuotinis leidimas). - V., 1988.

[6] Jogaila. Redagavo A.Šapoka. K., 1935. Fotogr. leid. - V., 1991.

[7] Lietuvos istorija. Redagavo A.Šapoka. - K., 1936. Fotogr. leid. - V., 1989.

Regina VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ
(Vilnius)

Archeologija Vytauto Didžiojo universitete

Archeologijos mokslo pradžia Kauno universitete pamatuotai gali būti siejama su prof. Eduardo Volterio (1856 m. Rygoje - 1941 m. Kaune) vardu. Kilimo latvis, baigęs mokslus Petrograde ir ten profesoriavęs, nuo pat savo mokslinės bei švietėjiškos veiklos pradžios susidomėjo baltistikos, o vėliau - lituanistikos tyrinėjimais. Neliesiu jo ankstyvosios veiklos Petrograde, su kuria galima susipažinti A.Nezabitausko straipsnyje, parašytame E.Volterio septyniasdešimtmečio proga.[1] Plačiau stabtelėsiu ties jo darbais, atliktais Lietuvoje, ypač tais, kurie betarpiškai susiję su Kauno universitetu. O tai, savo ruožtu siejasi su to meto Lietuvos kultūrinės bei mokslinės veiklos padėtimi. Tik šiame fone labiausiai išryškėja prof. E.Volterio indėlis į Lietuvos archeologijos mokslą.

Eduardas Volteris į Lietuvą atvyko 1918 m., iš pradžių į Vilnių, o 1919 m. Lietuvos prezidento A.Smetonos kviečiamas atvažiuoja į Kauną, su kuriuo susieja visą savo gyvenimą. Iš karto įsijungia į aktyvią visokeriopą veiklą. E.Volteris tuo metu labiausiai domėjosi lituanistiniais mokslais - lietuvių kalba ir literatūra, etnografija, archeologija. Nemaža laiko skirdavo ir muziejininkystei, ypač numizmatikai. Prisidėjo ir prie bibliotekininkystės plėtotės: 1919-1922 m. E.Volteris buvo Kauno bibliotekos direktoriumi. 1919 m. rugpjūčio 18 d. Kaune T.Daugirdo iniciatyva buvo įsteigta Valstybinė Lietuvos archeologijos komisija (VAK). 1920 m. E.Volteris išrenkamas jos pirmininku ir išbūna juo iki 1923 m. Jam atsisakius šių pareigų, jas perėmė A.Janulaitis. Komisijos veikla buvo nepatenkinama: trūko tam darbui atsidavusių žmonių, nebuvo lėšų ir praktiškai 1925 m. ji visai nutrūko. E.Volterio atsistatydinimą iš VAK pirmininko pareigų turbūt tektų sieti su gausybe pareigų ir dideliu darbo krūviu. 1922 m. jis skiriamas Kauno miesto muziejaus direktoriumi. Šiose pareigose jis išbuvo iki 1933 m. Čia jis tvarko muziejaus rinkinius, biblioteką, ypač daug dėmesio skiria numizmatikai.

1919 m. spalio 8 d. buvo sudaryta komisija Aukštajai mokyklai steigti. Jos narys buvo ir E.Volteris. Joje dalyvavo tokie žinomi to meto mokslininkai, kaip A.Janulaitis, Z.Žemaitis, J.Vabalas-Gudaitis, J.Alekna, T.Ivanauskas ir kt. Ši komisija turėjo parengti Statutą Lietuvos Aukštiesiems Kursams. 1920 m. sausio 27 d. Aukštieji Kursai buvo atidaryti. Jie buvo išlaikomi visuomenės ir vyriausybės lėšomis. Turėjo humanitarinį, juridinį, matematikos ir fizikos, medicinos, technikos skyrius. Mokslas buvo einamas pagal universitetų programą. (1920 m. kursams vadovavo Z.Žemaitis, 1921-22 m. - J.Vabalas-Gudaitis.) Eduardas Volteris skiriamas Aukštųjų kursų Humanitarinio skyriaus vedėju. Per dvejus Aukštųjų kursų gyvavimo metus E.Volteris skaitė paskaitas iš tautotyros, archeologijos ir filologinių moks-

[1] Nezabitauskas A. Prof. Eduardas Volteris // Tauta ir Žodis. - Kaunas. - 1928. - P. 344-360

lų. Sunku dabar įvertinti jo dalykinį pasiruošimą archeologijos paskaitoms, tačiau svarbu pažymėti, kad tai buvo pirmosios paskaitos iš Lietuvos archeologijos.

Suvalstybinus Aukštuosius kursus, jų pagrindu 1922 m. vasario 16 d. buvo įkurtas Kauno universitetas (1922-30 m. vadinamas Lietuvos universitetu, 1930-46 m. Vytauto Didžiojo universitetu). Iš pradžių veikė 5 fakultetai: Matematikos ir gamtos; Medicinos; Technikos; Teologijos; Socialinių mokslų. Šis 1922 m. pavasarį buvo perorganizuotas į Teisės ir Humanitarinių mokslų fakultetus. Pastarajame iki pat išėjimo į pensiją teko dirbti E.Volteriui. Tuo metu vadinamame Lietuvos universitete E.Volteris skaitė paskaitas iš įvairių dalykų, kaip antai: Lietuvos archeologijos ir rusų archeologijos, latvių kalbos ir literatūros, latvių tautosakos, senovės bulgarų kalbos, Lietuvos etnografijos, Rytprūsių kraštotyros ir kitus epizodinius kursus. Greta pedagoginio darbo iki 1925 m. jis buvo Humanitarinių mokslinių seminarų bibliotekos vedėju. Be to, jis tyrinėjo gana daug archeologinių paminklų. Tiesa, jo tyrinėjimai buvo daugiau epizodinio pobūdžio. Aktyviai dalyvavo spaudoje, parašė straipsnių ir straipsnelių įvairiuose laikraščiuose bei žurnaluose lietuvių, rusų, vokiečių kalbomis.[2]

Kalbant apie archeologiją ir E.Volterio asmenį, negalima nepaminėti to meto situacijos tiek mokslinėje, tiek švietimo bei kultūros srityje. Kalbėjome apie nelabai sėkmingą Valstybinės archeologinės komisijos veiklą, kuri praktiškai 1925 m. buvo beveik visai nutrūkusi. Tačiau 1926 m. bandyta ją reorganizuoti. Kreiptasi į Švietimo ministeriją su naujai parengtu įstatymo projektu, numatančiu šios komisijos teises ir pareigas. Keltas ir bent kelių apmokamų darbuotojų klausimas. Pagyvėjusį kultūrinį gyvenimą atspindi 1926 m. rugpjūčio 22-24 dienomis įvykęs II kultūros kongresas, kuriame buvo akcentuojama ne tik privatinė iniciatyva, bet ir valstybės pagalba krašto tyrinėjimų darbams. Atskirais punktais jame buvo išdėstyti pageidavimai, liečiantys kultūros paveldo turtus, muziejus, bibliotekas, nepaliekant nuošalyje archeologijos problemų. 6-asis punktas skelbė: "Aprūpinti valstybę keletu archeologų specialistų, paskyrus tinkamiems asmenims stipendijas".[3] Šis II kultūros kongreso nutarimas neabejotinai turėjo poveikį vyriausybei: Lietuvos universitete buvo įsteigta Lietuvos archeologijos katedra, kuriai vadovauti buvo pavesta prof. E.Volteriui. Tačiau jokia rimtesnė veikla joje nebuvo plėtojama, neparengtas nė vienas archeologijos specialistas.

Apskritai Lietuvos archeologijos mokslo padėtis to meto Vytauto Didžiojo universitete buvo gana prasta. Jame nebuvo nė vieno jauno energingo šios srities specialisto. E.Volteris buvo jau senyvo amžiaus. Tačiau būtų klaidinga manyti, jog ano meto Lietuvoje nebuvo atliekamas joks archeologinis darbas. Tuo metu šioje srityje sėkmingai dirbo tokie žinomi tyrinėtojai kaip generolas Vladas Nagevičius (1881-1954), kuris 1904 m. buvo baigęs Archeologijos institutą Petrograde, vadovavęs 1921 m. įkurto Kauno Karo muziejaus Priešistoriniam skyriui, ir pulkininkas Petras Tarasenka (1892-1962), praturtinęs Lietuvos archeologiją ne tik lauko tyrinėjimais, bet palikęs gausią bei vertingą archeologinę literatūrą. Tačiau šie du žmonės su Kauno universitetu jokių ryšių neturėjo.

Tiek universiteto vadovybė, tiek Švietimo ministerija, matydamos tokią gana prastą Lietuvos archeologijos būklę, pagaliau susirūpino taisyti padėtį. Buvo nutarta siųsti gabesniuosius studentus į užsienį. Pirmasis toks studentas buvo Jonas Puzinas (1905-1978), vėliau tapęs Lietuvos profesionaliosios archeologijos pradininku. 1925 m. baigęs Ukmergės gimnaziją, tų pačių metų rudenį jis įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą, kurio Humanitarinių mokslų fakultete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Be to, nuo 1928 m. jis pradeda dirbti Kauno miesto muziejuje, kuriame plačiau susipažino su ar-

[2] Kisinas J. Prof. A.Volterio bibliografija // Tauta ir Žodis. - 1928. - V kn. - P. 361-385).

[3] Dienraštis "Lietuva". - 1926 m. Nr. 191. Protokolai.

cheologija. Gabus, darbštus jaunas studentas greitai atkreipė į save dėmesį ir jam buvo paskirta Švietimo ministerijos stipendija. 1930 m. jis atsiduria Heidelbergo universitete, kuriame studijuoja proistorę, lyginamąją kalbotyrą ir klasikinę archeologiją. Proistorės studijoms vadovavo prof. E.Wahlė, šiek tiek susipažinęs su Pabaltijo archeologijos problemomis. 1934 m. J.Puzinas baigia mokslus (disertacija: Vorgeschitsforschung und Nationalbewustsein in Litauen) ir įgyja filosofijos daktaro laipsnį. Disertacija buvo atspausdinta Kaune 1935 m.

Grįžęs į Lietuvą, J.Puzinas jau 1934/34 mokslo metais pradeda dėstyti archeologijos kursą Vytauto Didžiojo universitete. Nesuklysime pasakę, kad Lietuvos archeologijos mokslo raida šiame universitete yra betarpiškai susijusi su prof. J.Puzino darbais. 1935 m. spalio 1 d. jis skiriamas vyr. asistentu Etnikos katedroje, kurioje Lietuvos istorijos specialybės studentams skaito Lietuvos proistorės kursą. Tai buvo pirmosios nuosekliai skaitytos paskaitos Lietuvos archeologijos pedagoginėje praktikoje. Buvusi fakulteto dalykinė sistema, be to, ir tai, kad jo skaitomas kursas buvo fakultatyvinis (istorikams jis tapo privalomas nuo 1937 m.), reikalavo, jog paskaitos būtų įdomios ir naudingos, nes tik taip galima buvo užsitikrinti studentų lankomumą. Greitai J.Puzino paskaitos tapo labai populiarios. Dr. J.Puzinas jas skaitė aiškiai, neskubėdamas, kad studentai suspėtų konspektuoti, nes išsamesnės, ypač naujesnės literatūros jo skaitomam kursui nebuvo. Daug dėmesio skyrė archeologinių tyrinėjimų istorijai, išsamiai nagrinėjo žalvario, senąjį ir vidurinį geležies amžius. J.Puzino skaitytų Vytauto Didžiojo universitete paskaitų tikslas buvo pateikti studentams bent minimalių žinių apie seniausią Lietuvos istoriją, kuri bemaž visai neatsispindėdavo to meto Lietuvos istorijos vadovėliuose arba būdavo pateikiama nekompetentingai. Didelį vaidmenį šiuo atveju suvaidino ne tik geras pasirengimas paskaitoms, bet ir darbas muziejuje.

1938 m. sausio 25 d., dalyvaujant to meto Lietuvos prezidentui A.Smetonai, vyriausybės nariams bei svečiams, įvyko iškilmingas Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus (įkurto 1936.11.1) Priešistorinio skyriaus (kuriam vadovavo J.Puzinas) atidarymas. Būtent šis skyrius tapo Lietuvos proistorės mokslo ir mokymo židiniu. Čia rinkdavosi archeologija besidomintys studentai, neretai būdavo skaitomos paskaitos, atliekami ne tik teoriniai, bet ir praktiniai darbai. Universitete skaitomų paskaitų ir muziejuje atliekamų pratybų sąveika gilino studentų žinias. Skyriuje pratybų metu būdavo atliekami net kai kurie trasologiniai tyrimai. Būtent J.Puziną tenka laikyti šios rūšies tyrimų pradininku Lietuvoje.

Be pedagoginio ir muziejinio darbo, J.Puzinas labai daug rašė įvairiais Lietuvos archeologijos klausimais. Jo straipsnių rasime to meto įvairiuose periodiniuose leidiniuose, kaip antai: "Naujoji Romuva", "Židinys", "Vairas" bei žurnaluose, pavyzdžiui "Senovė" ir kt. Be to, nemažai brandžių straipsnių jis parašė "Lietuviškoje encikopedijoje", tačiau iškiliausias darbas buvo "Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys" (Senovė., 1938 m, IV), išleistas atskiru leidiniu. Tai J.Puzino habilitacinis darbas, už kurį 1939 m. birželio 13 d. jis buvo pakeltas privatdocentu, o nuo 1933 m. gruodžio 15 d. - docentu. Šis darbas ir dabar yra Lietuvos archeologų parankinė knyga. Jame pateikti Lietuvos archeologijos periodizavimo, radinių tipų, chronologijos, archeologinių kultūrų suskirstymo pagrindai. Sprendžiami etniniai, baltų kilmės klausimai, polemizuojama su K.Būgos teorijomis.

Norėtųsi pažymėti, kad J. Puzinui Vytauto Didžiojo universitete teko parengti ir lietuvišką archeologinę terminiją. Konsultuodamasis su kalbininkais, ypač su prof. A. Saliu, ieškodamas atitikmenų užsienio literatūroje, jis kūrė atskirų laikotarpių, radinių tipų pavadinimus. Jo sudarytais terminais ir dabar tebesinaudojama.

Plečiantis darbų apimčiai įvairiose Lietuvos archeologijos srityse, pagrindiniai talkininkai buvo gabesni Lietuvos istoriją studijuojantys ir archeologija besidomintys studentai, aktyviai dalyvaujantys muziejiniame darbe

bei archeologiniuose kasinėjimuose. Lauko tyrinėjimų darbai buvo neatskiriama J.Puzino, kaip ir kiekvieno archeologo, mokslinio darbo sritis. Jau 1936 m. su gausiu studentų būriu jis kasinėja Paštuvos (Kauno raj.) kapinyną. Tų pačių metų rudenį jis tiria X-XI a. Paulaičių ir Nikėlų kapinynus buv. Švėkšnos vls. Tauragės aps. 1937 m. vasarą buvo atlikti tyrinėjimai net 7 vietose. 1938 m. dirbama jau bent 12 vietų ir aplankyti net 46 ardomi paminklai. Daugiausia kasinėti Vidurio Lietuvos plokštiniai kapinynai, iš kurių plačiausiai žinomi Seredžiaus, Eigulių II, Sargėnų ir kt. Ypač svarbūs buvo vadinamųjų "žirgų kapinynų" tyrinėjimai Gražiuose, Ruseiniuose, Rimaisiuose, Veršvuose. Jie atskleidė iki to laiko mažiausiai žinomą, vieną būdingiausių senųjų lietuvių laidojimo papročių. Visuose šiuose kasinėjimuose dalyvaudavo ir studentai, kurių būdavo kartais daugiau, kartais mažiau. Bent tokiu būdu doc. J.Puzinas stengėsi parengti archeologus specialistus, nes Archeologijos katedros, kuri galėtų vadovauti tokiam darbui, nebuvo. Jo rūpesčiu Švietimo ministerija skyrė stipendiją studentui Pranui Kulikauskui, kuris 1938 m. spalio mėnesį išvyko į Karaliaučių studijuoti archeologijos, tačiau prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas suardė visus planus. P. Kulikauskas grįžo į Lietuvą 1940 m. lapkričio mėn., atšauktas jau sovietų okupuotos Lietuvos to meto Švietimo komisaro A.Venclovos įsakymu.

Susiklosčius naujai politinei situacijai, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas 1940 m. buvo perkeltas į Vilniaus universitetą, kuriame tais pačiais metais susiformavo Archeologijos katedra. 1940 m. rugsėjo mėn. 20 d. šios katedros vedėju buvo išrinktas prof. J.Puzinas. Būtent ši katedra 1942 m. išleido pirmuosius archeologus specialistus, tačiau tai jau susiję su Vilniaus universiteto veikla.

Alvaras RAGAUSKAS
(Vilnius)

VDU mokslininkai istorijos mokslo kongresuose 1918-1940 m.

I. Įvadas

Valstybingumo atkūrimas, Universiteto įsteigimas turėjo lemiamos reikšmės istorijos mokslo susiformavimui prieškarinėje Lietuvoje. Pirmą kartą Lietuvos istorikai galėjo dalyvauti vis platesniame ir įvairesniame tarptautiniame istorikų bendradarbiavime, atstovauti Lietuvos valstybei, jos kultūros ir istorijos mokslo pasiekimams. Istorikų kongresai pradėti rengti XIX a. antroje pusėje - XX a. pradžioje. Tokie susitikimai tapo viena pagrindinių istorikų tarptautinio bendradarbiavimo formų. Per visą tarpukario laikotarpį istorikų kongresų vis gausėjo, įvairėjo jų problematika, augo dalyvių skaičius, pamažu didėjo jų mokslinė, kultūrinė ir politinė reikšmė. Pagrindiniai šių kongresų tipai buvo šie: nacionalinis, regioninis, tarptautinis. Vyko ir atskirų istorijos mokslo šakų kongresai, konferencijos.

Nuo 1923 metų juose dalyvavo ir Lietuvos istorikai. Pasirodymas buvo kuklus: apie 10 istorikų dalyvavo II kongrese. Tačiau tai turėjo didelę reikšmę jaunam Lietuvos istorijos mokslui. Akivaizdžią jų naudą pastebėjo patys kongresų dalyviai, taip pat ir tie istorikai, kurie negalėjo juose dalyvauti [1].

Deja, istoriografijoje šis klausimas beveik netyrinėtas. E.Bakonis, rašydamas apie Lietuvos istorijos draugijos veiklą 1929-1940 m., trumpai aptarė ir jos indėlį į tarptautinį Lietuvos istorikų bendradarbiavimą. Istorikas apibūdino Lietuvos istorijos draugijos (toliau LID) pastangas įstoti į Tarptautinį istorijos mokslų komitetą (toliau TIMK) 1931 m., paminėjo Lietuvos istorikų dalyvavimą 1938 m. Ciuricho Tarptautiniame istorijos mokslų kongrese. Jis priėjo išvados, kad LID ne iki galo pasinaudojo tarptautinio bendradarbiavimo galimybėmis [2]. Taigi Lietuvos istorikų dalyvavimas istorikų kongresuose 1918-1940 m. dar netapo savarankišku tyrimo objektu. Tiesa, pasirodė Ž.Kriaučiūnienės mokslo populiarinimo straipsnis, tačiau, kalbėdama apie mums rūpimą laikotarpį, ji pasitenkino vieno iš daugelio Z.Ivinskio straipsnių atpasakojimu[3].

Nepretenduodami į visapusišką tarptautinių Lietuvos istorikų ryšių nušvietimą, šiame straipsnyje pabandysime parodyti tik nedidelę jų dalį, tačiau labai svarbią - dalyvavimą įvai-

[1] Sužiedėlio S. 1939 02 15 laiškas Z.Ivinskiui/ LNMB RS.F.29. B.1220.L.7.

[2] Bakonis E. Lietuvos istorijos draugija (1929-1940 metais) // Mūsų praeitis. - 1990., Nr. I. - P.12-13.

[3] Kriaučiūnienė Ž. Lietuvos istorikai tarptautiniuose istorikų kongresuose // Mokslas ir gyvenimas. - 1991., Nr.9. - P.4-5.

raus pobūdžio istorikų kongresuose. Iš eilės apžvelgsime dalyvavimo aplinkybes, organizaciją ir pasirodymą orientalistų, archeologų Pirmajame Pabaltijo istorikų kongrese (toliau-PPIK), tarptautiniuose istorijos mokslų kongresuose.

Darbe panaudoti įvairūs spausdinti ir archyviniai šaltiniai. Tai Lietuvos užsienio reikalų, Švietimo ministerijos dokumentai, Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto (toliau HMF) posėdžių protokolai, pavienių istorikų fonduose saugoma medžiaga, susijusi su dalyvavimu kongresuose (kvietimai, programos, pranešimų rankraščiai). Plačiai pasiremta kongresų dalyvių straipsniais, kuriuose atsispindi mūsų istorikų įspūdžiai, pateikiama daug informacinės medžiagos. Periodinės spaudos pranešimai padėjo sukonkretinti pasiruošimo kongresams eigą ir kt.

Lietuvos istorikų pasisakymai apibūdinami pagal kongresų darbuose išspausdintus referatus, išlikusius pranešimų rankraščius, jų anotacijas, išspausdintas TIMK žurnale.

II. Dalyvavimo aplinkybės ir organizacija

Lietuvos atstovų dalyvavimas istorikų kongresuose priklausė nuo kelių pagrindinių faktorių: santykių su Lenkija, finansinių galimybių, istorikų pasirengimo ir suinteresuotumo. Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą, Lietuva nutraukė bet kokius santykius su ja. Šios nuostatos laikėsi ir istorikai: nedalyvavo Lenkijoje vykusiuose istorikų kongresuose, vengė bet kokių oficialių kontaktų su lenkų istorikais. 1923 m. Poznanės universitetui pasiūlius keistis leidiniais, HMF gegužės 11 d. posėdyje pastebėjo, kad santykiai su Lenkija negalimi [4]. 1927 m. Lenkijos istorikai suorganizavo Rytų Europos ir slavų valstybių istorikų konferenciją, kuri įvyko tų pačių metų birželio mėn. Varšuvoje ir Krokuvoje. Į ją atvyko per 100 istorikų, jų tarpe keli Latvijos atstovai. Konferencijoje daug dėmesio buvo skiriama Lietuvos istorijos problemoms. Tačiau lietuviškas požiūris nebuvo išdėstytas, nes mūsų istorikai konferencijoje nedalyvavo [5]. 1933 m. rugpjūčio 21-28 d. Varšuvoje įvykusiame VII Tarptautiniame istorijos mokslų kongrese Lietuvos atstovų taip pat nebuvo. Jie, kaip rašė vienas autorius, "dėl žinomų santykių su Lenkija... dalyvauti negalėjo" [6]. Neoficialūs, asmeniniai kontaktai tarp Lietuvos ir Lenkijos istorikų egzistavo. 1927 m. Kauno archyve dirbo lenkų istorikas V.Semkovičius, po kelių metų Lietuvoje pabuvojo istorikas H.Lovmianskis. Mūsų istorikai - A.Šapoka, K.Avižonis - dirbo Lenkijos archyvuose ir pan. Lietuvoje buvo sekama 1935 m. Vilniuje vykusio VI Lenkijos istorikų suvažiavimo eiga, išsakomi požiūriai į jame keltas Lietuvos istorijos problemas. [7] Lenkija tokia Lietuvos pozicija buvo labai nepatenkinta. Todėl, siekiant sudaryti įspūdį apie gerėjančius tarpusavio santykius, buvo ieškoma oficialių kontaktų, bandoma kitais būdais įtraukti Lietuvą į politinį, ekonominį ir kultūrinį bendradarbiavimą. Tačiau Lietuvos pozicija beveik nepakitusi išliko iki pat 1938 m. ultimatumo ir prievartinio diplomatinių santykių užmezgimo. Turime pažymėti, kad tokia situacija mūsų istorijos mokslui neišėjo į gerą. Daugelis Lietuvos istorijos šaltinių, buvusių Lenkijoje, tapo neprieinami daugumai mūsų istorikų, lenkų istorikų darbai sunkiau pasiekdavo Lietuvą. Nedalyvaujant Lietuvos atstovams, jų istorikai tarptautiniuose forumuose turėdavo Lietuvos istorijos aiškinimo monopolį.

Labai svarbus buvo finansinis klausimas. Dėl lėšų trūkumo mūsų istorikai neišvyko į V Tarptautinį bizantiškų studijų kongresą, įvykusį Romoje 1936 m. rugsėjo 20-27 d., į Tarptautinį antropologijos ir priešistorinės ar-

---

[4] HMF Tarybos 1923 05 11 posėdžio protokolas Nr. 39/ VUB RS.F.96-VDU15. L.101-102.

[5] Program konferencji historykow panstw wschodniej Europy i Slowianszczyzny w Warszawie (projekt). Warszawa, styczen 1927; Konferencja historykow panstw wschodniej Europy i Slowianszczyzny. Program zajęć. Lista uczestnikow konferencji. Warszawa 1927.S.6,9.

[6] Atsiliepimas apie kongresą // Židinys. - 1933., Nr. 8-9. - P.181.

[7] VI lenkų istorikų suvažiavimas Vilniuje // Naujoji Romuva. - 1935., Nr. 44-46. - P.797-800,835-837.

cheologijos kongresą, įvykusį 1937 m. rugsėjo 1-8 d. Bukarešte, į Tarptautinį meno istorijos kongresą, įvykusį 1939 m. liepos 24-29 d. Londone, į XVIII Tarptautinį antropologijos ir proistorės archeologijos kongresą, turėjusį įvykti 1939 m. rugsėjo 18-25 d. Stambule [8]. M.Rudzinskaitė-Arcimavičienė į visus orientalistų kongresus vyko savo lėšomis. HMF Taryba laikėsi nuostatos, kad orientalistika Lietuvoje perspektyvų neturi ir todėl istorikės kelionių nefinansavo. Tačiau, kaip matėme, HMF pritrūko pinigų ir svarbesnėms išvykoms. Įsikūrusi LID neturėjo lėšų tarptautiniams kontaktams organizuoti. Todėl dažniausiai kelionių ir dalyvavimo kongresuose išlaidas padengdavo betarpiškai Švietimo ministerija, o porą kartų - net Krašto apsaugos m-ja (gen. V.Nagevičiaus išvykos). 1936 m. įkurtas Vytauto Didžiojo kultūros muziejus, atrodo, finansavo porą J.Puzino kelionių. Istoriko Z.Ivinskio nuomone, vyriausybė ir visuomenė skyrė nepakankamai dėmesio ir pinigų istorijos mokslui [9]. Tai atsiliepė ir Lietuvos istorikų tarptautinių kontaktų intensyvumui. Kartais, atrodo, dėl pačių istorikų kaltės būdavo nedalyvaujama. Pavyzdžiui, HMF taryba buvo gavusi kvietimą dalyvauti VI Tarptautiniame istorijos mokslų kongrese, įvyksiančiame 1928 m. rugpjūčio 14-18 d. Osle. HMF Taryba 1927 m. gruodžio 16 d. posėdyje svarstė šį klausimą. Istorikas J.Jonynas pranešė apie gautą pakvietimą, ir balsų dauguma buvo nutarta pavesti fakulteto istorikams nuodugniau susipažinti su šiuo klausimu, susitarti dėl dalyvavimo kongrese [10]. Deja, turbūt susitarti nepavyko ir Lietuvos delegacija į Norvegiją neišvyko. Dažniausiai istorikų kongresuose būdavo atstovaujama ne valstybėms, o universitetams, istorikų draugijoms, smulkesnėms istorijos mokslo institucijoms. Bet ir tuo atveju faktiškai mokslininkai reprezentuodavo savo valstybes: buvo nustatoma dalyvių valstybinė priklausomybė, susirašinėjimas vykdavo per valstybines institucijas - užsienio reikalų, švietimo ministerijas. Lietuvą iš pradžių atstovavo HMF, tačiau kongresų programose istorikai iš HMF būdavo oficialiai apibūdinami kaip Universiteto atstovai. Prasidėjus pirmosioms išvykoms į istorikų kongresus, HMF Taryba nutarė reglamentuoti dalyvavimą juose. 1923 m. balandžio 11 d. posėdyje nutarta, kad fakulteto dėstytojai, norintys juose aktyviai dalyvauti, t.y. kalbėti savo ar fakulteto vardu, nuo šiol privalėjo turėti fakulteto leidimą [11]. Nuo 1930 metų jau ir LID, taip pat Karo, Kauno miesto ir Vytauto Didžiojo kultūros muziejai siųsdavo savo atstovus. Kokia buvo išvykimo procedūra? Pavyzdžiui, HMF nuo 1936 m. birželio mėn, nusprendęs dalyvauti kongrese, turėdavo ne vėliau kaip 10 dienų iki išvykimo pranešti apie tai Švietimo ministerijai ir, jeigu per 7 dienas negaudavo neigiamo atsakymo, galėdavo išvažiuoti. Tik Švietimo ministerija tarpininkaudavo gaunant užsienio pasus, vizas ir išsiperkant užsienio valiutos [12].

Atrodo, kad išvykimo formalumai nė karto nesutrukdė mūsų istorikams dalyvauti kongresuose. Galime prieiti išvados, kad laipsniškai vidinės sąlygos tarptautiniams Lietuvos istorikų kontaktams darėsi vis palankesnės: didėjo istorikų profesionalų skaičius, augo jų mokslinė kvalifikacija, įsikūrė daug naujų mokslo įstaigų, kurios galėjo istorikus deleguoti į kongresus. Labai svarbu, kad vyriausybė pradėjo skirti daugiau dėmesio ir pinigų šiems dalykams.

Deja, tarptautinė padėtis darėsi vis grėsmingesnė, taigi ir sąlygos moksliniams kon-

---

[8] URM 1936 07 29 raštas VDU Rektoriui/ LVA.F.631.Ap12.B.946.L.371, VDU Rektoriaus 1936 08 26 raštas URM/Ten pat. L.370; HMF Tarybos 1937 03 05 posėdžio protokolas Nr. 200/VUB RS.F.96-VDU16.L.20; XV Tarptautinio meno istorijos kongreso (Londonas, 1939) programa/ LVA.F.391. Ap.12.B. 1183.L.25-33; URM 1939 02 21 raštas VDU Rektoriui/ Ten pat.L.24; HMF dekano M.Biržiškos 1939 03 21 raštas URM/Ten pat.L.23; VDU Rektoriaus 1939 03 23 raštas URM/ Ten pat. L.22; HMF dekano 1939 08 31 raštas VDU Rektoriui/ Ten pat. B.1179.L.14; VDU raštas 1939 09 02 URM/ Ten pat. L.13.

[9] Ivinskis Z. Pabaltijo istorikų kongrese // XX amžius. - 1937. - Rugpjūčio 28.

[10] HMF Tarybos 1927 12 16 posėdžio protokolas Nr. 144/VUB RS.F.96-VDU 17.L.66.

[11] HMF Tarybos 1923 04 11 posėdžio protokolas Nr. 35/ VUB RS.96-VDU15.L.88.

[12] VDU kalendorius. 1939 m. rudens semestras. - K., 1939. - P.107.

gresams vis nepalankesnės. Antrasis pasaulinis karas, sovietų įvykdyta Lietuvos okupacija galutinai nutraukė tarptautinius mūsų istorikų kontaktus, neleido plėtotis palankioms tendencijoms.

III. Orientalistų kongresuose

Pirmasis Tarptautinis orientalistų kongresas įvyko 1873 m. Paryžiuje. 1873-1931 m. laikotarpiu jų sušaukta 17 [13]. Buvo rengiami ir nacionaliniai kongresai. 1923 m. balandžio 9-11 d. Berlyne įvykusiame Vokietijos orientalistų suvažiavime netikėtai teko dalyvauti egiptologei iš Lietuvos - docentei M.Rudzinskaitei-Arcimavičienei. Tai buvo pirmasis tokio pobūdžio Lietuvos istorikų tarptautinis kontaktas.

1922 m. pabaigoje istorikė paprašė HMF Tarybos išrūpinti jai tarnybinį pasą ir leisti per Kalėdų atostogas savo lėšomis vykti į Berlyną. O 1923 m. sausio 27 d. posėdyje kreipėsi į HMF Tarybą, siūlydama surengti Fakulteto studentų ekskursiją į šį miestą - aplankyti Egipto istorijos muziejų. Išvykoje dalyvavo grupė istorijos ir literatūros skyrių studentų, o jai vadovavo, HMF Tarybos įpareigota, egiptologė doc. M.Rudzinskaitė-Arcimavičienė. Jau balandžio 4 d. rytą ekskursantai buvo Berlyne. Per keletą dienų buvo aplankyti senovės istorijos muziejų Egipto, Asirijos-Babilonijos skyriai. Lietuviai atvyko Vokietijon po neseniai įvykdyto Klaipėdos krašto prijungimo, todėl bijotasi galimų ekscesų. Tačiau nieko ypatingo neįvyko [14].

Kadangi ekskursijos laikas (balandžio 4-11 d.) iš dalies sutapo su Vokietijos orientalistų kongresu, doc. M.Rudzinskaitė-Arcimavičienė nutarė jame dalyvauti. Kongresas, kaip ir prieš tai buvęs 1923 m. spalio mėn. Leipcige, susirinko aptarti Egipto faraono Tutanchamono kapo atradimo. Dalyvavo daugiausia vokiečių orientalistai, taip pat indai, arabai, turkai, kiniečiai, japonai ir žydai, tyrinėjantys orientalistiką Vokietijoje. Bendruose posėdžiuose galėjo dalyvauti ir pašaliniai asmenys - tereikėjo nusipirkti specialius bilietus. Atrodo, kad jų metu paskaitų klausė ir lietuvių studentai [15].

Veikė šešios sekcijos. Egiptologų sekcijoje dalyvavo ir istorikė M.Rudzinskaitė-Arcimavičienė. Iš dvidešimt dviejų egiptologų ji vienintelė buvo ne vokiečių tautybės. Sunku pasakyti, ar mūsų egiptologė dalyvavo pranešimų, kurių iš viso buvo aštuoni, aptarime [16]. Gali būti, kad ji apsiribojo tik paskaitų klausymu, bet intensyviai bendravo su kitais egiptologais, dalyvavo priėmimuose, užmezgė pažinčių.

Doc. M.Rudzinskaitė-Arcimavičienė kartu su visa ekskursija sugrįžo Lietuvon balandžio 12 d. Savo įspūdžius ji raštu pateikė HMF Tarybai 1923 m. balandžio 27 d. posėdyje [17]. Deja, pranešimo teksto nepavyko surasti.

Doc. M.Rudzinskaitė-Arcimavičienė buvo pirmoji Lietuvos egiptologė. Baigusi Universiteto Istorijos-filologijos fakultetą, keletą metų specializavosi pas įžymųjį egiptologą prof. B.Turajevą. Universitete ji dėstė senovės Egipto bei senovės Rytų istoriją, išleido keletą knygų ir straipsnių. Ji mokėjo skaityti hieroglifus, gerai pažinojo senojo Egipto paminklus ir gausią egiptologijos literatūrą. Įsimylėjusi egiptologiją, ji jai negailėjo nei savo laiko, nei lėšų. Pavyzdžiui, egiptologė keletą kartų savo lėšomis pabuvojo Egipte, nupirko ir parvežė į Lietuvą mumiją, kitų Egipto istorijos eksponatų [18]. Deja, Lietuvoje profesionaliai besidominčių Egipto istorija mokslininkų daugiau nebuvo, todėl jai iškildavo daug sunkumų.

---

[13] Советская историческая энциклопедия - (toliau-SIE). - 1921. - T.3. - P.734-735.

[14] HMF Tarybos 1922 11 18, 1923 01 27 posėdžių protokolai Nr. 18,26/VUB RS.F.96-VDU15.L.37,58; Studentų ekskursija į Berlyną // Lietuva. - 1923. - Balandžio 17; Kai kurie įspūdžiai iš studentų ekskursijos // Ten pat. - Balandžio 27.

[15] Vokiečių orientalistų kongresas ir Tut. Anch-Amono kapas // Lietuva. - 1923. - Gegužės 5; Rudzinskaitė-Arcimavičienė M. Tut-Anch-Amono kapą atradus // Vairas.- 1924., Nr.4. - P.20.

[16] Ten pat; Studentų ekskursija į Berlyną // Lietuva. - 1923. - Balandžio 17.

[17] HMF Tarybos 1923 04 27 posėdžio protokolas Nr. 37/ VUB RS.F.96-VDU15.L.94.

[18] Aleksienė I. Lietuva ir piramidės // Mokslas ir gyvenimas. - 1965. - Nr.4. - P.26.

Teisininkas Z.Toliušis, pažinojęs egiptologę, prisimena, kad pastaroji jam skundėsi - "dėl parvežtų eksponatų... turinti nemažą rūpesčio ir vargo, nes jokiame Kauno muziejuje neatsiranda tai mumijai vietos ir ji turinti laikyti ją savo ankštam bute ir net miegoti su ja viename kambaryje". Vėliau eksponatams buvo muziejuje vieta surasta. Jis pastebėjo, kad ji mėgo ir mokėjo įdomiai pasakoti apie Egiptą, netgi veido bruožuose turėjo kažką rytietiška [19].

Sekantis kongresas, kuriame dalyvavo Lietuvos atstovė, buvo XVIII Tarptautinis orientalistų kongresas Leidene (Olandija), įvykęs 1931 m. rugsėjo 7-12 d. HMF Taryba 1931 m. balandžio 24 d. posėdyje nusprendė jai išrūpinti užsienio pasą, reikalingas vizas. Jos asmenyje Lietuva pirmą kartą dalyvavo tokio masto orientalistų kongrese.

Egiptologė buvo įtraukta į oficialų kongreso dalyvių sąrašą, dirbo egiptologų sekcijoje, tačiau pranešimo neskaitė. Dalyvių buvo virš tūkstančio. Nežinia, ar posėdžių metu, ar šiaip doc. M.Rudzinskaitė-Arcimavičienė su sanskritologais kalbėjosi apie sanskrito ir lietuvių kalbų artimumą. Vieni sanskritologai neigė šį artimumą, o kiti, atvirkščiai, manė, kad šios kalbos giminingos. Taigi šis klausimas sukėlė polemiką. Indų sanskritologai išreiškė pasigailėjimą, kad nėra nė vieno Lietuvos sanskritologo. Bet doc. Rudzinskaitė-Arcimavičienė juos įtikino, kad po trejų metų į būsimąjį orientalistų kongresą Romoje jie tikriausiai atvyks. Egiptologė buvo įsitikinusi, kad Lietuva labai artima senovės Rytams. Kongresas parodė, kad egiptologijos mokslas sparčiai žengia pirmyn[20].

Sugrįžusi iš kongreso, istorikė vieną egzempliorių išspausdintos jo medžiagos padovanojo HMF bibliotekai [21].

Nors ir buvo pažadėjusi atvykti į sekantį kongresą su Lietuvos sanskritologais, tačiau į XIX Tarptautinį orientalistų kongresą, įvykusį 1935 m. rugsėjo 22-30 d. Romoje, išvyko viena. Jos prašymu HMF Taryba suteikė komandiruotę bei išrūpino tarnybinį pasą. Kongresui parinkta vieta buvo ne pati geriausia. Italija ruošėsi karui prieš Etiopiją, todėl kongrese dalyvavo ne daugiau kaip trys šimtai mokslininkų. Lietuvos egiptologė buvo vienintelė Pabaltijo atstovė. Daugumą dalyvių sudarė italai.

Doc. M.Rudzinskaitė-Arcimavičienė manė, kad Roma išsklaido Rytų dvasią ir tame ji matė vieną iš kongreso nepasisekimo, blogos organizacijos priežasčių. Tačiau dalyvius vis dėlto suvienijo abstrakti "Rytų pasakos" idėja, užsimezgė daugybė pažinčių. Lietuvos orientalistė užmezgė ryšius su Lenkijos indologais, kurie pareiškė karštą norą atvykti į Kauną paskaityti keletą paskaitų apie Indijos filosofiją. Nesant Lenkijoje egiptologų, jie pasiūlė mūsų istorikei atvykti į Lenkiją skaityti paskaitų iš egiptologijos, taip pat bendradarbiauti jų žurnale [22].

Paskutinis - XX Tarptautinis orientalistų kongresas, kuriame dalyvavo Lietuvos atstovė, įvyko 1938 m. rugsėjo 5-10 d. Briuselyje. Dalyvavo apie 1000 mokslininkų iš beveik visų Europos valstybių, išskyrus Ispaniją, Portugaliją ir Sovietų Sąjungą. Pirmą kartą kongrese dalyvavo Turkijos atstovai. Ir vėl iš Pabaltijo valstybių tik Lietuva buvo atstovaujama, nes Estija visai neturėjo orientalistų, o Latvijos sinologas prof. Šmitas jau buvo miręs. Vienoje iš septynių sekcijų - egiptologijos ir afrikanistikos - dalyvavo ir mūsų egiptologė. Dauguma pranešimų buvo apie paskutiniuosius kasinėjimus Egipte, kuriuose dalyvavo net ir Lenkijos atstovai, susijungę su Prancūzijos mokslininkais. Šių faktų akivaizdoje doc. M.Rudzinskaitei-Arcimavičienei pagailo, kad

---

[19] Toliušis Z. Atsiminimai ir apybraižos. Sąs.I/LNMB RS.F.66.B.41.L. L.9-10.

[20] HMF Tarybos 1931 04 24 posėdžio protokolas Nr. 24/VUB RS.F.96-VDU17. L.150; Rudzinskaitė-Arcimavičienė M., Pasaulinis orientalistų kongresas Leidene (Olandija) // Naujoji Romuva. - 1932. - Nr.5. - P.107; Actes du XVIIIe congres International des orientalistes. 7-12 September 1931 Leiden. Leiden 1932.P.5,268.

[21] Įrašas 1932 12 06 knygos tituliniame lape (Egzemplioriaus saug.VUB b-je).

[22] HMF Tarybos 1935 05 24 posėdžio protokolas Nr. 187/VUB RS.F.96-VDU118. L.88; Rudzinskaitė-Arcimavičienė M., XIX Tarptautinis orientalistų kongresas // Naujoji Romuva. - 1935. - Nr.44-45. - P.815.

Lietuva nepamėgino taip pat kasinėti Egipte. O gal ji būtų turėjusi ypatingą laimę ir būtų suradus kokio nors faraono kapą, kurių jau neberandama Egipte.

Ypač didelio dėmesio susilaukė žymaus čekoslovakų hetitologo prof. Hrozno paskaita apie hetitų rašto iššifravimą. Prieš metus jis buvo Kaune, skaitė paskaitą ir labai maloniai prisiminė Kauną. Surengta daug įdomių ekskursijų, priėmimų, kurie leido dalyviams susipažinti, pasikalbėti.

Kongresas paskatino istorikę teigti, kad "kiekvieno tokio kongreso svarbiausia reikšmė ta, kad jis iškelia visą eilę naujų problemų, duoda impulsą darbui ir jungia visus pasaulio mokslininkus į vieną šeimą bendram labui"[23].

I.Aleksienė teigia, kad "orientalistų tarptautiniuose kongresuose doc. M.Rudzinskaitė-Arcimavičienė ne tik dalyvavo, bet ir skaitė pranešimus", tačiau anksčiau išdėstyta faktologija rodo, kad to nebuvo. Z.Toliušis mini apie egiptologės dalyvavimą egiptologų kongresuose (dviejuose) Egipte,[24] tačiau abejotina, kad ir juose ji galėjo skaityti pranešimus. Savarankiško tiriamojo darbo doc. M.Rudzinskaitė-Arcimavičienė nedirbo, apsiribojo pasiektų rezultatų recepcija.

Didžiausios reikšmės dalyvavimas kongresuose turėjo pačiai istorikei. Juose ji susipažindavo su naujausia literatūra, naujausiais tyrinėjimų duomenimis, užmegzdavo naujas pažintis. Aišku, kad savo paskaitose ji supažindindavo studentus su kongresų idėjomis, papasakodavo apie juos pažįstamiems asmenims.

Tačiau iš esmės Lietuvos istorijos mokslui šie kongresai didesnės įtakos neturėjo, nes orientalistika neturėjo čia didesnių perspektyvų, nebuvo susiklosčiusios ir tradicijos. Su egiptologės mirtimi 1941 m. turbūt visam laikui nutrūko ir Lietuvos dalyvavimas orientalistų kongresuose.

IV. Archeologų kongresuose

Pirmą kartą Lietuvos archeologai tarptautinėje arenoje pasirodė 1930 m. rugsėjo 19-23 d. Rygoje įvykusiame II Pabaltijo archeologų kongrese. HMF Taryba 1930 m. balandžio 11 d., išklausiusi dekano pranešimą apie šaukiamą archeologų kongresą Rygoje, pavedė šį dalyką aptarti istorijos skyriui ir kitame posėdyje padaryti pranešimą. Toks pranešimas vis dėlto paruoštas nebuvo. HMF Tarybos posėdžių protokoluose nepavyko surasti, kad būtų nutarta pasiųsti fakulteto atstovus į minėtą kongresą. Todėl sunku pasakyti, kam atstovavo kongrese E.Volteris: HMF ar Kauno miesto muziejui, kurio vedėju jis tada buvo. Archeologas perskaitė pranešimą apie sidabro dirbinius Kauno miesto muziejuje[25]. Dalyvavo ir kitas Lietuvos atstovas - gen. V.Nagevičius, kuris buvo paprašytas į Rygą atgabenti Pryšmančių kapinyno iškasenas ir perskaityti pranešimą apie jo vykdomus kasinėjimus. Su latvių profesoriumi F.Balodžiu aptarė kasinėjimų Pryšmančiuose problematiką [26].

1931 m. buvo įkurta Tarptautinė priešistorinių ir ankstyvosios istorijos mokslų sąjunga[27]. Tais pačiais metais Nuolatinio komiteto posėdyje Paryžiuje Lietuvai atstovauti buvo išrinkti E.Volteris ir V.Nagevičius. Pirmajame kongrese, įvykusiame 1932 m. rugpjūčio 1-6 d. Londone, gen. V.Nagevičius perskaitė trumpą pranešimą apie Apuolės piliakalnio

[23] HMF Tarybos 1938 06 10 posėdžio protokolas Nr. 218//VUB RS.F.96-VDU16. L.210; HMF dekano 1938 06 14 raštas VDU Rektoriui// LVA F.391. Ap.4. B.1558.L.135; VDU Rektoriaus 1938 06 17 raštas Švietimo ministrui//Ten pat. L.134,136-137; Rudzinskaitė-Arcimavičienė M., XX Tarptautinis orientalistų kongresas// Naujoji Romuva. - 1938. - Nr.43-44. - P.818.

[24] Aleksienė I. Lietuva ir piramidės... P.26; Toliušis Z. Atsiminimai ir apybraižos...L.10.

[25] HMF Tarybos 1930 04 11 posėdžio protokolas Nr. 158/VUB RS.F.96-VDU17.L.125; Prof. E.Volteris. Jo gyvenimo ir darbų apžvalga//MAB RS.F.154.B.199.L.5.

[26] Nagevičius V. Prišmončių milžinkapis// Naujoji Romuva. - 1931. - Nr.48. - P.1147; Puzinas J. Vl. Nagius Nagevičius kaip archeologas // Kn.Generolo gydytojo Vlado Nagiaus Nagevičiaus gyvenimo ir darbų apžvalga. Red.B.Matulionis.Putnam, Connecticut 1962.P.241-242.

[27] SIE.1966.T.9.P.283-284.

kasinėjimus. Taip pat buvo pakviestas E.Volteris, tačiau jis negalėjo atvykti [28].

Abu archeologai buvo neeilinės asmenybės, daug nusipelnę ne tik archeologijos mokslui, bet ir Lietuvos kultūrai bei visuomenei. Prof. E.Volteris nebuvo kabinetinis mokslininkas, domėjosi tautosaka, bibliografija, etnografija, apskritai lituanistika. Šis latvių kilmės energingas visuomenės veikėjas nuolatos siekė lietuvių ir latvių suartėjimo, buvo lietuvių-latvių vienybės draugijos iniciatorius ir steigėjas. Jo draugiški santykiai su užsienio mokslininkais [29], atrodo, padėjo Lietuvos archeologams greičiau įsijungti į tarptautinį bendradarbiavimą.

Gen. V.Nagevičius buvo gydytojas, Karo muziejaus Kaune organizatorius ir vadovas, invalidų globėjas, studentų korporacijos "Fraternitas Lithuania" ugdytojas ir t.t. Kartu jis, J.Puzino nuomone, Pryšmančių, Apuolės, Įpilties kasinėjimais yra įrašęs savo vardą į Lietuvos archeologinių tyrinėjimų istoriją [30].

Lietuvos archeologijos mokslui reikšmingas buvo II Tarptautinis priešistorinių ir ankstyvosios istorijos mokslų kongresas, įvykęs 1936 m. rugpjūčio 3-9 d. Osle. Jau 1935 m. lapkričio 8 d. URM informavo VDU, kad Norvegijos pasiuntinybė pranešė apie įvyksiantį kongresą, į kurį buvo kviečiama ir Lietuva. Kartu buvo pateikti leidiniai apie kongreso organizaciją, jo programos. Ministerija paprašė pranešti, ar VDU mano siųsti savo atstovą[31].

Raštas su jo priedais buvo įteiktas HMF etnikos katedros vyr. asistentui J.Puzinui. Pastarojo prašymą komandiruoti jį į kongresą HMF Taryba apsvarstė 1936 m. gegužės 29 d. J.Puzinas pažymėjo, kad lėšų kelionei duos Švietimo ministerija. HMF Taryba nutarė patenkinti archeologo prašymą, išrūpino jam užsienio pasą ir vizas.[32] Apie šį nutarimą buvo pranešta URM. Švietimo ministerija J.Puziną komandiravo, įpareigodama susipažinti su Skandinavijos muziejų priešistoriniais skyriais, nes jau buvo įkurtas Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus priešistorinis skyrius, kurio vedėju J.Puzinas ir tapo. Jau vėliau, sugrįžęs iš kongreso, aplankęs nemaža muziejų, J.Puzinas atsisakė atskirų archeologinių rinkinių išdėstymo principo ir priešistorinį skyrių organizavo, remdamasis chronologiniu principu, išdėstydamas medžiagą pagal raidos tipus, išskirdamas kapus, o tai leido parodyti Lietuvos priešistorės vienovę [33]. Ryšium su Karo muziejaus darbais, atliekamais jo priešistoriniame ir ankstyvosios istorijos skyriuje, Krašto apsaugos ministerija į kongresą pasiuntė muziejaus viršininką gen. Nagevičių.[34] Pasiūlymą dalyvauti kongrese buvo gavęs ir prof. E.Volteris, tačiau jis ir vėl negalėjo išvykti.

Liepos 29 d. į kongresą išvyko J.Puzinas, o kitą dieną - V.Nagevičius.[35]

Į kongresą atvyko apie 400 atstovų ir apie 80 svečių iš 37 valstybių. Dalyvavo beveik visos Europos šalys, išskyrus Sovietų Sąjungą. Atidarymo iškilmėse dalyvavo ir Lietuvos generalinis konsulas Norvegijoje G.Ringas. Kongrese perskaityta apie 150 pranešimų. Veikė 5 sekcijos. Vienoje iš jų - ankstyvosios istorijos - dirbo ir Lietuvos atstovas V.Nagevičius. Jis

---

[28] Puzinas J. Vl.Nagius Nagevičius kaip archeologas... P.247; Atidarytas priešistorinių mokslų kongresas// Lietuvos .aidas. - 1932. - Rugpjūčio 2; Nagevičius V. Lietuva priešistorinių ir ankstyvosios istorijos mokslų kongrese// Ten pat. - 1936. - Rugpjūčio 20.

[29] Pelaitis J. A.a prof. E.Volteris// Į laisvę. - 1941. - Gruodžio 20; Paunksnis K. Prof. Eduardas Volteris// LNMB RS.F.17.B.424.L.4.

[30] Puzinas J. Vl. Nagius Nagevičius kaip archeologas... P.251.

[31] URM 1935 II 08 raštas VDU//LNMB RS.F.52.B.70.L.1.

[32] HMF Tarybos 1936 05 29 posėdžio protokolas Nr. 194// VUMB RS.F.96-VDU18.L.136; VDU kanceliarijos raštas intelektualinio bendradarbiavimo komisijos generaliniam sekretoriui URM-je//LVA.F.631.Ap. 12.B. 946.L.258.

[33] Mažiulis A. Prof. Dr. J.Puzinas ir jo mokslinis palikima // Kn.: J.Puzinas Rinktiniai raštai. - Chicago, 1983.T.I.P.15-16; Lietuvos aidas. - 1936. Birželio 20.

[34] Nagevičius V. Lietuva priešistorinių...; Volteris E. Aisčių kilmės ir protėvynės klausimas// Akademikas. - 1936. - Nr.13-14. - P.263.

[35] Lietuvos aidas. - 1936. - Liepos 30; XX amžius. - 1936. - Liepos 30.

buvo vieno posėdžio (rugpjūčio 6 d.) pirmininkas, o savo pranešimą apie Apuolės ir Įpilties piliakalnių fortifikacinių įtvirtinimų palyginimą perskaitė rugpjūčio 7 d. Referatas sukėlė didelį susidomėjimą Lietuvos senove. Gen. V.Nagevičiaus nuomone, "galingi Apuolės ir Įpilties pylimai su jų ąžuoliniais ir akmeniniais sustiprinimais ir ypač Įpilties ąžuoliniu tuneliu per pylimą vartų vietoje padarė įspūdį. Mūsų fortifikacija parodė didelį susidomėjimą Skandinavijos, Vokietijos (ypatingai prof. Unferzagt), Lenkijos ir kitų kraštų archeologai.[36] Kito delegacijos nario J.Puzino, kuris kongrese pranešimo neskaitė, nuomonė buvo kritiškesnė: referate "...tepasitenkinta paprastu dviejų piliakalnių pylimų pjūvių sugretinimu. Gilesnių moksliškų išvadų nedaryta. Pranešime Įpilties piliakalnio kasinėjimų rezultatai suschematizuoti ir kai kurie duomenys pakeisti"[37].

Kongresas buvo puikiai organizuotas, surengti vaišingi priėmimai, parodyti muziejai, įvairios kolekcijos, senoviški pastatai, įdomios vietos, susijusios su kongreso uždaviniais. Išskirtinę vietą užėmė neseniai atrastų IX a. vikingų įspūdingų laivų apžiūra.

Abu Lietuvos atstovai pripažino didelę mokslinę, kultūrinę ir pažintinę kongreso reikšmę. Jie išgirdo nemaža labai vertingų pranešimų, konsultavosi rūpimais klausimais, diskutavo apie Lietuvos archeologijos problemas, užmezgė daugybę svarbių ir naudingų pažinčių.[38]

Po metų Lietuvos archeologai dar gausiau ir aktyviau dalyvavo PPIK, tačiau apie tai vėliau, atskirame skyrelyje. Tik pažymėsime, kad 1937 m. rudenį įvykusiame istorikų kongrese dar dalyvavo E.Volteris, kuris apie tai 1937 m. spalio mėn. informavo LID posėdyje.[39]

Savotiškai paskutinis akordas tarptautiniame Lietuvos archeologų bendradarbiavime buvo J.Puzino, komandiruoto Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus, dalyvavimas IV Vokietijos archeologų kongrese, įvykusiame 1937 m. spalio 16-23 d. Elbinge. Archeologas buvo paprašytas perskaityti pranešimą apie naujausius archeologinius tyrinėjimus Lietuvoje. Pranešimą, kuris buvo žymiai praplėstas, palyginus su skaitytu PPIK, jis perskaitė spalio 19 d. posėdyje. Jame supažindino kongreso dalyvius su pačiais naujausiais radiniais ir proistorės tyrinėjimų būkle Lietuvoje.[40] Net Vokietijos spauda palankiai įvertino mūsų archeologo pranešimą - jis žymiai praplėtęs pranešimų tyrinėjimų sritį.[41]

Taigi ir nacionalsocialistinėje Vokietijoje per trumpą laikotarpį pasiekti Lietuvos archeologijos mokslo rezultatai padarė įspūdį. Kongreso proga J.Puzinas susipažino su daugeliu įžymių vokiečių archeologų, aplankė Marienburgo, Elbingo ir kitus muziejus, apžiūrėjo Prūsijos kasinėjimų medžiagą.[42] Sugrįžęs iš kongreso, J.Puzinas papasakojo savo įspūdžius 1937 m. gruodžio 4 d. LID posėdyje.[43]

Per vieną dešimtmetį dalyvaudami moksliniuose kongresuose Lietuvos archeologai sėkmingai įsijungė į tarptautinį istorikų bendradarbiavimą. Tai prisidėjo prie tolesnės archeologijos plėtros Lietuvoje. Kartu deramai buvo atstovaujama ir reprezentuojama senoji mūsų krašto kultūra, Lietuvos archeologijos pasiekimai ir progresas.

---

[36] Puzinas J. Šis tas iš Tarptautinio archeologų kongreso Osloje// Vairas. - 1936.- Nr.12. - P.427-433.Cit. pagal II leid.; Puzinas J. Rinktiniai raštai. Chicago 1983.T.I.P.378. Straipsnio rankraštį žiūr.: LNMB. F.52.B.49.L.I-21; Lietuvos aidas. 1936. Rugpjūčio 4,7; XX amžius. 1936. Rugpjūčio 8; Nagevičius V. Lietuva priešistorinių...

[37] Puzinas J. Šis tas iš Tarptautinio archeologų kongreso Osloje...P.378.

[38] Ten pat P.377-378; Nagevičius V. Lietuva priešistorinių...

[39] Bakonis E. Lietuvos istorijos draugija...P.12.

[40] Vokietijos archeologų draugijos 1937 10 06 laiškas J.Puzinui// LNMB RS.F.52.B.77.L.I; Kuprevičius V. Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus 1936 II 01-1939 12 31 darbų apyskaita// Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis. - 1941.- T.I. - P.338.

[41] Vokietijos spauda palankiai įvertino Lietuvos proistorinius tyrinėjimus// Lietuvos aidas. - 1937. - Spalio 28.

[42] J.Puzino pastabos apie suvažiavimą Elbinge// LNMB RS.F.92.B.78.L.I; Kuprevičius V. Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus...P.338.

43. Bakonis E. Lietuvos istorijos draugija...P.12.

V. Pirmajame Pabaltijo istorikų kongrese

Tarpukario laikotarpiu didėjo istorikų regioninių kongresų skaičius. Tai atspindėjo stiprėjantį atskirų regionų istorikų bendradarbiavimą. Baltijos valstybių istorikai nebuvo išimtis. Prieštaravimai tarp atskirų valstybių trukdė bendradarbiavimą labiau išplėtoti, padaryti jį glaudesnį, tačiau paties proceso nepajėgė sustabdyti. Įvyko Pabaltijo archeologų, Skandinavijos istorikų ir kiti susitikimai.

Kongreso, kuriame būtų atstovaujami visų Baltijos šalių istorijos mokslo atstovai, sušaukimo būtinybė jau buvo pribrendusi, seniai jaučiama.[44] Tokiame susitikime dauguma mokslininkų tikėjosi artimiau susipažinti, aptarti aktualias ir svarbias Pabaltijo istorijos problemas, susitarti dėl tolesnio bendradarbiavimo. Tačiau vis aštrėjantys politiniai prieštaravimai, ypač tarp Lenkijos ir Vokietijos, grėsė persikelti ir į būsimąjį kongresą.

PPIK, įvykęs 1937 m. rugpjūčio 15-20 d. kaimyninės Latvijos sostinėje Rygoje, buvo bene žymiausias įvykis Lietuvos istorikų 1918-1940 m. tarptautinio bendradarbiavimo istorijoje. Jame dalyvavo gausiausia mūsų delegacija, perskaityta daugiausia pranešimų lyginant su visais kitais kongresais.

Iniciatyvos suorganizuoti visuotinį Baltijos valstybių istorikų suvažiavimą ėmėsi 1936 m. įkurtas Latvijos istorijos institutas.[45] Visa organizacinė kongreso paruošimo našta užgriuvo ant jo vicedirektoriaus, Organizacinio komiteto generalinio sekretoriaus prof. F.Balodžio pečių. Geresniam kongreso paruošimui užtikrinti atskirose šalyse taip pat buvo sudaryti organizaciniai komitetai. Lietuvoje jo nariais tapo I.Jonynas, J.Puzinas.[46]

Prof. F.Balodis į Lietuvą atvyko jau 1936 m. gruodžio 22 d. Latvijos pasiuntinybėje Kaune įvyko pasitarimas. Iš Lietuvos istorikų jame dalyvavo I.Jonynas, L.Karsavinas, M.Biržiška, J.Puzinas ir V.Nagevičius.[47] Prof. F.Balodis tikėjosi išsiaiškinti Lietuvos istorikų nuomonę apie būsimąjį kongresą. Po kelių mėnesių, t.y. 1937 m. balandžio mėn., Vytauto Didžiojo universitetas buvo oficialiai pakviestas dalyvauti PPIK. Pakvietime buvo prašoma duoti galutinį atsakymą iki gegužės 1 d. Universiteto rektorius minėtąjį raštą persiuntė HMF dekanui.[48] Lietuvos istorikai įvykusiame susirinkime nutarė kongrese dalyvauti, tačiau raštu paklausė - kurios valstybės bus pakviestos ir kuriomis temomis bus skaitomi referatai. Nesulaukęs aiškaus atsakymo prof. F.Balodis vėl atvyko į Lietuvą pasitarti ir sužinoti galutinį mūsų istorikų sprendimą. Gegužės 2 d. 17 val. pas Latvijos pasiuntinį įvyko pasitarimas su Lietuvos organizacinio komiteto nariais.[49] Po pasitarimo HMF profesoriume istorikai susirinko aptarti klausimų, susijusių su Lietuvos atstovų dalyvavimu. Iš prof. I.Jonyno pranešimo paaiškėjo, kad į kongresą jau pakviestos šešios valstybės. Lietuvos istorikai pareiškė pageidavimą, kad ir Rusija, turėjusi ilgą laiką ryšį su Baltijos kraštais, būtų į šį kongresą pakviesta.[50] Atrodo, kad ir Sovietų Sąjunga buvo pareiškusi norą dalyvauti PPIK.[51] Tačiau į tai nebuvo atsižvelgta. Turbūt nulėmė prieštaravimų tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos faktorius. Sunkiau paaiškinti mūsų istorikų poziciją. Arba jie iš tikrųjų siekė, kad kongrese būtų atstovaujamos visos šalys, turinčios išėjimą į Baltijos jūrą, arba mūsų istorikai tikėjosi, kad Sovietų Sąjungos istorikai padės jiems "kovoje" su tendencingomis lenkų ir vokiečių istorikų pažiūromis. Dalis jų galėjo prisiminti aukštą Rusijos istorijos mokslo lygį.

Lietuvos istorikams buvo pasiūlyta skaityti šešis pranešimus, dalyvauti archyvistikos ir žemėlapių parodoje. Tame pačiame susirinkime buvo išrinkti keturi pranešėjai: J.Jonynas,

---

[44] Pierwsza konferencja historykow Baltyckich w Rydze 15-20 sierpnia 1937 r.// Kwartalnik Historyczny. - 1937.R.LI.Z.3.S.633.

[45] Ten pat.

[46] Baltischer Historikertag (leidinys apie kongresą) / /LNMB RS.F.29.B.777.L.2-3; XX amžius. 1937.Gegužės 3.

[47] Prof. Balodis tarėsi su mūsų istorikais// Lietuvos aidas. - 1936. - Gruodžio 23; Lietuvos istorijos draugija...P.12.

[48] VDU Rektoriaus raštas Latvijos istorijos institutui (projektas?)//LVA.F.391.Ap.12.B.1040.L.8-17.

[49] Baltijos valstybių istorikų kongresas//Lietuvių balsas. - 1937. - Gegužės 14; Lietuvos istorikų susirinkimo, įvykusio 1937 m. gegužės 2 d. HMF profesoriume, protokolas//MAB RS.F.580.B.291.L.I; XX amžius. - 1937. - Gegužės 3; Lietuvos aidas. - 1937. - Gegužės 4.

[50] Lietuvos istorikų susirinkimo...L.I.

[51] Kwartalnik Historyczny. - 1936.R.L.Z.4.S.819.

J.Puzinas, Z.Ivinskis ir K.Jablonskis. Jei atsiras pakankamai tinkamų eksponatų, nutarta dalyvauti ir parodoje.[52] Liko nepaskirti du pranešėjai, kurie turėjo būti patvirtinti Lietuvos organizacinio komiteto.[53] Jais tapo A.Janulaitis ir E.Volteris. Visi šie istorikai gavo asmeninius kongreso rengėjų kvietimus. Būsimu suvažiavimu susidomėjo ir URM, kuri 1937 m. birželio 2 d. Vytauto Didžiojo universiteto rektoriaus prašė pranešti, ar numatoma siųsti delegaciją.[54]

Dauguma pranešimų konspektų, tame tarpe ir Lietuvos istorikų, dar iki rugpjūčio pradžios buvo atsiųsti į Rygą bei pradėti spausdinti, o kongreso metu išdalyti jo dalyviams.[55]

Pirmasis į Latviją išvyko docentas Z.Ivinskis. Jis turėjo sutvarkyti Lietuvos dalį būsimoje istorinių dokumentų, leidinių ir žemėlapių parodoje. Kaip ir daugeliui Lietuvos delegacijos narių, jam tai nebuvo pirmoji pažintis su šia kaimynine šalimi - prieš tai istorikas keletą kartų lankėsi Rygos antikvaruose, dirbo jos archyvuose ir bibliotekose [56]. Be Z.Ivinskio ir kitų penkių pranešėjų, mūsų delegacijoje dar buvo M.Račkus - Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus istorijos skyriaus viršininkas, bei A.Umbrasas, karštas baltų vienybės šalininkas ir propaguotojas.[57] Kongreso programoje pažymėta, kad Lietuvos delegaciją sudaro, be anksčiau paminėtų, taip pat I.Andziulytė, P.Kulikauskas, V.Nagevičius, A.Vasiliauskas ir kiti, tačiau ar jie buvo atvykę į Rygą, sunku pasakyti.[58] Latvių istorikų duomenimis, iš viso kongrese dalyvavo 326 mokslininkai.[59] Apie 130 delegatų ir svečių atvyko iš užsienio. Tai buvo Lietuvos, Suomijos, Estijos, Danijos, Švedijos, Vokietijos, Lenkijos, Norvegijos, Prancūzijos, Italijos ir Vengrijos istorikai. Paskutiniųjų keturių kraštų tyrinėtojai atvažiavo informaciniais tikslais. Krito į akis, kad nebuvo Sovietų Sąjungos atstovų [60]. Taigi kongreso pamatan padėta mintis - sukviesti visų apie Baltijos jūrą esančių šalių istorikus - ne iki galo buvo įgyvendinta.

Latviai, organizuodami šį kongresą, siekė ne tik pasidalyti Baltijos kraštų (ypač Latvijos) istorijos mokslo tyrinėjimų rezultatais, bet ir parodyti savo kraštą, jo kultūrinius laimėjimus. Todėl iš paprastai kongresams keliamų uždavinių: mokslinio, kultūrinio-pažintinio ir pažinčių užmezgimo, glaudesnio bendravimo, paskutiniems dviems įgyvendinti buvo skirta daugiausia laiko ir dėmesio.

Iškilmingas kongreso atidarymas įvyko didžiojoje Latvijos universiteto auloje rugpjūčio 16 d. Pirmasis kalbėjo Organizacinio komiteto pirmininkas, Švietimo ministras prof. A.Tentelis. Prezidentas K.Ulmanis savo kalboje pažymėjo, kad pagrindinis istorijos faktorius yra tauta, ir išreiškė viltį, kad Baltijos tautos ir toliau žengs laisvės, kultūros bei gerovės keliu. Savo žodį tarė Universiteto rektorius prof. M.Primanis, Rygos miesto burmistras R.Liepinis. Visų užsienio istorikų vardu atsakomąją kalbą tarė švedų prof. N.Anhlundas. Po kongreso atidarymo ceremonijos prasidėjo plenarinis posėdis. Referatus atitinkamomis temomis skaitė delegacijų pirmininkai.[61] Lietuvos

---

[52] Lietuvos istorikų susirinkimo...L.I.

[53] Lietuvos aidas. - 1937. - Gegužės 24.

[54] URM 1937 06 02 raštas VDU Rektoriui// LVA.F.631.Ap.12.B.1030.L.29.

[55] Per du šimtai istorikų rengiasi į Rygą//XX amžius. - 1937. - Liepos 31; Pierwsza konferencja historykow Baltyckich w Rydze...S.636.

[56] Dr.Z.Ivinskis į Rygą//XX amžius. - 1937. - Rugpjūčio 12; Z.Ivinskio spaudinių, archyvinių šaltinių pasižymėjimai Lietuvos istorijos tematika Rygos bibliotekose, archyvuose//LNMB RS.F.29.B.209.L.I-23.

[57] Kuprevičius V. Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus...P.345; Pabaltijo istorikų kongresas//XX amžius. - 1937. - Rugpjūčio 18; Umbrasas A. Įžanginiai paaiškinimai//MAB RS.F.255.B.11550.L. 7.

[58] PPIK programa// Ten pat. F.267.B.2659.L.30-31.

[59] Vilcinš T. Zinatne Latvijas respublika (1918-1940)/ / ,Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis. - 1991. - T.6. - P.99.

[60] Ivinskis Z.Istorija ir istorikai. Pirmasis Pabaltijo istorikų kongresas //XX amžius. - 1937. - Rugpjūčio 27; Prof. I.Jonynas apie Baltijos kraštų istorikų konferenciją Rygoje//Lietuvos aidas. - 1937. - Rugpjūčio 24.

[61] Atidaryta didžiausia Pabaltijo mokslinė konferencija//XX amžius. - 1937. - Rugpjūčio 17; Latvijos prezidento K.Ulmanio kalba//LNMB RS.F.29.B.779.L.3; Conventus primus historicorum balticorum. - Riga, 1938. - P.20-26; Prof.I.Jonynas apie Baltijos kraštų...; Pranešimo rankraštį žr.: MAB RS.F.105.B.98.L.I-27. Medžiagą, susijusią su I.Jonyno dalyvavimu PPIK, žr.: Ten pat. B.590.L.I-5,7-35.

delegacijos pirmininkas prof. I.Jonynas savo pranešime "Lietuvių giminės iki XIV amžiaus", kruopščiai ištyręs šaltinius, atmetė kai kurių istorikų aiškinimą, esą prūsai lietuviams buvę svetimi. Apžvelgęs lietuvių, jotvingių, prūsų ir kitų baltų genčių evoliuciją nuo pirmųjų amžių po Kristaus, jis pažymėjo, kad viena tauta nesusidarė dėl nepalankių politinių aplinkybių.[62] Istorikų nuomone, jo referatas iš visų Lietuvos atstovų pranešimų sukėlęs didžiausią susidomėjimą.[63]

Pasibaigus plenariniam posėdžiui, buvo atidaryta nemaža parodų: žemėlapių, planų ir paveikslų apie senąją Rygą, Latvijos archeologinių kasinėjimų, senų dokumentų iš Rygos miesto ir Valstybinio archyvų bei istorinių žemėlapių. Pastarojoje buvo 35 žemėlapiai, atvežti iš Lietuvos. Mūsų istorikai dar atskirai suorganizavo XVI-XIXa. lietuvių kalba rašytų oficialių aktų ir dokumentų parodą viename Universiteto kambaryje.[64]

Kongreso organizacija buvo labai gera. Visi kongreso dalyviai gavo nemokamus bilietus, su kuriais galėjo važinėti po visą Latvijos teritoriją. Jie buvo apgyvendinti kaip svečiai pas įvairius Universiteto profesorius, pertraukų tarp posėdžių metu autobusais išvažinėjo Vidžemę, Kuršą ir Žiemgalą, kur apžiūrėjo pilių liekanas, vykdomus archeologinius kasinėjimus. Visur laukė labai nuoširdus ir vaišingas sutikimas.[65] Valstybiniame teatre įvyko porą spektaklių specialiai kongreso dalyviams, buvo surengti priėmimai pas Užsienio reikalų ministrą ir Rygos miesto burmistrą. Visiems buvo įteikta vertingų leidinių.

Tokia kongreso programa sudarė puikias sąlygas užmegzti pažintis, padiskutuoti ginčytinais klausimais, nes po pranešimų diskusijos nebuvo numatytos.

Darbas vyko penkiose sekcijose: istorijos, proistorės, karo istorijos, archyvistikos ir kultūros istorijos[66]. Mūsų istorikai skaitė pranešimus trijose sekcijose: proistorės, kultūros istorijos ir istorijos. J.Puzinas, atstovavęs Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus priešistorinį skyrių, perskaitė pranešimą "Naujausi Lietuvos archeologinių tyrinėjimų duomenys". Pasinaudodamas proga, jis taip pat aplankė Rygos muziejus, susipažino su jų įrengimu.[67] E.Volteris pranešime "Iš kur ir kada atėjo lietuviai į dabartinę Lietuvą ?" išdėstė savo nuomonę apie lietuvių protėvynę ir jų atvykimo į dabartinę mūsų krašto teritoriją laiką bei aplinkybes [68]. K.Jablonskis savo pranešime "Oficialioji Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės kalba, kaip šaltinis kultūros istorijai" atkreipė istorikų dėmesį į lietuviškus žodžius, pasitaikančius įvairiuose aktuose. Jo nuomone, šie lietuviški terminai atspindi savitą Lietuvos kultūros, ypač socialinių santykių, plėtotę [69]. A.Janulaitis pranešime "Bajorų savivalda Lietuvoje ir Pabaltijo kraštuose XIXa" pastebėjo, kad ši savivalda Lietuvoje buvo platesnė negu Rusijoje, bet siauresnė negu Latvijoje ir Estijoje[70]. Paskutiniame, plenariniame, kongreso posėdyje savo pranešimą "Lietuvos ir Rygos prekybiniai santykiai XIV amžiuje" perskaitė Z.Ivinskis.[71]

Kas buvo būdinga mūsų istorikų pasisakymams? Z.Ivinskio nuomone, Lietuvos delegacijos "referatai buvo parinkti be jokių politinių aspektų ir tendencijų... nesudarė atskiros krypties ar tam tikros vienumos", tuo atspindėdami Lietuvos istorijos mokslo situaciją. "Lietu-

---

[62] Conventus primus historicorum balticorum...P.46-61. Taip pat. Merkys M. Istorikas Ignas Jonynas // Jonynas I. Istorijos baruose. - V.,1984. - P. 21-22.

[63] Prof. I.Jonynas apie Baltijos kraštų...

[64] Ten pat; Ivinskis Z. Istorija ir istorikai...//XX amžius. - 1937. - Rugpjūčio 27; To paties Pabaltijo istorikų kongrese//Ten pat. - Rugpjūčio 28.

[65] Ten pat.

[66] Prof. I.Jonynas apie Baltijos kraštų...

[67] Conventus primus historicorum balticorum...P.62-69. Medžiagą, susijusią su J.Puzino dalyvavimu PPIK, žr.;LNMB RS.F.52.B.73-76; Kuprevičius V. Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus...P.337-338.

[68] Conventus primus historicorum balticorum...P.37-45.Apie dalyvav.: LNMB RS.F.17.B.397.L.II.

[69] Conventus primus historicorum balticorum...P.269-275. Taip pat, Jablonskis K. Lietuvių kultūra ir jos veikėjai. - V., 1973. - P.272-289, 388-389.

[70] Conventus primus historicorum balticorum...P.529-538. Pranešimo rankraščius žr.: MAB RS.F.267.B.2659.L.92-103,B.1237.L.I-15,B.1276. L.83-84.

[71] Conventus primus historicorum balticorum...P.276-285. Pranešimo rankraštį žr.:LNMB RS.F.29.B.322.L.I-15. Medžiagą, susijusią su Z. Ivinskio dalyvavimu PPIK, žr.: Ten pat.B.783.L.I-19.

vių referatuose, nepaisant kas ir kokiom tendencijom buvo referuojama lenkų ir vokiečių, buvo matyti pastangos duoti savo mokslinio darbo rezultatų", - toliau pažymėjo Z.Ivinskis.[72]

Apskritai kongrese aiškiai išsiskyrė kelios kryptys ir tendencijos: vokiečių, lenkų, skandinavų ir mažųjų Pabaltijo valstybių (latvių, estų, lietuvių). Ypač kirtosi vokiečių ir lenkų istorikų pažiūros. Pirmieji visaip stengėsi iškelti Hanzos, ordinų ir vokiečių kolonistų nuopelnus atnešant vakarietišką kultūrą į tamsius Europos rytus. Antrieji pabrėžė Lenkijos reikšmę ginantis nuo Maskvos, nuo pavojaus iš rytų. Jie teigė, kad Dancigas suklestėjo, tapęs Lenkijos dalimi. Abiejų krypčių atstovai nepripažino didesnio vaidmens istoriniuose įvykiuose Pabaltijo tautoms. Švedai gana palankiai žiūrėjo į vokiečių istorikų skelbiamas nordiškosios kultūros veržlumo, tautos autochtoniškumo ir rasines idėjas.[73]

Lietuvos istorikai pamatė, kad istorijos mokslas vis labiau praranda savo objektyvumą, tampa kovos tarp valstybių ir tautų įrankiu. Beje, jau 1933 m. mūsų istorikai buvo raginami prisiminti savo pareigas tautai ir valstybei, padėti jai savo argumentais.[74]

Kongresas pasibaigė, ir Lietuvos istorikų delegacija rugpjūčio 22 d. jau buvo namuose. Jeigu mūsų istorikai pažymėjo kultūrinę, mokslinę jo reikšmę, suteiktas galimybes įvertinti istorijos mokslo situaciją, užmegzti daugybę svarbių ir naudingų pažinčių, tai lenkų bei vokiečių istorikai daugiausia ieškojo savo dominavimo požymių, siekė vieni kitų pasirodymą sumenkinti. Lenkai kruopščiai skaičiavo savo bei kitų delegacijų pranešimų skaičių, o vokiečių spauda kongrese regėjo vietą, kurioje atskirų tautų istorikai kovojo už Baltijos jūrą.[75]

Sekantį kongresą buvo nutarta surengti 1941 m., Švedijoje.[76] Z.Ivinskis tikėjosi, kad ateis laikas Lietuvos istorikams suorganizuoti kongresą Lietuvoje.[77] To tikimės ir mes.

VI. Tarptautiniuose istorijos mokslų kongresuose

Straipsnio pabaigoje pabandysime aptarti kuklų Lietuvos istorikų pasirodymą tarptautiniuose istorijos mokslų kongresuose. Pradėti organizuoti nuo 1900 m., jie vyko kas penkeri metai. Kongresų rengimą trumpam buvo nutraukęs karas, todėl 1923 m. kongresas buvo tik penktas iš eilės.[78]

Kada pirmą kartą mūsų istorikai dalyvavo šiame didžiausiame pasaulio istorikų forume? E.Bakonis, Ž.Kriaučiūnienė teigia, kad tai atsitiko 1938 m. Ciuricho kongrese.[79] Tačiau jie klysta, nes tai įvyko daug anksčiau - minėtame 1923 m. Briuselio kongrese.

1923 m. kovo 23 d. HMF Taryba svarstė prof. V.Krėvės-Mickevičiaus pranešimą apie balandžio 8-15 d. Belgijos sostinėje įvyksiantį kongresą. Buvo išreikštas pageidavimas, kad Fakultetas jame turėtų savo atstovą. Juo pasiūlytas prof. A.Voldemaras. Kalbininkas J.Jablonskis pasipriešino jo kandidatūrai, iškeldamas nemaža argumentų: pats A.Voldemaras neprašo deleguojamas - jo sutikimas žinomas tik iš V.Krėvės-Mickevičiaus pranešimo, galų gale istorijos skyrius nėra to dalyko sprendęs. Todėl, jo nuomone, siųsti istoriko A.Voldemaro negalima ir šio klausimo kol kas svarstyti nereikia. Bet kiti posėdžio dalyviai šiai nuomonei nepritarė ir nutarė, kad reikalas yra neatidėliotinas ir reikia tam tikslui išrūpinti iš Švietimo ministerijos lėšų. Slaptu balsavimu į kongresą buvo išrinktas prof. A.Voldemaras. HMF dekanas M.Biržiška apie šį nutarimą jam ir pranešė, laiške pažymėdamas, kad bus iš-

[72] Ivinskis Z. Pabaltijo istorijos problemos//Židinys. - 1937.T.26. - Nr.10. - P.265-266. Straipsnio rankraštį žr.: LNMB RS.F.29. B.782.L.I-13.

[73] Ten pat.

[74] Štuopis P. Tautinės istorikų pareigos// Akademikas. - 1933. - Nr.16. P.307-309.

[75] Adamus J. Zjazd historykow Baltyckich w Rydze //Ateneum Wilenskie. - 1937.R.XII.S.695-699; Įdomūs atgarsiai apie Pabaltijo istorikų kongresą//XX amžius. - 1937. - Rugsėjo 30.

[76] Prof. I.Jonynas apie Baltijos kraštų...

[77] Ivinskis Z. Pabaltijo istorikų kongrese//XX amžius. - 1937. - Rugpjūčio 28.

[78] SIE.1966.T.9.P.269-276.

[79] Bakonis E. Lietuvos istorijos draugija...P.13; Kriaučiūnienė Ž. Lietuvos istorikai...P.4.

mokėti dienpinigiai, apie 125 frankai dienai, ir nupirktas pirmos klasės geležinkelio bilietas.[80]

Į kongresą susirinko tik apie 800 mokslininkų, nedalyvavo Vokietijos atstovai. Tai buvo politinių aplinkybių rezultatas. Tačiau įžymių istorikų kongrese buvo nemaža. Mūsų istorikas dalyvavo istorijos metodų ir pagalbinių istorijos mokslų sekcijos darbe. Pranešimą šioje sekcijoje skaitė įžymus prancūzų filosofas ir istorikas A.Beras, sintetinio požiūrio į istoriją propaguotojas. Prof. A.Voldemaras po jo ir kitų istorikų pranešimų pasisakė diskusijose.[81]

Sugrįžęs iš kongreso 1923 m. balandžio 27 d. HMF Tarybai jis papasakojo savo įspūdžius. Jo nuomone, pranešimai buvo labai specialūs, todėl kongreso prezidiumui buvo pavesta pasirūpinti, kad sekantis kongresas būtų tarptautiškesnis. Apskritai kongresas laikomas nenusisekusiu.[82] Vėliau, t.y. 1925-1927 m., prof. A.Voldemaras skaitė HMF studentams istorijos teorijos ir metodologijos paskaitas, todėl galime manyti, kad jis supažindino savo klausytojus su buvusio kongreso problematika, savo požiūriu į jo idėjas. Beje, pastarajame kongrese buvo nutarta sudaryti TIMK, kurio steigiamasis susirinkimas įvyko 1926 m. gegužės 14 d. Ženevoje.

Kaip jau minėjau, nelabai aiškios priežastys sutrukdė mūsų istorikams dalyvauti sekančiame VI Tarptautiniame istorijos mokslų kongrese, įvykusiame 1928 m. rugpjūčio 14-18 d. Norvegijos sostinėje Osle.

1929 m. gegužės 18 d. buvo įkurta LID. Ji įsipareigojo rengti suvažiavimus, kongresus, paskaitas, taip pat palaikyti ryšius su kitomis organizacijomis tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Siekiant lygiateisiškai dalyvauti tarptautiniame istorikų bendradarbiavime, draugijai reikėjo oficialaus tarptautinio pripažinimo - įstoti į TIMK. Todėl 1931 m. balandžio 2 d. LID pirmininkas A.Janulaitis ir sekretorius K.Jablonskis pasiuntė laišką TIMK generaliniam sekretoriui M.Lheritier (Leritjė), prašydami priimti LID į šią organizaciją. Lietuvos istorikų prašymas turėjo būti svarstomas tų pačių metų gegužės 20-23 dienomis įvyksiančioje TIMK sesijoje Budapešte. Turbūt dėl to, kad LID neturėjo pakankamai lėšų, Lietuvos istorikų atstovas prof. I.Jonynas į ją išvyko HMF lėšomis: 1931 m. balandžio 2 d. HMF Taryba nutarė istorikui duoti iš Fakulteto sąmatos 1200 litų, iš kurių 200 turėjo būti įmokėti kaip metinis LID įnašas.[83] Į Vengriją I.Jonynas vyko per Berlyną ir Prahą, tikėdamasis pasimatyti su A.Šapoka, I.Lappo.[84] Teisingiau būtų Budapešte įvykusį TIMK vadovybės narių susutikimą vadinti ne kongresu, o sesija. Tokie TIMK susitikimai vyko vos ne kasmet, skirtingai nuo mokslinių tarptautinių istorijos mokslų kongresų, juose buvo svarstomi TIMK generalinio sekretoriaus, jo pavaduotojų ataskaitiniai pranešimai, tariamasi dėl komisijų darbo, istorinės bibliografijos leidimo, eilinio kongreso sušaukimo klausimų, naujų narių priėmimo - taigi techninio organizacinio pobūdžio klausimai. Todėl A.Grigaravičius klysta, sakydamas, kad TIMK kongresas, įvykęs Budapešte, buvo analogiškas 1938 m. Ciuricho kongresui.[85]

Budapešto sesijoje LID kartu su Maltos ir Meksikos istorikų organizacijomis buvo priimta į TIMK.[86] Iš pradžių LID atstovavo I.Jonynas, bet paskui nutarta paskirti antrąjį atstovą - A.Janulaitį. Sugrįžęs I.Jonynas apie savo kelionę informavo LID narius, HMF Tarybą.[87]

Kitais metais, t.y. 1932 m. liepos 4-6 d., įvyko eilinė TIMK sesija Hagoje (Olandija). LID jame atstovavo prof. I.Jonynas. Jis vėl

[80] HMF Tarybos 1923 03 23 posėdžio protokolas Nr. 34//VUB RS.F.96-VDU15.L.84-85;HMF dekano M.Biržiškos 1923 03 26 laiškas A.Voldemarui// MAB RS.F.172.B.393.L.4.

[81] SIE.1966.T.9.P.271; Compte rendu du V congres international des sciences historigues. - Bruxelles 1923.P.403,405,408-409;

[82] HMF Tarybos 1923 04 27 posėdžio protokolas Nr. 37//VUB RS.F.96-VDU15.L.94-95.

[83] Bakonis E. Lietuvos istorijos draugija...P.12; HMF Tarybos 1931 04 24 posėdžio protokolas Nr.166//VUB RS.F.96-VDU17.L.150.

[84] Jonyno I. 1931 05 16 laiškas A.Šapokai//MAB RS.F.233.B.6.L.4.

[85] Grigaravičius A. Lietuvos istorijos draugija//Mokslas ir gyvenimas. - 1989. - Nr.6. - P.23.

[86] Bakonis E. Lietuvos istorijos draugija...P.12.

[87] HMF Tarybos 1931 06 12 posėdžio protokolas Nr. 167//VUB RS.F.96-VDU17.L.153.

buvo komandiruotas HMF. Deja, nieko negalime pasakyti apie istoriko veiklą šioje sesijoje, nes savo straipsnyje apie "Gėlių kraštą" I.Jonynas apie tai neužsiminė.[88]

1930 m. Tarptautiniame istorijos mokslų kongrese Varšuvoje, kaip jau minėjau, Lietuvos istorikai dėl politinių priežasčių dalyvauti negalėjo. Todėl 1938 m. Ciuriche įvyksiančiame kongrese mūsų istorijos mokslo atstovai ruošėsi dalyvauti gausiai ir aktyviai.

Kongreso organizacinis komitetas jau iš anksto išsiuntinėjo specialų cirkuliarą, kuriame buvo išaiškinti visi klausimai dėl būsimojo kongreso organizacijos, pasiūlytos atskirų sekcijų pranešimų temos. Leidinys buvo atsiųstas ir į Lietuvą.[89] Kongreso organizatoriai Lietuvos istorikams paskyrė keturis pranešimus. Kaip visada, oficialų pakvietimą į kongresą gavo HMF. 1937 m. kovo 5 d. posėdyje HMF Taryba priėjo išvados, kad "...fakultetas, neturėdamas tam reikalui lėšų, savo delegatą siųsti negali"[90]. Tada iniciatyvos ėmėsi LID. Visuotinis narių susirinkimas 1937 m. kovo 6 d. nutarė, kad reikia dalyvauti būsimajame kongrese. Tačiau ir ši organizacija lėšų kelionei neturėjo. Turbūt tikėtasi jų gauti iš Švietimo ministerijos, nes jau 1937 m. kovo 27 d. prof. I.Jonynas laiške Šveicarijos organizacinio komiteto generaliniam sekretoriui G.Hofmanui pranešė apie šį Lietuvos istorikų nutarimą, nurodydamas pranešėjų (A.Janulaitis, I.Jonynas, Z.Ivinskis, I.Lappo) pavardes, jų referatų pavadinimus, namų adresus.[91] Iki kongreso darbų pradžios dar buvo likę visi metai, prieš akis buvo PPIK, todėl turbūt istorikai šį laiką panaudojo referatų paruošimui, organizacinių klausimų sprendimui.

1938 m. birželio 10 d. A.Janulaitis LID vardu kreipėsi į Švietimo ministrą, prašydamas ne mažiau kaip 3600 litų, šį kartą jau tik I.Jonynui, Z.Ivinskiui ir A.Janulaičiui, besiruošiantiems vykti į Šveicariją.[92] Švietimo ministerija paprašė patikslinti, kokios bus Lietuvos atstovų referatų temos, kongreso darbo tvarka ir turinys.[93] Po atitinkamų paaiškinimų Švietimo ministerija sutiko komandiruoti du istorikus: Z.Ivinskį ir A.Janulaitį, išpirkdama jiems I klasės geležinkelio bilietus iš Kauno iki Ciuricho ir atgal.[94] Sunku paaiškinti, kodėl į kongresą neišvyko I.Lappo ir I.Jonynas. Atrodo, kad lėšų būtų užtekę ir jiems. Jeigu tai būtų paaiškėję anksčiau, jų vietoje galėjo dalyvauti pora jaunesnių, perspektyvių istorikų.

Nebelikus finansinių problemų, sutvarkius išvykimo formalumus, kliūčių išvažiuoti į Ženevą nebebuvo.[95] Z.Ivinskis ta proga dar tikėjosi padirbėti Vokietijos archyvuose.[96]

Europa jau buvo Antrojo pasaulinio karo išvakarėse. Jau įvyko Austrijos anšliusas, valstybės ruošėsi karui. Tokioje situacijoje Šveicarija, išsaugojusi neutralitetą, tapo tikra tarptautinių kongresų šventove - 1938 m. vasarą joje įvyko net penki tokie forumai.[97]

Į istorikų kongresą susirinko 1200 mokslininkų iš 45 pasaulio valstybių. Iš Europos kraštų nedalyvavo Tarybų Sąjungos istorikai. Tiesa, "jos pasenę emigrantai - istorikai čia iš Prahos, čia iš Londono, čia ir JAV, įrašyti atitinkamų kraštų delegacijų sąrašuose, savo paskaitose kėlė buvusios tėvynės praeities

[88] VDU kalendorius. 1933 metai. - K. - P.138-139; Jonynas I. Gėlių krašte//Lietuvos aidas. - 1932. - Rugpjūčio 9-13.

[89] VIII Международный конгресс исторических наук/Историк-марксист. 1937.T.I.(59).P. 190-194; I.Zirkular//MAB RS.F.256.B.28.L.I-8.

[90] HMF Tarybos 1937 03 05 posėdžio protokolas Nr.200/VUB RS.F.96-VDU16.L.21-22.

[91] I.Jonyno 1937 03 27 laiškas G.Hofmanui (projektas?)//MAB RS.F.105.B.590.L.6.

[92] A.Janulaičio 1938 06 10 laiškas švietimo ministrui//Ten pat.F.267.B.2832.L.I.

[93] Švietimo ministerijos 1938 06 15 raštas LID-jai//Ten pat.L.2.

[94] Švietimo ministerijos 1938 07 05 raštas LId-jai//Ten pat.B.2831.L.I.

[95] Apie Z.Ivinskį žr.: Teologijos-filosofijos fakulteto dekano 1938 07 19 raštas VDU Rektoriui//LVA.F.391.Ap.4.B.1558.L.235; VDU Rektoriaus 1938 07 20 raštas švietimo ministerijai//Ten pat.L.234; Švietimo ministerijos raštas URM//Ten pat.L.233; Švietimo ministerijos raštas Valiutų komisijai// Ten pat.L.232; Ivinskis Z. Praeitis dabarties lūpomis//XX amžius. - 1938. - Rugsėjo 10.

[96] Teologijos-filosofijos fakulteto dekano 1938 07 19 raštas VDU Rektoriui//LVA.F.391.Ap.4.B.1558.L.235.

[97] VIII tarptautinis istorikų kongresas Ciūriche//Lietuvos aidas. - 1938. - Rugsėjo I.

problemas", - pažymėjo Z.Ivinskis.[98] Rašydamas šiuos žodžius, jis negalėjo nė pagalvoti, kad po keleto metų tokia lemtis ištiks ir jį patį.

Oficialiai nedalyvavo Japonija. Tokia situacija atspindėjo vis didėjančius atskirų valstybių prieštaravimus, kurie jau akivaizdžiai palietė ir kultūrinio, mokslinio bendradarbiavimo sferą. Tačiau, Z.Ivinskio nuomone, net ir tokioje situacijoje, kada "daugumos dėmesys krypsta į artimuosius dabarties rūpesčius, praeities tyrinėjimas turi savo prasmę, nes ir pačios sudėtingiausios problemos turi savo istoriją, yra tam tikrų praeities santykių išdava"[99].

Kongresas posėdžiavo, pasiskirstęs į 16-ką sekcijų, kuriose iš viso buvo surengta 80 posėdžių. Vietoje planuotų 300 referatų perskaityta 250.

Iš Lietuvos, be Z.Ivinskio, A.Janulaičio, svečio teisėmis dalyvavo teisės istorikė J.Deveikytė-Navakienė.[100] Programoje buvo numatyta vieta ir laikas I.Jonyno pranešimui "Tautinio jausmo formavimasis Lietuvoje ir kituose Rytų Europos kraštuose viduriniais amžiais", taip pat I.Lappo referatui "Lietuvos teisės kodifikacija XVIa.". Pastarojo pranešimą perskaitė vokiškai A.Janulaitis teisės ir santvarkos istorijos sekcijoje. Jame buvo apžvelgta LDK valstybės ir teisės raida nuo XIIIa. vidurio iki XVIa. vidurio, trumpai apibūdintos LDK teisės ištakos, Lietuvos Statutai - jų kodifikacijos reikšmė LDK savarankiškumo išsaugojimui.[101] Savo pranešimą A.Janulaitis perskaitė visuomenės ir ūkio istorijos sekcijoje. Apžvelgdamas "Baudžiavos panaikinimą Lietuvoje", jis parodė socialinę-ekonominę raidą Užnemunėje 1795-1864 m., aptarė žemės reformos ir baudžiavos problemą 1795-1864 m. laikotarpyje.[102] Atrodo, kad moksliniu atžvilgiu vertingiausias buvo Z.Ivinskio pranešimas, perskaitytas toje pačioje sekcijoje kaip ir A.Janulaičio. Jo objektu tapo LDK prekyba su užsieniu XVI a. Istorikas pažymėjo, kad vyko labai gyva prekyba su Dancigu ir Ryga, labai svarbų vaidmenį vaidino Hanzos kontora Kaune. XVIa. karai su Rusija neigiamai paveikė tą prekybą. Prekybiniai ryšiai ypač sustiprėjo su Prūsija.[103] Išlikusi paruošiamoji medžiaga rodo, kad pranešimas buvo rengtas labai rūpestingai. Štai keletas Z.Ivinskio pastabų: "Ekonominiams santykiams nepripažįstama dar tinkamo vaidmens Lietuvos istorijoje. Čia (t.y. referate - A.R.) bus iškelta", "Niekas daugiau kaip vidurinių amžių žmogus - Homo economicus".[104] Į tiriamąją problemą Z.Ivinskis žiūrėjo plačiai, siekė visapusiškai ją aprėpti, atsižvelgti į vidaus ir išorės faktorių sąveiką, lėmusią LDK prekybos apimtį ir struktūrą. Jį domino labai platus klausimų ratas: upių įtaka prekybai, jos keliai, struktūra, Lietuvos Statutų požiūris į prekybą ir miestus ir pan. Istorikas tikėjosi sulaukti teisingos, griežtos kritikos, kurią jis sau laikė naudinga. Jo lūkesčiai pasiteisino. Kritines pastabas išsakė tikri to meto socialinės- ekonominės istorijos tyrinėtojų korifėjai: J.Rutkovskis (Lenkija), F.Riorigas (Vokietija) ir kt. Jų nuomone, Z.Ivinskis per daug dėmesio skyrė LDK prekybai su Dancigu ir Ryga, mažai atsižvelgė į rytų prekybą ir t.t. [105] Po pareikštų kritinių pastabų istorikas savo darbą įvertino gana kukliai. [106] Kongrese Z.Ivinskis pasižymėjo daug vertingų pastabų, bibliografijos. Užsienio istorikai įsitikino, kad Lietuvoje yra rimtas socialinės-ekonominės istorijos tyrinėtojas.

---

[98] Ivinskis Z. Istorijos mokslas tarptautiniame forume. Įspūdžiai ir išvados iš VIII tarptautinio istorikų kongreso Ciūrichge// Židinys. - 1938. - Nr.8-9. - P.229.

[99] Ten pat. P.228.

[100] Prasidėjo tarptautinis istorikų kongresas, kuriame dalyvaus ir Lietuva//XX amžius. - 1938. - Rugpjūčio 31.

[101] Lappo I.I. La codification du droit lithuanien au XVIe siecle//Bulletin of the International committe of historical sciences. 1938. Vol.105.P.480-481.Pranešimo rankraštį žr.: MAB RS.F.267. B.39-44. L.156-165.

[102] Janulaitis A. Die Aufhebung der Leibeigenschaft in Litauen//Bulletin of the International committe...P.568-570.Pranešimo rankraštį žr.:MAB RS.F.267.B.1238.L.1-8.

[103] Ivinskis Z. Die osteuropaischen inbesondere die litauischen Handelsverhaltnise im 16.Jahrundert und ihre Auswirkung auf den gesamtteuropaischen Handel// Bulletin of the International committe...P.725-726.

[104] Paruošiamoji referato medžiaga//LNMB RS.F.29.B.329.L.52,74-75,103,119,133.

[105] Pastabos, pasižymėjimai apie kongreso darbą// Ten pat.B.790.L.32-34.

[106] Ten pat. L.33.

Daugiausia dėmesio kongrese susilaukė Europos politinė ir tautinė istorija. [107] Nors šis kongresas buvo grynai mokslinio pobūdžio, bet jo rengėjai sudarė plačią kultūrinę-pažintinę programą - ekskursijos, parodos, priėmimai ir kiti renginiai. Diskusijos įsiplieksdavo ir čia. Pavyzdžiui, kai kurie lenkų istorikai bandė nuneigti Lietuvos valstybės teises į buvusią LDK. [108] Būdami tik trise, mūsų istorikai ne tik stengėsi paneigti nepagrįstus teiginius Lietuvos istorijos klausimais, bet ir siekė "užmegzti daug pažinčių, sudaryti kontaktą, išvystyti ateityje bendradarbiavimą... reprezentuoti mūsų istoriją, informuotis ir kitus informuoti" [109]. Beje, šiame kongrese lietuviai buvo vienintėliai iš trijų Pabaltijo valstybių istorikų.

Kongresas pasibaigė rugsėjo 3 d. ir Lietuvos istorikai su daugybe įspūdžių bei išvadų grįžo namo [110]. Nestandartinis, laisvas nuo stereotipų Z.Ivinskio galvojimas kai kam nepatiko. Istorikas net buvo apkaltintas provokiškų pažiūrų dėstymu, atseit lenkų istorikas S.Vyslouchas turėjęs ginti lietuvius. Savo dienoraštyje Z.Ivinskis parašė, jog tai nesusipratimas - jo pranešime buvo kalbama apie lietuvių santykius su Vakarais [111].

Istorikas labai teigiamai įvertino kongreso darbą. Jo nuomone, "iš daugelio paskaitų koncentruotoje formoje buvo galima puikiai orientuotis apie atitinkamo klausimo naujausią būklę", daug kas jame buvo nauja ir reikšminga. Jis priėjo nelinksmos išvados - Lietuvos istorijos mokslas atsilikęs nuo bendrosios mokslo raidos [112].

Tai buvo paskutinis žymesnis Nepriklausomos Lietuvos istorikų pasirodymas užsienyje. Sovietai, okupavę Pabaltijo kraštus, 1941 m. kovo 14-17 d. Leningrade surengė istorikų konferenciją Lietuvos, Latvijos ir Estijos istorijos klausimais. Į ją buvo pakviesti ir mūsų istorikai, bet negalime pasakyti, ar Lietuvos istorikų atstovas K.Avižonis joje dalyvavo [113]. Tačiau tai nekeičia esmės - ši konferencija negali būti pavadinta tarptautine. Tai buvo okupantų organizuojamas farsas. Kaip matome, poros Nepriklausomos Lietuvos dešimtmečių laikotarpiu mūsų istorikai, nepaisant įvairių sunkumų, iš esmės įsijungė į tarptautinį istorikų bendradarbiavimą. Svarbus to įrodymas - dalyvavimas, ir vis didėjantis, įvairiuose istorikų kongresuose. Tai ne tik prisidėjo prie europinius standartus atitinkančio istorijos mokslo kūrimo, bet ir parodė Europai, jog išsivadavusi iš Rusijos imperijos gniaužtų, sukūrusi savo valstybę lietuvių tauta, jos istorikai gerbia savo istoriją, moksliškai ją tyrinėja. Tai rodė, kad Lietuvoje egzistuoja istorinė savimonė, taigi ir kultūra.

---

[107] VIII Miedzynarodowy kongres nauk historycznych w Zurychu, 28 sierpnia-3 wrzesnia 1938 r.//Kwartalnik Historyczny. 1938.R.III.Z. 3.S.586.

[108] VIII-sis istorijos mokslų kongresas...//Vairas.1938.Nr.24.P.140.

[109] Ivinskis Z. Praeities dabarties lūpomis...

[110] Pasibaigė Tarptautinis istorikų kongresas//XX amžius. - 1938. - Spalio 6.

[111] Įrašai Z.Ivinskio dienoraštyje//LNMB RS.F.29.B.14/I.L.154,167.

[112] Ivinskis Z. Praeities dabarties lūpomis...; To paties. Istorijos mokslas tarptautiniame forume...P.236.

[113] Vilniaus universiteto HMF dekano 1941 03 08 raštas VU Rektoriui//LVA.F.R.856.Ap.I.B.323.L.334.

Mindaugas MAKSIMAITIS
(Vilnius)

Teisės ir ekonomikos mokslai Vytauto Didžiojo universitete

Teisininkai beveik devyniasdešimt metų neturėjo galimybių Lietuvoje siekti aukštojo išsilavinimo, todėl po Pirmojo pasaulinio karo atgimusiai Lietuvos valstybei jų ypač trūko. Pirmasis Lietuvos Teisingumo ministras P.Leonas savo žinioje teturėjo apie 20 lietuvių teisininkų, maždaug kita tiek buvo Lietuvoje gyvenusių teisininkų nelietuvių - žydų, rusų, lenkų, vokiečių - dažniausiai nemokėjusių lietuviškai kalbėti, juo labiau - rašyti [1].

Todėl centriniame Teisingumo ministerijos aparate buvo įdarbinti daugiausia jauni, neprityrę, bet energingi ir Lietuvos reikalui atsidavę žmonės. Teisininkų komplektavimą pamėginta spręsti 1919 m. gruodžio 11 d. priimant įstatymą [2], pagal kurį taikos teisėjams, teismo tardytojams ir kitiems teismo pareigūnams rengti apygardų teismuose įsteigta teismo kandidatų institucija. Kandidatais galėjo būti priimti asmenys, turintys bendrąjį vidurinį išsilavinimą, gerai moką lietuvių kalbą ir sulaukę bent 20 metų amžiaus. Atlikę 1-2 metų praktiką, teoriškai susipažinę su pagrindinėmis teisminėmis disciplinomis, jie galėjo būti skiriami savarankiškam darbui teisingumo įstaigose.

Dar šiek tiek anksčiau - 1919 m. spalio 26 d. - jau plačiai žinomo teisininko A.Janulaičio iniciatyva Kauno apygardos teismo patalpose, pirmininkaujant P.Leonui, įvyko grupės Lietuvos teisininkų susirinkimas, kuriame nutarta įsteigti aukštesniuosius juridinius kursus Kaune; programai parengti ir lektoriams numatyti buvo sudaryta komisija iš O.Biuchlerio, A.Janulaičio ir V.Mačio [3]. Tai rodo rimtą teisinės visuomenės susirūpinimą teisininkų rengimo perspektyvomis Lietuvoje.

Tokie kursai buvo įsteigti Kaune 1920 m. pradžioje organizuotų Aukštųjų kursų bazėje.

Pirmasis Aukštųjų kursų Teisių skyriaus, kuriam vadovavo A.Janulaitis, tarybos posėdis įvyko vasario 6 d. Pirmojo semestro klausytojams numatyta programa nei mokymo disciplinomis, nei savaitinių joms skirtų valandų skaičiumi nenusileido aukštosios mokyklos programai: joje 6 valandos buvo skirtos romėnų teisei, 2 - teisės enciklopedijai, 2 -valstybinei teisei, 4 - ūkio istorijai, 4- Lietuvos teisės istorijai, 2- Lietuvos Statutų teisei. Rudenį į programą papildomai įtraukta civilinė teisė, nuo 1921 m. pavasario -tarptautinė ir finansų teisė, nuo tų pat metų rudens - dar ir politinė ekonomija.

Pirmąją paskaitą Kursuose 1920 m. vasario 17 d. skaitė P.Leonas, o be jo lektoriais įvairiu metu buvo V.Biržiška, O.Biuchleris, S.Digrys, A.Janulaitis, V.Mačys, K.Šalkauskis, A.Tumėnas ir A.Voldemaras [4].

---

[1] Skipitis R. Petras Leonas - Lietuvos kūrėjas // Teisininkų žinios., 1965, - Nr.27-28. - P.28.

[2] Teismo kandidatų įstatymas // Laikinosios vyriausybės žinios., 1919. - Nr.18.

[3] Vil(eišis) J. Dėl juridinių kursų steigimo / Lietuvos Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius,f.12, saug. vien. 2448. - L. 1-2.

[4] Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922.II.16-1924.VI.15. - K., 1925. - P.101.

1922 m. vasario 16 d. įsteigtojo (Valstybės Tarybos 1919 m. gruodžio 5 d. priimto Vilniaus universiteto Statuto pagrindu) Lietuvos universiteto struktūroje Teisių fakulteto nebuvo, bet Socialinių mokslų fakultete šalia kitų istorijos-filologijos katedrų numatyta įsteigti 13 teisinio-ekonominio profilio katedrų: bendrosios teisės istorijos, romėnų teisės, civilinės teisės, baudžiamosios teisės, administracinės teisės, procesinės teisės, Lietuvos teisės istorijos, politinės ekonomijos, statistikos, prekybinės teisės, finansų teisės, tarptautinės teisės [5]. Tiesa, dauguma jų realiai nebuvo įsteigtos, kol kas vyko tik Lietuvos teisės istorijos ir valstybinės teisės paskaitos, kurias skaitė A.Janulaitis ir fakulteto dekanas A.Voldemaras. Todėl Aukštųjų Kursų Teisių skyriaus darbas taip pat kurį laiką dar buvo tęsiamas, nors didelė jo klausytojų dalis įstojo į Universiteto Socialinių mokslų fakultetą (beje, dažniausiai laisvaisiais klausytojais, nes A.Voldemaras vengė priimti studentais valstybės tarnautojus) ir paskaitas lygiagrečiai vienur ir kitur praktiškai lankė tie patys žmonės [6]. Tik 1922 m. kovo 24 d. Steigiamasis seimas priėmė Universiteto Statutą [7], numačiusį savarankišką Teisių fakultetą. Dabar jau Aukštųjų Kursų Teisių skyriaus darbas nutrūko, nors naujasis fakultetas tuoj pat pradėti savo veiklos taip pat negalėjo.

Būsimuoju Teisių fakultetu ir vėl nuoširdžiai rūpinosi Lietuvos teisinė visuomenė. 1922 m. balandžio 13 d. įvykęs Lietuvos teisininkų draugijos susirinkimas į fakulteto "branduolį" nutarė pasiūlyti labiausiai vertus to meto teisininkus, buvusius Aukštųjų Kursų lektorius: Vyriausiojo tribunolo narį A.Janulaitį, valstybės gynėjo padėjėją O.Biuchlerį ir advokatus P.Leoną, K.Šalkauskį bei A.Tumėną,t aip pat Vyriausiojo tribunolo narį M.Römerį ir advokatą S.Bieliackiną [8]. Švietimo ministro teikimu [9], visus pasiūlytuosius Respublikos prezidentas 1922 m. birželio 20 d. įsakymu paskyrė įfakulteto branduolį: A.Janulaitį ir P.Leoną profesoriais, kitus - docentais [10]. Tačiau netrukus, A.Janulaičiui ir M.Römeriui atsisakius, o S.Bieliackinui iki lapkričio vidurio užtrukus užsienyje, tas branduolys pastebimai sumažėjo. 1922 m. rugpjūčio 16 d., dalyvaujant Universiteto rektoriui prof. J.Šimkui, įvyko pirmasis Teisių fakulteto tarybos - "sprendžiamojo organo visuose mokslo ir mokymo dalykuose", susidedančio iš fakulteto profesorių ir docentų (Universiteto statuto 22-23 str.), o šiuo konkrečiu atveju vos iš keturių branduolio narių, - posėdis. Turiningumu posėdis nepasižymėjo: dekano rinkimai dėl dalyvių mažo skaičiaus buvo atidėti ir tepriimtas nutarimas pakartotinai kviesti į fakultetą A.Janulaitį ir M.Römerį, taip pat V.Biržišką ir J.Papečkį [11]. Du pastarieji pasiūlymą priėmė (nors J.Papečkys, net nepradėjęs skaityti kurso, iš fakulteto netrukus pasitraukė) ir sekančiame posėdyje jau šešiese slaptu balsavimu dekanu išrinko P.Leoną [12], sutikusį priimti šias pareigas laikinai, kol susirinks pilnesnė tarybos sudėtis [13].

Po to taryba nutarė patenkinti E.Balogos, A.Moravskio ir N.Pokrovskio prašymus, priimdama juos į fakultetą ir išimties keliu leisdama dvejus metus pirmajam (priimtam į profesorius) skaityti paskaitas vokiečių, o likusiems (priimtiems docentais) - rusų kalba [14]. Rugsėjo 3 d. į darbą įsijungė M.Römeris, o A.Janulaitis sutiko dirbti tik pagal sutartį [15] ir profesoriaus etatinę vietą užėmė žymiai vėliau - tik 1925 metais.

[5] Vilniaus universiteto statutas // Laikinosios vyriausybės žinių papildymas, Nr.1.

[6] Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922.II.16-1924.VI.15. - P.102.

[7] Universiteto statutas // Vyriausybės žinios., 1922. - Nr.86.

[8] Lietuvos Teisininkų draugijos rašto Universiteto rektoriui nuorašas / Lietuvos Valstybinis archyvas (toliau -LVA), F. 391, Ap.4, B.773, L.40.

[9] 1922.VI.13 švietimo ministro rašto Resp.prezidentui nuorašas / LVA, F.391, Ap.4, B.775, L.283.

[10] 1922.VII.5 rektoriaus įsakymo nuorašas / LVA,F.R-856, Ap.2, B. 734. L.34.

[11] Teisių fakulteto tarybos (toliau - TFT) 1922.VIII.16 posėdžio protokolas / LVA, F.631, Ap.1, B.221, L2.

[12] TFT 1922.VIII.23 posėdžio protokolas / LVA, F.631.Ap.1.B.221, L.3.

[13] Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922.II.16-1924.VI.15. - P.103.

[14] TFT 1922.VIII.29 posėdžio protokolas / LVA, F,631.Ap.1. B.221, L.5-6.

[15] TFT 1922.IX.9 posėdžio protokolas / LVA, F.631,Ap.1.B.221, L.9.

Dideli sunkumai, su kuriais buvo susijęs mokslo personalo komplektavimas, nereiškė, kad žmonės buvo imami be atodairos: taryba atsisakė V.Fridšteino ir Vilimavičiaus paslaugų, motyvuodama, be kita ko, reikalingų kvalifikacijų stoka [16].

Lygiagrečiai buvo sprendžiami mokymo proceso organizavimo klausimai.

Viename pirmųjų tarybos posėdžių nustatyta, jog Fakultete studijos, "atsižiūrint ypatingai sunkių ir lektorių, ir studentų darbo sąlygų", tęsis 8 semestrus [17]. Tačiau ir normalizavusis fakulteto darbui nusistatytoji studijų trukmė nebepakito.

Buvę Aukštieji Kursai žymiai palengvino ne tik pirmųjų Fakulteto dėstytojų kadrų komplektavimą, bet ir padėjo surinkti studentų kontingentą. Iš Kursų į Teisių fakulteto V semestrą buvo priimta 13, į III - beveik 30 studentų ir laisvųjų klausytojų [18]. Buvusiems Aukštųjų Kursų klausytojams nutarta užskaityti ir jų išeitus semestrus, tame tarpe nutrūkusį 1922 m. pavasario semestrą, ir visus išklausytus dalykus. Studentais tapo visi turėję reikalingą mokslo cenzą ir pareiškę tokį norą tarnautojai, Socialinių mokslų fakultete buvę tik laisvaisiais klausytojais. Kiti studentai, įstojusieji į Universitetą 1922 m. pradžioje, liko kiek blogesnėje padėtyje: jiems buvo užskaityti tik įmokėti už mokslą pinigai, o jie patys palikti I semestro studentais [19].

Taip buvo sudaryti iš karto trys semestrai ir nustatytas Fakulteto mokymo planas, nuo kurio pirmaisiais metais, stokojant dėstytojų, leista kiek nukrypti. Pagal užsiėmimų tvarkaraštį, jie, su vienintele išimtimi, turėjo vykti popietinėmis valandomis [20]: daug studentų dirbo teisinį ir kitokį darbą, tarp jų buvo einančiųjų atsakingas pareigas valstybės aparate; pagrindines ir antraeiles pareigas turėjo ir dauguma profesorių. Vakariniai užsiėmimai Teisių fakultete ilgiems metams tapo tradiciniais.

Būtiniausią pasirengimą darbui Teisių fakultetas atliko gana greitai: nutarta paskaitas pradėti 1922 m. rugsėjo 18 d., kiekvienam lektoriui savarankiškai paskelbiant savo kurso pradžią [21].

□

1922 m. Universiteto Statutas įteisino šias penkiolika Teisių fakulteto katedrų: teisės enciklopedijos, romėnų teisės istorijos ir dogmos, Lietuvos teisės istorijos, politinės ekonomijos, teisės filosofijos istorijos, valstybinės teisės, statistikos, finansų teorijos, civilinės teisės, civilinio proceso, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso, administracinės teisės, prekybinės teisės, tarptautinės teisės. Lygiai tų pačių pavadinimų mokslo dalykus (ir dar teismo mediciną) Teisių fakulteto taryba 1922 m. rugsėjo 9 d. ir lapkričio 26 d. nutarimais pripažino fakulteto studentams privalomais dalykais [22].

Tęsdama mokslo personalo komplektavimą, Fakulteto taryba, vadovaudamasi Universiteto Statuto 24 straipsnio suteikta teise, nutarė pretendentus kviestis individualiai, o konkurso būdu naudotis tik išimtinais atvejais [23]. Atkaklių pastangų dėka 1922 m. rudens semestre mokslo personalo narių skaičius pasiekė 12 žmonių, 1923 m. jis išaugo iki 19 [24]. Rūpinantis personalo kvalifikacija, jau 1923 m. vasarą septyniems darbuotojams buvo sudarytos sąlygos išvykti į užsienį [25].

---

[16] TFT 1922.IX.9 ir X.29 posėdžio protokolas / LVA,F.631, Ap.1.B. 221, L.12,22.

[17] TFT 1922.VIII.22 posėdžio protokolas / LVA, F. 631.Ap.1.B.221, L.4.

[18] Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922.II.16-1924..VI.15. P.101.

[19] TFT 1922.IX.3 posėdžio protokolas / LVA,F.631.Ap.1.B.221, L.8.

[20] Ten pat. L. 6-7.

[21] TFT 1922.IX.9 posėdžio protoklas / LVA.F.631.Ap.1.B.221, L.9.

[22] Lietuvos universiteto Teisių fakulteto reguliaminas ir mokslo planas. - K., 1923. - P.6.

[23] TFT 1924.XI.23 posėdžio protokolas / LVA,F.631.Ap.1.B.222. L.41.

[24] Lietuvos universitetas 1922.II.16-1927.II.16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. - K., 1927. - P.211.

[25] TFT 1923.V.26 ir VI.3 posėdžio protokolas / LVA,F.631.Ap.1, B.221.L.59,62.

Personalui pasipildžius naujais nariais ir P.Leonui reikalaujant, 1923 m. sausio 21 d. įvyko nauji dekano rinkimai, kurių metu jis vėl buvo išrinktas ir po to kasmet perrenkamas iki 1933 m. [26]

1923 m. pradžioje Užsienio reikalų ministerija pasiūlė prie Teisių fakulteto steigti politinių mokslų sekciją, kurios tikslas - kryptingai rengti diplomatinio profilio specialistus. Fakulteto taryba, nutarusi "kol kas" tokios sekcijos nesteigti [27], brandino kitus, esamoje situacijoje perspektyvesnius, planus, kuriuos netrukus ėmė realizuoti.

Jau Universitete Statuto numatytos Teisių fakulteto katedros bei fakultete dėstomos mokslo disciplinos akivaizdžiai rodė, jog čia, be teisinių žinių, didelis dėmesys skiriamas ekonominėms žinioms. Tai dar kartą pažymėjo 1922 m. įsigaliojusio Teisių fakulteto reguliamino 32 straipsnis, nurodęs, kad diplomui gauti reikalingas studento rašto darbas, atliekamas pasirinktinai iš teisės ar ekonomijos mokslo sričių [28].

Nesitenkindama teisininkų, kad ir su žymiu ekonominiu polinkiu, rengimu, Fakulteto taryba 1923 m. birželio 12 d. nutarė steigti Universiteto Statuto nenumatytą Ekonominį skyrių, apie tai nedelsiant informuojant visuomenę. Kartu nusistatyta, jog ekonomistams, kaip ir teisininkams, mokymo procesas bus išskaidytas į 8 semestrus, iš kurių du pirmieji abiems skyriams sutaps. Detalesniam projektui parengti sudaryta komisija iš V.Biržiškos, E.Balogos ir P.Šalčiaus, su teise kooptuoti į jos sudėtį pašalinius žmones [29].

Rudenį dėl per didelio dėmesio teisiniams dalykams ir ekonominių dalykų vietos sumenkinimo, komisijos pateiktas Ekonominio skyriaus programos projektas tarybos nepatenkino. Tik gruodžio 16 d. Ekonominio skyriaus programa taryboje buvo aprobuota [30].

Persitvarkydamas į du skyrius, Teisių fakultetas susidūrė su nemenkais sunkumais: etatai buvo pritaikyti Teisių skyriui, todėl apie naujų katedrų steigimą negalėjo būti kalbos. Teko iš pradžių pasitenkinti tik 4 naujų dėstytojų pakvietimu į jau esančias katedras, dalį ekonomistams numatytų disciplinų apsiėmė dėstyti teisių skyriaus bei kitų Universiteto fakultetų mokslo personalo atstovai [31].

Lietuvos vyriausybei ėmus rengti naujo Universiteto Statuto projektą, 1927 m. Teisių fakulteto taryboje taip pat pradėtas svarstyti Fakulteto reformos klausimas. Ta proga iškeltas reikalingumas sujungti į vieną teisės enciklopedijos ir teisės filosofijos istorijos katedras, baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso katedras bei civilinės teisės ir prekybinės teisės katedras, įsteigti naujas - Klaipėdos krašto teisės, privatinio ūkio mokslo ir ekonominės politikos katedras [32]; po metų nuo sumanymo reformuoti prekybinės teisės katedrą atsisakyta [33]. 1928 m. gegužės 28 d. taryba nutarė, kad sujungtos į vieną galėtų būti tik teisės enciklopedijos ir teisės filosofijos istorijos katedros, o įsteigti reikia visas tris jau minėtas naująsias katedras [34].

Naujasis 1930 m. Vytauto Didžiojo universiteto Statutas Teisių fakultete sankcionavo teisių ir ekonomijos (taip šiame Statute pavadintas Ekonominis) skyrius ir paskelbė naują Fakulteto katedrų sąrašą. Į pageidavimus pilnai neatsižvelgta. Dabar katedrų palikta trylika: aštuonios katedros sujungtos į keturias (teisės enciklopedijos ir teisės filosofijos istorijos, civilinės teisės ir civilinio proceso, baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso, politinės ekonomijos ir statistikos) ir įkurtos dvi

---

[26] TFT 1923.I.21 posėdžio protokolas / LVA, F.631.Ap.1.B.221, L.32.

[27] TFT 1923.IV.22 posėdžio protoklas / LVA, F.631, Ap.1.B.221. L.52.

[28] Lietuvos universiteto Teisių fakulteto reguliamina sir mokslo planas. - P.7.

[29] TFT 1923.VI.13 posėdžio protokolas / LVA, F.631, Ap.1. B.221, L.76.

[30] TFT 1923.XI.18 ir XII.16 posėdžio protokolas / LVA,F.631, Ap.1, B.221, L.98,102.

[31] Lietuvos universitetas 1922.II.16-1927.II.16. / Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. - P.210.

[32] TFT 1927.V.15 posėdžio protokolas / LVA, F.631,Ap.1,B. 223, L.75.

[33] TFT 1928.III.11 posėdžio protokolas / LVA, F.631,Ap.1, B.224. L.8.

[34] TFT 1928.V.28 posėdžio protokolas / LVA, F.631,Ap.1,B.224, L.14.

naujos - privatinio ūkio mokslo ir ekonominės politikos. Be to, patikslinti dviejų katedrų pavadinimai: romėnų teisės istorijos ir sistemos bei finansų mokslo [35].

Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje Fakultete vėl buvo svarstomas projektas reformuoti katedras, įjungiant į jas didesnį skaičių giminingų disciplinų ir sudarant profesūrai galimybes dažniau keisti skaitomus kursus. Pagal šį projektą Fakultete turėjo būti paliktos septynios katedros: Lietuvos teisės istorijos, valstybinės ir tarptautinės teisės, baudžiamosios teisės ir teisės teorijos, privatinės teisės, teorinės ekonomikos, taikomosios ekonomikos ir įmoninės ekonomikos [36].

Prof. M.Römeris siūlė projektą steigti prie Fakulteto trečiąjį - Administracijos skyrių, buvo parengęs šiame skyriuje dėstytinų dalykų programą (Lietuvių tautos politinės ir socialinės istorijos bruožai, Nepriklausomos Lietuvos politinė raida nuo 1918 m., dabartinės socialinės ir politinės idėjos ir sąjūdžiai, Lietuvos užsienio politika, Lietuvos vidaus politika, Lietuvos valstybės administracija, administracijos technika ir racionalizacija, anglų, prancūzų ir vokiečių administracinė sistema, demokratija ir totalinė valstybė, sovietologija ir kai-kurie kiti dalykai). Taryba neparėmė šio pasiūlymo, bet sudarytai komisijai pavedė išnagrinėti galimybes ir tikslingumą įsteigti studentams teisininkams atitinkamą specializaciją, pradedant nuo V semestro [37].

Šie pasiūlymai liko nerealizuoti, galimas dalykas, tam tiesiog pritrūko laiko, bet akivaizdu, kad fakulteto mokslo personalas nesitenkino pasiektais rezultatais, nuolat ieškojo naujovių ir rodė gerą iniciatyvą.

Mokymo planai Teisių fakultete buvo sudaryti carinės Rusijos universitetų analogiško profilio skyrių pavyzdžiu [38]: tokia tvarka buvo artimiausia jo personalui, ypač pirmiesiems darbuotojams, aukštąjį išsilavinimą įgijusiems daugiausia Rusijoje. Šie planai, žinoma, buvo pakoreguoti, pritaikyti Lietuvos sąlygoms ir poreikiams. Būdinga, kad jie, ypač Teisių skyriuje, buvo gana stabilūs tiek mokymo disciplinų parinkimu, tiek jų išdėstymo semestrais prasme.

Įsteigus Ekonominį skyrių, I - II semestrų studentai -teisininkai ir ekonomistai - klausė tų pačių paskaitų: teisės enciklopedijos, romėnų teisės istorijos, Lietuvos teisės istorijos, valstybinės teisės, politinės ekonomijos. Aukštesniuosiuose semestruose abiejų specialybių studentai dar klausė Lietuvos valstybinės teisės, civilinės teisės, statistikos, finansų teisės, Lietuvos finansų, administracinės teisės, prekybinės teisės paskaitų. Tačiau šiuo atveju reikalavimai studentams buvo skirtingi: antai, taryboje buvo nusistatyta, kad Ekonominio skyriaus studentai, išklausę romėnų teisės kursą, būtų egzaminuojami "kaip ekonomistai" [39], o išlaikiusieji civilinę ar romėnų teisę Ekonominiame skyriuje ir sumanę pereiti į Teisių skyrių studentai, šiuos egzaminus privalėjo perlaikyti [40].

Be to, teisininkams, be dalykų, nustatytų pirmajame mokslo plane, laipsniškai dar buvo įvesti Klaipėdos krašto teisės, Klaipėdos statuto, kriminalistikos, hipotekos teisės, paveldėjimo teisės, ekonomikos mokslų enciklopedijos, Lietuvos mokesčių istorijos, atskirais metais - tarptautinės privatinės teisės kursai; ekonomistams reikėjo klausyti komercinės aritmetikos, politinės aritmetikos, ekonominės politikos, visuomenės ūkio istorijos, knygvedybos, ekonominių doktrinų istorijos, pinigų, kreditų ir bankų, socialinės ir ūkio statistikos, kooperacijos, žemės ūkio ekonomikos, ekonominės tarptautinės teisės, ūkio geografijos, privatinio ūkio organizacijos, prekių mokslo, komunalinės politikos, socialinės apsaugos,

---

[35] Vytauto Didžiojo universiteto statutas / Vyriausybės žinios. - 1930. - Nr.330.

[36] TFT 1938.VI.9 posėdžio protokolas / LVA, F.631,Ap.1,B.225,L.236-237.

[37] TFT 1939.X.26 ir XII.7 posėdžio protokolas / LVA,F.631, Ap.1, B.225, L.313,319.

[38] Lietuvos universitetas 1922.II.1691927.II.16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. - P.210.

[39] TFT 1925.III.1 posėdžio protokolas / LVA, F.631,Ap.1,B.222,L.49.

[40] TFT 1928.X.7 posėdžio protokolas / LVA, F.631, Ap.1,B.224,L.31.

draudimo [41], o vėliau - dar ekonomikos teorijos, buhalterijos, sociologijos, finansinės matematikos, ekonominės politikos sistemų ir principų, muitų politikos, konjuktūrų politikos, transporto politikos, prekybos politikos ir kai kurių kitų dalykų paskaitų [42]. Atskiri dalykai buvo studijuojami pagal studentų pasirinkimą.

Ilgainiui ėmė aiškėti vis didėjantis studentų -teisininkų ir ekonomistų - specializavimasis. Pradedant 1932-1933 mokslo metais, Teisių ir Ekonominiai skyriai būdavo atskirti jau nuo I semestro [43]. Nepaisant to, teisininkai visą laiką gaudavo nemaža ekonominių žinių, o ekonomistai - teisinių.

Buvo ir nerealizuotų mėginimų įvesti atskiras mokslo disciplinas. Antai, 1924 m. Teisių fakulteto taryboje buvo svarstomas klausimas dėl karo baudžiamosios teisės kurso įvedimo [44]. Tačiau, gavusi Krašto apsaugos ministerijos pasiūlymą steigti karo baudžiamosios teisės katedrą, taryba jos atsisakė, motyvuodama tuo, kad karo juristai privalą "išeiti bendrą mokslą, kuris duos jiems galimybės pilnai orientuotis ir karo baudžiamojoje teisėje ir procese"[45]. Arba štai 1938 m., planuojant Fakulteto penkerių ir dešimties metų perspektyvas, ėjo kalba, be kita ko, apie reikalą įvesti ūkio teisę, bažnytinę teisę ir kt. [46]

Mokslo planuose numatytiems dalykams dėstyti Seimo 1924 m. lapkričio 4 d. priimtas Universiteto etatų įstatymas Teisių fakultetui numatė 33 vyresniojo mokslo personalo ir 1 jaunesniojo mokslo personalo etatinius vienetus [47]. Tuo metu realiai jų sukomplektuoti Fakultetui nebuvo pavykę: 1923 m. rudens semestre tebuvo užimta 19 vyresniojo mokslo personalo etatų, 1924 m. -21, 1925 m. - 26, 1926 - 29 [48]. Fakulteto dėstytojams talkino įvairiais metais iki 6 dėstytojų iš kitų fakultetų.

Teturėdamas tik praktinio darbo įgūdžius, Fakulteto personalas į naujas pareigas žiūrėjo labai sąžiningai ir rimtai. Jis ne tik dirbo pedagoginį darbą, bet ir stebėtinai greitai daugelis jo atstovų pateikė spaudai savo skaitomus kursus, nemažą kiekį verstinės literatūros, mėgindami bent iš dalies užpildyti literatūros lietuvių kalba stygių [49]. Jau 1924 m. pradėjo eiti tęstinis mokslinis leidinys "Teisių fakulteto Darbai".

Vytauto Didžiojo universiteto 1930 m. etatų įstatymas [50] sumažino Teisių fakulteto etatus, tepalikdamas 19 vyresniojo mokslo personalo ir 6 jaunesniojo mokslo personalo etatinius vienetus. Vyresniojo personalo etatines vietas Fakulteto taryba paskirstė jau įgyjusiems patirtį profesoriams: P.Leonui, A.Janulaičiui, V.Mačiui, A.Kriščiukaičiui, V.Biržiškai, A.Jaščenkai, VI.Jurgučiui, S.Bieliackiniui, docentams A.Moravskiui, V.Jungferiui, P.Šalčiui, K.Šalkauskiui, V.Stankevičiui, A.Tumėnui, J.Aleksai, A.Rimkai, taip pat jaunesnės kartos atstovams A.Tamošaičiui ir T.Petkevičiui [51]. Teisių fakultetui šiuo metu talkino doc. K.Oželis (iš Medicinos fakulteto), prof. J.Šimkus ir doc. J.Mašiotas (Technikos fakultetas),

[41] Lietuvos universitetas 1922.II.16-1927.II.16 / Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. - P.166-167.

[42] Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16-1932.IX.1) apyskaita. - K.,1933. -P.225-227; Vytauto Didžiojo universiteto 1938 m. rudens semestro kalendorius. - K., 1938. - P.64-66; Vytauto Didžiojo universiteto 1939 m. pavasario semestro kalendorius. - K.,1939. - P.65-72.

[43] TFT 1932.VI.5 posėdžio protokolas / LVA, F.631,Ap.1,B.224, L.162.

[44] TFT 1924.II.24 ir III.9 posėdžių protokolai // LVA,F.631, Ap.1,B.221, L.111; B.222, L.1.

[45] TFT 1924.IV.6 posėdžio protokolas // LVA, F.631,Ap.1,B.222, L.5.

[46] TFT 1938.II.10 posėdžio protokolas // LVA, F.631,Ap.1,B.225, L.225.

[47] Universiteto etatai // Vyriausybės žinios. - 1924. - Nr.176.

[48] Lietuvos universitetas 1922.II.16-1927.II.16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. - P.211.

[49] Leonas P.Teisės enciklopedijos paskaitos. - K., 1924;Mačys V.Civilinio proceso paskaitos. - K., 1924; MoravskisA. Lietuvos finansai: D.1. Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos biudžeto formavimusi ir vystymusi. - K., 1925; D.2.Pinigai, kreditas ir bankai Lietuvoje prieš karą ir dabar. - K.,1925; Rimka A.Statistikos pagrindai. - K., 1925; StankevičiusV. Baudžiamoji teisė. - K., 1925; Pokrovskis N. Finansų mokslo pagrindai. - K., 1926; Šalčius P.Visuomenės ūkio teorijos. - K.,1927ir kt.

[50] Vytauto Didžiojo universiteto vyresniojo ir jaunesniojo mokslo personalo etatai // Vyriausybės žinios., 1930. - Nr.330.

[51] TFT 1930.VI.11 posėdžio protokolas / LVA, F.631,Ap.1,B.224, L.88.

prof. P.Juodakis (Matematikos-gamtos fakultetas) bei prof. K.Pakštas (Teologijos-filosofijos fakultetas). Tolesnis mokslo personalo etatų Teisių fakultete padidinimas susijęs su Fakulteto rūpesčiu įsteigti Klaipėdos krašto teisės katedrą, kuri, pagal projekto autorių užmanymą, turėjo užtikrinti šiame krašte galiojusios civilinės ir baudžiamosios materialinės bei procesinės teisės dėstymą [52]. Literatūroje vėliau atsirado teiginys, kad tokia katedra buvusi įkurta 1931 m. ir jai papildomai išskirti du vyresniojo mokslo personalo etatai [53]. Tačiau šiam teiginiui patvirtinti nėra duomenų, priešingai, kai kurie faktai verčia juo suabejoti: nebuvo padaryta pakeitimo Universiteto Statute, apie tai nekalbama etatų įstatymuose, Fakulteto tarybos posėdžių protokoluose, nepavyko aptikti atitinkamų pėdsakų kituose dokumentuose. Neabejotina yra tiktai tai, kad nuo 1931 m. sausio1 d. Teisių fakulteto etatai pasipildė dviem vyresniojo mokslo personalo etatais. Tačiau jie buvo skirti civilinės teisės ir civilinio proceso bei baudžiamosios teisės ir baudžiamo joproceso katedroms [54], nors specialiai numatant panaudoti Klaipėdos krašto teisės - civilinės ir baudžiamosios - dėstymui išplėsti [55]. Informavus apie tai tarybą, čia pat nutarta konkurso etatams užimti neskelbti, o patiems ieškoti tinkamų žmonių.

Šį kartą rasti dėstytojus pasirodė kaip reta sudėtinga. Tai pretendentų netenkino siūlomos sąlygos, tai taryba likdavo nepatenkinta pretendentais. Rezultatų nedavė net paskelbtas konkursas. Tik 1933 m. Klaipėdos krašto civilinei teisei skaityti buvo susitarta su prof.Sokolovskiu [56], kuris, deja, 1934 m. mirė. Buvo mėginama pasitelkti jau esamus Fakulteto dėstytojus K.Žalkauską, V.Stankevičių, S.Bieliackiną. Pagaliau 1936 m. civilinę teisę (BGB) ir civilinį procesą (ZPO) sutiko skaityti prof. A.Saengeris, o baudžiamąją teisę (STR.GB) ir Klaipėdos krašto administracinę teisę - prof. A.Baumgartenas [57].

Naujų problemų su mokslo personalu atsirado ketvirtojo dešimtmečio viduryje: keletas jo narių - P.Leonas, A.Kriščiukaitis, V.Mačys, A.Moravskis - neteko teisės užimti etatinės vietos dėl amžiaus; 1935 m. pasirodžius įstatymui, draudžiančiam dėstytojo darbą derinti su advokato veikla, pastarąją pasirinko ir iš Fakulteto pasitraukė S.Bieliackinas, V.Stankevičius, A.Tumėnas; mirė jau 1929 m. atsistatydinęs N.Pokrovskis.

Didelė vyresniojo mokslo personalo netektis per nepilnus trejis metus Fakultete sukėlė įtampą, kuriai pasidavė ir dekanas V.Biržiška, išrinktas į šį postą 1933 m.: dekanas pareiškė atsistatydinąs [58]. Vėl išrinktas, jis sutiko vadovauti Fakultetui, bet jau po mėnesio, šį kartą dėl ligos, iš posto pasitraukė, užleisdamas vietą A.Janulaičiui [59].

Vykstant kartų kaitai, į senosios profesūros vietas atėjo jauni, jau baigę Vytauto Didžiojo universitetą minėtieji A.Tamošaitis, T.Petkevičius (1930), J.Bučas (1931), D.Krivickas (1932) ir kt. Jaunesniajam mokslo personalui teko plačiai įsijungti į jam nespecifinį darbą - paskaitų kursų skaitymą: D.Budriui - socialekonominės statistikos, K.Žalkauskui - baudžiamojo proceso, A.Penkaičiui - teisės filosofijos istorijos, Vyt.Jurgučiui - baudžiamosios teisės, P.Podalskiui - Lietuvos visuomenės ūkio istorijos ir t.t [60].

Rengiant naująsias mokslo pajėgas, Teisių fakultete buvo sudaromos galimybės paliktiems čia dirbti gabiausiems absolventams to-

---

[52] TFT 1928.III.11 posėdžio protokolas / LVA, F.631,Ap.1, B.224, L.9.

[53] Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkeriųveikimo metų (1927.II.16-1932.IX.1) apyskaita. - P.220.

[54] Vytauto Didžiojo universiteto vyresniojo ir jaunesniojo mokslo personalo etatų'pakeitimas // Vyriausybės žinios. - 1930. - Nr.344.

[55] TFT 1931.I.18 posėdžio protokolas / LVA, F.631, Ap.1,B.224, L.110.

[56] TFT 1933.I.29 posėdžio protokolas / LVA, F.631, Ap.1, B.225, L.4.

[57] TFT 1936.I.3 ir II.6 posėdžių protokolai / LVA,F.631, Ap. 1, B.225, L.134, 138; Vytauto Didžiojo universiteto1938 m. rudens semestro kalendorius. - P.59.

[58] TFT 1935.IX.19 posėdžio protokolas / LVA, F.631, Ap.1, B.225, L.115-116.

[59] TFT 1935.X.13 posėdžio protokolas / LVA, F.631, Ap.1, B.225, L.123.

[60] TFT 1937.IX.25 posėdžio protokolas / LVA, F.631, Ap.1, B.225, L.214.

bulintis užsienio mokslo centruose. Dešimčiai teisininkų ir ekonomistų Teisių fakulteto taryboje pripažinti daktaro moksliniai laipsniai.

Teisių fakultetas Vytauto Didžiojo universiteto studentams buvo populiariausias. 1922 m. rudens semestre Teisių fakultete studijavo 244 studentai arba 20,9 % visų Universiteto studentų, 1923 m. - 368, arba 26,7 %. Per šiuos pirmuosius dvejus metus Teisių fakultetą studentų skaičiumi lenkė tik Medicinos fakultetas. Po to ilgus metus šiuo požiūriu teisininkai konkurentų neturėjo. Kasmet Fakulteto studentų skaičius augo iki 1932 m., kai jis pasiekė 1609 žmones, o tai sudarė 35,3 % visų Universiteto studentų. Nuo 1933 m. pastebimas studentų skaičius mažėjimas Universitete ir Fakultete. Šis procesas mažiausiai palietė Technikos ir Medicinos fakultetus, todėl 1939 m., kai Teisių fakultete buvo 635 studentai arba 20,8 % visų universiteto studentų, jis vienintelį kartą pagal studentų skaičių atsidūrė trečioje vietoje [61].

Teisių fakulteto studentai (1926 m. duomenimis) būdavo vyresni už kitų fakultetų studentus: jų amžiaus vidurkis siekė 25,9 metų [62]. Šiam rodikliui poveikį darė, o savo ruožtu nuo jo ir priklausė tai, kad didelė studentų dalis tarnavo valstybinėse ar privatinėse įstaigose arba vertėsi pamokomis, o tam reikalui palankus paskaitų skyrimas popietinėmis valandomis tapo tiek įprastu, tradiciniu reiškiniu, kad dėl susiklosčiusių konkrečių aplinkybių jų perkėlimas į priešpietį buvo svarstomas tarybos posėdžiuose tarsi nepaprastas įvykis. Antai, 1929 m. pavasarį nutarta I kurso paskaitas rudens semestre skirti rytinėmis valandomis, išskyrus profesorių, negalinčių dirbti rytais, paskaitas; dėl II kurso, atvirkščiai, nutarta paskaitas skirti popietinėmis valandomis, išskyrus profesorių, norinčių dėstyti rytais, paskaitas, bet ir tai su sąlyga, "jei tai nesudaro didelių nepatogumų studentams" [63]. Rudeniui atėjus, kilęs pirmakursių nepasitenkinimas privertė tarybą grįžti prie šio klausimo, ir tik dėl patalpų stygiaus, nesant kitų galimybių, buvo paliktas galioti ankstesnis nutarimas [64].

Aišku, kad taryba suprato, jog, dirbdami kitą darbą ir Universitetą lankydami vakarais, studentai mokslui skiria tik savo jėgų likučius [65]. Tai buvo viena priežasčių, dėl kurių žymi studentų dalis studijuodavo gana ilgai. Taryba, stengdamasi paveikti studentus, pirmiausia nustatė reikalavimų minimumą, būtiną studentų perėjimui į aukštesnį semestrą.

Perėjimui į III semestrą reikėjo išlaikyti paties studento pasirinktą bent vieną egzaminą, o be to, - teisės enciklopedijos egzaminą teisininkui ir politinės ekonomijos - ekonomistui. Pereinant į V semestrą, be minimumo, nustatyto pereinantiems į III semestrą, Teisių skyriuje reikėjo išlaikyti egzaminus iš romėnų teisės ir vieno paties studento pasirinkto dalyko, o Ekonominiame skyriuje - iš ūkio istorijos ir dviejų pasirinktų dalykų. Pereinant į VII semestrą, be minimumo, numatyto pereinantiems į V semestrą, reikėjo išlaikyti Teisių skyriuje dar du egzaminus iš paties studento pasirinktų dalykų, t.y. iš viso 6 egzaminus, o Ekonominiame skyriuje - iš finansų mokslo, ekonominių mokslų, istorijos ir statistikos, t.y. iš viso aštuonis egzaminus [66].

Ilgainiui šie reikalavimai, ypač Ekonominiame skyriuje, truputį keitėsi [67].

Tuo pačiu tikslu - skatinant studentus skirti didesnį dėmesį studijoms - Teisių fakulteto taryba įvedė taisyklę, pagal kurią studentai, baigę klausyti visą kursą, bet po to per trejis metus neišlaikę reikalingų egzaminų, norėdami gauti diplomą, privalėjo anksčiau nei prieš trejis metus išlaikytus egzaminus laikyti iš naujo [68].

Buvo nustatyti atitinkami reikalavimai studentams, panorusiems pereiti iš Teisių skyriaus į Ekonominį, ir atvirkščiai. 1928 m.

[61] Vilniaus universiteto istorija 1803-1940. - V., 1977. - P.241.

[62] Lietuvos universitetas 1922.II.16-1927.II.16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. - P.55.

[63] TFT 1929.V.26. posėdžio protokolas / LVA, F.631, Ap.1, B.224 L.45.

[64] TFT 1929.X.6 posėdžio protokolas / LVA, F.631, Ap. 1, B.224, L.59-60.

[65] TFT 1938.II.10 posėdžio protokolas / LVA, F.631, Ap.1, B.225, L.228.

[66] Vytauto Didžiojo universitetas. Teisių fakulteto reguliaminas. - K., 1932. - P.4-5.

[67] Žr. Vytauto Didžiojo universiteto 1939 m. pavasario semestro kalendorius. - P.129-130.

[68] Vytauto Didžiojo universitetas. Teisių fakulteto reguliaminas. - P.9.

spalio 7 d. Fakulteto taryboje nutarta perėjimų į VII semestrą iš viso neleisti; į V Teisių skyriaus semestrą galėjo būti priimti studentai, išėję ne mažiau kaip 6 Ekonominio skyriaus semestrus, išklausę visus bendrus abiems skyriams kursus ir išlaikę bent 3 egzaminus iš šių keturių dalykų: teisės enciklopedijos, Lietuvos teisės istorijos, administracinės teisės ar prekybinės teisės; į V Ekonominio skyriaus semestrą galėjo būti priimami studentai, išėję bent 5 semestrus Teisių skyriuje, išklausę visus bendrus dalykus ir išlaikę politinės ekonomijos, finansų teisės ir statistikos egzaminus [69].

Kurį laiką buvo laikomasi teisyklės, neleidžiančios studentui vienu metu lankyti ir Teisių, ir Ekonominį skyrių [70], bet vėliau draudimo atsisakyta, tik numatyta siekti, kad nesutaptų užsiėmimų valandos ir dėl šios priežasties paskaitų klausymas neliktų formalus [71].

Išklausę kituose (kitų šalių) universitetuose Teisių fakulteto kursą ir dėl kurių nors priežasčių formaliai mokslų nebaigę asmenys tai galėjo padaryti Lietuvos universiteto Teisių fakultete. Fakulteto taryba reikliai žiūrėjo į šį dalyką, nustatydama mokslo disciplinas, iš kurių egzaminus Fakultete turėjo išlaikyti visi pretendentai, taip pat papildomas disciplinas - personaliai kiekvienam pretendentui [72]. Pirmaisiais tokiais pretendentais buvo P.Klimas, T.Petkevičius, A.Sugintas, B.Masiulis, A.Naujokaitis ir kt.

Diplomui gauti Teisių fakulteto studentai turėjo išklausyti visą atitinkamo skyriaus kursą, gauti visų dėstomų dalykų, pratybų, proseminarų ir seminarų įskaitas, išlaikyti egzaminus ir parašyti diplominį darbą. Buvo reikalaujama, kad diplominiame darbe diplomantas įrodytų sugebėjimą naudotis atitinkama moksline literatūra, susipažinimą su mokslinio darbo metodais ir mokėjimą pasirinktą klausimą atitinkamai išdėstyti. Diplominio darbo apimtis - bent 20 mašinėle rašytų puslapių.

Diplominis darbas viešai nebuvo ginamas: jį pažymiu vertindavo dėstytojas, kurio priežiūroje darbas buvo rašomas, taip pat Fakulteto dekano paskirtas dėstytojas. Nesutinkant abiejų vertintojų nuomonėms, dekanas skirdavo šiam reikalui dar trečią dėstytoją [73].

Pirmieji Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto baigimo diplomai buvo įteikti 1924 m. (tada Universitetas dar vadinosi Lietuvos universitetu). O 1924-1939 m. šio Universiteto Teisių fakulteto baigimo diplomus gavo 1174 žmonės, tarp jų 959 (81,7 proc.) teisininkai ir 215 (18,3 proc) ekonomistų [74].

Vien Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto veiklos dėka atsirado reali galimybė jau 1933 m. priimtame naujame Teismų santvarkos įstatyme [75] įrašyti nuostatą, kad teisėjais, teismo tardytojas, teismo anstoliais, prokurorais ir jų padėjėjais, advokatais gali būti skiriami tik aukštojo mokslo cenzą turintys Lietuvos piliečiai.

□

Lietuvai 1939 m. atgavus Vilnių, Respublikos Ministrų Taryba nutarė perkelti Vytauto Didžiojo universiteto Teisių ir Humanitarinių mokslų fakultetus į Vilniaus universitetą. Vedinas patriotinių jausmų, nepaisydamas materialinių sunkumų bei kitų nepatogumų, susijusių su darbo vietos perkėlimu į kitą miestą, Teisių fakulteto mokslo personalas neprieštaraudamas priėmė šį pasiūlymą. Specialiu Respublikos prezidento 1940 m. sausio 18 d. aktu iš Kauno buvo perkelti 13 vyresniojo mokslo personalo narių - profesoriai A.Janulaitis, V.Biržiška, Vl.Jurgutis, A.Rimka, M.Römeris, A.Saengeris, V.Stankevičius, P.Šalčius, K.Šalkauskis, docentai J.Aleksa, V.Jungferis, T.Petkevičius, A.Tamošaitis. Švietimo ministro įsakymu taip pat perkelti 22 jaunesniojo

---

[69] TFT 1928.X.7. posėdžio protokolas // LVA, F.631, Ap.1, B.224, L.28.

[70] TFT 1928.X.21 posėdžio protokolas // LVA, F.631, Ap.1, B.224, L.31.

[71] TFT 1931.X.11 posėdžio protokolas // LVA, F.631, Ap.1, B.224, L.133.

[72] TFT 1923.II.4 posėdžio protokolas // LVA F. 631, Ap.1, B.221, L.35-36.

[73] Vytauto Didžiojo universitetas. Teisių fakulteto reguliaminas. - P.9.

[74] Vilniaus universiteto istorija 1803-1940. - P.248.

[75] Teismų santvarkos įstatymas // Vyriausybės žinios. -1933, - Nr.419.

mokslo personalo nariai: privatdocentai J.Bučas, D.Krivickas, D.Cesevičius, vyr. asistentai J.Brožaitis, D.Budrys, K.Račkauskas, V.Bulvičius, A.Penkaitis, V.Čepas, Vyt.Jurgutis, S.Žakevičius, P.Podalskis, jaun. asistentai V.Valiukevičius, A.Broel Pliateris, F.Mackus, J.Požemeckas, J.Smetona, S.Tomonis, neetat.lektoriai K.Žalkauskas, J.Acus-Acukas, J.Naujalis, J.Masiliūnas.[76]

Prasidėjo naujas buvusio Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto istorijos puslapis.

[76] 1940.II.21 Vilniaus universiteto rektoriaus akto nuorašas / Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius, F.98, saug. vien. VU 14. L.11-13.

Mindaugas VENSLAUSKAS
(Kaunas)

Biologija Vytauto Didžiojo universitete

Lietuvos universitetų biologijos mokslo ir studijų ištakos

Lietuvos universitetų mokslinių idėjų studijų organizavimo, valdymo, tradicijų bei etinių normų ištakos, be abejonės, siekia 1831 metais carinės Rusijos uždarytą Vilniaus universitetą. Lietuvos biologijos mokslo raidoje ypač pasižymėjo tokios iškilios to meto asmenybės, kaip Vilniaus universiteto profesoriai - botanikas Stanislovas Bonifacas Jundzilas (1761-1847), chemikas ir medikas Andrius Sniadeckis (1768-1838), zoologai Liudvikas Henrikas Bojanusas (1776-1827), Eduardas Eichvaldas (1795-1876). Pastarieji du buvo pripažinti mokslininkai to meto Europoje, savo darbais ir mąstymo originalumu toli pranokę gyvenamąjį laikmetį. L. H. Bojanusas paskelbė per 70 straipsnių iš anatomijos, veterinarijos, zoologijos bei embriologijos. Bendraamžiai labiausiai vertino jo monografiją, pašvęstą vėžlio anatomijos studijai - "Anatome testudinis Europaeae". Tačiau išliekamumo ir tęstinumo požiūriu žymiai didesnio dėmesio nusipelno jo lyginamosios anatomijos studijos. Jų išraiška buvo lyginamosios anatomijos kursas, kurį Bojanusas pradėjo dėstyti 1815 metais ir dėstė iki 1823 metų. Vilniaus universitetas buvo pirmasis Rusijos imperijoje ir vienas iš nedaugelio Europos universitetų, kur šis dalykas buvo dėstomas. Deja, iš plataus ir gilaus Bojanuso lyginamosios anatomijos kurso mus pasiekė tik įžanginė paskaitos publikacija ("Introductio in anatomen comparatum", Vilnae, 1815). Joje atsispindi Bojanuso apibendrintas požiūris į gyvąją gamtą. Jis teigia, kad "gamtoje vyraujantys dėsniai ir tvarka" sąlygoja laipsnišką perėjimą nuo paprastų iki labai sudėtingų organizmų. Nėra jokių ryškių trūkių tarp atskirų gyvybės formų, net tarp augalų ir gyvūnų. Gamtos viršūnė - žmogus - yra neatskiriama gamtos dalis. Žmogaus organizmui būdinga pati sudėtingiausia, labiausiai organizuota sandara. Savo teiginius ir išvadas Bojanusas grindžia gausiais įvairių gyvūnų bei augalų anatomijos pavyzdžiais, juos palygindamas. Dideliu nuopelnu laikomas jo darbas Universiteto pertvarkymo komitete. Šis komitetas 1820-1822 metų laikotarpiu parengė katedrų bei studijų pertvarkymo planus, kurie, pritarus Universiteto Tarybai, buvo įgyvendinti. Šio pertvarkymo pavyzdžiu gali būti naujos zoologijos ir lyginamosios anatomijos katedros įsteigimas 1822 metais. 1827 metais šiai katetdrai pradėjo vadovauti profesorius Eduardas Eichvaldas ir vadovavo jai iki Universiteto uždarymo. Eichvaldas savo pagrindiniame 3 tomų veikale "Specialioji zoologija" ("Zoologia specialis" 1829-1831) pateikia originalią gyvūnijos sistematiką, kuri apjungia gyvūniją į vieną gyvybės medį (arbor vitae). Stambios sistematinės grupės, atitinkančios šiuolaikinės sistematikos tipus, vaizduojamos kaip atskiros gyvybės medžio šakos. Gyvybės medis savo šaknimis kyla iš beformės aplinkos, kurią autorius vadina

chaotiška organine materija (materia chaotica organica). Žmonių gentis - neatskiriamas gyvūnijos sistematinis vienetas - yra aukščiausios medžio šakos "spondilozoa" viršūnėje (spondilon - gr. stuburas). Darniai sudarytame žmogaus kūne Eichvaldas įžvelgia žemesnių gyvūnų marfologines savybes. Jų tarpe tiesi kūno padėtis ir nervų sistemos sandara esą esminiai žmogaus bruožai. Liudviko H. Bojanuso ir Eduardo Eichvaldo evoliucinės mintys, pakylėtos į aukštesnę jų esmės suvokimo pakopą, po šimto metų atgijo VDU profesoriaus Tado Ivanausko darbuose ir paskaitose. Tadas Ivanauskas savo pirmtakų pavyzdžiu 1928 metais Universitete įsteigė zoologijos, lyginamosios anatomijos ir embriologijos katedrą.

VDU Gamtos-matematikos fakultetas

VD Universiteto biologijos studijų ir mokslo ištakos siekia 1920 m. sausio mėn. 27 d. įkurtą Lietuvos Aukštųjų Kursų Gamtos skyrių. Šio skyriaus steigėjai - zoologas Tadas Ivanauskas ir botanikas Liudas Vailionis. 1922 m. vasario 16 d. Aukštųjų Kursų pagrindu buvo įkurtas Lietuvos Universitetas. Nuo įkūrimo pradžios Universitete veikė 5 fakultetai: Teologijos, Socialinių mokslų, Medicinos, Gamtos-matematikos ir Technikos. Gamtos-matematikos fakultetas susikūrė susijungus Aukštųjų Kursų Gamtos ir Matematikos-fizikos skyriams. Šio Fakulteto geroji dvasia ir ilgalaikis jo dekanas buvo ekstraordinarinis profesorius Zigmas Žemaitis. Studijos ir administravimas Gamtos fakultete buvo organizuoti cikliniu principu. Iš pradžių veikė 4 ciklai: matematikos, fizikos, chemijos, botanikos ir zoologijos. Pats ciklo pavadinimas rodo, kokių sričių žinovai buvo rengiami šiame fakultete. Biologijos studijų kryptį atstovavo botanikos ir zoologijos ciklai. 1930 metais Lietuvos universitetui tapus Vytauto Didžiojo universitetu, buvo pertvarkyta fakultetų struktūra ir nežymiai pakeisti studijų planai. Išaugus studentų skaičiui, padidėjo ciklų įvairovė. Gamtos-matematikos fakultete išsikristalizavo 3 skyriai: matematikos, fizikos-chemijos ir biologijos. Biologijos skyriuje veikė biologijos ir geologijos-geografijos ciklai, kurie savo ruožtu buvo skirstomi į grupes. Mūsų dabartiniu supratimu, grupė tuo metu reiškė tam tikros rūšies specialistų rengimo kryptį, pavyzdžiui, biologijos cikle veikė botanikos ir zoologijos grupės. Kiekvienoje grupėje buvo dėstomi privalomi ir rekomenduojami dalykai. Botanikos grupėje buvo 20 privalomų ir 14 rekomenduojamų dalykų, o zoologijos grupėje - 18 privalomų ir 16 rekomenduojamų. Visiems gamtos-matematikos skyriams, be specialybės dalykų, buvo rekomenduojami 6 pedagogikos mokslų dalykai. Kuriant biologijos skyriaus zoologijos ir botanikos krypčių studijų planus, parenkant studentų diplominių darbų temas ar skatinant dėstytojų mokslinių tyrinėjimų kryptis, daugiausia įtakos turėjo VDU profesoriai - zoologas Tada Ivanauskas ir botanikas Konstantinas Rėgelis. Tadas Ivanauskas (1882-1970), Sankt Peterburgo ir Sorbonos universitetų auklėtinis, buvo neeilinių gabumų, plačios erudicijos, labai veiklus gamtos tyrinėtojas ir pedagogas. Be universitetinės veiklos, Tadas Ivanauskas Lietuvoje plačiai žinomas kaip medžioklės ūkio tvarkymo, medelių sodinimo švenčių, paukščių globos dienų pradininkas, įvairių ekspedicijų organizatorius ir dalyvis. 1919 metais jis įsteigė Gamtos tyrimo stotį, kuri ilgą laiką buvo zoologijos studijų ir praktinių įgūdžių ugdymo bazė, o vėliau jos pagrindu buvo įkurtas T. Ivanausko Zoologijos muziejus.

T. Ivanauskas savo mokslinėje-pedagoginėje veikloje ir pilietiniame gyvenime niekada nesitaikstė su melu ir prievarta, o kritiniais momentais elgdavosi gana ryžtingai. Dėl to sovietų valdžios metais turėjo daug nemalonumų. Dar 1958 metais per paskaitą išdėstęs to meto valdžios ignoruojamą Mendelio-Morgano paveldimumo teoriją, T. Ivanauskas vieno medicinos instituto studento buvo apskųstas ir turėjo aiškintis administracijai bei partinei organizacijai. Šešiasdešimtaisiais metais už tai, kad kartu su Baltarusijos lietuviais pasirašė ant jų prašymo leisti įsteigti Gervėčių ir Pelėsos kaimų vaikams lietuvišką pradžios mokyklą, buvo atleistas iš profesoriaus pareigų. Svar-

biausias T. Ivanausko mokslinis veikalas - "Lietuvos paukščiai" (1-3 tomai). Tai origialus faunistinis kūrinys. Ir ne tik fanunistinis. Čia autorius pateikia daug žinių apie paukščių ekologiją ir elgseną. Dabartiniu metu labai madingos ekologinės idėjos T. Invanausko straipsniuose ir knygose seniai dėstomos, kaip būtina gyvosios gamtos išlikimo sąlyga. Tai liudija ištrauka iš knygelės "Lietuvos atželdymas", (Kaunas, 1925 m.)

"Aukštieji kalnai, žemės gelmės, net giliausių jūrų dugnas, ir tie neišvengia liūdno likimo, nes ir juos pasiekė grobiko žmogaus ranka. Kartu su tuo gamta nustojo savo pirmykštės išvaizdos, nustojo savo grožio, savo įvairumų, pasidarė pilka, vienoda, nuskurdusi. Maža to, pastebėta, kad per greitas gamtos turtų išnaudojimas tik iš karto siūlija pelno, o laikui bėgant sudaro tokią ekonominę spragą, kurios ir pataisyti nebegalima."

Tenka atkreipti dėmesį, kad ši mintis parašyta 1925 metais. Kita ryškiai juntama mintis visose T. Ivanausko publikacijose ir paskaitose - tai evoliucijos idėja. Gyvoji gamta, jo nuomone, nėra atskirų individų ar jų grupių rinkinys. Tai vyksmas, kuriame visi buvę, esantys ir būsiantys organizmai sujungti vientisa evoliucijos gija. Taip mąstė prof. T. Ivanauskas. Išsamesnė prof. T. Ivanausko, jo bendradarbių ir mokinių mokslinės bei pedagoginės veiklos analizė nusipelno atskiros publikacijos. Botanikas Konstantinas Regelis (1890-1970) pradėjo dirbti Lietuvos universiteto ordinariniu profesoriumi ir botanikos katedros vedėju 1922 metais. K. Regelis, padedamas fakulteto dekano Ž. Žemaičio ir augalų anatomijos ir fiziologijos kabineto vedėjo Liudo Vailionio, 1923 metais įkūrė Universiteto Botanikos sodą; 1926 metais ištyrė ir aprašė Dusios, Metelių, Obelijos ežerų apylinkes, pievų, miškų, augalų bendrijas; 1925-1936 metais - Nemuno, Nevėžio, Neries, Dubysos slėnių bei pievų augaliją; 1929 metais - Kuršių Nerijos ir Klaipėdos krašto augalų asociacijas. Kartu su prof. K. Regeliu Lietuvos augaliją tyrinėjo jo vadovaujami studentai. Tyrinėjimų apibendrinti duomenys nuolat buvo skelbiami Botanikos sodo darbuose - "Scripta Horti Botanici" ir "Matematikos-gamtos fakulteto darbuose" 1931-1934 metais. Šios publikacijos sudarė vėliau pradėto leisti fundamentalaus veikalo "Lietuvos flora" pagrindą.

Prof. K. Regelis dėstė augalų sistematiką, augalų geografiją ir kitus botanikos dalykus. Daug dėmesio skyrė Botanikos sodui. Daugiausiai jo gabumų ir veiklos dėka Universiteto Botanikos sodas tuo metu klestėjo. K. Regelio ir L. Vailionio mokiniai ir kolegos: augalų fiziologas J. Dagys, fitopatologas A. Mickevičius, vaistinių augalų žinovas K. Grybauskas po kelis kartus buvo komandiruoti gilinti žinių į įvairius Europos universitetus. Grįžę į VD universitetą jie pastebimai praturtino studijas bei mokslinį darbą. Šių mokslininkų darbai ir veikla gana išsamiai aprašyti L. Gylienės, A. Užuotienės, V. Paulausko monografijoje.

Gamtos-matematikos fakultetas gyvavo 18 metų. Remiantis 1940 m. kovo mėn. 14 d. Ministrų Tarybos nutarimu fakultetas buvo perkeltas į Vilniaus Universitetą.

Biologijos studijos atkurtame VD universitete

1989 metais atkurtame VD universitete pradėjo veikti Humanitarinių mokslų, Ekonomikos ir Tiksliųjų mokslų fakultetai, o po metų atsidarė dar trys - Biologijos, Informatikos ir Teologijos-filosofijos fakultetai. Biologijos fakulteto veikla grindžiama keturiais principais: 1. studijų ir mokslo vienovė; 2. perspektyvių studijų ir mokslo sričių parinkimas; 3. studijų ir mokslo planų dinamiškumas; 4. geriausių įvairių biologijos sričių žinovų telkimas atskirų kursų dėstymui ir mokslinių tyrimų plėtrai.

Biologijos studijos yra dviejų pakopų. Po ketverių metų sėkmingų studijų suteikiamas kvalifikacinis biologo bakalauro laipsnis. Bakalauras turi teisę tęsti antros pakopos - magistro studijas, pasirinkęs vieną iš šių trijų specialybių: aplinkotyrą, fiziologiją bei molekulinę biologiją ir bioinžineriją.

Studijų planų palyginimas

Biologijos studijos tarpukario VD universitete buvo klasikinio pobūdžio. Daugiau dėmesio buvo skiriama augalų bei gyvūnų sandaros ypatumams, jų sistematikai nei organizmų funkcinėms savybėms. Dabartinis VDU Biologijos fakultetas, organizuodamas studijų ir mokslo kryptis, daug ką pasisavino iš ano Universiteto Gamtos-matematikos fakulteto biologijos ciklo. Tačiau šiuolaikinis biologijos mokslo lygis ir gyvenimo padiktuotos reikmės privertė ir daug ką pakeisti. Svarbi dabartinio biologų ruošimo ypatybė yra humanitarinių bei socialinių mokslų studijos. Pirmuose dviejuose kursuose biologams, be fakultetinių dalykų, dėstoma filosofija, kalbotyra, sociologija, psichologija, dailės istorija. Studijuojant humanitarinius, kaip ir specialybės, dalykus suteikiama pasirinkimo galimybė, kitaip tariant, dėstomų dalykų įvairovė yra didesnė už reikiamą egzaminų skaičių. Šiuos pakeitimus atspindi VDU biologijos studijų planų palyginimas. Lygindami fundamentalių dalykų studijų planus (1 lentelė), matome:

- 1992 m. studijų plane akcentuojamas matematikos, fizikos bei informatikos mokymas;
- daug dėmesio skiriama fizikiniams-cheminiams tyrimo metodams biologijoje;
- nedėstomi geologijos dalykai.

Lyginant specialybės dalykų studijas (2 lentelė), paaiškėja, kad:

- 1992 m. studijų planuose daug dėmesio skiriama ląstelės biologijos, aplinkotyros bei fiziologijos dalykams.
- labai sumažintas augalų biologijos dalykų dėstymas;
- nedėstomi geografijos dalykai.
- abiejų laikotarpių studijų planai numato ir savarankišką studijų baigiamąjį darbą.

1 lentelė

VDU biologijos krypties 1935 m. ir 1992 m. fundamentalių dalykų studijų planų palyginimas

1935 metai	val./sav.	1992 metai	val./sav.
CHEMIJA		CHEMIJA	
1. Neorganinė chemija	4/0	1. Bioenergetinė chemija	3/3
2. Neorganinė chemija	4/0	2. Bioorganinė chemija	3/3
3. Analizinė chemija	0/3	3. Biochemija	3/3
4. Organinė chemija	4/2		
5. Organinė chemija	4/2		
6. Biochemija	REK		
FIZIKA		FIZIKA	
		/pas 4/	
1. Eksperimentinė fizika	4/3	1. Fizikos įvadas	3/0
2. Eksperimentinė fizika	4/3	2. Molekulinė fizika	3/3
		3. Elektra, magnetizmas, bangos	3/3
		4. Biofizika	3/0
		5. Kvantinė mechanika	3/0
		6. Atmosferos fizika	3/0

GEOLOGIJA		MATEMATIKA	
		/pas 3/	
1. Geologija 1	4/2	1. Matematikos įvadas	3/1.5
2. Geologija 2	3/2	2. Matematinė analizė	3/1.5
3. Kristalografija	3/2	3. Matematinė analizė	3/1.5
4. Meteorologija 1	2/2	4. Matematinis modeliavimas biologijoje	3/1.5
		TYRIMO METODAI	
		1. Fizikocheminiai metodai biologijoje 1	3/3
		2. Fizikocheminiai metodai biologijoje 2	3/3
		INFORMATIKA	
		/pas 2/	
		1. Informatikos įvadas	3/3
		2. Informatika B	3/3
		3. Valdymo teorija	3/1.5
		4. Sistemų teorija	3/0

2 lentelė

VDU biologijos krypties 1935 m. ir 1992 m. specialybės dalykų studijų planų palyginimas

1935 metai	val./sav.	1992 metai	val./sav.
AUGALŲ BIOLOGIJA		AUGALŲ BIOLOGIJA	
1. Augalų morfologija	3/4	1. Augalų biologija	3/3
2. Augalų morfologija	0/4	2. Augalų fiziologija	3/2
3. Augalų sistematika	3/2		
4. Augalų sistematika	3/2		
5. Augalų fiziologija	REK		
GYVŪNŲ BIOLOGIJA		GYVŪNŲ BIOLOGIJA	
		/pas 2/	
1. Bestuburių zoologija	4/2	1. Bendroji biologija	3/3
2. Bestuburių zoologija	4/2	2. Gyvūnų biologija	1.3/3
3. Stuburinių zoologija	2/2	3. Gyvūnų biologija	2.3/3
4. Stuburinių zoologija	2/2	4. Evoliucijos teorija	3/0
5. Entomologija	2/2	5. Etologija	3/0
6. Antropologija	REK		
7. Specialioji zoologija	REK		
8. Paleozoologija	REK		
9. Gamtos metodika	REK		

MORFOFIZIOLOGIJA

1. Lyginamoji anatomija	2/4
2. Lyginamoji anatomija	2/4
3. Lyginamoji anatomija ir embriologija	0/8
4. Žmogaus anatomija	REK
5. Histologija	REK

LĄSTELĖS BIOLOGIJA.
GENETIKA

1. Genetika	REK

GEOGRAFIJA

1. Fizinė geografija	2/2
2. Fizinė geografija	2/2
3. Lietuvos geografija	REK
4. Regioninė geografija	REK
5. Ekonominė geografija	REK
6. Istorijos geografija	REK
7. Geografijos metodika	REK

DIPLOMINIS DARBAS

MORFOFIZIOLOGIJA
/pas 2/

1. Morfofiziologija 1	3/3
2. Morfofiziologija 2	3/3
3. Neurofiziologija	3/3
4. Klinikinė fiziologija	3/3
5. Dirbtinis intelektas	3/0

LĄSTELĖS BIOLOGIJA.
GENETIKA

1. Molekulinė biologija	3/3
2. Ląstelės biologija	3/3
3. Mikrobiologija	3/3
4. Genetika 1	3/3
5. Genetika 2	3/3
6. Biotechnologija	3/3

APLINKOTYRA

1. Ekologija	3/3
2. Ekosistemų analizė	3/3
3. Aplinkos tarša ir toksikologija	3/3
4. Aplinkotyra, ekonomika ir valdymas	3/1.5
5. Miestų aplinkotyra	3/1.5

BAKALAURO TEZĖS

Dabartiniai studijų planai taip pat numato kai kurių mokslo sričių dalykų pasirinkimo galimybę, pavyzdžiui, iš šešių fizikos dėstomų dalykų studentas privalo pasirinkti keturis, iš penkių aplinkotyros - tris, iš šešių ląstelės biologijos disciplinų renkasi keturias.

Čia reikia paminėti, jog tarpukario VD universiteto biologijos studijų planas buvo numatytas penkerių metų studijoms, o dabartinės bakalauro studijos tęsiasi ketverius metus.

Magistro studijos

Antroji studijų pakopa - magistrų studijos - truks dvejus metus. Baigęs šias studijas biologas įgyja vieną iš šių specialybių.

APLINKOTYRA

Čia rengiami aplinkotyrininkai ekologai, sugebantys tirti ir įvertinti aplinkos būseną, modeliuoti ir prognozuoti ekosistemos elgse-

ną, vertinti taršos poveikį gyvajai gamtai bei žmogui, organizuoti aplinkosaugą ir efektyviai spręsti gamtosaugos problemas.

FIZIOLOGIJA

Čia rengiami plataus profilio biologai fiziologai. Dėstomi ląstelių, audinių, organų bei organizmų sandaros ir veikimo bendri dėsningumai, kraujotakos, kvėpavimo, vidaus sekrecijos ir kitų fiziologinių sistemų veikla biokibernetiniu požiūriu. Ypatingas dėmesys kreipiamas nervinių tinklų, atminties, mąstymo, sąmonės fiziologinės prigimties nagrinėjimui. Tiriamas ryšys tarp žmogaus bei gyvūnų nervinės sistemos fiziologijos ir elgsenos. Suteikiama galimybė gilintis į psichologiją. Praktinio darbo sritys - klinikinė fiziologija, dirbtinio intelekto kūrimas, psichofiziologinė konsultacija.

MOLEKULINĖ BIOLOGIJA IR BIOINŽINERIJA

Čia rengiami molekulinės ir ląstelės biologijos žinovai. Nagrinėjamos šios problemos: genetinės informacijos sklaida molekulėse ir ląstelėse, naujų bioproducentų sukūrimas ir jų panaudojimas biotechnologijoje, genetikos pasiekimų panaudojimas paveldimoms ligoms gydyti - genų terapija. Magistrų studijų ypatumai - glaudus bendradarbiavimas su minėtų sričių žinovais, darbas Lietuvos ir užsienio mokslo įstaigų bei firmų laboratorijose, kursiniai projektai, baigiamojo mokslinio darbo magistro tezių rašymas ir gynimas. Sėkmingai baigusiems antrosios pakopos studijas suteikiamas pasirinktosios specialybės kvalifikacinis magistro laipsnis.

Apie Biologijos fakulteto aukštąsias studijas plačiau rašoma V. Kaminsko straipsnyje, kuris pateiktas šiame rinkinyje.

LITERATŪRA

1. Ivanauskas T. Lietuvos paukščiai, - V., 1957-1964. - T.1-3.
2. Kaminskas V. Pirmieji treji atkurto universiteto metai str. šiame rinkinyje.
3. Lietuvos atželdymas. - K., 1925.
4. Lietuvos archyvai. - V., 1992.
5. Lietuvos Universitetas 1922-1927. - K., 1927.
6. Mačionis Z. Iš chemijos mokslo istorijos Lietuvoje. - K., 1991.
7. Vilniaus Universiteto istorija 1803-1940 m. -V.,1977.
8. Vytauto Didžiojo Universiteto pavasario semestro kalendorius. - K., 1935.
9. Bojanus H. Ludovicus, Introductio in anatomen comparatum - Vilnae, 1815.
10. Eichwald D. Eduardus. Zoologija Specialis. - Vilnae.,1829.
11. Fedorowicz Z. Ewolucjonizm na Universytecie Wilenskim przed Darwinem. - Wroclaw., 1960.

Vytautas SIUDIKAS
(Kaunas)

Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultetas

1922 m. vasario 16 d. atidarytame Lietuvos universitete buvo ir Medicinos fakultetas, išaugęs iš Aukštųjų Kursų Medicinos skyriaus, įkurto Kauno medicinos draugijos iniciatyva ir pradėjusio savo veiklą 1919 m. spalio 15 dieną.

Respublikos prezidentas A.Stulginskis pirmuoju Medicinos fakulteto dekanu paskyrė medicinos daktarą P.Avižonį, kuris šias pareigas ėjo tik vienerius metus. 1923-1924 metais dekanu buvo prof. J.Bagdonas, o 1924-1940 ir 1944-1946 metais - prof. V.Lašas.

Fakultetų organizavimo darbams atlikti Švietimo ministras P.Juodakis patvirtino fakultetų branduolius iš 5 asmenų. Medicinos fakulteto branduolį sudarė: med. dr. P.Avižonis, med. dr. A.Jurgeliūnas, veterinarijos daktaras L.Gogelis, farmacijos magistras P.Raudonikis ir gyd. V.Lašas.[1]

Pagal 1922 metų Universiteto Statutą Medicinos fakultete veikė medicinos, odontologijos, farmacijos ir veterinarijos (iki 1928 metų) skyriai. Buvo numatyta įkurti: medicinos skyriuje 20 katedrų, veterinarijos skyriuje - 6, farmacijos bei ondontologijos skyriuose - po vieną katedrą. Iš viso 28 katedras. Jose turėjo dirbti 28 profesoriai, 7 docentai, 30 vyresniųjų asistentų, 24 jaunesnieji asistentai, 4 prozektoriai, 7 demonstratoriai ir 5 dantų technikai.

Universiteto kūrimosi pradžioje Medicinos fakulteto ordinariniais profesoriais buvo paskirti Tartu universiteto auklėtinis oftalmologas P.Avižonis, Kijevo universiteto auklėtinis bakteriologas ir higienistas A.Jurgeliūnas, Maskvos universiteto auklėtinis farmacijos magistras P.Raudonikis, Tartu universiteto auklėtinis veterinarijos bakteriologas ir epizootologas L.Gogelis. Jie tapo atitinkamų katedrų vedėjais.

Anatomijos katedros vedėju buvo išrinktas Tartu universiteto auklėtinis gyd. J.Žilinskas, akušerijos ir ginekologijos katedros vedėju - Krokuvos universiteto auklėtinis medicinos daktaras P.Mažylis, įvado į vidaus mediciną katedros vedėju - Maskvos universiteto auklėtinis, prityręs gydytojas J.Bagdonas, odos ir veneros ligų katedros vedėju - Petrogrado medicinos-chirurgijos akademijos auklėtinis medicinos daktaras J.Karuža, vaikų ligų katedros vedėju - Berno universiteto auklėtinė medicinos daktarė V.Tumėnienė, nervų ir psichikos katedros vedėju - Petrogrado medicinos-chirurgijos akademijos auklėtinis medicinos daktaras J.Blažys, ausų, nosies ir gerklės ligų katedros vedėju - medicinos daktaras, Maskvos universiteto privatdocentas P.Radzvickas, teismo ir socialinės medicinos katedros vedėju - Kijevo universiteto auklėtinis gyd. V.Viršila.

Dėstyti histologiją buvo pakviestas prof. A.Dogelis, fiziologinę chemiją (biochemiją) -

[1] Lašas Vl. Aukštosios medicinos mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. - V., 1967. - P. 40-115

doc. M.Galvelė iš Petrogrado, farmakologiją - prof. S.Čirvinskis iš Maskvos.[2]

Pirmieji du atsakymo neatsiuntė , o prof. S.Čirvinkis dėstyti sutiko. Jis išsiuntė į Kauną savo biblioteką, bet buvo suimtas ir mirė kalėjime 1924 m. [3]

Kadangi lietuvių, dirbusių aukštosiose mokyklose, buvo nedaug, katedrų vedėjus teko kviesti iš kitur. Bendrosios patologijos ir patologinės anatomijos katedros vedėju buvo pakviestas Maskvos universiteto auklėtinis medicinos daktaras, Samaros universiteto profesorius E.Vinteleris, vidaus medicinos katedros vedėju - Maskvos universiteto auklėtinis med. dr. prof. K.Buinevičius, dėstęs Maskvos ir Dnepropetrovsko universitetuose; įvado į chirurgiją ir operacinės chirurgijos katedros vedėju - Tartu universiteto auklėtinis med. dr. prof. J.Dzirne, dėstęs Maskvos universitete; chirurgijos katedros vedėju - Berlyno universiteto auklėtinis med. dr. prof. M.Boitas, dėstęs Karaliaučiaus universitete; histologijos ir embriologijos katedros vedėju - Tartu universiteto auklėtinis med. dr. prof. E.Landau, dėstęs Tartu ir Berno universitetuose.

Sudarydama mokymo planus, Medicinos fakulteto Taryba turėjo pasirinkti medicinos mokymo sistemą. Kadangi dauguma Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto profesorių buvo baigę mokslus Rusijos ir Vokietijos universitetuose, pasirinkta šių šalių gydytojų rengimo koncepcija, kurioje didesnis dėmesys kreipiamas teoriniam, o ne praktiniam studentų parengimui. Medicinos fakultete mokslas trukdavo penkeris metus. Pirmuosius dvejus metus buvo studijuojamos teorinės disciplinos. Baigę 5 kursus laikydavo valstybinius egzaminus, kurių būdavo nuo 15 iki 20. Praktiniam parengimui sustiprinti baigusiems medicinos skyrių buvo įvesta vienerių metų praktika.[4] Buvusio ilgamečio Kauno Medicinos akademijos rektoriaus prof. Z.Januškevičiaus nuomone, Medicinos fakultetas parengdavo gerus bendrosios praktikos gydytojus. Tą patį galima pasakyti apie dantų gydytojus ir chemikus vaistininkus.

1924-1940 metais Medicinos fakultete buvo parengta 670 gydytojų, 381 dantų gydytojas, 158 chemikai vaistininkai ir 16 veterinarijos gydytojų.[5]

Medicinos fakultetas savo klinikose rengė ne tik bendrosios praktikos gydytojus, bet ir atskirų medicinos sričių specialistus, kurių labai trūko Lietuvai. Gydytojai specialybės žinių įgydavo klinikose, eidami jaunesniųjų ir vyresniųjų asistentų pareigas. Vidaus ligų, chirurgijos, akušerijos-ginekologijos, vaikų ligų, neurologų specialybes gaudavo gydytojai, išdirbę klinikose trejus metus, o akių, ausų, nosies ir gerklės ligų specialybes - po dvejų metų darbo. Vėliau terminas visoms specialybėms įgyti buvo prailgintas vieneriais metais. Dėl to atskirų specialybių gydytojų skaičius augo. Pavyzdžiui, 1922 m. Lietuvoje buvo apie 17 chirurgų, o 1939 m. - jau 37 ir t.t. [6]

Nepaisant to, kad kurį laiką moksliniam darbui nebuvo tinkamų sąlygų, Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto darbuotojai paliko ženklų pėdsaką Lietuvos medicinos istorijoje. Medicinos fakultetas tapo Lietuvos medicinos mokslo centru.

1926-1944 metais Medicinos fakultete buvo apgintos 25 medicinos daktaro disertacijos.[7]

Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto Taryba 1923-1940 metais suteikė medicinos Garbės daktaro (honoris causa) laipsnį 6 asmenims: 1923 m. vasario 28 d. lietuvių tautos patriarchui gydytojui Jonui Basanavičiui (1851-1927) ir visuomenės veikėjui bei publicistui, lietuvių tautinio atgimimo žadintojui gydytojui Jonui Šliūpui (1861-

---

[2] Aukštųjų Kursų Medicinos skyriaus protokolų knyga: Pradėta 1921 m. sausio 15 d. Baigta 1922 m. vasario 24 d. Saugoma Kauno medicinos akademijos Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejaus fonduose.

[3] Norvaišienė J., Siudikas V. Aukštajam medicinos mokslui Kaune 70 metų // Medicina. - 1990., Nr. 1, - P. 17.

[4] Lašas V. Min. veik. - P. 61.

[5] Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto diplomantų knyga. Saugoma KMA Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejuje.

[6] Meškauskas J. Lietuvos medicinos istorija. - Čikaga., 1987. - P. 256.

[7] Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto diplomantų knyga...

1944); 1926 m. gruodžio 11 d. valstybės ir visuomenės veikėjui, Lietuvos Respublikos prezidentui gydytojui Kaziui Griniui (1866-1950) jo šešiasdešimtmečio proga; 1929 m. vasario 13 d. visuomenės veikėjui, Kauno medicinos draugijos pirmininkui ir žurnalo "Medicina" redaktoriui Jonui Staugaičiui (1868-1952); 1933 m. vasario 8 d. Latvijos universiteto Medicinos fakulteto dekanui, chirurgijos klinikos vedėjui prof. Jekabsui Alksniui (1870-1957); 1940 m. birželio 19 d. ilgamečiam VDU prorektoriui prof. P.Jodelei (1871-1955) už nuopelnus kuriant mokymo ir klinikines bazes Medicinos fakultetui.[8]

Pirmąją medicinos daktaro disertaciją "Anafilaksija" (Eksperimentiškieji tyrinėjimai) 1926 m. apgynė V.Lašas. Jo eksperimentiniai darbai anafilaksijos klausimais padėjo pagrindus Lietuvos alergologų mokyklai. Fiziologijos katedros vedėjas prof. V.Lašas tyrė ir Lietuvos gyventojų mitybą.

Svarbūs tuo metu buvo prof. P.Avižonio darbai apie trachomos epidemiologiją ir gydymą. Jis parašė kapitalinį "Akių ligų vadovą", išleistą 1940 m.

Reikšmingi anatomijos katedros vedėjo prof. J.Žilinsko darbai lietuvių antropologijos klausimais. Jis yra laikomas modernios lietuvių kraniologijos pradininku. J.Žilinkas aprašė pirmuosius akmens amžiaus radinius, sukaupė, ištyrė ir interpretavo pirmą didelę geležies amžiaus, viduramžių ir dabarties Lietuvos gyventojų kaukolių kolekciją. [9] Savo tyrimus antropologijos srityje jis apibendrino 1927 m. apgintoje medicinos daktaro disertacijoje "Lietuvių kaukolės dėžė". J.Žilinskas įkūrė gerą anatomikumą ir anatomijos muziejų.

Vertingus klinikinius ir eksperimentinius tyrimus inksto ir šlapimo takų atstatymo klausimu atliko įžymus chirurgas V.Kuzma.[10]

Higienos ir bakteriologijos katedros vedėjas prof. J.Šopauskas atliko išsamius krašto patologijos tyrimus, nagrinėjo klimato veiksnių įtaką organizmui. [11]

Vidaus medicinos katedros ir klinikos vedėjas prof. K.Buinevičius 1928 m. sukūrė naują šlapimo gamybos teoriją, lietuvių, vokiečių ir rusų kalbomis išleido 5 dalių vidaus ligų vadovą "Klinikos paskaitos". Be to, paskelbė daug straipsnių Lietuvos ir užsienio medicinos žurnaluose.[12]

Medicinos fakulteto dėstytojai sukūrė lietuvišką medicinos terminologiją ir įnešė nemažą indėlį į medicinos mokslo periodinę spaudą Lietuvoje.

1923 m. Kauno medicinos draugija sudarė su Medicinos fakultetu sutartį, pagal kurią Medicinos fakultetas įsipareigojo kasmet duoti po 12000 litų "Medicinos" žurnalo leidimui. Šį žurnalą nuo 1920 metų leido Kauno medicinos draugija.

"Medicina" tapo Kauno medicinos draugijos ir Medicinos fakulteto oficiozu. Jame Medicinos fakulteto bendradarbiai skelbė savo mokslinius darbus. Čia buvo spausdinami ir gydytojų praktikų straipsniai. Gyd. J.Staugaičio redaguojama "Medicina" tapo rimtu medicinos mokslo žurnalu.

1933 m. Medicinos fakultetas pradėjo leisti Medicinos fakulteto darbus (Acta medicinae facultatis Vytauti magni universitatis). Jų redaktoriumi buvo prof. P.Avižonis, o jam mirus, - prof. V.Lašas.

Šiame leidinyje buvo spausdinami Medicinos fakulteto mokomojo personalo moksliniai darbai. 1933-1941 metais buvo išleisti 7 šių darbų tomai (iš viso 21 knyga).

Labai aktuali buvo mokymo bazių statybos problema, kurią sprendžiant ypač daug nusipelnė dekanas V.Lašas.

---

[8] Petronytė A., Siudikas V., Vileišis A. Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto garbės daktarai // Baltijos valstybių mokslų istorijos fragmentai. Trijų Baltijos valstybių XVI mokslų istorikų konferencijos tezės. II Medicinos istorija. - Vilnius-Kaunas., 1991. - P. 36.

[9] Česnys G., Balčiūnienė I. Senųjų Lietuvos gyventojų antropologija. - V., 1988. - P. 8-9.

[10] Kuzma V. Inksto ir šlapimo takų atstatymo klausimu. - K., 1932. - P. 196

[11] Šopauskas J. Ligotumas Lietuvoje mirties priežasčių ir apkrečiamų ligų registracijos duomenimis. - K., 1939. - P. 120

[12] Norvaišienė J., Obelenis V., Siudikas V. Vystant higienos mokslinio tyrimo darbą // Sveikatos apsauga. - 1982. - Nr.12. - P.14-17.

Kuriantis Medicinos fakultetui, jo žinioje buvo tik anatomikumas Mickevičiaus gatvėje. 1922 m. buvo gautas trijų aukštų namas tarp Donelaičio ir Gedimino gatvių, iš jų išsikėlus karo mokyklai. Jame įsikūrė dekanatas ir teorinės katedros. Tačiau ne visoms katedroms pakako patalpų. Dekanas V.Lašas, sužinojęs, kad Vidaus reikalų ministerija ruošiasi statyti sau naujus rūmus, įtikino vyriausybę, kad nauji rūmai būtų statomi ne Vidaus reikalų ministerijai, bet Medicinos fakulteto teorinėms katedroms, o Fakulteto užimami rūmai būtų perduoti Vidaus reikalų ministerijai. Negavus tinkamo sklypo, Teorinės medicinos rūmai buvo pastatyti Mickevičiaus gatvėje Nr.7, nugriovus anatomikumą. Jie buvo pastatyti pagal architekto V.Dubeneckio projektą (imant pavyzdžiu Briuselio Medicinos fakulteto rūmus) per palyginti trumpą laiką. Jų statyba truko pusantrų metų, kainavo 2 milijonus litų ir buvo baigta 1932 metų gruodžio mėnesį. Šiuose rūmuose įsikūrė Medicinos fakulteto teorinės katedros.

Klinikinės katedros įsikūrė Karo ligoninėje, Raudonojo Kryžiaus ir Kauno valstybinėse ligoninėse, kurios nebuvo pritaikytos mokymo ir tyrimo reikalams. Be to, kildavo konfliktų tarp ligoninės administracijos ir katedrų bendradarbių.

1930 m. Vytauto prospekte pagal architekto V.Landsbergio-Žemkalnio parengtą projektą buvo pastatytos akių, ausų, nosies ir gerklės ligų klinikos. Jų statyba kainavo 1 milijoną litų. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, šie rūmai buvo perduoti Lietuvos kariuomenės karo ligoninei. Krašto apsaugos ministerija įsipareigojo paskirti 1 milijoną litų akių, ausų, nosies ir gerklės ligų klinikų statybai. Jų pastatas turėjo būti pastatytas Universiteto klinikų teritorijoje, tačiau Lietuvos okupacija 1940 m. sutrukdė tai padaryti.

Ypač didelis dekano V.Lašo nuopelnas - Universiteto klinikų statyba. Pagal prancūzų architektų Kasano ir Ušanovo parengtą projektą klinikų statyba pradėta 1937 metų liepos mėnesį ir 1940 m. birželio mėnesį visi klinikų skyriai buvo paruošti ligonių priėmimui. 663 lovų klinikų statyba kainavo 11 milijonų litų, o įrengimai - 2 milijonus litų. Tai buvo pati didžiausia ir moderniausia ligoninė Lietuvoje.[13]

1940 m. SSSR okupavus Lietuvą, Medicinos fakulteto dekanu vietoj tapusio prorektoriumi prof. V.Lašo buvo paskirtas prof. J.Šopauskas. Mokslo metų pradžioje pareikalauta įvesti marksizmo-leninizmo kursą. Profesoriams buvo surengti dialektinio materializmo kursai, o kitiems darbuotojams - politinio švietimo užsiėmimai.

1941 m. *birželio 14-16 dienomis* vykęs Lietuvos gyventojų trėmimas į Sibirą Medicinos fakulteto personalo beveik nepalietė, tačiau buvo suimti ir išvežti dauguma studentų korporacijų pirmininkų ir aktyvesniųjų narių. Į jų tarpą pateko ir "Jūros" korporacijos, vienijusios Universiteto buriuotojus, pirmininkas, farmacijos skyriaus II kurso studentas, rašytojo A.Vienuolio-Žukausko sūnus Stasys Žukauskas, kuriam teko patirti visus Gulago lagerių žiaurumus. Tik prasidėjęs SSSR - Vokietijos karas nutraukė tolesnę Lietuvos gyventojų deportaciją į Sibirą.

1941 m. birželio mėn. Medicinos fakulteto dekanu vietoj prof. J.Šopausko buvo paskirtas prof. J.Meškauskas. Tačiau vokiečių okupacinė valdžia pareikalavo Universitetą uždaryti, kad jaunimas galėtų dalyvauti kovoje su bolševikais ir, tik laimėjus karą, studijas atnaujinti. Po ilgų derybų buvo leista Universitetui tęsti savo veiklą, bet uždrausta priimti studentus į I kursą. Nepaisant vokiečių draudimo, studentai į I kursą buvp priimami, bet neregistruojami. O Medicinos fakultetas išdrįso ne tik priimti, bet ir registruoti į pirmą semestrą priimtus studentus. Nepaisant trukdymų, Medicinos fakultetas tęsė savo veiklą, kol 1943 m. kovo 17 d. vokiečių okupacinė valdžia uždarė Kauno ir Vilniaus universitetus.

Vėliau vyresniųjų kursų studentams buvo leista baigti studijas, bet uždraustas naujų studentų priėmimas. Tačiau ir čia buvo rasta išeitis.

1943 m. anatomijos katedros vyr. asistentė J.Dobrovolskaitė-Tiknienė Kauno suaugusių

[13] Buinevičius K. Mano šlapimo gamybos teorija // Medicina. - 1928, Nr. 1. - P.1-7.

institute šalia prof. K.Baršausko organizuotų Technikos kursų įkūrė Medicinos technikos skyrių, kuris turėjo rengti vidurinį medicinos personalą vokiečių kariuomenei. Tame skyriuje buvo dėstoma pagal Medicinos fakulteto I kurso programą. 1944 m. pasitraukus vokiečiams, šiame fakultete buvo II kurso studentų.

Besitraukdami vokiečiai išvežė tik dalį aparatų ir prietaisų iš Medicinos fakulteto centriniuose rūmuose buvusių katedrų, nes, vadovaujant dekanui J.Meškauskui, vertingiausią aparatūrą pavyko paslėpti. [14]

Pasitraukus vokiečiams, 1944 m.rugpjūčio 2 d. Kauno Vytauto Didžiojo universitetas buvo atkurtas. Laikinai Medicinos fakulteto dekano pareigas ėjo prof. J.Šopauskas. Vėliau dekanu buvo paskirtas prof. V.Lašas, kuris šias pareigas ėjo iki 1946 m. 1946-1947 m. dekanu buvo prof. B.Abraitis, o 1947-1950 m. - doc. Z.Januškevičius.

Labai aktualus buvo mokomojo personalo klausimas. Bijodami represijų, į Vakarus pasitraukė nemaža Fakulteto darbuotojų, ypač iš klinikinių katedrų. Daugelyje jų neliko nė vieno vyresniojo mokslo personalo darbuotojų. Todėl šalia profesorių P.Mažylio, J.Kupčinsko, B.Sidaravičiaus, V.Vaičiūno ir L.Gutmano, klinikinių katedrų vedėjais ir dėstytojais buvo išrinkti geri gydytojai praktikai. Tai terapeutai: S.Gruodytė, Z.Januškevičius, J.Gudas-Gudavičius, A.Žiugžda, infekcionistas J.Gimžauskas, chirurgai J.Jaržemskas, A.Stropus, J.Jocius, T.Šiurkus, pediatrai A.Matulevičius ir H.Januškevičienė, otorinolaringologas S.Žilinskas, okulistas J.Nemeikša, akušeris-ginekologas E.Tarnauskas ir kiti.

Stomatologijos ir dentiatrijos katedros vedėjo pareigos buvo pavestos otorinolaringologui L.Misevičiui. Joje dėstytojais dirbo V.Mikuckaitė, E.Pšigodskienė, J.Damaševičiūtė-Stanionienė. Kiek geresnė padėtis susidarė teorinės medicinos ir farmacijos katderose, kurių vedėjais buvo patyrę pedagogai ir mokslininkai, kaip antai: profesoriai V.Lašas, J.Šopauskas, B.Abraitis, V.Girdzijauskas, B.Šiaulys, K.Grybauskas, doc. A.Jurgutis.

Pirmaisiais pokario metais paskaitos buvo skaitomos neapšildomose auditorijose prie žvakių šviesos, trūko aparatūros, medikamentų ir chemikalų.

Siautė stalinizmo teroras, buvo vykdomos "kovos su keliaklupsčiavimu" prieš užsienio mokslą, mendelizmą-morganizmą, virchovizmą, už J.Pavlovo, I.Mičiurino ir O.Lepešinskajos idėjų pritaikymą medicinoje kampanijos.

Pavyzdžiui, 1947 m. sausio 29 d. Medicinos fakulteto mokslinė taryba svarstė dekanato parengtą rezoliuciją dėl Farmakologijos katedros vedėjo doc. Vl. Kairiūkščio ataskaitos ir nutarė: "Farmakologijos katedros vedėjas doc. Kairiūkštis Vladas be pateisinamos priežasties nepadarė Medicinos fakulteto Mokslo Tarybos posėdyje 1946.XII.25 pavesto jam pranešimo apie tai, kaip jo vadovaujama katedra pertvarkė savo darbą marksizmo-leninizmo ideologijos pagrindais. Kartotinai jam pavedus padaryti pranešimą mokslo Tarybos posėdyje 1947.I.8 drg. Kairiūkštis pareiškė, kad minėtąja tema neturįs ką kalbėti, prasižengdamas tuo pačiu su tarnybine disciplina ir parodydamas nerimtą klausimo traktavimą.

Medicinos fakulteto mokslo Taryba pabrėžia, kad docentas drg. Kairiūkštis Vladas bendrai nepakankamai vadovauja farmakologijos katedrai, netinkamai vadovaudamas praktikos darbams, kreipdamas per didelį dėmesį į užsienio, dažniausiai vokiškos kilmės, patentuotus vaistus, neiškeldamas tinkamai tarybinių medikamentų, paskaitų metu diktuoja studentams, kas priveda prie kurso siaurinimo, visai nedalyvauja visuomeniniame Universiteto ir auklėjimo darbe, net atsisakydamas šefuoti savo specialybės studentų mokslo darbus.

Medicinos fakulteto mokslo Taryba nutaria prašyti Kauno VD u-to rektorių dėl tarnybinio nedisciplinuotumo išreikšti drg. Kairiūkščiui papeikimą. Taryba įpareigoja doc. drg. Kairiūkštį Vladą nedelsiant pašalinti aukščiau išvardintus trūkumus ir mokslo metų gale padaryti fakulteto mokslo Taryboje pranešimą apie katedros darbo reorganizavimą tarybiniais pagrindais". [15] Už šį nutarimą balsavo 7

[14] Lašas Vl. Min. veik. - P. 79-113.

[15] Meškauskas J. Min. veik. - P. 257-272.

mokslinės Tarybos nariai, 2 - prieš ir 5 susilaikė. V.Kairiūkštis nepasitaisė ir 1948 m. iš Universiteto buvo atleistas.

Įveikdami sunkumus, pokario metų Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto dėstytojai išsaugojo europietiškas savo Alma Mater tradicijas, tinkamai atliko pedagoginį ir gydomąjį darbą, vykdė mokslo tiriamąjį darbą.

Nuo 1946 m. Fakulteto dėstytojų darbai jau atsispindi sąjunginiame tiriamojo darbo plane. Tų metų ataskaitoje randame 53 baigtas temas, kurias sudarė beveik pusė tuomet parengtų respublikoje temų medicinos klausimais. Tematika gana įvairi. Mokslo tiriamosios temos dažniausiai buvo skirtos karo padariniams likviduoti, kovai su infekcinėmis ligomis, ypač su tuberkulioze, motinos ir vaiko apsaugai.

1946 m. pasirodė V.Lašo, J.Kupčinsko, K.Grybausko ir kitų medicinos mokslo atstovų 6 monografijos.

V.Lašas su bendradarbiais tyrė anafilaksijos, alergijos ir šoko mechanizmus, organizmo sensibilizacijos ir desensibilizacijos klausimus.

J.Šopauskas šiame laikotarpyje nagrinėjo periferinės kraujotakos galūnėse reikšmę termoreguliacijai.

Z.Januškevičius paskelbė dar karo metu surinktą medžiagą apie karo aplinkybių įtaką kraujospūdžiui. Jis šia tema 1947 metais apgynė pirmąją medicinos mokslų kandidato disertaciją pokario metų Lietuvoje.

Be to, pirmaisiais pokario metais kandidatines disertacijas apgynė patofiziologas A.Vileišis, terapeutai P.Gudas-Gudavičius, S.Gruodytė, A.Žiugžda, chirurgai J.Jaržemskas ir T.Šiurkus, pediatras A.Matulevičius.

Fakulteto darbai buvo spausdinami 1948-1950 metais išėjusiuose Medicinos fakulteto "Darbų" 2 tomuose ir pirmuose dviejuose Eksperimentinės medicinos instituto "Darbų" tomuose.

1945-1950 metais Kauno universiteto Medicinos fakultetas parengė 576 gydytojus, 357 gydytojus stomatologus ir 171 provizorių. [16]

SSSR Aukštojo mokslo ministras S.Kaftanovas 1950 m. spalio 31 d. išleido įsakymą dėl Kauno valstybinio universiteto reorganizavimo į Kauno politechnikos ir Kauno medicinos institutus.

Nuo 1951 metų Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto veiklą tęsė Kauno medicinos institutas, kuris 1989 m. buvo reorganizuotas į Kauno medicinos akademiją.

---

[16] Kauno Vytauto Didžiojo valstybinio universiteto Medicinos fakulteto Mokslo Tarybos nutarimas dėl farmakologijos katedros vedėjo doc. Kairiūkščio Vlado ataskaitos // VDU Medicinos fakulteto 11 posėdžių protokolų knyga, l. 137 a.

Marijonas MARTYNAITIS
(Kaunas)

Vytauto Didžiojo universiteto techniškieji fakultetai

Universitete buvo iš viso aštuoni techniškieji fakultetai. Pirmasis - Technikos fakultetas veikė ilgiausiai ir davė pradžią visiems likusiems. Paskutiniais Universiteto veikimo metais jame buvo penki techniškieji fakultetai. Pagrindiniai duomenys apie visus techniškuosius fakultetus pateikti 1 lentelėje.[1]

1918 m. gruodžio 5 d. priimtame Vilniaus universiteto Statute, kuriuo remiantis Kaune buvo įkurtas Lietuvos universitetas, Technikos fakultetas nebuvo numatytas.[2] Nepaisant to, vyriausybės 1922 m. vasario 13 d. nutarimu apie Lietuvos universiteto įsteigimą[3] kartu su kitais įkurtas ir Technikos fakultetas. Jo įkūrimą nulėmė tas faktas, kad Aukštuosiuose Kursuose, vietoj kurių buvo suorganizuotas Universitetas, veikė ir technikos skyrius, kuris naujajam fakultetui perdavė savo dėstytojus, klausytojus, laboratorijas ir kabinetus. Po trijų dienų Respublikos prezidentas Fakulteto dekanu paskyrė prof. P.Jodelę. Netrukus (1922 m. vasario 25 d.) Švietimo ministras P.Juodakis paskyrė Fakulteto mokomojo personalo branduolį: profesorius P.Jodelę, P.Jankauską, J.Šimkų bei inžinierius J.Šimoliūną ir K.Vasiliauską.[4] Šio branduolio pagrindinis tikslas buvo aptarti Fakulteto uždavinius ir struktūrą, sudaryti mokymo planus, perimti Aukštųjų Kursų technikos skyriaus turtą, surasti ir pakviesti daugiau mokomojo personalo narių[5]. Technikos fakultetą įteisino 1922 m. balandžio 12 d. Seimo priimtas Lietuvos universiteto Statutas.[6] Juo Technikos fakultete buvo patvirtinti 4 skyriai (specialybės): statybos, mechanikos, elektrotechnikos ir chemijos. Iš 17 patvirtintų katedrų 7 buvo statybinio, 4 - mechaninio, 3 - elektrotechninio ir 3 - cheminio profilio. Dėl pedagoginio personalo stokos katedros buvo organizuotos per kelis metus, o dvi - telefonijos-telegrafijos ir radiotelegrafijos bei taikomosios fizinės chemijos taip ir liko tik popieriuje. Priėmus šį Statutą, Fakulteto mokomojo personalo branduolio funkcijos pasibaigė, jam pradėjo vadovauti taryba, kuriai priklausė ne tik Fakulteto dėstytojai, bet ir Matematikos-gamtos fakulteto personalo nariai, dėstę studentams technikams matematiką, fiziką, chemiją ir kai kurias kitas disciplinas. 1930 m. pakeitus Statutą, Fakultete buvo palikti tik du skyriai (statybos ir technologijos), nors ir toliau buvo rengiami tų pačių keturių specialybių inžinieriai. Taip pat sumažėjo ir katedrų, jų liko 11. Tai architektūros, geodezijos ir

[1] Martynaitis M.Kauno politechnikos instituto dvidešimtmetis. - K., 1970. - P.14-39.

[2] Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16-1932.XII.1) apyskaita. - K., 1933. - P.495.

[3] Ten pat. - P.492.

[4] Lietuvos universitetas 1922.II.16-1927.II.16. Pirmųjų penkerių metų apyskaita. - K., 1927. - P.38.

[5] Lietuvos universitetas 1579-1803-1922. - Čikaga., 1972. - P.520.

[6] Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16-1932.XII.1) apyskaita. - K., 1933. - P.499.

kelių, hidrotechnikos, statybinės statikos, statybos, tiltų, mechanikos, mechaninės technologijos, taikomosios mechanikos, elektrotechnikos, cheminės technologijos katedros.

Fakulteto vyresniojo ir jaunesniojo mokslo personalo skaičius (pastarajam priklausė ir laborantai) nuo 7 (1922 m. pavasarį) laipsniškai išaugo iki 52 (1940 m. sausio 1 d.). Pirmieji mokslo personalo nariai buvo dėstytojai, perėję iš Aukštųjų Kursų technikos skyriaus: J.Čiurlys, S.Dirmantas, P.Jankauskas, P.Jodelė, M.Songaila, J.Šimkus, J.Šimoliūnas, K.Vasiliauskas, V.Verbickis. Vėliau dėstytojų gretas papildė į Lietuvą sugrįžę įvairių aukštųjų mokyklų darbuotojai: P.Čechavičius, S.Kolupaila, V.Mošinskis, V.Gorodeckis. Pedagoginiam darbui buvo kviečiami ir patyrę inžinieriai. Iš jų reikėtų paminėti S.Grinkevičių, J.Šliogerį ir T.Šulcą. Beveik visi anksčiau paminėti asmenys tapo Fakulteto katedrų vedėjais, ekstraordinariniais ir ordinariniais profesoriais. Vėliau Fakultetas pradėjo rengti mokslo personalą ir iš savo auklėtinių.

Iš pradžių dėstytojai pagrindinį dėmesį nukreipė į studijų organizavimą, kabinetų ir laboratorijų kūrimą ir stiprinimą, vadovėlių ir mokymo priemonių rašymą. Pirmieji leidiniai pasirodė jau 1923 m. Po du ir daugiau vadovėlių išleido P.Jodelė (statybinės medžiagos, geologija), P.Jankauskas (teorinė mechanika, taikomoji mechanika), J.Čiurlys (mašinų detalės, mašinų teorija), A. Gravrogkas (metalų technologija, medžio technologija), V.Mošinskis (metalų technologija), S.Grinkevičius (mediniai tiltai, geležinės konstrukcijos), J.Gabrys (sauskeliai, tiltai), J.Šimoliūnas (statyba), S.Kolupaila (hidrometrija, hidrologija), J.Šliogeris (elektrotechnika). Taigi paskutiniaisiais fakulteto veikimo metais studentai jau gana neblogai buvo aprūpinti mokomąja literatūra lietuvių kalba.

Dėl daug pastangų pareikalavusio studijų proceso organizavimo ir pedagoginio darbo krūvio, bei lėšų, patalpų ir mokslinių laboratorijų stokos iš pradžių mokslinis tiriamasis darbas buvo neženklus.Jo būklė pagerėjo 1931 m. fakultetui persikėlus į naujai pastatytus Fizikos-chemijos instituto rūmus. Šioje srityje labiausiai pasireiškė K.Vasiliauskas (statybinė statika), S.Kolupaila (hidrologija), P.Jodelė (mineralinės žaliavos ir jų panaudojimas statybinėms medžiagoms), J.Indriūnas (pluoštinės medžiagos), V.Jakovickas (elektrotechnika), J.Gabrys ir J.Kuodis (betonas ir gelžbetonis), A.Damušis (cemento technologija). Nors Statutas reikalavo, kad vyresniojo mokslo personalo nariai turėtų mokslinį daktaro laipsnį (tada buvo tik vienas mokslinis laipsnis), ilgą laiką šį reikalavimą patenkino tik prof. P.Jankauskas. Ilgainiui inžinerijos daktaro laipsnį įsigijo J.Indriūnas, J.Gabrys, J.Kuodis, V.Jakovickas, M.Baublys ir A.Damušis. Dėstytojai savo tyrimų rezultatus skelbė monografijose, tęstiniame fakulteto leidinyje "Technika" (išėjo 10 tomų) ir Lietuvos inžinierių draugijos žurnale "Technika ir ūkis".

Atkūrus Universitetą, Technikos fakultete pradėjo studijuoti 50 studentų ir 4 laisvieji klausytojai. Studijuojančių skaičius iš pradžių nuosekliai didėjo, vėliau dėl pasaulinės ekonominės krizės sumažėjo, po to paskutiniaisiais Fakulteto veikimo metais vėl viršijo 700. Didžiausią populiarumą turėjo statybos specialybė, nes jos absolventai galėjo ne tik dirbti įvairiose įmonėse bei organizacijose, bet ir verstis privačia praktika. Fakultetą baigė 300 inžinierių, iš jų 190 - statybos skyrių ir 110 - technologijos skyrių. Tarp fakulteto absolventų buvo tik dvi moterys: viena statybininkė ir kita - elektrotechnikė.

Nors mokymo planai buvo kelis kartus keičiami, jie vis dėlto liko labai universalūs, mažai specializuoti. Fakultete buvo prieita prie išvados, kad inžinerines specialybes reikia siaurinti, gilinant būsimųjų inžinierių ruošimą pasirinktos specialybės ribose. Fakulteto būklė buvo nepatenkinta ir techniškoji visuomenė. Lietuvos inžinierių draugija Fakulteto veikloje pastebėjo nemažai trūkumų. Buvo reiškiama nuomonė, kad jis esąs pernelyg universalus, teoretiškas ir nutolęs nuo krašto techniškojo gyvenimo. Jo vyresnysis mokslo personalas pradėjęs krypti į teorinę pusę, o jaunesniojo mokslo personalo nariai, specialiai rengiami dėstymui, neturėjo praktinio patyrimo. Fakultete įsivyravęs enciklopedizmas, tie patys pro-

fesoriai dėstę labai skirtingas disciplinas. Dėl akademinės drausmės stokos vidutinis studijų laikas buvęs per ilgas ir t.t. Inžinierių draugijos nuomone, geriausias būdas trūkumams pašalinti - steigti atskirą aukštąją technikos mokyklą, kuri turėtų ne tik rengti inžinierius, bet ir būti viso krašto techniškojo gyvenimo ir techninės spaudos leidimo centru, gamtos turtų, energijos resursų ir įvairių techniškųjų tyrimų baze. Lietuvos inžinierių draugija, apibendrinusi savo samprotavimus ir pasiūlymus, 1937 m. įteikė vyriausybei memorandumą Lietuvos aukštosios technikos mokyklos reikalu [7]. Dėl šių pasiūlymų Universitete ir už jo ribų kilo plačios diskusijos. Draugijos iniciatyvą parėmė ir Technikos fakulteto dėstytojai. Universiteto senatas prieštaravo atskiros aukštosios technikos mokyklos steigimui, motyvuodamas tuo, kad visus nurodytus trūkumus galima pašalinti pačiame Universitete, jeigu tik jam būtų išskirta daugiau lėšų ir kitų materialinių resursų. Atsirado ir kompromisinių siūlymų suorganizuoti Universitete kelis techniškuosius fakultetus su daugiau skyrių. Ši diskusija paskatino Universiteto vadovybę labiau susirūpinti technikos mokslų būkle ir inžinierių rengimu, o Technikos fakultetą - visapusiškai tobulinti savo veiklą. Fakulteto taryba, išnagrinėjusi kai kurių užsienio valstybių inžinierių studijų planus, atsižvelgdama į Švietimo ministerijos bei gamybininkų pageidavimus, paruošė vieną po kito kelis variantus naujų mokymo planų, kuriuose buvo numatyta daugiau skyrių ir gilesnė specializacija. Didžioji Technikos fakulteto reforma, pasak prof. S.Dirmanto, prasidėjo 1940 metais. [8] Tų metų liepos 26 d. jis buvo pertvarkytas į Statybos ir Technologijos fakultetus su 6 skyriais, 4 poskyriais ir 2 šakomis. Specialybių skaičius išaugo iki devynių. Patvirtinti anksčiau Fakulteto tarybos sudaryti tobulesni mokymo planai. Studijų trukmė sutrumpinta iki keturių su puse metų. Gerokai pagausėjo katedrų, jų personalo ir studentų. Dėstytojų gretas papildė dalis Matematikos-gamtos fakulteto, perkelto į Vilnių, profesorių ir docentų, kai kurių panaikintų Lietuvos kariuomenės padalinių darbuotojai, tarp kurių buvo ir mokslo daktarų, bei gamybininkai.

STATYBOS FAKULTETE pradėjo veikti trys skyriai (specialybės): architektūros, geodezijos ir statybos skyrius su statybos ir hidrotechnikos-melioracijos šakomis (specializacijomis). Po karo hidrotechnikos-melioracijos šaka perorganizuota į skyrių, vėliau įkurti du nauji - kelių bei vandentiekio ir kanalizacijos - skyriai. Pirmaisiais mokslo metais Fakultete buvo suformuota 15 katedrų. Sukurtos naujos architektūros enciklopedijos, architektūros kompozicijos ir paišybos, hidrologijos ir hidraulikos, inžinerinės geologijos, miestų sanitarijos, melioracijos, topometrijos, žemėtvarkos katedros. Dalis katedrų skilo, pasikeitė ir kai kurių katedrų pavadinimai. Po architektūros skyriaus atsiskyrimo fakultete liko devynios katedros: architektūrinių konstrukcijų, geodezijos, grafinių darbų, hidrotechnikos, inžinerinės geologijos, kelių, miestų sanitarijos, statybinių konstrukcijų, statybinės mechanikos. Iš naujų katedrų vedėjų savo moksline ir pedagogine veikla išsiskyrė prof. J.Dalinkevičius, dr. J.Gabrys, S.Kairys, dr. J.Kuodis, M.Ratautas. Po karo Lietuvoje liko tik trys katedrų vedėjai: profesoriai J.Dalinkevičius ir K.Vasiliauskas bei docentas M Ratautas. Kitoms katedroms pradėjo vadovauti nauji žmonės: A.Bistrickas, R.Pesys, A.Rozenbliumas, S.Vabalevičius ir kt., iš Vilniaus universiteto atėjo prof. M.Kaveckis. Fakultetas pradėjo veikti, turėdamas 41 dėstytoją, o paskutiniaisiais universiteto veiklos metais jų buvo 55. Tada katedrose, be seniau nagrinėtų mokslinių problemų, buvo tiriamos pastatų konstrukcijų, statybos ekonomikos, inžinerinės geologijos, topometrijos, gyvenviečių išplanavimo, tiltų statybos ir atstatymo, melioracijos ir kitos sritys. Po karo buvo toliau tęsiama dauguma to paties pobūdžio tyrimų. Stengtasi mokslinius darbus padaryti labiau kompleksiniais. Išryškėjo tokios pagrindinės mokslinės

---

[7] Technika ir ūkis. - 1937., Nr.2. - P.65.

[8] Lietuvos universitetas 1579-1803-1922. - Čikago., 1972. - P.526.

problemos, kaip vietinių žaliavų tyrimas ir panaudojimas, liaudies monumentaliosios architektūros tyrimas, geriamo vandens tiekimo klausimai ir kt. Gerėjančio mokslinio darbo rezultatas buvo mokslinių kvalifikacijų kėlimas. Pokario metais kandidatines disertacijas apsigynė 6 Fakulteto dėstytojai (J.Kiškinas, J.Čeičys, A.Rozenbliumas, J.Mikuckis, R.Pesys, M.Kosčiauskas). Pradėjo megztis katedrų ryšiai su gamyba, pradėtos rengti mokslinės konferencijos. Tačiau dėl sunkių karo ir pokario sąlygų sulėtėjo mokslinių monografijų ir vadovėlių leidimas.

Įvedus naujuosius studijų planus, juose atsirado daug tik tai specialybei būdingų disciplinų. Atskirų skyrių studijų planai pradėjo skirtis jau nuo pirmo-antro kurso. Geodezijos skyriuje skyrėsi net ir studijų trukmė (4 metai). Po karo prasidėjo perėjimas į sovietinę aukštojo mokslo sistemą, studijos prailgintos iki 5 metų. Fakultete studijavo nuo 175 (1948 m. pavasarį) iki 544 (1940 m. rudenį) studentų. Fakultetas parengė 297 inžinierius, iš jų 213 statybininkų (71,72 proc.), 17 architektų (5,7 proc.), 37 hidrotechnikos specialistus (12,41 proc.), 19 geodezininkų (6,40 proc.) ir 11 kelininkų (3,7 proc.).

TECHNOLOGIJOS FAKULTETE buvo suorganizuoti: mechanikos skyrius su mechaninės technologijos ir transporto poskyriais, elektrotechnikos skyrius su energetikos ir telekomunikacijos poskyriais ir chemijos skyrius. Pirmaisiais mokslo metais Fakultete veikė 18 katedrų: braižomosios geometrijos ir grafinių darbų, elektros jėgainių ir tinklų, elektros mašinų, elektrotechnikos, mašinžinystės, mechanikos, mechaninės technologijos, neorganinės technologijos, organinės technologijos, radiotechnikos, šiluminių variklių, telefonijos, telegrafijos ir signalizacijos, transporto mašinų, fizikos, fizinės chemijos, neorganinės chemijos, organinės chemijos, matematikos. Pastarųjų penkių katedrų įsteigimą reikia vertinti ypač teigiamai, nes atsirado galimybė priartinti tų disciplinų dėstymą prie inžinerinių mokslų specifikos (anksčiau studentams technikams jų disciplinas skaitė Matematikos-gamtos fakulteto dėstytojai bendrai su to fakulteto studentais). Sekančiais mokslo metais vietoj mechaninės technologijos katedros buvo įsteigtos medžio technologijos, metalų technologijos ir tekstilės technologijos katedros, naujai įkurtos durpininkystės bei chemijos pramonės procesų ir aparatų katedros, pakeisti trijų elektrotechnikos skyriaus katedrų pavadinimai. Po karo buvo panaikinta laidinių ryšių (buvusi telefonijos, telegrafijos ir signalizacijos) katedra, šiek tiek pasikeitė kelių katedrų pavadinimai. Naujų katedrų vedėjais buvo paskirti: M.Baublys, L.Kaulakis, A.Damušis, J.Indriūnas (buvę Technikos fakulteto dėstytojai), I.Končius, K.Baršauskas, J.Janickis, A.Purėnas, P.Slavėnas (buvę Matematikos-gamtos fakulteto dėstytojai), J.Vėbra, A.Jurskis, V.Babilius (iš ginklavimo valdybos ir kitų karinių įstaigų), P.Jucaitis (iš LŽŪA) ir kt. Pasitraukus vokiečiams, Kaune liko vos keli katedrų vedėjai: J.Indriūnas, J.Janickis, V.Mošinskis, A.Purėnas, A.Gravrogkas, L.Kaulakis. Kitų katedrų vedėjais buvo paskirti didesnį patyrimą turėję dėstytojai arba gamybininkai. Iš jų savo pedagogine ir moksline veikla pasižymėjo J.Kaunas, J.Matulionis, N.Milenskis, V.Sližys, J.Stanaitis, V.Šukys, J.Valančiūnas, J.Vidmantas, J.Zdanys ir kt. Iš pradžių Fakulteto personalas daugiausia pastangų skyrė mokymo procesui pertvarkyti pagal naujuosius studijų planus, laboratorijoms bei kabinetams organizuoti ir plėsti. Vėliau buvo tiriamos kai kurios metalų technologijos, medžiagų atsparumo, kosminių spindulių, politionatų, pluoštinių medžiagų, durpininkystės, elektrochemijos, vietinių mineralinių ir organinių medžiagų, rišamųjų medžiagų technologijos ir kitos problemos. Fakulteto laboratorijos tęsė Technikos fakulteto pradėtą pagalbą įmonėms atlikdamos įvairių medžiagų fizikinių-mechaninių savybių tyrimus ir jų sudėties bei kokybės analizes.

Fakulteto atskirų skyrių studijų planai gerokai skyrėsi tarpusavyje jau nuo pirmojo kurso. Buvo vos keletas disciplinų (matematika, fizika ir kt.), kurias visų skyrių studentai klausė bendrai. Daugiau bendrumo buvo tarp mechanikos ir elektrotechnikos skyrių. O chemikai chemines disciplinas studijavo kartu su

Medicinos fakulteto farmacijos skyriaus studentais. Fakultete studijavo nuo 371 (1945 m.) iki 772 (1947 m.) studentų. Technologijos fakultetą baigė 186 inžinieriai, iš jų 106 mechanikai, 41 elektrikas ir 39 chemikai technologai.

Kadangi architektūros skyriaus studijų planai labai skyrėsi nuo kitų Statybos fakulteto skyriaus planų, kai tik susidarė reikalingas studentų skaičius, jis 1946 m. liepos 22 d. buvo perorganizuotas į ARCHITEKTŪROS FAKULTETĄ. Jis buvo nedidelis ir labai kompaktiškas, nes jame veikė tik viena - architektūros - specialybė. Fakultetas savo veiklą pradėjo su 3 katedromis ir 16 dėstytojų, o baigė, turėdamas 5 katedras ir 26 dėstytojus. Paskutiniais veikimo metais jį sudarė architektūrinio-projektavimo, architektūros įvado, miestų planavimo ir architektūros istorijos, tapybos ir skulptūros, statybos technikos katedros. Jų personalui priklausė daugiausia jauni, nedidelį mokslinio ir pedagoginio darbo patyrimą turintys asmenys. Tarp jų buvo tik 6 docentai (S.Stulginskis, F.Bielinskis, A.Janulis, A.Lukoševičius, S.Sčesnulevičius, V.Verbickis), nebuvo nė vieno mokslų kandidato. Pagrindinė mokslinė problema buvo liaudies monumentaliosios architektūros tyrimas. Tam tikslui kiekvieną vasarą buvo organizuojamos ekspedicijos, kuriose dalyvaudavo ne tik dėstytojai, bet ir studentai. Dėstytojai daug laiko skyrė kūrybiniam darbui: projektavo gyvenamuosius namus, ligonines ir kitus visuomeninius pastatus.

Fakultetas rengė ne architektus menininkus, bet architektus inžinierius, todėl studijų planuose šalia grynai architektūrinių disciplinų daug vietos buvo skiriama bendram moksliniam, bendram techniniam ir statybiniam paruošimui. Daugeliui architektūrinių disciplinų būdinga humanitarinė dvasia, todėl fakultetas ta prasme suvaidino teigiamą vaidmenį Universitete, kuriame buvo likę tik techniškieji ir mediciniškieji fakultetai. Daug architektams dėstomų dalykų, ypač architektūros istorija, meno istorija, labai susiję su ideologija, todėl į šių disciplinų dėstytojus dažnai būdavo nukreiptas smaigalys kritikos už apolitiškumą, objektyvizmą, formalizmą, kosmopolitiškumą, keliaklupsčiavimą prieš Vakarus ir kitas "nuodėmes". Fakultete studijavo nuo 147 (1947 m. pavasarį) iki 213 (1948 m. rudenį) studentų. Jis parengė 46 architektus.

Kadangi pokario metais pradėta smarkiau plėtoti statybinių medžiagų pramonę, 1947 m. vasarą įsteigtas STATYBINIŲ MEDŽIAGŲ FAKULTETAS. Buvo paskirtas jo dekanas, tačiau jame nebuvo nei katedrų, nei dėstytojų, nei studentų. Jam faktiškai net nepradėjus veikti, abu technologiškieji fakultetai 1947 m. gruodžio 9 d. buvo perorganizuoti. Vietoj Technologijos ir Statybinių medžiagų fakultetų įkurti Cheminės technologijos, Elektrotechnikos ir Mechanikos fakultetai, t.y. Technologijos fakulteto skyriai faktiškai buvo pertvarkyti į tų pačių pavadinimų fakultetus. Pagrindinės šio reorganizavimo priežastys buvo skirtingi skyrių mokymo planai, sunkus fakulteto valdymas, nes skyriai buvo išsidėstę atskiruose rūmuose, tarp kurių buvo nemažas atstumas, didėjantis studentų skaičius. Vytauto Didžiojo universiteto septyniasdešimtmečiui skirtame laidinyje neteisingai teigiama, kad į šiuos fakultetus buvo perorganizuoti Technologijos ir Statybos fakultetai [9]. Iš tikrųjų Statybos fakultetas universitete veikė ir toliau.

Iš Technologijos fakulteto į Cheminės technologijos fakultetą perėjo visos cheminio profilio katedros: chemijos pramonės procesų ir aparatų, fizinės chemijos, neorganinės chemijos, neorganinės technologijos, organinės chemijos, organinės technologijos. Tik įsikūrus Fakultetui, jo absolventams buvo išduodami dviejų specialybių (neorganinių medžiagų technologijos ir organinių medžiagų technologijos) diplomai, o žemesniuosiuose kursuose jau buvo dėstomos dar dvi specialybės: maisto produktų technologijos ir silikatų technologijos. Šiame Fakultete, kaip ir visuose fakultetuose, studijos truko 5 metus, tačiau vėliau buvo pridėti dar šešti metai. Pirmuose trijuose kursuose buvo dėstomos bendros visoms specialybėms disciplinos, specializacija

---

[9] Lietuvos universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, Kauno universitetas 1922-1992. - K., 1992. - P.10.

prasidėdavo nuo ketvirtojo kurso. Fakultete buvo 21-26 dėstytojai, kurių dauguma gana intensyviai dirbo mokslinį darbą. Daugiausia buvo tiriamos tokios kompleksinės mokslinės problemos, kaip vietinių žaliavų (mineralinių, gyvulinių ir augalinių) panaudojimas ir nepatvarių cheminių junginių skilimo kinetika. Suintensyvėjus moksliniam darbui, pradėjo kilti mokslinės dėstytojų kvalifikacijos. 1949 m. J.Janickis apgynė po karo pirmąją daktarinę disertaciją techniškuosiuose fakultetuose, buvo apgintos ir 5 kandidatinės disertacijos (jas gynė M.Skripkiūnas, J.Mituzas, B.Stulpinas, V.Sližys, J.Venskevičius). Kadangi beveik visi jie (išskyrus M.Skripkiūną) ir dar prof. Purėnas vadovavo katedroms, galima konstatuoti, kad visi katedrų vedėjai jau turėjo mokslinius laipsnius ar vardus. Studentų skaičius padidėjo nuo 254 iki 452. Fakultetas parengė 50 inžinierių, iš jų 26 maisto produktų technologijos, 4 neorganinės technologijos, 12 organinės technologijos ir 8 silikatinės technologijos specialistus.

ELEKTROTECHNIKOS FAKULTETE buvo 6 katedros: bendrosios elektrotechnikos (vedėjas J.Zdanys), elektros mašinų (ved.J.Kaunas), elektros ryšių (ved. J.Stanaitis), elektros stočių ir tinklų (ved. doc. L.Kaulakis), fizikos (ved. prof. K.Baršauskas) ir matematikos (ved. doc. J.Matulionis). Jose dirbo 25-29 dėstytojai. Mokslinėje srityje "elektriškosios" katedros nagrinėjo Lietuvos elektrifikavimo problemas. Intensyviai mokslinį darbą iš kosminių spindulių ir kitų taikomosios fizikos sričių dirbo fizikos katedros dėstytojai, kurių du (J.Šinkūnas ir S.Vičas) apsigynė kandidatines disertacijas. Pažymėtina tos katedros parama vidurinėms mokykloms - prof. K.Baršauskas išleido knygą "Fizika klausimais ir atsakymais" bei dvi vadovėlio "Fizika" dalis. Fakultete buvo pramonės elektrinių įrenginių, elektros stočių ir tinklų, radiotechnikos specialybės. Jose studijavo 249-321 studentas. Fakultetą baigė 34 inžinieriai.

MECHANIKOS FAKULTETĄ sudarė braižomosios geometrijos, durpininkystės, mašinžinystės, medžio technologijos, metalų technologijos, šiluminių variklių, tekstilės technologijos, teorinės mechanikos, transporto mašinų katedros. Jose dirbo 27-34 dėstytojai, iš jų 2 profesoriai (J.Indriūnas ir V.Mošinskis), 7 mokslų kandidatai ar docentai (J.Vidmantas, A.Novodvorskis, L.Kumpikas, K.Bieliūnas, L.Gastila, A.Matukonis, N.Milenskis). Pagrindinės fakultete nagrinėtos mokslinės problemos buvo gamybos racionalizavimas ir Lietuvos liaudies ūkio ekonomika. Intensyviausiai buvo tiriami kai kurie moksliniai metalų technologijos ir tekstilės technologijos klausimai. Šių sričių specialistai išleido ir po kelis vadovėlius savo studentams. Fakultete buvo daugiausia specialybių - net šešios: automobilių, durpynų eksploatacijos, mašinų gamybos technologija, pluoštinių medžiagų technologija, pramonės įrengimai, šiluminė energetika. Pastarosios studijų planai labiausiai skyrėsi nuo kitų specialybių planų. Fakultete studijavo 285-400 studentų; jis parengė 49 inžinierius.

Kaip kito techniškųjų fakultetų studentų ir juos baigusių inžinierių skaičius matyti iš 2 lentelės.[10]

Kadangi Universitete liko tik techniškieji ir mediciniškieji fakultetai, todėl jis 1950 m. pabaigoje buvo perorganizuotas į dvi savarankiškas aukštąsias mokyklas. Tų metų spalio 31 d. SSSR Aukštojo mokslo ministras paskelbė įsakymą "Dėl Kauno universiteto reorganizavimo į Kauno politechnikos institutą ir Kauno medicinos institutą" [11]. Beje, pirmasis to įsakymo straipsnis suredaguotas kiek kitaip - reorganizuoti Kauno universitetą į Kauno politechnikos institutą, o jo Medicinos fakultetą - į Kauno medicinos institutą. Kaip ten bebūtų, Kauno universitetas buvo ne uždarytas, kaip kartais rašoma spaudoje, bet perorganizuotas, o vienas iš jo tiesioginių įpėdinių - KPI (nuo 1990 m. - Kauno technologijos universitetas).

Universiteto techniškieji fakultetai suvaidino reikšmingą vaidmenį Lietuvos technikos mokslų istorijoje. Juose susibūrė žymiausios respublikos technikos mokslų pajėgos. Jie ilgą

[10] VDU statistikos knyga (saugoma KTU studijų skyriuje).

[11] Kauno valstybinis archyvas. 1435 f, 1 ap., 210 b, 4 p.

laiką sudarė vienintelį mūsų krašte techninių mokslinių tyrinėjimų židinį. Jų darbuotojai buvo lietuviškų vadovėlių, monografijų ir apskritai periodinės techninės spaudos pradininkai. Techniškieji fakultetai parengė 963 inžinierius, iš kurių vėliau išaugo daug žymių pramonės ir statybos, transporto ir ryšių specialistų, gerų gamybos vadovų ir kūrybingų mokslininkų. Šie fakultetai savo kadrais ir parengtais specialistais padėjo kurtis kai kuriems Lietuvos Mokslų Akademijos ir žinybiniams institutams. Visa Universiteto techniškųjų fakultetų veikla sudarė gerą pagrindą intensyviam inžinierių rengimui ir platesniems bei gilesniems moksliniams tyrimams Kauno politechnikos institute (dabartiniame Kauno technologijos universitete) ir nuo jo atskilusiame Vilniaus inžineriniame statybos institute (dabartiniame Vilniaus technikos universitete).

1 lentelė

Pagrindiniai techniškųjų fakultetų duomenys

Fakulteto pavadinimas	Jo veikimo laikotarpis	Katedrų skaičius		Specialybių skaičius		Dėst. skaičius		Studentų skaičius		Parengta inžinierių	Dekanai	
		pirmame veiklos sem.	paskut. veiklos sem.	pirm. sem.	pask. sem.	pirm. sem.	pask. sem.	pirm. sem.	pask. sem.		pavardės	Dekanavimo laikotarpis
1. Technikos	1922-1940	17	11	4	4	7	55	50	668	300	P.Jodelė	1922-27
											K.Vasiliauskas	1927-34 1937-40
											S.Grinkevičius	1934-37
2. Statybos	1940-1950	15	9	4	5	41	55	544	484	297	S.Kolupaila	1940-41
											S.Kairys	1941-42
											S.Dirmantas	1942-44
											J.Kiškinas	1944
											D.Bistrickas	1944-45
											S.Vabalevičius	1945-46 1947-49
											S.Stulginskis	1946
											M.Stonis	1946-47
											B.Petrulis	1949-50
3. Technologijos	1940-1947	18	21	5	6	58	73	721	772	186	V.Jakovickas	1940-41
											P.Slavėnas	1941
											P.Jucaitis	1941-42
											A.Damušis	1942-44
											J.Indriūnas	1944-46
											K.Baršauskas	1946-47
4. Architektūros	1946-1950	3	5	1	1	16	26	154	202	46	S.Stulginskis	1946-49
											S.Sčesnulevičius	1949-50
5. Statybinių medžiagų	1947	-	-	-	-	-	-	-	-	-	J.Vidmantas	1947
6. Cheminės technologijos	1947-1950	6	6	4	4	21	26	254	452	50	J.Vidmantas	1947-49
											A.Novodvorskis	1949-50
7. Elektrotechnikos	1947-1950	6	6	3	3	25	29	201	321	34	K.Baršauskas	1947-50
8. Mechanikos	1947-1950	9	9	6	6	27	34	226	400	49	N.Milenskis	1947-50

2 lentelė

Universiteto techniškųjų fakultetų studentų ir parengtų inžinierių skaičius

Metai	Studijavusių skaičius rudens sem.*	Parengtų inžinierių skaičius	Metai	Studijavusių skaičius rudens sem.	Parengtų inžinierių skaičius
1922	162	-	1937	595	30
1923	152	-	1938	673	21
1924	179	-	1939	710	34
1925	240	3	1940	1272	43
1926	354	-	1941	798	33
1927	366	6	1942	...	43
1928	406	5	1943	...	113
1929	402	15	1944	...	83
1930	449	15	1945	688	9
1931	577	3	1946	1013	27
1932	704	8	1947	1390	42
1933	688	21	1948	1583	52
1934	597	26	1949	1524	91
1935	547	45	1950	1859	164
1936	530	31			
			Iš viso:		963

* kartu su laisvaisiais klausytojais.

Algirdas AŽUBALIS
(Vilnius)

Universiteto auklėtiniai ir matematikos mokymo metodikos raida Lietuvoje

Iš iki šiol nustatytų 96 asmenų, įnešusių tam tikrą indėlį į matematikos mokymo metodiką 1905-1940 m. laikotarpiu, net 32 yra Vytauto Didžiojo (anksčiau - Lietuvos) universiteto [1] auklėtiniai. Sąvoka "auklėtinis" čia vartojama kiek platesne prasme nei "diplomantas", taikant ją ir tiems žmonėms, kurie šio Universiteto nebaigė arba net jame nestudijavo, bet buvo jo profesūros konsultuoti bei egzaminuoti ir tokiu būdu įgiję gimnazijos mokytojo cenzą. Indėliu į matematikos mokymo metodiką laikoma: matematikos vadovėliai, mokymo metodikos knygos, metodiniai straipsniai pedagoginėje periodinėje spaudoje, aktyvus dalyvavimas LGD MS[2] (nuo 1939 m. - LMFMD[3]) veikloje. Toliau pateikiamos minėtų 32 asmenų trumpos biografijos, nurodant konkretų jų indėlį į matematikos mokymo metodiką[4].

1. Vytautas Augustaitis-Augustauskas (1904.04.09 Šiaulių apskr. Lygumų mst. - 1958.06.28 Kaune). VDU Humanitarinių mokslų f-to pedagoginį skyrių baigė 1931 m. 1925-1931 m. mokytojavo Šiauliuose ir Veiveriuose. 1932-1933 m. buvo Kauno apskrities mokyklų inspektorius, 1934-1940 m. - Kūno kultūros rūmų ir Aukštųjų kūno kultūros kursų direktorius, "Fiziško auklėjimo" redaktorius, pirmasis Lietuvos tautinio olimpinio komiteto pirmininkas. 1940-1945 m. - SSSR lagerių kalinys. 1946-1949 m. buvo Kūno kultūros instituto Psichologijos katedros vyr. dėstytojas, vedėjas, kaip politiškai nepatikimas iš šių pareigų atleistas. 1950-1952 m. - artelės "Startas" pirmininkas. Ir vėl dėl tos pačios priežasties atleistas. Daug rašė ikikarinėje spaudoje apie fizinio auklėjimo dėstymą. Indėlis į MMM: straipsnis "Skaičiavimo mokymo pastabos" (TM[5], 1934, Nr.5).

2. Zigmas Balevičius-Balutis (1907. 08.09 Lazdijų apskr. Leipalingio mst. - 1964.06.13 Vilniuje). Studijavo VDU, 1940 m. baigė VU[6] Teisės fakultetą. Dirbo pedagoginį, teisininko, žurnalisto darbą. 1926-1928 m. kalėjo Varnių, 1951-1953 m. - Mordovijos lageriuose. Indėlis į MMM: "Algebra", 5 d. vadovėlis gimnazijoms (1934-1935 m., I-II d. su A.Busilu, mokslinis red. prof. Vikt. Biržiška), matematikos formulių rinkinys (1935), atsakymas A.Ignatavičiui "Dėl algebros vadovėlių" (TM, 1935, Nr. 13-14).

[1] Toliau VDU, LU.
[2] Lietuvos gamtininkų draugijos Matematikos sekcija.
[3] Lietuvos matematikos ir fizikos mokytojų draugija.
[4] Toliau MMM.
[5] Tautos Mokykla (žurnalas).
[6] Vilniaus universitetas.

3. Juozas Baltūsis
(1900.11.26 Vilkaviškio apskr. Paežerių vls. Gulbiniškių km.). 1925-1927 studijavo LU matematiką. 1928-1962 mokytojavo Jurbarke, Prienuose, Marijampolėje. Indėlis į MMM: "Aritmetikos uždavinynas" I kl. (1935), praktinio pabūdžio uždavinių rinkinys "Mokykimės gyventi" (1936), "Skaičiavimo vadovėlis" V bei VI sk. (1937, 1938, persp. Vokietijoje 1946). Gyvena Marijampolėje.

4. Vaclovas Čižiūnas
(1900.01.13 Ukmergės apskr. Gelvonų vls. Kulniškių km. - 1980.03.10 JAV, Nju Džersio valst., Vaine). Studijavo VDU Humanitarinių mokslų f-te, 1942 m. baigė VU. Iki karo mokytojavo Ukmergės apskrityje ir Kaune, karo metu dirbo Švietimo vadyboje, 1944-1949 m. mokytojavo lietuvių mokyklose Vokietijoje. Indėlis į MMM: J.Gvildžio aritmetikos uždavinyno recenzija ir straipsnis "Kaip aš mokau daugiaženklių skaičių numeracijos" (MG[7], 1936, Nr. 4 ir 1937, Nr. 10). Daug rašė istorijos, aplinkos ir tėvynės pažinimo klausimais (periodikoje, išleido knygų).

5. Pranas Dailidė
(1888.09.29 Šakių apskr. Sintautų mst. - 1965 JAV, Syrakūzuose). 1911 m. baigęs Peterburgo universiteto matematikos fakultetą, iki 1919 m. mokytojavo Marijampolėje, Čenstochovoje, Tbilisyje. 1918 - 1921 m. - Lietuvos atstovas Kaukazo valstybėse. Iki 1939 m. dirbo diplomatinį, žurnalistinį darbą. 1935 m. baigė VDU Teisių fakultetą. 1939.06 - 1940.06 - Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Latvijoje. Iki 1944 m. - mokytojas ir advokatas Kaune, 1944 - 1947 m. dirbo Stokholmo, 1948-1951 m. - Syrakūzų universitetuose. Iš viso parašė apie 3,5 tūkst. straipsnių. Įnašas į MMM: straipsnis "Kaip yra kilusi dabartinė numeracija" ir J.Mašioto "Erdvės geometrijos" recenzija (ŠD[8], 1922, Nr.3-6 ir 1928, Nr.11).

6. Abromas Jankelis Jokūbas Gliksonas
(1908.12.25 Vilkaviškio m.). 1930 m. baigė VDU matematiką, 1931 m. Viurcburgo un-te gavo daktaro laipsnį. 1932-1933 m. dar studijavo Getingeno un-te. Nuo 1933 m. mokytojavo Kauno žydų gimnazijoje su dėstomąja lietuvių kalba. Po karo buvo Jeruzalės universiteto profesorius. Aktyviai dalyvavo LGD MS ir LMFMD veikloje.

7. Juozas Gvildys
(1884.01.04 Šakių apskr. Paežerėlių vls. Žuklijų km. - 1968.03.21 Kaune). Baigęs Veiverių mokytojų seminariją, iki 1919 m. mokytojavo pradžios mokyklose, 1919-1941 m. - progimnazijose ir gimnazijose Kaune. 1930 m. baigė VDU istorijos specialybę. Karo metais - buhalteris Kaune, iki 1957 m. dėstė matematiką Kauno pedagoginėje mokykloje. Daug rašė pedagoginiais, blaivybės klausimais. Indėlis į MMM: "Aritmetikos uždavinynas" (1927), "Komercinės aritmetikos uždavinynas ir teorija" (1931), 3 straipsniai apie aritmetikos mokymo metodiką, "Sakomasis skaičiavimas", "Uždavinių sprendimas ir jų grafiškas vaizdavimas" (LM[9], 1919, I kn., 1920, II kn., 1921, Nr.1, 1931, Nr.1), M.Vasiliausko aritmetikos mokymo metodikos recenzija ir straipsnis "Dėl aritmetikos mokymo mintinai" (ŠD, 1921, Nr.7-8 ir 1922, Nr.1-2.

8. Andrius Ignatavičius-Ignaitis
(1908.01.05 Vilkaviškio apskr. Keturvalakių vls. Parausių km.). Iki 1933 m. studijavo VDU fiziką. Iki karo mokytojavo Telšiuose, Pagėgiuose, Švėkšnoje, Šiauliuose, tolesnis likimas nežinomas. Indėlis į MMM: Z.Balučio "Algebros" recenzija (TM, 1935, Nr. 6-7).

9. Jurgis Jankus
(1906.07.27 Kėdainių apskr. Baisogalos vls. Biliūnų km.). Iki karo mokytojavo Raseinių ir Jurbarko apskrities pradžios mokyklose, studijavo VDU germanistiką. Karo metais - Jaunojo dramos teatro dramaturgas, 1944-1950 m. - gimnazijos mokytojas Vokietijoje. Gyvena JAV, yra žymus lietuvių rašytojas. Indėlis į MMM: straipsnis "Skaičiavimo mokymo pradžia" (TM, 1934, Nr. 9).

10. Antanas Kalinauskas
(1905.06.15 JAV, Bostone - 1983.12.22 Telšiuose). 1932 m. baigė VDU matematiką.

[7] Mokykla ir Gyvenimas (žurnalas).

[8] Švietimo Darbas (žurnalas).

[9] Lietuvos Mokykla (žurnalas).

Iki 1965 m. mokytojavo Kaune ir Telšiuose, Respublikos nusipelnęs mokytojas (1960). Indėlis į MMM: J.Dailidės "Algebros" (TM, 1939, Nr.1) ir tuometinių geometrijos vadovėlių recenzijos (G[10], 1940, Nr.2), sekretoriavimas LMFMD.

11. Pranas Karalius
(1909.07.18 Utenos apskr. Aluntos vls. Vastapų km.). Mokytojavo pradinėse mokyklose Kaune, Juodkrantėje, 1939 m. baigė VDU (istorijos ir pedagogikos spec.). Pokaryje - mokytojas Vokietijoje. Gyvena JAV, Švento Kryžiaus saloje. Paskelbė apie 400 straipsnių pedagoginiais klausimais, iš jų apie MMM: "Procentai" ir "Skaičiavimo užrašai pradžios mokykloje" (TM, 1936, Nr.20 ir 1939, Nr.16).

12. Petras Katilius
(1903.04.07 Marijampolės apskr. Šunskų vls. Katiliškių km.). 1926 m. baigė LU matematiką, 1928 m. Heidelbergo un-te apgynė daktaro disertaciją. Iki 1940 m. dirbo VDU, iki 1980 m. - VU. Po karo teko vėl ginti disertaciją mokslų kandidato laipsniui įgyti. Nuo 1966 m. - profesorius. Respublikinės premijos laureatas (1971), nusipelnęs dėstytojas (1978). Parašė vadovėlius: "Analizinės geometrijos paskaitos" (1932), "Analizinė geometrija" (1940, III leid. 1973), "Diferencialinė geometrija" (1961), "Geometrijos pagrindai" (1966). Nuo 1961 redagavo žurnalą "Lietuvos matematikos rinkinys".

13. Vincas Katilius
(1903.06.22 Marijampolės apskr. Šunskų vlsč. Katiliškių km. - 1989.07.04 Vilniuje). 1929 m. baigė LU matematiką ir iki 1946 m. mokytojavo Marijampolėje, 1946-1975 m. dėstė Vilniaus pedagoginiame institute. Parašė straipsnį "Dar apie logaritminę liniuotę" (G, 1939, Nr.2).

14. Ignas Kazlauskas
(1903.07.31 Raseinių apskr. Kražių vls. Trakšelių km.). 1931 m. baigė VDU matematiką. Iki karo mokytojavo Kaune, karo metu - III gimnazijos direktorius. Pokaryje organizavo Miuncheno lietuvių gimnaziją, 1949 m. atvyko į JAV, iš pradžių dirbo daržininku, vėliau - inžinieriumi. Gyvena JAV, Great Neack mieste. Indėlis į MMM: "Metodinės pastabos, pradedant sistematinį geometrijos kursą" ir "Pašaliniai lygčių sprendiniai" (G, 1938, Nr. 4 ir 1939, Nr.4), aktyvi veikla LMFMD.

15. Bronislovas Ketarauskas
(1905.07.17 Raseinių apskr. Kražių vls. Karklėnalių km. - 1978.05.13 JAV, Los Andžele). 1932 m. baigė matematiką VDU. Iki 1944 m. mokytojavo Linkuvos ir Raseinių, iki 1949 m. - Vokietijos lietuvių gimnazijose. JAV dirbo gumos bendrovėje. Daug rašė gamtos-technikos mokslų populiarinimo klausimais. Įnašas į MMM: "Diferencialinio ir integralinio skaičiavimo pagrindai" (1934, persp. Vokietijoje 1947), "Matematikos mokymo metodų ieškant", "Be galo mažėjančios geometrinės progresijos sumos ribos radimas" (TM, 1934, Nr.7 ir 1937, Nr. 18), "Matematika aukštesniose mokyklose reformos šviesoje", "Naujas žodelis dėl skaičiavimo užrašų vartojimo pradžios mokykloje", "Matematika mūsų vidurinėse mokyklose" (LM, 1934, Nr. 6, 1939, Nr. 12 ir 1940, Nr.3), "Matematikos mokymo metodai aukštesniojoje mokykloje", "Matematikos vadovėlių vartojimo reikalu aukštesniojoje mokykloje", "Įvadas į bendruosius skaičius", "Matematikos reikalu veikiančiose reformuotose klasėse", "Šis tas iš pedagoginės praktikos" (MG, 1935, Nr.6, 7; 1937, Nr. 6-7, 8-9; 1939, Nr.2), "Matematiniai uždaviniai vidurinėj mokykloj" (G, 1939, Nr.1).

16. Juozas Kralikauskas
(1910.10.22 Trakų apskr. Žiežmarių vls. Kareivonių km.). Studijavo VDU, 1940 m. baigė VU Humanitarinių mokslų fakultetą. 1928-1944 m. mokytojavo pradžios mokyklose ir gimnazijose Žiežmariuose, Vepriuose, Kaune, Vilkaviškyje, dirbo Švietimo vadyboje, 1945-1947 m. mokytojavo Vokietijos lietuvių gimnazijose, 1947-1949 m. dirbo aukso kasyklose Kanadoje. Ten gyvena ir dabar. Žymus lietuvių rašytojas. Parašė straipsnį "Dauginamųjų perstatymo taisyklė" (LM, 1934, Nr.1).

17. Juozas Lazauskas
(1892.02.14 Marijampolės apskr. Padovinio vls. Daukšių km. - 1970.05.28 Kaune).

[10] Gamta (žurnalas).

1911 m. baigė Veiverių mokytojų seminariją, studijavo VDU, lituanisto diplomą gavo VU 1942 m. 1911-1946 m. ir 1950-1952 m. mokytojavo Vilkaviškyje, Telšiuose, Dotnuvoje, Kėdainiuose, Kaune. 1946-1949 m. - redaktorius Pedagoginės literatūros leidykloje. Parašė daug straipsnių ir knygų pasaulėžiūros, pedagogikos ir kalbos klausimais. Įnašas į MMM: "Apie dauginimą ir dalinimą iš trupmenos", "Dėl matematikos vidurinėse ir aukštesniosiose mokyklose" (ŠD, 1922, Nr. 11 ir 1927, Nr.7), dviejų J.Damijonaičio ir A.Busilo uždavinynų recenzijos, "Kuriuo nuoseklumu reikia dėstyti aritmetika", "Reiktų pagerinti mokyklinė gramatika ir aritmetikos terminologija", "Skaičiavimo balastas" (MG, 1923, Nr.8-10; 1927, Nr.4; 1928, Nr.5; 1929, Nr.4; 1930, Nr.5; 1931, Nr.3), "Tūrio ir palūkanų skaičiavimas pradžios mokykloje", "Dėl neigiamųjų skaičių", "Dėl trupmenų prad. m-loje" (TM, 1938, Nr.3 ir 4; 1939, Nr.23; 1940, Nr.6).

18. Pranas Lesauskis

(1900.11.17 Telšių apskr. Rietavo vlsč. Žeberių km. - 1942.11.27 Rusijoje, Gorkio sr., Suchobezvodnoje lag.). 1921 m. baigė karo mokyklą ir, tarnaudamas karininku, 1927 m. baigė LU fiziką. 1927 m. rudenį buvo komandiruotas į Italiją. Čia Turine baigė aukštąją artilerijos technikos mokyklą, o Romos Karališkajame universitete apgynė daktaro disertaciją "Sviedinių derivacijos teorija". 1936-1940 m. pulk. dr. P.Lesauskis - Krašto apsaugos ministerijos Ginklavimo valdybos viršininkas. Daug rašė karybos, matematikos, vadybos klausimais. Buvo poliglotas. 1940-1941 m. - VDU Technologijos katedros dėstytojas, 1941.01.04 išrinktas profesoriumi, bet apie tai jis, ko gero, nesužinojo, nes naktį iš 01.03 į 01.04 buvo suimtas. 1934-1940 m. aktyviai dalyvavo LGD MS ir LMFMD veikloje.

19. Mečys Mačernis

(1897.10.30 Telšių apskr. Gedrimų km. - 1968.03.29 Plungėje). Matematiką studijavo Karaliaučiaus ir Berlyno universitetuose, 1930 m. išlaikė egzaminus gimnazijos mokytojo cenzui gauti. Nuo 1920 m. mokytojavo Telšiuose, 1926-1934 m. - Tauragės mokytojų seminarijos direktorius, 1935-1940 m. - Klaipėdos (vėliau - Vilniaus) pedagoginio instituto vicedirektorius, direktorius. 1941 m. ištremtas į Sibirą. Po karo mokytojavo Karagandos srityje, Plungėje. Parašė stambių pedagogikos veikalų, rašė gamtos pažinimo metodikos klausimais. Indėlis į MMM: "Aritmetikos metodika", I d. (1926), "Skaičiavimo ir geometrijos metodika" (1940), M.Vasiliausko ir A.Busilo metodikų recenzijos, "Šis tas iš skaičių ir skaitmenų istorijos" (ŠD, 1925, Nr. 2; 1926, Nr.6 ir 8; 1928, Nr.7).

20. Ignas Malinauskas

(1900.02.14 Alytaus apskr. Ūdrijos vsl. Jackonių km. - 1980.12.22 JAV, Klivlende). 1929 m. baigė LU Teologijos-filosofijos fakultete pedagogikos-psichologijos specialybę. 1921-1940 m. mokytojavo įvairiose Kauno mokyklose, kartu 1935-1940 m. dėstė VDU Teologijos-filosofijos fakultete. 1940-1941 m. buvo Kauno III amatų mokyklos mokytojas, 1941-1944 m. - VDU Filosofijos fakulteto adjunktas ir pedagogikos katedros vedėjas. 1944-1949 m. Vokietijoje, o vėliau - JAV darbavosi lietuvių jaunimo švietimo baruose. Vienas ir su kitais parašė nemaža elementorių, gramatikos vadovėlių (jų tarpe - ir žydų mokyklai), istorijos, krašto mokslo vadovėlių, daug straipsnių periodikoje. Įnašas į MMM: "Kas mokytojams skaitytina iš metodikų", "Konkretiškumas mokant matematikos" (ŠD, 1926, Nr.10; 1930, Nr.9), K.Klimavičiaus "Galvosūkių pasaulio" recenzija, keturi pamokų konspektai, daugybos žaidimo recenzija (LM, 1932, Nr.3; 1936, Nr.10, 11; 1937, Nr.10; 1938, Nr.10; 1939, Nr.4).

21. Jonas Mašiotas

(1897.09.12 Rygoje - 1953.02.28 Čikagoje). Prano Mašioto sūnus. Matematiką studijavo Berlyno ir Lozanos universitetuose. 1932 m. išlaikė egzaminus gimnazijos mokytojo cenzui gauti. Mokytojavo Marijampolėje, Kaune, Vilkijoje, po karo - Vokietijoje, 1949 m. atvyko į JAV. Įnašas į MMM: "Erdvės geometrija" (1928), "Matematikos formulės ir lentelės" (1929), "Funkcija ir jos grafiškas vaizdavimas aukštesnėje ir vidurinėse mokyklose", I d. (1930), "Matematikos vadovėlis". Teorija ir uždavinynas vidurinei mokyklai (Aritmetika ir algebra, I-III d., 1937-

1939, II leid. 1940; Geometrija, I-IV d., 1937-1940), "Keturženklės dešimtainių logaritmų ir trigonometrinių funkcijų didumų lentelės" (1945), "Grafiškas progresijų vaizdavimas" (ŠD, 1928, Nr.5), "Pastabos dėl suprojektuotos matematikų kongreso programos vidurinei ir aukštesniajai mokyklai" (MG, 1926, Nr.1).

22. Amelija Mažylytė
(1900.03.17 Rokiškio apskr. Panemunėlio vls. Vebrių km. - 1972.04.30 Vilniuje). 1925 m. gavo LU matematikos specialybės diplomą - pirma iš moterų įsigijo šią specialybę. Mokytojavo Panevėžyje, Kaune, Zarasuose. Po karo, būdama giliai tikinti, ateizuotoje mokykloje nepritapo ir dirbo Mokslų akademijos bibliotekoje. Rašė moterų emancipacijos klausimais, kurį laiką redagavo "Naująją vaidilutę". Įnašas į MMM: J.Gvildžio uždavinyno recenzijos, "Matematikos mokymo tikslai", "Skaičiuotės mokymo raida", "Metras" (LM, 1928, Nr.2; 1932, Nr.1; 1933, Nr.2; 1935, Nr.2; 1939, Nr.12), "Matematikos žurnalai mokykliniais klausimais", "Svarbiausios geometrijos brendimo mintys" (G, 1939, Nr.1, 3 ir 4). Aktyviai dalyvavo LMFMD veikloje.

23. Antanas Nemickas
(1905.05.22 Rokiškio apskr. Kriaunų vsl. Busiškių km. - 1942.03.12 Krasnojarsko kr. Rešiotų lag.). 1941 m. užbaigė matematikos studijas, bet nespėjo baigti diplominio darbo. Nuo 1925 m. buvo pradžios mokyklų mokytojas Biržų apskrityje, 1935 m. - Eržvilko progimnazijos direktorius, 1935-1941 m. - Zarasų gimnazijos inspektorius. Indėlis į MMM: "Matematikos mokymas mūsų pradžios mokykloje", "Kai kurie matematikos apibendrinimai mūsų pradžios mokykloje", "Psichinių mokinio galių ugdymas matematikos pamokoje" (ŠD, 1925, Nr.9; 1930, Nr.1, 6), "Skaitytuvai mokykloje" (LM, 1930, Nr.7), "Matematikos uždavinynų atsakai" (TM, 1936, Nr.16-17), "Geometrijos mokymas ir regėjimo klaidos" (G, 1940, Nr.3-4).

24. Konstantinas Kazimieras Raičinskis
(1907.02.05 Šiaulių apskr. Kolainių-Užvenčio vls., Užkalnių km.). 1933 m. baigė VDU Teologijos-filosofijos fakultetą filosofijos licenciato laipsniu, kurį gavo už studiją "Matematinis logikos metodas", pristatytą kaip diplominis darbas. Tai pirmas tokio pobūdžio ir lygio darbas apie matematinę logiką Lietuvoje. 1937-1940 m. dar studijavo matematiką ir fiziką VDU, moka 11 kalbų. 1939 m. buvo numatytas siųsti į doktorantūrą Oksfordo universitete. Iki 1940 m. dirbo Ginklavimo valdybos bibliotekos vedėju, po karo mokytojavo Užventyje, Varniuose, Alytuje. Ten ir gyvena, intensyviai dirba, bandydamas susumuoti savo darbo rezultatus. Iki karo išleido dvi knygas, parengė vienos rankraštį (visos iš pedagogikos), bandė logiškai apibendrinti informacijos teorijos metodus. Įnašas į MMM: "Logaritmų mokymo prasmė", "Tarp nemokslumo priežasčių" (LM, 1939, Nr.2 ir 8-9).

25. Zigmas Rupeika
(1898.09.19 Maskvoje - 1973.01.10 Kaune). 1927 m. baigęs LU Technikos fakulteto šešis semestrus mokytojavo Tauragėje, Vilkaviškyje, Alytuje. 1934-1935 m. dirbo Žemės ūkio ministerijoje. 1938-1942 m. mokytojavo Kelmėje, Joniškyje. 1943 m. buvo išvežtas priverčiamiesiems darbams į Vokietiją, ten sunkiai sužeistas. 1944-1965 m. mokytojavo Kaune. 1952 m. eksternu užbaigė Vilniaus pedagoginį institutą. Iki karo bandė įrodyti didžiąją Ferma teoremą, tam skyrė nemaža straipsnių ir knygų. Pokario metais išleido vienintelį originalų sovietinėje Lietuvoje matematikos vadovėlį vid. mokyklai - "Plokštumos trigonometrija" (1948, IX leid. 1963). Įnašas į MMM - aktyvi veikla LGD MS ir LMFMD.

26. Ignas Saudargas
(1902.08.09 Telšių apskr. Rietavo vsl. Pivorų km. - 1987. 02.09 Kaune). VDU matematikos specialybę baigė 1933 m. Iki 1945 m. mokytojavo Prienuose, Šiauliuose, Rietave. 1945-1947 m. - Kauno un-to, 1947-1977 m. - LŽŪA, be to, iki 1961 m. - ir KPI docentas. Nepriklausomojoje Lietuvoje buvo aktyvus LMFMD narys.

27. Paulius Slavėnas
(1901.07.21 Maskvoje - 1991.02.25 Vilniuje). 1925 m. baigė LU matematikos skyrių, JAV Jeilio un-te studijavo astronomiją ir 1928 m. apgynė daktaro disertaciją. 1928-1941 m. dėstė VDU, 1944-1969 m. - VU. Profesorius

(1941), fizikos-matematikos mokslų daktaras (1945), Lietuvos MA akademikas (1968). Parašė apie 900 mokslinių ir populiarių knygų bei straipsnių iš astronomijos, fizikos, matematikos, biologijos, kalbotyros, mokslo istorijos ir sistematikos. Indėlis į MMM: "Tikrųjų trupmenų numeracija", "Tikimybės teorijos pradmenys artutiniame skaičiavime", "Eiliavimo reikalu matematikos metodikoje" (G, 1938, Nr. 2; 1939, Nr.2; 1940, Nr.2).

28. Otonas Edmundas Stanaitis
(1905.05.28 Marijampolės apskr. Sasnavos vls. Gaisrių km.). 1930 m. baigė VDU matematiką, 1932 m. Viurcburgo un-te apgynė disertaciją daktaro laipsniui įgyti. 1932-1940 m. - VDU, 1940-1944 m. - VU docentas. 1949 m. ėmė dirbti JAV, Minesotos valst. Nortfieldo m. Šv. Olafo koledže. 1954 m. tapo profesoriumi. Be matematinių tyrimų, ikikarinėje spaudoje paskelbė straipsnius apie matematikus A.Jakštą ir H.Minkovskį. Indėlis į MMM: "Ar reikia aukštesniojoje mokykloje sustiprinti matematikos dėstymą", "Pastabos dėl "begalinių mažybių" (TM, 1935, Nr.20, 21), "Mokslo darbas ir matematikos mokytojai", "Mūsų vidurinės mokyklos geometrijos vadovėlius pavarčius" (G, 1940, Nr. 1, 2).

29. Jona Strelicas
(1888.01.21 Ukmergėje). Nuo 1920 m. dirbo Kauno žydų pradžios mokyklose. 1931 m. baigė VDU matematiką. Tolesnis likimas nežinomas. Buvo aktyvus LGD MS narys.

30. Jonas Šlapšys
(1906.10.11 Utenos apskr. Anykščių vls. Pavarių vnk.). 1935 m. išklausė VDU matematikos kursą. Nuo 1926 m. mokytojavo Kauno apskrities pradžios mokyklose, Kretingoje, Kalvarijoje, Jonavoje, iš čia 1941.06 ištremtas į Sibirą. Tolesnis likimas nežinomas. Įnašas į MMM: pamokos konspektas, A.Busilo ir Z.Balučio, Z.Balučio "Algebrų", K.Kupčiūno ir kt. "Skaičiavimo vadovėlio" recenzijos, "Mokinių pratinimas nustatyti apytikrius skaičiavimo rezultatus", "Teigiamų ir neigiamų skaičių sudėtis ir atimtis", "Dėl bendrųjų trupmenų daugybos ir dalybos veiksmų technikos aiškinimo" (LM, 1936, Nr.2, 4, 6; 1938, Nr.1; 1936, Nr.3, 6; 1938, Nr.2), keturios J.Mašioto vadovėlių recenzijos (TM, 1938, Nr.3, 12, 23; 1939, Nr.1).

31. Kazimieras Vaičekauskas
(1900.02.22 Telšių apskr.Rietavo vls. Pajūrio km.). 1929 m. baigė LU matematiką. Nuo 1922 m. mokytojavo Kaune, Tauragėje, Zarasuose, Klaipėdoje, Palangoje, Švėkšnoje, 1945-1949 m. - Miuncheno lietuvių gimnazijoje. 1949-1971 m. JAV dirbo fabrike, braižykloje. Gyvena JAV. Indėlis į MMM: geometrijos vadovėlis ir uždavinynas (po 2 d., 1938-1939), "Keturženklių logaritmų ir kitų dydžių lentelės" (1943).

32. Antanas Žvironas
(1899.10.30 Utenos apskr. Užpalių mst. - 1954.10.06 Vilniuje). 1927 m. baigė LU fiziką. Už pasikėsinimą į A.Voldemarą 1,5 metų kalėjo. 1931-1935 m. tobulinosi Ciuricho un-te, apgynė daktaro disertaciją. 1934-1939 m. - VDU privatdocentas, 1939-1944 m. - VU docentas. 1945 m. suimtas, nuteistas 10 m. Kalėjo Vorkutoje, 1954 m. grįžo, praradęs sveikatą. Parašė fizikos teorinių ir metodinių knygų bei straipsnių, redagavo "Gamtą". Įnašas į MMM: straipsnis "Laiko skaičiavimo sistemos: nūdienė šešiasdešimtainė ir dešimtainė" (G, 1936, Nr.3).

Taigi prieš mūsų akis prabėgo 32 paprasti ir sudėtingi gyvenimai. [11] Daugiau sudėtingų. Per 20 šių žmonių pokaryje nebedirbo pedagoginio darbo Lietuvoje, nes 7 teko žiauri Sibiro lemtis, o 12 paliko Tėvynę, norėdami šios lemties išvengti. Nieko gero, matyt, neslypi ir už frazės "tolesnis likimas nežinomas". Tačiau liko visų darbai ir svarbu juos perduoti dabartinei pedagogų kartai.

---

[11] Biografijos parengtos, remiantis respublikos archyvų pateikta medžiaga, remiamasi asmeniniais aprašomų žmonių, jų artimųjų ar pažįstamų atsiminimais, "Lietuvių enciklopedija" (Bostonas, JAV), pokarinėmis lietuviškomis enciklopedijomis, kita literatūra.

Saulius KAUBRYS,
Danguolė PUGAČIAUSKIENĖ
(Vilnius)

Studentų ateitininkų korporacijos Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitete

Tarpukario Kaunas - Lietuvos mokslo ir kultūros Meka. Nepriklausomybės metais jis tapo universitetiniu miestu, kurio šviesa traukė ir žadino laisvėjančios Lietuvos jaunąjį protą ir dvasią. Tautos ateitis čia malšino žinių troškulį, kaupėsi kūrybai vardan krašto garbės ir šlovės.

Universiteto sienos, įpareigojusios ir suteikusios privilegiją pažinti, buvo atviros ir studentų organizacinėms galimybėms skleistis, sudarydamos erdvę plėstis jų interesams, poreikiams.

1924 m. kovo mėn. 24 d. Universiteto steigiamajame seime priimto Statuto VI skyriaus §44 numatyta, kad "studentai ir laisvieji klausytojai gali steigti Universiteto mokslo, ekonomikos ir kitas reikalingas studentų gyvenimui organizacijas; šių organizacijų įstatus tvirtina senatas". [1] 1930 m. birželio mėn. 7 d. priimtame Vytauto Didžiojo Universiteto (toliau VDU) Statute ši nuostata buvo papildyta, t.y. numatyta, kad studentų organizacijų susirinkimuose ir Universiteto paskaitose gali dalyvauti tik Universiteto klausytojai ir mokslo personalas. [2] Pažymėtina, kad 1937 m. lapkričio mėn. 17 d. priimtasis Universiteto Statutas numatė organizacijos narių minimumą (25). Visoms studentiškoms organizacijoms buvo privalu griežtai laikytis Universiteto Statuto. Už Universiteto vidaus tvarkos pažeidimą ar kitus nusižengimus rektorius galėjo organizacijos veiklą sustabdyti arba ją uždaryti. Vien 1930 m. gegužės mėn. 30 d. Senato nutarimu buvo uždrausta 19 organizacijų. [3]

Per visą Universiteto veikimo laikotarpį (1922-1940 m.) buvo įregistruotos 148 studentų organizacijos. [4] Pavyzdžiui, 1924 m. veikė 19 [5], 1927 m. - 48 [6], 1930 m. - 72 [7], 1935 m. - 93 [8] organizacijos. Jų būta įvairių - profesinių draugijų (pavyzdžiui, farmacinin-

[1] Vytauto Didžiojo Universitetas 1927-1932 m.m. - K., 1933. - P.504.

[2] Ten pat. - P.518.

[3] Ten pat. - P.400-404.

[4] Čepėnas Pr. Lietuvos Universitetas 1579-1803-1922. - Chicago., 1972. - P.604.

[5] Vytauto Didžiojo Universitetas 1927-1932 m.m.... - P.400.

[6] Ten pat. - P.400-401.

[7] Alma mater. Mūsų Universitetas ir jo studentija. - Kaunas, 1930. - P.120.

[8] Манчинскас Ч. Высшее образование в Литве 1919-40 г.г. Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. (Rankraštis). - 1987. - P.207.

kų, gamtininkų), "ideologinių-pasaulėžiūrinių" (tai varpininkų korporacijos - "Ąžuolas", "Rimtis", "Žalgiris"; tautininkų - "Neo-Lithuania", "Vytis", "Filiae Lithuaniae"). Universitete taip pat veikė ir nemažai tautinių mažumų studentų organizacijų. Antai žydų tautybės jaunimas buvo susibūręs į 18 bendrijų, lenkų - į 3, rusų - į 4, latvių - į 2, po 1 organizaciją turėjo ir vokiečiai bei gudai.

Šio straipsnio tikslas - trumpai apžvelgti studentų ateitininkų korporacijų struktūrą, veiklos kryptis. Autoriai savo tikslo siekė pasitelkdami ir neskelbtą archyvinę medžiagą.

1922-1940 m. Universiteto studentai sudarė 80% visos Studentų Ateitininkų Sąjungos. "Lietuvių enciklopedijos" (1953. - T.1. - P.341) duomenimis, 1927 m. buvo 357, 1932 m. - 596 studentai ateitininkai. Jau 1922 m. gegužės mėn. 24 d. Universitete susikūrė Studentų Ateitininkų kuopa, kuri 1923 m. pavasarį pavadinta Studentų Ateitininkų Draugove. Jos tikslas buvo padėti nariams tapti gerais savo profesijos specialistais, "auklėti iš jų drausmingus ir veiklius katalikus inteligentus". Nuo Draugovės vėliau laipsniškai atsiskyrė atskiros sekcijos, sudarydamos savarankiškus organizacinius vienetus (taip pat ėmė kurtis ir kitos savarankiškos ateitininkų organizacijos). 1922-1940 m., mūsų žiniomis, veikė apie 20 ateitininkų draugijų. Iš visų šių organizacijų labiausiai išsiskyrė korporacijos. Visos ateitininkų organizacijos Universitete buvo susibūrusios į Studentų Ateitininkų Sąjungą, kiekvienos jų nariai turėjo savo uniformą, kepuraitę, vėliavą. Ženklelis visų buvo vienodas - jį sudarė penkių žiedlapių tulpė, jos centre - kryžius, o žiedo apačioje - Žemės pusrutulis, papuoštas Gedimino stulpais.

Studentų ateitininkų abstinentų korporacija (nuo 1933 m. "NARSA")

1923 m. vasario mėn. Lietuvos universiteto Studentų Ateitininkų Draugovėje pradėjo veikti abstinentų sekcija, kuri, Pr. Samulionio vadovaujama, buvo performuota į faktiškai savarankišką korporaciją, tačiau tebeveikė prie Draugovės. 1926 m. sekcija atsiskyrė nuo Draugovės ir 1927 m. sausio mėn. 20 d., Senatui patvirtinus įstatus, buvo įregistruota kaip LU Studentų Ateitininkų Abstinentų korporacija. [9]

Abstinentų šūkis: "Per santūrą į dorą!"

Korporacija kėlė sau dvejopą tikslą: 1) auklėti savo narius ne tik gerais specialistais, bet ir susipratusiais aktyviais katalikais, lietuviais patriotais, dorais energingais veikėjais ir 2) skleisti abstinencijos idėją Lietuvos visuomenėje". [10]

Nuo 1928 m. vasario mėn. korporantais galėjo būti tik vaikinai, nes merginos susijungė į Studenčių Ateitininkių Birutės draugovę. Korporantai buvo skirstomi į tikruosius narius ir kandidatus (jais būdavo 1 semestrą nuo įstojimo dienos). 1928 m. rudens semestre "dėl kiekybinio ir kokybinio augimo korporacija įvedė narių rėmėjų statusą". [11] Kiekvienas korporantas privalėjo būti katalikas, nevartoti alkoholio, nerūkyti, būti drausmingas, mandagus, aktyviai dalyvauti korporacijos veikloje. Pagal įstatus numatytas vyriausias korporacijos organas - valdyba, sudaryta iš 5 vienam semestrui renkamų narių. Ją sudarė vadas, pavadis, raštvedys, iždininkas ir knygininkas. Vienam semestrui buvo renkama ir revizijos komisija (iš 3 tikrųjų narių). Korporacijos lėšas sudarė nario mokestis, aukos, pašalpos ir kitos pajamos. 1927 m. sausio mėn. 20 d. kartu su įstatais Universiteto Senatas patvirtino ir "Ateitininkų korporacijos uniformos bei žymių statutą". [12] Narius pakelti į aukštesnį laipsnį siūlydavo valdyba, o jos pasiūlymą tvirtindavo susirinkimas. Laipsniai buvo suteikiami pagal korporantu išbūtą laiką: III laipsnis - už 2 semestrus, II laipsnis - už 3 semestrus, I laipsnis - už 4 semestrus. Uniformą ir žymes korporantai turėjo įsigyti savo lėšomis, išskyrus I laipsnio narius, kuriems jie buvo dovanojami. [13] Liaudies namuose korporacija turėjo savo būstinę, raštinę, biblioteką

[9] Lietuvos Universitetas 1922.II.16 m.m. - 1927.II. 16., - Kaunas - P.361.

[10] Lietuvos valstybinis archyvas (toliau - LVA). F.631. - Ap.2. - B.31. - L.39.

[11] Ten pat. - L.28.

[12] Ten pat. - L.40.

[13] Ten pat. - L.35.

ką-skaityklą, kurioje buvo daugiau kaip 1 tūkstantis tomų priešalkoholinio pobūdžio literatūros.

1928 m. pavasario semestre korporacijai priklausė 37, 1929 m. rudens semestre bei 1930 m. pavasario semestre - po 34 narius, 1930 m. rudens semestre - 38 nariai, 1931 m. pavasario semestre - 35 nariai; 1931 m. rudens semestre - 30 narių, 1932 m. pavasario semestre - 26 nariai, 1932 m. rudens semestre - 14 narių. [14] Korporacijoje veikė 3 būreliai: spaudos, oratorių ir alkoholio-nikotino žalos tyrimo. Pati korporacija išleido 2 "Santūros" žurnalo numerius, apsakymų rinkinį "Gyvenimo pinklėse", parengė bei išvertė į lietuvių kalbą keletą priešalkoholinio pobūdžio brošiūrų. Oratorių būrelio nariai skaitė paskaitas Universitete, mokyklose, kareivinėse, kalėjime, jaunimui kaimuose. Vien 1928 m. rudenį jie perskaitė 94 paskaitas, 10 iš jų - per radiją. Alkoholio-nikotino žalos tyrimo būrelis "tyrinėjo fiziologinį ir psichologinį alkoholio poveikį organizmui ir stebėjo alkoholikų lavonų skrodimus miesto ligoninėj". [15] Savo tyrimus korporantai skelbė spaudoje. Šis būrelis nebuvo itin populiarus ir 1930 metų rudenį buvo uždarytas, o vietoj jo įsteigtas dorovinio lavinimosi būrelis. Korporantai, be eilinių susirinkimų ir posėdžių (kiekvieną semestrą įvykdavo 4-10), organizuodavo įvairias ekskursijas, pasilinksminimo vakarėlius, švęsdavo korporacijos metines šventes. Korporacija bendradarbiavo su Lietuvos katalikų blaivybės draugija, į kurios Centro valdybą beveik pastoviai buvo įtraukiami 2 korporantai. Studentai abstinentai prisidėjo prie 1931 m. sausio mėn. 4-5 d. Kaune įvykusio I "Blaivaus jaunimo ugdymo" kongreso darbo. Jie taip pat draugavo su Žemės ūkio akademijos (Dotnuvoje) studentų abstinentų būreliu. Skirtingai nuo kitų korporacijų, abstinentai glaudžiai bendradarbiavo su užsienyje gyvavusiomis panašiomis organizacijomis. Kartu su kitais pabaltijiečiais surengė 3 konferencijas (Tartu - 1927 m. vasario mėn. 10 d.; Rygoje - 1928 vasario mėn. 18 d.; Kaune - 1928 m. gegužės mėn. 14 d.), kuriose aptarė bendros veiklos gaires. Paskutiniojoje netgi priėmė protesto rezoliucijas prieš Pabaltijo valstybių Studentų centro biuro bei kiekvienos valstybės Studentų atstovybės veiklą, nes į Studentų Kongreso programą nebuvo įtrauktas abstinencijos klausimas. 1931 m. liepos mėn. 23-25 d. VDU abstinentai dalyvavo Helsinkyje įvykusioje Šiaurės valstybių studentų abstinentų konferencijoje [16] bei atstovavo Lietuvą tarptautiniame abstinentų suvažiavime.

Profesoriui S.Šalkauskiui pageidaujant [17], Studentų Abstinentų Korporacija persitvarkė į VDU lietuvių katalikų Studentų Ateitininkų "Narsos" korporaciją. "Uniformos ir žymių statutas" liko tas pats, o 1933 m. birželio mėn. 8 d. VDU Senatas patvirtino naujos korporacijos įstatus - "Narsos" korporacijos Konstituciją" [18]. Naujas šūkis - "Nunquam retro" ("Niekada atgal"). Įstatai numatė, kad korporacijos tikslas - "sudaryti tokias sąlygas, kad nariai galėtų tapti susipratusiais aktyviais katalikais, karštais patriotais, gerais savo šakos specialistais, energingais visuomenės veikėjais - charakterio ir idealo žmonėmis". Abstinencijos idėjos nebuvo atsisakyta, paliekant ją "viena iš santūrumo priemonių tvirtam lietuvio charakteriui ugdyti" [19]. "Narsos" konstitucijoje buvo itin pabrėžiamas asmenybės moralinis ir religinis pradas. Įstatai skelbė, kad į "Narsos", kaip ir į Abstinencijos, korporaciją priimami tik vyrai. Pagal narystę skirstėsi - junioraі, seniorai, sendraugiai, garbės nariai. Sprendžiamąjį balsą turėjo tik seniorai, kiti - patariamąjį. Visus reikalus tvarkė korporacijos vadovybė, renkama vieneriems metams. Korporacija turėjo taip pat savo teismą [20]. VDU priėmus naujus reikalavimus studentų organizacijoms (25 narių minimumas), 1937 m. birželio mėn. "Narsos" korporacija likvidavosi [21].

---

[14] Ten pat. - L.7; L.8; L.12; L.16; L.17; L.22; L.31.

[15] Ten pat. - L.31.

[16] Ten pat. - L.14.

[17] Lietuvių enciklopedija. - Boston, 1960. - T.20. - P.11.

[18] LVA. - F.631. - Ap.2. - B.58. - L.16.

[19] Lietuvių enciklopedija.... - P.11.

[20] LVA. - F.631. - Ap.2. - B.58. - L.16.

[21] Lietuvių enciklopedija.... - P.11.

Studentų ateitininkų "KĘSTUČIO" korporacija

Ši korporacija buvo įkurta 1926 m. spalio mėn. 13 d. [22] Jos tikslas - "telkti į tamprią brolišką organizaciją lietuvius katalikus studentus ir bendromis pajėgomis ruošti pozityviais visuomenės darbininkais: moksliškai aiškinant katalikų pasaulėžiūrą, ugdant Tėvynės meilės, solidarumo bei broliškumo jausmą ir rūpinant narių mokslo ir ekonominius reikalus. Tikslui pasiekti daromi konventai, pasilinksminimai ir t.t.". [23] Korporacijos šūkis - "Fortiter, constanter!" ("Stipriau, pastoviau!"). 1927 m. vasario mėn. 16 d. Kauno studentų bažnyčioje įvyko pirmųjų narių priesaika ir iškilmingas koncertas. Universiteto Senatas šią korporaciją įregistravo tik 1927 m. vasario mėn. 24 d. [24] Į pirmąją "Kęstučio" korporacijos valdybą buvo išrinkti - A.Stankus (pirmininkas), V.Grina, J.Bajoras. "Kęstučio" korporacija buvo Universiteto lietuvių studentų organizacijų sąjungos (LSOS), vienijusios lietuviškas studentų organizacijas Klaipėdos ir Vilniaus kraštams pažinti, rūpintis jų kultūrine ir ekonomine būkle (veikė 1933 m. balandžio mėn. 27 d.- 1938 m. lapkričio mėn.10 d.), narė. [25] "Kęstutaičiai" buvo nuolatiniai LSOS vykdomojo komiteto nariai. Tarpusavyje korporantai vienas kitą vadino broliais, o korporaciją - šeima. Baigusieji Universitetą tapdavo vyresniaisiais broliais ir ryšių su organizacija nenutraukdavo.

1929 m. korporacijoje buvo 28 nariai, 1932 m. - 40. Iš išlikusios kuklios archyvinės medžiagos sunku spręsti apie konkretesnę "kęstutaičių" veiklą, tačiau pabiri žinių trupiniai liudija ją buvus gyvybinga. Payzdžiui, buvo parengtos arba suorganizuotos šios paskaitos: "Ateitininkai ir jų uždaviniai" (1930 m. spalio mėn. 29 d.) [26], "Aktualieji Klaipėdos krašto klausimai" (1932 m. gegužės 11 d.), [27] "Katalikų socialinis teisingumas Enciklikos "Rerum Novarum" šviesoje" (1937 m. vasario mėn. 3 d.) - skaitė prof. A.Maceina. [28] Korporacijos globėjas buvo privatdocentas S.Gruodis. Korporacija veikė iki 1940 m. birželio mėn.

Studentų ateitininkų "GIEDROS" korporacija

1925 m. vasario mėnesį įvykusiame jubiliejiniame Ateitininkų kongrese buvo priimtas nutarimas, leidžiąs studentėms organizuotis atskirai nuo vyrų. Jau kitais metais Universitete įsikūrė Studenčių Ateitininkių Draugovė, iš kurios vėliau išaugo "Giedros" (įregistruota 1927 m. balandžio mėn. 7 d.) ir "Birutės" (įregistruota 1928 m. balandžio mėn. 19 d.) draugovės.

1930 m. "Giedros" draugovė persiorganizavo į korporaciją. Jos tikslas - "narių ruošimasis tapti susipratusiomis katalikėmis, tikromis lietuvėmis patriotėmis ir savo profesijos specialistėmis", šūkis - "Į kalną, į viršūnes!". Pagal narystę korporantės skirstėsi į kandidates, tikrąsias nares ir vyresniąsias giedrininkes (baigusios universitetą korporantės). Korporacijos garbės nariai buvo prof. S.Šalkauskis, rašytoja M.Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana. Korporacijos globėjo pareigas ėjo prof. B.Česnys. Ji buvo gausi (1932 m. jai priklausė 54 narės, tuo tarpu kitose organizacijose buvo vidutiniškai 25-28 nariai). Korporantės 2 metus Ateitininkų rūmuose išlaikė valgyklą, kurią pačios aptarnavo ir tvarkė. Merginos rūpinosi ligoniais ir invalidais, ypatingą dėmesį skirdamos akliesiems. [29] "Giedros" korporacija aktyviai dirbo Pavasario Sąjungoje, Katalikų Moterų Draugijoje, turėjo pajėgią krepšinio komandą, buvo Lietuvių studentų organizacijų sąjungos narė. Korporantės gyvai domėjosi politiniais-visuomeniniais, istorijos klausimais (pavyzdžiui, prof. J.Eretas 1934 m. kovo mėn. 14 d. skaitė joms paskaitą - "Miestelėnų luomo kūrimasis ir moteris") [30], gilinosi į krikščioniškosios gyvensenos, pasaulėžiūros klausimus (pa-

---

[22] Alma mater.... - P.74.
[23] Ten pat.
[24] LVA. - F.631. - Ap.12. - B.295. - L.3.
[25] LVA. - F.631. - Ap.2. - B.35. - L.1; - L.36.
[26] LVA. - F.631. - Ap.12. - B.942. - L.146.
[27] Ten pat. - B.651. - L.128.
[28] Ten pat. - B.1060. - L.70.
[29] LVA. - F.579. Ap.1. - B.34. - L.71.
[30] LVA. - F.631. - Ap.12. - B.789. - L.220.

vyzdžiui, prof. P.Dovydaitis 1931 m. gruodžio mėn. 1 d. skaitė paskaitą "Būtinas religinio sąmoningumo paralelizmas su intelektualiniu sąmoningumu")[31]. Korporacijos "Giedra" narės veikė pasiskirsčiusios į 6 būrelius: šeimotyros, labdarybės, eucharistininkių, pedagogių, literačių, taikomojo meno. Išlikusi archyvinė medžiaga liudija, kad pagrindinis visų būrelių darbas buvo ruošti paskaitas, diskusijas. Ryškiau išsiskyrė literačių būrelis, pasivadinęs literačių grandine "Trylika". Jo narės išvertė į lietuvių kalbą ir 1933 m. išleido E.von Handel-Mazzetti romaną "Broliukas ir sesutė", prisidėjo rengiant ir dalyvavo 1930 m. gruodžio 7 d. įvykusiame I Lietuvos moterų literačių vakare. Būrelio susirinkimuose narės skaitydavo savo kūrybą.

Studentų ateitininkų medikų korporacija "GAJA"

"Gajos" korporacija buvo įsteigta 1928 m. vasario 7 d.[32] (1928 m. kovo 21 d.)[33]. Tai mišri medikų ir odontologų organizacija. Jos steigėjai buvo studentai J.Račiūnas, Konkulevičiūtė-Štuopienė, P.Kazlauskas, S.Kudirka, A.Aleknavičius-Alekna, A.Čerškus, A.Pavalkis, J.Meškauskas, J.Kamarauskas, F.Zubinas, A.Gulbinas ir kt. Naujai korporacijai jie iškėlė tikslą: "Išauklėti savo narius susipratusiais katalikais, karštais lietuviais patriotais ir gerais savo profesijos darbininkais". "Gaja" siekė suvienyti Medicinos fakulteto studentus - lietuvius katalikus, teikti jiems moralinę ir materialinę paramą, gilinti profesinį pasiruošimą, populiarinti medicinos mokslą. "Gajos", kaip ir daugumos kitų ateitininkų korporacijų, nariai skirstėsi į juniorus, seniorus, filisterius ir garbės narius. Filisteriai, Universitetą baigusieji korporantai, 1937 m. įsteigė katalikų gydytojų korporaciją tuo pačiu - "Gajos" pavadinimu. Pirmieji korporacijos garbės nariai buvo dr.D.Jasaitis ir dantų gydytoja Čerkeliūnienė. Universiteto Senato paskirto globėjo pareigas ėjo doc. B.Sidaravičius. Korporacijos šūkį "Gajus kūnas - budri siela!" ("Gajus kūnas- budri dvasia") suformulavo ateitininkų ideologas prof. S.Šalkauskis. Ši organizacija buvo gausiausia ateitininkų korporacija - 1929 m. ji būrė 103,[34] 1932 m. - 104 narius.[35]

1932 m. lapkričio 30 d. korporacijos narių susirinkime buvo iškeltas "Gajos" reorganizavimo klausimas, tačiau ar ji buvo pertvarkyta, o jei buvo, tai kaip, - žinių nepavyko aptikti. Iš išlikusios archyvinės medžiagos galima spręsti, kad profesinių žinių gilinimas ir populiarinimas vyko ruošiant ir skaitant paskaitas, kviečiant skaityti jas ir Universiteto dėstytojus (pavyzdžiui, prof. P.B.Šivickis 1931 m. balandžio 19 d. skaitė paskaitą "Paveldėjimo teorija", dr. Ročkus 1937 m. vasario 14 d. skaitė paskaitą "Medicina ir jos praktika Amerikoj"). Korporacijos tikslas taip pat buvo "palaikyti artimus santykius su užjūrio ir okupuotos Lietuvos (Vilniaus krašto) lietuviais". Šia kryptimi "Gaja" veikė per Lietuvių studentų organizacijų sąjungą, kurios nare ji buvo.

Studentų ateitininkų korporacija "ACTIVITAS"

Universiteto ateitininkų "Vytauto" klubo darbininkų būrelio nariai ir 1929 m. birželio 26 d. Universiteto teismo uždarytos katalikų studentų korporacijos "Activitas" veikliausieji nariai 1930 m. balandžio 8 d. įkūrė ateitininkų korporaciją "Activitas". 1930 m. birželio 16 d. ji buvo Universiteto Senato įregistruota kaip nauja studentų organizacija. Korporacijos šūkis - "Visi už vieną - vienas už visus!". "Activitas" tikslas - "auklėti savo narius pozityviais darbo visuomenės darbininkais: a) mokslingai grindžiantis krikščioniška pasaulėžiūra; b) tiriant socialinius ir darbo klausimus krikščionybės principų šviesoje".[36] Korporacijos įstatai numatė, siekiant šių tikslų, rengti paskaitas,

---

[31] Ten pat. - B.479. - L.34.
[32] Alma mater.... - P.74.
[33] Lietuvių enciklopedija. - Boston, 1955. - T.6. - P.473.
[34] LVA. - F.631. - Ap.12. - B.403. - L.1.
[35] Vytauto Didžiojo Universitetas 1927-1932 m.m.... - P.402.
[36] LVA. - F.631. - AP.12. - B.1057. - L.1.

kursus, vakarus, koncertus, ekskursijas, skelbtis spaudoje, leisti laikraštį, organizuoti studentų darbo būrius ir kooperatyvus. [37] "Activitas" narių hierarchija - kandidatai, tikrieji nariai, rėmėjai. Kandidatai, norėdami tapti tikraisiais nariais, turėjo korporacijos susirinkimui pateikti 2 korporantų rekomendacijas, parašyti pareiškimą ir garbės pažadą bei sumokėti 2 litų. stojamąjį mokestį. Korporacijos nariais galėjo būti tik vyrai (tikrieji studentai, laisvieji klausytojai). Aktivitiečių lėšas sudarė nario mokestis (jo dydį nustatydavo visuotinis susirinkimas), pajamos, gautos rengiant vakarus, paskaitas ir kitus renginius, aukos. Aukščiausias korporacijos organas - narių visuotinis susirinkimas, šaukiamas ne rečiau kaip vieną kartą per semestrą. Jame vieneriems metams buvo renkamas vadas ir revizijos komisija, o vienam semestrui - valdyba, susidedanti iš 3 narių. Korporacija buvo Lietuvių studentų sąjungos, vienijusios studentus Klaipėdos ir Vilniaus kraštų pažinimui, narė. Jos nariai taip pat veikė Lietuvių darbo jaunimo, o vėliau - Krikščionių darbininkų sąjungose. Rengtų ir skaitytų pranešimų tematika liudija apie orientaciją gilintis į socialinių klausimų problematiką (pavyzdžiui, į darbininkijos padėtį ir kt.). Antai 1933 m. spalio 15 d. prof. V.Jurgutis skaitė korporantams paskaitą "VDU studentai ir ekonominiai mokslai" [38], stud. St.Ivanauskas 1934 m. balandžio 27 d. skaitė pranešimą "Spauda apie darbininkų judėjimą Lietuvoje" ir kt. Pažymėtina, kad, skirtingai nuo kai kurių kitų studentų organizacijų, ši korporacija aktyviai veikė už Universiteto sienų.

Studentų ateitininkų korporacija "IUSTITIA"

Organizacijos steigėjai - grupelė studentų teisininkų ir ekonomistų. 1930 m. lapkričio 11 d. ir 1931 m. kovo 7 d. įvyko steigiamieji korporacijos susirinkimai, o 1931 m. kovo 12 d. ji buvo įregistruota kaip nauja VDU organizacija. Korporacijos šūkis: "Estote prudentes, sicut serpentes!" ("Būkit protingi kaip gyvatės!"). Autoriams nepavyko aptikti korporacijos įstatų, tačiau tikėtina, kad jos tikslai ir pati organizacija buvo, jei ne tokie patys, tai bent labai panašūs į korporacijos "Fideles Iustitiae" tikslus ir santvarką, nes yra žinoma, kad 1933 m. pavasarį buvo priimti abiejų šių organizacijų "federatyviniai" įstatai. [39] Korporantės buvo susibūrusios į mergaičių būrelį, kurio pagrindu 1932 m. lapkričio 17 d. buvo sudaryta nauja korporacija - "Fideles Iustitiae"; nuo tada "Iustitia" pasiliko tik vaikinai. Po penkerių metų savarankiškos veiklos, 1937 m. lapkričio 24 d., "Fideles Iustitiae" vėl įsijungė į korporaciją "Iustitia".

Į korporaciją studentai susivienijo studijuoti iškylančių teisinių problemų bei teikti savitarpio pagalbą - "profesinio lavinimosi ir visuomeninio auklėjimosi reikalui".

Remiantis korporacijos "Fideles Iustitiae" įstatais, galima spėti, kad ir vaikinų organizacijoje buvo panašus hierarchinis narių skirstymas - juniorai, seniorai, vyresnieji nariai, filisteriai, garbės nariai ir nariai mecenatai. Pavyzdžiui, mecenatui P.Karveliui remiant, buvo suorganizuotas fondas neturtingų studentų šelpimui, į kurį jis kiekvieną mėnesį įnešdavo po 100 litų [40]; korporacijos globėjas buvo doc. Z.Ivinskis. Savo susirinkimuose korporantai diskutavo įvairia tematika (pavyzdžiui, 1931 m. kovo 20 d. - "Kaip apsisaugoti nuo šnipinėjimo", prof. P.Dovydaitis 1931 m. lapkričio 29 d. skaitė paskaitą "Natūralinės teisės tikrasis supratimas"). Be profesinių ir bendrų visiems ateitininkams rūpimų klausimų svarstymo, domėtasi ir Lietuvos istorijos problematika. Organizacijoje veikė politinių mokslų sekcija (numanytina, kad sekcijų būta ir daugiau). Kartu su korporacija "Fideles Iustitiae" turėjo savo knygyną, taip pat įėjo į Lietuvių studentų organizacijų sąjungą.

---

[37] Ten pat.
[38] Ten pat. - B.712. - L.389.
[39] LVA. - F.631. - Ap.2. - B.14. - L.44.
[40] Ten pat. - B.61. - L.1.

Studentų ateitininkų technikų korporacija "GRANDIS"

Tai viena iš vėliausiai įsikūrusių studentų ateitininkų organizacijų. VDU septyniolikos studentų technikų grupė suorganizavo Technikos fakulteto ateitininkų draugiją, kuri 1932 m. kovo 12 d. buvo įregistruota kaip VDU Studentų Ateitininkų Technikų Vyrų korporacija "Grandis". Jos tikslas: "a) jungti technikos mokslus einančius studentus lietuvius katalikus į tamprią vieningą organizaciją; b) auklėti narius ateitininkų ideologijoje, ugdant tautiškumą, religingumą, nagrinėjant visuomenės socialinę būklę; c) palengvinti įgyti bei pagilinti technikos specialybių žinias".[41] Grandininkų šūkis: "Draugiškumas, tarpusavio parama!" Korporacijos nariais galėjo būti tik vyrai. Korporantai pagal narystę skirstėsi į kandidatus, tikruosius narius, filisterius ir garbės narius. Kandidatas, per du semestrus nenprasižengęs ir atlikęs jam pavestą užduotį (paruošęs ir perskaitęs pranešimą), buvo keliamas į tikruosius narius. Filisteriu galėjo būti kiekvienas, baigęs aukštuosius technikos mokslus, o "asmuo, ypatingai nusipelnęs tautai, mokslui bei korporacijai", visiems tikriesiems nariams sutikus, galėjo būti keliamas į garbės narius. Korporacijos vadovybė (pirmininkas, vicepirmininkas, sekretorius, iždininkas ir narių kandidatų vadas) buvo renkama vienam semestrui. Taip pat buvo renkama revizijos komisija. Narių kandidatų, tikrųjų narių bendros sueigos pagal įstatus turėjo vykti ne rečiau kaip vieną kartą per semestrą. Korporantiškam broliškumui ugdyti buvo numatyta organizuoti paprastas, o narių pakėlimo, švenčių proga ar kitiems svarbiems "Grandies" įvykiams pažymėti - iškilmingas "grandkavas" ("Grandies" kavos - tai "šeimyniški narių subuvimai" be alkoholinių gėrimų).[42] Išskirtinis "Grandies" korporacijos skiriamasis atributas - skydas ir grandinė. Skyde buvo įkaltos vinutės, kurios simboliškai vaizdavo korporacijos narius (kiekvienas tikruoju nariu pakeltas korporantas turėjo savo eilės numerį, kuris buvo išgraviruotas vinutės galvutėje (Nr.1 buvo "Grandies" steigėjo A.Damušio).[43] Išstojusio iš korporacijos nario vinutė turėjo būti ištraukta, o jos vieton įkalta nenumeruota. Užpildžius visą skydą, buvo numatyta gaminti tokį pat kitą, jo ir kitų skydų viršuje romėnišku skaitmeniu pažymint skydo numerį. Savo gyvavimo metams žymėti korporacija turėjo metalinę metų grandinę, į kurią metiniuose susirinkimuose įsegdavo po grandį. Grandinę tvarkyti ir saugoti privalėjo nariai kandidatai - korporacijos ateitis. Organizacija turėjo savo knygyną-biblioteką, archyvą, albumą, buvo suorganizavę savišalpos kasą. "Grandinukai" veikė korporacijos viduje 7 rateliuose (jų veiklos krypčių nepavyko nustatyti). Ši korporacija taip pat buvo LSOS narė.

Tarp studentų technikų ši korporacija greit įgijo nemažą populiarumą. 1932 m. "Grandis" turėjo 29 narius, o 1940 m. jai priklausė 118 studentų ir 29 baigusieji inžinieriai. Korporacijos globėjas buvo prof. S.Kolupaila.

Studentų ateitininkų korporacija "FIDELES IUSTITIAE"

Kaip buvo minėta anksčiau, teisininkų ir ekonomistų korporacijoje "Iustitiae" veikė mergaičių būrelis, kuris persiorganizavo į savarankišką vienetą ir 1932 m. lapkričio 17 d. buvo įregistruotas kaip VDU studenčių ateitininkių - teisininkių ir ekonomisčių - korporacija "Fideles Iustitiae". Jos tikslas - "lavintis bei auklėtis, ne vien pasirinktai profesijai tinkamai pasiruošti, bei ir moteris liečiančias teisines problemas gvildenti bei spręsti". Korporančių šūkis "Sanctificia nos in veritate!" ("Pašvęsk mus tiesoje!"). Korporacijos įstatai numatė tokią narių hierarchiją - juniorės, seniorės, vyresniosios narės, filisterės, garbės nariai ir nariai mecenatai. Vadovaujantis organas - valdyba, renkama 2 semestrams (pirmininkė, vicepirmininkė, iždininkė, sekretorė ir laisvoji narė).

[41] VDU studentų ateitininkų technikų vyrų korporacijos "Grandis" įstatai ir vidaus tvarkos statutas. - Kaunas, 1940. - P.3.

[42] Ten pat. - P.11.

[43] Lietuvių enciklopedija. - Boston, 1956. - T.7. - P.452.

Taip pat buvo renkama revizijos komisija. Juniorių globai iš seniorių buvo renkama juniorių magistrė. Korporacijos lėšas sudarė nario mokestis, įvairių renginių pelnas, pašalpos, aukos. Korporantės aktyviai diskutuodavo ekonomikos, politikos klausimais, stengėsi populiarinti moterų savarankiškumo idėją. Paskaitos buvo viena labiausiai plėtojamų veiklos formų. Dažnai rengdavo ekskursijas. Arbatėles, metines šventes, gegužines švęsdavo ir rengdavo su vyrų ekonomistų ir teisininkų korporacija "Iustitia".

Korporacija nebuvo gausi - 1933 m. pavasario semestre jai priklausė 20 narių [44], 1934 m. pavasario semestre - 23 nariai [45], 1936 m. rudens semestre - 12 narių [46], todėl jungtis su "Iustitia" korporacijai buvo neišvengiama; priešingu atveju dėl mažo narių skaičiaus ji galėjo būti likviduota. Korporantės dalyvavo visuomeninėje veikloje ir už VDU sienų - Lietuvių katalikių moterų draugijoje, "Pavasario" Sąjungoje, aktyviai rėmė rinkliavas - Vytauto Didžiojo muziejaus statybai, Vilniaus krašto badaujantiems šelpti. Ji taip pat buvo LSOS narė. "Fideles Iustitiae", kaip savarankiška organizacija, veikė 5 metus (nuo 1932 m. lapkričio 17 d. iki 1937 m. lapkričio 24 d.).

Tad archyvinės medžiagos bei literatūros analizė leidžia teigti, jog ateitininkų korporacijų veikloje galima išskirti dvi tikslų grupes: bendruosius - auklėtis susipratusiais, aktyviais katalikais, ugdyti religingumą, tautiškumą, būti gerais savo profesijos specialistais - ir specifinius. Taip pat teigtina, kad ateitininkų korporacijoms būdinga labai panaši organizacinė struktūra. Pastebėtina, jog, lyginant su kitomis studentų organizacijomis, ateitininkų korporacijos buvo ilgaamžiškesnės ir patvaresnės - jos veikdavo vidutiniškai po 8 metus.

[44] LVA. - F.631. - Ap.2. - B.14. - L.45.
[45] Ten pat. - L.37
[46] Ten pat. - L.12.

Leidinio autoriai

ALEKSANDRAVIČIUS Egidijus	hum.m.dr., doc., Lietuvos istorijos instituto Kultūros istorijos skyriaus vadovas
AŽUBALIS Algirdas	mat.m.dr., doc., Mokytojų kvalifikacijos kėlimo institutas
DUNDULIS Bronius	hum.m.habil.dr., prof., Vilniaus universitetas
GYLIENĖ Laima	gamt.m.dr., Lietuvos istorijos instituto moksl. bendradarbė
JOGĖLA Vytautas	Lietuvos istorijos instituto Kultūros istorijos skyriaus asistentas
KAJACKAS Algimantas	t.lic., doc., Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos Teologijos fakultetas
KALVANAS Jonas	vyskupas
KAMINSKAS Vytautas	mat.m. habil.dr., prof., Vytauto Didžiojo universiteto mokslo reikalų prorektorius, Informatikos fakulteto dekanas, Lietuvos Mokslų Akademijos narys ekspertas
KAUBRYS Saulius	hum.m.dr., vyr.dėst., Vilniaus universitetas
KRIKŠTOPAITIS Juozas Algimantas	hum.m. habil.dr., Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto vyr. mokslinis bendradarbis
KUBILIUS Vytautas	hum.m.habil.dr., VDU e.o.prof., Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vyr. mokslinis bendradarbis
LIETUVNINKAITĖ Nijolė	Kauno technologijos universiteto Retų knygų skyriaus vedėja
LIUIMA Antanas, S.J.	habil.dr., prof., Grigaliaus universitetas (Roma), Lietuvių katalikų mokslo akademijos Garbės pirmininkas
MAKSIMAITIS Mindaugas	hum.m.habil.dr., prof., Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto Teisės skyriaus vadovas
MARTYNAITIS Marijonas	techn.m.dr., prof.
PUGAČIAUSKIENĖ Danguolė	Vilniaus universiteto bibliotekos darbuotoja
RAGAUSKAS Aivaras	Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvos istorijos instituto doktorantas
RATKEVIČIŪTĖ-MISEVIČIENĖ Joana	hum.m.dr., doc., Vytauto Didžiojo universiteto Užsienio kalbų katedra
SIUDIKAS Vytautas	doc., Medicinos ir farmacijos istorijos muziejaus Medicinos skyriaus vedėjas
SMAILYS Alfredas	med.m.habil.dr., prof., Lietuvos Mokslų Akademijos narys korespondentas, Kauno medicinos akademijos Kardiologijos instituto širdies ritmo laboratorijos konsultantas
ŠADUIKIENĖ Nijolė	gamt.m.dr., Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Informacijos sistemų katedros vyr. moksl. darbuotoja
TUPČIAUSKAS Algirdas	gamt.m.dr.
VAILIONYTĖ-NARKEVIČIENĖ Danutė	istorikė
VANAGAS Aleksandras	hum.m.habil.dr., VDU e.o.prof., Lietuvių kalbos instituto direktorius
VENSLAUSKAS Mindaugas	gamt.m.dr., doc., Vytauto Didžiojo universiteto Biologijos fakulteto dekanas
VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ Regina	hum.m.habil.dr., Lietuvos Mokslų Akademijos narė korespondentė
ŽOSTAUTAITĖ Petronėlė	hum.m.dr.

J.Čepinskis (sud.)
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO
IR LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS 70-METIS
Redaktorė N. Kreimerienė
Viršelio dailininkė R. Penkauskienė

Duota rinkti 1992.07.15. Pasirašyta spaudai 1993.07.16 Formatas 70x100/8. Pop. ofsetinis.
Šriftas Galliard. Ofsetinė spauda. 15 sp. l. Tiražas 1000 egz. Užsak. Nr. 1674 . Kaina sutartinė.

Leidžia UAB "Litera". Kaunas, Metalo 4. SL 1242.
Spaudė "Ryto" spaustuvė. 5800 Klaipėda, Baltijos pr. 10.